

VILNIAUS UNIVERSITETAS

INGA LEONAVIČIŪTĖ

ŠV. BRUNONAS KVERFURTIETIS IR 1009 M. MISIJA:

ŠALTINOTYRINIS ASPEKTAS

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius, 2014

Disertacija rengta 2001–2014 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Edvardas Gudavičius (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

TURINYS

IVADAS / 5

I DALIS. ŠV. BRUNONO IR 1009-ŪJŲ MISIJOS PAŽINIMO BYLA / 24

1. ŠV. BRUNONO BONIFACO PAŽINIMO TRADICIJOS / 24

1.1. *Kamalduliškoji* pažinimo tradicija: šv. Bonifacas – Romualdo mokinys, Bosnijos (arki)vyskupas, slavų / rusų kankinys / 25

1.1.1. Šv. Romualdo mokinio šv. Bonifaco atradimas arba kaip su juo susipažino Europa / 25

1.1.2. Paskutinės šv. Bonifaco misijos geografinės interpretacijos / 45

1.1.3. Šv. Bonifaco šventės klausimas, arba *romualdiškosios* datos įsitvirtinimas / 55

1.2. *Benediktiniškoji* tradicija: Šv. Brunonas – 1008 m. Prūsijoje nužudytas *rutėnų* (arki)vyskupas / 58

1.2.1. Žinių apie šv. Brunono kankinystę sklaida Viduramžiais / 58

1.2.2. *Ekehardiškiosios* žinios su rutėnų (arki)vyskupu įsitvirtinimas / 66

1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija: Šv. Brunonas – Kverfurto grafų giminės atstovas, dukart misionieriaavęs Prūsijoje ir ten 1008/1009 m. nužudytas / 79

1.4. Šv. Brunonas Bonifacas – sudvejintas šventasis / 88

1.4.1. Dviejų šventųjų koegzistavimas ir Lietuvos atsiradimas misijiniame itinere / 88

1.4.2. „Brunono Bonifaco“ šaltinių publikavimas ir sudvejimo rebuso išsprendimas / 99

2. ŠV. BRUNONO BONIFACO PAŽINIMAS 1009-ŪJŲ MISIJOS GEOGRAFINĖJE ERDVĖJE / 105

2.1. Sudvejintas šventasis Lenkijos-Lietuvos valstybėje / 105

2.2. Šv. Bonifacas – *Regni Poloniae Patronus* arba liturginis šventųjų Brunono ir Bonifaco aspektas / 122

2.3. Trys šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio pažinimo tradicijos Prūsijoje / 128

3. ŠV. BRUNONO ŽŪTIES VIETOS KONTROVERSIJOS ISTORIOGRAFIJOJE / 138

3.1. *Prūsiškiosios* koncepcijos raida ir *geografinio vidurkio* koncepcijos susiformavimas / 138

- 3.2. Simbolinė Kvedlinburgo analų reikšmė / 154
- 3.3. *Kvedlinburginės* koncepcijos susiformavimas / 161

II DALIS. ŠV. BRUNONO GYVENIMO IR KANKINYSTĖS CIKLO ŠALTINIAI: ŠALTINOTYRINĖS PROBLEMOS / 167

1. ŠV. BRUNONO KVERFURTIEČIO HAGIOGRAFINĖ LEGENDA / 167

- 1.1. Ankstyvieji hagiografiniai pasakojimai / 168
 - 1.1.1. Petro Damiano pasakojimo *gyvenimiškasis* šv. Bonifaco siužetas / 168
 - 1.1.2. *S(c)lavonia, rusiana ecclesia* ir *rex russorum* Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenime / 175
 - 1.1.3. Paskutinė šv. Brunono Bonifaco misija Ademaro Šabaniečio, Petro Damiano ir Viperto pasakojimuose / 183
- 1.2. Šv. Brunono Kverfurtiečio *Darbų knygos (Liber gestorum)* bei *Gyvenimo ir kankinystės* santykio problema / 191
 - 1.2.1. *Magdeburgo arkivyskupų darbų* redakcijų klausimas ir šv. Brunono *Darbų knyga* / 191
 - 1.2.2. *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimas: *Darbų knygos* klausimas ir *kverfurtietiški* akcentai / 206
 - 1.2.3. Šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimai / 217

2. ŠV. BRUNONO LOCUS ET DATA MARTYRII VERSIJOS / 229

- 2.1. *In confinio* lokalizacija ir 1009-ieji / 229
 - 2.1.1. Kvedlinburgo analų ir Titmaro Merzeburgiečio kronikos žinutės / 229
 - 2.1.2. XII a. kompiliaciniai šaltiniai bei Prūsijos, Rusijos ir Lietuvos ribų sankirtos klausimas / 236
- 2.2. Prūsija ir 1008-ieji / 246

IŠVADOS / 251

DARBE NAUDOJAMOS SANTRUMPOS / 257

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA / 259

PRIEDAI

- I priedas. Schema *Kverfurto giminė šaltiniuose* / 297
- II priedas. Lentelė *Brunoninių šaltinių publikacijos XVI– XVII a.* / 298
- III priedas. Šv. Bonifacas Petro Natalio *Catalogus sanctorum* / 299

ĮVADAS

„MIX [...] Sanctus Bruno qui cognominatur Bonifacius archepiscopus et monachus, XI. suæ conuersionis anno in confinio Rusciæ et Lituæ à paganis capite plexus cum suis XVIII, VII. Id. Martij petijt coelos.“
Chronicvm Saxonivm Qvedilnbvrgense¹

1. Temos aktualumas. XI a. pradžios viename Vakarų Europos šaltinyje – Kvedlinburgo analuose – prie 1009 m. randame pranešimą apie šv. Brunono Bonifaco tragiškai pasibaigusią krikščioniškąją misiją *Rusijos ir Lietuvos pasienyje*. Taip pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas. Po tūkstančio metų – 2009-aisiais – katalikiškoji Europa paminėjo šio šventojo mirties tūkstantmetį, o Lietuva – savo *Millenniumą*. Pastaroji Tūkstantmečio idėja subrendo prof. Edvardui Gudavičiui 1983 m. paskelbus mokslinį straipsnį, skirtą ankstyviausiems Lietuvos vardo paminėjimams², bei 1990 m. ir ypač 1993 m. prof. Alfredui Bumblauskui pristачius jį visuomenei su sensacingais teiginiais: pirmasis lietuvių vardas, pirmasis krikštas Lietuvoje, pirmoji valstybingumo užuomazga³. 1996 m. pasirodžiusi prof. E. Gudavičiaus studija, skirta šv. Brunono misijai, dar labiau suaktualino ir konceptualizavo paskutinę šio šventojo misiją Lietuvos istorijos kontekste⁴. Taip 1009-ieji įgijo ištieso Lietuvos istorijos siužeto pobūdį. 1997 m. po grupės Lietuvos istorikų ir kitų šakų mokslininkų kreipimosi į tuometinį Lietuvos Respublikos prezidentą

¹ Kvedlinburgo analų fragmentas, – žr.: SLUB, Mscr.Dresd.Q.133, fol. 31^v. Suskaitmenintas, prieiga: <<http://digital.slub-dresden.de/id287626156>>.

² Gudavičius E. „Lietuvos“ vardas XI a.–XII a. I pusės šaltiniuose // *MADA*, t. 3 (84), 1983, p. 79–81.

³ Bumblauskas A. Lemtingos Lietuvos istorijos datos: 1009 // *Aušrinė*, nr. 10, 1990, p. 16–20; Idem, 1009 metai: šventasis Brunonas atranda Lietuvą // *Lietuvos aidas*, nr. 235, 1993-12-03, p. 9; Ibid., nr. 236, 1993-12-04, p. 8; Ibid., nr. 237, 1993-12-07, p. 7.

⁴ Gudavičius E. Šv. Brunono misija // *Darbai ir dienos*. Nr. 3 (12), 1996, p. 115–128. Straipsnis perspausdintas: Idem. *Lietuvos europėjimo kelias: Istorinės studijos*, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 2002, p. 283–308.

Algirdą Brazauską ir pastarojo gegužės 8 d. dekreto⁵ oficialiai buvo pradėta ruošti sutikti 2009-uosius.

Pasirodė ne vienas straipsnis ir studija, viename rinkinyje publikuoti šv. Brunoną ir paskutinę jo misiją 1009-aisiais minintys ar plačiau ją aprašantys šaltiniai⁶, įvyko ne viena mokslinė konferencija⁷, buvo kuriamos televizijos laidos ir dokumentiniai filmai⁸. Kartu tai paskatino šv. Brunono Kverfurtiečio kulto atnaujinimą, pradėtą dar XX a. 9 deš. pradžioje, kuomet buvo koreguojamas Lietuvos vyskupijų liturginis kalendorius. Šis šventasis – kaip šv. Bonifacas (Brunonas) – į jį įrašytas kaip antrasis Vilniaus arkivyskupijos globėjas⁹. 2007 m. Klaipėdoje įsteigta pirmoji šalyje šv. Brunono Kverfurtiečio parapija, o 2009-ieji Lietuvos vyskupų paskelbti „Evangelijos žinios tūkstantmečiui Lietuvai“ metais¹⁰.

2009-ųjų *Millenniumas* ypatingai suaktyvino brunonianos tyrimus. Publikacijos reprezentavo šv. Brunono Bonifaco ir 1009-ųjų tematikos įvairumą (pvz., pirmą kartą padaryti tyrimai šv. Brunono kulto Lietuvoje klausimu¹¹, atskleistas ir suaktualintas plačiausias žinomas tapybinis šventojo

⁵ *Valstybės žinios*, 1997, Nr.: 41–998, 1997-05-14. Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. gegužės 8 d. dekretu buvo sudaryta Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija, o jos veiklai suaktyvinti ir koordinuoti įkurta Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija.

⁶ *1009 metai: šv. Brunono Kverfurtiečio misija*, sud., šaltiniotyrimus paaiškinimus ir bibliografiją parengė I. Leonavičiūtė (*Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 5), Vilnius, 2006.

⁷ Pvz., mokslinės konferencijos Lietuvoje: *Šv. Brunono Kverfurtiečio istorija ir atmintis Lietuvoje*, Pažaislio vienuolynas, 2009-06-19; *Lietuvos Tūkstantmetis ir lokaloji istorija*, Vilnius, 2009-07-03; *Padarykite mano mokiniams visų tautų žmones*, Vilnius, 2009-10-24. Apie konferencijas užsienyje žr.: Baronas D. Šv. Brunonui Kverfurtiečiui skirta konferencija // *Bernardinai.lt*, 2009-03-17. [žiūrėta 2012-06-11] Prieiga: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-03-17-darius-baronas-sv-brunonui-kverfurtieciui-skirta-konferencija/29318>>.

⁸ Čia reikia visų pirma paminėti A. Bumblausko LTV kurtas laidas (*Būtovės slėpinių ir Amžių šešėliuose*), išpopuliarinusias Lietuvos Tūkstantmečio idėją. *Būtovės slėpiniai: 1009-ieji* (1993-11-07; 1993-12-05), *Dar kartą 1009-ieji* (1998-05-17, 1998-09-09); *Amžių šešėliuose* 2008 m. ciklo, skirto Lietuvos Tūkstantmečiui, laidos: *Kas yra Tūkstantmetis?* (2008-10-13), *1009-ieji* (2008-10-20), *1009-ieji metai Lietuvoje. Ką apie tuos metus kalba archeologiniai tyrimai?* (2008-11-10), *Reišmingiausias Tūkstantmečio paminklas 1009-iesiems* (2008-12-01). 2009 m. sukurtas dokumentinis filmas „Paskutinė Brunono misija“ (rež. Algis Kuzmickas, rodytas per LTV 2010-01-5–6, t. p. išleistas filmo DVD).

⁹ Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje: liturginis ir hagiografinis aspektas // *LKMA Metraštis*, t. 32, 2009, p. 202–203.

¹⁰ *Ibid.*, p. 207.

¹¹ *Ibid.*, p. 195–207; Jovaiša L. Ślady kultu świętego Brunona na Litwie: aspekt hagiograficzno-liturgiczny // *Święty Brunon. Patron lokalny czy symbol jedności Europy i powszechności Kościoła*, pod. red. A. Kopiczko. Olsztyn, 2009, s. 277–287.

istorijos pasakojimas Europoje – freskų ciklas Pažaislyje¹²), kita vertus, atskiri darbai išryškino *brunonianos* šaltinių informacijos painumą ir problematiškumą, išsikristalizavo temos, reikalaujančios naujo požiūrio į esamus tyrimus ar apskritai naujo tyrimo. Istoriografijoje buvo laužomos (ir tebelaužomos) ietys, kada ir kuriame krašte žuvo šv. Brunonas, ieškoma tikslios žūties vietos, o pateiktoms lokalizacijoms suskaičiuoti jau neužtenka abiejų rankų pirštų.

Dar daugiau, galima teigti, kad XXI a. antrajame dešimtmetyje *brunonianos* tematikoje, nors ir po milžiniško darbo, atlikto prof. E. Gudavičiaus¹³ (ir jo mokinių¹⁴), vis grįžtame į XX a. pirmojo dešimtmečio (t. y. šv. Brunono 900-ųjų mirties metinių paminėjimas) *geografinio vidurkio* (jotvingiai) lokalizacijos tradiciją. Pasvarstoma apie

¹² Paknys M. *Życie i męczeństwo św. Brunona w cyklu fresków w Pożajściu pod Kownem // Świąty Brunon. Patron lokalny*, p. 233–255; Idem, *The Frescoes of Saint Bruno of Querfurt in the Monastery of the Camaldolese Order at Pažaislis // Lithuanian historical studies*. T. 14: 2009. Vilnius, 2010, p. 11–26; Idem, *Šv. Brunono Kverfurtiečio freskos Pažaislio kamaldulių vienuolyne // LKMA Metraštis*, t. 32, 2009, p. 173–192; *Pažaislis: menas ir istorija*, sud. ir teksto autorius M. Paknys. Vilnius, 2005; Šinkūnaitė L. Lietuvos apaštalo šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio tema Pažaislio vienuolyne // *Logos*, t. 23, 2000, p. 172–182; Idem, 1009 metai ir Pažaislis. Krikščioniškųjų misijų tema // *Soter*, nr. 3 (31). Kaunas, 2000, p. 75–84; Idem, *Šv. Brunonas Kverfurtietis Pažaislio freskose*. Kaunas, 2009.

¹³ Žr. išn. 2, 4; Taip pat: Gudavičius E. Dėl lietuviškų tekstų iki Mažvydo // *Praeities baruose*. Skiriama akademikui Vytautui Merkiui 70-ies metų jubiliejaus proga. Vilnius, 1999, p. 85–90; Idem. Pora pastabų dėl vadinamosios Brunono eiluiotosios dedikacijos imperatoriui // *LKMA Suvažiavimo darbai*, T. 17. Vilnius, 1999, p. 363–369; Idem. Dėl šv. Brunono hagiografijos minimų baltiškų vardų // *Naujasis Židinys*, nr. 10, 2001, p. 536–538; Idem. Priartėjant prie tolimos ir miglotos epochos // *Lietuvos europėjimo kelias: Istorinės studijos*, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 2002, p. 309–332; Idem. Brunonas Kverfurtietis ir Lietuva // *1009 metai: Šv. Brunono Kverfurtiečio misija*. Vilnius, 2006, p. 9–65; Idem. Šventojo Brunono mikrohiagiografijos klausimas // *LIS*, t. 23, 2009, p. 19–34; Idem. Titmaro Merzeburgiečio kronikos Brunono Kverfurtiečio žinutė // *Ibid.*, t. 28, 2011, p. 9–23. Idem. Šv. Brunono žūties paribio klausimas // *Šviesa ir šešėliai: Lietuvos evangelizacijos kontekste*, sud. J. Boruta, V. Vaivada. Vilnius, 2011, p. 72–87;

¹⁴ Bumblauskas A. 1009-ieji Lietuvos istorijos periodizacijoje // *LKMA. Suvažiavimo darbai*, t. XVII, 1999, p. 357–362; Idem. Lithuania's Millennium – Millennium Lithuaniae. Or What Lithuania Can Tell the World on this Occasion // *LIS*, t. 23, 2009, p. 10–18; Baronas D. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste // *LIM. 2001 metai*. Vilnius, 2002, p. 5–34; Idem. The year 1009: St Bruno of Querfurt between Poland and Rus' // *Journal of Medieval History*, vol. 34. Amsterdam, 2008, p. 1–22; Idem. Świąty Brunon w historiografii litewskiej i rosyjskiej // *Świąty Brunon. Patron lokalny*, s. 363–380; Leonavičiūtė I. Trys ar keturios šv. Brunono misijų šaltinių versijos? // *Tarp istorijos ir būtovės*. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas (Specialusis „Lietuvos istorijos studijų“ leidinys, T. 1). Vilnius, 1999, p. 19–25; Ščavinskas M. *Renovatio Imperii Romani*: krikščioniškosios pasaulėžiūros dėmuo // *LIS*, t. 11, 2003, p. 9–22; Idem. „Russiana gloriatur ecclesia“ ir šv. Brunono Kverfurtiečio misijų klausimas // *Ibid.*, t. 24, 2009, p. 9–22; Idem. Kilka uwag w kwestii arcybiskupstwa misyjnego św. Brunona z Kwerfurtu // *Bruno z Kwerfurtu: osoba – dzieło – epoka*, pod red. M. Dygo, W. Fałkowski. Pułtusk, 2010, s. 255–268.

Kvedlinburgo analų nepatikimumą (nes tai tik XVI a. nuorašas)¹⁵, jie pacituojami iš LIŠ'o¹⁶, taip padarant šaltinotyrinius „atradimus“¹⁷. Istorija papildoma „jotvingiais“ Netimeru ir Zebedenu¹⁸ bei konstatuojama, kad „1009 metų vasario 14 dieną Lietuvos ir Rusios pasienyje žuvo misionierius Brunonas Kverfurtietis. Dėl šio įvykio pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas“¹⁹. Atrodo, kad kompiliavimo rutina veikė ne tik Viduramžių

¹⁵ Mažeika R. Pirmojo Lietuvos vardo paminėjimas ir šv. Brunono biografijos šaltinių interpretacijos problemos // *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste*, straipsnių rinkinys, tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Lietuvos karaliaus Mindaugo krikšto 750-iesiems jubiliejiniams metams, medžiaga. Vilnius, Taikomosios dailės muziejus, 2001 m. rugsėjo 26–27 d., sud. V. Dolinskas. Vilnius, 2005, p. 62; Laurinavičius Č. Klausimai, minint Lietuvos vardo tūkstantmetį // *Metai*, Nr. 7, 2009, p. 95.

¹⁶ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniuose* (t. 1, 1955, p. 24) Kvedlinburgo analų žinutės vertimas darytas iš *Scriptores rerum prussicarum* (t. 1, 1861, p. 237). Be klaidos, perimtos iš šio XIX a. šaltinių rinkinio (II atsivertimo metai vietoj XI), čia atsirado dar viena klaida: „VII. Id Martii“ klaidingai pateikiama kaip vasario 23 d. (turi būti – kovo 9 d.), – žr.: Leonavičiūtė I. Šv. Brunono Kverfurtiečio ciklo šaltiniai // *1009 metai*, p. 220; Ulčinaitė E. Kas parašyta Kvedlinburgo analuose? // *Literatūra ir menas*, nr. 3224, 2009-02-13.

¹⁷ Akad. Z. Zinkevičius, aptardamas Kvedlinburgo analų įrašą, nors ir teigia, kad „pateikiamas vertimas iš lotynų kalbos“, juos pacituoja iš LIŠ'o su „antraisiais savo atsivertimo metais“ bei vasario 23 d. paaiškinime teigia: „Turėtų būti ne antraisiais, bet vienuoliktaisiais metais – perrašinėtojo supainiotas arabiškas skaitmuo 11 su romėnišku II. [...] Kvedlinburgo analuose nurodoma šv. Brunono mirties data: vasario 23 d. Kituose šaltiniuose, aprašančiuose šv. Brunono mirtį, pateikiama kita – kovo 9-oji – ir dar kelios kitos datos“, – žr.: Zinkevičius Z. *Šventasis Brunonas ir Lietuva. Lietuvos vardo paminėjimo istorijos šaltiniuose tūkstantmečiui*. Vilnius, 2010, p. 31–33. Autoriaus santykį su brunonianos šaltiniais puikiai iliustruoja ir tai, kad virš jo aiškinimosi dėl „atsivertimo“ arabiškų–romėniškų rašmenų yra patalpinta Kvedlinburgo analų rankraščio fragmento faksimilė su „XI. suæ conuersionis anno“ ir „VII. Id. Martii“ (kovo 9 d.). Be to, akademikui puikiai žinomas 2006 m. šaltinių rinkinys (žr. išn. 6), kuriame Kvedlinburgo analų žinutė yra pateikta be klaidų. Tačiau jis tik papriekaištuoja dėl bibliografijos, kurioje, „gaila, nėra vėlesnių, ypač iš jubiliejinių 2009 metų, kai buvo paskelbta daug reikšmingų tyrimų, pavyzdžiui, šių eilučių autoriaus įtraukti tik pirmieji neesminiai bandymai rašyti šia tematika.“, – žr.: *Ibid.*, p. 29.

¹⁸ Mažiulis V. Dėl Lietuvos vardo 1009 metais (Šv. Brunono misija) // *Baltistika*, t. 40 (1), 2005, p. 95–97; Zinkevičius Z. Lietuvos vardo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose tūkstantmetis ir lietuvių kalbos mokslas // *Lituanistica*, t. 55, nr. 3–4 (79–80), 2009, p. 123–124; Idem. *Netimeras, Zebedenas* ir kt. // *Baltistika*, t. 44 (1), 2009, p. 148; Idem. Dar kartą apie jotvingių kunigaikščio vardą Netimeras // *Ibid.*, t. 44 (2), 2009, p. 354; Idem. *Šventasis Brunonas ir Lietuva*, p. 38–41.

¹⁹ Baranauskas T. Šiandien Lietuvai sukanka tūkstantis metų, 2009 m. vasario 14 d. // *Delfi*, 2009 m. vasario 14 d. [žiūrėta 2012-06-11] Prieiga: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/tbaranauskas-siandien-lietuvai-sukanka-tukstantis-metu.d?id=20570616>>. Taip pat žr.: Baranauskas, T. XI amžius // *Pažintis su Lietuva. Tūkstantmečio knyga*, I. Kaunas, 1999, p. 10: „1009 m. vasario 14 d. pirmą kartą buvo paminėtas Lietuvos vardas“, tekstas internete yra Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos puslapyje [žiūrėta 2012-06-11]: <<http://www.lituanistika.lt/Naujienos/Tukstantmetis.htm>>; Baranauskas T. Valentino dieną prasidėjo Lietuvos ir Kauno miesto istorija // *balsas.lt*, 2006-02-13. [žiūrėta 2012-06-11] Prieiga: <http://www.balsas.lt/naujiena/269194/sv-valentino-diena-prasidejo-lietuvos-ir-kauno-miesto-istorija/rubrika:naujienos-projektai-projektuarchyvas-archyvas_2003-2006>. Kvedlinburgo analų žinutės ir vasario 14-osios sutapatinimas tęsiasi iki šiol žr.: Vasario 14 d. – Valentino diena // *Irytas.lt*, 2013-02-14. Prieiga: <<http://www.irytas.lt/datos-ir-progos/vasario-14-d-valentino-diena.htm>> [žiūrėta 2013-02-14]; Vasario 14-oji: 1009 metais aprašant šv. Brunono žūtį, Kvedlinburgo analuose pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas // *15min.lt*, 2013-02-14. [žiūrėta 2013-02-14] Prieiga: <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/vasario-14-oji-1009-metais-aprasant-sv-brunono-zuti-kvedlinburgo-analuose-pirma-karta-paminetas-lietuvos-vardas-582-306776>>; Vasario 14-oji: prieš 1005 metus aprašant šv. Brunono žūtį Kvedlinburgo analuose pirmą kartą

autorius...²⁰ Dar daugiau, XII a. šaltinių įperšama kompiliacinė Prūsijos–Rusijos–Lietuvos siena pradėta laikyti „autentiškiausiu šv. Brunono žūties vietos aprašymo variantu“²¹. *Geografinio vidurkio* Rubikonas neperžengtas ir užsienio istoriografijoje²².

Maža to, mokslinė šv. Brunono *byla* išryškino, kad, pretenduodami vadintis katalikiška tauta, turime gan pagonizuotą istorinę savimonę. Pavyzdžiui, Vilniuje turime šv. Brunono Bonifaco, Netimero ir Zebedeno gatves²³. Burnojame ant šv. Brunono ir išdaviko Netimero (nors šis kartais ir „tinka“), aukštiname šventojo žudiką Zebedeną, 1009-uosius prisimename per šv. Valentino dieną, o galiausiai taip ir nežinome, kokį *Millenniumą* minėjome – Lietuvos, Lietuvos vardo ar žmogžudystės²⁴. Visišką *vinigretiškumą* puikiai iliustruoja Vilniaus gatvių internetiniame kataloge pateikta Zebedeno

paminėtas Lietuvos vardas // *15min.lt*, 2014-02-14. [žiūrėta 2014-02-14] Prieiga: <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/vasario-14-oji-pries-1005-metus-aprasant-sv-brunono-zuti-kvedlinburgo-analuose-pirma-karta-paminetas-lietuvos-vasaris-582-405562>>.

²⁰ Mažiau susipažinusiems su brunonianos šaltiniais skaitytojui turime paaiškinti, kad čia „sujungti“ du šaltiniai – Kvedlinburgo analai, kurie mini Rusijos–Lietuvos pasienį, bet datuoja kovo 9 d., ir Titmaro kronika, kurioje šv. Brunono žūtis lokalizuojama Prūsijos–Rusijos pasienyje, datuojant ją vasario 14 d.

²¹ Šį konstatavimą galima rasti lietuviškame Vikipedijos variante, kurį perima ne vienas populiarizuojantis 1009-ųjų tema: Šv. Brunonas Kverfurtietis // *Vikipedija* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-11] Prieiga: <http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%A0v._Brunonas_Kverfurtietis>. Kita vertus, šis pasienis, kaip istorinė teigiamybė, figūroja lenkų medievistų darbuose, – žr., pvz.: Sosnowski M. Czy Otton został zbrawiony? (Passio Benedicti et Iohannis sociorumque suorum, cap. VII) // *Pierwsze Polsko-Czeskie Forum Młodych Mediewistów. Materiały z konferencji naukowej – Gniezno 27-29 września 2005 roku*, red. J. Dobosz, J. Kujawiński, M. Matla-Kozłowska. Poznań, 2007, s. 48: „Wreszcie wyruszył na ostatnią – jak się okazało – wyprawę misyjną na – jak to określają źródła – „pogranicze Prus, Rusi i Litwy“.

²² Čia pateiksime tik *Millenniumo* metų publikacijas: Tyszkiewicz J. *Brunon z Querfurtu w Polsce i krajach sąsiednich w tysiąclecie śmierci 1009–2009*. Pułtusk, 2009, s. 121–132; Idem. Bruno z Kwerfurtu na Mazowszu i w Jaświeży (głos w dyskusji) // *Bruno z Kwerfurtu. Osoba – dzieło – epoka*, s. 269–272; Kowalczyk-Heyman E. Gdzie nawracał i gdzie zginął biskup Bruno z Kwerfurtu // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 171–185; Cywiński P. Jaćwieska lokalizacja ostatniej misji i miejsca śmierci Brunona z Kwerfurtu // *Ibid.*, s. 187–198; Maroszek J. Miejsce męczeńskiej śmierci św. Brunona na granicy litewsko-ruskiej // *Ibid.*, s. 199–203; Sas M. Działalność św. Brunona z Kwerfurtu // *Teka Historyka*, t. 38, 2009, s. 56–61; Bahn B. W. Brun von Querfurt und seine Wege durch Europa // *Der heilige Brun von Querfurt. Eine Reise ins Mittelalter*, hrsg. Landkreis Saalekreis. Querfurt, 2009, S. 55.

²³ Šv. Brunono Bonifaco gatvė atsirado 2009 m. liepos 15 d. (Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas Nr. 1–1138); Zebedeno ir Netimero gatvių pavadinimai suteikti 2010-02-24 (Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimas Nr. 1–1416).

²⁴ Nors ir su kai kuriomis faktologinėmis klaidomis, Tūkstantmečio minėjimo kolizijas geriausiai iliustruoja Nida Vasiliauskaitė. – žr.: Vasiliauskaitė N. Vizuali „Lietuvos vardo tūkstantmečio“ ideologija: atvejo analizė // *Filosofija. Sociologija*. T. 23, nr. 3, 2012, p. 175–186; Taip pat tai išskleidžiama diskusijoje: Proginė istorija, arba Virtuali Netimero ir Zebedeno dvikova. Diskutavo: Irena Vaišvilaitė, Artūras Vasiliauskas, Rimvydas Petrauskas ir Aurimas Švedas // *Kultūros barai*, Nr. 1, 2010, p. 8–14.

charakteristika: „Zebedenas (*Zebeden, Zebedem*) – baltų didikas (tikriausiai jotvingių kilmės), kunigaikščio Netimero brolis. Žymus tuo, kad 1009 m. nukirsdino krikščionių misionierių Brunoną, o šio įvykio dėka Kvedlinburgo analuose pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas.“²⁵

Taigi šv. Brunono Kverfurtiečio ir paskutinės jo misijos istoriografijos kontraversijos bei istorinės atminties kontekstas suteikė solidų pagrindą šio tyrimo aktualumui, o šios temos *modus operandi* yra šv. Brunono Kverfurtiečio gyvenimo ir mirties ciklo šaltinių visuminė šaltinotybinė analizė bei šio šventojo atminties (o tiksliau pažinimo tradicijos) klausimo įtraukimas į mūsų tyrimą.

2. Tyrimo objektas ir temos formulavimas. Šis darbas skirtas šv. Brunonui Kverfurtiečiui ir paskutinei jo misijai 1009 metais. Tyrimas yra šaltinotybinio pobūdžio, todėl tyrimo objektas yra įvairūs šaltiniai, pateikiantys skirtingas ir net prieštaringas žinias apie šv. Brunoną Kverfurtietį, jo gyvenimą ir kankinišką mirtį 1009 metais. Vaizdžiai galime pasakyti, kad mums būtent *brunonianos* šaltiniai, o ne šventasis iš Kverfurto, yra pagrindiniai darbo „herojai“. Šiuose šaltiniuose misionierius yra įvardijamas skirtingais vardais²⁶, vien vienalaikiuose ir juos recipavusiuose šaltiniuose pateikiamos bent septynios *locus martyrii* versijos (Rusijos–Lietuvos²⁷, Prūsijos–Rusijos²⁸, Prūsijos–Rusijos–Lietuvos pasieniai²⁹, Prūsija³⁰, Rusija³¹, pečenagai³²,

²⁵ Zebedeno gatvė // *Vilniaus katalogas*. Prieiga: <<http://vilnius21.lt/zebedeno-g11000145.html>>. Reikia pastebėti, kad tik prie Zebedeno yra toks paaiškinimas. Nei prie šv. Brunono Bonifaco, nei prie Netimero nerasime *istorinių* anotacijų.

²⁶ Šv. Brunonas Bonifacas: Kvedlinburgo analai, Magdeburgo arkivyskupų darbai, Analisto Sakso kronika, Magdeburgo analai, *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimai (Kverfurto ir Desau rankraščiai); Šv. Brunonas: Magdeburgo ir Veisenburgo nekrologiumai, Titmaro kronika, Veisenburgo analai, Marijono Škoto, Sigeberto Žanbliečio, Viurcburgo, Frutolfo / Ekehardo kronikos, Pioldo ir Šteterburgo analai, Halberštato vyskupų darbai, Karališkoji Kelno kronika, Šv. Pauliaus Verdene, Štadės, Krokuvos kapitulos ir Didžiosios Lenkijos analai, Kverfurto pilies paveikslų įrašai, Viperto pasakojimas, Ademaro Šabaniečio kronikos *Gamma* (C) redakcija; Šv. Bonifacas: Petro Damianio Šv. Romualdo gyvenimas, Montekasino kronika, – žr. išn. 27–34.

²⁷ Kvedlinburgo analai, Magdeburgo arkivyskupų darbai (c. 15), Analisto Sakso kronika (1009) // *1009 metai*, p. 72–73, 108–109, 114–115.

²⁸ Titmaro kronika // *Ibid.*, p. 84–85.

²⁹ Analisto Sakso kronika (1106), Magdeburgo analai // *Ibid.*, p. 116–117, 120–121.

³⁰ Viurcburgo ir Frutolfo / Ekehardo kronikos, Šteterburgo analai, Halberštato vyskupų darbai, Karališkoji Kelno kronika, Šv. Pauliaus Verdene analai, Viperto pasakojimas // *Ibid.*, p. 100–101, 104–105, 128–129, 132–133, 136–137, 140–141, 186–189. Taip pat žr. išn. 293, 296, 298, 490.

³¹ Petro Damianio Šv. Romualdo gyvenimas, Montekasino kronika // *1009 metai*, p. 196–201, 204–205.

Vengrija³³, be žūties vietos³⁴), nurodoma ne viena žūties data (*data martyrii*)³⁵. Palyginimui galime pateikti pavyzdį su šv. Brunono pirmtako, Prūsijos apaštalo šv. Adalberto (Vaitiekaus) misijos šaltiniais. Jei šventojo iš Kverfurto *byla* historiografijoje sprendžiama, kuriame krašte / pasienyje įvyko kankiniškoji mirtis – Prūsijoje, Jotvoje, Rusijoje ar Lietuvoje, tai šv. Adalberto tyrinėtojai kelia versijas aiškindamiesi, kuriame Prūsijos regione ir kurioje vietoje jis nukankintas³⁶.

Šio tyrimo eiga (kartu ir darbo struktūra) pasirinkta kiek nestandartiška: nuo šv. Brunono pažinimo klausimo (išskiriant tris tradicijas – *kamalduliškąją*, *benediktiniškąją* ir *lokalinę* (Kverfurto) – žinojusias šį šventąjį skirtingais vardais ir pateikiančias skirtingas *locus martyrii*, dėl ko XVI a. II pusėje–XVIII a. I pusėje atsirado ir įsitvirtino atskiri šv. Brunono ir šv. Bonifaco pažinimai) einama link vienalaikių ir jiems artimų šaltinių šaltinotyrimo tyrimo, susitelkiant į du svarbius – šv. Brunono Kverfurtiečio hagiografinės legendos ir šio šventojo *locus et data martyrii* versijų – klausimus. Tokiu pasirinkimu darbe siekta parodyti šv. Brunono ir 1009-ųjų pažinimą nuo Viduramžių iki nūdienos, o taip pat išskirti tam tikras šaltinotyrimo problemas, kurias įveikti bandome analizuodami vienalaikius ir jiems artimus *brunonianos* šaltinius.

3. Šaltinių apžvalga. Įvedus į šv. Brunono Kverfurtiečio ir 1009 m. misijos temą pažinimo klausimą, pasirinkta tyrimo kryptis suponavo tiek chronologine,

³² Ademaro Šabaniečio kronikos *Gamma* (C) redakcija // *Ibid.*, p. 210–211.

³³ Magdeburgo arkivyskupų darbų interpoliacija (B3 rankraštis), *Šv. vyskupo ir kankinio Brunono gyvenimas ir kankinystė* (Kverfurto rankraštis), Kverfurto pilies paveikslų įrašai // *Ibid.*, p. 110–111, 170–171, 178–179, 182–183. Taip pat žr. išn. 951.

³⁴ Veisenburgo analai, Marijono Škoto ir Sigeberto kronikos, Pioldo, Štadės, Krokuvos kapitulos ir Didžiosios Lenkijos analai // *1009 metai*, p. 88–89, 92–93, 96–97, 124–125, 144–145, 148–149. Taip pat žr. išn. 268, 269, 300.

³⁵ Dėl įvairių variacijų, atsiradusių recipavus vienalaikius šaltinius, čia kaip pavyzdžiai pateikiami pastaruosiuose šaltiniuose fiksuojamas *data martyrii* ir pagrindinius dėl jų kompiliavimo atsiradusius variantus: 1009 m. kovo 9 d. arba tik kovo 9 d. (Kvedlinburgo analai, Magdeburgo ir Veisenburgo nekrologiumai), vasario 14 d. (Titmaro kronika), XII a. kompiliavus Kvedlinburgo analus ir Titmaro kroniką atsirado 1009 m. vasario 14 d., o dėl skirtingų datavimo sistemų padarius klaidą 1009-ieji virto 1008 metais.

³⁶ Egzistuoja dvi lokalizacinės koncepcijos – Pomezanijos ir Sambijos, – žr., pvz.: Mielczarski S. *Misja pruska św. Wojciecha*. Gdańsk, 1967, s. 32–38, 117–134; Idem. *Wokół miejsca śmierci św. Wojciecha // Świąty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*. Gniezno, 1992, s. 143–158; Labuda G. *Świąty Wojciech: biskup-męczennik*. Wrocław, 2000, s. 197–218.

tiesk tematinė prasme daug platesnę šaltinių bazę, negu tradiciškai priimta naudoti tiriant šv. Brunono Kverfurtiečio gyvenimą ir paskutinę jo misiją. Tai, kas daugeliui iki šiol yra istoriografija³⁷, šiame tyrime yra šaltiniai, kurie leidžia atskleisti vienokį ar kitokį šio misionieriaus ir 1009-ųjų žinojimą.

Pradinis atspirties taškas tyrimui buvo 2006 m. pasirodęs beveik trijų dešimčių mūsų moksliskai sumetrikuoatų brunonianos šaltinių tekstų, kuriuose fiksuojamas ar aprašomas šv. Brunono Kverfurtiečio gyvenimas ir kankinystė, rinkinys, chronologiškai apimantis XI–XVI amžius³⁸. Tiesa, šiandien galima pasakyti, kad tuomet ne visi šaltiniai buvo įtraukti į minėtą rinkinį. Tyrimo eigoje paaiškėjo, kad jį galėjo papildyti dar kiti vienalaikiams artimi šaltiniai – XII a. anglų vienuolio Jono iš Vusterio *Cronicon ex chronicis*, Maince surašyti Šv. Albano analai (XVIII a. publikuoti kaip Viurcburgo kronika), XII / XIII a. sandūros Disibodenbergo analai (kurie nuo *editio princeps* iki *editio critica* funkcionavo kaip Marijono Škoto kronika), XIII a. Jorko benediktino Valterio Koventrio, Burchardo iš Ursbergo (kompiliavusi Frutofo / Ekeherdo kroniką, tapusi *bestselleriu* XVI a.), prancūzų cistersų vienuolio Helinando iš Froidmonto kronikos bei XIV a. Magdeburge sukurta miesto istorija, vad. *Schöppenchronik* (apie juos žr. I d., 1.2. *Benediktiniškoji tradicija*).

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad šaltiniai nieko esmingo nekeičia (vieni jų kompiliuoja Marijono Škoto ar Sigeberto, kiti Frutofo / Ekehardo kronikas). Tačiau šv. Brunono pažinimo klausime jie yra svarbūs kaip suteikiantys galimybę pažvelgti plačiau ir detalizuoti žinių apie misionierių perėmimą, sklaidą ir paplitimą Viduramžiais.

Šiame darbe taip pat buvo naudoti nepublikuoti šaltiniai. Tarp jų išskirtinas dviejuose XV a. rankraščiuose išlikęs vokiečių kalba parašytas

³⁷ Puz., G. Białuński naujausioje savo studijoje, skirtoje šv. Brunono misijai, skyriuje „Ostatnia misja i miejsce śmierci świętego Brunona w dotychczasowej historiografii“ į vieną gretą stato C. Baronijų, J. Leo, Ch. Hartknochą, A. Schottą, A. Naruševičių, J. Voigtą, [...] S. Zakrzewskį, R. Wenską, Z. Ivinskį, J. Beniaką, E. Gudavičių, J. Tyszkiewiczų ir t. t., – žr.: Białuński G. *Misja prusko-litewska biskupa Brunona z Kwerfurtu*. Olsztyn, 2010, s. 7–23.

³⁸ Žr. išn. 6. Leidinyje pateikiama detali kiekvieno šaltinio bibliografija (su rankraščiu saugojimo vietomis, leidimais, šaltinotyrimais straipsniais ir studijomis). Pirmą kartą šv. Brunono gyvenimo ir mirties ciklo šaltinius į vieną vietą XX a. pradžioje bandė surinkti H. G. Voigto. Jo studijoje sudėti autoriaus atrinkti ir į vokiečių kalbą išversti šaltinių pranešimai apie šv. Brunono veiklą ir žūtį, – žr.: Voigt H. G. *Brun von Querfurt. Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer*, Stuttgart, 1907, S. 332–478.

hagiografinis pasakojimas, saugomas Desau (Dessau) miesto bibliotekoje³⁹, leidęs padaryti korekcijas šv. Brunono hagiografinės legendos genezės klausime (žr. II d., 1.2. Šv. Brunono Kverfurtiečio *Darbu knygos*). Šių nepublikuotų rankraščių egzistavimą mes fiksavome jau 2006 m. rinkinyje⁴⁰. Plačiau Desau pasakojimas pirmą kartą aptartas 2009 m. Ulricho Real straipsnyje, akcentuojant skirtumus nuo išlikusios Kverfurto rankraštyje *Gyvenimo ir kankinystės*⁴¹ istorijos⁴². Iki tol Desau šaltinis buvo žinomas tik iš rankraščių katalogo⁴³. Bene pirmą kartą šių rankraščių egzistavimą fiksavo 1937 m. Hansas Butzmannas⁴⁴, t. y. jau po Heinricho Gisberto Voigto atrasto Kverfurto rankraščio⁴⁵. Svarbus buvo ir pirmą kartą mokslinei analizei šiame darbe panaudotas Jeronimo Prahiškio sukurto proginio pamokslo *Sermo de s. Romualdo* (1430) Florencijos rankraštis, papildęs senąją *Acta Sanctorum* publikaciją ir leidęs kelti klausimus tolimesniam šv. Bonifaco pažinimo problemos tyrimui (žr. I d., 1.1. *Kamalduliškoji pažinimo tradicija*)⁴⁶.

Galima akcentuoti ir tai, kad buvo svarbi kiekviena galimybė tiesiogiai studijuoti netgi publikuotą *brunonianos* šaltinio rankraštį⁴⁷. Čia turime omenyje, kad ir kritinėse šaltinių publikacijose (*editio critica*) yra „sujungti“ į vieną tekstą ne vienas rankraštis, dažnai (ypač senosiose publikacijose) nėra sužymėti visi rankraščių skirtumai. Kartais sunku yra atskirti pirminį tekstą nuo interpoliacijos, klaidingai yra išskiriami skirtingomis rankomis, skirtingu metu padaryti įrašai. Dar vienas pastebėtas šių publikacijų trūkumas (tai pasitaiko ir šiandieniniuose šaltinių leidimuose) yra datavimo sistemų, esančių

³⁹ Žr. išn. 951.

⁴⁰ *1009 metai*, p. 7.

⁴¹ Šiame darbe *Gyvenimo ir kankinystės* apibūdinimą mes vartosime apibendrinančiai, t. y. taikysime jį keliems hagiografiniams darbams. Išlikusi *Vita et passio sancti Brvnonis episcopi et martyris* mūsų įvardijama lotynišku trumpiniu (*Vita et passio*) arba tiesiog Kverfurto rankraščiu. Vokiškasis *Gyvenimo ir kankinystės* variantas vadinamas Desau pasakojimu ar rankraščiais.

⁴² Real U. Die Wiederentdeckung eines vergessenen Heiligen, S. 128–129.

⁴³ Žr. išn. 951.

⁴⁴ Butzmann H. Neuentdeckte deutsche Handschriften der Anhaltischen Landesbücherei // *Anhaltische Geschichtsblätter*, Bd. 13, 1937, S. 75–80.

⁴⁵ Voigt H. G. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung des Preussenmissionars Brun von Querfurt // *Sachsen und Anhalt*, Bd. 3, 1927, S. 87–124.

⁴⁶ Žr. išn. 137. Taip pat žiūrėti šio kamaldulio Lenkijoje sudaryto pamokslų rinkinio *Exemplar salutis* nepublikuoti rankraščiai su šv. Adalberto gyvenimo ir kankinystės pasakojimu, – žr. išn. 159, 218.

⁴⁷ Žr. darbo šaltinių sąrašą.

rankraštyje, *sudabartinimas*. Be to, neretai šaltinių publikacijose pasitaiko ir klaidingų rankraščio perskaitymų faktų. Tokiu būdu priėjimas prie dalies rankraščių suteikė galimybę kitaip pažvelgti į publikuotus šaltinius.

Pereinant prie vėlyvųjų šv. Brunono Kverfurtiečio ir 1009 m. misijos šaltinių aptarimo pažinimo problematikoje, šiam darbui šaltiniais tapo pirmieji brunonianos šaltinių leidimai. Šio šventojo gyvenimą ir kankinystę fiksuojančių šaltinių paskelbimai suteikė platesnę erdvę naudojimuisi ir informacijos interpretavimui. Tačiau kartu šie leidimai buvo ir šaltiniai gvildenant šaltinotyrimo problemas antroje darbo dalyje. Čia turime omenyje ypač tuos atvejus, kai XVI–XVIII a. skelbto šaltinio rankraštis nepasiekė mūsų dienų.

Iš vėlyvųjų šv. Brunono Bonifaco ir paskutinės jo misijos šaltinių pažinimo temoje yra išskirtini hagiografiniai ir liturginiai leidiniai, visų pirma šventųjų gyvenimų katalogai ir kalendoriai, kuriuose pateikiami šventųjų gyvenimai. Vieni jų, leisti Vakarų Europoje, teikė žinias apie šv. Bonifacą, t. y. kamalduliškąją tradiciją⁴⁸, o XVI a. II pusėje sudvejinus šventąjį ir apie abu šventuosius – Bonifacą ir Brunoną⁴⁹. Tokio pobūdžio leidiniai buvo pagrindiniai šaltiniai tyrinėjant šventųjų Brunono bei Bonifaco pažinimo klausimą Lenkijos–Lietuvos valstybėje⁵⁰, kur kronikinėje tradicijoje, besirėmusioje Janu Dlugošu bei Martynu Kromeriu, apie šį šventąjį žinių nerasime. Svarbus šaltinis buvo liturginė literatūra. XVI a. leisti įvairūs martirologai⁵¹ leido gvildinti šv. Bonifaco šventės klausimą. Įvairios liturginės knygos (mišiolai, brevijoriai, rubricėlės) padėjo aptarti liturginį aspektą LLV ir

⁴⁸ P.vz., Petrus Natalis *Catalogus sanctorum* (sud. XIV a. II p., I leid. 1493), L. Lippamano ir L. Surijaus rinkiniai.

⁴⁹ P.vz., A. Wion *Lignvm vitae* (1595), F. Ferrarius *Catalogus generalis sanctorum* (1625); G. Bucelin *Menologium Benedictinum Sanctorum* (1655); Æ. Ranbeck *Calendarium Annale Benedictinum* (1677), J. Mabillon *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti* (T. VI, 1701); Basilius Camaldulensis. *Diarium oder Camaldulensisches Tag-buch* (t. 2, 1754); nuo XVII a. jėzuitų bolandistų leidžiamas *Acta Sanctorum*.

⁵⁰ P.vz., P. Skarga *Zywotow Świątych* (I led.: 1579), P. H. Pruszcz *Monstra Świątych* (1647) ir *Forteca Duchowna* (1662), F. Jaroszewicz *Matka Świątych Polska* (1767), K. Andrzejowski (1768).

⁵¹ P.vz., *Martyrologium Usvardi* (1515), Petro Canisijaus *Martyrologium* (1562), Francesco Maurolico *Martyrologium Reveren* (1568), Pietro Gallesinio *Martyrologium S. Romanae Ecclesiae* (1578), Romos martirologas (1583, 1586).

Prūsijoje⁵². Stambus šaltinių blokas buvo įvairūs XVI–XVIII a. istoriniai veikalai. Tai būtų platus darbų ratas nuo kamaldulių ir benediktinų istorijų⁵³ iki visuotinių Bažnyčios istorijos sintezių⁵⁴, nuo atskirų šalių ir regionų istorijų⁵⁵ iki Pasaulio kronikų⁵⁶, įvairūs *bibliografiniai* katalogai⁵⁷, kurie buvo naudojami *hagiografinėi* kamaldulių tradicijai ar *kronikinei* benediktiniškajai tradicijai rekonstruoti. Į *lokalinę* (Kverfurto) tradiciją buvo žvelgiama remiantis XVI–XVIII a. Kverfurto mugių leidiniais ir istorijomis⁵⁸.

4. Šaltinotyrinių tyrimų charakteristika. Kadangi šiame darbe šv. Brunono Kverfurtiečio paskutinės misijos lokalizacijos istoriografinėms koncepcijoms yra skirtas atskiras skyrius (žr. I d., 3. Šv. Brunono žūties vietos kontroversijos istoriografijoje), čia mes koncentruosime žvilgsnį į šio šventojo ir 1009 m. šaltinių šaltinotyrines problemas gvildenančią istoriografiją.

Reikia pasakyti, kad XIX a. II pusėje įsitvirtinęs *ad fontes* principas atvedė ne tik prie naujų rankraščių paieškų ir kritinių šaltinių publikacijų, bet ir šaltinotyrinių studijų. Šios trys pozicijos koreliavo viena su kita. Čia mes pirmiausia turime omenyje Vokietijoje XIX a. I pusėje įkurtą *Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* ir jos pradėtus leisti periodinį šaltinotyrinį žurnalą *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* (iki šiol leidžiamą pavadinimu *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*) bei daugiatomį ir daugiaserijinį šaltinių rinkinį *Monumenta Germaniae Historica*.

⁵² Naudotasi daugiausia Vilniaus universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekų rinkiniais bei Varšuvos nacionalinės bibliotekos mikrofilmais iš įvairių Lenkijos bibliotekų.

⁵³ Pvz., Augustinus Florentinus *Historiarum Camaldulensium* (1575); G. Bucelino *Aquila Imperii Benedictina* (1651); Antonio de Yepes *Coronica General de San Benito* (1615).

⁵⁴ Pvz., A. Krantz *Ecclesiastica Historia* (1548), C. Hedio *Chronica der Alten Christlichen Kirchen* (1514); *Centuriae Magdeburgienses* (T. X ir XI, 1567); C. Baronio *Annales ecclesiastici* (T. X, 1602; T. XI, 1605), S. Maurolico *Historia sagra* (1613).

⁵⁵ Pvz., N. Glassberger *Maior Chronica Bohemorum Moderna* (apie 1500); P. Langius *Chronicon Citizense* (parašyta 1518–1520, publ. 1583); A. Krantz *Saxonia* (1520). Atskirai išskirtinos Prūsijos kronikos ir istorijos, pvz.: L. David *Preussische Chronik* (par. 1573–1583, išl. XIX a. pr.), J. Leo *Historia Prussiae* (par. 1631, išl. 1725); Ch. Hartknoch *Dissertationes* (1679), *Alt- und Neues Preussen* (1684), *Preussische Kirchen-Historia* (1686); A. Schottvs *Prussia Christiana* (1738).

⁵⁶ Pvz., Šv. Antoninas iš Florencijos *Summa historialis, sive Chronicon* (parašyta apie 1440, I leid. 1484); J. Staindel *Chronicon generale* (iki 1508, išspausdinta XVIII a.); J. de Pineda *Tercera parte de la monarchia ecclesiastica* (1606); Ph. Labbe *Concordia chronologica* (1670).

⁵⁷ Pvz., J. Trithemius *De scriptoribus ecclesiasticis* (1492); C. Gesner *Bibliotheca Universalis* (1545).

⁵⁸ Pvz., Kverfurto mugių leidiniai (1561, 1568, 1608, 1612, 1652, 1694, 1698); C. Spangenberg *Quernfurtische Chronica* (1590); D. S. Büttner *Bruno Apostolus* (1714).

Kiekvieną naują šaltinio publikaciją lydėjo ne tik detalūs šaltinotyriminiai įvadai, bet ir studijos periodiniame leidinyje. Visa tai sudarė tarsi tam tikro šaltinio *paketą*, kurį buvo pravartu studijuoti kaip visumą. Čia išskirtini Titmaro kronikos 1889 ir 1935 m. leidimai, kuriuos lydėjo Friedricho Kurzės⁵⁹ ir Roberto Holtzmanno⁶⁰ tekstai. Pastarasis, dar prieš išleidžiant Briuselio rankraščių papildytą minėtos kronikos leidimą, skyrė detalią studiją ir Kvedlinburgo analams⁶¹.

Paminėtinas vienas ryškiausių XIX a. medievistų Georgas Waitzas, kuris ne tik rengė apžvalgas minėtame periodiniame leidinyje apie naujai atrastus rankraščius, kartu su Georgu Heinrichu Pertzū parengė ne vieną *MGH* tomą⁶², bet ir parašė detalią šaltinotyriminę studiją, skirtą neišlikusiems Hersfeldo analams. Taip į jo tyrimų lauką pakliuvo Kvedlinburgo ir Veisenburgo analai bei Marijono Škoto kronika⁶³. Pastarajai Waitzas parašė įvadą kritiniame *MGH* leidime, kuris buvo paremtas jau atrastu Vatikano bibliotekoje kronikos autografu⁶⁴. Tačiau kompleksinio, detalaus tyrimo ši *Pasaulio kronika* susilaukė tik 2009 metais. Tai – lenkų tyrinėtojo Wojciecho Baran-Kozłowskio šaltinotyriminė studija, kurioje ne tik detaliai analizuojama Marijono Škoto kronika ir jos šaltiniai, bet ir gvildenamas kronikos recepcijos klausimas⁶⁵. Grįžtant prie vokiečių brunonianos šaltinių tyrinėtojų, reikia ypatingai akcentuoti XX a. I pusės studijas, skirtas Magdeburgo šaltiniams. Tuomet ne viename darbe gvildentas pačioje XIX a. pabaigoje Rudolfo Sieberto iškeltas Analisto Sakso tapatinimas su Bergės ir Ninburgo abatu Arnodu⁶⁶.

⁵⁹ Kurze F. Abfassungszeit und Entstehungsweise der Chronik Thietmars // *NA*, Bd. 14, 1889, S. 59–86; Idem. *Bischof Thietmar von Merseburg und seine Chronik* (Neujahrsblätter. Historische Kommission der Provinz Sachsen, 14). Halle, 1890; Idem. Nachlese zur Quellenkunde Thietmars (zwei verlorene Hildesheimer Handschriften) // *NA*, Bd. 16, 1891, p. 459–472.

⁶⁰ Holtzmann R. Über die Chronik Thietmars von Merseburg // *NA*, Bd. 50, 1935, S. 159–209.

⁶¹ Idem. Die Quedlinburgen Annalen // *SA*, Bd. 1, 1925, S. 64–125.

⁶² P vz., G. Waitzo parengtos (su įvadais) *MGH* Viurcburgo, Ekehardo, Analisto Sakso, Ademaro, Kelno karališkosios kronikų, Damianio Šv. *Romualdo gyvenimo* publikacijos.

⁶³ Waitz G. Die Hersfelder Annalen // *Archiv*, Bd. 6, 1831/38, S. 663–688.

⁶⁴ Idem. [Įvadas] Mariani Scotti chronicon // *MGH SS*, T. 5, 1844, p. 481–494.

⁶⁵ Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota. Studium źródłoznawcze*. Poznań, 2009; Taip pat žr.: Idem. Chronicon by Marianus Scotus – between Computistic and Historiography: World Chronicles and the Search for a Suitable Chronology of History // *Quaestiones mediæ aevi novae*, vol. 13: Palatium, Castle, Residence. Warszawa, 2008, p. 313–347;

⁶⁶ Siebert R. *Untersuchungen über die Nienburger Annalistik und die Autorschaft des Annalista Saxo*. Rostock, 1896.

Bernhardas Schmeidleris keliuose plačiuose straipsniuose tęsė šį identifikavimą toliau – abatas Arnoldas esąs ne tik minėtos kronikos, bet ir neišlikusių Ninburgo (Bergès) analų, *Magdeburgo arkivyskupų darbų* bei Magdeburgo analų redakcijos autorius⁶⁷. Šie B. Schmeidlerio tyrimai buvo akceptuoti istoriografijoje. Analisto Sakso sutapatinimu su Arnoldu šiais laikais suabejojo Klausas Nassas, ne tik parengęs naują kronikos leidimą, bet ir parašęs ją lydinčią kapitalią studiją⁶⁸, kurioje pateikiama Analisto Sakso kronikos šaltinių analizė, rekonstruojami Ninburgo analai, kuriuose buvo recipuoti Kvedlinburgo analų ir Titmaro kronika. Šiuos darbus tęsia Martina Giese, parengusi naują Kvedlinburgo analų publikaciją su išsamia šaltinotyryne studija, nusakančia analų perėmimo šaltinius⁶⁹. Taip pat reikia paminėtini H. G. Voigto ir Heinricho Kauffmanno darbus XX a. I pusėje, paliečiantys šv. Brunono hagiografinės legendos klausimus, o XX a. II pusėje išskirtini Franzo Josefo Schmale ir Irene Schmale-Otto Frutolfo / Ekehardo kronikos tyrinėjimai (su nauja šaltinio publikacija) bei Stefano Pötzoldo straipsniai, skirti *Kverfurto kolegiato fundacijai*.

Tautinę Sigeberto iš Žanblu kroniką su savita datavimo sistema tyrinėjo Mireille Schmidt-Chazan. Prie jos paminėtini viduramžių komputistikai skirti Annos-Dorothee von den Brincken tyrinėjimai⁷⁰. Tuo tarpu, Ademaro Šabaniečio kronikos tyrime išskirtini vokiečio Karlo Ferdinando Wernerio ir amerikiečių istoriko Richardo Landes darbai⁷¹.

⁶⁷ Schmeidler B. Die wahre Zusammensetzung und Entstehungszeit der *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* bis 1142 // *SA*, Bd. 14, 1938, S. 40–81; Idem. Abt Arnold von Kloster Berge und Reichskloster Nienburg (1119–1166) und die Nienburg-Magdeburgische Geschichtsschreibung des 12. Jahrhunderts // *SA*, Bd. 15, 1939, S. 88–167.

⁶⁸ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo und die sächsische Geschichtsschreibung des 12. Jahrhunderts* (MGH Schriften, 41). Hannover, 1996; *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, hrsg. K. Nass (MGH SS, 37). Hannover, 2006.

⁶⁹ *Die Annales Quedlinburgenses* (MGH SS rer. Germ., 72), hrsg. M. Giese. Hannover, 2004.

⁷⁰ Brincken A.-D. von den. *Studien zur lateinischen Weltchronistik bis in das Zeitalter Ottos von Freising*. Düsseldorf, 1957. Čia paminėsime tik straipsnius, skirtus *brunoniniam* autoriams: Idem. Marianus Scottus. Unter besonderer Berücksichtigung der nicht veröffentlichten Teile seiner Chronik // *DA*, Bd. 17, 1961, S.191–238; Idem. Marianus Scottus als Universalhistoriker iuxta veritatem Evangelii // *Die Iren und Europa im früheren Mittelalter*. Internat. Colloquium d. Europa-Zentrums Tübingen (24.–28. 9. 1979). Stuttgart, 1982, S. 970–1009; Idem. „Contemporality regnum“: Beobachtungen zum Versuch des Sigebert von Gembloux, die Chronik des Hieronymus fortzusetzen // *Historiographia mediaevalis*, hrsg. D. Berg. Darmstadt, 1988, S. 199–211.

⁷¹ Werner K. F. Ademar von Chabannes und die Historia pontificum et comitum Engolismensium // *DA*, Bd. 19, Hf. 2, 1963, S. 297–326; Landes R. *Relics, Apocalypse, and the*

Čia stengemės pateikti pagrindinius autorius, kurie buvo pravartūs gilinantis į šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės ciklo šaltinius. Šie tyrinėtojų darbai (ypatingai M. Gieses ir K. Nasso) mums buvo ne tik istoriografija (t. y. ėmimas informacijos ir tyrimų rezultatų), iš jų mes mokėmės, kaip galima ir kaip reikia analizuoti brunonianos šaltinius.

Dar liko keletą žodžių pasakyti charakterizuojant Lietuvos istorikų darbus. Rasa Mažeika 2001 m. Mindaugui skirtoje konferencijoje perskaitė pranešimą, kuris buvo atspausdintas 2005 m., skirtą pagrindiniams šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės ciklo šaltiniams⁷². Į šį tekstą sureagavo E. Gudavičius, autorei atsakęs detalia šaltinotyryne studija „*Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*“, kuri dar 2009 m. buvo atiduota spaudai⁷³. Šioje knygoje pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje taip detaliai pateikiama šv. Brunono gyvenimo ir mirties ciklo šaltinių analizė. Po šios studijos parašymo buvo publikuoti E. Gudavičiaus straipsniai, skirti Titmaro Merzeburgiečio kronikai (naudojant analizėje Dresdeno rankraštį), hagiografinės šv. Brunono Bonifaco legendos problemai ir paribio klausimui⁷⁴. Visi šie darbai yra svarbiausi šaltinotyryniai darbai mūsų tyrimui.

Grįžtant prie R. Mažeikos straipsnio, galima atkreipti dėmesį, kad prieš pradėdant mokyti E. Gudavičių hagiografijos pagrindų⁷⁵, autorei vertėtų pastudijuoti elementariausius šaltinotyros pagrindus, be kurių neįmanoma gvildinti papių brunonianos šaltinių. Autorei suabejojus kažkokiais Kvedlinburgo analų „XVI a. nuorašais (sic!)“ ir *Litua* forma⁷⁶, buvo pravartu pažvelgti į XII a. šaltinius ir kelti šio šaltinio recipavimo klausimą, o pasakojant apie Petro Damiano *Šv. Romualdo gyvenimo* gotikinio šrifto *R* ir *Pr* rašybos klaidas (nes „tekstas išlikęs tik XIII a. ir XIV a. kopijose“)⁷⁷ pasižiūrėti į šio šaltinio kritinius leidimus ir juose esančius šaltinotyrynius įvadus, o ne

Deceits of History. Ademar of Chabannes, 989–1034 (Harvard Historical Studies, 117). Cambridge, 1995.

⁷² Žr. išn. 15.

⁷³ Šiame darbe naudotasi gautu kompiuteriniu tekstu, todėl remdamiesi nurodome knygos skyrius / poskyrius.

⁷⁴ Žr. išn. 13.

⁷⁵ Mažeika R. Pirmojo Lietuvos vardo paminėjimo, p. 70.

⁷⁶ Ibid., p. 62.

⁷⁷ Ibid., p. 73.

apsiriboti *Patrologia Latina* publikacija⁷⁸. Galbūt gali pasirodyti, kad *kabinėjams prie smulkmenų*, tačiau būtent šie *teiginiai* turi įtakos autorės argumentacijai, tęsiant *nekvedlinburginę* polemiką.

Taip pat paminėtini Dariaus Barono, kitaip pažiūrėjusio į Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimo pasakojimą, ir Mariaus Ščavinsko, šv. Brunono veiklą veiktą matančio krikščioniškų misijų kontekste, darbai⁷⁹.

5. Tyrimo problema, tikslas ir uždaviniai. Tyrimo metu buvo išplėsta šaltinių bazė ir įtraukta vėlyvoji brunoniana, o neapsiribota vien *tradicinių* šaltinių, t. y. vienalaikių ir jiems artimų šaltinių, analize. Todėl tyrimo **problema** galėtume išsakyti tokiu klausimu: koku būdu vienu ar kitu metu buvo prieita prie tam tikrų *kanoninių* traktuočių, kurios turėjo įtakos tiek senajai, tiek šiandieninei istoriografijai, kaip šias problemas galima spręsti iš naujo „revizuojant“ šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės ciklo šaltinius šaltinotyryne analize.

Šio tyrimo **tikslas** – atlikti visapusišką šv. Brunono Bonifaco gyvenimo ir mirties šaltinių (plačiąja prasme) tyrimą, per jų interpretavimą, lyginimą ir analizę pateikti vienokį ar kitokį buvusį, esamą ir / ar galimą šv. Brunono ir 1009-ųjų misijos vaizdinį.

Pagrindiniam tikslui pasiekti keliami atitinkami **uždaviniai**: 1) nustatyti šv. Brunono ir jo misijos pažinimo sklaidą Viduramžiais ir Naujais laikais, išskiriant tam tikras pažinimo tradicijas; 2) išskirtų tradicijų kontekste išanalizuoti šv. Brunono paskutinės misijos geografinėje erdvėje (Lenkijos–Lietuvos valstybėje ir Prūsijoje) pažinimą; 3) pristatyti šv. Brunono žūties vietos kontraversijas istoriografijoje, aptariant susiformavusias 1009-ųjų misijos geografines koncepcijas; 4) šaltinotyriškai išanalizuoti šv. Brunono Kverfurtiečio hagiografinės legendos šaltinius; 5) išnagrinėti šv. Brunono *locus et data martyrii* versijas, ypatingą dėmesį skyriant šaltinių recepcijos klausimui.

⁷⁸ Tabacco G. Prefazione // *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, a cura di G. Tabacco (Fonti per la storia d'Italia, 94). Roma, 1957, p. I–XXXIII. Dėl Petro Damiano rankraščių žr. ir šiame darbe išn. 96, 956, 958, 959.

⁷⁹ Žr. išn. 14.

6. Tyrimo metodai. Disertacijoje taikomi ir derinami šie metodai: empirinis, analizės, lyginamasis ir sintezės, interpretacinis, kritinės deskripcijos (aprašomasis). *Empirinis metodas* taikytas atrenkant ir klasifikuojant surinktus brunonianos šaltinius. Kadangi tyrimas pagrįstas šaltinių duomenimis, todėl vieni svarbiausių iš naudotų metodų buvo *šaltinių analizės, lyginamasis ir sintezės* metodai, kuriais remtasi aptariant, analizuojant, vertinant šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės šaltinius. Tai leido nustatyti tekstų sklaidos ir paplitimo reiškinius. Gautiems rezultatams apibendrinti naudotas *interpretacinis* metodas. Aptariant šv. Brunono pažinimo sklaidą Europoje taikytas *kritinės deskripcijos* metodas.

7. Naujumas. Šis darbas yra pirmasis mėginimas kompleksiškai ištirti šv. Brunono ir 1009-ųjų misijos šaltinius (plačiąja prasme). Pirmą kartą sistemingai ir išsamiai šioje temoje tyrinėta vėlyvoji brunoniana. Tokia detali sintetinė šventojo ir jo paskutinės misijos pažinimo analizė nebuvo daryta nei Lietuvos, nei visoje istoriografijoje. Iki šiol istoriografijoje šis klausimas buvo paliečiamas labai trumpai, akcentuojant „užmiršimą“, šventojo sudvejinimą Cezarijaus Baronijaus darbuose ir šio reiškinio įveiką Conrado Janningo darbe, paskelbtame 1715 m., *Acta Sanctorum*. Visi šie teiginiai mūsų yra koreguojami. Platesnės studijos buvo skirtos šv. Brunono žinojimo klausimui Lenkijos–Lietuvos valstybėje ir Prūsijoje⁸⁰, tačiau ir jose neatkreiptas dėmesys į Vakarų Europos tekstų perėmimą ir net kompiliavimą.

Taip pat ši tema papildyta naujais, nepublikuotais rankraščiais, kurie nebuvo įtraukti į mokslinę apyvartą ir istoriografijoje nebuvo analizuojami. Čia galima pasakyti ir tai, kad naudotasi ir publikuotų šaltinių rankraščiais, kas Lietuvos (ir ne tik) *brunoninėje* istoriografijoje (išskyrus E. Gudavičiaus žvilgsnį į Titmaro kronikos Drezdeno rankraštį) nėra daroma.

⁸⁰ Žr. išn. 9, 11; Nastalska J. Świąty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie historiograficznym i hagiograficznym do końca XVIII wieku // *Świąty Brunon. Patron lokalny*, s. 329–348.

8. Ginamieji bendrieji teiginiai:

1. Istoriografijoje teigiama, kad šv. Brunonas Bonifacas Viduramžiais buvo užmirštas ir vėl prisimintas tik XV–XVI amžiuje. Tačiau reikia akcentuoti ne užmiršimą, o jo palaiptinį *atradimą* ir *pažinimą*. Tai atskleidžia išskiriamos šio šventojo pažinimo tradicijos (*kamalduliškoji, benediktiniškoji, lokalinė*, arba Kverfurto), parodančios šv. Brunono ir jo paskutinės misijos pažinimo sklaidą Viduramžiais ir Naujais laikais.

2. Lenkijos–Lietuvos valstybėje ir Prūsijoje buvo perimtas Vakarų Europoje įsitvirtinęs pažinimas. Vėlyvas (XVI a. II pusė) šventojo *atėjimas* į LLV lėmė dviejų šventųjų Bonifaco ir Brunono koegzistavimą.

3. Kvedlinburgo analų ignoravimas buvo nulemtas jau Viduramžiais, paplitus *ekehardiškajai* žiniai su *data et locus martyrii* 1008 m. Prūsijoje. Atrandami nauji brunonianos šaltiniai buvo tik papildymas įsitvirtinusiai lokalizacinei tradicijai.

4. Taip kaip XII a. I pusėje Magdeburgo šaltiniuose iš Kvedlinburgo analų ir Titmaro kronikos buvo sukompiliuotas Prūsijos, Rusijos ir Lietuvos pasienis, taip XX a. pradžioje dirbtinai sukurta *geografinio vidurkio* lokalizacija, *susumavusi* Kvedlinburgo analuose, Titmaro kronikoje bei Petro Damiano *Šv. Romualdo gyvenime* minimus etnonimus ir atradusi brunonianos šaltiniuose neminimus jotvingius.

9. Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, dvi dėstomosios dalys, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, priedai. Tyrimo probleminių taškų sąlytis gali būti suskaidytas į du lygmenis. *Pirmoji dalis* yra skirta šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio pažinimo klausimui. Darbe buvo pasirinkta apibūdinti pažinimo tradicijomis, kurios, kaip jau minėjome, buvo išskirtos trys – *kamalduliškoji, benediktiniškoji* ir Kverfurto, arba *lokalinė*. Šioms tradicijoms skiriamas 1-asis skyrius, kuriame atskleidžiama, kokiais šaltiniais remiantis ir kokia informacija sklido apie šį šventąjį Europoje. Šio skyriaus 1-ajame poskyryje aptariama *kamalduliškoji* pažinimo tradicija, atskleidžiamas šv. Bonifaco pažinimo procesas – nuo Petro Damiano paskleistos žinios apie šį šventąjį *Šv. Romualdo*

gyvenime iki XVI a. II pusėje su naujuoju Romos martirologu įsitvirtinusios žinios apie šv. Romualdo mokinį, Bosnijos (arki)vyskupą, slavų / rusų kankinį šv. Bonifacą. Atskiras dėmesys skirtas šv. Bonifaco misijos geografinėms interpretacijoms ir šventojo *romualdiškosios* šventės klausimui. 2-ajame poskyryje nagrinėjama *benediktiniškoji* tradicija, parodoma žinių apie šv. Brunoną ir jo kankinystę sklaida Viduramžiais, kuomet visuotinai pasklido ir įsitvirtino *ekehardiškoji* žinia apie šio šventojo žūtį, ilgam davusi *data et locus martyrii* – 1008 m. Prūsijoje, kuri XV a. pab. papildė J. Trithemijaus įvesto *rutėnų* (arki)vyskupo įvardijimu. Tolesniame poskyriuje pristatoma *lokalinė* (Kverfurto) tradicija, kuri pateikė šv. Brunono, dukart misionieriaus Prūsijoje ir ten nužudyto, vaizdinį, lydimą dviejų kverfurtietišku – devynių naujagimių ir asilo – legendų. Pažymėtina, kad poskyrių pavadinimai atspindi apibendrinančią šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio tam tikros tradicijos tezę, su kuria šis šventasis matomas XVI a. II pusėje, t. y. prasidedant sudvejinto šventojo laikotarpiui. Laikotarpis, kai vienas šalia kito funkcionavo šv. Bonifacas ir šv. Brunonas, pristatomas 4-ajame poskyryje. Kartu aptariama ir šio sudvejinimo įveika, atradus šalinius su „Brunonu Bonifacu“. Antrajame skyriuje tyrinėjamas šv. Brunono Bonifaco pažinimas, remiantis išskirtomis tradicijomis 1009-ųjų misijos geografinėje erdvėje, t. y. Lenkijos–Lietuvos valstybėje ir Prūsijoje, o trečiasis skyrius skirtas istoriografijai, aiškinantis, kaip atsirado spekuliatyvioji *geografinio vidurkio* koncepcija, kada buvo iškeltas Kvedlinburgo analų žinutės simbolinis vaidmuo, ir trumpai nusakomas *kvedlinburginės* koncepcijos atsiradimas. ***Antroji darbo dalis*** skirta šv. Brunono ir paskutinės jo misijos 1009 m. šaltinotyrimams problemoms, išskiriant du svarbius – šv. Brunono Kverfurtiečio hagiografinės legendos bei šio šventojo *locus et data martyrii* versijų – klausimus. Šios dalies 1-ajame skyriuje aptariamos XI a. Petro Damiano ir Viperto pateiktos hagiografinės legendos. Atskiras dėmesys sutelkiamas į neišlikusios šv. Brunono *Darbu knygos (Liber gestorum)* ir išlikusių vėlyvųjų *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimų santykį, darant šaltinotyrimę Magdeburgo arkivyskupų darbų, Halberštato vyskupų darbų,

Kverfurto fundacijos bei lotyniškojo (Kverfurto rankraštis) ir vokiškojo (Desau rankraščiai) *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimų analizę. Taip pat iškeliamas hipotetinis pastarųjų šaltinių santykis su Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenime pateiktu pasakojimu apie šv. Bonifaco kankinystę. 2-ajame skyriuje nagrinėjamos šv. Brunono žūties versijos. Pirmiausia išskiriama *in confinio* su 1009 metais lokalizacija. Ypatingas dėmesys skiriamas Kvedlinburgo analų ir Titmaro kronikos recepcijos klausimui Magdeburgo šaltiniuose, kurie sukonstravo kompiliacinį Prūsijos, Rusijos ir Lietuvos paribį. Toliau analizuojama Prūsijos su 1008 m. lokalizacija. Čia aiškinamasi kaip Viurcburgo kronikos 1009-ieji Frutolfo / Ekehardo kronikoje virto 1008-aisiais.

Pabaigiant aptarti darbo struktūrą, reikia akcentuoti kelias nuostatas:

- 1) darbe cituojant šaltinius kiek galima stengtasi išlaikyti autentišką rašybą ir skyrybą. *Kursyvu* išskleisti tik trumpinti žodžiai. Išskyrus tuos atvejus, kai citavome iš leidimų, kuriuose jau padaryti rašybos keitimai, lyginant su pirminiu šaltiniu (t. y., pvz., u pakeista į v);
- 2) taip pat teksto nuorodose stengtasi išlaikyti autentišką leidinių iki XIX a. antraštę, laikant pačią antraštę tam tikru šaltiniu. Sušiuolaikinti variantai pateikiami šaltinių sąrašė;
- 3) duodami nuorodas į jau aptartus klausimus, pateikiame sutrumpintą skyriaus / poskyrio / skyrelio pavadinimą.
- 4) asmenvardžių rašyba: 1) lietuviname tik popiežių, valdovų, šventųjų bei Viduramžių kronikininkų vardus, prie pastarųjų pateikiant skliausteliuose lotyniškąsias formas; 2) lituanizuotas vardų formas rašome tų asmenybių, kurios jau yra „įaugusios“ mūsų istoriografijoje; 3) visų kitų asmenvardžių naudojame originalias formas.
- 5) pateikdami vietovardžius naudojome žodynu *Pasaulio vietovardžiai. Europa* (2006)⁸¹.

⁸¹ *Pasaulio vietovardžiai. Europa*. Vilnius, 2006. Taip pat prieiga: <<http://www.melc.lt/lt.php/e-zodynai/vv/europa>>.

I DALIS. ŠV. BRUNONO IR 1009-ŪJŲ MISIJOS PAŽINIMO *BYLA*

1. ŠV. BRUNONO BONIFACO PAŽINIMO TRADICIJOS

Šv. Brunono Kverfurtiečio gyvenimą ir kankinystę aprašantys šaltiniai yra painūs. Juose atsispindi ne tik kad ne viena *locus martyrii* lokalizacija su skirtingu datavimu, bet ir pats šventasis yra įvardijamas skirtingai. Kvedlinburgo analuose ir juos kompiliavusiuose Magdeburgo šaltiniuose šv. Brunonas įvardijamas savo ir vienuolišku Bonifaco vardu, šv. Petro Damiano (*Petrus Damiani*, 1007–1072) *Šv. Romualdo gyvenime (Vita sancti Romualdi)*⁸² ir ją naudojusioje Montekasino kronikoje jis žinomas tik kaip šv. Bonifacas, o Titmaro kronikoje ir kituose šaltiniuose – kaip šv. Brunonas. Toks šventojo įvardijimas, skirtingų mirties vietų bei datų (ne)nurodymas ir tai, kad jį minintys šaltiniai buvo „atrandami“ palaiapsniui (vėliausiai – su šv. Brunonu Bonifacu), lėmė skirtingų šv. Brunono Kverfurtiečio pažinimo tradicijų susiklostymą. Pažymėtina, jog istoriografijoje teigiama, kad šis šventasis Viduramžiais buvo užmirštas (išskyrus gimtajame Kverfurte) ir vėl prisimintas tik XV–XVI amžiuje⁸³. Tačiau, mūsų nuomone, čia reikia akcentuoti ne jo užmiršimą, o jo palaiapsninį *atradimą* ir *pažinimą*. Dar vienas akcentas šv. Brunono Bonifaco pažinimo *byloje* – tai *įdiegti* du atskiri šventieji, turėję įtakos visam šventojo žinomumui XVI a. pabaigoje – XVIII a. pirmoje pusėje.

⁸² Dėl Petro Damiano veikalo įvardijimo žr. išn. 954.

⁸³ Kolberg A. Der heilige Bruno von Querfurt, zweiter Apostel von Preussen // *ZGAE*, Bd. 8, 1884/1886, S. 82–83; Voigt H. G. *Brun von Querfurt, Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Martyrer*. Stuttgart, 1907, S. 301, 302; Bieniak J. Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji // *ABS*, t. 6, 1969, s. 181–195; Szymański J. Bruno // *Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny*, pod red. O. R. Gustawa. T. 1: A–K. Poznań, 1971, s. 222 (papildyta publikacija: Idem. Bruno // *Nasi Święci. Polski słownik hagiograficzny*, pod red. A. Witkowskiej. Wyd. drugie poszerzone. Poznań, 1999, s. 159); Nowak W. Św. Brunon z Kwerfurtu i jego kult w diecezji warmińskiej // *StWarm*, t. 19, 1982, s. 65, 66 (nedaug pakoreguota ta pati publikacija: Idem. Kult świętego Brunona-Bonifacego w świetle ksiąg liturgicznych diecezji warmińskiej // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 260–261); Cywiński P. M. A. Zanik pamięci o Brunonie z Kwerfurtu w świadomości zbiorowej // *PH*, t. 89, z. 4, 1998, s. 608; Tyszkiewicz J. *Brunon z Querfurtu w Polsce*, s. 181–195, 198; Real U. Die Wiederentdeckung eines vergessenen Heiligen? Zeugnisse spätmittelalterlicher Verehrung des heiligen Brun von Querfurt // *Der heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 132.

Santykinei galima išskirti tris šv. Brunono Kverfurtiečio pažinimo tradicijas: *kamalduliškąją*, žinojusią šį šventąjį Bonifaco vardu, *benediktiniškąją* ir *lokalinę*, arba Kverfurto, tradicijas, kurios Europai pristatė šį šventąjį Brunono vardu. Pastarąją pažinimo tradiciją, nors ir koreliavusią su *benediktiniškąją*, galima laikyti savarankiška. Ji suformavo šv. Brunono Kverfurtiečio, kaip žymiausio giminės atstovo, pažinimą, „nustatė“ dvi jo misijas į Prūsiją ir pateikė du legendinius pasakojimus apie šventąjį, susijusius su Kverfurtu.

Taigi, pažvelkime detaliau, kaip klostosi šios tradicijos, kokį šv. Brunoną Bonifacą ir kokią paskutinės misijos geografiją jos išryškina.

1.1. Kamalduliškoji pažinimo tradicija: šv. Bonifacas – Romualdo mokinys, Bosnijos (arki)vyskupas, slavų / rusų kankinys⁸⁴

1.1.1. Šv. Romualdo mokinio šv. Bonifaco atradimas, arba kaip su juo susipažino Europa

Informacija apie šv. Brunoną, tiksliau, apie šv. Bonifacą, ir jo kankinišką mirtį išliko eremitų aplinkoje. Tai liudija apie 1042 m. Fonte Avelanoje (Gubijos vyskupijoje) šv. Petro Damiano aprašytas *Šv. Romualdo gyvenimas*⁸⁵, kurio XXVI ir XXVII skyriuose⁸⁶ pasakojama šv. Bonifaco istorija šv. Romualdo gyvenimo kontekste. Taigi galime teigti: per šv. Romualdą gali būti pažintas ir šv. Bonifacas. Leonas Marsikanas (*Leo Marsicanus*, 1046–1115) Montekasine, kur XI a. septintajame dešimtmetyje

⁸⁴ Šio poskyrio pagrindu 2012 m. pradžioje buvo paruošta publikacija *Lietuvos istorijos studijose* – žr.: Leonavičiūtė I. Šv. Bonifacas XIV–XVI amžiuje arba „kamalduliškoji“ šv. Brunono Kverfurtiečio pažinimo tradicija // *LIS*, t. 29, 2012, p. 79–83. Tačiau tolesnio tyrimo eigoje, įtraukus papildomus šaltinius ir istoriografines pozicijas, tyrimo teiginiai papildyti, o išvados iš dalies koreguotos.

⁸⁵ Apie Fonte Avelaną žr.: Fornasari G. Fonte Avellana // *LexMA*, Bd. 4, 1989, Sp. 622–623. Bendriausią Petro Damiano biografiją ir bibliografiją apie jį žr.: Fornasari G. Petrus Damiani // *Ibid.*, Bd. 6, 1993, Sp. 1970–1972; Freund S. Petrus Damiani // *BBKL*, Bd. 7, 1994, Sp. 346–358; Reindel K. Einleitung // *Die Briefe des Petrus Damiani*. Vol. 1: Nr. 1–40, ed. K. Reindel (MGH Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, 4). München, 1983, S. 1–8; Apie šv. Romualdą žr.: Freund S. Romuald von Camaldoli // *BBKL*, Bd. 8, 1994, Sp. 641–645.

⁸⁶ *1009 metai*, p. 192–201.

prižiūrėjo vienuolyno biblioteką ir skriptoriumo darbą, susipažino su Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimo rankraščiu ir 1099 m. pradėtoje rašyti kronikoje konstatavo: „Taip pat tuo metu Dievo vyras Romualdas kartu su šventuoju Bonifacu, imperatoriaus giminaičiu, kuris netrukus tapo kankiniu Rusijoje, ir su daugeliu kitų vokiečių iš minėto imperatoriaus [Otono III] kariuomenės atvyko pasimelsti į šį šventojo Benedikto vienuolyną, kur [Romualdas] sunkiai susirgo, bet Dievo gailestingumo greitai pasveikęs, sugrįžo [...]“⁸⁷.

Tačiau pats Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimas Viduramžiais nebuvo populiarus Europoje. Nepateko jis į populiariusius, plačiai tuo metu po Europą paplitusius kankinių ir šventųjų švenčių sąvadus ar jų gyvenimų aprašymų rinkinius. Neaptiksime jo nei gausiais nuorašais plačiai tuo metu paplitusiuose IX a. benediktino iš Saint-Germain-des-Prés vienuolyno (dab. Paryžiaus teritorija) Usuardo (*Usuardus Sangermanensis*, mirė 877) martirologo⁸⁸, nei XIII a. italų pamokslininko, dominikono Jokūbo Voraginiečio (*Jacobus de Voragine*, mirė 1298) pasionalo *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai*⁸⁹ nuorašuose. O juk šie kūriniai buvo perrašinėjant pildomi tam tikro regiono ar vienuolių ordino / kongregacijos kankinių ir šventųjų šventėmis su šių *Gyvenimais, Kankinystės aprašymais, Legendomis*⁹⁰. Kaip

⁸⁷ Tekstus plg. III lentelėje (žr. II d., 1.1. Ankstyvieji hagiografiniai pasakojimai). Apie Leoną Marsikaną ir jo kroniką žr.: Hoffmann H. Studien zur Chronik von Montecassino // *DA*, Bd. 29, 1973, S. 59–162; Idem. Einleitung // *Chronica monasterii Casinensis (Die Chronik von Montecassino)*, ed. H. Hoffmann (MGH SS, 34). München, 1980, S. VII–L.

⁸⁸ Apie Usuardo martirologą žr.: Thurston H. Usuard, Martyrologist of // *Catholic Encyclopedia*. Vol. XV. New York, 1913, s. 235; Usuardo martirologo išliko daugybė rankraščių, dalinis jų sąrašas (195) pateikiamas: Quentin H. *Les martyrologues historiques du Moyen Âge*. Paris, 1908, s. 675–677.

⁸⁹ *Aukso legendos* šaltiniais buvo dominikonų Jono de Mailly *Abbreviatio in gestis et miraculis sanctorum* (1243) ir Vincento de Beauvais (Vincentius Bellovacensis) *Speculum historiale* (iki 1244), žr.: Trembinski D. Insensate Saints: Contextualizing Non-Suffering in Early Dominican Legendaries // *Florilegium*, vol. 23, no 2, 2006, p. 123–142. Apie Jokūbą Voraginetį ir „Aukso legendą“ žr.: Lohrmann K. *Jacobus a Voragine // BBKL*, Bd. 2, 1990, Sp. 1414–1416; Drungilienė G. *Jokūbas Voraginetis, Aukso legenda ir Lietuva // Aukso legenda, Arba Šventųjų skaitiniai: pirma knyga*, vertė V. Gerliakienė, S. Narbutas, V. Stalioraitytė ir T. Veteikis. Vilnius, 2008, p. 11–19; Pastarajame darbe nurodoma, kad „išliko daugiau nei 1000 *Aukso legendos* nuorašų“ (p. 17). A. Witkowska hagiografinio žodyno įvade teigia, kad Europos bibliotekose yra apie 600–700 rankraščių. Žr.: Witkowska A. *Wprowadzenie // Nasi Święci. Polski*, s. 13.

⁹⁰ Tarkim, Bohemijos ir Lenkijos pavyzdys, kur nuo XIII a. „Aukso legenda“ papildoma pasakojimais apie šv. Adalbertą, žr.: Machilek F. Zur Verehrung des hl. Wojciech-Adalbert im Böhmen, insbesondere im 14. Jahrhundert // *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*. Gniezno, 1992, s. 129, 130; Narbutas S. „Žemė galinga yra“: lotyniškoji poezija kaip įsisavinta originalios kirybinės raiškos erdvė // *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 24, 2007, p. 39. Arba, pvz.,

šiuolaikiškai apie *Aukso legendą* pasakė Sigitas Narbutas, o tai galima pritaikyti ir Usuardo martirologui, Viduramžiais jie buvo tarsi kokios mūsų dienų Vikipedija⁹¹.

Pats Šv. *Romualdo gyvenimo* autorius – Petras Damianis – kardinolas reformatorius, vienas labiausiai išsilavinusių savo epochos žmonių – buvo gerai žinomas ir vertinamas savo amžininkų⁹². Gausūs Petro Damiano darbai plito įvairiais nuorašais po visą viduramžiską Europą. Šiandien bibliotekose saugoma daugiau nei 600 Damiano darbų rankraščių⁹³. Daugiau kaip du dešimtmečiai, Petro Damiano praleisti Fonte Avelanoje, nulėmė, kad būtent šis vienuolynas tapo gausios jo kūrybos saugotoju. Iš čia ji plito pirmiausia į kitus kamaldulių eremus Italijoje. Jei pažiūrėtume rankraščių su jo laiškais, kurių šiandien žinoma 180⁹⁴, paplitimo geografiją, tai XI a. pabaigoje šiuo Petro Damiano rašytiniu paveldu jau disponavo Montekasinas ir Pomposa. Atrodo, kad jau XII a. II pusėje vienas iš Fonte Avelanos kodeksų perkeliamas į Petro Damiano amžinojo poilsio vietą – Faencą (*Faenza*), XII / XIII a. jo darbai pasiekė Šiaurės Prancūzijos ir Belgijos teritorijas, XIV a. viduryje – Šiaurės ir Vidurio Italijos vienuolynus ir tik XV a. – „vokiškąją“ erdvę – Bavariją, Austriją ir Bohemiją⁹⁵. Tačiau jei nagrinėtume Šv. *Romualdo gyvenimo* rankraščių paplitimo geografiją ir jų chronologiją, tai iš 19 šiandien išlikusių šio hagiografinio darbo rankraščių ar jų fragmentų⁹⁶, be Fonte Avelanos ir Montekasino XI a. pab. rankraščių, turime vieną – iš XIII a.

Usuardo martirologo Limožo rankraštis, kuriame yra minimi 17 pranciškonų ir 61 Limožo vietos šventasis, kurių paprastai pas Usuardą nebuvo, žr.: Lemaître J.-L. Le martyrologe retrouvé des cordeliers de Limoges // *Archivum Franciscanum historicum*, 92, no. 3–4, 1999, p. 379.

⁹¹ Narbutas S. „Žemė galinga yra“, p. 39.

⁹² Freund S. *Studien zur literarischen Wirksamkeit des Petrus Damiani*. Hannover, 1995, s. 1–2; žr.: Migne *PL*, 144, coll. 179–183 (amžininkai).

⁹³ Reindel K. *Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani* // *DA*, Bd. 15, 1959, S. 50; Fornasari G. *Petrus Damiani* // *LexMA*, Bd. 6, 1993, Sp. 1970–1972; *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*. Bd. 2. Zürich, 1964, S. 130.

⁹⁴ Reindel K. *Einleitung*, S. 9; Freund S. *Petrus Damiani* // *BBKL*, Bd. 7, 1994, Sp. 347.

⁹⁵ Reindel K. *Einleitung*, S. 13–24; Idem. *Petrus Damiani bei Helinand von Froidmont und Alberich von Troisfontaines* // *DA*, Bd. 53/1, 1997, S. 207–208.

⁹⁶ Dėl *Vita s. Romualdi* rankraščių skaičiaus. XIX a. *MGH* leidime naudojami ir nurodomi 2 rankraščiai, 1957 m. publikacijoje G. Tabacco (žr. išn.78) naudoja – 13, F. Dressleris savo studijoje konstatuoja, kad žinoma apie 16 Šv. *Romualdo gyvenimo* rankraščių (su fragmentais), – žr.: Dressler F. *Petrus Damiani: Leben und Werk*. (Studia Anselmiana, xxxiv.) Rome, 1954, S. 165. Mūsų žiniomis, yra 19 rankraščių, t. y. prie G. Tabacco nurodomų ir aptariamų rankraščių prisideda Florencijos, Oksfordo, Graco, du Vienos bei vienas vėlyvas Vatikano nuorašas.

I trečdalyje, šešis – iš XIV, septynis – iš XV a. ir tris – XVI–XVII a. pradžios nuorašus. Išskyrus XIII a. I trečdalyje cistersų Salem vienuolyno (Heidelbergo⁹⁷)⁹⁸, XIV a. Anglijos benediktinų (Oksfordo) ir XV a. Prahos karmelitų Švč. Mergelės Marijos Snieginės vienuolyno (Graco), iš kurio XV a. darytas dar vienas nuorašas (Vienos), bei airių benediktinų Švč. Mergelės Marijos vienuolyno (*Schottenstift*) Vienoje (Vienos) rankraščius, visi kiti yra itališkos, o tiksliau kamalduliškosios erdvės produktas. Petro Damiano, vadovavusio Fonte Avelanos atsiskyrėliams, parašytas Šv. Romualdo gyvenimas fiksuojamas 1085 m. Kamaldolio prioro palaimintojo Rudolfo (1074–1088) konstitucijoje⁹⁹. Čia atsiranda ir naujas hagiografinis šv. Romualdo pažinimo aspektas. Būtent minėtoje konstitucijoje jau randame trumpą siužetą apie šv. Romualdo ir Arezzo vyskupo Tedaldo (Theodaldus, Tedaldus, apie 990–1036) įkurtą Kamaldolio vienuolyną ir 1027 m. tenai pašventintą S. Salvatore bažnyčią¹⁰⁰. Beveik po šimtmečio konstitucijoje *Liber Eremite Regule* (1158/1176) ši informacija įkomponuojama į legendinį pasakojimą apie šv. Romualdo Arezzo apylinkėse sutiktą Maldulį, kuris šventajam suteikė žemes būsimajam vienuolynui, ir šis pavadintas geradario garbei (*Campus Maldoli* arba *Calmaldoli*). XIII a. šis legendinis pasakojimas yra ir Classe (dab. Ravenoje) prioro Gerardo II konstitucijoje (1278)¹⁰¹, o XIV a. įkūrimo legenda jau pridedama prie Petro Damiano hagiografinio kūrinio. Tokias legendines interpoliacijas turi S. Michele di Muriano (dab. Venecija) (Vatikanas, Vat. lat. 13674) ir Kamaldolio (Arezzo, MS. 406) Šv. Romualdo gyvenimo nuorašai¹⁰².

Tačiau grįžkime prie Petro Damiano ir jo Šv. Romualdo gyvenimo pažinimo klausimo platesnėje Europos erdvėje. XIV a. jis patenka į garsiųjų italų poetų, vainikuotų laurų vainikais, Dantės Aligjeri (*Dante Alighieri*, 1265–

⁹⁷ Skliausteliuose nurodoma šiandieninė rankraščio saugojimo vieta.

⁹⁸ Universitätsbibliothek Heidelberg, cod. Sal. IX, 29 (H), fol. 28ra–55va. Rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/salIX29>>.

⁹⁹ *Ann. Camald.*, III, 1758, App. coll. 544.

¹⁰⁰ *Ibid.*, App. coll. 542–543.

¹⁰¹ *Ibid.*, VI, 1761, App. coll. 240.

¹⁰² *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, a cura di Giovanni Tabacco (Fonti per la storia d'Italia, 94). Roma, 1957, p. XV–XVIII, XX–XXII; Freund S. *Studien zur literarischen Wirksamkeit*, S. 135, 136.

1321) ir Frančesko Petrarkos (*Francesco Petrarca*, 1304–1374) akirati. Pirmasis savo „Dieviškosios komedijos“ (*Divina Commedia*, sukurta 1307–prieš 1321) *Rojaus* XXI giesmėje kelionėje su Beatriče per dausas sutinka Petrą Damianį iš Fonte Avelano vienuolyno, o XXII giesmėje bendrauja su Benediktu Nursiečiu (apie 490–apie 560), vienuolyno ant Kasino kalno įkūrėju, kuris tenai kaip šviesulėlį, „kur aplinkui žiba“, pamini ir šv. Romualdą¹⁰³. Šio kūrinio, lėmusio Dantei pasaulinę šlovę, šiandien žinoma daugiau kaip 600 išlikusių rankraščių¹⁰⁴. Dalis jų yra iliustruoti. Taip jų autoriai mėgino įkvepiančius siužetus pateikti ir vaizdu. Pvz., Bodleian bibliotekoje šiandien saugomame Šiaurės Italijoje XIV a. atsiradusiame Dantės „Dieviškos komedijos“ iliuminuotame rankraštyje prie XXI *Rojaus* giesmės rasime net dvi miniatiūras. Abiejose pavaizduotas pats šv. Petras Damianis ir jo susitikimas su Dante bei Beatriče¹⁰⁵. O ką jau bekalbėti apie garsiuosius italų menininkus – florencietį Pacino di Buonaguida (apie 1280–apie 1340) ar Giovanni di Paolo (1398–1482) iš Sienos – iliustravusius Dantės „Dieviškąją komediją“¹⁰⁶.

Antrasis didis poetas – Frančeskas Petrarka – Damianį ir Romualdą prisimena gana plačiai (daugiau kaip 120 rankraščių¹⁰⁷) po Europą paplitusiame traktate *De Vita solitaria* (1346–1356), kuriame vienas šalia kito atsiranda pasakojimai *De Solitudine Romualdi* ir *De Solitudine Petri Damiani*¹⁰⁸. Pirmąjį jis rašė naudodamasis Damianio Šv. *Romualdo gyvenimo*

¹⁰³ Dantė. *Dieviškoji komedija: Rojas*, iš italų kalbos vertė S. Geda. Vilnius, 2011, p. 225–243, cit. p. 237. Pirmą kartą Dantės „Dieviškoji komedija“ išspausdinta 1472 m.

¹⁰⁴ Augustyn W. Dantes Paradiso und die Bildtradition zum Himmlischen Jerusalem // *Deutsches Dante-Jahrbuch*, Bd. 82, 2007, S. 108.

¹⁰⁵ Dante, Divine Comedy, in Italian North Italy, Genoa (?); 14th cent., third quarter // *Bodleian Library, MS. Holkham misc. 48*, p. 113–148: Paradiso. Prieiga: <<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dept/scwmss/wmss/medieval/mss/holkham/misc/048.c.htm>>.

¹⁰⁶ Прокоп М. *Итальянская живопись XIV века*. Будапешт, 1988, с. 31; Dante Alighieri. *Divina Commedia*. Italy, N. (Tuscany, Siena?), between 1444 and c. 1450, illuminated by Giovanni di Paolo c. 1450. British Library, Yates Thompson 36, fol. 167^r (Dantės ir Beatričios susitikimas su Damianiu), fol. 168^r (susitikimas su šv. Benediktu). Prieiga: <<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=6468&CollID=58&NStart=36>>.

¹⁰⁷ Freund S. *Studien zur literarischen Wirksamkeit*, S. 161.

¹⁰⁸ Pirmą kartą Petrarkos traktatas išspausdintas 1496 m. – *Librorum Francisci Petrarchae Basileae Impressorum Annotatio. Bucolicum Carmen [...] De Vita solitaria [...]*. Basileae, 1496, Li. II, Tractatus III, ca. XVI–XVII.

rankraščiu, kuris jau buvo papildytas legenda apie Kamaldolio įkūrimą¹⁰⁹. Būtent Petrarkos laikais šis legendinis siužetas atsiranda ir vaizduojamajame mene (*Nardo di Cione*, dirbęs 1343–1365; *Turino di Vanni*, apie 1349–1438) ir nuo tol be *Romualdo sapno / vizijos* neapsieis nei vienas istorijos amžius. Tačiau sugrįžkime prie Petrarkos. Jis, skaitydamas ir naudodamas Petro Damiano veikalus savo darbuose, pagal pirmąjį jo hagiografinį darbą – *Šv. Romualdo gyvenimą* – sukūręs *De Solitudine Romualdi*, vis dar „neatrandą“ ar „nepastebi“ jo mokinių – nei šv. Bonifaco, nei šventųjų Benedikto iš Benevento bei Jono iš Venecijos, pasiūstų su kitais į Lenkiją, ten nužudytų 1003 m. ir į istoriją įėjusių kaip *Penki broliai kankiniai*, apie kuriuos šv. Petras Damianis pasakoja XXVIII skyriuje, iškart po šv. Bonifaco kankinystės aprašymo¹¹⁰.

Taigi, gerokai supaprastindami šv. Bonifaco „pažinimo procesą“ galėtume apibrėžti taip: kylant Petro Damiano autoritetui, vėlyvųjų Viduramžių Europoje svarbą įgijo ir šv. Romualdas, o pastarojo gyvenimo kontekste galima atrasti ir jo mokinį šv. Bonifacą. Taip netrukus ir atsitiko. Venecijietis Equilio (Jesolo, Venecijos provincija) vyskupas Petras Natalis (*Petrus de Natalibus*, apie 1330–apie 1400) 1369–1372 m. sudarė 1589 trumpų šventųjų gyvenimų aprašymų katalogą (*Catalogus Sanctorum et gestorum eorum*)¹¹¹. XIV a. pabaigoje–XV a. šis veikalas plito rankraščiais¹¹², o 1493 m. pirmą kartą buvo išspausdintas Venecijoje ir sulaukė ne vieno leidimo XVI a. pirmoje pusėje. Petras Natalis prie birželio mėnesio šventųjų deda ne tik pasakojimą apie kamaldulių ordino abato šv. Romualdo gyvenimą (*De Sancto Romualdo abbate*)¹¹³, bet ir atskirai aprašo jo mokinių šv. Jono su

¹⁰⁹ Freund S. *Studien zur literarischen Wirksamkeit*, S. 165.

¹¹⁰ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 61–64.

¹¹¹ Apie Petrą Natalį žr.: Soetermeer F. *Petrus Natalis (Pierre Nadal) // BBKL*, Bd. 23, 2004, Sp. 1096–1097; Paoli E. *Natali, Pietro de' (Pietro Nadal) // Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 77. Roma, 2012, prieiga: <[¹¹² Šiandien pagrindiniai jo rankraščiai saugomi Vatikano \(BAV, Ottob. lat. 225\) ir Florencijos \(Biblioteca Medicea Laurenziana, Ashburnham 281\) bibliotekose.](http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-de-natali_(Dizionario_Biografico)/>.</p></div><div data-bbox=)

¹¹³ Darbe cituojama pagal pirmąjį – 1493 m. – leidimą. Kiti šio šventųjų katalogo leidimai naudojami palyginimui, jei juose yra skirtumų ar papildymų. *Catalogvs Sanctorvm et gestorum eorum. Ex diversis volvmibvs collectivs editvs a reverendissimo in Christo Patre Domino Petro de Natalibvs de Venetiis Dei gratia Episcopo Equilino*. Vicenza: Henricus de Sancto Ursio, Zenus, 12 Dec. 1493,

šv. Benediktu (*De Sanctis Johanne et Benedicto martyribus*)¹¹⁴ bei vyskupo ir kankinio šv. Bonifaco (*De Sancto Bonifacio episcopo et martyre*)¹¹⁵ paskutines misijas ir žūtis. Visus šiuos pasakojimus jis parašė naudodamasis Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimu. Juose Petras Natalis panaudojo visus tris Damiano skyrius (XXVI, XXVII, XXXVIII), mininčius ar pasakojančius apie šv. Bonifacą, bei atskirą skyrių (XXVIII), skirtą šventiesiems Jonui ir Benediktui.

Petro Natalio pasakojimas apie šv. Bonifacą parašytas pagal minėto hagiografinio pasakojimo XXVII skyrių, o informaciją iš XXVI ir XXXVIII skyrių jis įkomponavo į šv. Romualdo gyvenimo istoriją. Tekstą, pasakojantį apie minėto šventojo mirtimi pasibaigusią misiją, galima suskirstyti į 3 dalis: 1. Pasakojimas apie šv. Bonifaco gyvenimo būdą ir išvykimas pas pagonis; 2. Šv. Bonifacas pas pagonių karalių, išbandymas ugnimi ir karaliaus bei kitų apsikrikštijimas; 3. Šv. Bonifaco kelionė pas karaliaus brolių, jo žūtis tenai, po stebuklų, įvykusių susidorojus su misionieriumi, žudikų krikštas ir bažnyčios pastatymas. Tačiau tai nėra pažodinis Petro Damiano teksto kartojimas, tai sutrumpintas, pateikiantis savas interpretacijas ir, galima sakyti, vietomis „sušiuolaikintas“ (XIV a. prasme) pasakojimas apie šv. Bonifaco paskutinę misiją ir kankinio mirtį. Štai, pvz., Petras Damianis konstatuoja, kad šis šventasis buvo „karaliaus giminaitis“, o Petras Natalis patikslinimo, kad jis buvo „imperatoriaus Otono III giminaičiu“¹¹⁶. Čia prisiminkime, kad pirmasis žinomas minėto Petro Damiano hagiografinio darbo interpretatorius ir naudotojas Montekasino kronikos autorius Leonas Marsikanas „karalių“ keičia tik į „imperatorių“¹¹⁷.

Lib. V, [cap.] CXXVIII su antrašte: „De sancto romualdo abbate“. Pirmajame pasakojimo sakinyje jis įvardijamas „Romualdus abbas ordinis camaldulensis fundator tempore othonis. 3. imperatoris claruit“.

¹¹⁴ *Catalogvs Sanctorvm*, 1493, Lib. V, [cap.] CXXIX su antrašte „De sanctis iohanne & benedicto martyribus“. Pasakojimas prasideda: „Ioannes & benedictus martyres monachi camalduensis ordinis fuerunt & discipuli romualdi“.

¹¹⁵ *Ibid.*, Lib. V, [cap.] LXXXVIII su antrašte: „De sancto bonifacio episcopo & martyre“. Pasakojimas prasideda: „Bonifacius archiepiscopus bosnensis & martyr consanguineus othonis tercii imperatoris fuit“

¹¹⁶ Žr. išn. 115; Plg.: III lentelės 1-ąją poz.

¹¹⁷ Žr. III lentelės 2-ąją poz.

Vienas iš Šv. Romualdo gyvenimo sutrumpinimo ir interpretacijos pavyzdžių – kaip Petras Natalis aprašo Bonifaco kelionės pas pagonis vargus. Petras Damiano papasakoti kelionės po Italiją sunkumai Petruui Nataliui yra kelionės vargai pas pagonis, o nurodytas šio misionieriaus švenčių racionas su vaisiais ar žalumynų šaknimis virsta vaisiais ar paruoštomis medžių šaknimis¹¹⁸. Dar vieną pavyzdį galime pateikti iš Petro Natalio perpasakoto Damiano XXXVIII skyriaus apie šv. Romualdo misijinę kelionę į Panoniją su 24 broliais, kurią paskatino žinia apie mokinio šv. Bonifaco kankinišką mirtį¹¹⁹. Petras Natalis jo palydą didina iki 26, pridėdamas čia pat minimus du jo mokinius (iš 24), kurie buvo konsekruoti į arkivyskopus¹²⁰.

Vienas iš Petro Damiano teksto „sušiuolaikinimo“ pavyzdžių – jo laikais dar nebuvo, bet Petro Natalio laikais jau egzistavusi tradicija šv. Romualdą laikyti kamaldulių ordino įkūrėju. Ir jei Damianis aprašo abato ir eremito šv. Romualdo gyvenimą¹²¹, kuriame vietos atranda jo mokiniams šv. Bonifacui bei šv. Jonui su šv. Benediktu, tai Petras Natalis „piešia“ šv. Romualdo kaip kamaldulių ordino fundatoriaus paveikslą, šv. Bonifacui (kaip ir šventiesiems Jonui su Benediktu) „apvilkdamas“ kamaldulių ordino vienuolio abitą¹²². Reikia pastebėti, kad šv. Brunonas Kverfurtietis iš tiesų 998 m. buvo įstojęs į benediktinų Šv. Aleksijaus ir Bonifaco vienuolyną

¹¹⁸ *Catalogvs Sanctorvm*, 1493, Lib. V, [cap.] LXXXVIII: „[...] & consecratus archiepiscopus ad gentes bosne euangelizandas accessit: qui ceteris consociis equitantibus nudis pedibus incedebat. Et cum alias bis solum in septimana dominica scilicet die & quinta feria cibum sumere consueuisset: tunc pro labore itineris tantum sibi indulgit: ut quotidie medio pane & aqua modica reficeret: diebus dominicis et festiuis addens poma uel arborum radices uix coctas“. Plg.: „Deinde quoque iam monachus factus tanta se abstinentiae frugalitate constrinxit, ut sepe dominicis diebus et quinta tantum feria per ebdomadam manducaret. [...] Cum vero post diuturnam heremiticae conversationis vitam ad predicandum iam ire disponeret, Romam primitus pergere studuit et ab apostolica sede consecrationem archiepiscopatus accepit. Retulit mihi quidam senex monachus, qui eum illuc comitatus de Ravennae finibus fuerat quia in toto illo itinere vir venerabilis cum omnibus quidem qui eum sequebantur pedester ibat, sed ipse iugiter psallens et ceteros longe precedens, nudis semper pedibus incedebat. Pro labore quidem itineris cotidie comedebat, sed per singulos dies de medio pane et aqua vivens, in diebus festis, ignoto videlicet omni liquamine, cotidiano victui poma quaelibet vel herbarum radices addebat“ – *1009 metai*, p. 194.

¹¹⁹ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 79, 80.

¹²⁰ *Catalogvs Sanctorvm*, 1493, Lib. V, [cap.] CXXVIII: „Deinde romualdus audiens quod bonifacius eius disciplinam martyrium passus esset: passionis desiderio fragrans cum 26. ex fratribus suis usque panoniam prexit“.

¹²¹ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 13: „Incipit Vita beati Romualdi abbatis et heremite“.

¹²² *Catalogvs Sanctorvm*, 1493, Lib. V, [cap.] LXXXVIII: „Tandem relicto seculo habitum ordinis camalduensis accepit: et sancto romualdo abbati eius ordinis fundatori adhesit: cuius discipulus effectus sanctissimam uitam pluribus secum annis egit“.

Aventine ir tik kuriam laikui prisidėjo prie šv. Romualdo ir jo mokinių eremo, tarp kurių Perėjuje sutiko su šv. Romualdu atvykusius Benediktą iš Benevento ir Joną iš Venecijos¹²³.

Petro Natalio šventųjų gyvenimų katalogą galima suaktualinti dar vienu aspektu. Būtent XVI a. pirmos pusės leidimuose šis veikalas pradedamas iliustruoti, t. y. 1514, 1519, 1534, 1543 m. Liono leidimuose kiekvieno šventojo aprašymo pradžioje atsiranda ir vaizdai. Prie šv. Bonifaco juose yra iliustracija, vaizduojanti jo kankinišką mirtį (žr. III priedą). Tiesa, reikia pasakyti, kad šiuose leidimuose esančios iliustracijos turi klišinį ar šabloninį vaizdavimo pobūdį. Pvz., 1514 m. leidime prie šv. Bonifaco matome vaizdą su šio šventojo nukirsdinimu¹²⁴, kaip ir fiksuojama Damiano ir Natalio tekstuose. Tokia pat iliustracija apibūdinami vyskupai kankiniai šv. Valentinas (mirė apie 269), kuriam nukirsta galva nepaklusus imperatoriui Klaudijui II¹²⁵ ir šv. Emigdijus (279–309), nukirsdintas „karaliui“ (*rex*) Polimijui paliepus¹²⁶. Identiškus vaizdus randame ir prie šv. Eleuterijaus (90–138?)¹²⁷ bei šv. Babilo iš Antiochijos (238–251)¹²⁸, patyrusių kankiniškas mirtis imperatorių Adriano ir Decijaus krikščionių persekiojimų laikais. Toks pasikartojantis identiškų vaizdų dėjimas buvo būdingas XV a. pabaigos–XVI a. knygų leidybai. Prisiminkime mums puikiai žinomus Alessandro Guagninio (1538–1614) kronikos valdovus ar gal kiek mažiau pastebėtus Hartmanno Schedelio (1440–1514) kronikos miestų ir šalių vaizdus. Ir jei pirmojoje sunku suprasti, kodėl Gediminas yra „identiškas“ Lenkijos karaliui Kazimierui Didžiajam ar Vytautas – lenkų kunigaikščiui Ziemovitui, o antrojoje – kodėl taip pat atrodo Lietuva, Paduja Italijoje ar Marselis Prancūzijoje, tai Petro Natalio šventųjų gyvenimų katalogo iliustracijos atitinka pateikiamą pasakojimo siužetą. Tiesa, tai galima pasakyti apie minėtą pirmąją iliustruotą 1514 metų leidimą. Vėlesniuose leidimuose jau pradedama painiotis. Šalia šv. Bonifaco

¹²³ Mitkowski J. Pięciu Braci Męczenników // *Nasi Świąci*, s. 485–487.

¹²⁴ *Catalogus sa[n]ctorum*, 1514, Lib. v, cap. lxxxviii, fol. cxxvif.

¹²⁵ *Ibid.*, Lib. iii, cap. cxxii, fol. lxi^v.

¹²⁶ *Ibid.*, Lib. vii, cap. xxiiii, fol. clxxiiii^f.

¹²⁷ *Ibid.*, Lib. iii, cap. lxi, fol. lxxxix^v.

¹²⁸ *Ibid.*, Lib. iii, cap. xviii, fol. xliii^v.

vaizduojamas ne jo nukirsdinimas, o kaip šis šventasis užpuolamas ginkluotų vyrų su pagaliais. 1543 m. leidime jam suteikiama iliustracija¹²⁹, kurią 1514 m. knygoje turėjo, pvz., vyskupai ir kankiniai šv. Paulinas Nolietis (354–431)¹³⁰ ar šv. Deziderijus (V a.)¹³¹, o Prūsuoose nužudytas šv. Adalbertas gauna *bonifacini* vaizdą¹³².

Petro Damiano Šv. *Romualdo gyvenimas* buvo žinomas ir kamalduliui Jeronimui Prahieškiui (*Hieronimus de Praga / Pragensis, Hieronymus Camaldulensis*, apie 1368–1440)¹³³, kuris dar prieš susiedamas savo gyvenimą su šiuo ordinu laisvuosius menus studijavo Prahos universitete, įstojo į regulinių kanauninkų norbertanų (premonstratiečių) vienuoliją, 1394 m. atvykęs į Lenkiją tapo Jogailos nuodėmklausiu ir pamokslininku, baigė teologijos studijas Krokuvos universitete, misionieriauvo Vytauto Lietuvoje¹³⁴ ir jau XVI a. pabaigoje įvardijamas „Lietuvos apaštalu“¹³⁵. 1409-aisiais Jogaila Jeronimo prašymu fundavo Naujojo Sončo (*Nowy Sącz*) norbertanų vienuolyną, kur jis tapo abatu. Tačiau prabuvęs ten neilgai, 1413 m. išvyko į Italiją ir Toskanoje įstojo į Kamaldolio (*Campo Maldoli*) kongregaciją, taip likusį savo gyvenimą susiedamas su kamalduliais. 1423 m. Jeronimas Prahieškis dalyvavo Sienos Bažnyčios susirinkime, 1428–1430 m. lankė Šventąją Žemę,

¹²⁹ *Catalogus Sanctorum*, 1543, Lib. v, Cap. lxxxviii, fol. XCVII^r.

¹³⁰ *Catalogus sa[n]ctorum*, 1514, Lib. vii, cap. cxxxix, fol. cxvii^v.

¹³¹ *Ibid.*, Lib. v, cap. xxxii, fol. cxvii^r.

¹³² *Catalogus Sanctorum*, 1543, Lib. iii, cap. lxxxviii, fol. LXXII^r.

¹³³ Apie Jeronimą Prahieškį žr.: Bidlo J. Čestí emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeronym Pražský // *Časopis Musea království Českého*. Roč. 69, 1895, s. 118–128, 232–265, 424–452; Zathay J. Hieronim Jan Silvanus z Pragi // *PSB*, t. IX / 4 (zesz. 43). Wrocław, Warszawa, Kraków, 1961, s. 507–509; Polívka M. Hieronymus von Prag (II) // *LexMA*, Bd. 5, 1991, Sp. 5; Derwich M. *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*. Warszawa, Wrocław, 1992, s. 444–446; Hyland W. P. *John-Jerome of Prague (ca. 1368–1440): A study in late medieval monastic intellectual culture*. [Diss.: Cornell University], 1992; Idem. John-Jerome of Prague. Portrait of a Fifteenth Century Camaldolese // *The American Benedictine Review*, 46:3, 1995, s. 308–334; Idem. John-Jerome of Prague (1368–1440): A Norbertine Missionary in Lithuania // *Analecta Praemonstratensia*, vol. 78, 2002, p. 228–254; Stejskal J. *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*. Praha, 2004; Ališauskas V. Jeronimo Prahieškio casus (Iš žalių medžiotojo užrašų) // *Naujasis židinys-Aidai*, nr. 6, 2008, p. 247–250.

¹³⁴ Naujausią publikaciją lietuvių istoriografijoje apie Jeronimą Prahieškį ir jo misiją Lietuvoje žr.: Bumblauskas M. Jeronimo Prahieškio pasakojimas apie lietuvių religiją ir christianizaciją // *LIS*, t. 28, 2011, p. 24–43.

¹³⁵ *Lignvm vitae, Ornamentum, & Decus Ecclesiae, in qvinque libros divisvm*. [...] Avctore D. Arnoldo Wion, [...]. Pars prima. Venetiis, M.D.XCV [1595], p. 44: „*S. Hieronymus Pragensis, Eremita Episcopus, & Apostolus Lituanorum, de quo inter Episcopos*.“ Plg.: Bumblauskas M. Jeronimo Prahieškio pasakojimas, p. 31.

grįždamas Kipre diskutavo su stačiatikiais. Pargrįžęs į Italiją, į Kamaldolio vienuolyną, 1430 m. sukūrė¹³⁶ *Sermo de S. Romualdo*, skirtą šv. Romualdo iškilmėms birželio 19-ąją (t. y. jo mirties diena, *festum natalis*)¹³⁷. Būtent šiam pamokslui sukurti pagrindu jam buvo minėtasis XI a. hagiografinis Petro Damiano darbas apie šv. Romualdą.

1433 m. Jeronimui Prahieškiui dalyvaujant Bazelio Bažnyčios susirinkime, *Sermo de S. Romualdo* pasiekė ir Bazelio kartūzus¹³⁸, kurių vienuolyno celėje (kaip fiksuoja Enėjus Silvijus Piccolominis, vykęs su palyda užrašyti jo pasakojimo apie lietuvių pagonybę¹³⁹) ir glaudėsi šis kamaldulis¹⁴⁰.

¹³⁶ Šiandien priskaičiuojama arti 30 Jeronimo Prahieškio darbų, kurių 25 yra sukurti kamalduliškuoju jo gyvenimo laikotarpiu (1413–1440). Išsamiausias jo kūrinių sąrašas (28 pozicijos) pateikiamas: Stejskal J. *Podivuhodný přiběh Jana Jeronýma*, p. 85–89. Taip pat žr.: *Ann. Camald.*, t. IX, 1773, coll. 720–943 (pateikta 15 kamalduliškojo laikotarpio darbų publikacijų).

¹³⁷ Pamokslo pavadinimas mūsų pateikiamas apibendrintas. Florencijos Laurencianos bibliotekos (Biblioteca Medicea Laurenziana) XV a. rankraštis (Plut.89sup.017) prasideda fol. 31^v: „Domini Jeronimi praghensis heremite camaldulensis in festivitate beati romualdi eiusdem ordinis primi preceptoris sermo incipit“, o kodekso pradžioje vėliau sudarytame turinyje fiksuojama: „Sermo eiusdem in festo beati Romualdi ordinis Camaldulensis primi preceptoris“, prieiga: <<http://opac.bml.firenze.sbn.it/Manuscript.htm?Segnatura=Plut.89%20sup.17>>; XV a. II ketv. Mainco miesto bibliotekos rankraštyje (Hs I 164) pamokslas prasideda fol. 37^r: „Sermo notabilis in festiuitate sancti Romoaldi confessoris et heremite reclusi die XIX^a mensis Iunii. Lectio prima“, baigiasi fol. 63^v: „Explicit sermo notabilis de vita et de miraculis sancti Romoaldi confessoris et heremite sacre heremi Camaldulensis.“, – žr.: *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz: Hs I 151–Hs I 250*. Mainz, 1990, S. 82; taip pat Bazelio universiteto bibliotekos rankraštyje (A.VI.36) pamokslas prasideda fol. 123^r: „Sermo Notabilis In festiuitate Sancti Romoaldi Confessoris Et heremite reclusi die XIX^a Mensis Junij. Leccio prima“, baigiasi fol. 141^v: „Explicit Sermo notabilis de vita et de Miraculis Sancti Romoaldi confessoris Et heremite sacre heremi Camaldulensis.“, – žr.: *Die Handschriften der Oeffentlichen Bibliothek der Universität Basel*. Abt. 1. Bd. 1. Beschr. von G. Binz. Basel, 1907, S. 67; Kamaldolio bibliotekos rankraštis (Fondo S. Michele di Murano, Ms. 1110) apibūdinamas: „In codice bibliothecae Camaldulensis legitur sub hoc anno: Sermo copiosus de sancto Romualdo confessore et eremita sacrae eremi Camalduli edisus, ac de novo compositus a domno Hieronymo de Praga dictae sacrae eremi eremita recluso ad petitionem venerabilium eremitarum praefate eremi Camalduli anno ab incarnatione Domini M. CCCC. XXX. Ut legentes orarent Dominum Jesum-chistum Dei filium pro dicto fratre Hieronymo peccatore.“, – žr.: *Ann. Camald.*, t. VI, 1761, coll. 338; Belgijos Karališkosios bibliotekos Briuselyje rankraštis (Ms. 7503-18): „Vita seu sermo de vita sancti Romoaldi confessoris, heremita sacri heremi Camaldulensis, cujus festum est tertio decimo kalendas Augusti (sic!) (fol. 88^v–102^r)“, – žr.: *Catalogus codicum hagiographicorum bibliothecae regiae Bruxellensis*, t. 2. Bruxellis, 1889, p. 84–85; taip pat žr. ir plg.: Gheyn J. van den *Catalogue de manuscrits de la Bibliotheque Royale de Belgique*, t. 5. Bruxelles, 1905, p. 144.

¹³⁸ *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz*, S. 82: „Quem edidit et compilavit frater Ieronimus de Praga sacre pagine professor quamuis indignus ad petitionem fratrum domus Carthusie Basiliensis anno domini M^o cccc^o xxxiii.“ Identiškai yra Bazelio universiteto bibliotekos nuoraše, – žr.: *Die Handschriften der Oeffentlichen Bibliothek der Universität Basel*, S. 67; tap pat Belgijos Karališkosios bibliotekos Briuselyje rankraštyje, – žr.: *Acta sanctorum [...] collegervnt ac digesservnt [...] & variis observationibus illustrarunt Ioannes Bollandvs, Godefridvs Henschenivvs [...] Febrvarivvs.* [...] t. 2. Antverpiae, 1658, p. 140.

¹³⁹ Pasakojimą apie Lietuvą, kuriame aprašyta ir Jeronimo Prahieškio misija į ją, E. S. Piccolominis (1405–1464, popiežius Pijus II 1458–1464) pateikia darbe *Gesta sub Federico III (De gestis sub Federico III)*. Pirmą kartą šis veikalas buvo išspausdintas jau po autoriaus mirties Memingene 1490 (ar 1491) m. ir pavadintas *De Europa*. XVI a. ne kartą perleistas. Žr.: Hirschi C.

Publikuota *Sermo de S. Romualdo* buvo tik XVII a. bolandistų iš Paderborno jėzuitų kolegijos (Briuselio) rankraščio¹⁴¹. Tačiau XVI a. šis kūrinys neužmirštas ir žinomas kamaldulių. Augustinas iš Florencijos (Augustinus Florentinus, Agostino Fortunio, mirė 1596)¹⁴² pirmojoje kamaldulių istorijos sintezėje *Historiarum camaldulensium* (1575), surašytoje panaudojant kamaldulių bibliotekų ir archyvų šaltinius, tarp kitų Jeronimo darbų, pamini ir „*sermo copiosus S. Romualdi*“¹⁴³. Tai jis užfiksuoja remdamasis tuomet jau buvusiu Kamaldolyje, o čionai patekusių iš paskutinės Jeronimo Prahieško žemiškojo gyvenimo vietos – Venecijos S. Michele di Muriano vienuolyno, kodeksu¹⁴⁴. Iš šios kamaldulių istorijos informaciją perima ir platesniam skaitytojų ratui pateikia benediktinas Arnoldas Wionas (1554–1610), XVI a. pabaigoje išspausdinus plačiai Europoje pasklidusią populiariąją *Lignvm*

Boden der Christenheit und Quelle der Männlichkeit. Humanistische Konstruktionen Europas am Beispiel von Enea Silvio Piccolomini und Sebastian Münster // *Leitbild Europa? Europabilder und ihre Wirkungen in der Neuzeit*, ed. Jürgen Elvert. Stuttgart, S. 51–52; Narbutas S. „Žemė galinga yra“, p. 25.

¹⁴⁰ *Eneas de Picolominibus de his quae sub Friderico III. per Germaniam gesta sunt* (BSB, Clm 5333, XV a.). Rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00009987/images/>>, fol. 30^r: „Venit[ue] tandem ad synodum Basiliensem uocatus a Juliano sancti Angeli Cardinale | cum de rebus Bohemicis ageretur. Narrabat hic multa de lituanis que pene incredibilia uidebantur. Auldiebam ego ex alijs eius dicta nec mouebat ut credelrem libuit adire hominem atque ab eius ore relata cognoscere Comites mei fuerunt. Nicolaus castellanus qui | tum Juliani Cardinalis domum regebat. Bartholomaeus | Lutimanus Archiepiscopi Mediolanensis scribe et petrus Noxetanus Cardinalis firmani secretarius viri graues | et docti. Hominem in cella sua trans Rhenum apud Carthusilenses conuenimus Cuius hec narratio fuit.“ Čia reikėtų pastebėti, kad šio veikalo leidimuose įsivėlė klaida – vietoj „firmani“ atsirado „firmiani“, o istoriografijoje buvo pradėta ieškoti ne Fermo kardinolo (t. y. Domenico Capranica), o Firmiano. Žr.: *Europa Pii Pontifici Maximi nostrorum temporum uarias continens historias*. Venetiis, 1501, p. XXXII^v; Taip pat plg. *BRMS*, t. I, p. 591, 594; Bumblauskas M. Jeronimo Prahieško pasakojimas, p. 31, išn. 56.

¹⁴¹ *Acta sanctorum*, t. 2, p. 124–140, su antrašte: „Alia Vita siue Sermo de Vitâ S. Romualdi, auctore Hieronymo Eremitâ Camald. ex MS. collegij Paderbornensis Societ. Iesv“.

¹⁴² Fortunio, Agostino // *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 49, 1997, prieiga: <[¹⁴³ *Historiarvm Camaldvlsivm, libri tres*. \[...\] Augustino Florentino Monacho Camaldulense Auctore. \[...\] Florentiae, Ex Bibliothaeca Sermartelliana, 1575, p. 244.](http://www.treccani.it/enciclopedia/agostino-fortunio_(Dizionario_Biografico)/>.</p></div><div data-bbox=)

¹⁴⁴ Tai – plačiausia Jeronimo Prahieško rankraštinė darbų rinktinė, kurioje yra 19 jo parašytų veikalų. Plg. Kamaldolio kodekso (Fondo S. Michele di Murano, Ms. 1110) aprašą: *Bibliotheca codicum manuscritorum monasterii S. Michaelis Venetiarum prope Murianum* [...] Opus posthumum Johannis Benedicti Mittarelli, Veneti Abbatis ex-generalis, Benedictino-Camaldulensis. Venitiis, 1779, coll. 505–507.

*Vitae*¹⁴⁵, tapusią kitiems informacijos šaltiniu apie šį kamaldulių vienuolį ir jo raštus, tarp kurių ir pamokslas apie šv. Romualdą¹⁴⁶.

Tiesa, atrodo, kad pats rankraštinis Jeronimo Prahieško darbas XV–XVI a. buvo prieinamas tik kamalduliams ir kartūzams. Šiandien iš išlikusių žinomų šešių šv. Romualdo iškilmėms skirtų pamokslo nuorašų¹⁴⁷ trys yra atsiradę ir funkcionavę kamaldulių (Kamaldolio ir du Florencijos) ir tiek pat kartūzų (Bazelio, Mainco ir Briuselio) aplinkoje. Pastaruosius – kartūziškąją redakciją – nuo kamaldulių turėtų *Sermo de S. Romualdo* rankraščių, be redakcinio pobūdžio pakeitimų, skiria keletas papildymų. Vienas jų – pamokslo pabaigoje, prieš eiliuotai pateikiamą informaciją apie save¹⁴⁸ (o taip Jeronimas Prahieškis pasirašinėjo būdamas jau kamalduliu kai kuriuos savo darbus¹⁴⁹), įdėtas intarpas, kad šį pamokslą jis 1433 m. „*edidit et compilavit*“ Bazelio kartūzų prašymu¹⁵⁰. Taip pat Bazelio ir Mainco kodeksuose po *Sermo de S. Romualdo* eina dar vienas Bazelio susirinkime atsiradęs Jeronimo Prahieško darbas – *Traktatas prieš keturis čekų artikulus (Tractatus contra quattuor articulos Bohemorum, 1433)*.

Sermo de S. Romualdo tekstas buvo suskirstytas į tam tikras dalis. Iš kartūziškosios redakcijos rankraščių aprašų žinome, kad pamokslas dalijosi į numeruotus skaitinius (lekcijas), o kamalduliškosios redakcijos Florencijos Laurencianos bibliotekos rankraštis (šiuo vieninteliu rankraščiu mes galėjome

¹⁴⁵ *Lignum vitae*, prima pars, p. 43: „Sanctus Hieronymus Pragensis, [...] Scripsit multa opera inter quae sunt; [...] Sermonen de Sancto Romualdo [...]“.

¹⁴⁶ Kaip pavyzdį galime nurodyti diplomato, popiežiaus legato, jėzuito Antonio Possevino (1533/1534–1611) veikalą *Apparatus sacer ad Scriptores Veteris et Novi Testamenti* (Venice, 1603–1606), kurio pirmame tome (p. 745) trumpai pristatomas Jeronimas Prahieškis ir nurodomi jo darbai.

¹⁴⁷ Keturi rankraščiai yra išvardyti: Stejskal J. *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*, p. 87 (Bazelio UB, Kamaldolio vienuolyno, Belgijos Karališkosios bei Florencijos nacionalinės (Conv. Soppr. D.VII. 886) bibliotekų rankraščiai). Čia trūksta Mainco miesto bibliotekos ir Florencijos Laurencianos bibliotekos rankraščių. Du rankraščius pateikia J. Zathey, be Florencijos Laurencianos rankraščio, minėdamas ir Valstybinės Prūsijos kultūros palikimo bibliotekos Berlyne rankraštį (Theol. lat. fol. 252). Pastarajame rankraštyje yra arti trijų dešimčių Bazelio susirinkimo raštų, tarp kurių ir Jeronimo Prahieško *Tractatus Improbans quattuor articulos Bohemorum*. Būtent šio traktato įvade yra paminėtas pamokslas, bet pačio teksto Berlyno kodekse nėra, – žr.: *PSB*, t. IX/4 (zesz. 43), s. 509; *Verzeichniss der Lateinischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, hrsg. V. Rose. Bd. 2. Berlin, 1903, S. 583. Taip pat daugiau apie rankraščius žr. išn. 137.

¹⁴⁸ *Acta sanctorum*, t. 2, p. 140.

¹⁴⁹ *Bibliotheca codicum manuscriptorum*, coll. 506.

¹⁵⁰ Žr. išn. 138.

naudotis¹⁵¹) susideda iš 16 dalių, kurių 14 turi antraštes¹⁵². Kiek originali šio XV a. rankraščio teksto kompozicinė struktūra, negalime pasakyti, nes neturėjome galimybės palyginti su kitais išlikusiais Jeronimo Prahieško *Sermo de S. Romualdo* rankraščiais. Viena aišku, kad XVII a. *Acta sanctorvm* pamokslo publikacija į šį klausimą taip pat nepadedą atsakyti. Joje leidėjai (Bolandas) savaip suskirstė Jeronimo Prahieško tekstą, pridėjo savas antraštes¹⁵³. Pamoksle esančią šv. Bonifaco gyvenimo ir mirties istoriją bolandistai patalpino VIII skyriuje¹⁵⁴, jį pavadindami „S. Romualdi humilitas. martyrij desiderium, exemplo SS. Adelberti & Bonifacij. colloquium cum S. Henrico Imp.“

Ilgą laiką naudojantis tik šia vienintele publikacija su klaidinga šaltinio kompozicine struktūra buvo akcentuojamas šv. Bonifaco kaip šv. Romualdo mokinio asmuo ir Jeronimo Prahieško pateiktas šio šventojo aprašymas¹⁵⁵. Tai lyg ir nėra klaida. Šis kamaldulis tikrai atranda Petro Damiano tekste šv. Bonifacą. Tačiau ne jis yra svarbiausias. Svarbiausia Jeronimui yra šv. Adalberto – jo kraštiečio, jau tapusio šalies globėju (*patronos nostros*, kaip išsireiškė imperatorius Karolis IV, 1355–1378) ir atsidūrusio vienoje gretoje su šventaisiais Vitu, Vaclovu ir Zigmantu¹⁵⁶ – kankiniškosios mirties *exempla*. Ir

¹⁵¹ Florencijos Laurencianos bibliotekos kodeksas suskaitmenintas, prieiga per internetą: <<http://opac.bml.firenze.sbn.it/Manuscript.htm?Segnatura=Plut.89%20sup.17>>. Jame, be Jeronimo Prahieško pamokslo, skirto šv. Romualdai, yra ir du jo pamokslo, sukurto 1430 m. šv. Benedikto vienuolyno prie Florencijos vienuoliams to paties vardo šventojo šventei nuorašai. Rankraščio fragmento lyginamoji publikacija su Damiano ir *Acta sanctorvm* tekstais pateikiama darbo priede nr. 2.

¹⁵² Antraštės, kaip ir titulinis pamokslo įrašas, užrašytos raudonu rašalu, o pirmoji raidė – mėlynu to paties XV a. raštininko, dariusio kodekso rankraščių nuorašus. Vėliau kodekso pradžioje sudarytame ten esančių rankraščių turinyje buvo įtrauktos į jį ir *Sermo de S. Romualdo* dalys, tik dvi paskutines sujungus į vieną. Taip pat žr.: *Catalogvs codicvm Latinorvm Bibliothecae Mediceae Lavrentianae svb avspiciis Petri Leopoldi* [...] *Ang. Mar. Bandinivs i.v.d.* [...] *recensvit illvstravit edidit*. T. 3. [...] Florentiae, 1776, coll. 276–280;

¹⁵³ *Acta sanctorvm* publikacijoje pamokslas suskirstytas į 13 skyrių, kurie dar padalinti į 92 numeruotus smulkesnius skyrelius.

¹⁵⁴ *Acta sanctorvm* publikacijos VIII skyrius suskirstytas į 9 skyrelius, numeruotus nuo 44 iki 52. Dalis šaltinio teksto (44 ir 45 sk.) įtraukta iš prieš tai dalies, kuri Florencijos rankraštyje yra įvardijama kaip „De monachis proprietariis“. Pastaruosiuose skyreliuose Jeronimas naudojosi Petro Damiano XXIII, XXV–XXVII skyriais.

¹⁵⁵ P vz., Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie historiograficznym i hagiograficznym do końca XVIII wieku // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 333.

¹⁵⁶ Apie šv. Adalberto kultą Bohemijoje žr.: Iwańczak W. Święty Wojciech w historiografii czeskiej XIV w. // *Środkowoeuropejskie dziedzictwo świętego Wojciecha*, red. nauk. A. Barciak. Katowice, 1998, s. 307–321.

jau minėtame XV a. Florencijos rankraštyje ši pamokslo dalis įvardijama kaip „De Sancto Adalberto episcopo praghensi“¹⁵⁷. Tai, kad šis šv. Adalberto akcentas Jeronimo Prahieškio darbe nėra vien Florencijos nuorašo autoriaus reikalas, matyti iš G. B. Mittarellio pateikiamų *Sermo de S. Romualdo* Kamaldolio rankraščio aprašų, kur net pasakojimas apie Prahos vyskupą šv. Adalbertą įgauna tarsi savarankiško kūrinio, skirto eremitų maldai, poziciją¹⁵⁸. Pažymėtina, kad tai ne pirmas Jeronimo Prahieškio darbas, skirtas šiam šventajam. Dar būdamas Lenkijoje 1407–1409 metais jis sudarė pamokslų rinkinį *Exemplar salutis* (arba *Sermones de sanctis*)¹⁵⁹, kurį galima vadinti tipišku šventųjų gyvenimų rinkiniu. Rinkinį sudarė pagal šventes metuose sudėtas 51 pamokslas, tarp jų ir *Sequitur de S. Adalberto*, kuris pateikia detalų pasakojimą apie šv. Adalberto gyvenimą ir kankinystę, parašytą senųjų Kanaparijaus ir šv. Brunono sukurtų *Vitų* pagrindu.

Jeronimas Prahieškis „De Sancto Adalberto episcopo praghensi“ apie šį šventąjį rašo daug trumpiau. Remdamasis senųjų *Vitų* pagrindu sudarytu pasakojimu apie šv. Adalberto gyvenimą ir kankinystę, jis, fiksuodamas klajones tarp Italijos ir Bohemijos, įveda šį šventąjį į šv. Romualdo gyvenimo kontekstą. Taip šv. Adalbertas, palikęs Prahos vyskupo sostą, keliaują į Romą, tačiau išgirdęs apie šv. Romualdą nuvyksta pas jį ir tarp jo mokinių priimamas¹⁶⁰. Taigi Jeronimas Prahieškis „atranda“ Romualdo mokinių šv. Adalbertą, kuris, antrą kartą sugrįžęs iš Prahos į Romą, išvyksta į paskutinę savo kelionę – į Prūsiją, ten žiauriai pagonių nužudomas, perveriant širdį

¹⁵⁷ Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, fol. 43^v.

¹⁵⁸ *Bibliotheca codicum manuscriptorum* [...] Mittarelli, coll. 506: „Sermo in festivitate S. Romualdi Eremitae et Confessoris die XIX. junii; et de S. Adalberto Episcopo de Praga ad preces Heremitarum anno M.ccc.xxx.“; Taip pat žr.: *Ann. Camald.*, t. IX, 1773, p. XV, coll. 821.

¹⁵⁹ Mūsų žiniomis, šiandien yra išlikę beveik dvi dešimtys *Exemplar salutis* rankraščių. Septynis rankraščius pateikia Jerzy Zathey, – žr.: *PSB*, t. IX/4, s. 508; aštuonis – Jan Stejskal, prie pirmojo sąrašo pridėdamas tik *Maria Saal, Archiv der Dechantei, ms. 3* bei pridarydamas klaidų, pvz., Osolinskių bibliotekos Wroclawe rankraštį priskirdamas Nacionalinei bibliotekai Varšuvoje ar Maria Saal archyvo rankraščio apraše nurodydamas *Linea salutis*, o ne *Exemplar salutis* foliaciją, – žr.: Stejskal J. *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*, p. 85.

¹⁶⁰ Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, fol. 44^f: „Eodem namque tempore sanctus Adalbertus praghensis episcopus a sede sua de praga | expulsus romam uenit. audiens autem celebre tunc nomen sancti patris romualdi quod per totam italiam serebatur incensus cum uidendi studio ad ipsum prexit. | Et statim ut eum uidit mutato pristino habitu inter eius discipulos habitum | monachi suscepit.“. Plg., *Acta sanctorum*, (VIII.46), p. 133.

septyniomis ietimis, o po to ir galvą nukirtus¹⁶¹. Detaliai papasakodamas kančios ir palaikų klajonių istoriją, pamokslininkas panaudoja jau vėlesniuose hagiografiniuose pasakojimuose suformuotus *translatio* siužetus¹⁶² (pvz., nukirstos savo galvos nešimas rankose, šiuo atveju – į Gniezną, ar palaikų perkėlimas iš čia į Prahą¹⁶³). Išgirsta žinia apie šv. Adalberto kankinišką mirtį paskatino ir Romualdo mokinį šv. Bonifacą¹⁶⁴ trokšti kankinystės¹⁶⁵. Petras Damianis pabrėžia, kad tokiam misionieriaus norui įtakos turėjo jo bendravardis „senovės kankinys“ (t. y. Vokietijos apaštalas šv. Bonifacas (Vinfridas), 675–754)¹⁶⁶. Jeronimas Prahieškis gausią Petro Damiano informaciją išdėsto koncentruotai, savais sakiniiais papasakoja apie misionieriaus atvykimą *ad Regem Russiae / Russiae* (prie šio klausimo mes sugrįšime kitame poskyryje), išbandymą ugnimi ir karaliaus su visais žmonėmis (*cum universo populo*) krikštą, nuvykimą pas karaliaus brolių, kur pastarajam dalyvaujant misionierius buvo nukirsdintas¹⁶⁷. Tik pasakojimo

¹⁶¹ Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, fol. 44^r: „et illi audire christi nomen recusarent agmine armato *sanctum* Adalbertum | *episcopum* circum dederunt. et septem lanceas cordi eius infixerunt. Cumque presul *sanctus* | sic *perfidorum* lanceis transfixus extensis in modum crucis manibus, stans *pro* eis oraret | prutheni pagani lictores crudelissimi nec dum martiris sanguine satiati, caput eius | absciderunt et in palo leuantes deridere ac subsannare illud ceperunt.“; *Acta sanctorvm* (VIII.47), p. 133.

¹⁶² Apie šv. Adalberto *translatio* siužetus žr.: Starnawska M. Relacje o przeniesieniu relikwii (translacje) w dziejopisarstwie polskim i dotyczącym ziem polskich. Problemy interpretacji // *Causa creandi: o pragmatyce źródła historycznego*, pod redakcją S. Rosika i P. Wiszewskiego (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr. 2783). Wrocław, 2005, s. 175.

¹⁶³ Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, fol. 44^r: „Sed mox | uirtute diuina anceps mirtiris corpus erigitur et accepto *proprio* capite in | manibus eadem uia qua uenerat in poloniam reuertitur. ac in ciuitate *que* gnezlna dicitur a *fidelibus* honorifice sePELLitur. Sed coruscantibus ad tumbam martiris gloriosi maximis miraculis a prefata urbe ad pragam metropolim | bohemie cum honore deducitur.“; *Acta sanctorvm* (VIII.47), p. 133.

¹⁶⁴ Pirmą kartą apie šv. Bonifacą Jeronimas Prahieškis, įvardindamas jį imperatoriaus giminaičiu, užsimena prieš tai esančios dalies „De monachis proprietariis“ pabaigoje; *Acta sanctorvm* (VIII. 45), p. 133.

¹⁶⁵ Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, fol. 44^r: „Audiens autem | prefatus *beatus* bonifatius college sui *sancti* adalberti *episcopi* gloriosus martirii triumphum et ipse martiri desiderio accensus susceptoque pontificatus officio [...]“; *Acta sanctorvm* (VIII. 48), p. 133.

¹⁶⁶ *1009 metai*, p. 196. Apie šv. Bonifacą (Vinfridą) žr.: Strzelczyk J. *Apostołowie Europy*. Poznań, 2010, s. 112–126.

¹⁶⁷ Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, fol. 44^r: „mox ad | rassic regem ad hunc paganum profectus est. Quem cum non posset ad christi fidem conluertere iussit copiosum ignem accendi et stans in medio ignis illesus tali miraculo regem cum uniuerso populo conuertit ad fidem. Sed cum ad conuertendum regis fratrem | uenisset. ille mox apprehensum in sua praesentia decollari fecit. sicque et ipse martirii coronam promeruit.“. Plg: *Acta sanctorvm* (VIII. 48), p. 133: „[...] mox ad Regem Russiae profectus est. Quem cum non posset ad fidem Christi conuertere, iussit copiosum ignem accendi, et stans in medio ignis illaesus tali miraculo Regem cum universo populo conuertit ad

pabaigoje jis, beveik pažodžiui atkartodamas paskutinius Damiano XXVII skyriaus sakinius apie tai, kad šv. Bonifaco dorybei reikia atskiro aprašymo ir kad šį su kitais šv. Romualdo mokiniais reikia prisiminti, kad parodytum, „koks didis vyras buvo jų šlovinamas mokytojas“¹⁶⁸, šalia šv. Bonifaco prideda ir šv. Adalbertą¹⁶⁹. Šis šv. Romualdo mokinių duetas, o ne vien Bonifacas, kaip akcentuoja Petras Damianis¹⁷⁰, Jeronimo Prahieškio pamoksle veikia ir kitame siužete. Abiejų kankiniškos mirtys yra įkvėpimo šaltinis jų mokytojo su 24 broliais misijai pas pagonis į Panoniją¹⁷¹.

Taigi Jeronimas Prahieškis sukonstruoja vienos su kita susijusių misijų pas pagonis triadą. *Sermo de S. Romualdo* pirmiausia pateikia šv. Romualdo mokinio šv. Adalberto misiją pas prūsus, kuri turėjo įtakos kito mokinio – šv. Bonifaco misijinei veiklai, ir galiausiai abiejų šių misionierių kankinystės yra akstinas šv. Romualdo misijai į Panoniją.

Tai, kad ne tik šv. Bonifacas pradedamas įtraukinėti į kamaldulių gretas, bet ir šv. Adalbertas, rodo 1496 m. rugjūčio 30 d. San Michele di Murano vienuolyno kamaldulio Bernardino Gadolos (*Gadola, Gadolus*, 1463–1499)¹⁷² laiškas *Pasaulio kronikos*¹⁷³ autoriui, augustinų vienuoliui italui Jokūbui Pilypui iš Bergamo (Iacobus Philippus de Foresta, dictus Bergomas, 1434–1520), kuriame pateikiamas šv. Romualdo gyvenimas. Laiškas su *De vita sanctissimi patris nostri Romualdi, de initio item successu et nobilitate ordinis nostri* išlikęs dviejuose rankraščiuose – autografas ir XVIII a. jo kopija. Abu

fidem. Sed cum ad convertendum fratrem Regis venisset, ille mox apprehensum in praesentia sua decollari fecit. Sicque et ipse Martyr coronam a christo promeruit.“

¹⁶⁸ Plg. *1009 metai*, p. 200.

¹⁶⁹ Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, fol. 44^r: „Dum igitur sanctorum adalberti et bonifacij martirum ac pontificum gesta proprio stilo indigeant id circo tamen eos cum aliis beati romualdi discipulis | summotenus commemoravi quatenus dum celsitudo discipulorum auribus fidelium insonat | quam excelsus doctor eorum fuerit ex scola quam tenuit innotescat.“; *Acta sanctorum* (VIII. 48), p. 133.

¹⁷⁰ Žr. išn. 119.

¹⁷¹ Žr. II lentelę.

¹⁷² Apie Bernardino Gadolo žr.: *Contemporaries of Erasmus: A biographical register of the Renaissance and Reformation*, II: F-M. Ed. Peter G. Bietenholz, Thomas B. Deutscher. Toronto, 1986, p. 169;

¹⁷³ Pirmą kartą išleistoje Venecijoje 1483 m.: Iacobus Philippus Bergomensis. *Supplementum chronicarum*. Uenetij, 1483. Kiti leidimai 1485, 1486, 1490, 1491 (vertimas į italų k.), 1492.

saugomi Kamaldolyje ir čia patekę iš San Michele di Murano vienuolyno¹⁷⁴. Šis laiškas su šv. Romualdo gyvenimuo aprašymu taip ir liko rankraščiu¹⁷⁵, tačiau Bernardino Gados informaciją Jokūbas Pilypas iš Bergamo panaudojo papildydamas savo kroniką, kuri 1503 m. buvo išleista jau septintą kartą¹⁷⁶.

De vita sanctissimi patris nostri Romualdi suskirstytas į dvi dalis. Pirmą dalis (*De vita et obitu beati Romualdi abbatis*) skirta šv. Romualdai, antroji – Kamaldolio eremui, kuris buvo viso ordino centras ir kuris davė vardą visam ordinui (*De eremo Camaldulensi*)¹⁷⁷. Pagrindinis šaltinis, kaip pats autorius pažymi, buvo Petro Damiano parašytas *Šv. Romualdo gyvenimas*¹⁷⁸. Apie Romualdo mokinį, imperatoriaus Otono giminaitį, krikščionybę skelbusį Rusijoje ir ten kankinystę patyrusį šv. Bonifacą¹⁷⁹, Bernardinas Gadola rašo trijose vietose ir panaudoja visus tris *bonifacinius* Damiano skyrius¹⁸⁰. Ir jeigu pirmus du kartus jis trumpai anotuoja apie šį šventąjį, tai trečiąkart jau papasakoja visą šv. Bonifaco gyvenimo ir kankinystės istoriją, kurią Petras Damianis aprašo XXVII skyriuje¹⁸¹. Pateikdamas paskutinės jo kelionės pasakojimą, Bernardinas Gadola ją tiesiai nukreipia į Rusiją, praleisdamas

¹⁷⁴ Monastero di Camaldoli, San Michele di Murano, 734 ir 735. Rankraščių aprašymas: *Bibliotheca codicum manuscritorum* [...] Mittarelli, coll. 50, 418–423; Caby C. Bernardino Gadolo ou les débuts de l'historiographie camaldule // *Mélanges de l'École française de Rome, Moyen Age, T. 109*, nr. 1, 1997, p. 240, 253; *Iter Italicum: A Finding List of Uncatalogued Or Incompletely Catalogued Humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and Other Libraries. Italy, Orvieto to Volterra, Vatican City*. Vol. 2, 1998, p. 500–501; Frazier A. K. *Possible Lives— Authors And Saints In Renaissance Italy*. New York, 2005, p. 394.

¹⁷⁵ Publikuotas buvo 1997 m.: Caby C. Bernardino Gadolo ou les débuts de l'historiographie camaldule, p. 253–268.

¹⁷⁶ Iacopo Filippo da Bergamo. [Nouissime hystoriarum omnium repercussiones que Supplementum supplementi Cronicarum nuncupantur. Incipiendo ab exordio mundi, usque in annum salutis nostre Mccccccii]. Uenetij, 1503, p. 383^v–384^f; Taip pat žr. fragmento publikaciją: Caby C. Bernardino Gadolo, p. 268; Dėl kronikos leidimų žr. išn. 173.

¹⁷⁷ Caby C. Bernardino Gadolo, p. 253, 258.

¹⁷⁸ Ibid., p. 253–254.

¹⁷⁹ Ibid., p. 255: „Bonifacium scilicet imperatorie consobrinum [...], qui postea in Rusia martyrio est coronatus, [...]“; p. 256: „[...] vir beatissimus Bonifacius discipulus eius in Rusciae partibus martirium suscepisset, [...]“; p. 261: „Bonifacium quoque imperatoris consanguineum, quem imperator animam suam semper vocabat, qui postea, ut infra dicemus, sanctissimam ducens vitam Rusorum gentem ad Christum convertit et demum martirio meruit coronari“. Taip pat žr. išn. 181.

¹⁸⁰ Ibid., p. 255–256 (panaudoja Damiano XXVI, XXVII, XXXIX sk., plg. publikacijos išn. 13), p. 261 (Damiano XXVI, XXVII sk.), p. 263–264 (Damiano XXVII sk.).

¹⁸¹ Ibid., p. 263: „Bonifacius martir monachus ordinis camaldulensis discipulus beati Romualdi, gentisque russiorum apostolus per haec tempora martirium suscepit, cuius vitam martiriumque Petrus Damiani luculentur scripsit“.

damianišką šv. Adalberto ir slavų siužetą¹⁸². Tiesa, pastarojo šv. Romualdo mokinio ir kankinio gyvenimo ir kankinystės istoriją jis pateikia iškart po šv. Bonifaco pasakojimo, o jo šaltinis buvo Jeronimo Prahieško *Sermo de S. Romualdo* pasakojimas apie šv. Adalbertą arba ta pati kompiliacinė šio šventojo *Gyvenimas ir Kankinystės* istorija su *translatio* siužetais, kuria naudojosi prieš pusę amžiaus rašydamas Jeronimas¹⁸³. Beje, pastarojo kamaldulio, kuris tarp pagonių Kristaus tikėjimą skelbė, Bernardinas Gadola savo darbe taip pat nepamiršta¹⁸⁴. Taip pat neužmiršti buvo ir šv. Romualdo mokiniai ir kankiniai šventieji Jonas su Benediktu, kurių kankinystę, remdamasis Petru Damianiu, aprašo iškart po prūsų apaštalo šv. Adalberto¹⁸⁵. Apie 1440 m. italų dominikonas, būsimasis Florencijos arkivyskupas, 1523 m. kanonizuotas šventuoju, Antoninas iš Florencijos (Antoninus Florentinus, tikr. Antonino Pierozzi, 1389–1459) parašo *Summa historialis, sive Chronicon*, kuri pirmą kartą išspausdinta 1484 m. Niurnberge¹⁸⁶. Antroje šios kronikos dalyje yra pateiktas šv. Romualdo gyvenimo aprašymas, kuriame rasime ir pasakojimą apie šv. Bonifacą ir jo žūtį¹⁸⁷. Palyginti su prieš tai aptartais dviem pasakojimais, šis yra labiausiai „pažodinis“ Petro Damiano teksto perteikimas. Tačiau ne tik tuo galime išskirti Antonino iš Florencijos veikalą. Prisiminkime, kad Petro Natalio XIV a. septintojo–aštuntojo dešimtmečių sandūroje sudarytas šventųjų gyvenimo katalogas, kuriame yra ir šv. Bonifaco gyvenimas, pirmą kartą buvo išspausdintas 1493 m., o Jeronimo Prahieško pamokslas šv. Romualdo šventei taip ir liko rankraščiu per visą XV–XVI a. Taigi, Antonino iš Florencijos pateiktą šv. Romualdo gyvenimo aprašyme pasakojimą apie šv. Bonifacą reikėtų laikyti pirmuoju išspausdintu šio šventojo gyvenimo aprašymu.

¹⁸² Ibid.: „Inde in Rusiam pergens quanta intinere perpressus sit longum esset enarrare. Cum autem ad Russiorum regem pervenisset et constanti animo predicationi sitienter insisteret, [...]“.

¹⁸³ Žr. išn. 163; Caby C. Bernardino, p. 264.

¹⁸⁴ Ibid., Bernardino Gadolo, p. 262.

¹⁸⁵ Ibid., p. 265.

¹⁸⁶ Perleidimai: Nuremberg, 1491; Basileae, 1502; Lugduni, 1512, 1517, 1527, 1543 ir 1586–1587.

¹⁸⁷ *Summarium secundi voluminis partis historialis domini Antonini Archiepiscopi florentini*. Nuremberg, 1484, Titulus XV, Capitulum XV, § III, fol. CLXX^r; visą pasakojimą apie šv. Romualdą žr.: fol. CLXIX^r–CLXXI^v.

XVI a. pradžioje prasideda ir šv. Bonifaco šaltinių publikacijos. 1513 m. Florencijoje kamalduliai pirmą kartą publikavo Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimą¹⁸⁸, o Venecijoje išspausdino Leono Marsikano Montekasino kroniką¹⁸⁹. 1520 m. jie išleido rinkinį, kuriame ne tik pakartojo Petro Damiano hagiografinį kūrinių ir pateikė ištraukas iš Montekasino kronikos, bet ir papildė šv. Romualdo paveikslą šv. Jono Gvalberto Gyvenimo fragmentais bei pateikė skaitytojams jau mūsų aptartą Petrarkos darbą apie šv. Romualdą¹⁹⁰. Taip susiformavo, pavadinkime, kamalduliškasis tekstų rinkinys apie šį šventąjį. Dar daugiau, XVI a. antroje pusėje Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimas kamaldulio, parašiusio apie šio šventojo relikvijų perkėlimą¹⁹¹ ir kamaldulių ordino istoriją¹⁹², Augustino iš Florencijos išverstas į italų kalbą ir publikuotas Florencijoje 1586 metais¹⁹³.

Petro Damiano darbas, skirtas šv. Romualdai, XVI a. vid. papuolė ir į naujųjų laikų stambiuosius hagiografinius rinkinius. Taip šį XI a. hagiografinį kūrinių galime rasti Veronos vyskupo, buvusio ir nuncijumi Lenkijoje ir Lietuvoje, italo Aloyzo Lipomano (Luigi Lippomano, 1496–1559) aštuonių tomų šventųjų gyvenimų rinkinyje¹⁹⁴. Pastarojo pagrindu 1570–1581 m. išleisti septyni tomai kartūzų vienuolio vokiečio Lauryno Suriaus (Laurentius Surius, Lorenz Sauer, 1522–1578) sudarytos *De probatis Sanctorvm historiis*¹⁹⁵. Šiame

¹⁸⁸ *Reformatio Camaldulensis ordinis cum gratiis et priuilegiis a Leone x Ponti. Maxi. nuperrime concessis [...] Vita Beatissimi Romualdi a beato Petro Damiano Cardinali eleganter descripta [...].* Florentiae, 1513.

¹⁸⁹ *Chronica sacri Casinensis coenobii nuper impressoriae arti tradita ac nunquam alias impressa: in qua totius monasticae religionis summa consistit.* Venitia, 1513. Apie šv. Bonifacą žr.: Lib. II, cap. XVIII, p. XLII^f.

¹⁹⁰ Danzi M. *La biblioteca del Cardinal Pietro Bembo.* Genève, 2005, p. 202.

¹⁹¹ 1481 m. vasario 7 d. šv. Romualdo palaikai perkeliama į Fabrianą, o 1582 m. Grigalius XIII jį kanonizuoja.

¹⁹² Augustinus Florentinus. *Translatio Corporis Sanctiss. Patris Romualdi Sacrae Eremi, Ordinisque Camaldulensis Institutoris.* Florentiae, 1562. Taip pat žr. išn. 187.

¹⁹³ *Vita del Padre S. Romualdo Abate, fondatore del Sacro Eremo, & Ordine di Camaldoli, [...] Scritta dal Beato Pietro Damiano, [...] Tradotta dal Padre Don Agostino Fortunio, con alcune Annotationi, e Compendio della Traslatione di esso Santo.* Firenze, M. D. LXXXVI [1586].

¹⁹⁴ *Sanctorvm Priscorvm Patrvm Vitae nmero centvm sexagintatres, per gravissimo et probatissimos avctores conscriptae.* Et nuper per R.P.D. Aloysivm Lipomanvm episcopum Veronensem [...]. T. I–V. Venetiis, M D LI [1551] – M D LIII [1554]; T. VI–VIII. Romae, M D LVIII [1558]–M D LX [1560]; Pasakojimą apie šv. Bonifacą žr. T. 8, Romae, M D LX [1560], p. 274^f–275^f, visas šv. Romualdo gyvenimas: p. 269^f–283^v.

¹⁹⁵ *De Probatis Sanctorvm Historiis, partim ex tomis Aloysii Lipomani, [...] partim etiam ex egregiis manuscriptorvm codicibus, [...] collectis per F. Lavrentivm Svrivm Carthvsianvm.* T. I–VII. Coloniae Agrippinae, 1570 [M D LXX] – 1581 [M D LXXXI].

rinkinyje šventųjų gyvenimai buvo sudėti pagal liturginį kalendorių. Petro Damiano pasakojimas apie šv. Romualdą atsidūrė trečiame tome prie birželio mėnesio 19 dienos¹⁹⁶. Šis šventųjų gyvenimų rinkinys tuoj pat buvo išleistas ir antrą kartą¹⁹⁷, o dar nepasirodžius visiems pirmojo leidimo tomams pradėtas skelbti ir vokiškas leidimas¹⁹⁸. Be to, *De probatis Sanctorvm historiis* tapo vėlesnių *Gyvenimų* rinkinių pavyzdžiu, buvo trumpinamas ir adaptuojamas¹⁹⁹.

Visa tai suteikė daugiau galimybių susipažinti ir su šv. Romualdu, o jo gyvenimo istorijoje to meto skaitytojas galėjo atrasti ir Romualdo mokinį šv. Bonifacą.

1.1.2. Paskutinės šv. Bonifaco misijos geografinės interpretacijos

Jau minėjome, kad pirmieji, aprašiusieji šv. Bonifaco gyvenimą, Petro Damiano *Šv. Romualdo gyvenimą* pateikdavo perpasakodami savais žodžiais, sutrumpindami, interpretuodami. Taigi pažvelkime, kaip XI a. hagiografinio kūrinio *geografinę* informaciją apie paskutinę šv. Bonifaco misiją suprato ir pateikė skaitytojui Petras Natalis, kuris šį šventąjį vadina ne tik imperatoriaus Otono III giminaičiu, bet ir „archiep[iscop]us bosnen[sis] et martyr“²⁰⁰. Jis pasakoja, kad po išventinimo į arkivyskopus šv. Bonifacas išvyko skelbti Evangelijos „ad gentes bosne“²⁰¹. Keliavo jis per kalnus²⁰². Ir kai pagaliau atvyko „ad bosnas gentiles“ ir pradėjo ten skelbti Dievo žodį, pamatė, kad

¹⁹⁶ *De Probatis Sanctorvm* [...] Srvim. T. III: Maii et Ivnii. Coloniae Agrippinae, 1572, p. 05–731. Apie šv. Bonifacą žr.: p. 715–716. Data „19 ivni“ yra fiksuojama *Šv. Romualdo gyvenimo* pradžioje, paraštėje.

¹⁹⁷ Antrasis leidimas – 7 tomai (1576–1581).

¹⁹⁸ *Bewerter Historien der Lieben Heiligen Gottes. Die dem Heiligen aller Heiligen Christo Jesu mit wort werck und leiben in der warheit nachgefolgt.* [...] Durch F. Laurentium Surium, [...]. Th. I. München, 1574.

¹⁹⁹ Pvz., 1594 m. per Franciscvm Haraevm iš Lipomano ir Surijaus daugiatomių rinkinių sukomplektuoja šventųjų gyvenimų (hagiografinių pasakojimų) rinkinį ir išleidžia atskira knyga 1594 m. Į šią rinktinę papuola ir Damiano *Šv. Romualdo gyvenimas*, – žr.: *Vitæ Sanctorvm, Ex probatissimis Authoribus, et potissimum ex Svrivo, breui compendio summa fide collectæ* per R. D. Franciscvm Harævm [...]. Antverpiæ, 1594,

²⁰⁰ *Catalogus sanctorum*, 1493, Lib. V, [cap.] LXXXVIII: „Bonifacius archiepiscopus bosnensis et martyr consanguineus othonis tertii imperatoris.“

²⁰¹ Ibid.: „[...] et consecratus archiepiscopus ad gentes bosne euangelizandas accessit.“

²⁰² Ibid.: „Veniens autem ad montes et pedes ire non ualens nudis plantis et cruribus equitabat.“

nedaug ką ir atvertė. Tada nuvyko „ad rutenorum regem“²⁰³. Taigi Damiano „užalpiniai kraštai“²⁰⁴ keičiami į kalnus, nuvykimas pas pagonis, kurie prisiminė šv. Adalberto žūtį²⁰⁵, Petruį Nataliui yra nuvykimas „ad bosnas gentiles“, nepamirint šv. Adalberto, o „ad regem Russorum“ virsta „ad rutenorum regem“. Tiesa, Petras Natalis pateikia pastarojo gyvenimo ir kankinystės aprašymą atskirai prie balandžio mėnesio (jį įvardindamas kaip „*Adalbertus episcopus et martyr de partibus sclauonie nobilibus parentibus natus*“)²⁰⁶. Svarbu yra pažymėti, kad Petro Natalio pasakojamoje šv. Adalberto gyvenimo ir kankinystės istorijoje nėra užfiksuoti prūsai, kaip jo žudikai yra įvardijami tiesiog pagonys, o Lenkijos karalius Boleslovas Narsusis, pas kurį išvyko šv. Adalbertas skelbti tikėjimo, vadinamas *dux balistanus*²⁰⁷. Tačiau sugrįžkime prie Bosnijos ir bosnių klausimo. Galime svarstyti, kad XIV a. venecijietis Petro Damiano pateikiamoje gana painioje šv. Bonifaco misijostrijų topų geografijoje – pagonys (*ad gentiles [...] perveniens*), atsivertusi slavų gentis (*post martirium beati Adelberti [...] Sclavonicae gentis plerique conversi sunt*) ir rusų karalius (*cumque ad regem Russorum vir venerabilis pervenisset*), pirmuosius du sujungdamas, galėjo interpretuoti kaip daug arčiau už kalnų esančią slavų gyvenamą Bosniją. Čia reikia pasakyti, kas XIII–XIV a. Vakarų Europoje keičiasi slavų ar *S(k)lavonijos* geografinis matymas. Būtent tuo metu taip dažnai įvardijimas pietų slavų arealas²⁰⁸. Į šį regioną nukreipti šv. Bonifaco misiją galėjo ir jau mūsų minėtas

²⁰³ Ibid.: „*Veniens igitur ad bosnas gentiles uerbum domini feruentissime predicabat. Sed uidens se modicum proficere: ad rutenorum regem deuenit*“.

²⁰⁴ *1009 metai*, p. 196: „*Cum vero iam ultramontanos peteret fines, [...]*“.

²⁰⁵ Ibid.: „*Ad gentiles autem postremo perveniens, cum tanta coepit fervidi pectoris constantia predicare, ut iam nullus ambigeret quia vir sanctus martirium flagitaret. Illi vero timentes ne, sicut post martirium beati Adelberti coruscantibus miraculorum signis Sclavonicae gentis plerique conversi sunt, [...]*“.

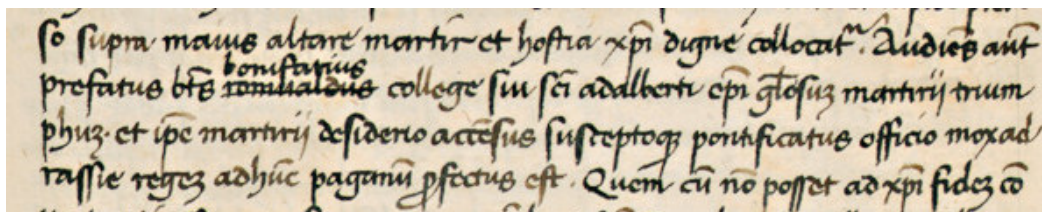
²⁰⁶ *Catalogus sanctorum*, 1493, Lib. IV, [cap.] LXXXVII su antrašte „*De sancto adelberto episcopo & martyre*“.

²⁰⁷ Ibid.: „*[...] ad predicandum polloniam adiit: sed a duce balistano repulsus cunctas regiones illius pagrauit. Et cum iuxta uillam per planiciem quandam pergeret: sociis alibi dimissis ab infidelibus tentus lancea transsitus dirisq [...] uulneribus consossus atqu [...] demum capite cesus martyrium consumauit feria sexta 7 calendas maii.*“

²⁰⁸ Lewicki T. *Polska i kraje saslednic w swietle "Ksiegi Rogera" geografa arabskiego z XII w. al-Idrīsī'ego*. T. 2. Kraków, 1954, s. 137; Idem, *Znajomość krajów i ludów Europy u pisarzy arabskich IX i X w. // Slavia Antiqua*. T. 8, 1961, s. 95.

Petro Damiano pasakojimas apie šv. Bonifaco kankiniškos mirties išprovokuotą šv. Romualdo misiją į Panoniją.

Šio regiono akcentavimas matyti ir Jeronimo Prahieškio *Sermo de S. Romualdo*. Savo pasakojime „De Sancto Adalberto episcopo praghensi“ *S(k)lavonijos* karalių Boleslovą jis įvardija kaip Kroatijos ir Bulgarijos karalių, o šv. Bonifaco misiją nukreipia pas pagonis į *Rassia / Russia*.

I iliustracija. Florencijos rankraščio fragmentas su *ad rassie regem* (fol. 73^r)

Pirmoji forma yra Florencijos rankraštyje (žr. I-ąją iliustraciją), o antroji – *Acta sanctorum* publikacijoje, darytoje iš Briuselio kodekso²⁰⁹. Neturint visų ar bent jau Kamaldolio ir Bazelio išlikusių rankraščių, galime išsikelti tik atvirą klausimą – ar *Rassia* yra raštininko perrašymo metu padaryta žmogiškoji *lapsus calami*, ar kūrybinio sumanymo dalis, t. y. turint omenyje Rašką – viduramžišką Serbijos įvardijimą, ir tai atspindi Jeronimo Prahieškio „geografinę“ viziją, kurią jis jau pateikė interpretuodamas *S(k)lavoniją* kaip Kroatiją ir Bulgariją. Tai, kad šis klausimas yra svarstytinas, rodo Florencijos rankraščio ir *Acta sanctorum* publikacijos palyginimas su Petro Damiano tekstu. Rankraštyje pateikiama Boleslovo vardo forma yra labiau *damianiška* nei *Acta sanctorum* publikacijoje. Ji yra artima XIV a. *Vita s. Romualdi* rankraščio, atsiradusio San Michele di Murano vienuolyne (Vat. lat. 13674, K)²¹⁰, formai (žr. I-ąją lentelę). Ir jeigu pažvelgsime į abu sakinius, nusakančius Boleslovo sūnaus arklio istoriją, tai matysime, kad Florencijos rankraštyje antrasis sakinytis apie arklio išmainymą į asilą yra identiškas

²⁰⁹ Žr. išn. 167.

²¹⁰ Apie rankraštį žr.: Tabacco G. Prefazione, p. XV–XVII.

Petro Damiano tekstui, o *Acta sanctorvm* publikacijoje jis papildomas trūkstamu prasminiu žodžiu *equum*, o *vir sanctus* keičiamas į *pater sanctus*²¹¹.

Artimesnis Florencijos rankraštyje *damianiškoms* formoms²¹² yra ir šv. Romualdo palydovo kelionėje iš Tiburo į Montekasiną (kartu su šv. Bonifacu) Tamo vardo užrašymas²¹³. Tiesa, čia reikia kelti ir rankraščio rašto neperskaitymo prielaidą, t. y. *ni* ir *m* neatskyrimą. Taip galėjo Thamum virsti Thanium, o Buscāni – Briscam, pastarajame žodyje turint omenyje dar ir *u* virtimą *ri*. Tačiau, nepamatę rankraščio, kas šių vardų skirtingų variacijų autorius (ar raštininkas daręs nuorašą, ar *Acta sanctorvm* rengėjai), negalime pasakyti.

I lentelė. *Bluscavi Sclavonici regis filius* perteikimas Jeronimo Prahieško tekste

Damiano rankraščių variantai ²¹⁴	Jeronimo Prahieško Laurencianos b-kos rankraštis, Plut.89sup.017	Jeronimo Prahieško AS publikacija iš Paderborno (dab. Briuselio, Ms. 7503-18) rankraščio ²¹⁵
XXVI sk.: Bluscavi Sclavonici regis filius (A, B), <u>Buscavi</u> Sclavonici regis filius (D), <u>Buscavi</u> Scavoni regis filius (K), Busclavi Scavonici regis filius (H, M, N), Busclavi Sclavonie regis filius (P).	<u>buscāni</u> choruarie et bulgarie regis filius	Briscam Charvaciae et Bulgariae Regis filius

Dar vienas pavyzdys, rodantis, kad Florencijos rankraštis, lyginat su *Acta sanctorvm* publikacija, artimesnis Petro Damiano tekstui, yra jau mūsų ne kartą minėtos šv. Romualdo misijos į Panoniją aprašymas.

²¹¹ 1009 metai, p. 192: Hunc vir sanctus humilitatis studio permutavit et lucroso concambio asinum laudabilis negotiator accepit; Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, fol. 43^v: Hunc uir sanctus | humilitatis studio permutavit et lucroso concambio asinum laudabilis negotiator | accepit. *Acta sanctorvm* (VIII.45), p. 133: Hunc equum Pater sanctus humilitatis studio permutavit, & lucroso concambio asinum laudabilis negotiator accepit.

²¹² Petro Damiano rankraščių Tamo formos: *Tammus* variantai: XXV sk. Tammum, Tamnum (H), Tamum (K,Q), Taiminum (P); Tammus, Tamnus (H), tamen (K), Taiminus (P) Tamus *da* Tanus (Q); Tammus, Tammus (M,N), om. (H, K); XXVI sk. Tammo, Tamno (H), Tamo (K, Q), Taimo (P).

²¹³ Florencijos rank. – *thamum* militie; *Acta sanctorvm* – *Thanium Principem Militiae*

²¹⁴ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 55, 58, 61, 62. Rankraščių siglas t. p. žr.: 1009 metai, p. 241–242.

²¹⁵ *Acta sanctorvm*: Februarius, p. 133.

Kaip matome iš 2-osios lentelės, Damiano *Vita s. Romualdi XXXVIII* skyriuje vartojamus Vengrijos (*Ungriam*) ir Panonijos (*Panoniarum finibus*) toponimus išlaiko Florencijos rankraštis (*ad predicandum paganis in ungariam, in confines pannonie*), o *Acta sanctorvm* pateikiamame tekste Panonijos pasienis jau yra pakeistas į Vengrijos (*ad confines Vngariae*).

II lentelė. Šv. Romualdo misija į Panoniją

Poz.	Tekstas
Damianis, cap. XXXVIII	<u>Interea Romualdus</u> , audiens quia beatissimus vir Bonifatius martyrium suscepisset, nimio desiderii igne succensus <u>ut pro Christo sanguinem funderet</u> , Ungriam mox ire disposuit. Interim tamen dum in ipsa intentione persisteret, brevi tempore tria constituit monasteria: unum videlicet in Valle de Castro, ubi nunc sanctissimum corpus eius est conditum, aliud prope Isinum fluvium, tertium iuxta oppidum condidit Esculanum. Deinde <u>licentia ab apostolica sede suscepta</u> et duobus de suis discipulis in archiepiscopos consecratis, <u>cum viginti quattuor fratribus</u> iter arripuit. Tantus enim ardor moriendi pro Christo in omnibus estuabat, quod vir sanctus ad tale negotium cum paucis ire difficile poterat. <u>Euntes ergo cum iam ipsis Panoniarum finibus</u> interessent, <u>repente Romualdus languore correptus ulterius ire non potuit</u> . Cumque diutius pateretur, si quando redire disponeret, protinus ex egritudine convalescebat. Sin autem ire ultra temptaret, tota eius facies protinus intumescebat, cibos quoque iam retinere stomacho languesciente non poterat. <u>Advocatis itaque fratribus ait</u> : „Perpendo“, inquit, „nequaquam divinę voluntatis esse iudicium ut ultra progrediar. [...]“
Jeronimas Prahiskis, Plut.89sup.017	<u>Interea</u> <u>sanctus pater romualdus</u> audiens quod discipuli eius glorioso martyrio coronati fuissent et ipse nimio desiderio martyrij accensus <u>ut pro xristo sanguinem funderet</u> suscepta a sede <u>apostolica licentia cum xxiiii fratribus ad predicandum paganis in ungalriam</u> profectus est. <u>Euntes ergo cum iam in confines pannonie</u> uenissent <u>repente romualdus languore correptus ulterius ire non potuit</u> . <u>Aduocans itaque fratres ait</u> . <u>Propendo quod non est uoluntis diuine ut ultra progrediar</u> . sicque parentium remeauit.
Jeronimas Prahiskis, Acta sanctorvm	<u>Interea</u> sanctus Pater <u>Romoaldus</u> audiens quod discipuli ejus Adalbertus & Bonifacius glorioso martyrio coronati fuissent, & ipse nimio desiderio martyrij succensus, <u>vt pro Christo sanguinem funderet</u> , suscepta a Sede Apostolica licentia, <u>cum viginti quatuor Fratribus ad Vngaros adhuc paganos</u> profectus est. <u>Euntes ergo cum iam ad confines Vngariae</u> venissent, <u>repente B. Romoaldus languore correptus vltterius ire no potuit</u> . <u>Aduocans itaque Fratres</u> , <u>Aduerto</u> , inquit, quod non est Dei voluntas vt vltra progrediar: sicque Parencium remeauit.

Taip pat pažymėtina, kad *Acta sanctorvm* publikuojamas *Sermo de S. Romualdo* tekstas pačioje „De Sancto Adalberto episcopo praghensi“

pabaigoje turi papildymą apie tai, kad imperatorius Henrikas savo seserį Gizelę atidavė į žmonas pagoniui Vengrijos karaliui Steponui (997–1038) ir per šią santuoką atvertė šį karalių su visa Vengrijos karalyste į krikščionybę²¹⁶.

Šis siužetas buvo paimtas iš XII a. Freisingo vyskupo Otono (*Otto episcopus Frisingensis*, apie 1112–1158) kronikos ar ja sekusių šaltinių²¹⁷. Aišku, šį papildymą galėjo padaryti ir pats Jeronimas Prahieškis kartūziškoje redakcijoje. Tačiau pasakykime ir tai, kad dar rašydamas pirmąjį šv. Adalberto gyvenimą Lenkijoje jis žinojo ir fiksavo šio švento vyro gyvenimo *vengriškąjį* siužetą, užsimindamas apie nuvykimą į Vengriją bei karaliaus Stepono atvertimą į tikėjimą²¹⁸. Tad čia ir palikime klausimą: kodėl *Sermo de S. Romualdo* autorius šio karaliaus krikšto nepaminėjo kaip šv. Adalberto nuopelno, o visą garbę suteikė Henrikui II ?

Visa tai leistų daryti atsargią prielaidą, kad Florencijos rankraštis yra mažiau nutolęs nuo Jeronimo Prahieškio sukurto *Sermo de S. Romualdo* autografo, o kartu kelti ir „*ad rasiae regem*“ kaip sąmoningo fiksavimo klausimą. Juo labiau kad šis toponimas figūruoja ir Jeronimo Prahieškio *Traktate prieš keturis čekų artikulius*, vardijant provincijas ir kunigaikštystes, kurias „*norėtų čekai į ereziją įstumti*“²¹⁹, o jo *Sklavonijos* supratimą dar iliustruoja ir kamalduliškame laikotarpyje kuriami šio regiono šventųjų gyvenimai (*in festo S. Blasii de Sclavonia episcopi et martyris*, 1428; *in festo S. Georgii de Sclavonia Cappadocam Tribuni et Martyris gloriosi*, 1428; *in festo S. Hieronimi de Sclavonia*, 1432)²²⁰.

Tokie interpretaciniai nutoliniai nuo pirminio Petro Damiano teksto pasitaikydavo ir vėlesniais amžiais. Štai, pavyzdžiui, teologas Georgius

²¹⁶ *Acta sanctorum* (VIII. 52), p. 134.

²¹⁷ *Auctarium Garstense*, s.a. 1009 // *MGH SS*, t. 9, p. 567: „Heinricus rex sorore sua Gisila Stephano regi Ungarorum data in uxorem, tam eum quam totum regnum eius ad fidem Christi vocavit.“; *Otto episcopus Frisingensis // Repertorium „Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters“* (Bayerische Akademie der Wissenschaften; Bayerische Staatsbibliothek). Prieiga: <http://www.geschichtsquellen.de/repPers_118590782.html>.

²¹⁸ Kraków, Archiwum Kapituły Katedralnej, rkp. 158 (olim 176), fol. 91^r; Wrocław, Biblioteka Ossolineum, MS. 1490/II, p. 403; Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, I F 567, fol. 227^f. Apie vengriškojo siužeto šv. Adalberto gyvenime šaltinius žr.: Labuda G. *Święty Wojciech*, s. 139–140.

²¹⁹ *Ann. Camald.*, t. IX, 1773, coll. 785.

²²⁰ *Bibliotheca codicum manuscriptorum* [...] Mittarelli, coll. 505–507; Stejskal J. *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*, p. 86–87. Publikuota: *Ann. Camald.*, t. IX, 1773, coll. 833–851.

Witcelijus (taip pat *Witzel*, 1501–1573) savo *Chorvs Sanctorum* (1554) Petro Natalio *Bosnijos arkivyskupą* susiejo su Lenkija. Taip jis nukreipė šv. Bonifacą pirma *nach Bosnen in Polen*, o po to *in Reussen zum Königen*²²¹. Kitas pavyzdys – XVI a. antroje pusėje išėjusi Karolio Sigonijaus (*Carolus Sigonius*, apie 1520–1584) Italijos istorija, kurioje šv. Bonifaco kankiniška mirtis lokalizuojama Bohemijoje²²². Tačiau XV amžiuje pateiktas dar vienas paskutinės šv. Bonifaco misijos interpretavimas. Visi trys geografiniai Petro Damiano „taškai“ pradedami suvedinėti į vieną rusų / Rusijos tašką. Tai jau matyti Antonino iš Florencijos kronikoje *Summa historialis* (parašyta apie 1440, išleista 1493), kurioje buvo fragmentiškai kompiliuotas Petro Damiano XXVII skyrius. Čia visiškai neužsimenama apie šv. Adalbertą, o pagonys, pas kuriuos nuvyko šv. Bonifacas ir ten pamokslavo, Antoninui iš Florencijos yra tas pats, kas nuvykimas pas rusų karalių²²³. Jis tai aiškiai pasako kalbėdamas apie šv. Bonifaco planus prieš vykstant į Romą: po atsiskyrėliško gyvenimo apsisprendė vykti skelbti Dievo žodį pas slavus arba į Rusiją (*in Sclavoniam [...] seu Russiam*), kur buvo daug netikinčiųjų²²⁴. 1586 m. leidėjas, ruošęs Antonino iš Florencijos kroniką, prie šv. Bonifaco gyvenimo užrašo antraštę „De S. Bonifacio Russensi martyre“, o sudarytoje rodyklėje pažymi ne tik „Bonifacii Russensis episcopi Martyris vita“, bet ir „Russi seu Sclavi ad fidem convertuntur“²²⁵. Taip visiškai atskiri „geografiniai taškai“²²⁶ – pagonys

²²¹ *Chorvs Sanctorum Omnium Zwelff Bücher Historien Aller Heiligen Gottes / (on alle die ausserweleten / welcher Namen allein im Hymel angeschrieben sind) aus den alten / guten / vnd bewereten Schrifftten vnserer Gottseligen Vorfaren / [...] beschrieben durch Georgivm Wicelivm. Cölln am Rhein, 1554, S. 286. Leidinys perleistas: Cologne, 1563.*

²²² Caroli Sigonii Historiarum de Regno Italiae Libri Quindecim. [...] Qui libri Historiam ab anno DLXX vsque ad MCC continent. Venetiis, M D LXXIII (1574), p. 300: „[...] Romualdum, & Bonifacium, qui post in Boemia sacro martyrio est affectus, Cassinum religionis gratia adeuntes sit prosequutus.“

²²³ Antoninus Florentinus. *Summa historialis* [...] fol. CLXX: „Ad gentiles vero perveniens tanta coepit fervidi pectoris constantia praedicare, ut iam nullus ambigeret, quin martyrium flagitaret. Regem denique Russiae allocutus est. Et post multa inquit rex, qui gentilis erat ad eum.“. Plg. *1009 metai*, p. 194.

²²⁴ Ibid: „Demum post diutinam heremitice conversationis vitam cum ad praedicandum in Sclavoniam ire disponderet seu Russiam que tunc infidelis erat, Romam prius accessit.“

²²⁵ *Divi Antonini Archiepiscopi Florentini, et Doctoris S. Theologiae praestantissimi Chronicorum opus*. Pars 2. Lugduni, 1586, p. 536; Pars 1, p. [37], [77].

²²⁶ Išsami Petro Damiano „Šv. Romualdo gyvenimo“ lyginamoji analizė yra pateikta prof. E. Gudavičiaus spaudai atiduotoje knygoje: *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, Hippolyte'ą Delehaye'ų pasklaidžius (toliau – HDP), § 5b. Slavai ir rusai. Taip pat žr.: Gudavičius E. Šventojo Brunono mikrogeografijos klausimas // *LIS*, t. 23, 2009, p. 19–33.

(prūsai), atsivertę slavai (lenkai?) ir Rusijos karalius tampa Rusija ar rusais. Šis Rusijos sulyginimas su Petro Damiano minimais atsivertusiais slavais matomas 1515 m. Kelne išleistame²²⁷ Usuardo martirologe, kai jis pirmą kartą buvo papildytas šv. Romualdo ir jo mokinio šv. Bonifaco siužetu²²⁸. Jame pasakoma, kad šv. Bonifacas į Rusiją, arba pas slavus, atvykęs skelbti Evangeliją ir daugelį atvertęs, patyrė kankinio mirtį²²⁹. Pagonys, slavai bei rusai nėra skiriami ir 1562 m. vokiečių kalba išleistame jėzuito, 1558 m. ėjusio apaštalinio nuncijaus Lenkijai pareigas, šv. Petro Kanizijaus (*Petrus Canisius*, 1521–1597) martirologe. Jame pasakyta, kad Romualdo mokinys, Otono III giminaitis ir kamaldulių ordino vienuolis šv. Bonifacijus po įšventinimo į arkivyskopus patraukė pas pagonis (*Heiden*) skelbti tikėjimo. Jis atvyko pas rusus ir slavus (*Reussen und Sclavonien*) ir atvertė rusų karalių (*Reussen künig*) į Kristaus tikėjimą²³⁰. Toks skirtingų Petro Damiano „geografinių taškų“ sujungimas, o kartu ir šv. Adalberto siužeto eliminavimas užprogramavo šv. Bonifaco kaip rusų / Rusijos apaštalo ir kankinio atsiradimą, kuris įtvirtintas naujajame Romos martirologe²³¹. Tačiau kartu išlieka ir Petro Natalio padarytas iš šv. Bonifaco „Bosnijos arkivyskupas“. 1586 m. itališkame Petro Damiano *Vita s. Romualdi* leidime Florencijos kamaldulis Silvano Razzi

²²⁷ Pirmą kartą Usuardo martirologas išspausdintas 1475 m., žr.: Potthast A. *Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500*. Berlin, Bd. 2, 1896, S. 1081.

²²⁸ Abu šie šventieji yra ir Johannes Molanus paruoštame papildytame Usuardo Martirologe, išleistame 1568 m. Levene. Tačiau 1573 ir 1583 m. leidimuose yra paliktas tik šv. Romualdas.

²²⁹ *Martyrologium Usvardi monachi, quod ad karolum magnum scripsit* [...] [Coloniae], 1515, Junius, XIII kalendas iulii: „Bonifacii mar. discipuli b. romualdi. qui obtenta licentia russiam siue sclauoniam miro feruore et martyrii desiderio christi euangelium annunciaturus adiit. Cumque plurimos conuertisset capite truncatus martyrii gloriam adeptus est.“

²³⁰ *Martyrologium. Der Kirchen Kalender, darinnen angezeigt werden die Christlichen Feste vnd Heiligen Gottes, beyder Testament, wie man dieselbigen durch das gantz jar in der Christenheit von tag zu tag begeht* [...] und durch Doctor Petrum Canisium [...] verfertigt. Dillingen, 1562, p. 166^v: „Item des heiligen marterers Bonifacij / der ein junger war des heiligen Romuald / und ein blütverwandter kaisers Otthonis des dritten / auch ein mónch Camalduenser Ordens: lebet lange Beit gar geistlich / also daß er alle wochen nur ßwey mal asse. Ward darnach vom bapst ßum erßbischoff geweicht / und den Heiden ßupredigen außgsandt / kam in Reussen und Sclavonien gieng barfuß daher / und solt der Reussen künig ßum Christglauben bekört werden.“

²³¹ *Martyrologium Romanum Ad nouam Kalendarij rationem, & Ecclesiasticæ historiae veritatem restitutum*. Gregorij XIII. Pont. Max. iussu editum. Romae, M D L XXXIII [1583], p. 105: Eodem die sancti Bonifacij martyr, discipuli beati Romualdi, qui a Romano Pontifice ad praedicandum Euangelium in Russiam missus, cum per ignem transisset illaesus, Regemque ac populum baptizasset, a furente Regis fratre necatus est, optatam martyrij coronam accepit.

(*Girolamo Razzi*, 1527–1611)²³², komentuodamas šį šaltinį, prie šv. Bonifaco misijos ir kankinystės aprašymo, sekdamas Petru Nataliu (kurį aiškiai nurodo), jį taip ir įvardija – Bosnijos arkivyskupu, atvertusiu *rutėnų* karalių. Dar daugiau – šis kamaldulis pateikia ir šio karaliaus vardą – tai Busianas. Patį *rutėnijos* įvardijimą jis perima iš Petro Natalio, tačiau tuoj pat paaiškina, kas tai yra. Atgimusios Ptolemėjaus tradicijos vedinas, jis ją lokalizuoja Europinėje Sarmatijoje, prie Dono, ir tai yra schizmatikai rusai²³³, o teksto paraštėje įrašas skelbia „Busiano Re de Russi“. Čia reikia pastebėti, kad komentare S. Razzi pastebi ir jau mūsų minėtą K. Sigonijaus klaidą dėl kankinystės lokalizavimo Bohemijoje²³⁴. Įdomu, kad jis šios klaidingos lokalizacijos priežastimi tarsi laiko šv. Adalberto paminėjimą Damiano tekste ir paaiškina, kad šis buvo Prahos Bohemijoje vyskupas, patyręs kankinystę Prūsijoje.

Reikia pasakyti, kad S. Razzi „atrastas“ naujas istorinis personažas – rusų karalius Busianas – neįsitvirtino Damianiu paremtuose šv. Bonifaco kankinystės pasakojimuose. Antrą ir paskutinį kartą mes jį randame Silvestro Maurolico (t. p. *Maruli*, mirė po 1613) veikale *Historia sagra*, išėjusiame 1613 metais²³⁵. Čia gana plačiai pasakojama šv. Bonifaco, kuris tapęs Bosnijos vyskupu, nuvyko į Rusijos žemes, istorija. Kad atverstų *rutėnų* karalių Busianą, jis perėjo per ugnį nė kiek jos nepalietas, o karalius, išvydęs tokį stebuklą, priėmė šventąjį krikštą kartu su daugeliu savo žmonių²³⁶. Trumpindamas Petro Damiano pasakojimą, S. Maurolicas praleidžia brolio, gyvenusio kartu su karaliumi, nužudymo siužetą²³⁷, o kitą brolių padaro Busiano

²³² Tai, kad Silvano Razzi yra komentarų ar anotacijų autorius, fiksuojama Augustino iš Florencijos (Agostino Fortunio) prakalboje, skirtoje kardinolui, Florencijos arkivyskupui Aleksandriui iš Medičių, – žr.: *Vita del Padre S. Romvaldo Abate*, p. [6]. Apie S. Razzi žr.: Ziegelbauer Magnoald. *Centifolium Camaldulense, sive Notitia scriptorum Camaldulensium*. Venetiis, MDCCCL [1750], p. 74–76.

²³³ *Vita del Padre S. Romvaldo Abate*, p. 51: „Questo san Bonifacio, come scriue Pietro de Natali, fu consecrato Arciuescouo Bosnense, conuertì Busiano Re de Rutheni, popoli della Sarmatia Europea, vicini al fiume Tanai, e chiamati Russi.“

²³⁴ Ibid.: „Nel qual luogo fu esso santo martirizzato, & non in Boemia come scriue il Sigonio per errore nel settimo libro del Regno d'Italia.“

²³⁵ *Historia Sagra, intitolata Mare Oceano di tutte le religioni del Mondo*. Divisa in cinque libri. Composta da Monsignor D. Silvestro Marvli, [...]. In Messina, M. DC. XIII [1613].

²³⁶ Ibid., p. 99: „[...] e tra gli altri arriuato ne i paesi di Russia su creato Vescouo Bosnense, & iui per conuertire Busiano Rè de Rutheni caminò per mezzo il fuoco senza lesione alcuna.“

²³⁷ Žr.: *1009 metai*, p. 198.

krikšto stebėtoju, po krikšto jis ir nužudo šv. Bonifacą²³⁸. Ir jeigu rusų karalius Busianas neprigijo *bonifaciškajame* pasakojime, tai Bosnijos (arki)vyskupo titulas jame įsitvirtino. Dar daugiau – šv. Bonifaco misija pradedama datuoti. Atrodo, kad pirmasis, kuris tai padarė, buvo Bažnyčios istorikas kardinolas Cezarijus Baronijus (1538–1607). 1586 m. išėjęs Romos martirologas buvo papildytas jo pastabomis. Komentuodamas apie prie birželio 19 d. minima šv. Bonifacą, Romualdo mokinį, skelbusį Evangeliją Rusijoje, jis parašo, kad tai įvyko imperatoriaus Otono laikais, apie 1000-uosius metus²³⁹. Taigi galime pasakyti, kad į XVII a. įžengiama tiek kamalduliškoje aplinkoje, tiek ir už jos ribų pažįstant šv. Bonifacą ne tik kaip šv. Romualdo mokinį ir Otono III giminaitį, bet ir tituluojant jį Bosnijos (arki)vyskupu (kartais dar pridėjus „*primus*“), misiją datuojant apie 1000-uosius bei lokalizuojant jo kankinystę Rusijoje. Tokį apibendrinantį pažinimą ir turime per visą XVII amžių²⁴⁰.

²³⁸ *Historia Sagra* [...] Marvli, p. 99.

²³⁹ *Martyrologivm Romanvm ad novam Kalendarii rationem, Et Ecclesiasticae historiae veritatem restitutum*. [...] Avctore Caesare Baronio Sorano [...]. Romae, M D L XXXVI [1586], p. 271: „Vixit temporibus Othonis Imp. cuius erat affinis, circa annum Domini millesimum.“ Martirologo tekstą apie šv. Bonifacą žr. išn. 231.

²⁴⁰ Pvz.: *Catalogvs Sanctorum et Beatorum totivs Ordinis Camaldulensis*. [...] Avctore R. P. Domno Thoma de Minis Florentino, [...]. Florentiae, MDCVI [1606], p. 7: „S. Bonifacius Martir, & discipulus sancti Romualdi et Primus Archiepisc. Bosnensis, Martyrio coronatus, in Russia anno Millesimo die vero XIX Iulij (sic!), ut Petrus Damianus in vita sancti Romualdi cap. XXVII.“; *Vitae et sententiae patrum Occidentis, libris VII. digestae: ex grauissimis auctoribus... collectae, & annotationibus selectis exornatae*. Opera & studio Benedicti Gononi [...] accesserunt insuper ad calcem insignium quorundam eremitarum Orientis Vitae. Lugduni, 1625, p. 293: „Fuit Bosnensis Archiepiscopus, & consanguineus Othonis Imperatoris circa annum Domini 100. (sic!). Meminit eiusdem Petrus in Cat. lib. 5. c. 28 (sic!)“; *Memorie Sacre delle sette chiese di Roma*. [...] Parte prima. [...] Raccolte da Giovanni Severano [...]. Roma, M. DC. XXX [1630], p. 246: „S. Bonifatio Martire nella Russia venne con Ottone III. suo parente l'anno 996. & hebbe tanto spirito in parente in visitar questa Chiesa, [...] e se bene era amatissimo dall'Imperatore [...]; si fece Monaco; ando nella Russia à predicare à quef Popoli; & iui hebbe la bramata gratia del martirio.“; *Calendarium annale benedictinum, per menses et dies Sanctis ejusdem Ordinis* inscriptum AR. P. Ægidio Ranbeck monacho Schyrensi Benedictino, [...]. Pars II. Augustæ Vindelicorum, M. DC. LXXVII [1677], p. 791–792: „Meruitque cognominis BONIFACIUS, a nostro Ordinis in Germania Protomartyre BONIFACIO lauream quam juvenis etiamnum tot votis suspirabat, denique inter Ruthenos consequi. Cæsus Martyr circa annum Donimi 1000. Est; primus Bosnensis Archiepiscopus: excitata super tumulo meritissimi Russorum Apostolis insigni Basilica.“

1.1.3. Šv. Bonifaco šventės klausimas, arba *romualdiškosios* datos įsitvirtinimas

Jau pasakėme, kad šv. Bonifaco gyvenimo ir mirties siužetas užsimezgė plintant Italijos eremitų aplinkoje sukurtam Petro Damiano kūriniui *Vita s. Romualdi* ir pati šio šventojo legenda plėtojosi kaip šv. Romualdo gyvenimo aprašymo dalis. Kitaip nei pastarojo, kurio tiksli mirties data – „trylika dienų iki liepos kalendų“²⁴¹, arba birželio 19 diena – fiksuojama Damiano parašytame *Šv. Romualdo gyvenime*, šv. Bonifaco mirties data nebuvo žinoma. Todėl pradėdant jį įtraukinėti į šventųjų rinkinius, imta „ieškoti“, kur padėti šį šventąjį. Iš karto reikia pasakyti, kad tose „paieškose“ kamalduliai ir likusi Vakarų Europa nuėjo skirtingais keliais.

XIV a. II pusėje Petras Natalis *Šventųjų kataloge* šv. Bonifaco gyvenimą įdeda prie birželio mėnesio. Tačiau nežinodamas, kada tiksliai įvyko kankinystė, pasakojimą apie šį šventąjį patalpina, kaip pats pažymi užsimindamas apie jį šv. Romualdo aprašyme, „prie kito to paties vardo šventojo per birželio nonas“²⁴². Taip šv. Romualdo mokinys atsiduria prie Vokietijos apaštalo, Mainco arkivyskupo ir kankinio šv. Bonifaco (to paties, kurio pavyzdžio paskatintas troško kankinystės²⁴³), kuris buvo minimas birželio 5 dieną. Prie šv. Romualdo, t. y. birželio 19 d., Petras Natalis palieka šventuosius kankinius Benediktą ir Joną, kurių kankinystės pasakojimą pateikiantis Petras Damianis taip pat jos nedatuoja²⁴⁴, o Bonifacų gretas dar papildė Kartaginos vyskupas Bonifacas (523–535). Toks Petro Natalio šventųjų dėjimo metodas taikomas visame jo veikale. Tačiau kadangi šv. Bonifacas ir pasakojimas apie jo kankinystę XV a. figūravo tik šv. Romualdo gyvenimo pasakojimuose (Jeronimas Prahiskis, Antoninas iš Florencijos, Bernardinas Gadola), tai, įtraukiant šį kankinį į šventųjų kalendorius, jis ir atsirado šalia savo mokytojo. Taip 1515 m. išleistame

²⁴¹ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 115–116 (cap. LXXII): „Obiit autem vir beatissimus [Romualdus] III. kalendarum Iuliarum“.

²⁴² *Catalogvs Sanctorvm*, 1493, Lib. V, [cap.] LXXXVIII: „Qui videlicet Bonifatius postmodum archiepiscopus et martyr fuit, de quo supra actum est iuxta alium eius nominis sanctum nonas lunii.“

²⁴³ *1009 metai*, p. 194.

²⁴⁴ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 61–64.

papildytame Usuardo martirologe šv. Bonifacas kartu su šv. Romualdu atsiranda prie birželio 19 d. (XIII kal. Iulii), t. y. šv. Romualdo mirties dienos. Prie šios dienos šv. Bonifacas kartu su savo mokytoju yra 1562 m. Petro Kanizijaus²⁴⁵ bei 1578 m. Pietro Gallesinio²⁴⁶ (apie 1520–1590) martirologuose. Tiesa, 1568 m. vieno žymiausių XVI a. mokslininkų universalų, Mesinos benediktinų abato Francesco Maurolico (Maurolycus, 1494–1575) martirologe, kuriam turėjo įtakos Petro Natalio *Catalogus Sanctorum*, prie birželio 19 dienos šalia šv. Romualdo buvo pasirinkta paminėti jo mokinius šventuosius kankinius Joną ir Benediką²⁴⁷, o Bosnijos vyskupui, Otono III giminaičiui, kankiniui Bonifacui buvo surasta vieta šalia dviejų kitų Bonifacų – Mainco bei Kartaginos vyskupų prie birželio 5 dienos (*Nonis Iunij*)²⁴⁸. Būtent šiuo martirologu rėmėsi Silvestras Maurolicas *Historia sagra*, pasakojimo apie šv. Bonifacą pabaigoje nurodydamas, kad jo šventė birželio 5 dieną, o šv. Jono ir šv. Benediko – birželio 19 dieną. Kiek kitokiu keliu nueina G. Wicelijus *Chorvs sanctorvm*, kuris pasakojimus (parengtus pagal Petro Natalio *Catalogus Sanctorum*) apie šv. Bonifacą ir šventuosius kankinius Joną ir Benediktą padeda birželio pabaigoje. Beje, jeigu šv. šv. Jonas ir Benediktas yra susiejami su šv. Romualdu, tai šv. Bonifaco pasakojime apie jį nėra nei žodžio²⁴⁹.

Visiškai kitu keliu ieškant vietos šv. Bonifacui liturginiame kalendoriuje nueita kamaldulių aplinkoje. 1502 m. arba dvidešimt antrais savo valdymo metais, kaip rašo Augustinas iš Florencijos savo kamaldulių ordino istorijoje, generolas Petras Delfinas (*Petrus Delphinus, Pietro Dolfin*, 1444–1525) įsakė įrašyti į ordino kalendorių šventųjų kankinių Bonifaco, Jono ir Benedikto vardus ir kasmet minėti šiuos šventuosius kankinius²⁵⁰. Akstiną tokiam sprendimui suteikė, kaip jis pats pasakoja tų pačių metų balandžio 15 dienos

²⁴⁵ *Martyrologium. Der Kirchen Kalender*, 1562, p. 165^v, 166^v. Taip pat 1573, 1583, 1599 m. leidimuose.

²⁴⁶ *Martyrologium S. Romanae Ecclesiae* [...] Petro Galesinio, Protonotario Apostolico auctore. Venetiis, 1578, p. 87^r–88^f.

²⁴⁷ *Martyrologium Reveren. Domini Francisci Maurolyci abbatis Messanensis*. Venetiis, 1568, p. 43^v; taip pat 1570, 1576 m. leidimuose.

²⁴⁸ *Martyrologium Reveren*, p. 40^v.

²⁴⁹ *Chorvs Sanctorvm* [...] Georgivm Wicelivm, S. 286.

²⁵⁰ Augustinus Florentinus. *Historiae camaldulenses*, p. 259.

laiške S. Michaelis vienuolyno Murano saloje Venecijoje abatui Bonaventūriui iš Veronos (*Bonaventura Abbas S. Michaelis Muriani*)²⁵¹, trumpas dviejų dienų pasibuvimas Vallis Umbrosa (Vallombrosa, 30 km nuo Florencijos) vienuolyne pas valombrosinų ordino generolą. Čia jis pastebėjo, kad minima ne tik šv. Jono Gualberto šventė, bet ir kai kurių kitų šio ordino šventųjų²⁵². Šis pastebėjimas paskatino priimti sprendimą (kurį jis ir pateikia abatui Bonaventūriui iš Veronos), kad naujai spausdinamuose mišioluose atsirastų mišios už tris kankinius – vyskupą Bonifacą, Benediktą bei Joną, kurie yra paminėti *Vita s. Romualdi*, o jų vardus į kalendorių įrašyti „ten, kur geriau ir patogiau jums pasirodys“²⁵³. Kartu Petras Delfinas pažymi, kad „Bonifaco gyvenimas nuo kitų dviejų yra atskiras ir, be to, jis buvo dar vyskupas“, todėl ir atsiminti reikia atskirai²⁵⁴. Ir nors pirma jis pasako, kad šiuos kankinius įrašyti kur „geriau ir patogiau“, tačiau paskui pats pasiūlo, kad šv. Bonifacą reikėtų pagerbti dieną prieš rugsėjo nonas, t. y. rugsėjo 4-ąją, o šventuosius Benediktą ir Joną – 16 dienų prieš gruodžio kalendas, t. y. lapkričio 16-ąją²⁵⁵. Sunku pasakyti, kokia buvo detalesnė šio pasiūlymo argumentacija (ir ar ji buvo?), tai taip ir liko neužrašyta. Viena aišku, kad tiek rugsėjo 4 d., tiek lapkričio 16-oji ankstesniuose kamaldulių kalendoriuose buvo laisvos²⁵⁶.

Tokios ordino generolo pasiūlytos dienos ir buvo minėtų šventųjų pagerbimo dienos visą XVI amžių. Taip yra kamaldulių 1514, 1543, 1551, 1579, 1580, 1583, 1586 m. liturginiuose veikaluose²⁵⁷. Šv. Bonifacas ties rugsėjo 4 diena buvo įvardijamas kaip vyskupas ir kankinys, kartais dar pridedant *Ordinis Camaldulensis*, o pati šventė turėjo *duplex* rangą²⁵⁸.

²⁵¹ Laiškas publikuotas: *Ann. Camald.*, t. I, 1755, p. 306.

²⁵² *Ann. Camald.*, t. I, 1755, p. 306: „Animadversi inter cetera, non solum celebrari apud illos memoriam sancti Joannis Gualberti, verum etiam nonnullorum Sanctorum ejusdem ordinis.“

²⁵³ *Ibid.*: „Quare cum imprimantur pro religione missalia, optimum factu duco, ut annotentur in iis missætrium illorum martyrum, de quibus fit mentio in vita beatissimi Romualdi, videlicet Bonifacii episcopi, Benedicti & Joannis, ponanturque illorum nomina in calendario, ubi melius & commodius vobis visum fuerit.“ [tęs. išn. 254]

²⁵⁴ *Ibid.*: „Et quoniam Bonifacii vita ab aliis duobus disjuncta est, & ipse præterea antistes fuit, satis congrue non eodem cum aliis duobus die ipsius agetur memoria.“ [tęs. išn. 255]

²⁵⁵ *Ibid.*: „Mihi videtur, quoniam martyrii eorum ignorantur dies, ut Bonifacii solemnitas pridie nonas septembris celebraretur; Benedicti & Joannis pariter XVI. kal. decembris.“

²⁵⁶ *Bibliotheca codicum manuscriptorum* [...] Mittarelli, coll. 596, 615, 630.

²⁵⁷ *Ann. Camald.*, t. I, 1755, p. 306.

²⁵⁸ *Bibliotheca codicum manuscriptorum* [...] Mittarelli, coll. 600, 604.

Taigi, matome XVI a. egzistavus dvi skirtingas šv. Bonifaco dienas – kamalduliai buvo pradėję minėti šį kankinį rugsėjo 4 dieną, likusioje Europos dalyje formavosi *romualdiškoji* – birželio 19 d. – šventė. Pastaroji ir nusvėrė *kamalduliškąją* datą. Pradėtame ruošti naujajame Romos martirologe buvo pasiremta papildytu Usuardo martirologu. Taip oficialiai šv. Romualdo mirties diena birželio 19-oji pradėta laikyti šv. Bonifaco minėjimo diena²⁵⁹. Tokį datavimą perėmė ir kamalduliai, atsisakydami nepilną šimtmetį formuotos savitos šv. Bonifaco paminėjimo tradicijos.

1.2. Benediktiniškoji tradicija: Šv. Brunonas – 1008 m. Prūsijoje nužudytas rutėnų (arki)vyskupas

1.2.1. Žinių apie šv. Brunono kankinystę sklaida Viduramžiais

Tuo metu, kai Petras Damianis sukūrė *Vita s. Romualdi*, kurioje buvo aprašyta šv. Bonifaco kankinystė Rusijoje, iš Saksonijos po benediktinų vienuolynus pradėjo plisti žinia apie amžiaus pradžioje įvykusią šv. Brunono kankinišką mirtį.

XI a. II pusėje ši informacija jau plito Frankonijoje. Weisenburgo analuose (*Annales Weissenburgenses*), surašytuose iki 1075 m. benediktinų vienuolyne, prie 1009 metų įrašyta lakoniška, nenurodanti *locus martyrii*, o fiksuojanti patį faktą žinutė: „1009 Viešpaties metais, 33-iais [imperatorių Bazilijaus ir Konstantino], 9-ais [Henriko II valdymo metais] vyskupas Brunonas vainikuotas kankinyste.“²⁶⁰ Trumpai misionieriaus mirtį apibūdina ir iš Airijos į kontinentą 1056 m. atvykęs vienuolis Marijonas Škotas (*Máel Brigte, Marianus Scotus / Scottus*, 1028–1082/1083)²⁶¹, per Kelną,

²⁵⁹ *Martyrologium Romanum*, 1583, p. 104–105.

²⁶⁰ Plg. *1009 metai*, p. 88–89. Čia koreguojame ir Weisenburgo analų žinutės originalų turinį, ir vertimą pagal išlikusį XI a. II pusės analų rankraštį. München, Universitätsbibliothek, Cim. 73 (= 2° Cod. ms. 6), fol. 53^v: „[ANN. DMI.] MVIII. [Rom.] XXXIII. [Franc.] VIII. Brun episcopus martyrio coronatur.“ Rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <http://epub.ub.uni-muenchen.de/12213/>; Weisenburgo analų rankraščių sąrašą žr.: *1009 metai*, p. 232.

²⁶¹ Apie Marijoną Škotą žr.: Freise, Eckhard. *Marianus Scottus // NDB*, Bd. 16, 1990, S. 211–212; Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota. Studium źródłoznawcze*. Poznań, 2009, s.13–15; Strzelczyk J. *Iroszkoci w kulturze średniowiecznej Europy*. Wyd. drugie poprawione. Poznań,

Paderborną pasiekęs Fuldą. Čia jis praleido dešimt metų užsimūrijęs celėje, kaip jo pirmtakas airis Anmchadas (*Animchadus*)²⁶². 1069 m. jį pakvietė buvęs Fuldos abatas, tuometinis Mainco arkivyskupas. Taip Marijonas Škotas paskutinius 13 savo gyvenimo metų praleido Mainco Šv. Martyno benediktinų vienuolyne ir ten parašė pasaulio kroniką, kurioje prie 1009 m. konstatuota „*Vyskupas Brunonas nukankintas*“²⁶³.

Iš jo šią kelių žodžių žinutę perėmė Žemutinėje Lotaringijoje Žanblu (*Gembloux*, dab. Belgija) benediktinų Šv. Petro vienuolyne XI a. paskutiniame dešimtmetyje pasaulio kroniką *Chronica sive chronographia universalis* pradėjęs rašyti Sigebertas (*Sigebertus Gemblacensis*, apie 1030–1112)²⁶⁴. Tiesa, kankinystę jis datavo ne 1009 m., o 1010-aisiais metais²⁶⁵. Įdomu tai, kad dar greičiau Marijono Škoto kronika pateko į Angliją. Iš Lotaringijos kilęs Herefordo vyskupas Robertas (*Robertus Lotharingus*, *Robert de Losinga*, mirė 1095) keli metai po jo mirties jau turėjo Mainco vienuolio pasaulio kronikos egzempliorių, šiandien žinomą kaip Britų bibliotekos *Cotton Nero C V* rankraštį²⁶⁶. Vyskupas įsakė padaryti nuorašą ir nusiuntė į Vusterį, kur tuo rankraščiu naudojosi anglų vienuolis ir kronikininkas Jonas iš Vusterio (*Johannes Wigorniensis*, mirė apie 1140), rašydamas savo *Cronicon ex chronicis*²⁶⁷. Čia aptinkamas identiškas Marijono Škoto kronikai pranešimas, kad „*vyskupas Brunonas nukankintas*“. Tik Jonas iš Vusterio, kaip ir Sigebertas iš Žanblu, datuoja šį įvykį 1010 metais²⁶⁸. XIII a. II pusėje šią žinią

2008, s. 379–391; Verbist Peter. Marianus Scotus // *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle* / cur. G. Dunphy. Vol. 2, Leiden; Boston, 2010, p. 1079–1080.

²⁶² Strzelczyk J. *Iroszkoci w kulturze*, s. 381–383.

²⁶³ *1009 metai*, p. 92: „1031. 7. Brun episcopus martirizatus est. 1009“.

²⁶⁴ Apie Sigebertą iš Žanblu žr.: George P. Sigebert von Gembloux // *LexMA*, Bd. 7, 1995, S. 1879–1880; Lauwers M. Sigebert of Gembloux (c. 1028/1029–1112) // *Encyclopedia of the Middle Ages* / André Vauchez, Michael Lapidge. T. 2. Chicago, 2000, p. 1353; Deploige J. Sigebert of Gembloux // *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle*. Vol. 2, s. 1358–1361.

²⁶⁵ BnF, Lat. 17545, 1137–1150, fol. 142^r: „VIII [Rom.] XIII [Franc.] Bruno episcopus martyrizatur. [...] [Anni domini] MX“ Rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8514431r.r=Chronique+de+Sigebert+de+Gembloux.langEN>>; Taip pat žr.: *1009 metai*, p. 96.

²⁶⁶ Apie rankraštį žr.: Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota*, s. 65–79.

²⁶⁷ *Ibid.*, s. 78–79, 359–360, 370–371. Anksčiau šios kronikos autorystė buvo priskiriama benediktinų vienuoliui Florentijui iš Vusterio (*Florentius Wigorniensis*, mirė 1118).

²⁶⁸ *Oxford, Corpus Christi College*, MS. 157, p. 321: „MXXXII. VIII. Brun episcopus martirizatus est. [...] MX“ Rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <<http://image.ox.ac.uk/show?collection=corpus&manuscript=ms157>>. Šis kronikos rankraštis yra

Anglijoje pateikė ir benediktinų vienuolis Jorke Valteris Koventrio (*Walteri de Coventri*, apie 1293) savo kronikoje *Memoriale*²⁶⁹.

Kiek plačiau nesėkmingai pasibaigusi paskutinė šv. Brunono misija aprašyta Bamberge atsiradusioje vadinamojoje Viurcburgo kronikoje (*Chronicon Wirziburgense*). Joje prie 8-tų Henriko II valdymo metų yra nurodoma ir kankinystės vieta, ir nužudymo būdas: misionierius patyręs daugelį prūsų kankinimų, rankas ir kojas nukirtus, galiausiai nukirsdintas²⁷⁰. Tokia informacija aptinkama ir Šv. Albano analuose (*Annales Sancti Albani Moguntini*)²⁷¹, apimančiuose 687–1101 m. laikotarpį ir surašytuose XII a. pradžioje benediktinų vienuolyne Maince²⁷². Žinią apie šv. Brunono kankinystę vienuolyno raštininkas prie 1009 m. pateikia identišką kaip vad. Viurcburgo kronikoje, kurią ir naudojo rašant šiuos analus.

Tačiau kur kas lemtingesnis šv. Brunono pažinime buvo *brunoninės* žinutės iš Viurcburgo kronikos kompiliavimas Bamberge. Šią žinutę XI a. pabaigoje kurdamas pasaulio kroniką benediktinų Michelsbergo (arba Šv. Mykolo) vienuolyne įrašė vienuolis Frutolfas (mirė 1103), kuris vadovavo vienuolyno mokyklai, prižiūrėjo skriptorijaus darbą ir biblioteką²⁷³. Tačiau jo kronikoje šv. Brunono žūtis jau buvo datuojama 1008 metais²⁷⁴ (žr. II d., 2.2.

darytas paties Jono iš Vusterio, padedant kitiems raštininkams. Apie išlikusius rankraščius žr.: Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota*, p. 370–371.

²⁶⁹ *Memoriale fratris Walteri de Coventria = The historical collections of Walter of Coventry* / edited, from the MS. in the library of Corpus Christi College, Cambridge, by William Stubbs. Vol. 1. London, 1872 (paskutinis perleidimas – Cambridge, 2012), p. 31: „MXXXII. – XIII. – MX. Brun episcopus martyrizatus est.“

²⁷⁰ Karlsruhe, *Badische Landesbibliothek*, K 504, fol. 184^r. Prieiga: <<http://digital.blb-karlsruhe.de/id/1161183>>. Plg. *1009 metai*, p. 101.

²⁷¹ Ilgą laiką analai neteisingai buvo vadinami Viurcburgo analais. Su tokiu įvardijimu jie publikuoti ir G. H. Pertz, – žr.: *Annales Wirziburgenses*, ed. G. H. Pertz // *MGH SS*, t. 2, 1829, p. 242: „1009. Brun episcopus et monachus a Prucis multis suppliciis affectus, et manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus coelos petiit.“ Analai išlikę vieninteliame rankraštyje, kuris saugomas Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje (Lat. 4860). Kodekso aprašas žr.: Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota*, s. 413–422.

²⁷² Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 303–305; plg., Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota*, s. 56, 417.

²⁷³ Gawłowska W. *Frutolfa z Michelsbergu "Chronicon Universale": wątki dziejopisarskie i literackie*. Łódź, 1989, s. 57; Schmale-Ott I. Einleitung // *Frutolfi et Ekkehardi Chronica necnon anonymi Chronica imperatorum*, ed. Franz-Josef Schmale et Irene Schmale-Ott (AQ, 15). Darmstadt, 1972, S. 4–7; Pfeiffer K. Frutolf von Michelsberg // *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, t. 1, p. 651.

²⁷⁴ Frutolfo kronikos autografas saugomas Jenoje, Tiuringijos universiteto ir krašto bibliotekoje (*Jena, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek*, Bose q. 19); Frutolfi chronica // *Frutolfi et Ekkehardi Chronica*, p. 52: „VIII. Anno Domini millesimo VIII. Brun episcopus ex monacho a Prucis

Prūsija ir 1008-iejai). Būtent su šiuo kronikos tekstu Bambergo vienuolyne susipažino Tegernzè vienuolis Ekehardas (mirė 1125)²⁷⁵. Jis dažnai čia apsistodavo įvairių savo kelionių metu ir pradėjo rašyti Frutolfo kronikos, kuri buvo iki 1099 m., tęsinį. Kroniką Ekehardas pildė, koregavo, pratęsinėjo ir vėliau – 1108 m. tapęs būsimo Lenkijos Pamario Apaštalo, Bambergo vyskupo Otono (*Otto von Bamberg*, 1102–1139) naujai įkurto Auros vienuolyno abatu²⁷⁶. Beje, iki pat XIX a. pabaigos Frutolfo indėlis į šią kroniką nebuvo žinomas. Visos kronikos autorystę buvo prisiėmęs Ekehardas, net neduodamas užuominos, kad didžiąją dalį *Chronicon universale* perėmė iš anksčiau sukurto veikalo. Ir tik 1896 m. Harry Bresslau nustatė tikrąjį šios kronikos autorių²⁷⁷.

Šiandien žinoma beveik keturios dešimtys išlikusių Frutolfo/Ekehardo kronikos rankraščių²⁷⁸. Kiekiau iš minėtų šaltinių šią kroniką pralenkia tik Sigeberto pasaulio kronika. Pastarosios populiarumą patvirtina ne tik 65 žinomi jos rankraščiai, bet ir pratęsimų gausa bei XIII a. vertimas į prancūzų kalbą²⁷⁹. Be to, Viduramžiais ši kronika tapo vienu pagrindinių šaltinių vėliau kuriamoms kronikoms ir analams. Tokiu šaltiniu Sigeberto veikalas tapo ir pačiam Ekehardui apie 1116 m., pildant Frutolfo pateiktą IX–XI amžiaus informaciją²⁸⁰. Tačiau 1008 m. žinutę jis paliko *viurcburgiškai frutolfine*²⁸¹.

multis suppliciis afflictus et manibus pedibusque abscisis postremo capite plexus, celos petiit“. Plg. su Ekehardo redakcijos kronikos (iki 1105 m.) žinute XII a. II pusės Prahos rankraštyje. *Knihovna Národního muzea v Praze*, XVII D 25, fol. 199^v: „VIII. Anno domini Millesimo VIII Brun episcopus ex monacho a prucis multis suppliciis afflictus & manibus pedibusque abscisis postremo capite plexus celos petiit.“. Rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client=>>.

²⁷⁵ Gawłowska W. *Frutolfa z Michelsbergu*, s. 79–80; Pfeiffer K. Ekkehard of Aura // *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, t. 1, p. 568–569.

²⁷⁶ Schmale-Ott Irene. Untersuchungen zu Ekkehard von Aura und zur Kaiserchronik // *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*. Bd. 34, 1971, S. 403–461.

²⁷⁷ Bresslau H. *Bamberger Studien* // *NA*, Bd. 21, 1896, S. 146–147, 156–157, 186, 197–234.

²⁷⁸ Dalinį kronikos rankraščių sąrašą (32 pozicijos) žr.: *1009 metai*, p. 236–238. Taip pat žr.: Waitz G. [Įvadas] Ekkehardi Uraugiensis chronica // *MGH SS*, T. 6, 1844, p. 13–16 (21 pozicija).

²⁷⁹ Lauwers M. Sigebert of Gembloux, p. 1353; Deploige J. Sigebert of Gembloux, s. 1358; 1844 m. kronikos publikacijoje L. C. Bethmannas nurodo naudoti 63 rankraščius, iš kurių 21, – žr. Bethmann L. C. [Įvadas] Sigeberti Chronica // *MGH SS*, 6, 1844, p. 284. Dalinį kronikos rankraščių sąrašą (47) žr.: *1009 metai*, p. 233–235.

²⁸⁰ Waitz G. [Įvadas] Ekkehardi Uraugiensis chronica, p. 10–11; Schmale-Ott I. Untersuchungen zu Ekkehard von Aura, S. 414–415; Idem, Einleitung // *Frutolfi et Ekkehardi Chronica*, p. 34–36. Gawłowska W. *Frutolfa z Michelsbergu*, s. 89.

²⁸¹ BnF, Lat. 4889 (olim Colb. 4374), fol. 166^v: „M VIII Brun | episcopus ex monacho | a prucis multis suppliciis afflictus & manibus pedibusque abl scisis postremo capite plexus celos petiit“.

Dar daugiau, ne vienam šimtmečiui ši detalesnė informacija apie šv. Brunono kankinišką mirtį 1008 m. Prūsijoje, nukertant rankas ir kojas, o po to ir galvą (pateikta Frutolfo, išplatinta Ekehardo, kitų iš jo perimta)²⁸², tapo šio misionieriaus *kanoniniu* pažinimo tekstu.

Ši *ekehardiškoji* žinia apie šv. Brunono kankinišką mirtį XII a. pradėjo plisti ir pačioje Saksonijoje. Apie nukirstas rankas ir kojas randame Magdeburgo šaltiniuose: Analisto Sakso kronikos, sukurtos XII a. viduryje rytinėje Saksonijoje²⁸³, antrajame – 1106 m. – įrašė²⁸⁴ bei Magdeburgo analuose prie 1009 m.²⁸⁵, kurie buvo surašyti amžiaus pabaigoje benediktinų Bergės vienuolyne prie Magdeburgo²⁸⁶. Juose ši žinia perimta iš neišlikusių Ninburgo (Bergės) analų (žr. II d., 2.1.2. XII a. kompiliaciniai šaltiniai) Kol prieisime prie detalesnės šių šaltinių analizės, čia reikia trumpai akcentuoti, kad tiek Analisto Sakso kronikos 1009²⁸⁷ ir 1106 m., tiek Magdeburgo 1009 m. tekstai apie šv. Brunono kankinišką mirtį buvo Kvedlinburgo analų ir Merzeburgo vyskupo Titmaro kronikos informacijos kompiliacija, pateikianti *in confinio* lokalizaciją, papildant šį pasakojimą šv. Brunono giminės genealogijos žiniomis, perimtomis iš neišlikusio šaltinio. Ar ji buvo tiesioginė, ar netiesioginė (t. y. jau naudojant padarytą minimų šaltinių kompiliaciją), tai

Rankraštis suskaitmenintas, prieiga:

<<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9066154q.r=lat+4889.langEN>>.

²⁸² Pagal išplatintojo vardą toliau vadinsime *ekehardiškoji* žinia /informacija.

²⁸³ Naujausius svarstymus dėl surašymo laiko, vietos ir autoriaus žiūrėti: Nass Klaus. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 365–375; Idem, Einleitung // *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. VII–IX; Giese M. Einleitung // *Die Annales Quedlinburgenses*, S. 280–282.

²⁸⁴ Autografas – BnF, Lat. 11851, fol. 212^v: „Anno dominice incarnationis millesimo CVI. [...] Dehinc | in XII conuersionis ac inclite conuersionis sue anlo ad pruciam pergens steriles hos agros selmine diuino studuit fecundare, sed spilnis pullulantibus horrida non potuit facile | molliri. Tunc in confinio predictae regionis et ruscie et litue cum predicaret, primo ab incolis prohilbetur et plus euuangelizans capitur. deinde a palganis manibus ac pedibus precis ac tandem capilte plexus cum suis XXIII inclitus martir | XVI kal. marcii celos petiit.“, prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90658698>>. Taip pat žr.: *1009 metai*, p. 116; *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 531.

²⁸⁵ *1009 metai*, p. 120: „1009. 7. [...] Dehin 12. conuersionis ac conuersionis suae anno in Pruciam pergens, steriles agros semine diuino studuit fecundare, set spinis pullulantibus, horrida non potuit facile molliri. Tunc in confinio predictae regionis Rusciae et Lituae cum predicaret, primo ab incolis prohibetur, set plus ewangelizans capitur; deinde a palganis primo manibus ac pedibus precis tandem capite plexus cum sociis suis numero 18, 7. Idus Marcii martir inclitus coelos petiit.“

²⁸⁶ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 179–180; Giese M. Einleitung, S. 282–284.

²⁸⁷ BnF, Lat. 11851, fol. 123^r–123^v. Taip pat žr.: *1009 metai*, p.116; Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 311–312.

jau yra probleminis antros darbo dalies klausimas. Čia mums svarbiausia akcentuoti žinių apie šv. Brunoną sklaidą ir su ja susijusį vienokį ar kitokį šio šventojo pažinimą.

XII a. II pusėje Frutolfo / Ekehardo kronikos žinios apie šv. Brunono kankinišką mirtį aptinkamos ir Žemutinėje Saksonijoje. Ši žinia patrupinta, praleidžiant rankų, kojų ir galiausiai galvos nukirsdinimą, pateikta Šteterburgo analuose (*Annales Stederburgenses*), surašytuose Šteterburgo (*Steterburg*) augustinių vienuolyne kunigo Gerardo (*Gerardus Stederburgensis*, mirė 1209)²⁸⁸. Dar trumpiau / glausčiau šv. Brunono mirtis konstatuojama benediktinų vienuolyno Piolde analuose (*Annales Palidenses*), surašytuose vienuolio Teodoro (*Theodorus monachus*). Tiesa, lakoniška žinia, skelbianti „*Brunonas iškeliavo*“, yra datuojama 1009 metais²⁸⁹. Greičiausiai ji imta iš Magdeburgo šaltinių, kurie jau buvo recipavę Frutolfo / Ekehardo kronikos žinią, bet palikę Saksonijoje surašytų Kvedlinburgo analų nurodomus šventojo žūties metus.

Ekehardiškasis šv. Brunono kankiniškos mirties aprašymas pradėjo plisti ir Lotaringijoje. XII a. pabaigoje Žemutinėje Lotaringijoje Kelno karališkoje kronikoje (*Chronica regia Coloniensis*), kuri XIII a. buvo įkomponuota į benediktinų Šv. Pantaleono vienuolyno Kelne kroniką (*Chronica S. Pantaleonis*), kompiliuota visa 1008 m. žinutė²⁹⁰ iš Frutolfo / Ekehardo kronikos. XIII a. pradžioje Aukštutinėje Lotaringijoje, Verdene (dab. Prancūzija), Šv. Pauliaus vienuolyne, kuris jau buvo perėjęs į premonstratiečių rankas, sudarytuose analuose (*Annales S. Pauli Verdunensis*) šv. Brunonas įtraukiamas į kompendiumą žinių, prasidedančių 1002 m.,

²⁸⁸ Šiandien kronika išlikusi viename XIV a. pradžios nuoraše, saugomame Volfenbiutelyje Žemutinės Saksonijos archyve. Žr.: *Wolfenbüttel, Niedersächsisches Landesarchiv*, Hs Nr. 365, p. 23: „MVIII. Bruno episcopus aprucis multis suppliciis affectus celos petiit.“. Prieiga: <http://kulturerbe.niedersachsen.de/viewer/image/isil_DE-1811-HA_STAWO_VII_B_Hs_Nr_365/1/LOG_0000/>

²⁸⁹ *1009 metai*, p. 124: „1009. 9. Bruno – petiit.“

²⁹⁰ *Ibid.*, p. 136: „7. A. D. 1008. Bruno, episcopus ex monacho a Prucis multis suppliciis afflictus, et manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus, caelos peciit.“

išvardijant įvykius Henriko II laikais²⁹¹. Dar daugiau, Frankonijoje XII–XIII a. sandūroje Disibodenbergo vienuolyne sukurtuose analuose (*Annales Disibodenbergenses* ar *S. Disibodi*), kurių pagrindas buvo Marijono Škoto kronika²⁹², prie 1008 metų įrašyta *ekehardiškoji* žinia apie šv. Brunono mirtį Prūsijoje²⁹³.

XIII a. toliau vyksta Frutolfo / Ekehardo kronikos recepcija Saksų raštijoje. Anot Klausso Nasso, šiame amžiuje ją naudojo keturi šaltiniai²⁹⁴. Vienas jų – 1209 m. redakcijoje išlikę Halberštato vyskupų darbai (*Gesta episcoporum Halberstadensium*), sukurti katedros kapituloje. Nors pasakojimas apie šv. Brunono gyvenimą ir kankinystę paremtas jau egzistavusia šio kankinio legenda, nupasakojant paskutinės misijos epizodą, recipuojama Titmaro Merzeburgišchio ir Ekehardo kronikų informacija (žr. II d., 1.2.2. *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimas). Taip šv. Brunonas su 18 draugų vyksta į Prūsiją. Ten patyręs daugelį žvėriškų kankinimų, rankas ir kojas nukirtus, nukirsdintas. Ir tai įvyksta 1008 m. vasario 14 dieną²⁹⁵. Tai, kad 1008 m. ir Prūsija šv. Brunono kankiniškos mirties siužete tampa taisykle, rodo XIV a. Magdeburge sukurta miesto istorija (arba vad. *Magdeburger Schöppenchronik*) nuo Julijaus Cezario laikų. Kronika buvo parašyta vokiečių kalba 1360–1372 m. Henriko iš Lamspringo (*Henricus von Lammespringe*, 1325–1386). Šv. Brunono Bonifaco, Magdeburgo kanauninko mirtis čia datuojama 1008 m. ir lokalizuojama Prūsijoje²⁹⁶.

XIII a. Ekehardo kronika buvo pagrindinis šaltinis ir Bavarijoje 1229 / 1230 m. premonstratiečio Burchardo iš Ursbergo (*Burchardus*

²⁹¹ Ibid., p. 140: „1002. regnavit Henricus. Hoc tempore viguit Willigis. Hic Henricus rex constituit episcopium Babinbergense. Bruna (in cod.: braac) episcopus a Bruzis manibus et pedibus abscisis passus est.“

²⁹² Plačiau žr.: Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota*, s. 345.

²⁹³ *Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek, Ms. Barth. 104*, fol. 95^v: „MVIII Bruno | episcopus a prucis multis supplicijs | affectus et pedibus manibus que abscisis postremo capite plexus cellos petijt |“. Prieiga: <<http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/msma/content/titleinfo/2098055>>.

²⁹⁴ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 82.

²⁹⁵ *1009 metai*, p. 132.

²⁹⁶ *Die Chroniken der niedersächsischen Städte: Magdeburg*, Bd. 1 (Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert 7). Leipzig, 1869, S. 80: „In dem 1008 jare [...] in dissem jare toch Bruno, de Bonifacius geheiten was, de canonicus to Magdeborch was gewesen, predigen in dat lant to Pruzen und dar gemarteret“. Taip pat dėl šaltinių panaudojimo kronikoje žr.: Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 184, 376; Giese M. Einleitung, S. 289–291.

Urspergensis, mirė 1231)²⁹⁷ sukurtai pasaulio kronikai (iki pat 1126 m.)²⁹⁸. Be to, šiame amžiuje dar labiau prasiplečia šv. Brunono kankinystės *ekehardiškosios* žinios geografinis arealas – pasiekė Šiaurės Vokietiją. Štadėje (*Stade*, netoli Hamburgo) Šv. Marijos benediktinų vienuolyno abatas, vėliau tapęs pranciškonu, Albertas (*Albertus Stadensis*, mirė po 1264 m.) sukūrė pasaulio kroniką (dabar vad. analais). Joje šv. Brunono mirtis irgi datuojama 1008 metais²⁹⁹.

Reikia pasakyti, kad pasitaikydavo ir Sigeberto žinios recepcijos atvejų. Žinią, kad „vyskupas Brunonas nukankintas“, datuojant šį įvykį 1010 m., fiksavo prancūzų kronikininkas, poetas, cistersų vienuolis Helinandas iš Froidmont (*Helinandus Frigidimontis, Frigidi Montis* apie 1160–apie 1237)³⁰⁰ 1211 – 1223 m. parašytoje *Chronicon*³⁰¹. Tačiau atrodo, kad ši žinia plito, kaip ir pati Sigeberto kronika, už *vokiškosios* erdvės ribų. Čia reikia akcentuoti ir tai, kad pastaroji kronika XIII a. buvo išversta į prancūzų kalbą. Ir jeigu pasižiūrėsime prancūziškuosius Sigeberto kronikos rankraščius, šv. Brunono tenai jau nerasime³⁰².

²⁹⁷ Apie Burchardą iš Ursbergo žr.: Maleczek W. Burchard von Ursberg // *LexMA*, Bd. 2, 1982, S. 952; Wulz W. *Der spätstaufische Geschichtsschreiber Burchard von Ursberg. Persönlichkeit und historisch-politisches Weltbild* (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde 18). Stuttgart, 1982, S. 4–6;

²⁹⁸ *Chronicon abbatis Vrspergensis a Nino rege Assyriorvm magno: vsqve ad Fridericvm II romanorvm imperatorem*. Augustae Vindelicorum, MDXV [1515]: „Anno domini millesimo viii. Brun episcopus ex monacho a Prucis multis supplicijs afflictus, & manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus caelos petijt.“

²⁹⁹ *1009 metai*, p. 144: „A. D. 1008. Brun – celos petiit“; *Chronicon Alberti, Abbatis Stadensis*, ed. Reinerus Reineccius. Helmstedt (Lucius), 1587, p. 113^f: „Anno Domini M VIII Brun Episcopus a Prucis multis suppliciis afflictus, & pedibus manibusque abscisis, postremo capite plexus, caelos petiit.“

³⁰⁰ Brial M.-J.-J. Hélinand, moine de Froidmont // *Histoire littéraire de la France*. T. 18, Paris, 1835, p. 87–103; Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota*, s. 356; Baldwin J. W. *The Government of Philip Augustus: foundations of French royal power in the Middle Ages*. Berkeley, 1986, p. 570–571.

³⁰¹ Helinandi Frigidi Montis monachi *Chronicon* // *Migne PL*, t. 212, coll. 922: „1010. Bruno episcopus martyrizatur“. Šiandien išlikę du kronikos rankraščiai: London, British Library, Cotton, Claudius B IX; BAV, Reg. Lat. 535. Žr.: Reindel K. Petrus Damiani bei Helinand von Froidmont, S. 205; Helinandus Frigidi Montis | Hélinant // *Archives de littérature du Moyen Âge (ARLIMA)*. Prieiga: <http://www.arlima.net/eh/helinand_de_froidmont.html#chr>.

³⁰² BnF, Français 696, 1270–1285 m., fol. 124^f (1009–1013 m. žinios). Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8447187m>>; Ibid., Français 5703, XIV a., fol. fol. 95^v–96^f (1004–1013). Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9060454w>>; Ibid., Français 24433, XIV a., fol. 169^f (999–1015). Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90637558>>.

Apibendrinant pasakytina, kad išplitus *ekehardiškajai* šv. Brunono žūties žiniai, ją kompiliuojant kitose kronikose ir analuose, šio misionieriaus kankiniškoji mirtis dažniausiai buvo datuojama 1008 m., lokalizuojama Prūsijoje ir apibūdinama rankų, kojų, o galiausiai ir galvos nukirtimu. Saksonijoje, kur dar XII amžiuje buvo šv. Brunono žūties lokalizacijos *in confinio* 1009 m. žinia (į kurią įkomponuotas minėtas nužudymo būdas), taip pat atsiranda 1008-ieji ir Prūsija.

1.2.2. *Ekehardiškosios* žinios su rutėnų (arki)vyskupu įsitvirtinimas

Konstatavus Prūsijos ir 1008 m. šv. Brunono misijos kaip *locus et data martyrii* paplitimą vėlyvaisiais Viduramžiais, tenka pasakyti, kad XV a. II pusė davė dar vieną šv. Brunono paskutinės misijos interpretacinę detalę, kuri ilgam įsitvirtino šventojo biografijoje. Misionierius ir kankinys Brunonas buvo pradėtas laikyti *rutėnų* arkivyskupu, žuvusiu 1008 m. Prūsijoje. Atrodo, pirmasis šį arkivyskupą „atrado“ benediktinas Johannes Trithemijus (*Ioannes Trithemius, Johannes von Heidenheim*, 1462–1516), kuris nuo 1483 m. buvo Sponheimo, o nuo 1506 m. – Viurzburge Šv. Jokūbo vienuolyno abatu³⁰³. 1492–1494 m. jis parašė ir išleido veikalą *De scriptoribus ecclesiasticis*³⁰⁴. Tai – katalogas, kuriame J. Trithemijus sudėjo 963 asmenybes su trumpomis biografinėmis žiniomis bei išvardijo žinomus jam jų darbus. Knygos chronologija apima I–XV amžių. Čia galima aptikti jau mūsų minėtus kronikininkus Marijoną Škotą, Sigebertą iš Žanblu, Ekehartą iš Auros. Greta jų yra iš Italijos kilęs benediktinas, rutėnų arkivyskupas šv. Brunonas, parašęs *Pradžios knygos* komentarus bei 1008 m., valdant Henrikui Bambergiečiui, Prūsiose nukankintas nukirtus kojas ir rankas, o po to ir galvą³⁰⁵. Ir jeigu

³⁰³ Schmitt Christoph. Trit(h)emius, Johannes // *BBKL*, Bd. 19, 2001, Sp. 1446–1454.

³⁰⁴ Iohannis de Trittehem. *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*. Basileæ, 1494. Išskiriamos 3 knygos redakcijos. Pirmosios rankraštis saugomas Badeno žemės bibliotekoje Karlsrūhėje, antroji redakcija atsirado 1492 m. ir jos autografas yra Niu Heivene, Jeilio universiteto bibliotekoje, trečioji – 1494 m. išspausdinta Bazelyje.

³⁰⁵ Iohannis de Trittehem. *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*, fol. 51^b: „Bruno archiepiscopus Ruthenorum ex monacho ordinis sancti Benedicti: natione Italus: uir in diuinis scripturis doctus: [...]“

rutėnų arkivyskupo atsiradimą galime sieti su *brunoninių* šaltinių interpretacija, kuriuose nurodyta ne viena šio šventojo kankinystės vietos lokalizacija, tai šv. Brunono itališkąją kilmę ir *Pradžios knygos* komentarų parašymą reikia priskirti J. Trithemijaus klaidai, tiesiog supainiojus Brunonus. Taip Sponheimo abatas beveik šimtmečiu vėliau gyvenusio, veikusio, kūrusio ir sava mirtimi mirusio italų benediktino Brunono iš Segni (arba *Bruno Astense*, 1045/1049–1123)³⁰⁶ biografines detales įrašo į bendravardžio, taip pat benediktinų vienuolio, kilusio iš Kverfurto, biografiją. Apie šį kankinį J. Trithemijus rašo ir tuo pat metu sukurtame kitame savo darbe (tačiau išspausdintame jau tik po jo mirties benediktinų ordino *Regulos* leidime) – *De viris illustribus ordinis sancti Benedicti*³⁰⁷. Tai – keturių knygų veikalas: pirmojoje autorius aptarė Benediktinų ordino istoriją, antrojoje pateikė informaciją apie benediktinus mokytojus ir rašytojus, trečiojoje – šventuosius, o ketvirtojoje – apie benediktinus popiežius, kardinolus ir vyskopus³⁰⁸. Šv. Brunonas pristatytas tris kartus – antrojoje, trečiojoje ir ketvirtojoje knygoje. Visi trys tekstai (be stilistinių skirtumų) turiniu yra panašūs. Tik antrojoje knygoje, kalbant apie šv. Brunoną kaip rašytoją, kaip ir knygoje *De scriptoribus ecclesiasticis*, J. Trithemijus pamini jį parašius *opus in Genesim* ir kitus darbus, kurie į jo rankas nepakliuvo³⁰⁹. Trečiojoje knygoje šio šventojo biogramą papildė *ekehardiškuoju* nužudymo būdu³¹⁰. O visuose trijuose J. Trithemijaus pateiktuose šv. Brunono aprašymuose jis vadinamas rutėnų arkivyskupu, kilusiu iš Italijos, Dievo žodį skelbusiu Prūsijoje ir nužudytu 1008 m. (dviejuose iš jų priduria dar VI indikciją)³¹¹. *Ekehardiškąją*

qui fidem catholicam in Pruscia prædicans: ab inimicis christi martyrio legit coronatur. Scripsit ingenij sui nonnulla præclara opuscula: De quibus extant: *commentariorum: in Genesim: li. II [...]*“.

³⁰⁶ Jo darbai pradėti išleisti 1651 m.

³⁰⁷ *Regula S. Benedicti: Item De viris illustribus Ordinis S. Benedicti libri IIII Ioannis Trithemij ... Tum etiam Regulae D. Basilij, D. Augustini [et] S. Francisci Coloniae Agrippinae, MDLXXV [1575], p. 427–535.*

³⁰⁸ Ibid., p. 427 (I kn.), p. 439 (II kn. – *tractans de doctoribus et præcipuis scriptoribus*), p. 467 (III kn. – *tractans de sanctis et canonizatis ex eo*), p. 510 (IV kn. – *tractans de Pontificibus ex eo assumptis*). Taip pat žr.: *De viris illustribus ordinis sancti Benedicti // Das Digitale Repertorium „Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters“*. Prieiga: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_04463.html.

³⁰⁹ *Regula S. Benedicti*, p. 454.

³¹⁰ Ibid., p. 497.

³¹¹ Ibid., p. 454, 497, 523.

šv. Brunono kankinystės žinią jis pateikia dar Spoheime 1495–1503 m. sukurtoje Hirsau benediktinų vienuolyno kronikoje³¹² ir jos antrojoje redakcijoje – Hirsau analuose³¹³, surašytuose 1509–1514 m. jau Viurcburge, Šv. Jokūbo vienuolyne. Tik pastarajame tekste šv. Brunoną jis vadina prūsų vyskupu ir rutėnų apaštalu, o pirmojoje redakcijoje įvardindamas tik arkivyskupu. Tiesa, reikia pasakyti, kad XV a. pabaigos jo darbuose randamas rutėnų arkivyskupas, dar matomas Hersau analų pradžioje esančiuose šventųjų ir vyskupų sąrašuose (tik jau ne arkivyskupas, o vyskupas): *Bruno Episcopus Ruthenorum Monachus & Martyr* ir *Bruno Episcopus Ruthenorum & Martyr Monachus*. Taip pat pažymėtina, kad šiuose kronikiniuose darbuose jis neužsimena ir apie šv. Brunono itališkumą ir kūrybą, ką, mūsų nuomone, nulėmė veikalo pobūdis.

Šiandien nėra lengva detaliai atkurti, kokie šaltiniai J. Trithemijų, kuris praturtino Sponheimo vienuolyno biblioteką nuo 48 knygų iki 2000 egzempliorių (1505), paskatino pavadinti šv. Brunoną rutėnų arkivyskupu. Ginčas istoriografijoje yra dėl kai kurių saksų šaltinių, kaip antai Analisto Sakso kronikos, fiksavusios „minėto regiono“ (Prūsijos)–Rusijos–Lietuvos pasienį, surašymo vietas ir autorystės (žr. II d., 2.1.2. XII a. kompiliaciniai šaltiniai), nežinomas didžiumos dalies *brunoninių* šaltinių rankraščių Viduramžiais itineraras. Viena aišku, kad J. Trithemijus tikrai naudojo Ekehardo kroniką ar jos perdirbinį (tai aiškiai rodo pats kankinystės aprašymas ir datavimas jo veikaluose). Klausas Nassas, aprašydamas Analisto Sakso kronikos autografą (Paryžiaus rankraštis) ir aiškindamasis jo klajones, pastebi, kad vienas iš skaitytojų (18 ranka), padaro kelias pastabas, kurių vienoje

³¹² *Chronicon insigne Monasterii Hirsaugiensis Ordinis S. Benedicti*. Basileæ, 1559, p. 57: „Anno abbatia 6. Bruno ex monacho nostri ordinis archiepiscopus a Prussis, multis supplicijs asslictus manibusque ac pedibus abscissis, tandem capitis obruncatione martyrium consummauit.“; Plg. 1601 m. leidimą, kuriame šv. Brunono kankinišką mirtis leidėjo datuojama 1010 m.: *Iohannis Trithemii Spanheimensis Primo, Deinde D. Iacobi Maioris Apvd Herbipolin Abbatis, viri suo aevo doctissimi Secvnda Partis* [...]. Ex bibliotheca Cl. V. Marqvardi Freheri, [...]. Francofvrti, MDCI [1601], p. 46.

³¹³ Analai buvo išspausdinti tik 1690 m. – *Johannis Trithemij, Spanheimensis, et Postea Divi Jacobi apud Herbipolim Abbatis, Viri suo aevo docissimi*. Tomus I. Annalivm Hirsavgiensivm, [...] S. Galli, MDCXC [1690], p. 152: „MVIII. Anno vacantis Monasterij VII. Indictione Romanorum sexta, sanctus Bruno ex Monacho nostri ordinis Episcopus Pruthenorum, ac Ruthenorum Apostolus, vir doctus, & verbi Dei prædicator egregius, post multos toleratos pro Christo labores a prusijis multis supplicijs crudeliter afflictus, & manibus pedibusque abscissis, postreno capite plexus cælos penetravit, & statim infinitis cœpit coruscare miraculis.“

užfiksuota „*in cronicis Eusebii, que in cenobio Swartzach continentur*“, t. y. benediktinų vienuolyne Miunsteršvarce (Münsterschwarzach) prie Maino rašyta kronika. O tai – ne kas kita, kaip Ekehardo iš Auros kronika, kuri šiame vienuolyne buvo tęsiama³¹⁴. Šį skaitytoją jis identifikuoja kaip J. Trithemijų ir mano, kad po 1506 m. į jo rankas Viurcburge papuolė ir XII a. Analisto Sakso kronika (kuri 1517 m. inventoriuje yra įvardijama kaip *Cronica Saxonum*)³¹⁵. Bet jau tada buvo „atrastas“ rutėnų arkivyskupas. Titmaro kronikos, fiksavusios Rusijos–Prūsijos pasienį, J. Trithemijus taip pat nežinojo – nei viename darbe jis nemini šio XI a. kronikininko. Hirsau kronikoje jau matyti Sigeberto iš Žanblu (apie kurį J. Trithemijus jau žinojo rašydamas *De descriptoribus ecclesiasticis*) pėdsakai. Pvz., iš jos jis ėmė informaciją apie Vengrijos ir Stepono per Henriko II seserį Gizelę atvertimą į Kristaus tikėjimą. Šis siužetas yra prieš pat šv. Brunono kankinystės žinią (o Sigeberto kronikoje prasideda prie tų pačių 1010 metų – po šv. Brunono lakoniškos žinios)³¹⁶. Tačiau ir Sigeberto kronika neišsprendžia rutėnų (arki)vyskupo klausimo. Ji galėtų tik paaiškinti Hirsau kronikos 1601 m. leidime atsiradusią 1010 m. šv. Brunono kankinystės datą³¹⁷.

Kad ir kaip būtų, J. Trithemijaus papildyta šv. Brunono biografija paplito po XVI a. Europą. Ir pagrindinis veikalas „atrasti“ 1008 m. Prūsijoje nukankintą rutėnų arkivyskupą, parašiusį *Pradžios knygos* komentarus, buvo *De scriptoribus ecclesiasticis*, kurie du kartus išleisti XV a. pabaigoje ir keturis kartus XVI a. I pusėje³¹⁸. Iš šio veikalo informaciją apie šv. Brunoną paėmė bibliografijos tėvu vadinamas žinomas šveicarų gamtininkas Conradas Gessneris (Conradus Gesnerus, 1516–1565) ir įdėjo į 1545 m. Ciuriche išleistą,

³¹⁴ Nass Klaus. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 39–40. Dėl *cronica Eusebii* identifikavimo su Ekehardo iš Auros B (B*) arba IV redakcija jau yra pastebėję anksčiau: Breslau S. *Bamberger Studien // NA*, Bd. 21, 1896, S. 214–216; Wendehorst A. *Zur Münsterschwarzacher Geschichtsschreibung im Mittelalter // DA*, Bd. 16, 1960, S. 224–226.

³¹⁵ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 40–41.

³¹⁶ Plg. *Chronica Sigeberti Gemblacensis // MGH SS*, T. 6, 1844, p. 354: „A. 1010. [...] Gens Ungarorum hactenus idolatriae dedita, hoc tempore ad fidem Christi convertitur per Gislam sororem imperatoris, quae nupta Ungarorum regi, ad hoc sua instantia regem adduxit, ut se et totam Ungarorum gentem baptizari expeteret.“

³¹⁷ Žr. išn. 312.

³¹⁸ Pirmas leidimas Bazelyje 1594 m., – žr. išn. 304, - perleista Paryžiuje 1497 ir 1512 bei Kelne 1531, 1540, 1546;

apimančią daugiau kaip 3000 (apie 15 000 pozicijų) Antikos ir Viduramžių autorių *Bibliotheca Universalis*³¹⁹. Taip pat šv. Brunoną apibūdino ir Špejerio (*Speyer*) kanauninkas Wilhelmas Eisengreinas (1544–1570) *Catalogus testium veritatis* (1565)³²⁰, ir bibliijistas, dominikonas Sixtus Senensis (Sikstas iš Sienos, 1520–1569) *Bibliotheca sancta* (1566). Pastarasis pridėjo dar vieną šv. Brunono iš Segni gyvenimo detalę – XI amžiaus šventasis tampa ir Montekasino vienuoliu. Be to, jis pakeitė ir kankinystės datavimą. Anot jo, šv. Brunonas nukankintas 1010 metais³²¹. Tai jau buvo Sigeberto iš Žanblu kronikos pritaikymas. Tekstas buvo paruoštas pagal Leveno universiteto bibliotekos rankraštį (*Leuven UB, Res. 3 A 35915*)³²² ir išleistas 1513 m.³²³, ši knyga laikytina pirmąja šv. Brunono šaltinių publikacija. 1515 m. pasirodė ir Burchardo iš Urspergo kronikos, fiksuojančios *ekehardiškąją* kankinystės žinią, leidimas³²⁴. Iš Ekehardo kronikos informaciją apie šv. Brunono kankinystę 1008 m. pateikia Pasau (*Passau*) katedros kunigas Johannes Staindel (*Staindl, Lapillus*, mirė 1518) XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais parašytoje kompiliaciniėje pasaulio kronikoje (*Chronicon generale*, iki 1508)³²⁵. Ši kronika buvo vienas iš papildančių šaltinių ir iš Moravijos kilusiam pranciškonui Nikolaus Glassberger (mirė 1508)³²⁶, kuris apie 1500 m. Pulavos kronikos pagrindu Niurnberge parašė Bohemijos kroniką (*Maior Chronica Bohemorum Moderna*), skirtą Mantujos kunigaikščio sūniui Giovanniui Gonzagai. Apie šv. Brunono žūtį jis informuoja prie 1008 m.,

³¹⁹ *Bibliotheca Vniuersalis, siue Catalogus omnium scriptorum* [...] autore Conrado Gesnero Tigurino doctore medico. Tigvri, MDXLV [1545], fol. 149^v. Ši informacija apie šv. Brunoną pakartojama ir 1555 m. leistuose papildymuose, žr.: *Epitome Bibliothecae Conradi Gesneri*, [...] Tigvri, MDLV [1555], fol. 29^f. Apie Conradą Gesnerį žr.: Freudenberg M. Ges(s)ner, Konrad // *BBKL*, Bd. 15, 1999, Sp. 635–650.

³²⁰ *Catalogus testium veritatis*, 1565, fol. 78^v

³²¹ *Bibliotheca sancta*, 1566, p. 348.

³²² *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, s. 1385.

³²³ *Sigeberti Gemblacensis cænobitæ Chronicon ab anno 381 ad 1113* [...]. Parisiis, 1513, fol. 89^f: „[Rhomanorum] 8 Bruno episcopus martyrizatur. [...] [Francorum] 14, [Anni domini] 1010“.

³²⁴ Žr. išn. 298. Pirmą kartą ši kronika buvo išleista 1472 m., tačiau tai buvo suptrumpintas, o tiksliau orinaliosios veikalo dalies, apėmusios 1151–1230 m. laikotarpį, leidimas.

³²⁵ Kronika buvo išspausdinta tik XVIII a.: *Rerum Boicarum Scriptores*, t. 1, 1763, p. 469

³²⁶ Apie Nikolaus Glassberger žr.: *Chronica fratris Nicolai Glassberger, ordinis Minorum observantium*, ed. a patribus collegii S. Bonaventurae (Analecta Franciscana, 2) [Grottaferrata], 1887, p. v–x.

pateikdamas *ekehardiškąją* žinią³²⁷. O reformatorius, istorikas Caspar Hedio (*Kaspar Heyd*, 1494–1552)³²⁸ Strasbūre 1514 m. vokiečių kalba pasirodžiusioje Katalikų bažnyčios istorijoje (*Chronica der Alten Christlichen Kirchen*)³²⁹ vadina šv. Brunoną rutėnų arkivyskupu, skelbusiu Kristaus tikėjimą Prūsijoje ir ten nužudytu 1008 m., rankas ir kojas, o po to ir galvą nukirtus³³⁰.

Tačiau reikia pasakyti, kad XVI a. atsirado ir kitos informacijos apie šv. Brunoną, kuriai turėjo įtakos saksoniškieji šaltiniai. 1518–1520 m. Posa (Bosau) benediktinų vienuolyno bibliotekininkas, J. Trithemijaus mokinys Paulus Langius (1460–1536)³³¹ parašo Ceico kroniką (*Chronicon Citizense*, apimanti 968–1515 m.), kuri buvo publikuota tik 1583 metais. Pasakojimas apie vyskupą ir kankinį šv. Brunoną eina iškart po šv. Adalberto kankinystės Prūsijoje aprašymo, t. y. anksčiau negu Paulus Langius pradeda rašyti apie Henriko II laikus. Abi kankinystės nėra datuojamos. Anot Paulus Langius, šv. Brunonas buvo kilęs iš Saksonijos, garsios Kverfurto giminės, mokėsi Magdeburge globojamas arkivyskupo Adalberto³³². Po to išvyko evangelizuoti pagonių ir Rusijos pasienyje³³³ buvo nukankintas. Kalbėdamas apie

³²⁷ *Fontes Rerum Bohemiarum*, ed. J. Emler, t. V, Prague, 1893, p. 36 (Pulkavos kronikos edicijos išnašoje): „Anno Domini M octavo Brun episcopus ex monacho a Prucis sive Prutenis multis suppliciis afflictus et manibus pedibusque abscisis postremo capite plexus celos peccit“.

³²⁸ Apie Kaspar Hedio žr.: Stupperich R. Hedio, Kaspar // *NDB*, Bd. 8, 1969, S. 188–189; Bautz F. W. Hedio, Kaspar // *BBKL*, Bd. 2, 1990, Sp. 635–636.

³²⁹ Sudaryta iš Euzebijaus iš Cezarėjos *Historia Ecclesiastica*, Sozomeno, Sokrato ir Teodoro *Historia Ecclesiastica Tripartita* bei pačio Hedio *Historia Ecclesiastica* (iki 1514) – *Chronica der Alten Christlichen Kirchen* [...] Durch Caspar Hedion [...] Straßburg, M D XIV [1514].

³³⁰ *Ibid.*, fol. ccclvii^v: „Im jar M. viii. Bruno Bischoff der ein Müuch von Prücis / war sampt vilen andern vmb Christlichs glaubens willens gemartert worden. Dan disem Brunem hend vnd füß abgehauwen / zûletst auch das haupt / vnd ist also im HERRN entschlaffen.“; fol. ccclxxi^r: „Bruno Erzbischoff der Rûthener der Christlichen glauben in Preussen gepredigt vnd tod vnd marter drob gelitten hatt / dann im hend vnd füß / zûletst das das haupt abgehauwen ist / wie zûuor auch gemeldet“. Vėlesniuose leidimuose vietoj M. VIII. pradėta klaidingai spausdinti 108 data, pvz., Franckfurt am Mayn, 1572; Basel, 1593.

³³¹ Apie Paulus Langius žr.: Müller Rainer A. Lang, Paul // *NDB*, Bd. 13, 1982, S. 543–544.

³³² *Episcoporum Citicensis ecclesie historia, explicata a Paulo Langio monach, [...] // Illvstrivm Vetervm Scriptorvm, Qvi Rervm A Germanis Per Mvltas Aetates Gestarvm* [...] Tomus vnus [...]. Francofvrti, MDLXXXIII [1583], p. 761: „Bruno episcopus & martyr, & ipse nostri ordinis, apostolicus extitit prædicator. Qui natione Saxo, ex illustri baronum de Querffurt prosapia genitus, educatusque in monasterio Madeburgensi sub Adelberti cura & magisterio archiepiscopi supra dicti creuit in religionis probatissimæ & eximie virum sanctimonie“.

³³³ *Ibid.*: „Qui cum constantissime nouis frugibus dominicum locupletare agrum fatageret, & Christum assidue ingenti ardore memoratis euangelizaret gentibus, in confinibus Ruscie ab quibusdam induratis & furibundis fidei irrisoribus“. Toliau žr. išn. 334.

kankinystę, Ceico kronikos autorius praplėtė ekehardiškąją *truncatio membrorum* – šv. Brunonui jau yra ne tik nukertamos rankos ir kojos, bet ir nupjaunamas liežuvis bei išlupamos akys³³⁴. Taigi, kyla klausimas, kokiais saksiškais šaltiniais, aprašančiais šventojo kankinystę, galėjo naudotis Paulus Langius? Prie XI a. pabaigos įvykių aptarimo kronikoje randame *Ex annalibus ecclesia Magdeburgensis, ex Chronicis Magdeburgensis ecclesia* bei *ex Chronicis Saxonia*³³⁵, o šių pateikiamų tekstų šaltinis – Brunono Merseburgiško *De bello Saxonico*, kurį buvo recipavę Magdeburgo arkivyskupų darbai³³⁶. Taip pat Paulus Langius Ceico kronikoje naudojo ir Titmaro Merzeburgiško kronikos originalią redakciją³³⁷, kurios rankraštis – autografas tuo metu buvo saugomas Šv. Petro vienuolyne šalia Merseburgo³³⁸.

Abiejuose *in confinio* lokalizacijoje yra Rusija³³⁹. Tačiau šv. Brunono kankinystės istorijos pasakojimas iš karto po prūsų misionieriaus šv. Adalberto siužeto, kilmės iš Kverfurto akcentavimas, pirmojo Magdeburgo arkivyskupo kaip globėjo įtraukimas rodytų, kad šv. Brunono žinutės Ceico kronikoje šaltinis labiau galėjo būti Magdeburgo arkivyskupų darbai nei Titmaro kronika.

Tuo pat metu Saksonijos istoriją (*Saxonia*) parašo Hamburgo kapitulos dekanas, teologijos ir teisės mokėsis Rostoko, Mainco, Perudžos universitetuose, Albertas Krantzas (Albertus Crantzius, 1448–1517)³⁴⁰. Nušviesdamas šios Vokietijos dalies praeitį, jis neapsieina be šv. Brunono. Apie jį *Saksonijoje* kalbama kelis kartus. Ketvirtoje knygoje jo kankiniškos mirties *ekehardiškasis* aprašymas pateikiamas kartu su Prahos vyskupo šv. Adalberto nužudymu Prūsiose³⁴¹. Kiek tolėliau – šeštoje knygoje, prasidedančioje Lotaro valdymu, detalizuojama Gebehardo – šv. Brunono,

³³⁴ Ibid.: „manibus truncatis & pēdibus, lingua insuper prēcisa ac erutis sancti viri oculis ad palmam peruenit martyrij.“

³³⁵ Ibid., p. 777, 778.

³³⁶ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 301, 368.

³³⁷ Ibid., S. 177–178; Holtzmann R. Über die Chronik Thietmars von Merseburg. S.163–164.

³³⁸ *1009 metai*, p. 79.

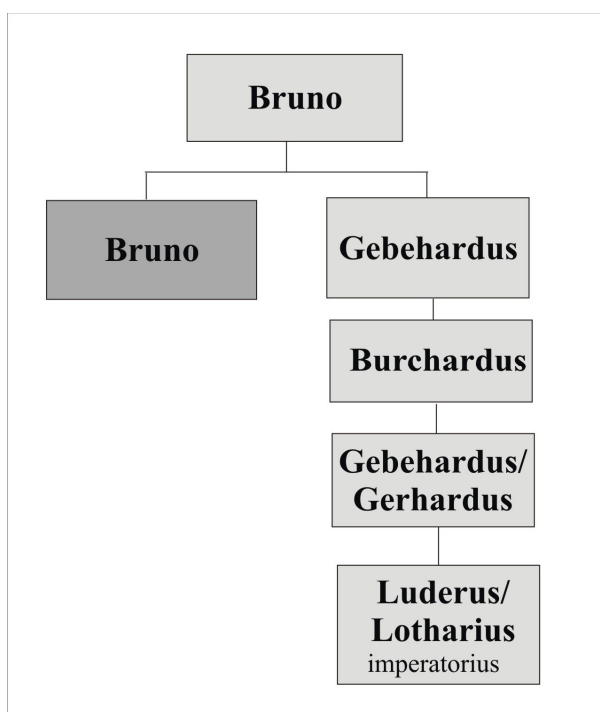
³³⁹ Ibid., p. 84, 108.

³⁴⁰ Apie Albertą Krantzą žr.: Grobecker M. Krantz, Albert // *NDB*, Bd. 12, 1980, S. 673–674;

Gotzen D. Krantz, Albert // *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, 2010, p. 979–980.

³⁴¹ Kranz A. *Saxonia*. Colonia, 1520, libri IIII, ca. XXVIII: „Sanctus Adalbertus Pragensis, que paulo ante hanc etatem Prussi, gens efferata, trucidarunt: & nunc Bruno episcopus multis supplicijs afficitur: ita ut truncatus manibus pedibusque, preciosus domino martyr consecratur.“

kuris skelbė Kristaus tikėjimą Prūsiose ir ten nukankintas 1008 m., brolio – genealogija. A. Krantzas nurodo jį buvus *comes de Queruode*, turėjus sūnų Burchardą, kuriam gimė Gebhardas, imperatoriaus Lotaro tėvas³⁴². Pastarąjį vadina *Luderus*, vėliau paaiškindamas, kad Lotaru šis vadinamas Galijos ir Italijos šaltiniuose³⁴³. Reikia pasakyti, kad Lotaro tėvas tikrai buvo Gebhardas, tik šis buvo Idos, Burchardo sesers, sūnus (žr. I schemą). Taip Albertas Krantzas, naudodamasis XII a. saksiškais šaltiniais, pateikiančiais Kverfurto giminės genealogiją iki Lotaro III (1125–1137), ją ne tik sutrumpina, bet ir sujungia pusbrolius Gebhardus į vieną.

I schema. A. Krantzo pateikiama Kverfurto giminės genealogija

Nepamirštas šv. Brunonas ir kitoje Alberto Krantzo knygoje *Ecclesiastica Historia, siue Metropolis*, apimančioje laikus nuo Karolio Didžiojo iki 1504 m. Čia jis trumpai konstatuoja vyskupo Brunono mirtį be *data*, bet su *locus martyrii – in Prussos*³⁴⁴. Šio įvykio kontekste aprašomas

³⁴² Ibid., libri VI, ca. I: „Erat is proauus comes de Queruorde, filius habes Burchardus, qui genuit Gebehardum huius Luderii patres.“

³⁴³ Ibid., libri VI, ca. I.

³⁴⁴ *Ecclesiastica Historia, siue Metropolis, D. Alberti Crantzii Hambvrgensis [...]*. Basileae, [1548], p. 103: „Bruno episcopus deuotionis gratia in Prussos profectus, ut illis Christum euangelizaret, in ea gente coronatur martyrio.“

Bambergo vyskupijos įkūrimas su pirmo jos vyskupo Eberhardo paskyrimu ir Vengrijos tapimas krikščioniška šalimi, susietas su Stepono vedybomis su Gizele bei šios paskatintu jo krikštu³⁴⁵. Tokia seka išdėstyti įvykiai aiškiai rodo, kad šaltinis Albertui Krantzui buvo Štadės abato Alberto surašyti analai, kurie minėtą Vengrijos siužetą (Ekehardo kronikoje esantį Henriko II valdymą apibūdinančiame tekste prie 1001 metų) buvo nukėlę į 1010-uosius, t. y. iškart po aprašytos šv. Brunono kankinystės 1008 metais³⁴⁶. Būtent juos randame *Ecclesiastica Historia* pradžioje pateikiamame sąrašė „Avthores, ex quibus collegit Metropolitin suam Crantzius“³⁴⁷. Jame yra taip pat kitų analų, tarp kurių ir *annales ecclesia Magdeburgensis*³⁴⁸. K. Nassas tokį įvardijimą Paulo Langio kronikoje sieja su *Magdeburgo arkivyskupų darbais*, atmesdamas Analisto Sakso kroniką ir Magdeburgo analus³⁴⁹. Šiuo atveju Alberto Krantzo šv. Brunono genealoginį siužetą *Saksonijoje* reikia sieti būtent su pastarųjų šaltinių naudojimu. Šį teiginį galime pagrįsti keliais argumentais. Pirma, *Magdeburgo arkivyskupų darbuose* Kverfurto giminės genealogija apsiriboja šv. Brunono bendravardžiu tėvu, motina Ida ir broliu Gebhardu³⁵⁰. Genealogija iki Lotaro pateikiama Analisto Sakso kronikoje ir Magdeburgo analuose. Antra, tiek pastarieji XII a. šaltiniai, tiek Albertas Krantzas vartoja žodį *genuit*³⁵¹.

Kalbant apie A. Krantzo veikalų publikavimą, reikia konstatuoti, kad tiek *Saxonia*, tiek ir *Ecclesiastica Historia* buvo išleistos po jo mirties ir per XVI amžių sulaukė ne vieno leidimo. Pirmoji buvo perleista penkis, antroji – aštuonis kartus. Be to, *Saksonija* buvo išversta į vokiečių kalbą ir vertimas

³⁴⁵ Ibid.: „Ecclesiam Bamburgensem extruxit & dotavit: illique præfecit Euerhardum, uirum primarium, episcopum. [Žr. išn. 344] Gens Vngara fit Christiana. Hoc enim prospiciens ac sperans futurum, germanam suam gislam, optimam fœminam, regi gentis dedit coniugem. Non cwssauit aures pulsare mariti, donec peruinceret, qui in baptismo Stephani nomenaccepit: [...]“.

³⁴⁶ *Chronicon Alberti, Abbatiss Stadensis*, fol. 112^v–113^r.

³⁴⁷ *Ecclesiastica Historia*, p. [19]: „Albertus abbas Stadensis, qui ingressus est ordinem minorem tempore Friderici 2. & scripsit annales & historias harum regionum“.

³⁴⁸ Ibid.: *Annales ecclesiarum quas descripsit [...] 10. Magdeburgensis*.“

³⁴⁹ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 301, 368

³⁵⁰ *1009 metai*, p. 108, 111.

³⁵¹ Ibid., p. 114, 116, 120.

publikuotas du kartus³⁵². Taigi natūralu, kad ir kankinio šv. Brunono pažinime šie veikalai figūravo kaip dažnas šaltinis. Taip buvo perimta iš A. Krantzo Kverfurto giminės genealogija. Toks pusbrolių sujungimas į vieną asmenį nueina ir į Kverfurto tradicijai atstovaujančius leidinius (žr. I d., 1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija), o taip pat įsitvirtina ir XVII a. darbuose. Pvz., XVII a. pradžioje ši informacija yra kompiliuota Juan de Pineda ispanų kalba parašytoje *Tercera parte de la monarchia ecclesiastica*³⁵³, o XVII a. viduryje benediktinas Gabriel Bucelin (*Gabriel Buzlin*, 1599–1681) *Germania Topo-Chrono-Stemmatographice* nubraižė giminės schemą, kurioje pusbrolius padarė broliais, tik tikrąjį Burchardo (*Burcardo*) sūnų pavadino *Gerardu*, o imperatoriaus Lotaro tėvą (Idos sūnų) paliko *Gebhardu*³⁵⁴. Reikėjo sulaukti XVIII a. I pusės, kuomet įdėmiai buvo perskaityta jau publikuota Analisto Sakso kronika (žr. I d., 1.4.2. „Brunono Bonifaco“ šaltinių publikavimas) ir konstatuota klaida Alberto Krantzo pateiktoje Kverfurto giminės genealogijoje³⁵⁵.

Aiškinantis šv. Brunono pažinimą, reikia sustoti prie šaltinių, fiksuojančių ar aprašančių jo paskutinę misiją ir kankinišką mirtį, publikavimo klausimo. Jau minėjome, kad anksčiausiai – XVI a. antrame dešimtmetyje – buvo paskelbtos Sigeberto ir Burchardo kronikos. O kaip kiti *brunoninių* šaltinių rankraščiai buvo spausdinami? 1559 m. publikuotų šv. Brunono šaltinių ciklo gretas papildė Marijono Škoto kronika, parengta Johannes Heroldo (1514–1567) ir išspausdinta Bazelyje kartu su XIII a. sukurta dominikono Martyno Opaviečio (*Martinus Polonus*) *Pontifikų ir imperatorių kronika*. Marijono Škoto kronikos leidimui J. Heroldas panaudojo XIV a. rankraštį, kurį XV a. I pusėje jau buvo priglaidusi Šv. Baltramiejaus katedros Frankfurte prie Maino biblioteka, o šiandien jis saugomas šio miesto

³⁵² *Saxonia* perleista: Kelne 1574, 1595, 1596; Frankfurte 1575 ir 1580, vokiečių k.: Faber B. *Sächsische Chronica*, Leipzig 1563, Leipzig 1582; *Ecclesiastica Historia*: Bazelyje 1548, 1558, 1568; Kelne 1574, 1596; Frankfurte 1576, 1580, 1590; Vitenberge 1576.

³⁵³ Juan de Pineda. *Tercera parte de la monarchia ecclesiastica o historia vniuersal del mundo*. Barcelona, 1606, 213^v.

³⁵⁴ *Germania topo-chrono-stemmato-graphica sacra et profana*, [...]. Opera et studio R. P. F. Gabrielis Bucelini. Avgvstæ Vindelicorum, MDCLV [1655], part 2, p. 402.

³⁵⁵ *Corpus juris publici* [...] Elaboratum Johanne Fridrico Pfeffingero [...]. Gothae, MDCCXXXIX [1739], p. 560–561.

Universiteto bibliotekoje (Ms. Barth. 104). XVI a. šis rankraštis Šv. Baltramiejaus katedros dekanı Johannes Latomuso (1524–1598) buvo priskirtas Marijono Škoto kronikai su po jo mirties dar parašytu 114 metų tęsinu³⁵⁶.

Priskirtas Marijonui Škotui Frankfurto rankraštis ir kronikos 1559 m. publikacija prie 1008 m. skelbė apie vyskupui Brunonui Prūsuoje nukirstas kojas, rankas, o po to ir galvą³⁵⁷. Ir tegul skaitytojas nepalaiko padarius klaidą. Iki XIX a. Marijono Škoto kronika atstovavo būtent *ekehardiškosios* žinios apie šv. Brunoną sklaidą (žr. II priedą). XIX a. I pusėje Vatikano Apaštališkoje bibliotekoje atradus Marijono Škoto kronikos autografą (Pal. lat. 830, fol. 26^r–169^f) ir jį Georgui Waitzui 1844 m. publikavus *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* serijoje³⁵⁸, viskas stojo į savas vietas. 1853 m. Johannes Friedrichas Böhmeris publikavo Frankfurto rankraščio fragmentą kaip *Annales Disibodenbergenses*³⁵⁹, o tikroji Marijono Škoto kronikos žinia, paskelbta G. Waitzo, apie šv. Brunono mirtį 1009 m. skambėjo taip: „Vyskupas Brunonas nukankintas“³⁶⁰.

1580 m. Frankfurte prie Maino išleistas pirmasis šv. Brunono ciklo šaltinis, lokalizuojantis misiją *in confinio*. Tai Petro Albino (*Peter von Weiße*, 1534–1598) ir Reinerio Reineccijaus (*Reiner Reineccius*, 1541–1595) iš autografo (Dresdeno rankraštis), buvusio jau Saksonijos kunigaikščių archyve Annaburge, paruošta ir publikuota Merseburgo vyskupo Titmaro kronika, sukurta XI a. pradžioje³⁶¹.

³⁵⁶ *Die Handschriften des Bartholomaeusstifts und des Karmeliterklosters in Frankfurt am Main* / beschrieben von G. Powitz und H. Buck. Frankfurt am Main, 1974, p. 241; plg.: Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota*, s. 350.

³⁵⁷ Žr. išn. 293; *Mariani Scoti, poetae, mathematici, philosophi & theologi eximii, monaci Fuldensis, historici probatissimi, Chronica* [...] Adieciimus Martini Poloni Archiepiscopi Consentini, eiusdem argumenti Historiam [...]. Basileae, [1559], coll. 423: „Anni Christi 1008 | Anni Henrici 6 | Brunus episcopus a Prucis, multis supplicijs affectus, & pedibus manibusque abscisis, postremo capite plexus, caelos petijt.“

³⁵⁸ *MGH SS*, ed. G. Waitz, T. 5, 1844, p. 481–484, 493–494. G. Waitzo edicija 1844 m. tik dalinė pasaulio kronikos edicija, kuri sudaro 30 % kodekso turinio, – Baran-Kozłowski W. *Kronika świata Mariana Szkota*, s. 12.

³⁵⁹ *Fontes rerum Germanicarum. Geschichtsquellen Deutschlands*, t. 3. Stuttgart, 1853, p. 173–217, apie Brunoną p. 179.

³⁶⁰ *1009 metai*, p. 92, 93.

³⁶¹ *Ibid.*, p. 79.

Tai buvo taip pat pirmasis publikuotas *brunoninis* šaltinis, kuris ne tik konstatavo patį kankinystės faktą Rusijos–Prūsijos pasienyje, bet ir suteikė galimybę pažinti šv. Brunono gyvenimą. Kronikos leidėjai suskirstė Titmaro tekstą į septynias knygas (skirtingai nei šiandien, nebuvo išskirta aštuntoji). Žinia apie šv. Brunoną ir paskutinę jo misiją yra šeštojoje knygoje³⁶².

Titmaro kronika buvo ne vienintelis Reineccijaus paruoštas šv. Brunono ciklo šaltinis. 1587 m. jis pirmą kartą išleido Štadės abato Alberto kroniką (šiandien žinomą Štadės analų vardu), kuri buvo publikuota iš *Codex Ranzovianus*, t. y. iš rankraščio, kurį didžiulėje savo bibliotekoje turėjo humanistas Heinrichas Rantzau (1526–1598). Šiandien šis šaltinis išlikęs vieninteliame XIV a. I pusės kodekse, kuris saugomas Volfenbiutelio Hercogo Augusto bibliotekoje (*Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek*, Helm. 466). Ir jei palyginsime 1587 m. leidimo pateikiamą žinutę apie šv. Brunono žūtį prie 1008 m. su išlikusio rankraščio publikacija XIX amžiuje, matysime, kad tekstai skiriasi. *Codex Ranzovianus* turėjo mažiau išpreparuotą Ekehardo kronikos tekstą³⁶³, o Volfenbiutelio rankraštyje likę tik *Brun – celos petiit*³⁶⁴.

Pačioje XVI a. pabaigoje Londone buvo išspausdintas ir šeštasis šv. Brunono ciklo šaltinis. Tai – Florentino iš Vusterio kronika, datavusi šv. Brunono žūtį 1010 m. ir nepateikianti žūties vietos lokalizacijos.

Iki šiol mes akcentavome *brunoninių* šaltinių pirmuosius leidimus, iš kurių trys skelbė šv. Brunono žūtį 1008 m. Prūsijoje, du ją datavo 1010 m. nepateikdami *locus martyrii* ir vienas lokalizavo kankinystę *in confinio*, pateikdamas ir detaliausią tuo metu šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės paveikslą. Tačiau čia svarbu pažymėti ir šių šaltinių perleidimus. Daugiausia

³⁶² *Chronici Ditmari Episcopi Mersepyrgii, libri VII. nunc primùm in lucem editi. Accessere de vita & familia Ditmari, tam paternæ quàm maternæ stirpis, item de veteribus Myniæ Marchionibus, vsque ad Conradvm, Timonis F. ex historia Ditmari contextæ expositiones: Avctore Reinero Reineccio Steinhemio. Francofurti ad Moenvm, M D LXXX [1580], p. 82–83. Septynias Titmaro kronikos knygas nurodo ir vokiečių istorikas bei teisininkas Ernst Brotuff, kuris rašydamas Merzeburgo istoriją su jos rankraščiu susipažino dar jam esant Šv. Petro vienuolyno bibliotekoje. Žr.: *Chronica Von den Antiquiteten des Keiserlichen Stiffts / der Römische[n] Burg vnd Stadt Marsburg / an der Salah bey Türingen / mit viel alten schöne[n] Historien vnd Geschichten / [...].* Budissin, M D LVI [1556], Buch 2, cap. 7; Kronikos autorius nurodomas knygos prakalboje.*

³⁶³ *Chronicon Alberti, Abbatis Stadensis*, p. 113^r: „Anno Domini M VIII Brun Episcopus a Prucis multis supplicis afflicto, & pedibus manibusque abscissis, postremo capite plexus, celos petiit.“

³⁶⁴ *1009 metai*, p. 143, 144.

XVI a. buvo perleisti šaltiniai, kuriuose fiksuota *ekehardiškoji* šv. Brunono kankinystės žinia (žr. II priedą). Aiški dominantė čia buvo Urspergo abatų kronika. Jau minėjome XIII a. premonstratiečių vienuolyne sukurtą abato Burchardo iš Ursbergo pasaulio kroniką. Pastarojo įpėdinis Konradas iš Lichtenau (*Conraden von Liechtenaw*, mirė 1240) šią kroniką pratęsė iki 1129 metų. Ruošiant ją leisti antrą kartą, C. Hedio papildė iki 1537 m., o po to ir išvertė į vokiečių kalbą. Todėl XVI a. skelbiamos tos pačios kronikos publikacijos buvo priskiriamos tai Konradui, tai C. Hedijui arba apskritai nurodoma *Chronicon Abbatis Urspergensis*. Taip XIII a. atsiradusi Burchardo iš Ursbergo pasaulio kronika su kompiliaciniu Ekehardo kronikos apie šv. Brunoną tekstu XVI amžiuje (be *editio princeps*) buvo išleista 8 kartus, iš jų net penki leidimai vokiečių kalba. O tai reiškia, kad ši pasaulio kronika tapo prieinama visiems, norintiems pažinti istoriją. Pirmojo išspausdinto šv. Brunono šaltinio – Sigeberto iš Žanblu kronikos perleidimai pasirodė tik XVI a. II pusėje ir ji buvo perleista keturis kartus. Tačiau čia reikia akcentuoti tai, kad jeigu 1513 m. *editio princeps* žinia šv. Brunono kankinystę pradėjo 1010 metus³⁶⁵, tai jau 1566 m. publikacijoje ji vainikavo 1009-uosius³⁶⁶. Būtent šį leidimą naudojo *Magdeburgo centurijų* autoriai ir Cezarius Baronijus *Romos martirologo* komentaruose bei *Bažnyčios analuose* (žr. I d., 1.4.1. Dviejų šventųjų koegzistavimas). Tačiau ir Sigeberto 1009-ieji nieko nekeitė, šis šaltinis nurodomas kaip variantas šalia kaip *locus data* įsitvirtinusių 1008-ųjų.

Taigi galime akcentuoti, kad Viduramžiais išplitusi šv. Brunono *ekehardiškoji* žinia su 1008 m. ir kankinystės Prūsijoje lokalizacija išlieka dominante ir XVI amžiuje. Nauja yra tai, kad šiam kankiniui pritampa Trithemijaus rutėnų (arki)vyskupo įvardijimas. Visuotinai tai įtvirtina naujasis

³⁶⁵ Žr. išn. 323; plg. išn. 265.

³⁶⁶ Sigebertvs Gemblacensis eivsque continvator Robertvs de Monte. *Chronicon // Germanicarvm rervm qvatvor celebriores vetvstioresque chronographi*, [...]. Francofurti ad Moenvm, M D LXVI [1566], fol. 122^v: „[Anno domini] 1009. [Romanorum] 7. [Francorum] 13. [...] Bruno Episcopus martyrizatur. [Anno domini] 1010. [Romanorum] 8. [Francorum] 14. Normanni Frisiam repetunt, [...]“.

Romos martirologas 1583 metais³⁶⁷. Jame Prūsijoje Evangeliją skelbusiam ir ten patyrusiam kankinišką mirtį rutėnų vyskupui šv. Brunonui buvo *sukurta* paminėti spalio 15 diena (*Idibus Octobris*, spalio idos). Kaip vėliau savo garsiuosiuose *Bažnyčios analuose* paaiškino pats Cezarius Bronijus, tai buvo *translatio* diena³⁶⁸. Atrodo, kad tai – „išvestinė“ data iš Titmaro pateiktos informacijos apie Lenkijos valdovo Boleslovo Narsiojo šv. Brunono palaikų išpirkimą ir pastarojo tėvo mirties datos spalio 19 dieną (*XIII Kal. Novembr.*, keturiolika dienų iki lapkričio kalendų)³⁶⁹. Paties kankinio mirties data – vasario 14 diena (*XVI Kal. Martii*, šešiolika dienų iki kovo kalendų), taip pat pateikiama šio kronikininko, nebuvo priimta domèn, ji netapo *festum natalis*.

1.3. Lokalinė (Kverfurto) tradicija: Šv. Brunonas – Kverfurto grafų giminės atstovas, dukart misionieriavęs Prūsijoje ir ten 1008 / 1009 m. nužudytas

Jau pažymėjome, kad istoriografijoje įsitvirtinusi nuostata, kad šv. Brunonas, skirtingai negu likusioje Europos dalyje, buvo prisimenamas gimtajame Kverfurte. Tai argumentuojama bažnyčių fundacijomis, čia atsiradusiais hagiografiniais pasakojimais³⁷⁰. XII a. pradžioje, Halberštato vyskupo Reinhardo (1109–1122)³⁷¹ valdymo metu, netoli Kverfurto Ludesburge (*Ludesburc*) įsikūrė benediktinų konventas „s. Marię sanctique Brunonis episcopi et martyris“³⁷², o XIII a. Kverfurto pilyje pradėjusiam formotis kolegiatui suteikiamas ne tik „Švenčiausiosios ir Šlovingosios Dievo Gimdytojos Mergelės Marijos bei apaštalų Petro ir Pauliaus, taip pat kankinio

³⁶⁷ *Martyrologium Romanum*, 1583, p. 184.

³⁶⁸ *Annales Ecclesiastici auctore Cæsare Baronio Sorano* [...]. Tomus undecimus. Romae, MDCV [1605], p. 30: „Agitur de eodem Martyre in Romano Martyrologio decimaquinta Octobris (puto tempore, quo facta est translatio) hoc elogio“.

³⁶⁹ *1009 metai*, p. 84.

³⁷⁰ Kolberg A. Der heilige Bruno von Querfurt, S. 82–83, 87–93; Voigt H. G. *Brun von Querfurt*, S. 302; Nowak W. Kult świętego Brunona–Bonifacego, s. 261.

³⁷¹ Apie Reinhardą žr.: Bogumil M. Reinhard // *NDB*, Bd. 21, 2003, S. 352.

³⁷² *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe*, hrsg. G. Schmidt. Bd. 1: bis 1236. Leipzig, 1883, S. 180. Taip pat žr.: Ludwig M. Die vermeintliche Stiftsgründung des heiligen Brun von Querfurt – Kritische Überlegungen zu Datierung und Funktion der sogenannten „fundacio ecclesie collegiate Quernfurtensis // *Der heilige Brun von Querfurt*, 2010, S. 42.

ir vyskupo Brunono” titulas, bet ir per XIII–XV a. šis šv. Brunonas tampa „pirmuoju bažnyčios Kverfurte fundatoriumi”³⁷³. XIII a. pradžios redakcijoje išlikusiuose *Halberštato vyskupų darbuose* šiam šventajam priskiriamas „vienuolių kolegijos“ (tiesa, nepasakant, kur tai padaryta) įsteigimo ir aprūpinimo nuopelnas³⁷⁴, o XV a. I pusės *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojime (Desau pasakojimas) aprašomas puošnaus vienuolyno įkūrimas Kverfurto pilyje³⁷⁵.

Čia reikia iš karto pažymėti, kad lokalinė tradicija tiek Viduramžiais, tiek ir Naujaisiais laikais koreliavo su Saksonijoje benediktiniškoje aplinkoje sklidusiu šventojo pažinimu. Ir tai natūralu, juk, anot Desau pasakojimo autoriaus, šv. Brunonas kilęs iš Kverfurto, kuris „gelegin vor deme harcze in sachsen lande“³⁷⁶. O ir Magdeburgo burggrafo pareigybė nuo pat atsiradimo 1136 m. iki XIII a. I pusės beveik išimtinai priklausė Kverfurto grafams³⁷⁷. Šio burggrafo *postu* turėjimas ypač akcentuojamas Desau pasakojime. Magdeburgo burggrafais buvo padaryti netgi šv. Brunono tėvai³⁷⁸. Be to, šiame pasakojime galima rasti ne vieną *kverfurtietišką* šv. Brunono gyvenimo detalę. Tai jau minėtos fundacijos detalizavimas, tai ir šv. Brunono krikšto aprašymas *eylberstorf* (*Eilwardesdorf*) benediktinų vienuolyne³⁷⁹, kuri XII a. 5 dešimtmetyje įkūrė pirmasis Magdeburgo burggrafas Burchardas iš Kverfurto³⁸⁰, bei su šiuo šalia pilies esančiu *eylberstorf* susieta asilo legenda³⁸¹. Dar daugiau – būtent neišlikusios šv. Brunono *Liber gestorum* pasakojimas, perteiktas *Magdeburgo arkivyskupų* ir *Halberštato vyskupų darbuose* (žr. II d.,

³⁷³ *1009 metai*, p. 152, 153. Taip pat žr.: Ludwig M. Brun und das Kollegiatstift auf Burg Querfurt // *Der heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 201; Winkel H. Die frühen Edelherren von Querfurt–Adlige Familie und Lebenswelt in ottonischer Zeit // *Der heilige Brun von Querfurt*, 2010, S. 13.

³⁷⁴ *1009 metai*, p. 132.

³⁷⁵ Dessau, Hs. Georg. 43.4° (olim – 13.2°), fol. 137vb; Ibid., Hs. Georg. 3.4° (olim – 17.2°), fol. 219ra.

³⁷⁶ Ibid., Hs. Georg. 43.4°, fol. 136rb; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 216rb.

³⁷⁷ Lötze H. *Die Burggrafen von Magdeburg aus dem Querfurter Hause* [Diss. masch. Greifswald 1950]. Bad Langensalza, 2005, S. 257–258, 265–266; Winkel H. Die frühen Edelherren von Querfurt, S. 12.

³⁷⁸ Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 135ra, 136vb; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 214ra, 217rb, 220vb.

³⁷⁹ Ibid., Hs. Georg. 43.4°, fol. 135vb; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 215rb.

³⁸⁰ Žr. *Kverfurto kolegiato fundaciją*, – *1009 metai*, p. 156.

³⁸¹ Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 138ra; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 219va.

1.2. Šv. Brunono Kverfurtiečio *Darby knyga*), turėjo įtakos formuojantis savitai Kverfurto tradicijai.

Taigi pažvelkime į XVI a. II pusėje pradėtus leisti ir spausdintus per visą XVII amžių Kverfurto mugėms (kurios vyko kiekvieną ketvirtadienį po Velykų) skirtus leidinius. Juose geriausiai atsiskleidžia ir matomas jau susiformavęs šv. Brunono Kverfurtiečio *lokalinis* pažinimas.

Pirmasis toks leidinys *Eselstetischen jarmarckts anfang vnd vrsprung* pasirodė 1561 m.³⁸² Vėl šis leidinys perspausdintas 1568 metais³⁸³. Jau pati knygelės antraštė skelbė, kad jame pasakojama istorija apie vyskupą ir kankinį Prūsuoze šv. Brunoną, kuri įpinta į du legendinius pasakojimus: devynių vaikų ir asilo pievos legendas³⁸⁴. Abudu pasakojimai susieti su dvejomis jo misijomis į Prūsiją (žr. II schema), o tikėjimo skleidimo „regionas“ yra „Preussen / Sciten / vnd Sarmaten“³⁸⁵. Apie devynių vaikų legendą ir dvi keliones į Prūsiją užsimenama jau 1556 m. Ernsto Brotuffo leidinyje³⁸⁶.

Būtent šioje lokalinėje pažinimo tradicijoje išskiriamos dvi šv. Brunono misijinės kelionės pas pagonis prūsus. Ir šis dvigubos misijos į Prūsiją konstatavimas išliko iki pat XIX a., kuomet, argumentuojant Titmaro pasakojimu, *kvefurtietiškosios* tradicijos reliktas bus nugincytas (žr. I d., 2.3. Trys šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio pažinimo tradicijos Prūsijoje; 3.1. *Prūsiškosios* koncepcijos raida).

³⁸² *Des Eselstetischen jarmarckts anfang / vnd vrsprung / so bey der Stadt Querffurt jerlichen auff den Donnerstag in der Osterwochen gehalten wird. Sampt den zweien schönen alten Historien / vom Herrn Brunone / dem heiligen Merterer / Bischoffen in Preussen / Graffen zu Querffurt / vnd Herrn zu Smohen. Vnd von einer Greffin zu Querffurt / welche jhrem Herrn Burghard / Grafen zu Querffurt / auff eine zeit / Neun lebendige Kindlein geboren / der achte durch obgelmelten Herrn Brunonem Bischoffen getaufft / vnd bey leben erhalten wurden. Aus alten Historicis / Cronicken vnd Annalibus zusammen gebracht.* [S. 1.], M. D. LXI [1561].

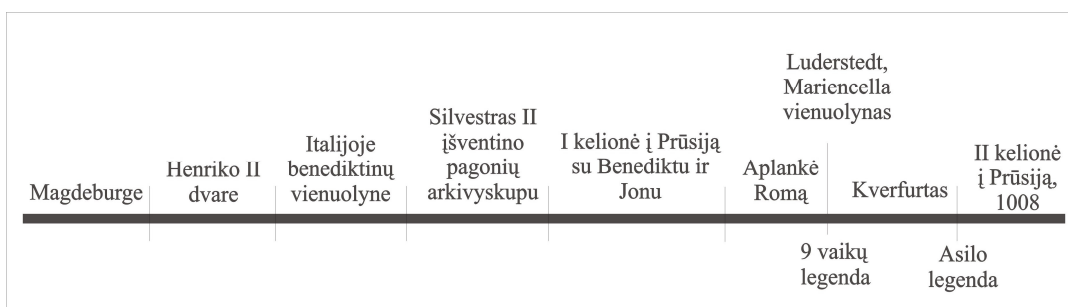
³⁸³ *Anfang / vrsprung / vnd stiftung des Eselstetischen Jharmarckts [...].* [Eisleben], M. D. LXVIII [1568]. Kiti leidimai: 1608, 1612, 1652, 1694, 1698.

³⁸⁴ Naujausi tekstai, nagrinėjantys su šv. Brunonu Kverfurtiečiu susijusias legendas: Pöge-Alder K. Heiliges Wasser, Neunlinge und störrischer Esel. Zur Mehrlingssage um den heiligen Brun von Querfurt // *Der heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 135–143; Kühne H. Die Wallfahrt zur Querfurter Eselswiese-Zeugnisse und Fiktionen // *Der heilige Brun von Querfurt*, 2010, S. 101–112.

³⁸⁵ Žr. išn. 389; Taip pat: *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [11]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [11–12]; *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung / des Eselstädtischen Marckts / so Jährlich zu Quernfurt / Donnerstages nach den heiligen Ostern gehalten wird / von desselben Anfang eigentliche Beschreibung.* [...] Eisleben, 1652, S. [4].

³⁸⁶ *Genealogia Vnd Chronica des Durchlauchten Hochgebornen / Königlichen vnd Fürstlichen Hauses der Fürsten zu Anhalt, [...]* Ernst Brotuff. Leipzig, 1556, S. LXVII^v. Autorius nurodytas antroje pratarmėje.

Dviejų misijų į Prūsiją atsiradimui įtakos turėjo *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimas. Kverfurto leidiniuose minima šv. Brunoną buvus Magdeburgo kanauninku, imperatoriaus Henriko II kapelionu, Italijoje tapus benediktinų vienuoliu³⁸⁷ (taip pat žr. IX lentelės 2-ąją poz.). Šventųjų brolių kankinių Jono ir Benedikto siužetas iš *Halberštato vyskupų darbų* ir nulėmė pirmosios misijos Prūsijon atsiradimą. Būtent su jais po popiežiaus Silvestro II išventinimo į pagonių apaštalus Prūsijoje šv. Brunonas vyko tenai skleisti tikėjimo³⁸⁸. Misija truko metus ir buvo sėkminga, daug pagonių atversta į Kristaus tikėjimą³⁸⁹.

II schema. Šv. Brunono itineraras Kverfurto leidiniuose (1561, 1568)

Grįžtant iš prūsų pro Romą pas jo brolių Gebhardą į Kverfurtą ir fiksuojamas pirmasis legendinis nutikimas, pasakojantis apie netoli kaimo *Luderstedt* ir *Mariencella* vienuolyno misionieriaus sutiktą tarnaitę, pintinėje

³⁸⁷ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [5]: „[...] dieser Bruno wart zum ersten / ein Thumher zu Magdeburg im hohen Stiff / vnd ein Capellan / Keyser Heinrichen des Andern / ist darnach ein Mönlich ordens S. Benedicti in einem Kloster in Italia worden.“; Taip pat: *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [6]; panašiai: *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [3]. Plg. su *Halberštato vyskupų darbais*, – 1009 metai, p. 132.

³⁸⁸ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [6]: „der Bapst Siluester ander [...] zum Apostel der Heiden zu Preussen geordnet / vnd im zwene Brüder / ordens S. Benedicti / Nemlich / Benedictum vnd Joannem zu gehülff gegeben / [...] Dieser Herr Bruno ist aus des Bapst Siluestri / des andern beruffunge vnd befehel mit seinen Brüdern in Preussen gezogen [toliau žr. išn. 389]“; taip pat: *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [7]; panašiai: *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [3–4].

³⁸⁹ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [6]: „vnd hatt jnen etliche jar hin vnd wider den glauben an Jhesum Christum geprediget / viel der vngleubigen Heiden in Preussen / Sarmaten / vnd Scyten zu Christo be kart.“; taip pat: *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [7]; panašiai: *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [4].

nešusią nuskandinti aštuonis brolio Gebhardo vaikus³⁹⁰. Paklausta, ką neša, ši atsakė, kad šuniukus ar vilkiukus. Vyskupas nepatikėjo ir rado pintinėje aštuonis naujagimius, kurių atsikratyti buvo sumaniusi Kverfurto grafienė, pagimdžiusi devynis vaikus. Naujagimiai buvo išgelbėti, pakrikštyti šaltinyje (kuris buvo pradėtas vadinti *Braunsborn*) ir apgyvendinti malūne (kuriam prigijo *Braunes Mühl*, *Braunsmühle* vardas), kur juos prižiūrėti ir auginti misijonierius liepęs malūnininkui bei jo žmonai tarnaiti³⁹¹. XVII a. pabaigos leidiniuose šiame siužete misionieriui suteikiamas dar didesnis vaidmuo. Juose šv. Brunonas be tėvų žinios pats augino ir auklėjo aštuonis vaikus³⁹².

Antroji – asilo legenda – susieta su antrąja misijine kelione į Prūsiją³⁹³, kuri baigėsi misionieriaus kankiniška mirtimi. Išjojęs iš Kverfurto, šv. Brunono asilas sustojo pievoje ir nenorėjo joti toliau. Misionierius sugrįžęs atgal į Kverfurtą, praleidęs ten keletą dienų ir nepaisant šio perspėjimo, vėl išjojęs į Prūsiją, kur ir žuvo. Aprašant misionieriaus mirtį, pasiremiamą populiariąja Casparo Hediono *Kronika*³⁹⁴, kurioje buvo panaudota Burchardo iš Urspergo kronika (žr. I d., 1.2.2. *Ekehardiškosios* žinios su rutėnų (arki)vyskupu įsitvirtinimas). Todėl misionieriaus žūtis datuojama 1008 metais, o nužudytas jis nukirtus rankas ir kojas, o po to ir galvą³⁹⁵. Taigi, *ekehardiškoji* žinia pasiekė ir Kverfurtą. Įdomu tai, kad perimant iš *Halberštato vyskupų darbų*

³⁹⁰ 9 vaikų legenda (*Neun lebendige Kindlein*) fiksuojama ir aprašoma keliuose leidinio vietose: *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [5, 7, 9]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [6, 8, 10]; *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [4, 7].

³⁹¹ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [8]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [9]; *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [6, 7].

³⁹² *Qverfurtische Esels-Wiese und Markt. Welcher jährlich den Tag nach Ostern auf gemeldeten Anger gehalten wird [...]* von Joh. Daniel Pavli. [S. I.], 1694, S. 14; perleista: *Eißeleben*, 1698, S. 17.

³⁹³ Asilo legenda perteikiama: *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [10, 14]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [11, 14]; *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [8, 11].

³⁹⁴ *Ein auszerleszne chronick von anfang der welt bis auff das iar nach Christi vnsers eynigen Heylands gepurt M. D. XXXIX. in vier teyl oder bücher abgeteylet [...]* Durch Caspar Hedio [...]. Straßburg, M. D. XXXIX [1539], p. ccclxxxvi: „In dem iar M.VIII. Bruno Bischof der eyn münch gewesen was / ist von den Brucis grausamlich gemartert worden / jm wurden händ vnd füß abgehawen / zů letst auch das haupt / vnd also ist er Gott ergeben.“

³⁹⁵ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [11, 12]: „[...] ward er von den Heiden / Anno Christi 1008. gefangen / vnd wie Caspar Hedion in seiner auserlesenen Cronica in der Historia / Keyser Heinrichs des andern schreiben / grawsamlich gemartert / [...] Arme vnd Beine am leibe abgehawen / vnd zuletzt auch das Haupt / [...]“; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [12]; *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [9].

šv. Brunono biografijos detales nebuvo pasinaudota juose fiksuojama kankinystės informacija, kurioje, be *ekehardiškosios* žinios, buvo recipuota *titmariškoji* vasario 14 -oji³⁹⁶ (žr. II d., 1.2.2. *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimas).

Ankstyviausią asilos legendos variantą matome 1209 m. redakcija išlikusiuose *Halberštato vyskupų darbuose*, kur pasakyta: „Iš Saksonijos išvykstant jo asilo pėdos įsispaudė uoloje ir yra matomos iki šios dienos.“³⁹⁷ Taip pat ji fiksuojama *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose³⁹⁸ (žr. II d., 1.2.2. *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimas). Tačiau perteikiant ją pirmuosiuose Kverfurto leidiniuose įsispaudusių pėdų akcento jau nebuvo. XVI a. Kverfurto tradicijoje modifikuota asilo legenda buvo susieta su mugėmis (*jarmarkomis*), vykusiomis pievoje, kurioje ir buvo sustojęs užsispyręs į Prūsiją nenorėjęs joti šv. Brunono asilas, o toje vietoje buvo pastatyta koplyčia³⁹⁹.

Taigi čia pažymėtina, kad Kverfurto leidiniuose ryšys su rankraštiniais (Desau ir Kverfurto) pasakojimais matomas ir per legendose pateikiamas legendų vietas. Kverfurto mugių leidiniai fiksuoja dvi ankstyvasias XII a. Kverfurto grafų fundacijas – Ludersdorfo ir Eilwardesdorfo (žr. II d., 1.2.3. Šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimai), pirmąją susiejant su *Luderstedt*, antrąją su *Eselstedt* bei pridėdant dar *Braunsborn* ir *Braunsmühle*⁴⁰⁰, o XVII a. ir *Braunsberg* (kalnas, kur buvo *Braunsborn / Braunsbrunn*)⁴⁰¹ vietas. Taip pat XVI a. jau fiksuojamas šv. Brunono relikvijų egzistavimas – tai Kverfurto bažnyčioje esanti pintinė, kuria buvo nešami naujagimiai⁴⁰², o XVII a. pabaigos Kverfurto leidiniai pažymi, kad bažnyčioje saugomi jau du su šventuoju susiję daiktai – pintinė ir šarvinis batas

³⁹⁶ *1009 metai*, p. 132.

³⁹⁷ *Ibid.*, p. 132–133.

³⁹⁸ *Ibid.*, p. 168–169; taip pat žr. išn. 381.

³⁹⁹ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [10, 13]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [11, 13].

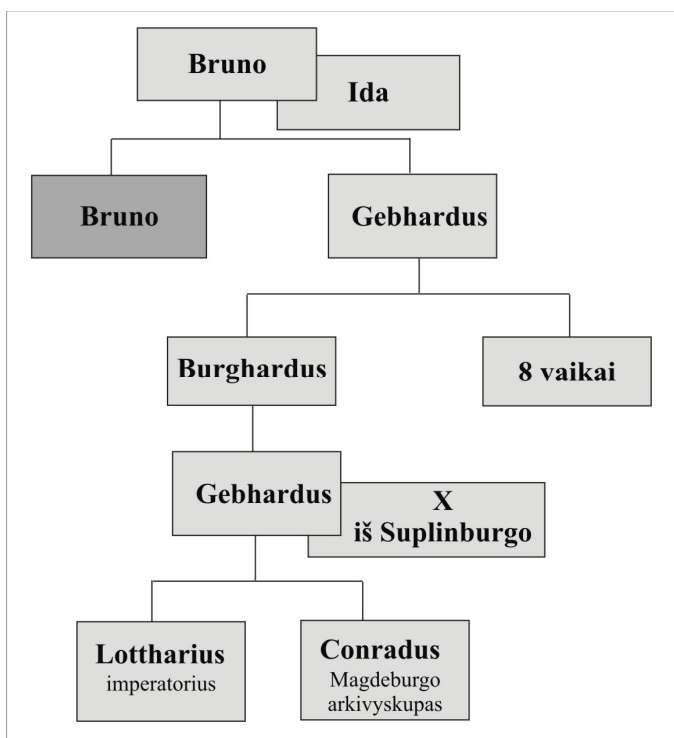
⁴⁰⁰ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [8]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [9].

⁴⁰¹ *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [6].

⁴⁰² *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [9]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [9–10]. Taip pat *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung*, 1652, S. [7].

(*ein Kessel und eisener Schuh*)⁴⁰³. Būtent šios dvi šv. Brunono relikvijos jau XVIII a. buvo vaizduojamos Davido Sigismundo Büttnerio *Bruno Apostolus* (1714) įklijoje ar Andreas Schottus *Prvssia Christiana* (1738) frontispise (žr. I d., 2.3. Trys šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio pažinimo tradicijos Prūsijoje). Be to, kankiniškosios mirties siužetas XVI a. II pusės Kverfurto leidiniuose pabaigiamas kanonizacijos fiksavimu Romoje⁴⁰⁴.

Maža to, Kverfurto tradicija, iki tol turėjusi detalią genealogiją iki XIII a. I pusės (*Kverfurto fundacija*)⁴⁰⁵, XVI a. pradeda remtis Alberto Krantzo paskleista dviejų Gebhardų sujungimo klaida (žr. I d., 1.2.2. *Ekehardiškosios* žinios su rutėnų (arki)vyskupu įsitvirtinimas). Taip skirtingų Gebhardų sūnūs – imperatorius Lotaras ir Magdeburgo arkivyskupas Konradas – tapo Kverfurto leidiniuose broliais (žr. III schemą, plg. su II schema).

III schema. Kverfurto leidiniuose (1561, 1568) pateikiama genealogija⁴⁰⁶

⁴⁰³ *Qvernfurtische Esels-Wiese und Markt*, 1694, S. 14 (1698 leid. – S. 17).

⁴⁰⁴ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [12]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [12].

⁴⁰⁵ *1009 metai*, p. 152–156.

⁴⁰⁶ *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [4–6]; *Anfang / vrsprung / vnd stiftung*, 1568, S. [5–7].

1008-uosius kaip *data martyrii* XVII a. koregavo 1590 m. pasirodžiusi buvusio Mansfeldo pilies pamokslininko Cyriaco Spangenberg (1528–1604) *Kverfurto kronika (Quernfurtische Chronica)*⁴⁰⁷. Rašydamas ši veikalą, jis važinėjo rinkdamas medžiagą po Vokietijos archyvus ir bibliotekas. Žinoma, kad C. Spangenbergas dirbo Kverfurto pilies archyve⁴⁰⁸. Kaip ir XVI a. 7 dešimtmečio Kverfurto leidiniuose, jis aprašo dvi misijas į Prūsiją ir pasakoja abi legendines istorijas, nutikusias šv. Brunonui svečiuojantis Kverfurte.

Pirmą kartą, anot C. Spangenberg, šv. Brunonas su Jonu ir Benediktu Prūsiją aplankė 1000-ųjų metų pavasarį⁴⁰⁹. Toks datavimas atsiranda, įvedus Otono III siužetą. Būtent vykdamas į Prūsiją misionierius susitiko su valdovu ir pranešė jam apie šv. Adalberto kankinišką mirtį, o dėl to Otonas III nusprendė aplankyti šio kankinio kapą Lenkijoje⁴¹⁰. Iš Prūsijos šv. Brunonas vėl grįžo į Romą, norėdamas papasakoti popiežiui apie savo misiją. Ir čia C. Spangenbergas įvedė visiškai naują to meto pasakojimams apie šv. Brunoną dalyką: popiežius misionieriui suteikė Bonifaco vardą⁴¹¹. Iš Romos jis grįžo į Kverfurtą pas brolius ir kurį laiką ten prabuvo, lankė kaimyninius vyskopus ir šv. Benedikto ordino abatus, pasakodamas apie naująją Prūsijos bažnyčią. Šis naujos Bažnyčios akcentas (taip fiksuojant sėkmingą pirmosios misijos baigtį) daromas ir paminint šv. Brunono kelionę į Merseburgą 1004 m., kur tuo metu vyko naujojo arkivyskupo rinkimai⁴¹². Būtent tenai C. Spangenbergas „padaro“ šventąjį iš Kverfurto ir imperatoriaus Heinricho II kapelionu⁴¹³. Abiejų legendinių pasakojimų veiksmas vyksta šv. Brunonui viešint Kverfurte. Tiesa,

⁴⁰⁷ *Quernfurtische Chronica Historischer Bericht / von der Alten vnd Löblichen Herrschaft Quernfurt in Sachsen [...]* Durch Cyriacum Spangenberg. Erfurdt, M D XC [1590]. Perleista: [S.l.], 1630.

⁴⁰⁸ Apie C. Spangenbergą žr.: Schröder Edward. Spangenberg, Cyriacus // *ADB*, Bd. 35, 1893, S. 37–41. Apie keliones ir medžiagos renkimą žr. C. Spangenberg *Quernfurtische Chronica* prakalbas, o taip pat Voigt H. G. *Querfurter Chronik. Historisches Denckmahl der Haupt-Stadt des Fürstenthums Sachsen-Quernfurth von Christian Webel geschrieben um 1714/15*. Querfurt, [1928], S. 8–9.

⁴⁰⁹ *Quernfurtische Chronica [...]* Spangenberg, S. 125–126.

⁴¹⁰ *Ibid.*, S. 125.

⁴¹¹ *Ibid.*, S. 126: „[...] der Bapst groß Lob gegeben / vnd den andern / Bonifacium genandt / auch noch etlichen andere mehr zugeordnet“.

⁴¹² *Ibid.*, S. 126: „für die Newe und schwewlich angehende Kirche in Preussen angesprochen“; S. 127: „zu dennen herr Brun sich auch funden / und aller gelegenheit halben / die newe Preusische Kirche belangend / mit ihnen unterredet“.

⁴¹³ *Ibid.*, S. 127.

pirmasis, skirtingai nei Kverfurto mugių leidiniuose, nėra susietas su pirmąja misija Prūsijoje. Aišku, kad 9 vaikų istorija nutinka jau sugrįžus misionieriui iš jos į Kverfurtą⁴¹⁴. Užsispyrusio asilo legenda, kaip ir 1561 bei 1568 m. leidiniuose, paminėta šv. Brunonui vykstant į antrąją ir paskutinę misiją Prūsijoje⁴¹⁵, kur jam buvo nukirsta galva, anot C. Spangenberg, 1008 ar 1009 metais. Pastarosios datos šaltinis jam buvo Kvedlinburgo kronika (*Quedlinburgische Chronica*, šiandien – Kvedlinburgo analai), pagal kurią šv. Brunonas nužudytas kovo 9 dieną Rusijos ir Lietuvos pasienyje su 18 saviškių⁴¹⁶. Tai – pirmas žinomas atvejis, kuomet buvo panaudota Kvedlinburgo analų 1009-ųjų žinutė. Ir, kaip jau minėjome, būtent remiantis ja pirmą kartą buvo šv. Brunonui suteiktas ir nežinioje glūdėjęs Bonifaco vardas. Tai, kad šv. Brunono ir šv. Bonifaco susiejimas buvo neatsitiktinis, puikiai parodo C. Spangenberg nurodomi pasakojimo pabaigoje šaltiniai. Tarp jų yra paminėtas Petro Natalio *Catalogus Sanctorum* ir Georgijaus Wicelijaus *Chorvs Sanctorvm*⁴¹⁷, fiksavę šį šventąjį tik Bonifaco vardu (žr. I d., 1.1. *Kamalduliškoji* pažinimo tradicija).

Tačiau šie du C. Spangenberg atradimai taip ir liko išimtimi iš bendros europinės tendencijos. Pačioje Kverfurto tradicijoje jei ir buvo atsižvelgiama į *Kverfurto kroniką*, tai tik perimant 1009 m. datą. *Locus martyrii* liko *prūsiškoji*, o pats šventasis toliau vadintas tik Brunonu. Pvz., 1694 m. leidime šv. Brunono žūtis datuojama 1009 m. kovo 9 d., tačiau *kvedlinburgiškas* pasienis padaromas Prūsijos–Lietuvos pasieniu, o tai vis tiek yra Prūsija ir šv. Brunonas yra jos apaštalas⁴¹⁸.

⁴¹⁴ Ibid., S. 126. Visas legendinis pasakojimas pateikiamas prie brolio Gebhardo aprašymo (S. 134–137).

⁴¹⁵ Ibid., S. 128. Legenda pasakojama S. 131–133.

⁴¹⁶ Ibid., S. 129: „Nach anzeigung der Quedlinburgischen Chronica / den neunten tag des Merzen / auff der Reussen vnd Litthawer Grenzen / Vnd sollen auch noch andere Achzehen mit jhme also gemartert sein.“

⁴¹⁷ Ibid., S. 129.

⁴¹⁸ *Qvernfurtische Esels-Wiese und Markt*, 1694, S. 18. 1009-uosius Prūsijos vyskupo žūties metus nurodo ir 1687 m. išėjęs leidinys: *Das wachsende Qvernfurth / Erweget sein voriges Wachstum Bey frölicher Anschauung [...] neu-erbauten Pfarr-Kirche S. Lamperti, Indem in derselben nach 9. Jahren wieder zum ersten mal Das Gregorien-Fest Gefeyert / Und die liebe Schul-Jugend Eingesegnet wird*. Weißenfels, M DC LXXXVII [1687], S. [5].

Taigi nors ir paveikta *benediktiniškosios* tradicijos, susiformavo šv. Brunono pažinimo Kverfurto, arba *lokalinė*, tradicija, žymėjusi dvi misijas į Prūsiją, pateikusi pasakojimus apie šv. Brunono išgelbėtus nuo mirties aštuonis kūdikius (*Neunlings Sage*) ir jo asilą, nenorėjusį joti į pagoniškąją Prūsiją (*Eselswiese*). Šiuos pasakojimus dar labiau išplatino broliai Grimai ir Ludwigas Bechsteinas⁴¹⁹, o XX a. I pusėje funkcionavo Kverfurto miesto pinigai (*notgeld*, laikini pinigai), kuriuose buvo kverfurtietiškų legendų vaizdai. Pastarąją legendą ir šiandien primena garsiosios Kverfurto mugės (*Wiesenmarkt*) ir asilo su raiteliu formos švilpynės⁴²⁰, o Kverfurto pilies bažnyčios pagrindiniame portale galima išvysti akmenyje iškaltą įrašą „Indvlgencie / annos xx + 15“, primenantį apie po Velykų kiekvieną ketvirtadienį teikiamą nuodėmių atleidimą, kurio fiksavimą galima rasti kiekviename Kverfurto leidinyje, pasakojant asilo legendą⁴²¹.

1.4. Šv. Brunonas Bonifacas – sudvejintas šventasis

1.4.1. Dviejų šventųjų koegzistavimas ir Lietuvos atsiradimas misijiniame itinere

Kaip jau matėme, naujasis Romos martirologas visuotinai įtvirtino du šventuosius – šv. Romualdo mokinį, apaštalą ir kankinį Rusijoje šv. Bonifacą bei Prūsijoje nukankintą rutėnų vyskupą šv. Brunoną. Tačiau tai nebuvo šio liturginio kalendoriaus kūrėjų, vadovaujamų kardinolo Guglielmo Sirleto (1514–1585), atradimas⁴²². Šie du asmenys yra jau daugiatomėse *Magdeburgo*

⁴¹⁹ *Deutsche Sagen*, hrsg. v. den Brüdern Grimm. Bd. 2. Berlin, 1818, S. 366–370 (571. Die acht Brunos, 572. Die Eselswiese). Taip pat žr.: *Der Sagenschatz und die Sagenkreise des Thüringerlandes*, hrsg. v. L. Bechstein. Bd. 3. Meiningen u. Hildburghausen, 1837, S. 93–96, 97–98 (63. Neun Kinder auf einmal, 65. St. Bruno und die Eselswiese); *Deutsches Sagenbuch* v. L. Bechstein. Leipzig, 1853, S. 352, 353 (417. Neun KINDER auf einmal, 418. Sankt Bruno und die Eselswiese).

⁴²⁰ Grässe J. G. Th. Sagenbuch des preussischen Staats. Bd. 2. Glogau, 1868, S. 387–391. Naujausia publikacija šia tema: Schneider A. Die Querfurter Wiesenesel // *Der heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 152–159.

⁴²¹ Bartusch I. *Die Inschriften des ehemaligen Landkreises Querfurt*. Wiesbaden, 2006, Nr. 81 (DI 64, Querfurt). Įrašas datuojamas XV a. II p.–XVI a. I ketv. Taip pat žr.: *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [13–14]; *Quernfurtische Chronica* [...] Spangenberg, S. 131–132.

⁴²² Plg. Meysztowicz W. Szkice o św. Brunonie-Bonifacy // *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*. T. 5. Rzym, 1958, s. 450–451; Szymański J. Bruno // *Hagiografia Polska*, s. 222; Idem. Bruno // *Nasi Święci*, s. 159; Nowak W. Św. Bruno z Kwerfurtu i jego kult w diecezji warmińskiej // *Studia Warmińskie*, t. XIX, 1982, s. 67–68; Idem, Kult świętego Brunona-Bonifacego w świetle ksiąg liturgicznych diecezji warmińskiej // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 262; Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 334.

centurijose (Centuriae Magdeburgienses arba Ecclesiastica Historia), kurias Magdeburge susibūrusi protestantų grupė pradėjo skelbti 1559 metais Bazelyje. Pagrindinis autorius buvo Johannesas Wigandas (1523–1587), vėliau tapęs ev. reformatų Bažnyčios vyskupu Sambijoje ir Pomezanijoje. Trumpa žinia, remiantis Montekasino kronika, apie Otono III giminaitį šv. Bonifacą, nukankintą rusų, pateikiama šios Bažnyčios istorijos dešimtame tome, t. y. prie X amžiaus⁴²³. Apie šv. Brunoną, nužudytą prūsų 1008 m., užsimenama kelis kartus vienuoliktame tome. Informaciją apie šio šventojo kankinišką mirtį, kaip patys autoriai skelbia, ėmė iš Marijono Škoto bei Sigeberto kronikų. Beje, prie pastarosios yra pažymėta, kad ji šį įvykį datuoja metais vėliau, t. y. 1009-aisiais⁴²⁴. Trečiasis šaltinis, padėjęs parašyti apie kankinį, buvo Merzeburgo kronika, o tai – ne kas kita, kaip Merzeburgo vyskupo Titmaro kūrinys. Ši kronika tapo šaltiniu šv. Brunono gyvenimo faktams, pavyzdžiui, kad šis šventasis buvo Magdeburgo kanauninkas ir kilęs iš Kverfurto grafų giminės⁴²⁵.

Skirtingai negu Magdeburgo centurijų autoriai, Cezarijus Baronijus Romos martirologo komentaruose 1586 m. nurodo, kad apie šv. Bonifacą pasakojama Petro Damiano *Šv. Romualdo gyvenime*, kuris išspausdintas Lippomano ir Surijaus *Šventųjų gyvenimų rinkiniuose*⁴²⁶. Taip pat trumpą Martirologo žinią papildė nauja informacija – kankinystė įvyko imperatoriaus Otono laikais apie 1000-uosius metus⁴²⁷. Prie šv. Brunono kankiniškos mirties jis pamini jau *Magdeburgo centurijų* žinomas Marijono Škoto bei Sigeberto kronikas, kaip ir pastaruosiuose, atkreipdamas dėmesį į Sigeberto kronikoje šventojo kankiniškos mirties skirtingą datavimą (1009 metais), ir papildė brunoninių šaltinių sąrašą Ursbergo abatų kronika, Alberto Krantzo bei

⁴²³ *Decima Centuria Ecclesiasticae Historiae*. Basileae, 1567, coll. 678: „Bonifacius quidam Otthonis tertij consanguineus, cuius castra multos fecutus fuerat annos, apud Russos tandem martyr factus est: ut habet Chronicon Cassinense libro 2. capite 18.“

⁴²⁴ *Undecima Centuria Ecclesiasticae Historiae*. Basileae, 1567, coll. 32: „Brunus quendam episcopum a Crucis uarijs tormentis religionis ergo, ut apparet, ex cruciarum pedibus manibusque, ac tandem capite truncatus esse anno Salutis 1008. Marianus Scotus indicat.“; coll. 658: „Brunus [...] post uaria tormenta, tandem a Brutenis manibus pedibusque; & tandem capite truncatus est. Anno 1008. Marianus Scotus. Sigebertus adhuc unum addit annum.“

⁴²⁵ *Undecima Centuria*, coll. 658: „Brunus Magdeburgensium canonicus, ut eorum habet historia, ex Queruordensium comitum familia, iuxta Mersburgense Chronicon, natus“.

⁴²⁶ *Martyrologium Romanum*, 1586, p. 271: „huius egregia facta Petrus Damiani conscripsit in vita S. Romualdi, quae extat apud Lipom. tom. 8. & Sur. tom. 3. hac die“.

⁴²⁷ Žr. išn. 239.

Trithemijaus veikalais⁴²⁸. Tačiau daug plačiau apie abu skirtingose tradicijose gimusius šventuosius yra pasakojama Cezarijaus Baronijaus daugiatomiam veikalė *Bažnyčios analai (Annales ecclesiastici)*, kurie buvo pradėti kurti kaip atsakas protestantų *Magdeburgo centurijoms*, pirmas tomas dienos šviesą išvydo 1588 metais, o iki autoriaus mirties išleista 12 tomų. Tokią galimybę kardinolui suteikė Petras Damianis ir Titmaras Merzeburgietis, kurio vėlyvu leidimu (1580), lyginant su kitais brunonianos šaltiniais, jau buvo pradėta taip pat naudotis. Vyskupo šv. Brunono ir jo draugų kankinystės istoriją⁴²⁹ C. Baronijus pasakoja prie 1008 metų, pateikdamas visą Titmaro tekstą apie šį kankinį bei trumpai anotuodamas apie kitus šaltinius. Pagrindinis akcentas šioje anotacijoje buvo skirtingas žūties datavimo (kaip ir Martirologo komentaruose) klausimas. Kodėl pasirinkti 1008-ieji? Atrodo, kad Baronijui tai paprastas dalykas, kurį matematiškai galime pateikti taip – du prieš vieną, t. y. „Ursbergo [kronika] su Marijonu sutampa“⁴³⁰. Šv. Brunono misijos lokalizacijos klausimas taip pat išsprendžiamas paprastai: „Toliau pavartotą žodį Prūsija vietoj Rusijos dažnai randame“⁴³¹.

Apie kankinį Rusijoje šv. Bonifacą C. Baronijus rašo kelis kartus – prie 996, 997 ir 1008 metų. Prie 996 m.⁴³² naudojamas Petro Damiano XXVI skyrius, aptariant 997 m. įvykius pažodžiui įkomponuojamas XXVII skyriaus fragmentas nuo gavimo iš Apaštalų Sosto arkivyskupo šventinimų iki atvykimo pas rusų karalių⁴³³, t. y. čia pateikiamas pagonių, šv. Adalberto ir atsivertusios slavų genties siužetas. Skirtingai nei iki tol buvusiuose pasakojimuose apie šį šventąjį, paremtuose Damiano kūrinium (žr. I d., 1.1.2. Paskutinės šv. Bonifaco misijos geografinės interpretacijos),

⁴²⁸ *Martyrologium Romanum*, 1586, p. 465–466: „De quo Marian. Scot. in chron. Anno Domini 1008. Sigebert. Autem 1009. Vesper. 1008. Albert. Chrant. in Metrop. Sax. lib. 4.c. 3 & hist. Sax. lib. 4.c. 28. Tritthem. de vir. Illustr.ord. sancti Bened. lib. 4. c. 116. & alij.“

⁴²⁹ Įrašas šone teksto skelbė: „S. Brvnonis episcopi et sociorum martyrium“, – žr.: *Annales Ecclesiastici*, t. 11, p. 30.

⁴³⁰ Ibid: „Marianus Scotus, qui hoc sæculo vixit, itidem affirmat, hoc anno eum esse martyrio coronatum, [...]. Sigebertus vero ponit anno sequenti martyrium eius; sed Vrspergensis Mariano consentit.“

⁴³¹ Ibid.: „Porro vsurpatam vocem, Prussiam, pro Russia, frequenter inuenimus“

⁴³² Žr.: *1009 metai*, p. 192; *Annales Ecclesiastici avctore Cæsare Baronio Sorano* [...]. Tomvs decimvs. Romae, MDCII [1602], p. 906.

⁴³³ *Annales Ecclesiastici*, t. 10, p. 918–919. Plg. *1009 metai*, p. 194, 196.

Bažnyčios analuose matomas detalesnis paskutinės misijos itineraro bandymas. Pasakojimo pradžioje šone esantis įrašas skelbia: „Šv. Bonifaco apaštalavimas Prūsuoje“⁴³⁴, o Petro Damiano *Vita s. Romualdi* pasakojimą apie šv. Bonifaco nuvykimą pas rusų karalių ir kankinišką mirtį C. Baronijus jau pateikia prie 1008 m. (iškart po šv. Brunono siužeto), pavadinęs jį ir Rusijos apaštalu⁴³⁵.

Tačiau reikia pasakyti, kad tiek Petro Damiano pasakojimas, tiek ir Titmaro kronika šventųjų Bonifaco ir Brunono kankinystės siužetuose XVII amžiuje buvo ne taip dažnai naudojami. Ir nors, be XVI a. trijų publikacijų (1513, 1520, 1586), *Vita s. Romualdi* tiek pat kartų publikuota ir šiame amžiuje⁴³⁶, o Titmaro Merzeburgiečio kronika išleista (be 1580 m. leidimo) dar tris kartus, kurių vienas buvo vertimas į vokiečių kalbą⁴³⁷, taip pat perleidinėjamas populiarusis L. Surijaus *De probatis sanctorvm*, kuriame 1618 m. prie spalio mėnesio šventųjų jau atsirado ir šv. Brunono kankinystės istorija iš minėtos kronikos⁴³⁸, vyravo trumpi *martirologiniai* užrašai apie šiuos šventuosius. Beje, čia reikia pastebėti ir tai, kad Surijaus *Šventųjų gyvenimų* leidėjai Titmaro pasakojimą greičiausiai paėmė iš Baronijaus *Bažnyčios analų*, o ne iš egzistuojančių atskirų šios kronikos publikacijų. Dažnas paties Romos martirologo perleidinėjimas, kaip ir *martirologinių* užrašų plitimas, lėmė ir tai, kad retu atveju buvo fiksuojama Titmaro nurodoma šv. Brunono mirties data – vasario 14 diena, o dažnai Romos martirologe įvesta spalio 15-oji buvo sutapatinama su žūties data. Viena iš išimčių – servito vienuolio Filippo Ferrariaus 1625 m. išleistas *Catalogus generalis sanctorum*, kuriame, kaip skelbiama antraštiniame lape, fiksuojami šventieji, „kurių nėra Romos martirologe“⁴³⁹. Informaciją apie šį šventąjį jis įrašo ne prie spalio 15 d., o prie

⁴³⁴ Ibid., p. 918: „S. Bonifacii apostolatvs ad Prvssos“.

⁴³⁵ Kolontitulas skelbė: „Martyrivm S. Bonifacii Apostoli Rvssiae“ – *Annales Ecclesiastici*, t. 11, p. 31; Visas šv. Bonifaco siužetas Rusijoje yra p. 30–31.

⁴³⁶ Damiano *Vita s. Romualdi* XVII a. publikuota: 1608, 1623, 1642, – žr.: *1009 metai*, p. 272.

⁴³⁷ Titmaro kronika lotyniškai išspausdinta 1600 ir 1667 m., vokiškai 1606 m., – žr.: Ibid., p. 247–248.

⁴³⁸ *De probatis Sanctorvm vitis*. Quas tam ex MSS. Codocibus, quam ex editis Authoribus R. P. Fr. Lavrentivs Svriivs [...] October [...]. Coloniae Agrippinae, c1o 1o XVIII [1618], p. 245 su antrašte „Vita et Martyrivm S. Brvnonis Apostoli Prvssorvm et sociorvm martyrvm, a Ditmaro consangvineo eivs et condiscipulo lib. 6. Conscriptum“.

⁴³⁹ *Catalogvs generalis sanctorvm*. Qui in Martyrologio Rom. non sunt, [...]. Avctore F. Filippo Ferrario Alexandrino. [...]. Venetiis, M DC XXV [1625].

vasario 14 dienos⁴⁴⁰, tiesa, jį sudvigubindamas. Vienas Brunonas buvo kartu su draugais patyręs kankinystę Prūsijoje, kitas – rutėnų vyskupas ir kankinys. Pirmojo šaltinis – Baronijaus *Bažnyčios analai* ir *Martirologas* (sic!) su 1007 m. (sic!), kito – François de Belleforest su 1008 metais. Kalbant apie klaidas (tiek *lapsus linguae*, tiek ir dalykines ar chronologines), tai jų buvo ne viena. Geriausias pavyzdys, kaip gali būti sumaišyti asmenys ir amžiai – basųjų karmelių vienuolio, teologo Mikołajaus Opackio (mirė 1627) veikalas *Altare incensi sive methodus*, kuriame iš kunigaikščių giminės kilęs šv. Brunonas – Saksonijos kunigaikščio Lotaro sūnus, vienuolišką gyvenimą pradėjęs Romoje šv. Aleksijaus vienuolyne, popiežiaus Jono XIX laikais į Rutėniją išvyko ir apie 1025 m. nukankintas⁴⁴¹. Tačiau sugrįžkime prie Titmaro kronikos. 1658 m. pasirodė trys tomai bolandistų leidžiamo *Acta Sanctorum*, kurie buvo skirti vasario mėnesio šventiesiems. Viename jų prie vasario 14 d. buvo Jeano Bollando (1596–1665) tekstas, skirtas šv. Brunonui – arkivyskupui ir kankiniui su 18 draugų Prūsijoje. Jis apibendrina iki tol surašytus tekstus ir žinomus šaltinius bei pagrindu pasiėmė Titmaro pasakojimą. J. Bollandas misijos teritorija laikė Prūsiją, o *locus et data martyrii* – Prūsijos–Rusijos pasienyje 1008 m. vasario 14 dieną. Taip pat čia buvo publikuotas ir Titmaro kronikos fragmentas apie šį šventąjį⁴⁴². Ši publikacija buvo paruošta iš Paderborno Jėzuitų kolegijos (dab. Briuselio) rankraščio ir Reineccijaus publikacijos, darytos iš Titmaro kronikos autografo⁴⁴³.

Titmaro Merzeburgiečio kronikos įtaką šv. Brunono istorijos pasakojime galima dar rasti jėzuito Philippo Labbe *Concordia chronologica*, kurioje šv. Brunonas prie 1008 m. vadinamas rutėnų vykupu ir prūsų apaštalu,

⁴⁴⁰ Ibid., p. 76–77. Du Brunonai yra ir knygos rodyklėje.

⁴⁴¹ *Altare Incensi, Siue, Avrea Methodvs Se, Svaqve Omnia Ad Maiorem Dei* [...] Avthore R. P. F. Nicolaus (a Jesu Maria.) carmelita discalceato Polono. Dvaci, M DC XXX [1630], p. 182.

⁴⁴² Bollandus J. De sanctis martyribus Brunone archiepiscopo et XVIII sociis in Prussia // *AS Februariis*, T. 2, 1658, p. 796–798.

⁴⁴³ Ibid., p. 798; Taip pat žr.: *1009 metai*, p. 80.

nurodyta kankinystės data – vasario 14 diena⁴⁴⁴. Taip pat Ph. Labbe pateikia ir Sigeberto kronikos šv. Brunono kankinystės datą, tik jis jau nurodo 1010 metus⁴⁴⁵. Iki tol matėme kitų autorių pasirenkamus šio kronikinko pateikiamus 1009-uosius. Ph. Labbe jau naudojo Aubert Le Mire 1608 m. *Chronicon Sigeberti Gemblacensis* leidimą⁴⁴⁶. Tačiau vyraujantys ir XVII a. išlieka 1008-ieji. Titmaro Merzeburgiečio kronikos 1667 m. leidimo šeštoje knygoje prie šv. Brunono istorijos paraštėje pateikiamas Ursbergo abato kronikos fragmentas su *ekehardiška* kankinystės žinia⁴⁴⁷.

Tačiau svarbiausias sudvejintų šventųjų laikotarpio klausimas – jų paskutinių misijų geografija. Reikia iš karto akcentuoti tai, kad šv. Bonifaco kankinystės istorijoje įsitvirtinusi Rusija kaip *locus martyrii* nekėlė neaiškumų. Problema, kaip ir anksčiau, aprašantiems šio šventojo kankinišką mirtį buvo slavų klausimas. Tačiau, kaip ir XVI a., jie buvo sutapatinami su rusais / Rusija, pridėdamas Petro Natalio fiksuotas bosnių / Bosnijos (arki)vyskupo įvardijimas. Taip yra du šventuosius skiriančių Arnodo Wiono, Carlo Stengeliaus, Gabrielio Bucelino darbuose. Pirmasis jų nurodo, kad šv. Bonifacas Romoje buvo konsekruotas Bosnijos arkivyskupu ir nuvykęs Evangeliją skelbti į Rusiją, slavų provinciją⁴⁴⁸. Anhauseno prie Brenzo benediktinų vienuolyno abatas, teologinių veikalų autorius C. Stengelius atkartoja kamaldulių XVII a. pradžios šventųjų katalogo informaciją⁴⁴⁹, vadindamas pirmuoju Bosnijos arkivyskupu, hunų, slavų ir rusų apaštalu⁴⁵⁰. Ne viename savo darbe sudvejintą šventąjį mini benediktinas G. Bucelinas. *Aquila*

⁴⁴⁴ *Concordia chronologica a Philippo Labbeo* [...] *Æræ christianæ. Pars posterior, secvnda tertie dynastyæ* [...]. Parisiis, 1670, p. 280: S. Bruno ruthenorum Episcopus, & Borussorum Apostolus die 14. Februarij sabbato martyrio coronatur, vt docet Ditmarus lib. 6.“

⁴⁴⁵ Ibid.: „Sigebertus differt in annum 1010“.

⁴⁴⁶ *Chronicon Sigeberti Gemblacensis Monachi*. [...] Stvdio Avberti Miræi Bruxell. Canonici & Bibliothecarij Antwerp. Antverpiæ, M DC VIII [1608], p. 145: „R. VIII. F. XIV. ANNO CHR. MX. Bruno Episcopus martyrizatur“.

⁴⁴⁷ Titmaro Merzeburgiečio kronikos 1667 leidimu: *Chronici Ditmari episcopi Merspurgensis libri VIII quinque Imp. saxonorum Heinrici I, Ottonum trium et Heinrici II res gestas complexi. Cum notis marginalibus, Tab. genealogicis et indice copioso* ed. Joachimus Joan Maderus. Helmstedt, 1667.

⁴⁴⁸ *Lignvm Vitæ, secvnda pars*, p. 693: „, postmodum a Pont. Rom. eductus, & Archiepiscopi Bosnensis consecratus, in russiam, Slaurorum prouinciam, ad prædicandum Euangelium missus“.

⁴⁴⁹ Žr. išn. 240.

⁴⁵⁰ *Lavdes S.P.N. Benedicti Abbatis Monachorum in Occidente Patriarchæ*. [...] per R. P. D. Carolvm Stengelivm Abbatem [...]. Avgvstæ Vindelicorum, M DC XLVII [1647], p. 127.

Imperii Benedictina prie Bosnijos arkivyskupijos, kurią jis lokalizuoja Rusijoje, šv. Bonifacą vadina kilusiu iš Saksonijos Otono III giminaičiu, Šv. Aleksijaus vienuolyno Romoje vienuoliu, pirmuoju Bosnijos arkivyskupu, apaštalavusiu Rusijoje bei atvertusiu karalių, vėliau šio brolio nužudytu⁴⁵¹. Pirmu Bosnijos arkivyskupu, žuvusiu 1000 metais Rusijos apaštalu jis įvardijamas ir veikale *Menologium*⁴⁵². Tiesa, šią tradicinę šventojo charakteristiką Bucelinas keičia toje pačioje knygoje pateiktoje benediktinų chronologijoje. Čia jis rusų, hunų, slavų apaštalo šv. Bonifaco kankinystę datuoja 1009 metais, o taip pat susieja šį šventąjį su Gniezno arkivyskupija⁴⁵³. Prie šių metų Bucelinas jį jau patalpina veikaluose *Germania Topo-Chrono-Stemmato-graphica* bei *Annales Benedictini*. Be tradicinių apibūdinimų, jis šv. Bonifacą vadina Gniezno (arki)vyskupijos įkūrėju ir pirmuoju vyskupu⁴⁵⁴ (Bosnijos arkivyskupo jau nebelieka). Benediktinų ordino analuose *Russia* dar pakeičiama į *Ruthenorum* provinciją⁴⁵⁵. Pateikdamas savo pasakojimo šaltinius, prie pirmosios nurodo *Iepes. & c.*, prie antrosios išvardija jau daugiau – *Petr. in Catal., Wion., Yepes., & c.*⁴⁵⁶ Atrodo, kad šv. Bonifaco kankinystės datavimo 1009 metais ir jo susiejimo su Gniezno (arki)vyskupija reikėtų ieškoti šaltinyje *Iepes. / Yepes.* Tai – ispanų benediktino Antonio de Yepes (mirė 1618) daugiatomis veikalas *Coronica General de San Benito*, kuriame pateikti pasakojimai apie abu šventuosius. Apie šv. Brunono kankinystę jis rašo prie 1007 m., šv. Bonifaco kankiniškos mirties istoriją datavo

⁴⁵¹ *Aquila imperii Benedictina*. Authore R. P. F. Gabriele Bucelino. Venetiis, MDC LI [1651], p. 356.

⁴⁵² *Menologium Benedictinum Sanctorvm, Beatorvm* [...] Opera æ studio R.P.F. Gabrielis Bucelini, [...]. Veldkirchii, M DC LV [1655], p. 436.

⁴⁵³ *Ibid.*, p. 210: „Alius rursus Russorum, Hunorum, Sclavorum Apostolus S. Bonifacius Martyr occumbit, cui originem suam in acceptis refert Gnesnensis Archiepiscopus“.

⁴⁵⁴ *Germania Topo-Chrono-Stemmato-graphica* [...]. Opera et studio R.P.F. Gabrielis Bucelini, [...]. Avgvstæ Vindellicorvm, 1656, p.69: S. Bonifacius, Otthonis III. Imp. Consanguineus S. Romoaldi nostri discipulus, Gnesnensis Episcopatus auctor & Pontifex Primus, a Russorum Regis, quem ad fidem Christi convertat, fratre interemptus, idem Sclavorum Apostolus nuncupatus“. Taip pat žr.: *Annales Benedictini* [...] Avthore R.P.F. Gabriele Bucelino [...]. Pars 1. *Augustæ Vindellicorum*, 1656, p. 209: „Ei debentur præter fidem, sanguinem, & salutem tot populorum, Gnesnensis Archiepiscopus initia, quæ in D. Adalberto Episcopali jure originem habuere.“

⁴⁵⁵ *Annales Benedictini* [...] Bucelino, p. 209: „sanctissimus Bonifacius Hunnorum, Slavorum, & Russorum Apostolus, siccitatem sterilis Ruthenorum provinciae, cum Regem imptimis ac populum Regni pene universi baptis mali unda expiasset“.

⁴⁵⁶ *Germania Topo-Chrono-Stemmato-graphica* [...] Bucelini, p. 69; *Annales Benedictini* [...] Bucelino, p. 209.

1008 metais. Pastarąjį šventąjį jis siunčia į Prūsiją, o šv. Brunono mirtį lokalizuoja Rusijoje⁴⁵⁷. Tačiau abi šias kankinystes Antonio de Yepes sieja su platesniu regionu – *tierras Setentrionales* (t. y. Šiaurės Europa), kur gyvena slavai. Taip pat pažymi, kad iš slavų regiono jau buvo atverstos Bohemija ir Lenkija, o kitas naujas žemes ir miestus reikėjo dar atversti. Tai ir darė du žymūs šv. Benedikto ordino vienuoliai šventieji Brunonas ir Bonifacas, skelbdami Dievo žodį Rusijoje ir Prūsijoje⁴⁵⁸. Pasakojimas apie šv. Bonifaco kankinystę su antrašte „La vida, y martyrio de san Bonifacio discipulo de san Romoaldo Arçobispo de Prusia, y martyr“⁴⁵⁹ paremtas Damiano *Vita s. Romualdi*. Tik vietoj Rusijos figūravo Prūsija: šv. Bonifacas popiežiaus konsekruotas Prūsijos provincijos arkivyskupu, ten pamokslavo, karalių krikštijo, o atskirai gyvenantis Prūsijos karalius jį nukankino⁴⁶⁰. Taip viskas suvedama į šv. Adalberto *locus martyrii* – Prūsiją. Su pastarojo šventojo siužetu Damiano pasakojime šv. Bonifaco paskutinę misiją siejo ir F. Verovius, kurio tekstas, skirtas šiam šventajam, pasirodė bolandistų *Acta Sanctorum* rinkinyje 1701 metais išleidus birželio mėnesio šventųjų tomą⁴⁶¹. Jis *locus martyrii* (1008 m. birželio 19 d.) laikė ne Rusiją, nes ši jau buvo pakrikštyta kunigaikščio Vladimiro, o Livonijos ar Žemaitijos teritoriją pasienyje su Prūsija, nes tik čia galėjo būti žinota šv. Adalberto misija⁴⁶².

Grįžtant prie G. Bucelino apie šv. Bonifacą pateiktos informacijos šaltinio klausimo, reikia pasakyti, kad Antonio de Yepes veikale jokios užuominos apie šio šventojo ryšį su Gniezno (arki)vyskupija nėra. Dėl datavimo galime svarstyti taip, kad G. Bucelino veikale metų pasislinkimą lėmė įsitvirtinęs šv. Brunono žūties datavimas 1008 metais. Taip pat prisiminkime jau aptartą F. Ferrariaus *Catalogus generalis sanctorum*, kurio šaltinis aiškiai buvo ne Baronijaus *Bažnyčios analai* ir *Martirologas*, o Antonio

⁴⁵⁷ *Coronica General de San Benito, Patriarca de Religiosos*. Porelmaestro Fray Antonio de Ypes [...]. Vall a Dolid, 1615, p. 294^r: „padeciendo martyrio S. Bruno en Rusia, y S. Bonifacio en Prusia“.

⁴⁵⁸ Ibid.

⁴⁵⁹ Ibid., p. 295^r.

⁴⁶⁰ Ibid., p. 295^r–295^v.

⁴⁶¹ Verovius Fr. De Sancto Bonifacio archiep. Apostolico // *AS Junii*, T. 3, 1701, p. 907–910.

⁴⁶² Ibid., p. 908.

de Yepes veikalas, kuriame garsiojo kardinolo *Bažnyčios analuose* prie 1008 metų buvę šventieji išskirstyti į 1007 ir 1008 metus.

Pasižiūrėkime, kokią ispanų benediktinas pateikia iš Kverfurto kilusio šventojo, Gebhardo (*Gebeardo*) brolio, Šv. Jono vienuolyno Magdeburge vienuolio kankinystės lokalizaciją. Pasakojimas apie šv. Brunoną pavadintas „El martyrio de S. Bruno mongo; Arçobispo de Rusia, y Lituania“⁴⁶³. Tekste jis įvardijamas tik Rusijos arkivyskupu, o ši jam yra tapati Rutėnijai (*Rutenos o Rusios*)⁴⁶⁴. Taip pat pasakoma, kad tikėjimo skelbti išvyko į Rusiją, kur buvo nukankintas ir *Martirologe* įrašytas prie spalio 15 dienos. Pavadinime užfiksuota Lietuva pasakojime nefigūruoja. Tai greičiausiai buvo A. Wiono įtaka, kuri Antonio de Yepes, kaip ir J. Trithemijų, mini šiame kankinystės pasakojime. Tiesa, aiškindamasis dėl šv. Brunonui priskiriamo „vna obra sobre el Genesis“⁴⁶⁵. A. Wionas jau 1595 m. išleistoje *Lignum Vitae* buvo išaiškinęs J. Trithemijaus klaidą⁴⁶⁶. Šiame darbe jis įvardija šventąjį kaip „episcopvs Prussorum, & Litanorum Apostolus, & Martyr“⁴⁶⁷. Kaip ir ispanas, jis vadina šv. Brunoną rutėnų arkivyskupu (Antonio de Yepes rutėnai tapatūs rusams), kuris kilęs iš Saksonijos, Kverfurto kilmingųjų giminės, ir Saksonijos kunigaikštis Gebhardas buvo jo brolis, vienuolis minėto vienuolyno Magdeburge. Išrinkus ir popiežiui konseknavus rutėnų arkivyskupu, jis išvyko atversti prūsų ir lietuvių Sarmatijoje⁴⁶⁸. Misijos rezultata A. Wionas nusako taip: „ir per trumpą laiką atvedė juos į tikėjimą ir pakrikštijo“⁴⁶⁹. Šioje knygoje pateikiamų pasakojimų apie šventuosius charakteringas bruožas – A. Wiono pateikiami herbų, kuriuos tam tikras šventasis „nešė“ skleisdamas tikėjimą, aprašai. Prie šv. Brunono jis nurodo Lietuvos kunigaikščio herbą: šarvuotas vyras ant sidabrinio žirgo raudoname skyde⁴⁷⁰. Kankinystę A. Wionas datuoja

⁴⁶³ *Coronica General de San Benito*, p. 294^f.

⁴⁶⁴ *Ibid.*, p. 294^v.

⁴⁶⁵ *Ibid.*, p. 296^f.

⁴⁶⁶ *Lignvm Vitae*, secvnda pars, p. 341.

⁴⁶⁷ *Ibid.*, p. 698.

⁴⁶⁸ *Ibid.*, p. 698: „Archiepiscopus Ruthenorum electus, & consecratus, ad Prussos, & Litanos Sarmatiæ populos conuertendos missus fuit“. Toliau išn. 469.

⁴⁶⁹ *Ibid.*: „& hoc quidem breui ad fidem adductos, sacro baptismate tinxit“. Toliau išn. 470.

⁴⁷⁰ *Ibid.*: „& ut eorum Apostolus, Ducis Lituaniæ insignia, Hominem uidelicet armatum equo insidentem argenteos, in scuto rubeo, gestat“

1008 m. spalio 15 d., o savo pasakojimo šaltiniais nurodo Alberto Krantzo darbus bei kitus, pažymėtus *Martirologe*⁴⁷¹, kuri jis taip pat pateikia skaitytojams savo knygoje⁴⁷². Ir būtent prie jo esančiuose komentaruose išaiškina J. Trithemijaus (ir iš jo perėmusio Sixtus Senensis) klaidą dėl šio šv. Brunono kildinimo iš Italijos.

Iš A. Wiono šv. Brunono charakteristiką perėmė ir savo darbe sutrumpintai pateikė C. Stengelius⁴⁷³. Šis benediktinas išvertė į vokiečių kalbą bei 1607 m. publikavo ir patį *Lignvm Vitae*⁴⁷⁴. Čia reikia akcentuoti tai, kad vokiškame leidime yra praleisti A. Wiono komentarai, o ir rusų–rutėnų distingcija, buvusi lotyniškame leidime, dingsta. Tiek Rusijai, tiek Rutėnijai taikomas vienas *Reussen* įvardijimas⁴⁷⁵.

Lietuva šv. Brunono kankinystės istorijoje yra ir G. Bucelino veikaluose. Jis šį šventąjį vadina rutėnų (arki)vyskupu, pasiūstą atversti Sarmatų. Per trumpą laiką jis atvertė lietuvius į Kristaus tikėjimą ir dėl to nusipelnė Lietuvos apaštalo vardo⁴⁷⁶. Po to šv. Brunonas nuvyko į Prūsiją ir ten dirbo šį darbą⁴⁷⁷. Tačiau barbarų buvo nužudytas, nukirtus rankas ir kojas, o po to ir galvą. Kaip ir įprasta, šv. Brunono kankinystę G. Bucelino datuoja 1008 metais⁴⁷⁸, o tarp pagrindinių nurodomų šaltinių yra Titmaro ir Marijono

⁴⁷¹ Ibid.: „martyrio coronatus est an. Do. 1008. die 15 Octobris. *Crantzius Metrop. lib. 4, c. 3 & in Saxonia lib. 6, cap. 1 & alii in Martyrologio nostro notati*“.

⁴⁷² Ibid., p. 341.

⁴⁷³ *Lavdes S.P.N. Benedicti Abbatis Monachorum*, p. 128: „S. Bruno Ruthenorum Archiepiscopus Prussos, et Lituanos Sarmatiae populos Sacro Baptismate tinxit, atque ipse, ut etiam praecedentes, Apostolus gloriam etiam Martyrii laurea condecorarunt“.

⁴⁷⁴ *Lignvm Vitae. Baum des lebens. Historij des ganzen Ordens S. Benedicti*. [...] Von D. Arnoldo Wion in latein beschriben. Nun aber durch F. Carolum Stenoelium in die Teutsche sprach gebracht. Augspurg, M DC VII [1607].

⁴⁷⁵ Ibid., der Erste Theil, S. 145; der Ander Theil, S. 69, 114, 401, 402, 404, 405; Plg., *Lignvm Vitae*, prima pars, p. 261; secvnda pars, p. 199, 341, 693, 696, 698.

⁴⁷⁶ *Menologium Benedictinum Sanctorvm* [...] Bucelini, p. 713: „[...] a summo Pontifice Ruthenorum Archiepiscopus creatus, & ad conversionem Sarmatarum legatus. Cum autem Lituanos brevi temporis spatio aeterno cum merito, [...]“; su šone esančiu įvardijimu „Apostolus Lituaniae“; taip pat žr.: *Annales Benedictini* [...] Bucelino, p. 208: „[...] dein Ruthenorum Archiepiscopus, a summo Romano Pontifice creatus, & ad concessionem Sarmatarum legatus, cum Lituanos brevi temporis spatio Christo adduxisset, [...]“.

⁴⁷⁷ *Menologium Benedictinum Sanctorvm* [...] Bucelini, p. 713: „[...] nec modico fructu Apostolicis laboribus indefessus in Prussia laboraret, [...]“; *Annales Benedictini* žr. išn. 478.

⁴⁷⁸ *Menologium Benedictinum Sanctorvm* [...] Bucelini, p. 713: „[...] crudelissime tractatus, manibus denique ac pedibus imanissime detruncatis, capite praeciso, [...] Occubuit autem gloriosissimus Litanorum & Ruthenorum Apostolus & Tutelaris A. C. 1008.“; *Annales Benedictini*

Škoto kronikos bei Baronijus⁴⁷⁹. A. Wiono *Lignvm Vitae*, kuri aiškiai buvo vienas pagrindinių šaltinių, jis nenurodo.

Taip pat reikia akcentuoti, kad, remdamasis Titmaro pasakojimu apie šv. Brunono gyvenimą ir kankinystę, G. Bucelinas *Menologium* prie spalio 19 d. pateikia informaciją apie šio šventojo tėvą⁴⁸⁰ (taip pat žr. I d., 2.1. Sudvejintas šventasis Lenkijos-Lietuvos valstybėje).

Ilgieji pasakojimai davė rezultatą, kad Lietuvos vardas pradėtas fiksuoti ir trumpose šv. Brunono anotacijose. Taip prie šio šventojo *Lithuania, & Russia / la Lituania, e la Russia*, o prie šv. Bonifaco *Russia* yra italų dominikono Agostino Ardinghelli⁴⁸¹, benediktino Pietro Antonio Tornamira⁴⁸² darbuose; *Ruthenorum & Litanorum* bei *Russorum* prie šių šventųjų fiksuojama Austrijos benediktino Josepho Mezgerio veikale⁴⁸³.

Taigi Romos martirologe užfiksuoti du šventieji – Bonifacas prie birželio 19 dienos ir Brunonas prie spalio 15 dienos – oficialiai įtvirtino šv. Brunono Bonifaco gyvavimą dviejuose asmenyse. Abiejų šventųjų misijų paveikslas pasipildo naujomis interpretacijomis. Tik jeigu šv. Bonifaco misijos vaizdinyje iš Damiano šv. Adalberto siužeto atsiradusi Prūsija yra išimtis, tai šv. Brunono misijos paveiksle A. Wiono 1595 m. įvesta Lietuva dviejų šventųjų koegzistavimo laikotarpyje Vakarų Europoje leidiniuose tampa dažnu paskutinės misijos „geografiniu tašku“.

[...] Bucelino, p. 208: „nec modico fructu in Prusia laborasset a nonnullis duræ cervicis hominibus manibus, pedibusque præcis capite truncatus est.“

⁴⁷⁹ *Menologium Benedictinum Sanctorum* [...] Bucelini, p. 713; *Germania Topo-Chrono-Stemato-graphica* [...] Bucelini, p. 69; *Annales Benedictini* [...] Bucelino, p. 208. Taip pat žr. išn. 600.

⁴⁸⁰ *Menologium Benedictinum Sanctorum* kalendoriuje (*Nomenclator*) jis įvardijamas: „Ven. Brunonis e Ducibus Saxon. Mon. Querfurd.“; o p. 723 apie jį pateikiamas ir pasakojimas.

⁴⁸¹ Agostino Ardinghelli, *Congeminata vox turturis*; Dedikacija parašyta Stephanus Farnetanus, karmelitų ordino kolegijos dekano, Neapolyje MDXXXII, Vladislovui IV; 1633, Appendix, p. 3–4.

⁴⁸² *S. Benedetto abbate, patriarca, eiegislatore de' monaci riedificatore della Chiesa Romana. Historia monastica. Diuisa in quattro Libri* [...] Del [...] Pietro Antonio Tornamira, [...] Palermo, M DC LXXIII [1673], p. 270.

⁴⁸³ Joseph Mezger. *Historia salisburgensis, hoc est, Vitae episcoporum et* [...] 1692, p. 351.

1.4.2. „Brunono Bonifaco“ šaltinių publikavimas ir sudvejinimo rebuso išsprendimas

XVII amžiuje, šventųjų Bonifaco ir Brunono koegzistavimo laikotarpyje, buvo publikuoti ir nauji brunonianos šaltiniai. 1657 m. Philippe Labbe išleido Ademaro Šabaniečio kroniką (*Chronicon Ademari Chabannensis*) iš jėzuitų kolegijos (*Collegia Claromontani*) Paryžiuje bibliotekos rankraščio⁴⁸⁴. Joje buvo informacija apie šv. Brunono paskutinę misijinę kelionę ir jo kankinišką mirtį pečenegų krašte⁴⁸⁵. 1660 m. Helmštete poeto ir istoriko Heinricho Meibomiaus Vyresniojo (1555–1625)⁴⁸⁶ surinktų šaltinių rinkinį, tarp kurių buvo ir anoniminė Šteterburgo kronika (*Anonymi Chronicon Stederburgense*), išleido jo anūkas⁴⁸⁷. Ši Steterburge (*Steterburg*, Žemutinė Saksonija) XII / XIII a. surašyta kronika papildė *ekehardiškosios* žinios šaltinių bazę⁴⁸⁸. 1669 m. dienos šviesą išvyko ir Helinando iš Froidmonto kronika, datavusi šv. Brunono žūtį 1010 metais⁴⁸⁹. 1678 m. publikuotas šaltinis, datavęs šio šventojo kankinystę 1009 metais, bet lokalizavęs Prūsijoje. Tai – Viurcburgo kronika⁴⁹⁰, kuri šiandien vadinama Šv. Albano analais, surašytais XII a. pradžioje benediktinų vienuolyne Maince. Dar po dešimties metų publikuotas ir pirmasis brunonianos šaltinis – *Anonymi Chronicon Archiepiscopatus Magdeburgensis* (šiandien žinomas *Magdeburgo arkivyskupų darbų pavadinimu*), kuriame šv. Brunonas buvo įvardytas dviem vardais, o pati

⁴⁸⁴ *Novae Bibliothecae Manuscriptorum Librorvm. Tomvs secvndvs: Rervm Aqvitanicarvm [...]. Opera et studio Philippi Labbe [...]. Parisiis, M DC LVII [1657], p. [3–4]. Šiandien šis rankraštis saugomas Paryžiuje, Prancūzijos nacionalinėje bibliotekoje (Ms. Lat. 5926).*

⁴⁸⁵ *Ibid.*, p. 168–169.

⁴⁸⁶ Apie jį žr.: Johanek Peter. Meibom, Heinrich (der Ältere) // *NDB*, Bd. 16, 1990, S. 629–631.

⁴⁸⁷ Tai medikas Heinrichus Meibomius (1638–1700), apie jį žr.: Johanek Peter. Meibom, Heinrich (der Jüngere) // *NDB*, Bd. 16, 1990, S. 631.

⁴⁸⁸ *V. Cl. Henrici Meibomii Poetae & Historici Opvscvla Historica Varia Res Germanicas concernentia [...]. edita ab Henrico meibomio Nepote [...]. Helmestadi, CIO IOC LX [1660], p. 271: „M IIX. Bruno Episcopus a Prucis multis supplicijs affectus caelos petijt“. Šiandien kronika išlikusi viename XIV a. pradžios nuoraše, saugomame Volfenbiutelyje, Žemutinės Saksonijos archyve. Žr. išn. 288.*

⁴⁸⁹ *Bibliothecae Patrvm Cisterciensivm [...]. opera et studio D. Bertrandi Tissier [...]. Tom. VII, Parisiis, M DC LXIX [1669], p. 137: „1010. Bruno Episcopus Martyrizatur“.*

⁴⁹⁰ *Stephani Balvzii Miscellaneorvm. Liber primvs [...]. Parisiis, MDCLXXVIII [1678], p. 509: „MIX. Brun episcopus & monachus a Prucis multis supplicijs affectus, & manibus pedibusque absccisis, postremo capite plexus caelos petijt.“*

kankinystė lokalizuota Rusijos–Lietuvos pasienyje⁴⁹¹. Publikaciją Heinrichas Meibomius Jaunesnysis (tas pats, kuris publikavo anonimę Šteterburgo kroniką) parengė iš rankraščio, kurį savo bibliotekoje Heidelberge turėjo istorikas bei diplomatas Marquard Freher (1565–1614) ir kurį perdavė minėto leidėjo seneliui H. Meibomijui Vyresniajam⁴⁹². Šis rankraštis mūsų dienų nepasiekė, o XIX a. jis buvo saugomas Hanoveryje, Karališkoje bibliotekoje (Ms XIX 1106)⁴⁹³.

Praėjus dar dešimtmečiui šv. Brunono gyvenimo mirties ciklo šaltinių *editio princeps* papildė ir *Chronographus Saxo* (šiandien – Magdeburgo analai) publikacija, kurio XII a. pabaigos rankraštį Gottfriedas Wilhelmas Leibnizas (1646–1716) buvo gavęs per bolandistą Danielių Papebrochą (1628–1714) iš Antverpeno jėzuitų namų. Po G. W. Leibnizo mirties *Chronographus Saxo*, arba *Magdeburgo analų*, rankraštis su kitu jo palikimu buvo atiduotas Hanoverio karališkajai bibliotekai. Šiandien šis *codex unicus* saugomas šiame mieste, Žemutinės Saksonijos krašto bibliotekoje (Ms XIX 1105)⁴⁹⁴. *Chronographus Saxo* prie 1009 metų yra užrašytas pasakojimas apie šv. Brunoną Bonifacą, kuris dvyliktais savo atsivertimo metais išvykęs į Prūsiją ir kovo 9 dieną (septynios dienos iki kovo Idų) „minėto krašto Rusijos ir Lietuvos pasienyje“ su 18 kelionės draugų patyrė kankinišką mirtį⁴⁹⁵. Taip

⁴⁹¹ Anonymi Chronicon Archiepiscopatus Magdeburgensis // *Rerum Germanicarum Scriptores* ab Henrico Meibomio Juniore [...]. Tom. II, Helmstadii, [1688], p. 275: „[...] sanctus Bruno, qui & Bonifacius [...], ipse nihilominus Archiepiscopus gentium pari agonis triumpho subsequenter in confinio Rusiæ & Lituæ regionum martyrisatus est, [...]“; p. 284: „[...] secundum quoque Brunonem cognomento Bonifacium, prius quidem sancti Mauriti Magdeburg Canonicum“; taip pat žr. p. 279; visa kronika: p. 267–371.

⁴⁹² Žr. M. Frehero 1600 m. sausio 14 d. laišką H. Meibomijui Vyresniajam: *Rerum Germanicarum Scriptores*, T. II, p. 371–372.

⁴⁹³ Gatterer J. C. Nachricht von der neuen Ausgabe der gleichzeitigen Schriftsteller über die deutsche Geschichte // *Archiv*, Bd. 1, 1820, S. 226; Hout van F. *De rhonico [sic] Magdeburgensi. Dissertatio historica.* [...] Bonnae, [1867], p. 1, 7; Schum G. [Ivadas] Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium // *MGH SS*, T. 14, p. 370 (= A2); Leibniz G. W. *Sämtliche Schriften und Briefe*, hrsg. von der Deutschen Akademie der Wissenschaften. Reihe 1: Allgemeiner, politischer und historischer Schriftwechsel. Bd. 18. Berlin, 2005, S. 746, išn. 1.

⁴⁹⁴ Härtel H., Ekowski F. *Handschriften der Niedersächsischen Landesbibliothek Hannover*: Teil 2. Ms I 176a–Ms Noviss. 64. Wiesbaden, 1982, S. 226. Dolbeau F. Un manuscrit bollandien offert à Leibniz (Hannover, Landesbibl. MS XIX 1105) // *Analecta Bollandiana*, vol. 103, 1985, p. 60.

⁴⁹⁵ *Chronographus Saxo a Christo nato ad ann. MCLXXXVIII // Godefridi Guilielmi Leibnitii Accessiones Historicae quibus potissimum continentur Scripores Rerum Germanicarum [...]. Tom. I. [...] Hannoveræ, MDCC [1700], p. 220–221: „Dehinc XII conversionis ac conversationis suæ anno in Pruciam pergens, [...] Tunc in confinio prædictæ regionis Rusciæ & Lituæ cum prædicaret, [...], deinde*

per XVII a. II pusę brunoniana pasipildė šaltiniais, kurie suteikė naujų žinių apie šv. Brunoną Kverfurtietį. Tačiau reikia akcentuoti ir tai, kad šie šaltiniai į šį šventąjį mininčius ar platesnius pasakojimus pateikiančius veikalus XVII a. II pusėje nebuvo įtraukti. Standartiškai juose buvo nurodomi iš XVI a. atėję *brunoniniai* šaltiniai – Marijono Škoto, Urspergo abatų ir Sigeberto kronikos. Tai lėmė iš Romos martirologo jau su Baronijaus komentarais, jo paties *Bažnyčios analizė* bei A. Wiono *Lignvm Vitae* informacijos perėmimas. Šių darbų tekstai buvo kompiliuojami, kartkartėmis juos papildant sava interpretacija. Pokyčiai įvyko XVIII a. pradžioje. Juos jau lėmė šaltinių su „Brunonas Bonifacas“ publikacijos – XVII a. pabaigoje Magdeburgo arkivyskupų darbų ir Magdeburgo analizė, o 1710 m. ir Kvedlinburgo analizė, įvardytą kaip *Chronicon Saxonum Quedlinburgense*⁴⁹⁶.

Pirmasis, kuris įvedė „Brunono Bonifaco“ šaltinius į šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės siužetą, buvo prancūzų istorikas, benediktinas Johannesas Mabillonas (1632–1707)⁴⁹⁷. Jis 1701 m. išleistame viename *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti*⁴⁹⁸ tomų pateikė tekstą „Apie šv. Brunoną, rusų arkivyskupą ir kankinį“⁴⁹⁹, kurio pradžioje įvardija dar aiškiau: „Brunonas rusų arba rutėnų apaštalas, kurie lietuvių, o taip pat prūsų kaimynai“⁵⁰⁰. Šis konstatavimas buvo paimtas iš A. Wiono darbo, kuris sekant Renesanse atgimusia ir papildyta ptolemėjiškąja tradicija dar detalizuoja, kad anksčiau jie buvo vadinami roksolanais arba riksanais⁵⁰¹.

a paganus primo manibus ac pedibus præcisus tandem capite plexus cum sociis suis numero XVIII VII Idus Mart. Martyr inclitus cælos petiit.“; visa kronika: p. 1–315.

⁴⁹⁶ Chronicon Saxonvm Qvedlinbvr gens e // *Scriptores Brunsvicensia Illustrantium*. Tomus secundus, [...] maximam partem ex manuscriptis eruta, aucta, emendataqve, cura Godefridi Gvilielmi Leibnitii. Hanoveræ, M DCC X [1710], p. 272–296; 1009 m. žinutė – p. 287: „MIX. [...] Sanctus Bruno, qui cognominatur Bonifacius, Archiepiscopus & monachus, XI. suæ conversionis anno in confinio Ruscia & Lithua, à paganus capite plexus, cum suis XVIII, VII. Id. Martii petiit cælos.“

⁴⁹⁷ Fatouros Georgios. Jean Mabillon // *BBKL*, Bd. 5, 1993, Sp. 511–514.

⁴⁹⁸ *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti* pradėti leisti 1668 m.

⁴⁹⁹ De S. Brunone Russorum archiepiscopo & martyre // *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti, in sæculorum classes distributa. Saeculum VI* [...] Lucas D'Achery, [...] D. Johannes Mabillon, & D. Theodericus Ruinart, [...]. Pars Prima, Luteciæ Parisiorum, M DCC I [1701], p. 79–81.

⁵⁰⁰ Ibid., p. 79: „Bruno, Russorum seu Ruthenorum Lithuanis atque Prussis vicinorum apostolus“

⁵⁰¹ Ibid.: „At Ruthenorum Lituani Polonis ac Prussis vicinorum, qui ab antiquis Ryxani seu Roxolani vocantur.“; Plg., *Lignvm Vitae*, pars prima, p. 261: „sed aliorum Ruthenorum, Lituani, Polonis, & Prussis uicinorum, qui a Plinio, & Ptolemæo, Roxolani, a Strabone Ryxani, ab alijs uero Neothericis præsertim, nunc Russi, siue Rutheni appellantur“. Roksolanų, rutėnų ir rusų tapatinimas matyti 1525 m. Ptolemėjaus *Geografijos* leidime, kur Willibald Pirckheimer tekstą papildė savais

Tačiau dar svarbiau, kad jau pačioje pradžioje J. Mabillonas pateikia ištrauką iš *Chronicum Saxonicum*, kur prie 1009 metų šv. Brunonas yra įvardijamas dviem vardais, žūtis datuojama *XVI Kal. Martii* (vasario 14 d.) bei nurodoma Kverfurto giminės genealogija iki imperatoriaus Lotaro⁵⁰². Toliau tekste šį naują šaltinį jis lygina su Titmaro kronika, aptardamas *data martyrii*, su Marijono Škoto, Urspergo abato, Sigeberto kronikomis⁵⁰³ bei vadina ją *Chronographus Magdeburgensis*⁵⁰⁴. Ši J. Mabillono cituota ir lyginta kronika yra ne kas kita kaip šiandien mums žinoma Analisto Sakso kronika, kurios rankraštis XVII a. II pusėje jau buvo saugomas Paryžiuje, Saint-Germain des Prés vienuolyne⁵⁰⁵, kur J. Mabillonas praleido paskutinius 11 savo gyvenimo metų. Čia jis studijavo rankraštį ir buvo pirmasis, kuris susiejo šią rankraštinę kroniką su Saksonija ir Magdeburgu, įrašydamas ir pačiame rankraštyje antraštę *Chronicon Magdeburgense seu Saxonicum* (fol. 1^r)⁵⁰⁶. Ši kronika buvo publikuota 1723 m. vokiečių istoriko Johanno Georgo von Eckharto su pavadinimu *Annalista Saxo Chronicon*⁵⁰⁷.

Tačiau J. Mabillono atrastas ir įvestas šaltinis taip ir liko šiame leidinyje šv. Brunono *data et locus martyrii* lyginimo objektu. „Šventasis Brunonas, jis ir Bonifacas“ čia nebuvo pastebėtas. Garsusis prancūzų benediktinas tai padarė 1707 m. išėjusiam *Annales Ordini s. Benedicti*⁵⁰⁸ tome. Čia jis prie 1009 metų⁵⁰⁹ pasakė: „Bruno, alio nomine Bonifacius“⁵¹⁰. Lygindamas

komentaris, žr.: *BRMŠ*, t. 1, p. 150–151; taip pat ši tapatinimo tradicija perimta LDK (Mykolas Lietuvis, Jonas Lasickis) – žr.: *BRMŠ*, t. 2, p. 402, 405, 578, 590.

⁵⁰² *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti*, p. 79: „Certioræ sunt quæ habet Chronicum Saxonicum, quod penes nos habemus ms. ubi ad annum MIX. Eadem ferme, quæ referemus Ditmaro, narrat. Sic vero de ejus genere: Sanctus Bruno, qui & Bonifacius, archiepiscopus gentium, primum canonicus sancti Mauricii in Magdaburh XVI. Kal. Martii martyr inclutus cælos petiit. Pater hujus Bruno dicebatur, mater Ida, frater vero ejus Gevehardus dicebatur. Gebehardus genuit Burchardum & Idam. Burchardus genuit Gevehardum patrem Conradi archiepiscopi Magdeburgensis. Ida peperit Gebehardum patrem Lotharii imperatoris.“. Plg. *1009 metai*, p. 114.

⁵⁰³ *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti*, p. 80.

⁵⁰⁴ Tai kad po *Chronographus Magdeburgensis* įvardijimu Mabillono tekste slepiasi ta pati Analisto Sakso kronika rodo *data et locus martyrii – XVI Kal. Martii* ir *in confinio Litue & Russiæ* nurodymas – žr.: *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti*, p. 80–81. Magdeburgo analuose būtų *VII Id. Martii* ir *in confinio predictæ regionis Ruscicæ & Litue*, – žr.: *1009 metai*, p. 120.

⁵⁰⁵ *1009 metai*, p. 113; Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 42.

⁵⁰⁶ *Ibid.*, S. 368.

⁵⁰⁷ *Corpvs historicvm mediæ ævi* [...] editi Jo. Georgio Eccardo. Tomvs primvs. Lipsiæ, M DCC XXIII [1723], coll. 133–682.

⁵⁰⁸ *Annales Ordinis s. Benedicti* leisti 1703 m., iki jo mirties išėjo 4 tomai.

⁵⁰⁹ Taip datuoti Mabilloną įgalina jo cituojama vad. Viurcburgo kronika, žr. išn. 490.

Titmaro (o kartu ir *chronographus Saxonicus* = Analistas Saksas) žinias su Petro Damiano pasakojimu, padarė išvadą, kad rusų apaštalas ir arkivyskupas *Bruno seu Bonifacius* yra tas pats šv. Romualdo mokinys Bonifacas, o šį savo teiginį pagrindė taip: „abiem atvejais tas pats vardas, ta pati gimtinė, kilmė iš spindinčių Otonų giminės, tas pats apaštalavimas Prūsiose, ir galop tas pats kankinystės būdas, būtent galvos nukirtimas“⁵¹¹. Šį jo atradimą ir argumentaciją perėmė ne vienas, rašęs XVIII amžiuje apie šv. Brunoną Bonifacą ir jo kankinystę⁵¹². Ir čia reikia akcentuoti tai, kad istoriografijoje įsigalėjęs teiginys⁵¹³, jog šiuos du šventuosius sujungė bolandistas jėzuitas Conradas Janningas (*Janninck*, 1650–1723), 1715 m. išėjusiam *Acta Sanctorum* birželio mėnesio tome prie 19 dienos parašydamas komentarą *De eodem S. Bonifacio martyre*⁵¹⁴, yra koreguotinas. Tai, kaip matome, buvo pastebėjęs ir fiksavęs benediktinas J. Mabillonas, disponavęs tik du vardus fiksavusia Analisto Sakso kronika.

C. Janningas savo išsamiam komentare *De eodem S. Bonifacio martyre* (1715), sujungdamas šventuosius Brunoną ir Bonifacą, naudoja visus publikuotus „Brunono Bonifaco“ šaltinius – *Chronicon Magdeburgense* (= Magdeburgo arkivyskupų darbai), *Chronographus Saxo* (= Magdeburgo analai), *Chronicon Quidlenburgense* (= Kvedlinburgo analai). Analisto Sakso kronika dar nebuvo publikuota ir jo pasakojime nepaminėta. Taip pat jis įveda į savo pasakojimą *Chronicon Halberstadense* (šiandien – Halberštato vyskupų darbai), kuri 1710 m. Leibnizo išspausdinta kartu su Kvedlinburgo analais⁵¹⁵. Šie šaltiniai jam leido konstatuoti, kad šv. Brunonas taip pat vadintas Bonifacu. Tačiau toliau aiškinantis šio šventojo gyvenimą ir kankinystę, pagrindiniai

⁵¹⁰ *Annales Ordinis s. Benedicti* [...] Auctore Domno Johanne Mabillon, [...] Tomus quartus, [...] Lutecæ – Parisiorum, M DCCVII [1707], p. 209.

⁵¹¹ Ibid.: „Utrobique enim idem nomen, eadem patria, genus illustre ex Ottonum stirpe, idem Prussorum apostolatus; idem denique martyrii genus, scilicet capitis amputatio“

⁵¹² P.vz., *Annales ecclesiastici Germaniæ* [...], studio et opera P. Sigismundi Calles m. p. E Societate Jesu. Tomi V. [...]. Viennæ Austriæ, M. DCC. LXII [1742], p. 84–86.

⁵¹³ Žr. išn. 422; Taip pat tai buvo perimta ir lietuvių istoriografijoje: Leonavičiūtė I. Šv. Brunono Kverfurtiečio ciklo šaltiniai // *1009 metai*, p. 220; Paknys M. Šv. Brunono Kverfurtiečio freskos Pažaislio kamaldulių vienuolyne // *LKMA Metraštis*, t. XXXII, Serija A, Vilnius, 2009, p. 174, išn. 2.

⁵¹⁴ Janning C. *De eodem S. Bonifacio martyre. Commentarius novus* // *AS Junii*, T. 6, 1715, p. 217–223.

⁵¹⁵ *Scriptorus Brunsvicensia Illustrantium*. T. 2, p. 110–148.

šaltiniai (kaip ir J. Mabillonui) yra Titmaro kronika, siuntusi šv. Brunoną į Prūsiją ir lokalizavusi jo mirtį Prūsijos–Rusijos pasienyje, ir Damiano *Šv. Romualdo gyvenimas*, kuriame šv. Bonifacas vyksta pas pagonis, prisimenančius šv. Adalbertą, o po to ir pas rusų karalių, nuo kurio brolio rankos jis žūva. Be šių šaltinių, kalbėdamas apie paskutinę šv. Brunono Bonifaco misijinę kelionę, C. Janningas dar pristato Ademaro Šabaniečio kronikos pasakojimą. O galutinė jo nuomonė – šv. Brunonas jau 1007 m. su 18 draugų išvyko į Prūsiją, kur ir žuvo 1008 m. vasario 14 dieną⁵¹⁶. Komentaro pabaigoje kaip visko apvainikavimas pateikiama šaltinio publikacija – sujungti Titmaro ir Damiano tekstai⁵¹⁷.

Darbai apie jau vieną šventąjį pasirodė kamaldulių aplinkoje. 1746 m. išleista kamaldulio iš Ravenos Bonifazio Collina (1689–1770)⁵¹⁸ daugiau kaip 100 puslapių studija apie šv. Brunoną Bonifacą⁵¹⁹, o 1754 m. išėjo ir vokiečių kalba kamaldulio Bazilijaus (*Basiliius Camaldulensis*) *Diarum oder Camaldulensisches Tagbuch*, kuriame ties birželio 20 diena buvo tekstas apie arkivyskupą ir kankinį Prūsijoje šv. Bonifacą arba Brunoną Bonifacą⁵²⁰. Ir jeigu pirmasis pateikė daug *brunoninių* šaltinių, tai antrojo pasakojimo pagrindas buvo Petro Damiano hagiografinis pasakojimas, papildytas Titmaro kronikos informacija. Įdomu tai, kad čia vėl buvo prisimintas ir skaitytojui pateiktas Rusijos karalius Busianas (žr. I d., 1.1.2. Paskutinės šv. Bonifaco misijos geografinės interpretacijos), pas kurį nuvyko šv. Brunonas Bonifacas. Kankinišką šio šventojo mirtį jis datavo 1008 m. vasario 14 dieną⁵²¹. Dar vienas svarbus akcentas, kad kamalduliai jau buvo pamiršę šv. Bonifaco šventę

⁵¹⁶ Janning C. De eodems S. Bonifacio martyre. Commentarius novus // *AS Junii*, T. 6, 1715, p. 222.

⁵¹⁷ Ibid., p. 223–225.

⁵¹⁸ Apie jį žr.: Vigilante M. Collina, Bonifacio // *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 27, 1982, prieiga: <[⁵¹⁹ *Vita di S. Bruno Bonifazio Camaldolese, Discepolo di S. Romoaldo, Arcivescovo alle genti, Apostolo della Russia, e Martire* \[...\] Scritte da un Monacho Camaldolese, e Consecrate al Padre D. Giovanni Ipsi Abate Generale di detto Ordine. In Bologna, MDCCXLVI \[1746\].](http://www.treccani.it/enciclopedia/bonifacio-collina_(Dizionario-Biografico)/>.</p></div><div data-bbox=)

⁵²⁰ Der Heil. Bonifacius oder Bruno Bonifacius, Erzbischof und Martyrer in Preussen // *Diarium oder Camaldulensisches Tag-buch, das ist: Seiliger, Seeliger und in Gott aus dem Heil. Orden Romualdi, auch etwelcher anderer, beyderley Geschlechts fromm abgelebter Seelen, [...] Lebens-Beschreibung*, Zweyter Theil. Verfasset durch Patrem D. Basilium Camaldulenser-Eremiten der H. Congregation von Monte Corona, [...]. Wien in Oesterreich, 1754, S. 277–289.

⁵²¹ Ibid., p. 285, 287.

rugsėjo 4 dieną (žr. I d., 1.1.3. Šv. Bonifaco šventės klausimas), o Petras Delfinas pradėtas laikyti šio šventojo pagerbimo birželio 19 dieną *autoriumi*⁵²².

Kita vertus, šio šventojo dualizmas egzistavo dar ir po J. Mabillono ir C. Janningo darbų. Štai, pvz., XVIII a. ir šv. Bonifacą, ir šv. Brunoną galime rasti vokiškoje vad. Zedlerio enciklopedijoje⁵²³. Abu jie yra ir 1863 m. išėjusioje prancūziškoje G. Beléze enciklopedijoje⁵²⁴. Tai lėmė išlikę du asmenys liturgijoje, kur šis dualizmas išsilaikė iki pat XX a. II pusės⁵²⁵.

Taigi, naujai atrasti ir publikuoti šaltiniai pasitarnavo dviejų asmenų sujungimui į vieną – šv. Brunoną Bonifacą. Tačiau aiškinantis jo gyvenimą ir kankinystę pagrindu buvo platieji Damiano ir Titmaro pasakojimai. Todėl paskutinės misijos geografija buvo nusakoma dviem geografiniais topais – Rusija ir Prūsija (dažniausiai – Rusijos (arki)vyskupas nužudytas Prūsijoje), o kankinystės data buvo jau anksčiau įsitvirtinę 1008-iejai, dar pridodant ir *titmariškąją* vasario 14-ąją.

2. ŠV. BRUNONO BONIFACO PAŽINIMAS 1009-ŪJŲ MISIJOS GEOGRAFINĖJE ERDVĖJE

2.1. Sudvejintas šventasis Lenkijos–Lietuvos valstybėje

Jau rašėme, kad dėl šaltinių informacijos painumo ir šaltinių, mininčių „šv. Brunoną Bonifacą“ (Analisto Sakso kronika, Magdeburgo arkivyskupų darbai, Kvedlinburgo ir Magdeburgo analai), nežinojimo Viduramžiais susiformavo ne tik skirtingos šv. Brunono Bonifaco pažinimo tradicijos, bet ir XVI a. II pusėje atsirado du šventieji, kurių vieno žūtis buvo lokalizuojama Rusijoje, o kito – Prūsijoje. Kaip skirtingus šventuosius – Brunoną ir Bonifacą – įtvirtino 1583 m. išspausdintas ir įvestas visoje Katalikų bažnyčioje naujasis

⁵²² Ibid., p. 279; taip pat plg.: *Vita di S. Bruno Bonifazio Camaldolese*, p. 107–108.

⁵²³ Zedler J. H. *Universal-Lexicon*. T. 4, 1733, Sp. 611–612 (S. Bonifacius); Sp. 1635 (S. Bruno).

⁵²⁴ Beléze G. *Dictionnaire des noms de baptême*. Paris, 1863, p. 73 (Boniface (Saint)); p. 76 (Brunon (Saint)).

⁵²⁵ 1956 m. *Martyrologium Romanum* – du šventieji – birželio 19 ir spalio 15; Atnaujintas Martirologas 2001 m. (po II Vatikano Susirinkimo) – Brunonas – kovo 9 d. - Kult šviętego Brunona-Bonifacego, s. 257–258, išn. 5; Meysztowicz W. Szkice o świętym Brunonie-Bonifacym, s. 453, išn. 46 pateikia 1948 m. išleisto Romos martirologo pavyzdį.

Romos martirologas (žr. I d., 1.4.1. Dviejų šventųjų koegzistavimas). Šis naujas liturginis kalendorius Vilniaus akademijos auklėtinio ir retorikos profesoriaus jėzuito Szymono Nikowskio (*Nicovius*, apie 1551–1591)⁵²⁶ buvo išverstas į lenkų kalbą ir 1591 m. išleistas Krokuvoje⁵²⁷. Taip Lenkijos–Lietuvos valstybę pasiekė žinios apie du šventuosius – Rusijoje Evangeliją skelbusį ir ten nužudytą šv. Bonifacą⁵²⁸ bei Prūsijoje kankinio mirtimi mirusį rusėnų vyskupą šv. Brunoną⁵²⁹. Tiesa, su pirmuoju LLV visuomenė susipažino jau anksčiau. 1579 m. jėzuitas Petras Skarga (*Piotr Skarga, Piotr Powęski*, 1536–1612)⁵³⁰ ne tik pradėjo eiti Vilniaus akademijos rektoriaus pareigas, bet ir čia Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio spaustuvėje išleido *Šventųjų gyvenimus*⁵³¹ (pradėti ruošti 1577 m. jėzuitų provincijolo Francisco Sunyerio pavedimu⁵³²). Rinkinys susilaukė didelio populiarumo. Dar autoriui gyvam esant *Šventųjų gyvenimai* be *editio princeps* buvo išleisti septynis kartus. Tiesa, visi šie perleidimai buvo padaryti Krokuvoje⁵³³ (Vilniuje P. Skargos *Šventųjų gyvenimai* buvo vėl išleisti tik XVIII amžiuje⁵³⁴). Jau pirmajame leidime pateikta beveik 400 šventųjų gyvenimų, paimtų iš Vakarų Europos

⁵²⁶ Apie Szymoną Nikowską žr.: Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne: Bibliografia hagiografii staropolskiej*. T. I. Lublin, 2007, p. 166–167.

⁵²⁷ *Martyrologium Kosciola Rzymskiego. To iest: Poczet ábo Dziennik Męczennikow / y innych wszelákich Świętych: w ktorým się opisuie / ktorego wieku / ktorego dnia / ná ktorým miešcu / y iáko ktory szczeđł z tego šwiátá ná on żywot wieczny. Ná kázdy dzień przez cály rok wedlug nowego Kalendarzá [...]. Przydáne są Żywoty Świętych znákomišczych / iáko są opisáne w Rzymskim Breviarzu [...].* W Krákowie, 1591. Kelis kartus buvo perleistas: W Sandomierzu, 1747; W Berdyczowie, 1799, – žr.: Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. II, s. 15.

⁵²⁸ *Martyrologium Kosciola Rzymskiego*, s. 70^b: „Tegož dnia šwiętego Bonifácusá męczenniká / vcznía błogosławionego Romuálda / ktory od Rzymskiego biskupá ná przepowiedánie Ewángeliey do Ruši poslány / gdy przez ogień bez obrázenia przeszedł / á krolá y lud ochrzcił / od rozniewánego brátá krolewskiego zábity / wział požádaná koronę meczėnská“. Plg. išn. 231.

⁵²⁹ *Ibid.*, s. 124^v: „W Prušiech šwiętego Brunoná biskupá Ruthenow y męczenniká / ktory Ewángeliá w oney kráinie przepowiadáiac / od niebožnych poimány / po obcięciu rák y nog šcięty iest“. Plg. išn. 332.

⁵³⁰ Koncentruotai pie Petrą Skargą žr.: Heller Wolfgang. Skarga, Piotr // *BBKL*, Bd. 10, Sp. 620–622; Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. I, s. 226–228.

⁵³¹ *Żywotow Świętych stárego y nowego zakonu z pismá šwiętego y z powážnych pisarzow y Doktorow koscielnych wybranych.* [...] Przez Księdzá Piotrá Skargę Societatis Iesv przebrane [...]. Cz. 1–2. [Wilno], 1579.

⁵³² Wiewióra Z. *Šwięty Wojciech w piśmiennictwie Pomorza Wschodniego i Prus do końca XVIII wieku*. Gdańsk, 2010, s. 50; Plg. Vaišvilaitė I. Šventųjų kultas XVI a. antroje–XVII a. pirmoje pusėje // *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Vilnius, 2005, p. 139.

⁵³³ 1585, 1592–1593, 1598 (iš 1585 leid.), 1601 (iš 1592–1593), 1603, 1610, 1612–1613; o iki XVIII a. pab. išėjo 16 P. Skargos *Šventųjų gyvenimų* leidimų, – žr.: Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. II, s. 162–166.

⁵³⁴ *Ibid.*, s. 166.

hagiografinių veikalų, kurių pagrindinis – vokiečių kartūzo L. Surijaus šešiatomis *De probatis sanctorum historiis*⁵³⁵ (žr. 1.1.1. Šv. Romualdo mokinio šv. Bonifaco atradimas). Būtent čia trečiajame tome prie birželio mėnesio publikuotas Petro Damiano Šv. *Romualdo gyvenimas*⁵³⁶ ir buvo šaltinis Petro Skargos parašyti pirmajai šv. Bonifaco biografijai ne tik LDK⁵³⁷, bet ir apskritai visoje Lenkijos–Lietuvos valstybėje.

P. Skargos pasakojimas apie šv. Bonifacą pateiktas pabaigoje prie birželio 21 d. esančio šv. Romualdo gyvenimo⁵³⁸ su kolontitulu „Rusų apaštalo šv. Bonifaco gyvenimas“⁵³⁹. Jis perpasakojo Petro Damiano tekstą, pateikdamas savas interpretacijas, o pasakojimo pabaigoje parašė ir savo komentarą (*Ruś y od Laćińskiego kościola nawrocona*) apie šio kankinio misijos reikšmę, bet remdamasis savo laiko aktualijomis⁵⁴⁰. Tačiau mums svarbiau, kaip Petras Skarga interpretavo pačią šv. Bonifaco misiją, aprašytą Šv. *Romualdo gyvenimo* XXVII skyriuje. Anot jo, šv. Bonifacas buvo gavęs iš popiežiaus pagonių arkivyskupo šventimus, vyko su kelionės draugais į Lenkiją ir Rusiją⁵⁴¹. Pirmąjį misijos siužetą – nuvykimą pas pagonis ir stebuklus po šv. Vaitiekaus (Adalberto) kankinystės – P. Skarga, praleisdamas slavų įvardijimą, identifikuoja su prūsais (įrašas paraštėje *podobno był pierwey w Prusiech*)⁵⁴², o antrąjį – su Rusija (šv. Bonifacas atvyko pas rusų karalių ir jį

⁵³⁵ Witkowska A. Wprowadzenia // *Nasi Świąci*, s. 29; Vaišvilaitė I. Šventųjų kultas, p. 139 – čia reikia patikslinti autorę dėl jos teiginio, kad remtasi ir Cezarijaus Baronijaus komentuotu *Martyrologium Romanum*, ir to paties autoriaus *Annales Ecclesiastici*. 1579 m. šie leidiniai dar nebuvo išėję. P. Skarga Baronijaus *Bažnyčios analus* savo *Šventųjų gyvenimuose* pradėjo naudoti 1610 m. leidime. Taip pat žr.: Čiurinskas M. *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*. Vilnius, 2006, p. 131–132; Nastalska J. Świąty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 336.

⁵³⁶ *De Probatis Sanctorvm* [...] Svrvim. T. III, p. 705–731.

⁵³⁷ Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 203.

⁵³⁸ *Zywotow Świątych* [...] przez Ks. Piotrá Skargę, cz. 1, 1579, s. 569: „Zywot Romuáldá pustelniká / pisany od błogosławionego Piotra Damiana [...]“.

⁵³⁹ *Ibid.*, s. 576: „Zywot S. Bonifácyszá Apostoła Ruskiego“; o pasakojimo pradžioje (p. 575) šone užfiksuota antraštė – „Zywot S. Bonifácyszá Apostoła Ruskiego y męczeńniká“. Plg. Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 203.

⁵⁴⁰ *Ibid.*, s. 576. Šį P. Skargos pasakojimo pabaigoje esantį komentarą akcentuoja tiek Liudas Jovaiša, tiek Joanna Nastalska – žr.: Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 203–204; Nastalska J. Świąty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 336.

⁵⁴¹ *Zywotow Świątych* [...] przez Ks. Piotrá Skargę, cz.1, 1579, s. 575: „[...] do návrocenia Pogáństwa / od Papieżá błogosławieństwo wziął / y Arcybiskupem Pogańskim poświęcony iest. Idąc tedy z pewnymi towarzyszykami ku Polsce y do Ruśi / [...]“.

⁵⁴² *Ibid.*, s. 575.

pakrikštijo, o vienam broliui neįtikėjus karalius jį nužudė. Tačiau trečiasis brolis, keršydamas už brolio mirtį, pagavo misionierių ir įsakė nukirsdinti⁵⁴³.

1603 m. Krokuvoje pasirodo Petro Skargos padaryta dešimties tomų (iki 1000-ųjų metų) garsiųjų C. Baronijaus *Bažnyčios analų* lenkų kalba santrauka⁵⁴⁴, o 1607 m. ir antrasis leidimas, jau apimantis kitus du tomus (iki 1198)⁵⁴⁵. Ir jeigu pirmojoje publikacijoje galime rasti tik šv. Bonifacą, tai papildyme yra du šventieji. Prie 1008 metų pasakojamos, kaip ir pas C. Baronijų, šventųjų Brunono ir Bonifaco kankinystės istorijos.

Versdamas ir trumpindamas šiuos daugiatomius *Bažnyčios analus*, P. Skarga kartu pateikė ir kai kuriuos C. Baronijaus teksto pakoregavimus. Šv. Bonifacą jis vadina Rusijos apaštalu⁵⁴⁶, išvykusi atversti pagonių į *one kraie północne*⁵⁴⁷. Ir jeigu kardinolo C. Baronijaus leidinyje bent parašėte esančiame įrašė užsimenama apie šio šventojo apaštalavimą Prūsijoje, tai pirmojo Vilniaus universiteto rektoriaus darytoje santraukoje misionierius pasiekė pagonis, o po to nužudytas rusų⁵⁴⁸. Prie 1008 m. P. Skarga tiesiog vėl akcentavo, kad tais metais rusų apaštalas mirė kankiniška mirtimi⁵⁴⁹. Taigi, C. Baronijaus įžvelgiamo pagonių ir prūsų tapatinimo šioje santraukoje jau nebelieka. Aprašydamas prie šių metų šv. Brunono kankinystę, jis praplėtė *lenkiškąjį* C. Baronijaus cituojamos Titmaro kronikos motyvą. Anot P. Skargos, šv. Brunonas vyko į Prūsiją per Lenkiją, ten, Boleslovo Narsiojo paremtas, dalino prie Bažnyčios pinigus vargšams. Tačiau neįtikinęs žmonių dėl jo skelbiamo tikėjimo išvyko toliau į Rusiją, kur su 18 bendrakeleivių buvo

⁵⁴³ Ibid., s. 576: „A gdy do Ruskiego Krolá przyszedł / y státecźnie tám wiárę w iednego Bogá [...] rozslawiał: [...] Krol [...] y z swymi dworzány y domem swym wwierzył / y ochrcźzony iest. [...] y gdy brát ieden iego námowić się / áby w Chrystusa wwierzył Krolowi nie dał: [...] zábity iest: ktorego śmierci / mszcząc się trzeći brát / poymał Bonifacyuszá y ściąc roskazał.“

⁵⁴⁴ *Rocznedzieie kościelne od Narodzenia Pana y Boga naszego Iesvsa Christvsa. Wybrane z Rocznýchdzieiow Kościelnych Cesara Baronivsza, [...] nazwanych Annales Ecclesiastici. Przez X. Piotra Skarge [...]. Te Księgi zamykaią w sobie dzieść Tomow / to iest / lat Tyśiąć. W Krakowie, 1603.*

⁵⁴⁵ *Rocznedzieie kościelne od Narodzenia Pana y Boga naszego Iesvsa Christvsa. [...]. Te Księgi zamykaią w sobie dwanaść Tomow / to iest / lat Tyśiąć y dwieśćie. W Krakowie, 1607.*

⁵⁴⁶ Ibid., 1603, s. 1006.

⁵⁴⁷ Ibid., s. 1008.

⁵⁴⁸ Ibid. Plg. Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 335.

⁵⁴⁹ Ibid., 1607, s. 905.

nužudytas⁵⁵⁰. Prisiminkime, kad šv. Brunono Titmaro pateikta *locus martyrii* Prūsijos–Rusijos pasienyje, *Bažnyčios analų* autoriaus nuomone, buvo ne Rusija, o Prūsija (žr. I d., 1.4.1. Dviejų šventųjų koegzistavimas).

Romos martirologe užfiksuoti du šventieji matomi XVII a. pradžioje Romoje išleistuose Giacomo Lauro (Jacobus Laurus, kūrė 1584–1637) raižiniuose, vaizduojančiuose Lenkijos karalystės šventuosius. Apie 1600 m. Romoje sukurtas grafikos lakštas *Imago B. Virginis Czestachoviensis et Sancti ac Beati Regnorum Poloniae ac Svetiae Patroni*⁵⁵¹. Jame Čenstakavos Dievo Motiną supa 41 mažesnis vaizdas su daugiau kaip 100 Lenkijos ir Švedijos globėjų atvaizdais bei trumpais įrašais, kurių autorius, manoma, buvęs klierikas iš Lenkijos (vadinęsis *clericus jaroslaviensis*) Martynas Baronijus (*Marcin Baron, Barański*, mirė po 1610 m.), kuris tuo metu buvo atvykęs į Romą gauti pritarimo savo *Lenkijos šventųjų ir palaimintųjų katalogui*⁵⁵². Viename Čenstakavos Dievo Motinos raižinio mažesnių vaizdų yra šventieji Brunonas ir Bonifacas su įrašu *SS. Brunonis Episc. in Prussia mart. et Bonifacius Episc. et mart. in Prussia ord. S. Benedicti et Romualdi*⁵⁵³. Du šventieji, kurių kankinystės taip pat lokalizuojamos Prūsijoje (*Bonifacius Episcopus in Prussia* ir *S. Bruno Episcopus Mart. in Prussia*⁵⁵⁴), buvo užfiksuoti ir kitame, 1604 m. Giacomo Lauro raižinyje *Aquila SS. Patronum Regni Poloniae*, kuriame ant Erelio yra išdėlioti 63 medalionai su 75 jau tik Lenkijos karalystės šventaisiais⁵⁵⁵.

⁵⁵⁰ Ibid.; Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 335.

⁵⁵¹ Šiandien išlikusi tik Peter Overadt (Petrus Ouerrat) išspausdinta 1605–1606 m. Kelne šio raižinio kopija. Žr.: Knapiński R. Tak zwana kolońska seria rycin Icones et Miracula Sanctorum Poloniae i jej domniemany pierwowzór Jacopa Lauro // *Inspiracje grafiką europejską w sztuce polskiej. Czasy nowożytne* / red. K. Moisan-Jabłońska, K. Ponińska. Warszawa, 2010, s. 37–41. Raižinys publikuotas: *ibid.*, il. nr. 1; Baronas D. *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.* (Studia Franciscana Lithuanica, 4). Vilnius, 2010, p. 132; Maslauskaitė S. *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.* Vilnius, 2010, p. 75, il. nr. 14. Šventųjų Brunono ir Bonifaco kontekste žr.: Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 337–338. Apie Peterį Overadtą bendroji informacija: Merlo J. J. Overadt, Peter // *ADB*, Bd. 25, 1887, S. 4.

⁵⁵² Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. I, s. 21–22.

⁵⁵³ Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 337–338.

⁵⁵⁴ *Ibid.*, s. 337.

⁵⁵⁵ Raižinio publikaciją žr.: Knapiński R. Tak zwana kolońska seria rycin Icones et Miracula Sanctorum Poloniae, ill. 2, taip pat s. 42; plg. Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 337.

Romos martirologo ir sutrumpintų *Bažnyčios analų* išleidimas Lenkijoje su dviem šventaisiais keliems šimtmečiams LLV įtvirtino šventųjų Bonifaco ir Brunono koegzistavimą. Taip XVII a. trečiojo dešimtmečio pradžioje du šventieji atsiranda ir vietiniuose darbuose. Tai – kunigo Jano Węgrzynkowicziaus (mirė 1634)⁵⁵⁶ parašyta ir 1623–1624 m. Jaroslave išleista trijų dalių benediktinų ordino istorija⁵⁵⁷, kurioje dėl C. Baronijaus *Bažnyčios analų* įtakos prie 1008 metų⁵⁵⁸ randame pranešimus apie abiejų šventųjų kankinystes. Pasakojimas apie prūsų apaštalą šv. Brunoną parašytas remiantis Titmaro informacija, apie kankinį Rusijoje šv. Bonifacą trumpai konstatuojama iš Petro Damianio hagiografinio veikalų. Anot J. Węgrzynkowicziaus, šv. Brunonas dvyliktais savo atsivertimo metais vyko į Prūsiją ir ten jam bei palydovams kovo 17 dieną buvo nukirsta galva⁵⁵⁹. Jų kūnai ilgai išgulėjo nepalaidoti, kol šv. Brunono palaikus išpirko Boleslovas ir palaidojo spalio 15 dieną⁵⁶⁰. Šv. Brunono tėvo mirtį J. Węgrzynkowiczius nurodo lapkričio 19 dieną⁵⁶¹. Taip (tik neaišku dėl kokių priežasčių ar iš kokių šaltinių) jis visiškai susipainiojo datose. Titmaro *data martyrii* – XVI / decimo sexto Kalendas Martii (vasario 14 d.) jis padarė kovo 17 d., o šventojo tėvo mirtį (XIV Kalendas Novembris / spalio 19 d.) nukėlė lygiai mėnesiu vėliau. Vienintelę teisingą nurodė Romos martirologo *translatio* datą. Prie pastarosios datos fiksavimo J. Węgrzynkowiczius trumpai atkartoję Martirologo informaciją apie šv. Brunoną – nurodydamas ne tik kankinystės vieta Prūsiją, bet ir aprašydamas jį kaip rusų vyskupą bei konstatuodamas jau detalesnį

⁵⁵⁶ Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. I, s. 259.

⁵⁵⁷ *Posag to iest zbior rzeczy kosztowniejszych y osob świątobliwszych zakonu s.oyca Benedykta: z chronistow y autorow wielebnych kościelnych zgromadzony* [...] przez spowiednika panien zakonnych iaroslawskich x. Iana Węgrzynkowica Bobowczyka. W Iaroslawiu, 1623–1624.

⁵⁵⁸ Knygoje yra klaida: „Rok Pański 108. Zakonu 486“; kaip ir prieš tai metai: „Rok Pański 106. Zakonu 484“; toliau 1009 ir 1011 metai parašyti teisingai: „Rok Pański 1009. Zakonu 487“ ir „Rok Pański 1011. Zakonu 489“, – žr.: *Ibid.*, cz. 1, kol. 101–104.

⁵⁵⁹ *Ibid.*, cz. 1, kol. 102: „S. Bruno Apostoł Pruski [...] / iako pisze Dytmarus / [...] we dwanaście lat po swym nawrocceniu, do Pruskiey ziemie zaszedł [...]. Siedmnastego Marca głowę mu wcięto, y towarzyszom także iego, [...]“.

⁵⁶⁰ *Ibid.*: „Ciała długo bez Pogrzebu leżaży, azie Bolesław z swą poćiechą odkupił. [žr. išn. 561] Martyrologium pietnastego Października, kiedy przeniešienie ponobyło/ [toliau žr. išn. 562]“

⁵⁶¹ *Ibid.*: „Oćiec zaś tego S. Męczennika, Habit Zakonny na vpomnianie synowskie oblokł, y 19. Listopada w pokoiu odpoczał“.

nužudymo būdą – rankų, kojų ir galvos nukirtimą⁵⁶². Čia reikia pasakyti, kad pateikdamas apie šį šventąjį informaciją iš Romos martirologo jis naudojo lenkišku leidimu⁵⁶³. Tik vietoj rutėnų vyskupo, kuris buvo dar S. Nikowskio vertime, pas J. Węgrzynkowiczių jau – rusų vyskupas.

Šv. Brunono žūtis su 18 palydovų Prūsijoje 1008 m. kovo 17 dieną nurodoma iš Tucholos Karališkoje Prūsijoje kilusio Piotro Hiacynto Pruszczo (1605–po 1667)⁵⁶⁴ išleistuose darbuose – Lenkijos šventųjų kataloge *Monstra Świętych*⁵⁶⁵ ir šventųjų gyvenimų rinkinyje *Forteca Duchowna*⁵⁶⁶, kuriuose taip pat aprašomas ir 977 m. Rusijoje nužudytas šv. Romualdo mokinys šv. Bonifacas⁵⁶⁷. Pastarojo paskutinės misijos itinerarą P. Pruszczas aprašo remdamasis P. Damiano pasakojimu. Iš Romos misionierius, kur jis buvo įšventintas į arkivyskupas, vyksta į Raveną, iš ten, surinkęs palydovus, patraukia į Lenkiją, o po to – į Rusiją⁵⁶⁸. Lenkijos–Rusijos atkarpa detalizuojama taip: šv. Bonifacas atvyko pas pagonis (*one Pogany*), kur skelbė Kristaus žodį, o šie bijodami, kad neatsitiktų taip, kaip po šv. Vaitiekaus kankinystės prie jo karsto, kai daugelis žmonių atsivertė į Kristaus tikėjimą, šv. Bonifaco nenužudė⁵⁶⁹. Po to misionierius nuvyko pas Rusų karalių, kuri

⁵⁶² Ibid.: „te słowa ma, w Prusiech S. Brunona Biskupa Ruskiego y Męczennika, który Ewangelia w kraiu tym opowiedaiąc, od niezbożnych poimany, po obcięciu rąk y nog, ścięty iest.“

⁵⁶³ Plg. išn. 529.

⁵⁶⁴ Apie P.H. Pruszcza žr.: Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. I, s. 194–195.

⁵⁶⁵ *Monstra świętych, błogostawionych y świątobliwie żyjących patronów polskich* [...]. W Krakowie, 1647. Perleista: W Poznaniu, 1689 ir su pavadinimu *Widok Świętych*. W Wilnie, 1760. Žr.: Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. II, s. 15–16.

⁵⁶⁶ *Forteca Duchowna Królestwa Polskiego, z Żywotow Świętych tak iuż Kánonizowánych y Beátyfikowánych, iáko też świątobliwie żyjących Patronow Polskich* [...]. Przez Piotra Hyacintha Pruszcza, Krotką, prostą, lecz prawdziwą życia ich Historyą z rożnych Authorow zebrawszy, [...]. W Krakowie, 1662; perleista: *Forteca Monarchów y cátego Królestwá Polskiego duchowna*, [...]. Przez Piotra Hyacintha Pruszcza, [...]. W Krakowie, 1737.

⁵⁶⁷ *Forteca Duchowna* [...] przez Pruszcza, 1662, s. 22–25 (1737, s. 35–38) su antrašte *Żywot świętego Bonifácego, vczniá Romuáldá ś. Arcybiskupá y Męczenniká Ruskiego*.

⁵⁶⁸ *Forteca Duchowna* [...] przez Pruszcza, s. 22–23: „dla tegoż poszedł do Rzymu, gdzie wzięwszy błogosławieństwo od Papieżá / był od niegoż Arcybiskupem poświęcony / á máiąc iuż pozwolenie od Stolice Apostolskiej / powrócił do Ráwenny: tam towarzyszw przybrawszy / puścił się z nimi ku Polsce / á wprzod do Ruśi“. Plg. išn. 541.

⁵⁶⁹ Ibid., s. 23: „A gdy między one pogány przyszedł / śmieie / y z wielką żarliwością Chrstusa im opowiadał / [...] przetoż boiąc się / áby śmiercią iego / iáko y Woyćiechá Świętego po cudách u Grobu / ludzi więcey do Wiary Chrześciańskiej nie obrociło się / wstrzymáli się [...] od zábićia Męzá Świętego.“ Plg. *Żywotow Świętych* [...] przez Skargę, cz. 1, 1579, s. 575–576.

atvertė, bet jo brolio buvo nužudytas⁵⁷⁰. Ir nors pačiu pirmu sakiniu P. Pruszczas konstatuoja, kad šv. Bonifacas gyveno apie 1000-uosius metus, kankinystę jis datuoja „tiksliai“ – 977 metais⁵⁷¹. *Forteca Duchowna* autorius pasakojimo pabaigoje nurodo pasakojimo vienintelį šaltinį – Damiano Šv. Romualdo gyvenimo 89 (sic!) skyrių⁵⁷². Tokia klaida (nurodant 89, o ne XXVII sk.) yra padaryta ir C. Baronijaus *Annales ecclesiastici* prie 997 metų pradedant pasakoti šv. Bonifaco kankinystės Rusijoje istoriją. Čia teksto šone yra užfiksuotos nuorodos: „c Petr. Dam. In Romualdo c. 89“ ir „d Idem Petr. *ibid.* Cap. 88.“⁵⁷³ Šią klaidą P. Pruszczas perėmė iš Baronijaus *Bažnyčios analų*, kuriuose esantys 997 metai lenkų hagiografo pasakojime ir galėjo virsti 977-aisiais. Toks *lapsus linguae* net ir šiais laikais lengvai padaromas. Pavyzdys – Joannes Leo *Prūsijos istorijos* vertimo į lenkų kalbą publikacija, kurioje šv. Adalberto 997-ieji žūties metai virto 977-aisiais⁵⁷⁴. Naudojimasis *Bažnyčios analais* P. Pruszcziui leido pateikti Šv. Romualdo gyvenimo pasakojimą *plačiau* nei aprašė P. Skarga savo *Šventųjų gyvenimuose*. Nors ir pastarojo įtaka taip pat matoma *Forteca Duchowna* tekste.

Prūsų apaštalo ir kankinio šv. Brunono gyvenimas⁵⁷⁵ P. Pruszczas imtas iš antrinio šaltinio. Čia atsiranda jau minėta misionieriaus ir jo 18 palydovų keistoji kovo 17-osios kankinystės data, jų nužudymo būdas fiksuojamas kaip galvos, rankų, kojų nukirtimas⁵⁷⁶, Boleslovui išpirkus kankinių palaikus, jie yra palaidojami jo valstybėje, o tai įvyksta 1008 metais⁵⁷⁷.

⁵⁷⁰ Ibid., s. 23–24: „Przyszedł potym Wielebny Biskup do krolá Ruskiego / [...] Ktorego on z dworem wszystkim okrzćiwszy [...]á gdy brat iego ieden niechćiał w Chrystusa uwierzyć / [...] zábyty był od krolá / ktorego śmierci chcąc się pomścić brát trzeći ná Mężu Świętym / [...] kazał poimác / [...] przy wielkim ludzi zgomádzeniu / y swoicy obecności / kazał śćiać Świętego Biskupá / Roku 977“. Plg. išn. 543.

⁵⁷¹ Ibid., s. 22: „Bonifacyus święty żył około Roku Páńskiego 1000.“ Taip pat žr. išn. 567.

⁵⁷² Ibid., s. 25: „*Petrus Damianus in vita Sancti Romualdi, cap. 89.*“.

⁵⁷³ *Annales Ecclesiastici*, t. 10, p. 918.

⁵⁷⁴ Ks. Jan Leo. *Dzieje Prus.* Z braniewskiego wydania roku 1725 przełożył BP Julian Wojtkowski. Olsztyn, 2008, s. 60; plg. išn. 678.

⁵⁷⁵ *Forteca Duchowna* [...] przez Pruszczá, s. 37–38 (1737, s. 52) su antrašte *Żywot świętego Brunoná, Apostolá Pruskiego y Męcenniká z towarzyszymi.*

⁵⁷⁶ Ibid., s. 38: „Dla tegoż dnia 17. Márcá iest od Pogánstwa zámordowány z ośminastą swych towarzyszow / ktorym głowy, ręce, nogi ućinano ták [...]“.

⁵⁷⁷ Ibid.: „Ciáłá ich długo bez pogrzebu leżáły / nie máiąc żadnego poszánowánia / áże krol Bolesław okupił / y potym z wielką uczćiwością w swym Páństwie pochował. [...] Roku 1008.“

Šiandien lenkų istoriografijoje yra įsitvirtinusi nuomonė⁵⁷⁸, kad pirmajame darbe *Monstra Świątych* Pruszczas bus pateikęs sutrumpintą lenkišką versiją XVII a. pradžioje Romoje atsiradusio M. Baronijaus *Catalogus Sanctorum et beatorum Regni Poloniae Patronorum*, nutylint tikrąjį autorių. Šventųjų Brunono ir Bonifaco atveju šis istoriografinis nusistatymas kelia abejonių. Prisiminkime, kad Giacomo Lauro raižiniuose abudu šventieji yra siejami su Prūsija. Šiuo atveju P. Pruszczas šventųjų kataloge *Monstra Świątych*, o ir *Forteca Duchowna*, nenutolsta nuo tradicinės kankinysčių lokalizacijos – Brunonas nukankintas Prūsijoje, o Bonifacas – Rusijoje. Tačiau šiuos neatitikimus kaip klausimą palikime ateities tyrinėtojams spręsti, kaip ir klausimą dėl kovo 17-osios kankinystės datos (galbūt su labai paprastu atsakymu, kurį, pvz., pateikia, kaip matysime toliau, Florianas Jaroszewiczius).

XVII a. viduryje Vakarų Europoje buvo išleistas ne vienas benediktino G. Bucelino veikalas (žr. I d., 1.4.1. Dviejų šventųjų koegzistavimas). Vienas jų – *Menologium benedictinum* – greitai buvo „aprobuotas“ Lenkijos–Lietuvos valstybėje. Tai padarė Krokuvos ir Vilniaus universiteto auklėtinis, kurį laiką dirbęs Senuosiuose Trakuose, benediktinas Stanisławas Szczygielskis (1616–1687)⁵⁷⁹ savo šventųjų kalendoriuose *Aquila polono-benedictina*⁵⁸⁰ ir *Calendarium Benedictinum e Menologio sanctorum*⁵⁸¹, kurie išleisti 1663 m. Krokuvoje. Pastarajame pateikė kalendorinį sąrašą, imdamas iš minėto G. Bucelino darbo, t. y. perspausdindamas jo *Nomenclator*. Prie birželio 19 d. yra Rusijoje nukankintas Bosnijos arkivyskupas šv. Bonifacas⁵⁸², o prie spalio

⁵⁷⁸ Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. I, s. 21, 194.

⁵⁷⁹ Apie Stanisławą Szczygielskį žr.: Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. I, s. 240–241.

⁵⁸⁰ *Aquila Polono-Benedictina In qua, Beatorum & Illustrium Virorum Elogia, Cœnobiorum, ac rerum memorabilium Synopsis, Exordia quoq̄ & progressus. Ordinis D. P. Benedicti Per Poloniam & eius Sceptris subiectas Prouincias breuiter describuntur.* [...] Auctore R. P. Stanislao Szczygielski, [...]. Cracoviæ, 1663.

⁵⁸¹ *Calendarium Benedictinum e Menologio Sanctorum Beatorum atq[ue] Illustrium eiusdem Ordinis Virorum excerptum, in quo Celebriorum Instituti Benedictini Personarum nominatenus per dies singulos anni totius breuiter recensentur.* Cracoviæ, 1663. Autorius (Stanislaus Szczygielski) pasirašęs dedikacijoje.

⁵⁸² Ibid., p. 124: „XIII. Cal. IVLII. 19. Iunij. [...] Bonifacij Archiepiscopi Bosniensis, & Martyr. viri Apostol. in Russia.“; plg. *Menologium Benedictinum Sanctorvm* [...] Bucelini:

mėnesio du Brunonai: prie 15 d. yra rutėnų vyskupas ir apaštalas šv. Brunonas, kilęs iš Saksonijos kunigaikščių⁵⁸³, o prie 19 d. – jo bendravardis tėvas, įvardintas Kverfurto vienuoliu⁵⁸⁴. J. Nastalska, nepreciziškai pateikdama duomenis lentelėje, sujungia šiuos du Brunonus į vieną asmenį⁵⁸⁵. Klaidingai apie šv. Brunono *sutreinimą* konstatuoja ir W. Meysztowiczius⁵⁸⁶. Darant tokias išvadas visiškai nėra atkreipiamas dėmesys į S. Szygielskio (o tiksliau – G. Bucelino) šio antro Brunono įvardijimą. Jis nėra vadinamas *sanctus*, o tik *venerabilis*, o spalio 19 diena yra ne kas kita, kaip Titmaro Merzeburgiečio kronikoje pateikiama šv. Brunono Kverfurtiečio tėvo, kuris po sūnaus kankinystės „ilgai sirgo ir, kaip man pats pasakojo, sūnaus nurodymu priėmė vienuolio apdarą“, mirties data (*XIII. Kal. Novembr.*)⁵⁸⁷.

Antrajame darbe S. Szczygielskis jau pateikia ir šventųjų gyvenimus, išdėliotus pagal liturginį kalendorių. Šv. Bonifaco gyvenimo ir kankinystės aprašymą jis pateikia prie birželio 19 d., o šv. Brunono – prie spalio 16 dienos. Šventojo tėvo šioje knygoje jau nėra. Šv. Bonifaco tekstas yra beveik pažodžiui paimtas iš G. Bucelino *Menologium benedictinum*. S. Szczygielskis tik jį papildė rusų karaliaus vardu (*Regi Demetrio primum*)⁵⁸⁸, o taip pat „išima“ G. Bucelino naudojamą pirmojo Bosnijos arkivyskupo įvardijimą, palikdamas tik Rusijos apaštalą⁵⁸⁹. Kaip šaltinius lenkų benediktinas nurodo: „*ex Petro Damiani. Augustino Camaldulensi, Menolog. Bened. Annalium*

„DECIMOTERTIO CAL. IVLII. XIX. Iunij. Bonifacij Archiep. Bosnens. & martyr. viri Apostol. in Russia.“

⁵⁸³ *Calendarium benedictinum e menologio ...* Szczygielski, p. 211: „JDIBVS OCTO. 15. Octobris [...] Brunonis Ruthenorum Apostoli Episcopi Martyris & Tutelaris, e Ducibus Saxon.“; plg. *Menologium Benedictinum Sanctorvm [...]* Bucelini: „IDIBVS OCTOB. XV. Octob. [...] Brunonis Ruthenorum Apostoli Episc. Mart. & Tutelaris, e Ducibus Saxon.“

⁵⁸⁴ *Ibid.*, p. 215: „XIV. CAL. NOV. 19. Octobris. E. [...] Ven. Brunonis e Ducibus Saxon. Monachi Querfurd.“; plg. su Bucelinu, išn. 480.

⁵⁸⁵ Žr.: Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 345.

⁵⁸⁶ Meysztowicz W. Szkice o św. Brunonie-Bonifacy, s. 452.

⁵⁸⁷ *1009 metai*, p. 84–85.

⁵⁸⁸ *Aquila polono-benedictina [...]* Szczygielski, p. 66: „In Russiam delatus, Apostolicum laborem strenue aggressus. Regi Demetrio primum suspectus fuit, [...]“; plg. *Menologium Benedictinum Sanctorvm [...]* Bucelini, p. 436: „In Russiam delatus, Apostolicum laborem strenue aggressus, Regi primum suspectus fuit, [...]“.

⁵⁸⁹ *Aquila polono-benedictina [...]* Szczygielski, p. 67: „Claruit celeberrimus hic Russiæ Apostolus, sub Annum Christi 1000.“; plg. *Menologium Benedictinum Sanctorvm [...]* Bucelini, p. 436: „Claruit celeberrimus hic Russiæ Apostolus, primus Bosnensium Archiepiscopus sub A. Christi 1000.“.

Bened. Tomo I.”⁵⁹⁰, t. y. prie G. Bucelino nurodomų šaltinių⁵⁹¹ pridėdamas tik savo naudojamą pastarojo *Menologium benedictinum*. Todėl J. Nastalskos svarstymai, kad šiuos leidinius turėjo ir naudojo pats S. Szczygielskis⁵⁹², yra, švelniai tariant, tiesiog nesusipratimas.

G. Bucelino šv. Brunono paskutinės misijos aprašymą lenkų benediktinai keičia ir papildo kur kas daugiau. Pateikdamas pačią pradžią *Menologium benedictinum* teksto (iki apaštalavimo Lietuvoje)⁵⁹³, toliau S. Szczygielskis konstruoja savą šv. Brunono misijos itinerarą. Misionierius vyksta į Prūsiją, tačiau prieš tai nuvyko į Lenkiją pas Boleslovą Narsujį⁵⁹⁴, o iš ten pas lenkų kaimynus prūsus, kur gerai mokėta vokiečių kalba⁵⁹⁵. Aprašydamas šv. Brunono kankinišką mirtį Prūsijoje 1008 m., S. Szczygielskis vėl trumpam sugrįžta prie G. Bucelino teksto, nurodydamas rankų, kojų ir galvos nukirtimą⁵⁹⁶. Tačiau toliau pasakojimą praplečia *translatio* siužetu. Naudodamasis kitais šaltiniais/iu jis rašo apie palaikų išpirkimą, įvykdytą Lenkijos karaliaus Boleslovo, kuris anksčiau taip buvo pasielgęs ir su šv. Brunono draugo šv. Adalberto palaikais, bei nurodo Romos martirologo *translatio* datą – spalio 15-ąją – kaip jo atminties dieną⁵⁹⁷. S. Szczygielskis prie šv. Brunono kaip šaltinius išvardija: „*Ex Menol. Bened. Ditmaro, B. Petro Damiani, Marianoscoto, Baronio.*”⁵⁹⁸, t. y. prie G. Bucelino sąrašo⁵⁹⁹ prideda jo *Menologium benedictinum*, Petrą Damianį, tačiau nenurodo kitų trijų G. Bucelino darbų – *Germania topo-chrono-stemmatographica* (1655),

⁵⁹⁰ *Aquila polono-benedictina* [...] Szczygielski, p. 67.

⁵⁹¹ *Menologium Benedictinum Sanctorvm* [...] Bucelini, p. 436: „Ex Petro Damiani, Augustino Camald. Annal. nostr. Benedict. tomo primo SS. Ordin. & c.“.

⁵⁹² Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 340.

⁵⁹³ Źr. išn. 476.

⁵⁹⁴ *Aquila polono-benedictina* [...] Szczygielski, p. 86: „Prius tamen in Poloniam veniens, a Boleslao Chrabry exceptus humaniter, multa ab eodem liberaliter, [...]“.

⁵⁹⁵ Ibid.: „Mox in Prussiam, vicinam mouens Polonis terram, verbum salutis, theutonicam linguam bene callens, zelose de prædicabat;“.

⁵⁹⁶ Ibid.: „a nonnullis duræ ceruicis hominibus, impias superstitiones suas abrogari non ferentibus, interceptus, crudelissime tractatus, manibus denique ac pedibus immanissime detruncatis, capite præcisio“; identiška pas Buceliną: *Menologium Benedictinum Sanctorvm* [...] Bucelini, p. 713.

⁵⁹⁷ Ibid., p. 86–87: „15. Die Octobris, memoria eius recolitur“.

⁵⁹⁸ Ibid., p. 87.

⁵⁹⁹ *Menologium Benedictinum Sanctorvm* [...] Bucelini, p. 713: „Ex Ditmaro, Mariano Scoto, Baronio, Annal. nost. German. & Bened. Aquila Imp. Bened. & c.“; plg. Bucelino *Annales Benedictini* 1655, p. 208: „Vid. Dithmanus, Marian. Scotus, Baron. & c.“

kuriuose yra *Germania chronologice designata* arba *Annales Germaniae* (p. 17–151); *Annales Benedictini* (1655) (=Annal. nost. German. & Bened.) bei *Aquila Imperii Benedictina* (1651) (=Aquila Imp. Bened.). Todėl ir šioje vietoje J. Nastalskos teiginiai reikalauja patikslinimo. Baronijaus *Annales Ecclesiastici* naudojami ne S. Szczygielskis, o G. Bucelinas savo *Menologium benedictinum* veikale. Lenkų benediktinas greičiausiai turėjo po ranka Romos martirologą. Tai rodo jo pažymėjimas „Martyrol. Roman.” perrašant G. Bucelino pasakojimo apie šv. Brunoną pradžią (kuri yra identiška tekstui, esančiam šiame liturginiame kalendoriuje). Problematiškiausias Bucelino / Szczygielskio šaltinių sąrašė yra Petras Damianio nurodymas. Jį, o tiksliau „*Petrus Damianus in Vita sancti Romualdi*”, kaip šv. Brunono pasakojimo šaltinį mini P. Pruszczas *Forteca Duchowna* (1662)⁶⁰⁰. Prisiminkime, kad šio hagiografo taip pat buvo eksplikuotas palaikų išpirkimo siužetas. Taigi, keltina tolesnio tyrimo reikalaujanti prielaida, kad tiek P. Pruszczas, tiek S. Szczygielskis galėjo naudotis tuo pačiu *brunoniniu* pasakojimu.

Tiek P. Pruszczo *Forteca Duchowna*, tiek S. Szczygielskio *Calendarium Benedictinum* buvo šaltiniai Krokuvos universiteto absolventui, astrologui ir astronomui Stanisławui Duńczewskiui (1701–1767), kuris XVIII a. I pusėje pradėjo leisti *Kalendarz polski i ruski*. 1746 metams sudarytame kalendoriuje šv. Romualdo mokinio, rusų arkivyskupo ir kankinio šv. Bonifaco kankiniškos mirties istorija, kuri imta iš P. Pruszczo veikalo, buvo pateikta prie gegužės 30 d.⁶⁰¹, o prūsų apaštalui ir kankiniui šv. Brunonui buvo skirtos net dvi dienos. Tai – kovo 18-oji ir Romos martirologe fiksuota spalio 15 diena. Prie kovo 18 d. S. Duńczewskis pažymi, kad tai antroji šio kankinio, nužudyto su 18 draugų 1008 m. Prūsijoje, diena⁶⁰². Šį pasakojimą jis paėmė iš *Forteca Duchowna*. Prie spalio 15 d. pateikiama trumpesnė informacija,

⁶⁰⁰ *Forteca Duchowna* [...] przez Pruszcza, 1662, s. 25.

⁶⁰¹ *Kalendarz polski y ruski na rok Panski 1746* [...] Stanisława z Łazow Dunczewskiego. [Zamość], [1745].

⁶⁰² Ibid.: „18. Drugi dzień Męczeństwa S. Brunona Apostoła Pruskiego y Męczenniká z Towáryszámi; [...] poszedł do Pruskiey Ziemie: gdzie słowá Ewángelij S. opowiedáiąć, iest od Pogaństwa, ieszcze na ten czas, zámordowány z 18. swych Towáryszow, [...] R. 1008“.

vadinant šv. Brunoną tik rusų vyskupu. Taip pat nurodoma, kad plačiau apie jį rašoma prie kovo 17 d.⁶⁰³, t. y. tiesiog automatiškai pateikiant P. Pruszczo datą. Šioje trumpoje informacijoje jau naudotas ir S. Szczygielskio kalendorius, iš kurio S. Duńczewskis paėmė informaciją apie šv. Brunono kilmę ir giminę, pažymėdamas, kad kilęs iš garsios Kverfurto giminės, ir išskirdamas jo brolių *Gebehardą*⁶⁰⁴. Taip pat čia jis, remdamasis Baronijaus komentuotu Romos martirologu, pateikia šaltinių pozicijas dėl skirtingo kankinystės datavimo – Marijono Škoto ir Ursbergo abatų kronikos – 1008 m., o Sigebertas – 1009 m.⁶⁰⁵ Tačiau pats „pasirenka“ 1008-uosius, nurodydamas ir nužudymo būdą: misionierius įvairiai kankinamas, o galiausiai nukertamos kojos, rankos ir galva⁶⁰⁶. Du šventuosius – šv. Bonifacą, gyvenusį 1000 metais, ir šv. Brunoną, nužudytą 1008 m., – S. Duńczewskis taip pat fiksuoja ir alfabetiniame sąrašė „O Świętych, Błogosławionych, Wielebnych y Pobożnych Polaka“ 1759 m. kalendoriujė⁶⁰⁷.

Vienas greta kito du šventieji yra ir jėzuito Jano Aloyzo Kuleszos (1660–1706) Vilniuje 1704 m. išleistoje bažnytinės unijos tarp stačiatikių ir katalikų istorijoje *Wiara Prawosławna*⁶⁰⁸. Abu jie dirbę pagonių atvertimo darbą. Šv. Brunonas, palaimintas popiežiaus Jono XIV (983–984), su 18 palydovų vykęs per Lenkiją į Prūsiją⁶⁰⁹. Šv. Bonifacas pagonių krikštyti vykęs jau gavęs Jono XV (985–996) palaiminimą⁶¹⁰. J. Kulesza jo misiją Rusijoje susieja su Vladimiru, į P. Damiano pasakojimą įpindamas ir šio

⁶⁰³ Ibid.: „15. Brunona Biskupa Ruskiego z Towarzyszami dzień uprzywileiowany, o którym wyżey d. 17. Márcá“.

⁶⁰⁴ Ibid.: „Roman. Martyrolog. Menelog. Benedicti. wyraża, iż był urodzony z Jáśnie Wielmożniey Familij Hrábiow de Qverfurt Brat Gebeharda Saskiego Xćia & c. Ex Ditmaro, B. Petri Damia. Mariano Scoto, & Baronio.“ Plg. išn. 598.

⁶⁰⁵ Ibid.: „więcey zaś o nim Marianus Scotus in Chronica & Urspergensis ad Ann: 1008. Sigebert. ad Ann. 1009. Crantzius in Metrop. Sax. lib. 4. cap. 3“.

⁶⁰⁶ Ibid.: „od niezbożnych różnemi męczony torturami; ná ostatek nogi, ręce y głowę mu ućiąwszy, Męczeńskiey dostał korony R. 1008“.

⁶⁰⁷ *Kalendarz polski y ruski na rok Panski 1759* [...] Stanisława z Łazow Dunczewskiego. [Zamość], [1758]: „S. Bonifacy Arcybiskup i Męczennik Ruski z Towarzyszami, żył w roku 1000. [...] S. Bruno Apostoł Pruski z 18. Towarzyszami, tamże umęczony y policzony z SS. roku 1008.“

⁶⁰⁸ *Wiara Prawosławna Pismem Świętym, Soborami, oycami Świętymi mianowicie Greckimi y Historyą Kościelną. Przez X. Iana Aloyzego Kuleszę* [...]. W Wilnie, 1704.

⁶⁰⁹ Ibid., s. 55, 57.

⁶¹⁰ Ibid., s. 55–56.

valdovo vedybų su Bizantijaus imperatoriaus Romano dukterimi Ana Bizantieta (*Anną lub Heleną*) siužetą⁶¹¹.

Nors Vakarų Europoje XVIII a. II pusėje jau buvo pasirodę J. Mabillono ir C. Janningo darbai, išaiškinę daugiau kaip pusantro šimtmečio egzistavusią sudvejinimo klaidą (žr. 1.4.2. „Brunono Bonifaco“ šaltinių publikavimas), LLV išleidžiamas pranciškono reformato Floriano Jaroszewicziaus (1694–1771)⁶¹² šventųjų gyvenimų rinkinys *Matka Świętych Polska*, kuriame prie kovo 17 ir 18 dienų sudėtos šventųjų Bonifaco ir Brunono kankinysčių istorijos. Vienas iš pagrindinių šaltinių jų gyvenimo istorijoms buvo ne kartą minėtas P. Pruszczas, kuris šv. Brunoną kankinystę datuoja kovo 17 diena. Anot F. Jaroszewicziaus, kaip tai pasakoma kreipimesi į skaitytojus *Matka Świętych Polska* pratarinėje, jis ne prie visų šventųjų stropiai laikėsi jų dienų, nes *Šventųjų gyvenimuose* dalies jų dienos skyrėsi ir prie kai kurių dienų buvo ne vienas šventasis⁶¹³. F. Jaroszewicziaus hagiografiniame darbe prie birželio 19 d. yra rašomi karmelito t. Bonaventūros Frezero, birželio 20 d. – pranciškono reformato Barnabo Barańskio, spalio 15 d. – šv. Jadvygos, prie spalio 16 d. – pranciškono Felixo Rydzyńskio gyvenimai⁶¹⁴. O šventieji Bonifacas ir Brunonas sudėti vienas prie kito kovo mėnesį⁶¹⁵. Abudu įvardinti rusų arkivyskupais⁶¹⁶, abiejų misijų itinerarai driekėsi per Lenkiją ir Rusiją⁶¹⁷. Tik jeigu šv. Bonifacas pastarojoje Evangeliją skelbdamas ir bažnyčias steigdamas 997 m. buvo nužudytas rusų karaliaus brolio⁶¹⁸, tai šv. Brunonas, iš popiežiaus Jono XIII (965–972) gavęs palijų, Magdeburgo arkivyskupo *Tagmono* (Taginono) išventintas į rusų arkivyskopus bei imperatoriaus Henriko II įkalbėtas, vyko su 18 draugų per Lenkiją į Kijevą, kur rado

⁶¹¹ Ibid., s. 56–57; s. 55. J. Kulesza nurodo, kad Elena (*Helena*) ji yra vadinama Titmaro ir Baronijaus.

⁶¹² Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. I, s. 104–105.

⁶¹³ *Matka Świętych Polska albo Żywoty Świętych Błogosławionych, Wielebnych, Świętobliwych, Pobożnych Polaków y Polek*. [...] Zebrane y spisane Przez X. Floryana Jaroszewicza [...]. W Krakowie, 1767, Przemowa druga.

⁶¹⁴ Ibid., s. 305, 311, 486, 490.

⁶¹⁵ Ibid., s. 131–133.

⁶¹⁶ Ibid., s. 131: „Żywot S. Bonifaciusza Arcybiskupa Ruskiego y Mięczennika“; s. 133: „Żywot S. Brunona Mięczennika Arcybiskupa Ruskiego“.

⁶¹⁷ Ibid.: „Bonifacius [...], tam przybrawszy Towarzyszow puscił się z niemi ku Polsce, á z tamąd do Rusi, [...]“.

⁶¹⁸ Ibid., s. 132.

šv. Bonifaco paliktas 400 bažnyčių⁶¹⁹. Pradėjęs ten ganytojišką darbą, Vladimiro, kuris užėmė miestą su variagais ir obodritais, buvo paimtas į nelaisvę, bet paleistas vykti į Prūsiją, kur 1008 m. ir nužudytas (rankos, kojos, o po to ir galva nukirsta) su palydovais, iš kurių trijų vardai buvo Benediktas, Petras ir Mikalojus⁶²⁰. Taip P. Pruszczo pateiktą laiکه skirtingą siužetą F. Jaroszewiczius padarė *brunoniniu*.

Metais vėliau Vilniuje išleistame prie Šv. Kotrynos bažnyčios benediktinių vienuolyno nuodėmklausio Karolio Andrzejowskio (1718–1775)⁶²¹ *Benediktinų kalendoriuje* pateikiamas prie birželio 20 dienos tik šv. Bonifaco gyvenimo ir kankinystės aprašymas⁶²². Tačiau tai jokiū būdu nėra sudvejinto šventojo „įveika“. Iš karto reikia akcentuoti, kad tai daugiau kaip prieš šimtmetį išleisto vokiečių benediktino Aegidijaus Ranbecko (t. p. Rambeck, 1608–1692)⁶²³ sudarytame *Calendarium annale benedictinum* (4 d., 1675–1677)⁶²⁴ prie tos pačios birželio 20 d. esančio šventojo gyvenimo ir kankinystės istorijos⁶²⁵, datuojamos apie 1000-uosius metus⁶²⁶, vertimas ar kartais laisvas perpasakojimas lenkų kalba su kai kuriomis pataisomis ar

⁶¹⁹ Ibid., s. 133: „Bruno [...] Z Polski udał się do Kijowa z osmnastą Towarzyszami swemi, [...]“.

⁶²⁰ Ibid.

⁶²¹ Witkowska A., Nastalska J. *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, T. I, s. 18.

⁶²² *Kalendarz Benedyktynski na kazdy dzien całego roku Zyciem Świętych Panskich Zakonu S. Oyca y Patryarchy Wielkiego na Zachodzie Benedykta [...] Zapisany A Zaś Nayprzewielebnieyszey w Bogu Jeymości Pannie Franciszce Annie Wołowiczownie Xięni Klasztoru Wilenskiego Tęgoz Zakonu [...] Przez X. Karola Andrzejowskiego, Benedyktyna Lubinskiego [...]. W Wilnie, 1768, s. 611–614, su antrašte „Zycie S. Bonifacego Arcy-Biskupa, y Męczennika“.*

⁶²³ Apie Ranbecką žr.: Schulte J. F. von. Rambeck, Aegid // *ADB*, Bd. 27, 1888, S. 202–203.

⁶²⁴ XVII a. pab. šis veikalas buvo išverstas bei išspausdintas ir vokiečių kalba. Lotyniškame leidime, kuriame sudėta pusketvirto šimto benediktinų šventųjų gyvenimų, prie kiekvieno šventojo buvo publikuoti ir jų gyvenimus bei kankinystes vaizduojantys raižiniai. Prie šv. Bonifaco randame Bartholomäuso Kiliano (1630–1696) raižinį pagal Jonaso Umbacho (1624–1693) piešinį, kuriame vaizduojamas šventasis su rusų karaliumi, už jų išskirta scena – misionieriaus išbandymas ugnimi. Žr.: *Calendarium Annale Benedictinum per menses et dies Sanctis ejusdem Ordinis inscriptum* a R. P. Ægidio Ranbeck monacho Schyrensi Benedictino. [...]. Pars II. Augustæ Vindelicorum, M DC LXXVII [1677], tarp p. 780–781. Šis vaizdas yra publikuotas ir prieš L. Jovaišos straipsnį kaip „Iklia Karolio Andrzejowskio knygos „Kalendarz benedyktynski“ (Vilnius, 1768) egzemplioriuje (Lietuvos Dailės muziejaus biblioteka)“ – žr.: Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, [p. 194]. Beje, mūsų žiūrėtame K. Andrzejowskio egzemplioriuje, priklausiusiame Kžečiovo (Krzeszów) benediktinų vienuolynui, vaizdų neradome. Prieiga: <http://bcdl.pl/dlibra/doccontent?id=1760&from=FBC>.

⁶²⁵ *Calendarium Annale Benedictinum per menses et dies Sanctis ejusdem Ordinis inscriptum* a R. P. Ægidio Ranbeck monacho Schyrensi Benedictino. [...]. Pars II. Augustæ Vindelicorum, M DC LXXVII [1677], p. 780–792.

⁶²⁶ Žr. išn. 634.

vietinėmis interpretacijomis⁶²⁷. Versdamas K. Andrzejowski praleido Ae. Ranbecko įpintus antikinės literatūros fragmentus. Pavyzdžiui, neatsirado vietos *Calendarium annale benedictinum* cituojamam Ovidijaus *Metamorfozių* apie suakmenėjusią graikų deivę Niobę fragmentui⁶²⁸ prie stabo ištiktu, bejausmių ir nejudančių šv. Bonifaco žudikų siužeto⁶²⁹. Taip pat K. Andrzejowski pakeitė misijos geografines detales. Jeigu Ae. Ranbeckas pasako, kad šv. Bonifacas pirma buvo tarp sarmatų, nes Rusija yra Sarmatijos dalis⁶³⁰, tai lenkiškame tekste sarmatai keičiami į Lenkiją. Ir, anot K. Andrzejowskio, misionierius pasuko link jos sienos (nes Rusija yra Lenkijos dalis) ir ten, Lenkijoje, pradėjo savo apaštalavimą⁶³¹. Dar vienas pastebėtinas lotyniškojo ir lenkiškojo tekstų skirtumas yra pasakojimo pabaigoje. Jei Ae. Ranbeckas konstatuoja, kad šv. Bonifacas yra pirmasis benediktinų ordino kankinys Vokietijoje⁶³², tai K. Andrzejowski savo tekste jau nebepalieka ordino akcento⁶³³, o prie *Calendarium Annale Benedictinum* įvardijimo „Bosnijos arkivyskupas“ jis parašo klaustuką⁶³⁴.

Vakarų Europos hagiografinių pasakojimų perėmimo aspektas nėra pastebėtas nei Lenkijos, nei Lietuvos istoriografijoje. Nematant šių tekstų „keliavimo“, daromos klaidingos išvados apie sekimą ar naudojimąsi tam tikrais šaltiniais. Todėl ir J. Nastalskos, ir L. Jovaišos teiginys dėl nurodytų

⁶²⁷ K. Andrzejowski ir kitus gyvenimus ėmė iš Ranbecko leidinio. Pvz., prie birželio 19 d. šv. Romualdo ar prie to paties mėnesio 21 d. – šv. Liutfrido *Gyvenimai* – žr.: *Kalendarz Benedyktynski* [...] Andrzejowskiego, s. 608–611, 614–617. Plg. *Calendarium Annale Benedictinum* [...] Ranbeck, p. 767–779, 792–802.

⁶²⁸ *P. Ovidii Nasonis Metamorphoseon libri XV, quos ex editione sua majore in usum scholarum accuratissime describendos*. Curavit Joannes Christianus Jahn. Lipsiae, 1832, p. 99.

⁶²⁹ *Calendarium Annale Benedictinum* [...] Ranbeck, p. 790; plg. *Kalendarz Benedyktynski* [...] Andrzejowskiego, s. 613.

⁶³⁰ *Calendarium Annale Benedictinum* [...] Ranbeck, p. 784: „Ubi primum inter Sarmatas fuit (nam Russia pars Sarmatiæ est) verba facere, prædicare, Christi sacra suadere.“

⁶³¹ *Kalendarz Benedyktynski* [...] Andrzejowskiego, s. 612: „Skoro wkroczył w granice Polskie, bowiem Ruś jest częścią Polski, wraz zaczynał Apostolstwo swoje, kazywał, nauczał, opowiadał Chrystusa.“

⁶³² *Calendarium Annale Benedictinum* [...] Ranbeck, p. 791: „a nostro Ordinis in Germania Protomartyre Bonifacio lauream [...]“.

⁶³³ *Kalendarz Benedyktynski* [...] Andrzejowskiego, s. 614: „będąc powszechnie nazwanym: pierwszym Męczennikiem w Niemczeh.“

⁶³⁴ *Ibid.*: „Zabity iest około Roku Pańskiego Tysiącznego; pierwszym był Arcy-Biskupem Bosneńskim? [...]“; plg. *Calendarium Annale Benedictinum* [...] Ranbeck, p. 792: „Cæsus Martyr circa annum Domini 1000. est; primus Bosnensis Archiepiscopus.“

K. Andrzejowskio „savų šaltinių“⁶³⁵ yra koreguotinas. Šis benediktinų hagiografas nurodė Ae. Ranbecko šaltinius⁶³⁶, kaip ir perėmė laisvą Petro Damiano *Vita s. Romualdi* teksto traktavimą iš šio XVII a. vokiečių benediktino teksto (pvz., kad Bonifacas pamatė ne kankinio šv. Bonifaco bažnyčią, o atvaizdą⁶³⁷).

Taigi Lenkijos–Lietuvos valstybėje įsitvirtina iš Vakarų Europos perimti du šventieji. Šv. Bonifaco kankinystė LLV hagiografų yra arba nedatuojama, arba fiksuojami 977 m., t. y. *lapsus linguae*, atsiradusi iš C. Baronijaus *Bažnyčios analuose* prie 997 metų esančio pasakojimo apie šventojo paskutinę misiją. Šią klaidą, nurodant jau 997 m., ištaiso F. Jaroszewiczius. Šv. Brunono, kaip ir Vakarų Europoje, kankinystės data nurodomi *ekehardiškieji* 1008-ieji. Konstruojant abiejų šventųjų paskutinės misijos itinerarą įvedamas Lenkijos siužetas. Šv. Bonifacas į Rusiją vyksta per Lenkiją (Skarga, Pruszas, Duńczewskis, Jaroszewiczius), o net ir kompiliuojant Vakarų Europos hagiografinius pasakojimus, eliminuojama visiškai Baltijos jūros regionui svetima Bosnija. Titmaro kronika sekant, dar labiau išplėtotas Lenkijos siužetas (prieš Prūsiją buvo Lenkijoje; palaikų išpirkimas iš prūsų ir palaidojimas Lenkijoje) šv. Brunono hagiografiniuose pasakojimuose. Ir jei Vakarų Europoje hagiografiniuose pasakojimuose šio šventojo misijiniame itinere buvo atsiradusi Lietuva, tai LLV hagiografai, kompiliavę šiuos kūrinius, ją keičia į Lenkiją.

⁶³⁵ Žr.: Nastalska J. Świąty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 341; Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 204.

⁶³⁶ *Calendarium Annale Benedictinum* [...] Ranbeck, p. 792: „*Petrus Damiani in vita Romualdi c. 27. August. Florentin. in Comment. ad idem caput. & in Histor. Camaldulens. p. 2. bib. I. cap. 13. Petr de Natalib. in Catalog. Sanct. Cit. supra ad vitam Romuald. Buzel. in Menol. & et Annalib. Benedictin.*“; plg. *Kalendarz Benedyktynski* [...] Andrzejowskiego, s. 614: „*Piotr Damiani w życiu Romualda, w rozdz. 27. August. Florentin. Historye Kamelduleńskie. Petrus de Natalibus. Buzelin, y inni*“.

⁶³⁷ *Kalendarz Benedyktynski* [...] Andrzejowskiego, s. 611; *Calendarium Annale Benedictinum* [...] Ranbeck, p. 767; plg., Nastalska J. Świąty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 341; Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 204.

2.2. Šv. Bonifacas – *Regni Poloniae Patronus*, arba liturginis šventųjų Brunono ir Bonifaco aspektas

Iki šiol nagrinėti hagiografiniai kūriniai. Tačiau pravartu aptarti ir liturginius veikalus. Kadangi šv. Brunono Kverfurtiečio liturginį aspektą LDK yra detalai išnagrinėjęs L. Jovaiša⁶³⁸, o prūsiškoje Varmijos vyskupijoje savo požiūrį yra pateikęs W. Nowakas⁶³⁹, čia mes pateiksime lapidarinį žvilgsnį, akcentuodami šiuose leidiniuose esančius brevijoriaus skaitinius.

Kaip jau matėme, šventieji Brunonas ir Bonifacas yra įtraukti tarp Lenkijos ir Švedijos globėjų Romoje leistuose G. Lauro raižiniuose. Anot Józefo Szymańskiego, šv. Brunonas (t. y. šv. Bonifacas ?) yra paminėtas 1639 m. Antverpene leistoje *Officium Proprium Sanctorum Regni Poloniae et Sueciae*⁶⁴⁰, o J. Nastalska nurodo, kad Rusijos arkivyskupą šv. Bonifacą galima rasti Kelne 1682 m. išėjusioje Stanisławo Sokołowskio (1537–1593) *Officia Propria Patronorum Regni Poloniae* prie birželio 19 dienos⁶⁴¹. Pastaroji *Officia Propria* buvo pirmą kartą publikuota 1596 m. ir nuolatos perleidžiama XVII–XVIII amžiuje⁶⁴². Taip pat XVII a. greta jos buvo publikuojamos ir *Officia Propria SS. Patronorum Regni Sveciae*⁶⁴³. Nei šv. Bonifaco, nei šv. Brunono jose nerasime⁶⁴⁴. Anot J. Nastalskos, šventasis į S. Sokołowskio

⁶³⁸ Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 195–207; Idem. Ślady kultu świętego Brunona na Litwie, s. 277–287.

⁶³⁹ Nowak W. Kult świętego Brunona, s. 61–93; Idem. Kult świętego Brunona-Bonifacego, s. 257–276.

⁶⁴⁰ Szymanski J. Bruno // *Nasi Święci*, s. 159; prie šio leidinio, kaip ir prie J. Nastalskos nurodytos 1682 m. *Officia Propria Provinciae Poloniae*, mes nepriėjome. Todėl belieka pasikliauti tik istoriografiniais teiginiais. *Officium Proprium Sanctorum Regni Poloniae et Sueciae* bibliografinius duomenis žr.: Estreicher K. *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 12 (23): Litera N–O. Kraków, 1910, s. 273.

⁶⁴¹ Nastalska J. Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 338, 346. Bibliografinius duomenis žr.: Estreicher K. *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 18 (29): Litera Sok.–St. Kraków, 1933, s. 19.

⁶⁴² Estreicher K. *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 18 (29), s. 17–20; Idem. *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 12 (23), s. 272. K. Estreicherio bibliografijoje nėra dar paminėti 1614 ir 1718 m. Antverpeno, 1702 m. Kelno leidimai.

⁶⁴³ Idem. *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 12 (23), s. 272–273.

⁶⁴⁴ Žiūrėta: *Officia Propria Patronorum Provinciae Poloniae*, per [...] Stanisławm Socolovim [...]. Cracoviae, M D XCVI [1596] (Vroclavo Osolinskių b-ka XVI.F.4248, VUB II 2359); Venetiis, M D XCIX [1599] (Vroclavo Osolinskių b-ka XVI.O.64 adl.); *Officia Propria Patronorum Regni Poloniae* [...]. Antverpiaë, M DC XIV [1614]; Antverpiaë, M DC XLIII [1643] (VUB III P 60); Cracoviae, M DC LXI [1661] (VUB III 16971); Antverpiaë, M DC XCVII [1697] (MAB XVII/ 584); Antverpiaë, M DC CXVIII [1718] (VUB III 5153); Antverpiaë, M DCC XXIII [1723] (VUB III P 39/1); Wratislaviaë, M DCC XXXV [1735] (VUB 19698). Beje, pažymėtina, kad 1599 m. leidimo Vroclavo bibliotekos

veikalą patenka XVII a. pabaigoje. Tačiau reikia pasakyti, kad, atrodo, šv. Bonifacas buvo paminėtas tik Kelno perleidimuose. Pvz., 1702 m. joje šis šventasis kankinys yra *semiduplex* rangų birželio 19-ąją⁶⁴⁵. Tačiau kitur išleidžiamuose senuosiuose *Officia Propria* leidimuose šv. Bonifacas neregistruojamas net ir XVIII a. I pusėje. Šv. Bonifacas įtraukiamas į XVII a. 4 deš. sudarytą bendrą *Officium Proprium Sanctorum Regni Poloniae et Sueciae*.

1673 m. Vilniuje, Akademijos spaustuvėje, išleistoje *Officium S. Bonifacii Martyris* buvo publikuoti brevijoriaus skaitiniai (IV-VI) apie šventojo paskutinę misiją ir jų pabaigoje paskelbta žinutė apie tų pačių metų sausio 21 d. Šv. Apeigų kongregacijos nutarimą minėti Rusijos vyskupo ir kankinio šv. Bonifaco dieną kaip *semiduplex* rango šventę birželio 19-ąją visoje Lenkijos Karalystėje⁶⁴⁶. Reikia akcentuoti ir tai, kad šis nutarimas, kaip mano M. Paknys, tikriausiai prisidėjo prie iškilnių kamaldulių Bielianų prie Varšuvos vienuolyne bažnyčios statybos pabaigimo proga. 1673 m. birželio 19 d. iš Šv. Jono kolegijos bažnyčios Varšuvoje į naujai pastatytą bažnyčią buvo iškilmingai perneštas šv. Bonifaco paveikslas⁶⁴⁷. Šie įvykiai galėjo turėti įtakos atsirasti ir šv. Romualdo mokinio istorijai Pažaislio vienuolyne⁶⁴⁸. Čia XVII a. 8 deš. pabaigoje–9 deš. pradžioje florentiečio Michelangelo Pallonio (1637–1711/13) nutapytas, paremtas jau ne kartą minėtu Petro Damiano veikalu, plačiausias tapybinis pasakojimas apie šv. Bonifaco gyvenimą ir kankinystę⁶⁴⁹.

Officium S. Bonifacii Martyris publikuoti brevijoriaus skaitiniai yra surašyti P. Damiano pasakojimo pagrindu. Pirmuose (IV) aprašomas

egzemplioriuje, kuris priklausė kamalduliams, XVII amžiuje ranka yra padarytas papildymas tik prie vasario mėnesio, įrašant šv. Romualdo šventę 7-ą dieną.

⁶⁴⁵ *Officia Propria SS. Patronorum Regni Poloniae, per R. Stanislavm Socolovim, [...]. Coloniae Agripinae, M DC CII [1702] (MAB L-18/1474), p. 2: „19 Bonifacii mart. Semiduplex“.*

⁶⁴⁶ Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 196; *Officium S. Bonifacii Martyris. Ordinis Eremitarum Camaldulensium S. Romualdi episcopi Rvssiae semiduplex. A Sacra. Rit. Congreg. recognitum; & approbatum. [...]. Vilnæ, 1673.*

⁶⁴⁷ Paknys M. Šv. Brunono Kverfurtiečio freskos, p. 176. Beje, straipsnio autorius čia įvardija kaip šv. Brunono paveikslą, kas, mūsų nuomone, nėra visiškai tikslu. Kaip nėra tikslu vadinti Pažaislio freskų personažus lietuviais, Netimeru ar Zebedenu, žr.: Šinkūnaitė L. *Šv. Brunonas Kverfurtietis Pažaislio freskose*. Kaunas, 2009.

⁶⁴⁸ Paknys M. Šv. Brunono Kverfurtiečio freskos, p. 176–177.

⁶⁴⁹ *Ibid.*, p. 176–192. Kitus darbus žr. išn. 12.

šv. Bonifaco atvykimas pas šv. Romualdą ir jų kelionė į Perėjų⁶⁵⁰, antruose (V) fiksuojamas jo tapimas arkivyskupu ir vykimas į Rusiją skelbti Evangelijos⁶⁵¹, o paskutiniuose skaitiniuose (VI) pasakojama apie misionieriaus nuvykimą prie Baltijos jūros, kur rutėnų karaliui pasakytas pamokslas, ugnies siužeta, karaliaus atvertimą į tikėjimą ir galiausiai misionieriaus kankiniškąją mirtį ir bažnyčios pastatymą⁶⁵². Šie brevijoriaus skaitiniai buvo sudaryti kamaldulių ordino Monte Corona kongregacijos, kur šv. Bonifaco *duplex* rango šventė buvo birželio 20 d., naudojamų platesnių skaitinių (V–VIII) pagrindu⁶⁵³. Jos VIII skaitiniai, kuriuose pasakojama šv. Bonifaco misijos prie Baltijos jūros pas rutėnų karalių istorija, 1673 metų publikacijoje buvo perpasakoti pažodžiui.

Vilniuje 1673 m. publikuoti brevijoriaus skaitiniai paplito Lenkijos–Lietuvos valstybėje, jie be pakitimų buvo perspausdinami liturginiuose leidiniuose iki pat XX a. pradžios⁶⁵⁴. Tokie skaitiniai buvo išspausdinti ir 1681 m. Vilniuje išleistoje *Officia propria SS. Patronorum sacri Ordinis Divi Benedicti*, kurioje šv. Bonifaco šventė birželio 19 d. turi aukštesnę – *duplex* – rangą⁶⁵⁵. Reikia pasakyti, kad tais pačiais metais Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje buvo išleistas ir Senujų Trakų prioro, Vilniaus benediktinių prie šv. Kotrynos bažnyčios nuodėmklausio Chryzostomo Zygmunto Zdrowskio (Krizostomo Zigmanto Zdrowskio) *Pektoralik duchowny*⁶⁵⁶. Jo pradžioje esančiame kalendoriuje nurodyti du šventieji: prie birželio 19 dienos – šv. Bonifacas, o prie spalio 15 dienos – šv. Brunonas. Beje, pastarasis po kalendoriaus einančiame kataloge *Zebranie Świętych y Błogosławionych*

⁶⁵⁰ *Officium S. Bonifacii Martyris*, [p. 2].

⁶⁵¹ *Ibid.*, [p. 3].

⁶⁵² *Ibid.*, [p. 3–4]; Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 204; Idem. Šlady kultu šviętego Brunona na Litwie, s. 284.

⁶⁵³ *Officia Propria Sanctorvm Camaldvensivm. Quę in Breuiario Monastico desiderantur. Ad vsum Congregationis Eremitarum Camaldulensium Montis Coronę. Cracovię, 1674, Varšuvos NB, BN.XVII.3.98adl.*

⁶⁵⁴ Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 204.

⁶⁵⁵ *Ibid.*, p. 200; *Officia Propria SS. Patronorum Sacri Ordinis Divi Benedicti ex recenti Breviario Benedictino desumpta [...] in gratiam Sanctimonialium ejusdem Ordinis [...]*, [Vilnæ], M DC LXXXI [1681], p. 101–103.

⁶⁵⁶ *Pektoralik Dvchowny dla Panien Zakonnych pod Regvlę Swiętego Bedykta Zyięcych Sporządzony od Iednego Kapłana tegosz Zakonu, y Do druku za dozwoleciem Starszych Podany. W Wilnie, 1681.* Autorius nurodytas dedikacijoje Vilniaus benediktinių abatei Marcibelei Joanai Gruževskytei ir vyskupo Mikalojaus Slupskio abrobacijoje. Taip pat leidinys neturi paginacijos.

Polakow z Zakonu Świętego Benedykta pochodzących yra nurodytas kaip rusų vyskupas prie spalio 16 dienos⁶⁵⁷. Pačiame kalendoriuje šis šventasis Ch. Zdrowskio yra įvardijamas kaip arkivyskupas kankinys „Łotewskiego y Ruskiego Apostoła“, kuris, šiuos kraštus atvertęs, į Prūsiją atvyko Evangeliją skelbti. Ten ir žuvo (rankas, kojas, o po to ir galvą nukirtus)⁶⁵⁸. Antrasis šventasis – arkivyskupas, rusų apaštalas, kuris, per ugnį perėjęs, karalių ir jo karalystę į tikėjimą atvedė⁶⁵⁹.

Minėti brevijoriaus skaitiniai yra ir 1702 m. Kelne leistoje *Officia Propria SS. Patronorum Regni Poloniae*⁶⁶⁰. Skaitiniai taip pat buvo dedami į *Officium Proprium Sanctorum Regni Poloniae et Sueciae*. Ir jeigu į S. Sokolowskio perleidinėjamą *Officia Propria* šv. Bonifacas patenka kaip Kamaldulių ordino šventasis su *semiduplex* rango švente prie birželio 19 dienos, tai *Officia patronorum regni Poloniae et Sueciae* jis įvardijamas Lenkijos karalystės globėju (P.R.P. / Patr. Reg. Pol.)⁶⁶¹. Šis šventasis taip įvardijamas ir 1724 m. pradėtose spausdinti Vilniaus vyskupijos rubricėlėse⁶⁶². XVIII a. šv. Bonifacas, kurio šventė fiksuojama *semiduplex* rango prie birželio 19 dienos, taip pat atsiranda Lenkijos karalystės mišioluose (*Atskiros Mišios, skirtos Lenkijos karalystės ir Švedijos globėjams ir šventėms*)⁶⁶³. Tačiau juose

⁶⁵⁷ Ibid.: „Pazdziernik. [...] 16. S. Brunona Biskupa Ruskiego“.

⁶⁵⁸ Ibid.: „Brunona Arcybiskupa Męczeńnika Łotewskiego y Ruskiego Apostoła, który po nąwroceniu tych Kraiow, do Prus przyszedzsy dla opowiadania Ewangeliey Chrystusowey, tām wiele ućierpiawszy, rąk y nog, oraz y głowy pozbył.“

⁶⁵⁹ Ibid.: „Bonifacego Arcybiskupa, Ruskiego Apostoła [...], który gdy przez ogień nienaruszenie przeszedł kroła y iego krolestwo do wiary świętey przywiodszy, od Rodzonego Krolewskiego zabity, [...]“.

⁶⁶⁰ *Officia Propria SS. Patronorum Regni Poloniae*, 1702, p. 36: „Sancti Bonifacii Martyris Ordinis Eremitarum Cameldulensium, Sancti Romualdi Archiepiscopi Russiae. Semidulex.“

⁶⁶¹ *Officia Patronorum Regni Poloniae et Sueciae Allioruq[ue] Sanctorum indulta. Ex speciali Concessione & Decreto Sanctissimi Domini Nostri Papae Benedicti XIII*. Varsaviae, 1726, kalendoriuje: „XIX. S. Bonifacij Episc. & Mart. P. R. P. Duplex.“, p. 94: „DIE XIX / In Festo S. Bonifacij Mart. Archiepi. Russiae. Pat. R. Pol. Duplex.“; Taip pat: *Officia Patronorum Regni Poloniae et Sueciae* [...]. Cracoviae, 1767, p. 137; *Officia patronorum regni Poloniae et Sueciae* [...]. Luceoriae, 1795, p. 138, 283 (kalendorius).

⁶⁶² Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje, p. 196–197; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro diocesi Vilnensi* [...]. Vilnae, MAB, L-20 / 930/1725: „R. 19. Fer. 3. S. Bonifacii Ep. M. Orrdinis Camald: P.R.P. semid: ad libit.“; VUB Rubr.54/1776: nukelta į birželio 22 d.: „R. 22. [...] S. Bonifacii Ep. M. P. R. P. semid: d. pr: Inter P. R. P. 19. Junii [...]“; Rubr. 54/1780: „R. 22. F. 5. S. Bonifacii Ep: M. P. R. P. semid: d. pr: ex 19.“;

⁶⁶³ Žr.: *Missae propriae patronorum et festorum Regni Poloniae, et Sueciae*. [...]. Wratislaviae, MDCCXLV [1745] (Varšuvos NB, BN.XVIII.3.5962adl.); Wratislaviae, MDCCXLIX [1749] (Varšuvos NB, BN.XVIII.3.5185adl.); Vratislaviae, MDCCCLXXVI [1776] (Varšuvos NB, BN.XVIII.3.3095adl.). Pažymėtina, kad XVII a. spausdintuose *Missae Propriae Patronorum et*

galima rasti ir antrąjį šventąjį – šv. Brunoną, kuris pažymėtas prie spalio 16 dienos, pastebint, jog šio vyskupo ir kankinio, Prūsijos apaštalo *duplex* rango šventė minima Varmijos ir Sambijos vyskupijose⁶⁶⁴. Įprastą – spalio 15-ąją – dieną „užėmė“ Vilniaus vyskupijos globėja šv. Teresė, o XVII a. liturginiame kalendoriuje prie šios dienos „karaliavusi“ šv. Jadvyga buvo nukelta į spalio 17-ąją.

Ankstyviausia žinia apie šv. Brunoną Prūsijos liturginėse knygose yra 1639 m. Varmijos vyskupijos rubricėlėje prie spalio 16 dienos⁶⁶⁵. Ir jeigu jose iki XVIII a. vidurio šv. Brunonas vadinamas Prūsijos apaštalu, tai jau šio amžiaus antros pusės rubricėlėse jis tituluojamas „Patronus regni Prussiae“⁶⁶⁶. 1676 m. Braunsberge (dab. Branevas) buvo išspausdinti brevijoriaus skaitiniai (I–III) (pridedant ir trumpą maldą), skirti šio kankinio *duplex* rango šventei spalio 16 dieną⁶⁶⁷ (čia koreguojama W. Nowako pateikiama informacija apie ankstyviausius brevijoriaus skaitinius 1710 m.). Juose šv. Brunonas vadinamas prūsų, kurie gyvena prie Baltijos jūros, apaštalu, vyskupu ir kankiniu⁶⁶⁸. Ir nors brevijoriaus skaitiniuose esantis jo gyvenimo ir kankinystės siužetas paremtas Titmaro pasakojimu, hagiografiniuose veikaluose Lenkijos–Lietuvos valstybėje eksplikuotas *lenkiškasis* siužetas čia nėra naudojamas. Po Magdeburgo arkivyskupo Taginono konsekracijos jo į vyskopus šv. Brunonas iškart vyksta į Prūsiją Evangelijos skelbti⁶⁶⁹, kur ir nužudytas su 18 bendražygių 1008 m., šešiolika dienų iki kovo kalendų (vasario 14 d.)⁶⁷⁰.

Festorum Regni Poloniae šventieji Bonifacas ir Brunonas nefigūruoja. Žiūrėti Antverpeno 1645, 1680, 1684 leidimai.

⁶⁶⁴ *Missæ propriæ patronorum et festorum*, 1749, Calendarium: „Die XVI. Brunonis Ep. M. Apostoli Pruss. dupl. in Diœc. Varmiensi, & Sambiasi“; *Missæ*: „Die XVI. Octobtis. S. Bruno Episcopi Mart. Apostoli Prussiae. duplex in Diœcesi Varmiensi & Sambiasi“.

⁶⁶⁵ Nowak W. Kult šwiętego Brunona, s. 70; Idem. Kult šwiętego Brunona-Bonifacego, s. 265.

⁶⁶⁶ Ibid., s. 265–266.

⁶⁶⁷ *Officium de B. Andrea Apostolo, patrono ecclesie, ac episcopatus Varmiensis. Cum officio, S. Brvnonis Apostoli, episcopi ac martyris Prussiae*. Brvnsbergae, 1676 (VUB III P 60c). Plg. Nowak W. Kult šwiętego Brunona, s. 72; Idem. Kult šwiętego Brunona-Bonifacego, s. 267.

⁶⁶⁸ Ibid.: „Sanctus Bruno Apostolus, Episcopus ac Martyr gloriosissimus Pruthenorum, qui populi ad mare Balthicum constituti, [...]“.

⁶⁶⁹ Ibid.: „[...] per Tagmonem Archiepiscopum Magdeburgensem in Episcopum consecratus, Prussiae provinciam adijt“.

⁶⁷⁰ Ibid.: „[...] cum ei initio manus sanctæ, ac pedes essent præcisi, demum capite, una cum decem & octo commilitonibus obruncatur decimo sexto Kalendas Martij, Anno partæ salutis Millesimo octavo“.

Apie Boleslovo Narsiojo įvykdytą misionieriaus palaikų išpirkimą iš viso neužsimenama. Šių brevijoriaus skaitinių sudarytojai, atrodo, bus naudojęsi Baronijaus *Bažnyčios analais* (t. 11) bei jo komentuotu *Romos martirologu*. Tokią prielaidą galime daryti iš čia nurodytų šaltinių, tarp kurių Titmaras nėra paminėtas, o, be minėtų veikalų, kiti yra identiški nurodytiems Martirologe⁶⁷¹.

Šie brevijoriaus skaitiniai buvo dedami į vėlesnius liturginius leidinius. Tokius (kaip ir jau minėtus šv. Bonifaco) skaitinius (IV–VI) prie spalio 16 d. su *duplex* rango švente randame ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos nežinomų metų *Officia propria SS. Patronorum Regni Poloniae* leidime⁶⁷². Abiejų šventųjų skaitiniai (IV–VI) yra ir 1734 m. Braunsberge Varmijos vyskupo Krzystofo Szembeko (1724–1740) išleistoje *Officia sanctorum proriae*⁶⁷³. Joje vyskupo ir kankinio šv. Bonifaco *semiduplex* rango šventė yra prie birželio 19 dienos, o vyskupo, kankinio, Prūsijos apaštalo šv. Brunono *duplex* rango šventė prie spalio 15 dienos.

Taigi hagiografinėje literatūroje koegzistavę du šventieji išliko ir liturgijoje, tačiau čia jie įgavo skirtingas funkcijas. Šv. Bonifacas tapo Lenkijos karalystės globėju (*Regni Poloniae Patronus*) su *semiduplex* rango švente birželio 19-ąją, o Prūsijos apaštalo šv. Brunono *duplex* rango šventė buvo minima tik Varmijos ir Sambijos vyskupijose. Tačiau abiejų šventųjų misijos buvo siejamos su Baltijos jūros regionu. Šv. Brunonas nužudytas prie Baltijos jūros gyvenusių prūsų, o šv. Bonifacas nuvykęs prie tos pačios jūros pas rutėnų karalių, kur sėkmingai prasidėjusi misija baigėsi tragiškai.

⁶⁷¹ Ibid.: „*Excerpta vita hæc ex martyrologio Romano 15. Octobris Baronij tomo II. Mariano Scoto in Chron Anno Christi 1008. Sigeberto 1009. Ursperg. 1008. Cranc. in Metrop. Saxon. lib. 4. c. 3. & Hyst. Saxon. l. 4. c. 28. Trithemio de viris Illustribus Ordinis S. Benedicti l. 4. c. 116. & aliis, ad quos authores lectorem sedulum dirigimus.*“; Plg. išn. 428.

⁶⁷² Egzempliorius defektuotas, neturi antraštinio lapo: *Officia propria ss. patronorum Regni Poloniae*. [S.l.], s.a. (MAB L-17/363), p. 15.

⁶⁷³ *Officia sanctorum proriae, Receptis Praecepta vel Concessa. In Supplementum Breviariorum Antiquiorum collecta ac Superiorum Permissu. Brunsbergae, 1734 (VUB 10886); Plg. Nowak W. Kult świętego Brunona, s. 73; Idem. Kult świętego Brunona-Bonifacego, s. 268.*

2.3. Trys šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio pažinimo tradicijos Prūsijoje

Kaip jau minėta, prūsų apaštalas šv. Brunonas liturginiuose leidiniuose prūsų žemėse atsiranda XVII a. ketvirto dešimtmečio pabaigoje. Šio dešimtmečio pradžioje pirmą kartą šventojo kankinystės siužetas įtraukiamas ir į Prūsijos istorijos (iki 1626 m.) sintezę. Tai – Gutštato (Guttstadt, dab. Dobrze Miasto) Varmijoje kanauninko Joannes Leo (Leone, 1572–1635)⁶⁷⁴ *Historia Prussiae*. Tačiau 1631 m. pabaigta rašyti Prūsijos istorija beveik šimtmetį išgulėjo rankraštyje. Rankraštis pateko į Gniezno arkivyskupų biografo, Varmijos vyskupijos dekano Stanisłowo Bużeńskiego rinkinius. Jam mirus 1692 m. dalis bibliotekos, taip pat ir J. Leo *Historia Prussiae* rankraštis, atiteko Braunsbergo jėzuitų kolegijai. Jėzuitų ir tuometinio Varmijos vyskupo Krzystofo Szembeko iniciatyva rankraštis buvo publikuotas 1725 m. Braunsberge⁶⁷⁵. Garsaus apaštalo, vyskupo ir kankinio Prūsijoje⁶⁷⁶ istoriją J. Leo pasakoja sekdamas Titmaro pasakojimu. Tiesa, pastarasis nepateikia žūties metų, o J. Leo šv. Brunono misiją į Prūsiją datuoja „keleriais metais“ po šv. Adalberto kankiniškos mirties⁶⁷⁷, kurios data *Historia Prussiae* laikoma 997 m. balandžio 24 diena⁶⁷⁸. J. Leo iš Titmaro kronikos trumpai papasakoja apie šv. Brunono, kilusio iš Vokietijos senos ir garbingos giminės⁶⁷⁹, gyvenimą iki paskutinės jo tragiškai pasibaigusios misijos: motina Ida atidavė jį mokyti filosofui Gedonui (*Guidoni*)⁶⁸⁰, po to gyvenimas imperatoriaus Otono III dvare, susiejo savo gyvenimą su Šv. Benedikto regula, į kurią įstoti taip pat įkalbėjo ir

⁶⁷⁴ Apie Joannes Leo žr.: Nowak Z. Leo Jan // *PSB*, t. 17, 1972, s. 66; Wojtkowski J. Postowie // Ks. Jan Leo. *Dzieje Prus*, s. 581; Wiewióra Z. *Święty Wojciech w piśmiennictwie*, s. 55.

⁶⁷⁵ *Historia Prussiae*. [...] Authore Joanne Leone Decano Canonico quondam Ecclesiae Collegiatae Guttstadiensis. Brunsbergæ, MDCCXXV [1725]; perleista Amsterdame 1726 ir 1728 m. – Nowak Z. Leo Jan, s. 66; Oracki T. *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*. T. 2: L–Ż. 1988, s. 10.

⁶⁷⁶ *Historia Prussiae*. [...] Joanne Leone, p. 46: „Bruno vero, Apostolus inclitus, Episcopus & Martyr in Prussia“.

⁶⁷⁷ Ibid.: „Aliquot annis post mortem S. Adalberti, misit [...] Sanctum Brunone min Prussiam, [...]“.

⁶⁷⁸ Ibid., p. 44: „Obtigit Viro DEI mors gloriosa ac invidenda anno Christi 997 die 24 Aprilis.“

⁶⁷⁹ Ibid., p. 46: „oriuntur erat ex Germaniā, ex antiquo & nobili genere.“

⁶⁸⁰ Ibid.: „Ida mater, educatum innocentissime Guidoni Philosopho in literis erudiendum tradit.“

savo tėvą⁶⁸¹, iš popiežiaus gavo sutikimą skelbti Evangeliją pas pagonis ir buvo Taginono (*Tagmone*) Magdeburgo vyskupo konsekruotas į vyskupus⁶⁸². Prūsijoje su 18 palydovų šešiolika dienų iki kovo kalendų (vasario 14 d.) buvo nukankintas, nukirtus kojas ir rankas bei galvą⁶⁸³. Titmaro kronikos Boleslovo Narsiojo šv. Brunono palaikų išpirkimo ir palaidojimo Lenkijoje siužetas, plėtotas LLV hagiografų, skaitytojui nebuvo pateiktas.

Tačiau reikia pasakyti, kad apie šį šventąjį Prūsijos erdvėje pirmą kartą užsiminta šiek tiek anksčiau – Luco Davido (1503–1583)⁶⁸⁴ Karaliaučiuje 1573–1583 m. parašytoje *Prūsijos kronikoje* (*Preussische Chronik*), susidedančioje iš dešimties knygų bei apimančioje įvykius iki 1410 metų. Šią Prūsijos istoriją jam parašyti pavedė Prūsijos kunigaikštis Albrechtas Brandenburgietis, tačiau išspausdinta ji buvo tik XIX a. pradžioje⁶⁸⁵. Kronikoje šv. Brunono misija į Prūsiją nėra aprašyta. Šventasis paminimas prie devynių vaikų legendos, kuri nuo dominikono Simono Grunau (apie 1470–1530/1537) *Prūsijos kronikos* (apie 1510–1526/29)⁶⁸⁶ pasakojama prie tryliktojo Prūsijos žemės magistro Meinhardo Sakso iš Kverfurto⁶⁸⁷. To paties, kuris skalvių žemėje ant Nemuno kranto 1289 m. pastatė pilį, kuri vėliau imta vadinti Ragaine ir tapusi svarbiu centru, iš kurio rengiami Vokiečių ordino žygiai į Lietuvą. Ne kartą jis ir pats su riteriais buvo įsiveržęs į ją, puldinėjo Junigedos

⁶⁸¹ Ibid.: „Vocatus ad aulam ab Imperatore Ottone III. inde se statim expediuit, usus prudenti consilio in tam periculosa re seque tradidit quieti vitæ monasticæ sub regula S. Benedicti, quam quoque senescenti patri suo persuasit.“

⁶⁸² Ibid.: „Itaque cum permissionem a summo Pontifice gentilibus Euangelium prædicandi impetrasset, in Episcopum a Tagmone Archiepiscopo Magdeburgensi consecratus est.“

⁶⁸³ Ibid.: „[...] præcisi sunt sanctissimi pedes, & manus, ac caput. Passi sunt cum eo, octodecim socij ejus, decimo sexto Calend. Martij.“

⁶⁸⁴ Apie Lučą Davidą ir jo kroniką žr.: Jasas R. Lukas Davidas, apie 1503–1583 // *BRMŠ*, t. 2, p. 236–237.

⁶⁸⁵ M. Lucas David's, [...] *Preussische Chronik, nach der Handschrift des Verfassers, mit mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen*. [...] Bd. 1–8, Königsberg, 1812–1817. L. Davido kronikos rankraštis buvo surastas 1720 m.

⁶⁸⁶ *Simon Grunau's preussische Chronik*, hrsg. von M. Perlbach, R. Philippi und P. Wagner (Die preussischen Geschichtsschreiber des 16. und 17. Jahrhunderts). Bd. I–III. Leipzig, 1876–1896. Naujausia šaltinotyrynė studija apie šią kroniką: Zonenberg S. *Kronika Szymona Grunaua*. Bydgoszcz, 2009.

⁶⁸⁷ *Simon Grunau's Preussische Chronik*, S. 280–281. S. Grunau kronikoje Meinhardą iš Kverfurto vadina *Meneko* arba *Manegolt*. Taip jis sujungė į vieną du magistrus: Manegoldą (1280–1282) ir Meinhardą iš Kverfurto (1288–1298).

ir Pieštėvės pilis, niokojo Paštuvos bei Gaižuvos apylinkes⁶⁸⁸. Būtent šis magistras, anot legendos, buvo vienas iš devynių vaikų, kuriuos pagimdė viena grafienė iš Kverfurto, ir bijodama, kad bus pamanyta, jog jie yra ne vieno tėvo, liepė tarnaitėi aštuonis vaikus nuskandinti. Ši benešdama naujagimius susitiko grafa, kuris kūdikius išgelbėjo, pakrikštijo ir augino paslapyje. Po septynerių metų, aprenkęs berniukus vienodai, parodė visus devynis motinai ir liepė atskirti, kuris iš jų yra jos užaugintas ir auklėtas. Grafienė to padaryti nesugebėjo⁶⁸⁹. L. Davidas, tai papasakojęs remdamasis S. Grunau kronika, tuoj pat papildo, kad Kverfurto padavime (žr. I d., 1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija) vaikus išgelbėjo ne pats grafas, o jo brolis Brunonas, kuris sutiko tarnaitę ir iš jos paėmęs vaikus pakrikštijo šulinyje, kuris yra šiandien vadinamas jo vardu, o pintinė, kurioje buvo nešami kūdikiai, saugoma Kverfurto pilies bažnyčioje⁶⁹⁰.

Šią legendą perteikia ne vienas Prūsijos istorijos autorius. Tai ir Casparas Schützas (apie 1540–1594), parašęs vokiečių kalba *Historia Rerum Prussicarvm*⁶⁹¹, tai ir kartografas Casparas Hennenbergeris (1529–1600) Prūsijos žemėlapių paaiškinimuose *Erclerung der preussischen grössern Landtaffel*⁶⁹², tai ir iš jų ši siužetą perėmęs mūsų minėtasis J. Leo *Prūsijos*

⁶⁸⁸ Meinhardas (prieš 1240–1298/1302) buvo ketvirtas Kverfurto burggrafo Gebhardo V (1202/1205–prieš 1240; dokumentuose 1216–1234) sūnus. Vokiečių ordino riteris (1274), Christburgo komtūras (1280), Karaliaučiaus komtūras (1281), Brandenburgo komtūras (1284–1287), Prūsijos žemės magistras (1288–1298). – žr.: Schwennicke D. *Europäische Stammtafeln, Neue Folge*. Bd. XIX: Zwischen Weser und Oder. Frankfurt am Main, 2000, Tafeln 84, 91. Taip pat žr.: Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*, par. R. Batūra. Vilnius, 1985, p. 219, 221, 224, 227, 231, 233.

⁶⁸⁹ Čia perteikiame legendą bendrais bruožais. Įvairių autorių darbuose ji turi ir tam tikrus skirtumus ar papildymus. Žr. išn. 69, 693.

⁶⁹⁰ M. Lucas David's, [...] *Preussische Chronik*, Bd. 5. 1813, S. 77–81; Pöge-Alder K. Heiliges Wasser, S. 139.

⁶⁹¹ *Historia Rerum Prussicarvm. Das ist Warhafft vnd eigentliche Beschreibung der Lande Preüssen [...] Von den eltesten Königen an jrer Regierung vnd Heidnischer Auffopfferung [...] Durch M. Caspar Schützen der Stad Danzig Secretarium. Zerbst, M D XCII [1592], fol. 54^r-55^r; Caspari Schützii Rerum Prussicarum historia ex codice manu auctoris scripto edita. Gedani, 1769, p. 108–109.*

⁶⁹² *Erclerung der preussischen grössern Landtaffel oder Mappen. Mit leicht erfindung aller Stedte / Schlösser / Flecken / Kirchdörffer / Orte / Ströme / Fliesser und See [...].* Durch Casparum Hennenbergerum [...]. Königsberg, M D XCV [1595], S. 53: „Historia / von der Jutta / Meinicke von Querfurt des Landmeisters Mutter“. Magistrą vadina *Meinicke von Querfurt*, pirmasis pateikia jo motinos vardą (*Jutta*), kuri atgailaudama po septynerių metų (kai grafas parodo vienodai aprenktus vaikus) tampa vienuole (*Die Fraw erschrock / hat vmb gnabe / wurd darnach geistlich vnd hawet das Cluster*). Hennenbergerio perteikiamoje legendoje (kaip ir pas Grunau) dar nepaminėta pintinė (*Kessel*), o tarnaitė, nešanti skandinti 8 vaikus, teisinasi, kad neša vilkiukus (*junge Wälfflerlein*). Paraštėje nurodyti šaltiniai: S. Grunau ir Kverfurto kroniką (lib.2, cap. 11).

*istorijoje*⁶⁹³, tai ir Petro Dusburgiečio kroniką 1679 m. išleidęs Christophas Hartknochas (1644–1687)⁶⁹⁴. Tačiau legendą apie devynis grafo iš Kverfurto vaikus jie siejo su tryliktuoju Prūsijos magistru. Su šv. Brunonu Prūsijos raštijoje šis legendinis pasakojimas, remiantis Kverfurto leidiniais, buvo susietas XVIII amžiuje, kuomet trečiajame dešimtmetyje teologas, istorikas Michaelis Lilienthalis (1686–1750) iš Karaliaučiaus publikavo periodiniame leidinyje *Erleutertes Preussen* Prūsijos apaštalo šv. Brunono gyvenimą⁶⁹⁵, kurį parašė pagal Kverfurto diakono D. S. Büttnerio 1714 m. išleistą studiją, skirtą šiam šventajam⁶⁹⁶. Iš čia M. Lilienthalis perpasakoja ne tik Kverfurto legendą apie aštuonis Brunonus⁶⁹⁷, bet ir legendinį pasakojimą apie asilą, nenorėjusį leisti misionieriui joti į Prūsiją⁶⁹⁸, bei nurodo, kad šias legendas atspindintys relikvai – pintinė (*Kessel*) ir raitelio batas (*Schuh*), saugomi Kverfurte⁶⁹⁹ (žr. I d., 1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija). Būtent šie kverfurtietiškieji šventojo relikvai (paimti iš D. S. Büttnerio publikacijos⁷⁰⁰) bei devyni vaikai su jų tėvais ir šv. Brunonu puošia Andreas Schottus (1707–1764) iš Gdansko 1738 m. išleistos *Prussia Christiana*⁷⁰¹ frontispisą.

Tačiau sugrįžkime prie šv. Brunono Kverfurtiečio paskutinės misijos klausimo Prūsijos sintezėse. Po J. Leo siužetas apie šventojo kankinišką mirtį patenka į XVII a. II pusės Prūsijos istoriko Ch. Hartknocho⁷⁰² veikalus. Jis,

⁶⁹³ *Historia Prussiae*. [...] J. Leone, p. 115 (puslapių numeracijoje klaida, nurodyta 1015). Legenda perimta iš C. Hennenbergerio. Grafienė vadinama *Jutta*, tačiau nėra nurodytas jos išėjimas į vienuolyną.

⁶⁹⁴ *Chronicon Prussiae*, 1679, Pars Tertia, cap. CCXXVII, p. 308-310.

⁶⁹⁵ Lilienthal M. Das Leben Brunonis, eines vorgegebenen preußischen Apostels und Märtyrers // *Erleutertes Preussen oder auserlesene Anmerkungen, ueber verschiedene zur preußischen Kirchen-, Civil- und Gelehrten-Historie gehörige besondere Dinge*. Königsberg, Bd. 1, 1724, S.787–824; Bd. 2, 1725, S. 186–214.

⁶⁹⁶ *Bruno Apostolus Oder des Römischen Apostels in Preussen Brunonis Leben / Todt und Verehrung nach dem Tode / Wie auch Der bey seiner Capelle und Wallfahrt Auf der Esels-Wiese // Querf. entstandene Oster-Marck / beschrieben / Und nebst zwey Kupffern mit vielen Anmerkungen aus Heiliger Schrifft und gemeiner Historie erläutert von B. L. S.* [David Sigismund Büttner]. Halle, Querfurth, 1714.

⁶⁹⁷ Lilienthal M. Das Leben Brunonis, Bd. 2, S. 189–191.

⁶⁹⁸ *Ibid.*, S. 189–191.

⁶⁹⁹ *Ibid.*, S. 191.

⁷⁰⁰ *Bruno Apostolus* [...] von D. S. Büttner, įklija tarp S. 114–115.

⁷⁰¹ *Prussia Christiana, sive de introductione religionis christianae in Prussia per martyres tentata, quorum vitas veritati historicae restitvit, atque nonnulla ad illustrationem X. et XI. sec. facientia inservit Andreas Schottvs. Gedani, 1738.*

⁷⁰² Apie Ch. Hartknochą ir jo darbus žr.: Lukšaitė I. Christophoras Hartknochas, 1644 -1687 // *BRMS*, t. 3, p. 79–81; Wiewióra Z. *Święty Wojciech w piśmiennictwie*, s. 162–165, 178.

dirbdamas Karaliaučiaus universitete, rengė disputus ir vadovavo disertacijoms, kuriomis vėliau remdamasis parengė devyniolika *Rinktinių istorinių disertacijų apie įvairius prūsų dalykus*, kurios buvo išspausdintos 1679 m., jau šiam persikėlus į Torunę, kaip priedas jo parengtos spaudai Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronikos*⁷⁰³. Vienoje jų (*Disertatio XIV. Originibus Religionis Christianæ in Prussia*) aprašoma vyskupo šv. Brunono kankinystė Prūsijoje Lenkijos karaliaus Boleslovo I laikais. Ch. Hartknochas rėmėsi ir citavo Titmaro pasakojimą iš 1667 m. kronikos leidimo⁷⁰⁴. Kaip ir Merzeburgo vyskupas, nenurodo metų, jis pasiremia Ursbergo abato žinia apie 1008 m. nukankintą Prūsuoose Brunoną, kurią randa minėtame Titmaro Merzeburgiečio kronikos leidime. Be to, pateikia tais pačiais metais šį įvykį datuojančios anoniminės kompiliacinės kronikos, išleistos Joachimo Johanne Madero kartu su Gervasio Tiburiečio veikalu *Otia Imperialia*, žinutę⁷⁰⁵. Šį *brunoninių* šaltinių rinkinį jis papildė ir Šteterburgo kronika, kurios *editio princeps* Henricas Meibomius buvo išleidęs 1660 metais⁷⁰⁶. Pastarojo 1008 m. perteikti romėniškai „M IIX“⁷⁰⁷, Ch. Hartknocho disertacijoje tapo 1012 metais⁷⁰⁸. Taip klaidingai perteikti Šteterburgo kronikos metai jau antrajame jo darbe *Altes und Neues Preussen* (1684) tampa šv. Brunono *data martyrii*. Reikia pasakyti, kad jei disertacijoje Ch. Hartknochas teikė šaltinių pozicijas, tai jau *Senajoje ir Naujojoje Prūsijoje* jis, ir nurodydamas tuos pačius šaltinius, pateikė savas išvadas. Taip šv. Brunono paskutinės misijos datavime pasirenkami 1012 m.⁷⁰⁹ ir lokalizuojamas (remiantis Titmaro

⁷⁰³ *Petri de Dusburg, Ordinis Teutonici sacerdotis, Chronicon Prussiae, [...] Item Dissertationes XIX. Antiquitates Prussicas complexa. Auctore et Collectore Christophoro Hartknoch [...]. Jenæ, M DCLXXIX [1679].*

⁷⁰⁴ *Dissertationes XIX. Antiquitates Prussicas [...]* Hartknoch, p. 208: „Hæc Dithmar. Mersburg. lib. 4. Chron. pag. 176.“. Žr. išn. 447.

⁷⁰⁵ *De Imperio Romano, et Gotorum, Lombardorum, Brittonum, Francorum, Anglorumque regnis commentatio [...]* Joachim Johann Mader, 1673, p. 127: „1008 S. Bruno de Quervorde patitur“. *Compilatio chronologica a temporibus Caroli M. ad annum 1410*, apimanti įvykius nuo 772 iki 1410 m. (Zigmanto išrinkimas), 1008 - p. 127; po to leido Leibnicas t.2, 1710 m.).

⁷⁰⁶ Žr. išn. 488.

⁷⁰⁷ Žr. išn. 488; Plg. 288.

⁷⁰⁸ *Dissertationes XIX. Antiquitates Prussicas [...]* Hartknoch, p. 208.

⁷⁰⁹ *Alt- und Neues Preussen Oder Preussischer Historien Zwey Theile / [...] Durch M. Christophorum Hartknoch. Franckfurt und Leipzig, M DC LXXXIV [1684], S. 456: „Nicht lang hernach / nemlich An. 1012. ist ein Bischoff villeicht von Quervurt / Nahmens BRUNO, mit unterschiedenen Gefehrten in Preussen“.*

nurodytu pasieniu) jo atvykimas „prie Prūsų ir Rusų kraštų sienos, tai yra į Galindų kraštą arba į Sūduvą“⁷¹⁰, kur skelbdamas Dievo žodį buvo pagonių sugautas ir vasario 14 d. dar su 18 bendrakeleivių nukirsdintas⁷¹¹. Kūnai kankinių išgulėjo nepalaidoti, kol juos išpirko Boleslovas ir palaidojo Lenkijoje⁷¹². Šio *translatio* siužeto pridėjimui, atrodo, jau turėjo įtakos 1662 m. išleistos Pruszczo *Forteca Duchowna*, iš kurios Ch. Hartknochas taip pat paėmė informaciją apie tai, kad greitai po šv. Brunono Prūsijoje kankiniais karūnuoti Benediktas, Petras ir Mikalojus⁷¹³. Tiesa, trečiajame darbe – *Preussische Kirchen-Historia*⁷¹⁴ – jis jau spėja, kad šie kankiniai „galbūt yra Brunono palydovai, kuriuos mini Titmaras“⁷¹⁵. Šioje *Prūsijos bažnyčios istorijoje* Ch. Hartknochas taip pat taiso šv. Brunono kankinystės datą iš 1012 m. į 1010 m.⁷¹⁶, o išvardindamas šaltiniuose esančius *data martyrii* variantus prie jau minėtų šaltinių XIV disertacijoje apie krikščionių tikėjimo pradžią Prūsijoje jis prideda Marijono Škoto kronikos 1008 ir Sigeberto 1009 metus⁷¹⁷. Šiuos papildymus Hartknochas paima iš Baronijaus *Bažnyčios analizę*, kuriais remdamasis jis taip pat praneša skaitytojui ir Romos martirologe nurodytą *translatio* dieną, tiesa, ne spalio 15, o 14-ąją⁷¹⁸.

Maža to, šis Prūsijos istorikas „užginčijo“ iki tol Prūsijos kronikose karaliavusių nuostatą, kad Braunsbergo vardas yra nuo Brunono iš Olomouco, kuris XIII a. viduryje su Čekijos karaliumi Otokaru II buvo atvykęs į Prūsiją⁷¹⁹. Ch. Hartknochas šio miesto Varmijos vyskupijoje kilmę susieja su šv. Brunonu iš Kverfurto. Šis Brunonų sukeitimas ne tik įsitvirtino Prūsijos kronikose, bet ir perėjo į istoriografinius veikalus XIX amžiuje.

⁷¹⁰ Ibid., S. 456–457: „Dann als er an die Gränze dez Preussischen und Russischen Landes / das ist / in Galinder Land oder in Sudauen gekommen /“. Toliau tęs. išn. 711.

⁷¹¹ Ibid., S. 457: „ist imh das Wort Gottes zu predigen untersagen worden: [...] / sondern im Predigen fortgefahren / ist er gefangen / und den 14. Februarii mit noch achtzehnen seiner Gefehrten enthauptet worden.“

⁷¹² Ibid., S. 457.

⁷¹³ Ibid., S. 457: „Nicht lange hernach haben auch noch ihrer dreh absonderlich / als BENEDICTUS, PETRUS und NICOLAUS, die Marter-Cron in Preussen erlanget.“

⁷¹⁴ *Preussische Kirchen-Historia / Darinnen Von Einführung der Christlichen Religion in diese Lande / [...]* Durch M. Christophorum Hartknoch. Danzig, M DC LXXXVI [1686], S. 22–26.

⁷¹⁵ Ibid., S. 25.

⁷¹⁶ Ibid., S. 24.

⁷¹⁷ Ibid., S. 25.

⁷¹⁸ Ibid., S. 25.

⁷¹⁹ Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*, p. 134–136.

Tačiau Ch. Hartknochas *Senajoje ir Naujojoje Prūsijoje* bei *Prūsijos bažnyčios istorijoje* bendraeuropinės tradicijos įtakoje fiksuoja abu šventuosius. Šv. Bonifaco misija yra aprašoma po šv. Adalberto kankinystės. Ir jei *Senajoje ir Naujojoje Prūsijoje* jis, įvardijęs šį šventąjį benediktinų ordino vienuoliu, trumpai konstatuoja, kad jis taip pat „an diese Oerter“ (t. y. Prūsijoje) nukirsdintas⁷²⁰, tai *Prūsijos bažnyčios istorijoje* jau aiškiai misiją lokalizuoja Prūsijoje, teigdamas, kad Damiano Rusija yra Prūsija⁷²¹. Šį teiginį jis pagrindžia visų pirma apeliuodamas į C. Baronijaus nuomonę, kad šv. Bonifacas pasiekė vietos gyventojus, kur šv. Adalbertas buvo karūnuotas kankiniu, o tai įvyko Prūsijoje, o ne Rusijoje. Čia reikia pastebėti, ką jau esame pasakę anksčiau, kad kardinolas savo *Bažnyčios analuose* Prūsijoje lokalizavo tik pirmąją šv. Bonifaco misijos dalį (prie 997 m.), o kankinystę, kaip ir Damianis, siejo su Rusija (žr. I d., 1.4. Šv. Brunonas Bonifacas – sudvejintas šventasis). Šį Rusijos sumaišymo su Prūsija teiginį Ch. Hartknochas nuo savęs dar pagrindžia Adomo Bremeniečio ir Helmondo kronikų informacija, kad prūsai turėjo savus karalius⁷²². Tačiau taip pat pažymi, kad jei ne Prūsijoje, tai ne toliau „in dem heutigen Podlachia oder in Lithauen“⁷²³.

Du šventieji – Bonifacas ir Brunonas – aprašomi ir glaudžiai su Hartknochu bendradarbiavusio Matthaeso Praetorijaus (apie 1635–1704)⁷²⁴ *Prūsijos įdomybėse*, susidedančiose iš 18 rankraštinių knygų⁷²⁵. Šių šventųjų misijas jis aprašo *Prūsų bažnyčios kronikoje* (*Chronicum ecclesiasticum Prussorum*), kuri yra septintojoje jo plačios apimties kūrinio knygoje. Manoma, kad M. Praetorijus šią bažnyčios istoriją rašė maždaug nuo XVII a.

⁷²⁰ *Alt- und Neues Preussen* [...] Hartknoch, S. 456.

⁷²¹ *Preussische Kirchen-Historia* [...] Hartknoch, S. 23–24.

⁷²² *Ibid.*, S. 24.

⁷²³ *Ibid.*

⁷²⁴ Apie M. Praetorijų ir jo darbą žr.: Lukšaitė I. Matas Pretorijus – Prūsijos kultūros istorikas. Gyvenimas, veikla ir mokslinė kūryba // *Matas Pretorijus. Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*. T. 1. Vilnius, 1999, p. 9–60; Idem. Matas Pretorijus, apie 1635–1704 // *BRMŠ*, t. 3, p. 100–102.

⁷²⁵ apie rankraštį ir leidimus. *Matthaeus Praetorius. Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla. Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, parengė I. Lukšaitė, V. Gerulaitienė. T. I–IV. Vilnius, 1999–2011.

7-ojo dešimtmečio iki 1698 m.⁷²⁶ Kaip ir Ch. Hartknochas, šv. Bonifaco misiją jis lokalizuoja Prūsijoje. Argumentuodamas tuo pačiu Baronijumi, M. Praetorius dar papildo, kad „tokia klaida galbūt galėjo atsirasti dėl to, kad pirmasis šitos istorijos pranešėjas galėjo ištarti *Porussiam*, o užrašinėtojas, neišgirdęs pirmojo skiemens, parašė *Russiam*“⁷²⁷. Šv. Brunono misijos aprašymą taip pat pateikia naudodamasis Ch. Hartknocho darbais, o tiksliau jo *Altes und Neues Preussen* veikalu. Kaip ir pastarasis, jis lokalizuoja šventojo su 18 palydovų žūtį sūduvių ir galindų krašte, nurodo į Urspergo abato Konrado Lichtenau kronikos pranešimą apie nužudymo būdą, taip pat padarydamas (kaip ir Ch. Hartknochas⁷²⁸) nukirstų kojų praleidimą⁷²⁹. Misijos ir kankiniškos šv. Brunono mirties jis nedatuoja, vienintelė *data martyrii* (1008) yra pateikiama nuoroje prie jau minėtos Urspergo abato kronikos⁷³⁰. Pasakojimo pabaigoje pateikia Pruszczo / Hartknocho kitų trijų kankinių Prūsijoje vardus bei konstatuoja, kad „Brunono garbei buvęs pastatytas Brusbergas“⁷³¹. Šio miesto vardo kilmę su šv. Brunonu siejo ir M. Lilienthalis⁷³², kurio studiją apie šventojo gyvenimą galima laikyti D. S. Büttnerio kompendiumu. O pastarojo pagrindinis šaltinis buvo 1590 m. išleista Spangenbergo *Kverfurto kronika* (žr. I d., 1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija). M. Lilienthalis, naudodamas D. S. Büttnerio tekstą, taip pat palieka ir jo nuorodas. Atrodo, kad vienintelis jo, be pastarojo Kverfurto autoriaus, naudotas šaltinis buvo Hartknocho darbai (nors šio *Disertacijas* naudojo ir D. S. Büttneris). Tai, kad M. Lilienthalis savarankiškai skaitė Prūsijos istoriko veikalus, matyti iš jo nusirašytos Ch. Hartknocho klaidos nuoroje, nurodant Titmaro kroniką. Abu Prūsijos autoriai nurodo ne VI, o IV šio XI a.

⁷²⁶ Lukšaitė I. Mato Pretorijaus „Prūsų bažnyčios kronikos“ autoriai ir knygos // *Knygotyra*, t. 55, 2010, p. 80; Idem. Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybių* septintoji knyga *Prūsų bažnyčios kronika // Matas Pretorius. Prūsijos įdomybės*, t. IV, 2011, p. 11–12.

⁷²⁷ Matas Pretorius. *Prūsijos įdomybės*, t. IV, p. 85.

⁷²⁸ *Preussische Kirchen-Historia* [...] Hartknoch, S. 25.

⁷²⁹ Matas Pretorius. *Prūsijos įdomybės*, t. IV, p. ?

⁷³⁰ Matas Pretorius. *Prūsijos įdomybės*, t. IV, p. ? : „Conradus von Liechtenaw, Abbas Ur[s]bergensis) (Ad ann. 1008, p. 164)“.

⁷³¹ Matas Pretorius. *Prūsijos įdomybės*, t. IV, p. 87.

⁷³² Lilienthal M. *Das Leben Brunonis*, Bd. 2, S. 212.

kronikininko kronikos knyga⁷³³. Lokalizuodamas šv. Brunono kankinišką mirtį, M. Lilienthalis datuoja kovo 9 d. ir nurodo Lietuvos–Rusijos pasienį, kaip ir D. S. Büttneris tekste nepateikdamas metų, tik teksto nuorodose iš Ch. Hartknocho įdėdamas šaltinius (Konrado Lichtenau kroniką ir Baronijaus Bažnyčios analų t. XI) su 1008 m. kankinystės datavimu. Taip buvo perteikta Kvedlinburgo analų, kuriuos žinojo ir citavo XVI a. pabaigoje Spangenbergas (žr. I d., 1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija), misionieriaus kankinystės lokalizacija. Taip M. Lilienthalis pateikia ir šv. Brunono palaikų išpirkimo istoriją, kurią papasakojo jo giminaitis Titmaras Merzeburgietis⁷³⁴.

Šiuo kronikininku remiasi Andreas Schottus veikale *Prussia Christiana*, kuriame pateikta Prūsijos krikščioninimo istorija per šventųjų kankinių Adalberto ir Brunono *exemplum*. Pastarojo kankinystę paskatino pirmojo šventojo kankiniškoji žūtis Prūsijoje 1008 m. vasario 14 dieną⁷³⁵. Nuorodoje jis dar pateikia Spangenbergo (1008 ar 1009), Sigeberto (1009) bei Marijono Škoto, Alberto iš Štadės, Ursbergo abatų, Steterburgo kronikų, A. Krantzo ir C. Baronijaus darbų (visi – 1008 m.) kankinystės *data martyrii*. Nauja yra tai, kad šis autorius jau atsižvelgė į Vakarų Europoje pasirodžiusius šaltinių su „Brunonu Bonifacu“ leidimus. Tiesa, darbe jis naudoja tik Magdeburgo kroniką (*Magdeburgo arkivyskupų darbai*). Tačiau ir disponavimas tik vienu tokiu šaltiniu leido A. Schottui padaryti du svarbius atradimus: pirma, sujungti atskirai gyvavę šventieji; antra, surastas L. Surijaus publikuoto šv. Adalberto *Gyvenimo* autorius⁷³⁶. Pastarasis klausimas jam kilo iš Trithemijaus veikale *De descriptoribus ecclesiasticis* priskirtų šv. Brunonui *Commentariorum in Genesim* (žr. I d., 1.2.2. *Ekehardiškosios* žinios su rutėnų (arki)vyskupu įsitvirtinimas). Anot A. Schotto, tai ir yra L. Surijaus spausdintas šv. *Adalberto gyvenimas*, o tai, kad „šv. Brunonas, kuris ir Bonifacas“, parašė šio šventojo *Gyvenimą*,

⁷³³ Lilienthal M. Das Leben Brunonis, Bd. 2, S. 211;

⁷³⁴ Ibid., S. 211–212.

⁷³⁵ *Prussia Christiana* [...] Andreas Schottvs, S. 88: „Prohibitus namque a Prussi, [...], Anno 1008. XVI. Cal. Martii cum 18 sociis, manibus pedibusque amputatis, martyrii perennem gloriam sibi adquisivit.“

⁷³⁶ *Prussia Christiana* [...] Andreas Schottvs, S. 81, 82, 84, 89, 90.

fiksuoja *Magdeburgo kronikos* autorius⁷³⁷. Dar vienas šio istoriko brunoniano klausimo išsprendimas – tai konstatavimas, kad Prūsijos istorijose funkcionuojantis Vokiečių ordino magistras Meinhardas (*Menkone*) yra iš tos pačios garsios Kverfurto baronų giminės, kaip ir XI amžiaus šventasis⁷³⁸. Jau minėtą 9 vaikų legendą A. Schottas pristato iš Spangenbergio (*Apie aštuonis Brunonus*), rašydamas apie šv. Brunono atmintį Kverfurte⁷³⁹. Maža to, naudodamasis šiuo Kverfurto tradiciją perteikiančiu autoriumi, A. Schottas kritiškai pažiūrėjo ir į dvi misionieriaus keliones į Prūsiją⁷⁴⁰. XIX a. I pusėje juo rėmėsi ir svarstymus dėl dviejų misijų nepagrįstumo praplėtė Johannes Voigt (1786–1863) savo daugiatomėje *Prūsijos istorijoje*⁷⁴¹.

Taigi, galime konstatuoti, kad į Prūsijos raštiją buvo atėjusios visos trys šventojo pažinimo tradicijos. Su būdinga šventojo sudvejinimo tradicija funkcionavo 1008 m. Prūsijoje žuvęs šv. Brunonas, kuriam pritaikyta iš Kverfurto tradicijos perimta devynių brolio vaikų legenda bei Petro Damiano aprašytas Rusijoje nukankintas šv. Bonifacas. Tačiau abiejų šventųjų kankinystės istorijoms buvo pridėtos vietinės (*prūsiškosios*) detalės. Šv. Brunonas Kverfurtietis buvo susietas su Braunsbergu bei pirmą kartą pateikta detalesnė *locus martyrii* – galindai arba sūduviai. Šv. Bonifaco misija taip pat buvo susieta su Prūsija, įvedant klaidingo žūties vietos išgirdimo faktorių (vietoj Prūsijos užrašyta Rusija).

⁷³⁷ Ibid., p. 90, 17. Plg. Nastalska J. Świąty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie, s. 343. Žr. taip pat: *1009 metai*, p. 108.

⁷³⁸ *Prussia Christiana* [...] Andreas Schottvs, S. 80.

⁷³⁹ Ibid., S. 92.

⁷⁴⁰ Ibid., S. 86–88.

⁷⁴¹ Voigt J. *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. 1: Die Zeit des Heidenthums. Königsberg, 1827, S. 287–288.

3. ŠV. BRUNONO ŽŪTIES VIETOS KONTROVERSIJOS ISTORIOGRAFIJOJE

3.1. Prūsiškosios koncepcijos raida ir geografinio vidurkio koncepcijos susiformavimas

Brunonianos istoriografija formavosi jau sujungus du šventuosius Brunoną ir Bonifacą į vieną asmenį ir pagrindiniais šaltiniais buvo tapę platieji pasakojimai – Titmaro kronika su Prūsijos–Rusijos pasieniu bei Petro Damiano pasakojimas su šv. Adalberto siužetu ir Rusija. Sujungto šventojo *locus martyrii* dažniausiai buvo lokalizuojama Prūsuoje. Šią lokalizaciją grindė ir jau Viduramžiais paplitusi ir įsitvirtinusi *ekehardiškoji* žinia, nurodanti 1008 metus. Taip 1710 m. publikuoti Kvedlinburgo analai, minintys Rusijos–Lietuvos pasienį, liko išimtimi iš taisyklės, o kompiliacine Analisto Sakso kronika bei Magdeburgo analais buvo naudojamosi tiek, kiek reikėjo „pagrįsti“ išsisknijusią *prūsiškąją* versiją. Su ja ir peržengta XIX amžiaus riba. Taip šv. Brunono kankinystė nusakoma tiek trumpuose siužetuose⁷⁴², tiek ir plačiuosiuose XIX a. pasakojimuose.

Vokiečių istoriko J. Voigto 1827–1839 m. Karaliaučiuje išleistoje devynių tomų *Geschichte Preussens* šv. Brunono žūtis datuojama 1008 m. vasario 14 diena⁷⁴³. Jis, perėmęs Titmaro informaciją⁷⁴⁴ apie Prūsijos–Rusijos pasienį, *locus martyrii* nurodo netoli rytinės Prūsijos sienos⁷⁴⁵. Kankiniškos mirties 1008-uosius metus J. Voigtas pagrindžia nurodytais XI a. kronikininko misionieriaus atsivertimo metais. Tai yra dvylikti metai nuo 996 m., kuomet šv. Brunonas lydėjo imperatorių Otoną III į Italiją⁷⁴⁶. Šis teiginys J. Voigtui buvo argumentas užginčijant C. Spangenbergro *Kverfurto kronikoje* perskaitytą informaciją apie dvi misijas – 1000 m. ir 1008 ar 1009 m. – į pagoniškąją

⁷⁴² P vz., Bruno // *Dictionnaire historique, ou Biographie universelle classique*. [...] par M. le Général Beauvais, [...] par M. Barbier. Vol. 1. Paris, M DCCC XXVI [1826], p. 382 (su 1008 m. datavimu); Bruno // *Encyclopédie moderne, ou Dictionnaire abrégé des hommes et choses* [...] par M. Courtin, [...] T. 4. Bruxelles, 1828, p. 191; *Ecclesiastical Chronology; Or, Annals of the Christian Church*, [...] By the Rev. J. E. Riddle. London, 1840, p. 214.

⁷⁴³ Voigt J. *Geschichte Preussens*, Bd. 1, S. 288.

⁷⁴⁴ Naudotasi 1667 m. Titmaro kronikos leidimu. Žr.: Ibid., S. 281, išn. 1, 2. Plg., *Chronici Dithmari Episcopi Merseburgensis Libri IIX*, p. 177.

⁷⁴⁵ Voigt J. *Geschichte Preussens*, Bd. 1, S. 288.

⁷⁴⁶ Ibid., S. 287.

Prūsiją (žr. I d., 1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija). Spręsdamas *dvigubos* misijos dilemą, vokiečių istorikas bene pirmą kartą iškelia šaltinių „senumo ir patikimumo“ klausimą⁷⁴⁷. Čia reikia akcentuoti, kad iki tol toks klausimas net nekildavo. Į vieną gretą buvo rikiuojami, pavyzdžiui, Titmaro, Marijono Škoto, Sigeberto, Ursbergo abatų kronikos ir J. Trithemijaus, P. Langijaus, A. Crantzo, C. Baronijaus darbai. J. Voigtas, iškeldamas, anot šiandieninės terminijos, pirminių šaltinių klausimą *dvigubos* misijos dilemoje, tiesiog uždavė klausimą, kaip galėjo Titmaras, kurio informatorius buvo šventojo tėvas, nežinoti, kad jau kartą šv. Brunonas lankėsi Prūsijoje⁷⁴⁸. Atrodo, kad tuomet suformuotas klausimas „kaip galėjo Titmaras nežinoti?“ tapo amžinuoju klausimu, kuris ir šiandien daugeliui tyrinėtojų „užbaigia“ tolesnius svarstymus dėl 1009-ųjų tematikos.

Tačiau reikia akcentuoti ir tai, kad J. Voigtas, bandydamas griauti senus mitus, paskleidė naują. Kverfurto tradicijos šv. Brunono pirmosios misijos palydovai Benediktinų ordino vienuoliai Jonas ir Benediktas tapo paskutinės kelionės į Prūsiją dalyviais tarp 18 minimų Titmaro palydovų⁷⁴⁹. Iš šio teiginio *brunoniniu* šaltiniu jam tampa Kosmo Prahaškie kronika⁷⁵⁰. Šį jo teiginį XIX a. perėmė ne vienas istorikas. Pvz., Simonas Daukantas (1793–1864), pateikęs pasakojimą apie šv. Brunono misiją „į Parusnį“ (t. y. Prūsiją) ir jo kankinišką mirtį „14 dienų kovo mėnesio“ (sic!) veikale *Istorija žemaitiška* (apie 1838)⁷⁵¹. Taip pat šventieji kankiniai Jonas ir Benediktas šv. Brunono paskutinės misijos kelionės draugais buvo Teodorui Narbutui ir Ignui Danilevičiui (žr. toliau).

Žinios iš šventojo gimtinės, giminystė su juo ir išeiti kartu mokslai Magdeburge suponavo Titmaro pateikiamos informacijos pirmumą ir vokiečių poetui, istorikui Ludwigui Giesebrechtui (1792–1873). Tiesa, šv. Brunono žūtį

⁷⁴⁷ Ibid.

⁷⁴⁸ Voigt J. *Geschichte Preussens*, Bd. 1, S. 287.

⁷⁴⁹ Ibid., S. 287–288.

⁷⁵⁰ Ibid., S. 289, išn. tęsinys iš S. 288.

⁷⁵¹ *Istorija Žemaitiška* išleista 1893–1897 m. dviem knygomis Plimute (*Plymouth*) su pavadinimu *Lietuvos istorija*. Šiais laikais išleista: Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, par. B. Vanagienė. T. 1–2. Vilnius, 1995. Pasakojimas apie šv. Brunoną yra pirmajame tome: Daukantas S. *Lietuvos istorija*. Kn. 1. Plymouth, 1893, p. 113–114; Idem. *Istorija žemaitiška*. T. 1. Vilnius, 1995, p. 141–142.

Prūsijoje prie Rusijos sienos su 18 palydovų jis datuoja jau 1009 m. vasario 14 diena⁷⁵². Ši data minima ir L. Giesebrechto sūnėno, istoriko Wilhelmo Giesebrechto (1814–1889)⁷⁵³ darbuose⁷⁵⁴. To paties, kuris, 1833 m. pradėjęs mokytis Berlyno universitete, pradeda lankyti tik ką Leopoldo von Rankės (1795–1886) įsteigtą pirmąjį istorijos seminarą, kuriame mokoma šaltinių kritikos praktinių įgūdžių, taip sudarant sąlygas istorijos profesionalizacijai bei moksliskėjimui⁷⁵⁵, ir per pirmuosius metus W. Giesebrechtas kartu su Georgu Waitzu, Siegfriedu Hirschu, Rogeriu Wilmansu ir kt. sukuria tai, ką jau galima buvo pavadinti „Rankės mokykla“, besivadovavusia *ad fontes* principu.

Taip XIX a. dėl istorinių šaltinių paieškų, atradimų ir publikavimo historiografijai tapo aukso amžiumi. 1826 m. Vokietijoje, vadovaujant Georgui Heinrichui Pertzui (1795–1876)⁷⁵⁶, pradėtas leisti didžiulis šaltinių rinkinys *Monumenta Germaniae Historica*. Per šimtą metų pasirodė 120 tomų⁷⁵⁷. Vien tik brunonios šaltinių per visą XIX amžių jose buvo publikuota per 20, iš kurių 9 – pirmą kartą⁷⁵⁸. Čia svarbu akcentuoti ir tai, kad tai buvo kritiniai šaltinių leidimai, daugelis jų buvo parengti naudojant ne vieną, o visą kompleksą rankraščių, išskiriamos šaltinio redakcijos (kaip, pvz., Ekehardo kronikos⁷⁵⁹ ar *Magdeburgo arkivyskupų darbų*⁷⁶⁰). Be to, Ernstas F. Mooyeras

⁷⁵² Giesebrecht L. *Wendische Geschichten aus den Jahren 780 bis 1182*. Bd. 2. Berlin, 1843, S. 24.

⁷⁵³ Apie W. Giesebrechtą žr.: Riezler S. Giesebrecht, Wilhelm von // *ADB*, Bd. 49, 1904, S. 341–349; Heimpel H. Giesebrecht, Friedrich Wilhelm Benjamin von // *NDB*, Bd. 6, 1964, S. 379–382.

⁷⁵⁴ Giesebrecht W. Brun Bonifacius, erzbischof unter den Heiden. 14. Februar // *Evangelischer Kalender. Jahrbuch für 1856*. Jg. VII. Berlin, [1856], S. 170; Idem. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*. Bd. 2. Braunschweig, 1858, S. 197; Idem. Der erste deutsche Missionar in Preussen // *Der Neuen Preussischen Provinzial-Blätter*. Fol. 3, Bd. III. Königsberg, 1859, S. 26.

⁷⁵⁵ Apie Leopoldo von Rankės seminarą žr.: Norkus Z. *Istorika: istorinis įvadas*. Vilnius, 1996, p. 35. Taip pat Berg G. *Leopold von Ranke als akademischer Lehrer Studien zu seinen Vorlesungen und seinem Geschichtsdenken*. Göttingen, 1968, S. 51–64.

⁷⁵⁶ Wesche M. Pertz, Georg Heinrich Jakob // *NDB*, Bd. 20, 2001, S. 205–207.

⁷⁵⁷ *Monumenta Germaniae Historica* // *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, T. XV (Mezas–Nagurskiai). Vilnius, 2009, p. 464.

⁷⁵⁸ Pirmą kartą buvo publikuoti: Weisenburgo analai (1839), Viperto pasakojimas (1841), Marijono Škoto (iš Vatikano kodekso), Viurburgo, Ekehardo kronikos (visos 1844), Pioldo, Verdeno (abu 1859) ir Krokuvos kapitulos analai (1866) bei šv. Brunono parašytas *Penkių kankinių gyvenimas* (1888) – žr.: *1009 metai*, p. 255, 259, 260, 263, 266, 267, 270; Karwasinska J. Wstęp // *Vita quinque fratrum eremitarum (seu) Vita uel passio benedicti et Iohannis sociorumque suorum auctore Brunone Querfurtensi*, ed. J. Karwasinska (MPH, series nova, IV/3). Warszawa, 1973, s. 20.

⁷⁵⁹ Waitz G. [Įvadas] Ekkehardi Uraugiensis chronica // *MGH SS*, T. 6, 1844, p. 12–16.

publikavo Veisenburgo⁷⁶¹, o Ernstas Dümmleris ir Magdeburgo nekrologiumą⁷⁶². *Monumenta Germaniae Historica* pavyzdžiu panašius rinkinius pradėjo leisti daugelio Europos šalių istorikai. 1864 m. Lvove pasirodė Augusto Bielowskio sudarytas pirmasis šaltinių serijos *Monumenta Poloniae Historica* tomas, kuriame buvo publikuoti keturi šaltiniai, susiję su šv. Brunonu – du paties misionieriaus darbai (šv. Adalberto gyvenimas ir laiškas Henrikui II) bei Viperto pasakojimas ir Petro Damiano šv. Romualdo gyvenimo fragmentas⁷⁶³. 1861 m. išleistas ir pirmasis *Scriptores Rerum Prusicarum* tomas, kuriame buvo galima rasti Kvedlinburgo analų ir Titmaro kronikos fragmentus⁷⁶⁴. Taip pat *MGH* leidimų pagrindu brunoniano šaltiniai publikuojami XIX a. prancūzo Jacqueso Paulo Migne rengiamoje *Patrologia Latina* serijoje.

L. ir W. Giesebrechtų darbuose šv. Brunono žūties metų pasikeitimą (iš 1008 į 1009 m.) lėmė ne kas kita, o pačios Titmaro kronikos *MGH* publikacija. Jau 1807 m. Johanno Augusto Wagnerio (1734–1807) parengtame šaltinio leidime, parašėje buvo nurodyti Analisto Sakso kronikos metai „An. 1009. A.S.“⁷⁶⁵. W. Giesebrechtas naudojo⁷⁶⁶ pirmąją kritinę Titmaro kronikos publikaciją, parengta Hamburgo archyvaro Johanno Martino Lappenbergo (1794–1865) ir išspausdinta 1839 m. *Monumenta Germania Historica Scriptores* serijoje. Joje parašėje jau buvo tik „1009“, o išnašoje prie *titmariškos* datos pateikiamas ir Kvedlinburgo analų šv. Brunono mirties datavimas⁷⁶⁷. Tuo pačiu leidimu naudojo ir L. Giesebrechtas⁷⁶⁸. Geografiškai

⁷⁶⁰ Schum G. [Ivadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* // *MGH SS*, T. 14, 1883, p. 370–374; *1009 metai*, p. 107.

⁷⁶¹ Mooyer E. F. *Nekrologium des Klosters Weissenburg* // *Archiv des Historischen Vereins für Unterfranken und Aschaffenburg*. Bd. 13, Hf. 3. Würzburg, 1855, S. 3–43.

⁷⁶² Dümmler E. *Zwei Magdeburger Todtenbücher* // *Neue Mittheilungen aus dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen*. Bd. 10, Hf. 2. Halle, 1864, S. 260–265.

⁷⁶³ *MPH*, wyd. A. Bielowski. T. 1. Lwów, 1864, p. 189–318; 325–332. Pl. apie *MPH* šaltinių publikacijas žr.: Makarczyk I. *Święty Brunon w historiografii XIX i XX wieku* // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 351.

⁷⁶⁴ *SRP*, ed. T. Hirsch, M. Toppen, E. Strehlke. Bd. 1. Leipzig, 1861, p. 237–238.

⁷⁶⁵ *Dithmari episcopi Merseburgensis Chronicon* [...]. Passim et suas adiecit notas Ioan. Avgvstin. Wagner. Norimbergae, MDCCCVII [1807], p. 194.

⁷⁶⁶ Veikale išnašose nurodant Titmaro kroniką jau žymimos ne tik knygos, bet ir skyriai, žr., pvz.: Giesebrecht W. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, Bd. 2, S. 196, išn. *), nurodoma VI. 54.

⁷⁶⁷ Thietmari chronicon, ed. J. M. Lappenberg // *MGH SS*, T. 3, 1839, p. 834, išn. 30.

⁷⁶⁸ Žr., pvz.: Giesebrecht L. *Wendische Geschichten*, S. 24, išn. 2, 3.

lokalizuodamas kankinišką šv. Brunono žūtį, W. Giesebrechtas ją siejo taip pat su rytine Prūsijos dalimi, prie Rusijos sienos⁷⁶⁹. Tačiau dar svarbiau, kad jų darbuose įvesti du nauji šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės ciklo šaltiniai. Tai – misionieriaus palydovu besidedančio Viperto pasakojimas *Historia de praedicatione episcopi Brunonis* apie kankinišką mirtį Prūsijoje bei šventojo rašytas laiškas imperatoriui Henrikui II. Pirmasis jų buvo surastas bei perduotas *MGH* leidėjui H. G. Petzui Miuncheno archyvaro Heinricho Conrado Föringerio ir 1841 m. publikuotas *Scriptores* ketvirtame tome, įvade *Vita S. Adalberti et Miracula S. Adalberti*⁷⁷⁰. Ir jį į savo pasakojimą apie šv. Brunoną tuoj pat įvedė L. Giesebrechtas⁷⁷¹. Antrasis šaltinis buvo atrastas XVIII a. pradžioje kurfiursto bibliotekoje Kaselyje ir vokiečių kolekcionieriui, archeologui Zacharijui Konradui Uffenbachui 1716 m. padarytas nuorašas, kuris su pastarojo rinkiniais pateko į Hamburgo miesto biblioteką⁷⁷². Pirmą kartą laišką, kurio parašymą datavo 1007 m., iš Uffenbacho nuorašo padarytos kopijos 1856 m. publikavo lotynų bei rusų kalbomis istorikas, slavofilas Aleksandras F. Hilferdingas (1831–1872)⁷⁷³. Tiesa, dar prieš šią publikaciją laiško Henrikui II egzistavimą fiksavo J. M. Lappenbergas⁷⁷⁴, H. G. Petzas⁷⁷⁵, L. Giesebrechtas⁷⁷⁶, Friedrich Kruse⁷⁷⁷. Per XIX a. 6–7 dešimtmečius šv. Brunono laiškas Henrikui II buvo publikuotas, be A. F. Hilferdingo publikacijos, dešimt kartų, tarp jų – vertimai į lenkų, prancūzų, vokiečių kalbas, o taip pat ir paties W. Giesebrechto iš 1856 m. publikacijos parengtas šaltinis kaip priedas antrajame *Geschichte der deutschen Kaiserzeit* tome⁷⁷⁸.

⁷⁶⁹ Giesebrecht W. Brun Bonifacius, erzbischof, S. 170; Idem. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*. Bd. 2. Braunschweig, 1858, S. 197; Idem. Der erste deutsche Missionar in Preussen, S. 26.

⁷⁷⁰ Pertz G. H. [Ivadas] Vita S. Adalberti episcopi // *MGH SS*, T. 4, 1841, p. 579–580. Taip pat žr.: *1009 metai*, p. 185.

⁷⁷¹ Giesebrecht L. *Wendische Geschichten*, Bd. 2, S. 25–26; Bd. 3, S. 303.

⁷⁷² Karwasinska J. Wstęp // *Vita quinque fratrum*, s. 87, 89; Звіздецький Б. А. Письмове повідомлення початку XI ст. німецького архієпископа-місіонера Бруно про Русь у світлі нових археологічних досліджень // *Український історичний журнал*. № 6. Київ, 1987, с. 119–120.

⁷⁷³ Гильфердинг А. Ф. Неизданное свидетельство современника о Владимирѣ Святомъ и Болеславѣ Храбромъ // *Русская бесѣда*. Кн. 1. Москва, 1856, с. 1–34 (публикація: с. 8–33).

⁷⁷⁴ Thietmari chronicon, ed. J. M. Lappenberg, p. 834, išn. 30.

⁷⁷⁵ Vita S. Adalberti episcopi, ed. G. H. Pertz // *MGH SS*, T. 4, p. 579, išn. 55.

⁷⁷⁶ Giesebrecht L. *Wendische Geschichten*, S. 21, išn. 3.

⁷⁷⁷ Kruse F. *Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland überhaupt* [...]. Moskau, 1846, S. 484.

⁷⁷⁸ Giesebrecht W. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, Bd. 2, 1858, S. 600–604.

Jau rengdamas pirmąjį šio veikalo leidimą jis bandė priėti prie Kaselio rankraščio⁷⁷⁹. Tačiau tik antrame leidime su Philippo Jaffé (1819–1870) pagalba remiantis šiuo XI a. rankraščiu buvo įvestos kai kurios šv. Brunono laiško Henrikui II korektūros⁷⁸⁰. W. Giesebrechtas taip pat pakoregavo laiško surašymo laiką iš 1007 į 1008 m. žiemą⁷⁸¹.

Laiškas Henrikui II papildė šv. Brunono paskutinės misijos itinerarą. Iki tol disponuojant Titmaro pasakojimu buvo galima kalbėti apie paskutinį misionieriaus pamokslavimą, pasibaigusį kankiniška mirtimi. Su laiško publikacija šv. Brunono istorijos pasakojime įvedami Vengrijos bei Rusijos su pečenegais siužetai. Tokį tragiškai pasibaigusios misijos pasakojimą ir pateikė A. F. Hilferdingas⁷⁸², W. Giesebrechtas⁷⁸³, S. Hirschas. Tik pastarasis pirma „išsiuntė“ šv. Brunoną į Rusiją, o iš ten į Vengriją⁷⁸⁴.

Kiek pesimistiškesni to laiko istorikai buvo Viperto, fiksavusio prūsų karaliaus Netimero vardą, atžvilgiu. Ši Tegernzė rankraštyje užrašyta šv. Brunono paskutinės misijos istorija jų darbuose buvo aprašoma jau užfiksavus šventojo kankinystę, lyginama su Damiano pasakojimu; Vipertas, kuris teigia, kad vienintelis išliko gyvas, bet buvo apakintas, laikomas apsišaukėliu, išbandymas ugnimi siejamas su Skandinavijoje X a. II pusėje evangeliją skelbusiu Hamburgo misionieriumi vyskupu *Poppo*, o pati *Historia de praedicatione episcopi Brunonis* vadinama fantastiniu pasakojimu (*Phantasiebild*) ir „padedama“ į padavimų lentyną⁷⁸⁵.

Taip XIX a. ir lenkiakalbiuose veikaluose šv. Brunono kankinystės pasakojime įsitvirtina 1009-ieji su *titmariška* vasario 14 d., o atrastas laiškas

⁷⁷⁹ Ibid., S. 599.

⁷⁸⁰ Giesebrecht W. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, 2. Aufl., Bd. 2. Braunschweig, 1860, S. 648–651; taip pat žr. 3 leid., 1863, S. 665, 667–670. Apie priėjimo prie Kaselio rankraščio peripetijas žr.: Karwasinska J. *Wstęp // Vita quinque fratrum*, s. 88.

⁷⁸¹ Гильфердинг А.Ф. *Неизданное свидетельство*, с. 1; Giesebrecht W. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, Bd. 2, 1858, S. 599–600.

⁷⁸² Гильфердинг А.Ф. *Неизданное свидетельство*, с. 5–7.

⁷⁸³ Giesebrecht W. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*. Bd. 2., 1858, S. 193–196.

⁷⁸⁴ Hirsch S. *Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich II*. Bd. 2. Berlin, 1864, S. 269.

⁷⁸⁵ Giesebrecht L. *Wendische Geschichten*, Bd. 2, S. 24–25; Giesebrecht W. *Brun Bonifacius, erzbischof*, S. 170–171; Idem. *Der erste deutsche Missionar in Preussen*, S. 26–27; Hirsch S. *Jahrbücher des Deutschen Reichs*, S. 274–275.

Henrikui II (kuriame misionierius konstatuoja, kad keliauja į Prūsiją) įtvirtina *prūsiškąją* lokalizaciją⁷⁸⁶.

Dar daugiau, *brunoninėje* istoriografijoje šalia vyraujančios *prūsiškosios* lokalizacijos rytinės krypties atsiranda ir šiaurinė, o į amžiaus pabaigą – ir vakarinė. Taip pat pradama ieškoti ir detalesnės šv. Brunono žūties vietos.

William Pierson šio misionieriaus kankinišką mirtį datuoja, remdamasis Titmaro kronikos publikacija⁷⁸⁷, 1009 m. vasario 14 d., o *locus martyrii* (suvedamas tris Rusiją fiksuojančius šaltinius – minėtą kroniką, Kvedlinburgo analus ir Petro Damiano pasakojimą) ieško šiaurinėje Prūsijos dalyje, Nadruvoje. Anot jo, šaltiniuose minima Rusija nėra krikščioniškoji Rusija, tai – Nemuno deltoje ir prie Kuršių marių gyvenantys gyventojai, kuriuos lenkai vadina *Rusna*⁷⁸⁸. Šiandien *prūsiškosios* lokalizacijos šiaurinės krypties *locus martyrii* paieškas bando plėtoti kalbininkas Letas Palmaitis⁷⁸⁹, siejantis šaltiniuose paminėtą Rusiją ne su slavais, o su skalviais, „atrandantis“ *Rusia* salą tarp *Rusos* (dab. *Skirvytės–Rusnės*) upės, Nemuno senvagės *Nemunynu* bei Kuršių marių⁷⁹⁰, Netimero krikštą lokalizuojantis prie užpelkėjusio Dainių ežero netoli Jurbarko, o šv. Brunono žūties vietą – Alsos ir Mituvos santakoje⁷⁹¹. Šio kalbininko išskeltos lokalizacijos daugiau darbe nesiimsime nagrinėti ne tik dėl to, kad jau įvade esame atsiriboję nuo visų lingvistinių

⁷⁸⁶ Rogalski L. *Dzieje krzyzakow oraz ich stosunki*. T. 1. Warszawa, 1846, s. 241; Lelewel J. *Cześć balwechwaleza Slawian i Polski*. Poznań, 1857, s. 35; Szajnocha K. *Boleslaw Chrobry: i Odrodzenie się polski za Władysława Lokietka*. Wyd. 2. Lwów, 1859, s. 82–83; Szujski J. *Dzieje Polski: podług ostatnich badań*. T. 1: Piastowie. Lwów, 1862; Bogusławski E. R. *Historija Polski*. Kraków, 1889, s. 24.

⁷⁸⁷ Naudotasi MGH SS 1839 m. leidimu, žr. išn. 767

⁷⁸⁸ Pierson W. *Elektron oder Ueber die Vorfahren, die Verwandtschaft und den Namen der alten Preussen*. Berlin, 1869, S. 81.

⁷⁸⁹ Palmaitis L. *Įmintos tūkstantmečio mįslės: Šventasis Brunonas Bonifacas, senovės baltai ir Lietuvos pasienis*. Kaunas, 2009; Idem. Dėl šv. Brunono misijos šiaurinės koncepcijos // *Baltistica*, t. 64 (2), 2009, p. 381–390; Idem. Hipoteza „skalowska“ o św. Brunonie i problem rzeki Alstry // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 205–211; Idem. Misja św. Brunona w świetle zachodniobałtyjskiej (skalowskiej) hipotezy o pochodzeniu etnonimu Ruś // *Masovia. Pismo poświęcone dziejom Mazur*, t. XIII, 2010, s. 3–22.

⁷⁹⁰ Palmaitis L. *Įmintos tūkstantmečio mįslės*, p. 69–71; Idem. Dėl šv. Brunono misijos šiaurinės koncepcijos, p. 385–386; Idem. Hipoteza „skalowska“, p. 206.

⁷⁹¹ Palmaitis L. *Įmintos tūkstantmečio mįslės*, p. 61–65; Idem. Hipoteza „skalowska“, p. 209–211. „Jurbarko“ lokalizaciją plėtoja ir kiti Klėjos mylėtojai, pvz.: Rekešius J. Šv. Brunono Kverfurtiečio misija 1009 m.: tik istorinis Lietuvos paliudijimas ar ir prarastos galimybės // *Tautotyros metraštis*, t. III. Vilnius, 2013, p. 52–56.

svarstymų ir metodų šioje tematikoje, bet ir todėl, kad net ir juose pirmiausia turėtų būti moksliskai korektiškas santykis su pačiais istorijos šaltiniais.

Detali studija, skirta antrajam Prūsijos apaštalui šv. Brunonui, XIX a. pabaigoje buvo parašyta teologo, Braunsbergo kunigų seminarijos bibliotekininko Augustino Kolbergo (1835–1909). Misionieriaus žūtį Prūsijoje jis datuoja jau įsitvirtinusia data – 1009 m. vasario 14 diena⁷⁹². Tačiau vienas svarbiausių jo darbo akcentų yra šv. Brunono *locus martyrii* paieška, atmetat rytinę (kurią jis traktuoja kaip Prūsijos sienos su Lietuva ir Juodąja Rusija) bei šiaurinę prūsiškąją lokalizacijas⁷⁹³. A. Kolbergas paskutinės misijos baigtį lokalizuoja Vakarų Prūsijoje, į rytus nuo Marienverderio, kur buvo Pamedėje valsčius (*Ländchen*), šaltiniuose įvardijamas kaip *Reysen* arba *Reyssen* ir net *Resia*, bei kur yra vietovės *Riesenburg* (dab. *Prabuty*), *Rosenberg*, *Riesenkirch* (dab. *Obrzynowo*), *Russenau*, *Rosenau*, *Roseinen*⁷⁹⁴. Kvedlinburgo analuose minimos *Litua* jis ieško Pomeranijoje, kur yra kraštoas *Welida* (*Lida*)⁷⁹⁵, o pačio misionieriaus atmintį randa vietovėse, turinčiose pavadinimus *Gross Brunau* ir *See Brunss*⁷⁹⁶. Dar daugiau, A. Kolbergas, įvedė šv. Brunono *Kankinystę* (*Passio*), apie kurią užsimenama Kverfurto kolegiate fundacijoje (*Fundacio ecclesie collegiate Quernfurtensis*)⁷⁹⁷ ir Magdeburgo kronikoje (= Magdeburgo arkivyskupų darbai)⁷⁹⁸. Jis šį šventojo kankinystės pasakojimą, kuriame užfiksuotas šventąjį nužudžiusio Zebedeno (*Zebeden*) vardas ir Alstros (*alstra*) upė (į kurią buvo įmesta misionieriaus galva), paėmė iš 1515 m. Halberštato brevijoriaus⁷⁹⁹. Zebedeno atitikmenį A. Kolbergas suranda XIII–XIV a. dokumentuose. Tai – miškas *Seweten* (*Soweten*) ir ežeras *Sobiezin*

⁷⁹² Kolberg A. Der hl. Bruno von Querfurt, zweiter Apostel von Preussen // *ZGAE*, Bd. 8, 1884, S. 1.

⁷⁹³ Ibid., S. 95-97, 104.

⁷⁹⁴ Ibid., S. 98.

⁷⁹⁵ Ibid., S. 101–102.

⁷⁹⁶ Ibid., S. 102–103.

⁷⁹⁷ A. Kolbergas naudoja: H. Holstein, Zur Geschichte des Collegiatstiftes B. Mariae Virginis et S. Brunonis in Querfurt // *Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte und Alterthumskunde*, Bd. 4, 1871, S. 78–85.

⁷⁹⁸ A. Kolbergas naudojosi XVII a. H. Meibomiaus publikacija, – žr. išn. 491. *Magdeburgo arkivyskupų darbais* šis šaltinis buvo pavadintas 1883 m. *MGH SS* kritiniame leidime, – žr.: išn. 1083.

⁷⁹⁹ Kolberg A. Der hl. Bruno von Querfurt, S. 78, 82–83, 87, 89, 94–95; publikacija: S. 106–108.

(XIX a. *Zuweiser*), o Alstra slepiasi po *Lyvafluss*⁸⁰⁰. Pagal šiuos etnonimus šv. Brunono žūties vieta turėtų būti Sušos ir Prabuto apylinkėse. Šios plačios studijos santrauka (kartu su Titmaro kronikos ir šv. Brunono parašyto *Penkių brolių gyvenimo*⁸⁰¹ ištraukomis lotynų kalba) jau 1890 m. buvo publikuota *Pastoralblatt für die Diözese Ermland*⁸⁰². XX a. I pusėje A. Kolbergo nuomone dėl *locus martyrii* parėmė *Vita et Passio* leidėjas Heinrichas Kauffmannas⁸⁰³, o šiais laikais šv. Brunono žūtį netoli Prabuto, prie upės *Liwa* lokalizuoja Tadeuszas Poklewski-Koziełł⁸⁰⁴.

XX a. pradžioje, priartėjus prie šv. Brunono kankiniškos mirties 900-ųjų metinių, ne vieną darbą, skirtą šiam šventajam, jo gyvenimui ir kankinystei, parašė Heinrichas Gisbertas Voigtas (1860–1933). Jau pirmajame veikle *Brun von Querfurt – Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer* (1907) vokiečių istorikas, lokalizuodamas paskutinę misiją ir žūtį, kurią jis datuoja *kvedlinburgine* kovo 9 d.⁸⁰⁵, vietą, užsiima trijų minimų šaltiniuose (Kvedlinburgo analuose, Titmaro kronikoje, Damiano *Šv. Romualdo gyvenime*) etnonimų – Rusijos, Lietuvos, Prūsijos – sankirtos ar pasienio paieškomis. Šis pasienis, jo manymu, greičiausiai buvo jotvingių teritorija Sūduva⁸⁰⁶. Dar plačiau šią lokalizaciją H. G. Voigtas plėtoja 1908–1909 m. darbuose⁸⁰⁷, ieškodamas jotvingių žemėse, arba Sūduvoje, tikslesnės šv. Brunono žūties vietos. Anot jo, šaltiniuose minima Prūsija buvusi Galinda,

⁸⁰⁰ Ibid., S. 103.

⁸⁰¹ Šis hagiografinis šv. Brunono darbas buvo atrastas Reinhardo Kadės XIX a. 9 deš. pr. ir publikuotas 1888 m. *MGH*, – žr. išn. 991.

⁸⁰² Der hl. Bruno von Querfurt, zweiter Apostel von Preussen // *Pastoralblatt für die Diözese Ermland*, Jg. 22, 1. Oktober 1890, Nr. 10, S. 109–113. A. Kopiczko mano, kad tai galėjo būti paties A. Kolbergo paruošta santrauka, – žr.: Kopiczko A. Obchody 900-lecia męczeńskiej śmierci św. Brunona z Kwerfurtu w diecezji warmińskiej // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 383.

⁸⁰³ Vita et passio sancti Brunonis episcopi et martyris Querfordensis, ed. H. Kauffmann // *MGH SS*, T. 30/2. Lipsiae, 1934, p. 1366, išn. 1.

⁸⁰⁴ Poklewski-Koziełł T. *Święty Brunon-Bonifacy życie – męczeństwo – kult*. Żąbki, Elk, 2000, s. 57–58. T. p. žr.: Białyński G. *Misja prusko-litewska*, s. 11.

⁸⁰⁵ Voigt H. G. *Brun von Querfurt: Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer*. Stuttgart, 1907, S. 128, 148; Idem. Brun von Querfurt und die Bedeutung seines Missionswerks // *Altpreußische Monatsschrift*. Bd. 45, Heft 3 (Preußische Provinzial-Blätter, Bd. 111). Königsberg, 1908, S. 486.

⁸⁰⁶ Voigt H. G. *Brun von Querfurt*, S. 127, 129, 134–135, 148–149.

⁸⁰⁷ Idem. *Brun von Querfurt als Missionar des Römischen Ostens* (Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Hist. Klasse, 7). Prag 1908; Idem. *Brun von Querfurt und seine Zeit* (Neujahrsblätter der Historischen Kommission f. d. Prov. Sachsen, 33). Halle a. S., 1909.

Lietuva – Nadruva, o Rusija – tai Sūduva, šių trijų žemių ribos kirtosi šalia Giżycko (tuomet *Lötzen*), ties Negocino ežeru (*Löwentinsee*). Čia ir turėjo būti šv. Brunono *locus martyrii*. O misionieriaus itinere link šios vietos buvęs nuo Lomžos (*Lomscha*) pro Kolną (*Kolno*) link Pišo (*Johannisburg*, dab. *Pisz*)⁸⁰⁸.

Taip dirbtinai sukurtas *geografinis vidurkis*, pradėtas plėtoti jau minėtos sukakties kontekste, ne tik ilgam įsitvirtino istoriografijoje, bet ir suformavo naują šio šventojo legendą su sanktariumu Giżycke. Šią H. G. Voigto lokalizaciją paskleidė jubiliejinėms šventojo išskilmėms vadovavęs⁸⁰⁹ Giżycko pastorius Ernstas Trinckeris (mirė 1932)⁸¹⁰. 1909 m. buvo pašventinta nauja katalikų koplyčia, kitais metais ant Negocino ežero kranto pastatytas evangelikų funduotas šešių metrų aukščio kryžius šv. Brunono atminimui⁸¹¹, prie kurio 2009 m. vyko pagrindinės kankinystės Tūkstantmečio išskilmės⁸¹², įkurta šio šventojo parapija (1926) ir pastatyta jo vardo bažnyčia (1936–1938). 1963 m. šv. Brunonas paskelbtas pirmuoju Lomžos vyskupijos ir antruoju Varmijos vyskupijos⁸¹³ globėju, jo šventė buvo perkelta į liepos 15 d.⁸¹⁴, o naujosios *Officia Propria Dioecesium Poloniae* brevijoriaus skaitiniuose šv. Brunono paskutinė misija lokalizuojama Prūsijoje, o po to pas jotvingius, kur jų kunigaikštį Netimerą į tikėjimą atvertė, bet jo brolio 1009 m. kovo 9 d. su 18 palydovų buvo nužudytas⁸¹⁵.

⁸⁰⁸ Voigt H. G. Brun von Querfurt und die Bedeutung seines Missionswerks, S. 497–498. Pl. žr.: Białuński G. Šv. Brunono mirties vieta // *LIM. 1997 metai*. Vilnius, 1998, p. 7.

⁸⁰⁹ Kopiczko A. Obchody 900-lecia męczeńskiej śmierci św. Brunona, s. 387.

⁸¹⁰ Jau 1908 m. pasirodė E. Trinckerio populiarus straipsnis apie šv. Brunoną su H. G. Voigto tezėmis (*Evangelisches Gemeindeblatt*, nr. 41, 1908 10 10), o po ketverių metų ir Giżycko parapijos istorija (Trincker E. *Chronik der Gemeinde Lötzen*. Lötzen, 1912; vertimas į lenkų kalbą pasirodė XX a. pabaigoje: Trincker E. *Kronika gminy leckiej (giżyckiej): poświęcona ukochanemu miastu w święto trzechsetlecia jego istnienia*, oprac. G. Białuński, J. Sekta. Giżycko, 1997). Pl. žr.: Białuński G. *Misja prusko-litewska*, s. 131–135.

⁸¹¹ Nowak W. Święty Brunon z Kwerfurtu, Patron Diecezji Warmińskiej // *Postanec Warmiński zyli Kalendarz Maryjny na rok 1982*. Olsztym, 1981, s. 87–88.

⁸¹² Milenium Świętego Brunona // *Giżycko.pl. – oficjalna interaktywna strona miasta*. [žiūrėta 2013 06 21]. Prieiga: <<http://www.gizycko.pl/sw-brunon.html>>.

⁸¹³ Nuo 1992 m. – arkivyskupija.

⁸¹⁴ Nowak W. Kult świętego Brunona–Bonifacego w świetle ksiąg liturgicznych diecezji warmińskiej // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 270.

⁸¹⁵ *Ibid.*, s. 271–272: „atque martyrii palmam dudum desiderans in Prussiam sed potius Jadzwingos profectus, ducem eorum Nethimerum tracentosque alios ad veram fidem convertit. Atamen a fratre eius immani Evangelii odio accenso, die nono, martii anno millesimo nono una cum duodeviginti sociis crudeher trucidatus est.“; visi skaitiniai publikuojami s. 270–273.

H. G. Voigto nustatytas šv. Brunono kankiniškos mirties vietos *geografinis vidurkis* karaliavo per visą XX amžių Lenkijos istoriografijoje. Ir sekant šiuo vokiečių istoriku kaip *data martyrii* įsitvirtino kovo 9-oji⁸¹⁶. Taip šventojo kankinystę XX a. I pusėje datavo ir pas jotvingius misiją lokalizavę Stanisławas Zakrzewskis ir Józefas Widajewiczius. Abudu istorikai Vipertą laikė realiu, vieninteliu išlikusiu gyvu iš 18 palydovų⁸¹⁷. S. Zakrzewskis netgi siūlė 1009 m. misiją vadinti „jadźwińską“ ar net „rusko-jadźwińską“ bei tiksliau žūties vietos ieškoti plote nuo Drohičino iki Bresto (Brastos) prie Bugo, o Netimero vardą manė esant slaviškos kilmės⁸¹⁸. Nežinomose rusų–jotvingių pasienio apylinkėse, tiesa, datuodama kankinišką mirtį vasario 14 d., lokalizuoja šv. Brunono darbų leidėja Jadwiga Karwasińska⁸¹⁹. Kiek vėliau leisdama šio šventojo parašytą *Św. Adalberto gyvenimą* žūties vietą nusako kiek aptakiau – „1009 m. prūsų pasienyje“⁸²⁰. Andrzejus F. Grabski, plėtodamas *jotvingiškąją* lokalizacijos koncepciją, teigė, kad šv. Brunonas turėjo nuvykti pas jotvingių gentį zlinčius, kurių žemė kaip *Selencia* yra buvo paminėta XII a. Anonimo Galo kronikoje⁸²¹. Šią lokalizaciją Selencijoje atmetė Janas Tyszkiewiczus, tačiau pasiliko prie *geografinio vidurkio* lokalizacijos⁸²². 1009-ųjų misiją jis vadina *jotvingiškąją*, pasiekusia jotvingių–rusų pasienį⁸²³.

⁸¹⁶ Anot Witoldo Jiemielity, vasario 14-oji yra tik dviejuose darbuose: Koczy A. Misja św. Brunona wśród Suigjów // *RM*, T. 5, 1932/1933, s. 86 (misija lokalizuojama Prūsuoje); Karwasińska J. Wstęp // *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, oprac. J. Karwasińska. Warszawa, 1966, s. 10 – žr.: Jiemielity W. Św. Bruno z Kwerfurtu // *StWarm.*, t. XIX, 1982, s. 49. Naujausia publikacija, taip datuojanti žūtį, žudikais laikant jotvingius: Sidorski R. Zaginiona metropolia. O problemie drugiego arcybiskupstwa w Polsce Bolesława Chrobrego – przegląd badań // *Nasze Historie*, T. 10. Poznań, 2010, s. 20.

⁸¹⁷ Widajewicz J. Św. Bruno z Kwerfurtu // *PSB*. T. 3. Kraków, 1937, s. 26; Zakrzewski S. *Bolesław Chrobry Wielki*. Lwów, Warszawa, Kraków, 1925, s. 225.

⁸¹⁸ Zakrzewski S. *Bolesław Chrobry*, s. 225.

⁸¹⁹ Žr. išn. 816.

⁸²⁰ Karwasińska J. Wstęp // *Brunonis Querfurtensis, Vita altera*, ed. J. Karwasińska (MPH, series nova, IV/2). Warszawa, 1969, s. VI.

⁸²¹ Grabski A. F. Gall Anonim o Selencji i Prusach // *Rocznik Olsztyński*, t. 2, 1959, s. 9–15.

⁸²² Tyszkiewicz J. *Mazowsze północno-wschodnie we wczesnym średniowieczu*. Warszawa 1974, s. 149.

⁸²³ Idem. Misja Polski w stepach Pieczyngów. Kościół i państwo w czasach Bolesława Chrobrego // *Rocznik Tatarów Polskich*, T. 4, 1997, s. 53; Idem. Brunon z Querfurtu i jego misje // *Z dziejów średniowiecznej Europy środkowowschodniej. Zbiór studiów* (Fasciculi Historici Novi, II). Warszawa, 1998, s. 46; Idem. Brunon z Querfurtu na Rusi // *E scientia et amicitia. Studia poświęcone profesorowi Edwardowi Potkowskiemu*. Warszawa, Pułtusk, 1999, s. 225; Idem. Bruno of Querfurt and the Resolutions of the Gniezno Convention of 1000. Facts and Problems // *Questiones Medii Aevi* *Nove*, vol. 5, 2000, s. 203.

Anot naujausios jo studijos, šv. Brunonas vyko į pietinę jotvingių gyvenamą teritoriją (į vakarus nuo Bebro), o po to pasuko į slavų pasienį Narevo aukštupyje⁸²⁴. Ir Netimero kilmę J. Tyszkiewiczzius sieja su vakarų slavais⁸²⁵.

Reikia pasakyti, kad daugumoje lenkų tyrinėtojų darbų šv. Brunono *locus martyrii* klausimas nebuvo šaltinotyriškai nagrinėjamas, o tik inerciškai kartojama nuo H. G. Voigto laikų atėjusi *jotvingiškoji* lokalizacija⁸²⁶. Misionieriaus žūtis nuo jotvingių rankos lokalizuojama prūsų–lietuvių–rusų pasienyje⁸²⁷ (t. y. kompiliacinis XII a. Magdeburgo šaltinių pasienis). Nemini šv. Brunono gyvenimo ir mirties ciklo šaltiniuose jotvingiai įrašomi į Titmaro, Kvedlinburgo analų pasienio formuluotę (prūsų–jotvingių–rusų⁸²⁸ ir rusų–lietuvių–jotvingių⁸²⁹ pasieniai). Dar daugiau, kartais ji *modifikuojama*, pavyzdžiui, į prūsų–jotvingių–lietuvių pasienį⁸³⁰, ir net sukuriamas toks pasienis, kuriame telpa visos diskusijoje minimos *geografinės pusės*, pvz., „prūsų ir jotvingių, Lietuvos, Rusijos ir Lenkijos pasienis“⁸³¹ ar „Lenkijos, Prūsijos, Lietuvos ir Jotvos pasienis“⁸³².

Kurioziškai atrodo kai kurie *geografinio vidurkio* koncepcijos šalininkų teiginiai, aptarinėjant praeities darbus. Štai, pvz., H. Frosso kaltinimai Petrui Skargai (prisiminkime, kad jis savo *Šventųjų gyvenimuose* rėmėsi

⁸²⁴ Idem. Brunon z Querfurtu w Polsce, s. 126–127.

⁸²⁵ Ibid., s. 127.

⁸²⁶ Gana detalai lenkų istoriografijoje minėtos šv. Brunono Kverfurtiečio paskutinės misijos lokalizacijos pristatomos: Kowalczyk-Heyman E. Gdzie nawracał i gdzie zginął biskup Bruno z Kwerfurtu // *Święty Brunon. Patron lokalny*, s. 171–185. Taip pat žr.: Jemielity W. Św. Bruno z Kwerfurtu, s. 49–50.

⁸²⁷ Umiński J. *Historia Kościoła*. Wyd. 4. Opole, 1959, s. 306; Jemielity W. Św. Bruno z Kwerfurtu, s. 50; Markowski W. Świętego Brunona życie i działalność // *Studia Etckie*. T. 9, 2007, s. 414; Sosnowski M. Czy Otton został zbawiony?, s. 48.

⁸²⁸ Szymański J. Bruno // *Hagiografia Polska*, s. 221 (taip pat: Idem. Bruno // *Nasi Święci*, s. 158); Trawkowski S. Bolesław Chrobry i eremici // *Prusy – Polska – Europa. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*. Toruń, 1999, s. 171. Tokią lokalizaciją pateikia ir suomių istorikas Jukka Korpela: Korpela J. Ein Bischoff zwischen zwei Heiligen: Bruno von Querfurt, St. Vladimir und Heinrich (II.) der Heilige // *Bayern und Osteuropa: aus der Geschichte der Beziehungen Bayerns, Frankens und Schwabens mit Russland, der Ukraine und Weissrussland*. Wiesbaden, 2000, S. 124.

⁸²⁹ Sas M. Działalność św. Brunona z Kwerfurtu, s. 61.

⁸³⁰ Brożek J. Bruno z Kwerfurtu // *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski. T. 1: A–G. Warszawa, 1981, s. 221.

⁸³¹ Zakrzewski S. *Bolesław Chrobry*, s. 170: „Pierwszy czysto pruska misja za św. Wojciecha; drugi na pograniczu Prus i Jadžwingów, Litwy, Rusi i Polski za św. Brunona.“

⁸³² Urban W. Akcja misyjna Kościoła w Polsce // *Księga 1000 – lecia katolicyzmu w Polsce*. T. 1. Lublin, 1969, s. 593: „Do Jaćwingów, śmierć męczeńską poniósł na pograniczu Polski, Prus, Litwy i Jaćwiezy“.

L. Suriiaus Petro Damiano *Šv. Romualdo gyvenimo* publikacija ir kitų brunonianos šaltinių nežinojo), kad šis „nė žodeliu neužsimena apie jotvingius“ ir kankinystę lokalizuoja Rusijoje⁸³³. O kur jis tuos jotvingius turėjo „atrasti“? Tarp pagonių, prisimenančių Adalberto kankinystę, ar tarp atsivertusių slavų, o gal rusų karalius ir jo broliai turėjo tam pasitarnauti? Arba Grzegorz Białunskio Hartknocho *sušiuolaikinimas*, teigiant, kad šis šv. Brunono kankinystę lokalizavo Jotvingijoje⁸³⁴, nors pastarasis nurodo galindus ar sudūvius (žr. I d., 2.3. Trys šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio pažinimo tradicijos Prūsijoje), kurie jam, laikantis Petro Dusburgiečio tradicijos, buvo tie patys prūsai. Ir nors pastaruoju metu *prūsiškoji* lokalizacija pradeda sugrįžti ir į lenkų istorikų darbus⁸³⁵, tačiau dažnai rašomas lygybės ženklas tarp prūsų ir jotvingių⁸³⁶.

Kiek kitaip šv. Brunono ciklo šaltinių pateikiamą žūties vietos informacijos nevienodumą ir dirbtinai sukurto misijos pasienio problemą sprendžia G. Białuński, vadindamas 1009-ųjų misiją „prusko–litewska“. Pasak jo, misionierius pirma vyko pas prūsus, tiksliau pas jotvingius, t. y. į kažkokią jų žemę, greičiausiai Dainavos, buvusią kaimynystėje su Lenkija, bet taip pat arti Lietuvos ir jos pasienio su Rusija. Čia šv. Brunonas pakrikštijo Netimerą ir visus tos žemės gyventojus. Antrasis ir paskutinis misijos etapas G. Białuński siejamas su Lietuva, kur misionierius netoli pasienio su Rusija ir turėjo žūti⁸³⁷. Dar 1997 m. ieškodamas tikslesnės vietos lenkų istorikas manė *locus martyrii* buvusį į šiaurę nuo Merkinės, galbūt prie Strėvos⁸³⁸. Naujausioje

⁸³³ Fross H. Relacje Piotra Damiani // *Kultura średniowieczna i staropolska*. Warszawa, 1991, s. 371.

⁸³⁴ Białuński G. *Misja prusko-litewska*, s. 8.

⁸³⁵ P.vz.: Syty S. Tło polityczne misji św. Wojciecha i Brunona z Kwerfurtu w Prusach // *Środkowoeuropejskie dziedzictwo świętego Wojciecha*. Katowice, 1998, s. 93, 98–99; Urbanczyk P., Rosik S. The kingdom of Poland with an Appendix on Polabia and Pomerania between paganism and Christianity // *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c.900–1200*, ed. N. Berend. Cambridge, 2007, p. 294;

⁸³⁶ Sas M. Działalność św. Brunona z Kwerfurtu, s. 57, 60–61. Taip pat žr. G. Białuński darbus, išn. 837, 838.

⁸³⁷ Białuński G. *Misja prusko-litewska*, s. 63–118, koncentruotos išvados: s. 118. Taip pat žr. išn. 838.

⁸³⁸ Idem. Šv. Brunono mirties vieta // *LIM 1997 metai*. Vilnius, 1998, p. 16, 19; Idem. *Studia z dziejów plemion pruskich i jaćwieskich*. Olsztyn, 1999, s. 134–135; taip pat žr.: Idem. *Misja prusko-litewska*, s. 5.

savo studijoje G. Białyński *locus martyrii* apibrėžia aptakiau: regione į šiaurės vakarus nuo Valkavisko ir Naugarduko, kur siekė rusų kolonizacija⁸³⁹.

Nesvetimas H. G. Voigto atrastas *geografinis vidurkis* ir Vakarų istoriografijai. Šv. Brunono žūties lokalizacija Sūduvoje arba jotvingių krašte randama visos XX a. II pusės ir XXI a. pradžios ne viename vokiečių istorikų darbe⁸⁴⁰. Tačiau joje nuo seno yra laikomasi ir *prūsiškosios* šv. Brunono žūties lokalizacijos. Čia, pavyzdžiui, misionieriaus *locus martyrii* nurodė F. Dvornikas (kaip ir šv. Adalbertas, laimėjo kankinio vainiką Prūsijoje)⁸⁴¹, R. Wenskus (abejojęs galimybe tiksliau nustatyti šventojo mirties vietą)⁸⁴², Richardas A. Fletcheris (žuvo nuo prūsų rankų, kaip ir šv. Adalbertas)⁸⁴³ ar Arno Sames (nukankintas Prūsijoje, anot laiško Henrikui II ir Titmaro pasakojimo)⁸⁴⁴. Tačiau reikia pastebėti ir tai, kad Vakarų Europos enciklopediniuose veikaluose per visą XX a. dažniau yra fiksuojama šventojo žūtis jotvingių krašte (Sūduvoje)⁸⁴⁵.

Kiek detaliau reikia sustoti prie rusiškiosios istoriografijos. Šv. Brunono Kverfurtiečio kankiniška mirtis Prūsijoje / Jotvoje dažnai nurodoma Rusijos istoriografijoje. Pagrindiniais šaltiniais tradiciškai laikomi misionieriaus laiškas Henrikui II bei Titmaro kronika ir / ar Kvedlinburgo analai. Tačiau kaip

⁸³⁹ Idem. *Misja prusko-litewska*, s. 118.

⁸⁴⁰ *Die Zeit der Stadtgründung im Ostseeraum*, red. M. Stenberger. Uppsala, 1965, S. 246; Rūdebusch D. *Der Anteil Niedersachsens an den Kreuzzügen und Heidenfahrten*. Hildesheim, 1972, S. 169; Wojtecki D. Slavica beim Annalisten von Quedlinburg // *ZFO*, Jg. 30, Hf. 2, 1981, S. 183; Borchert F. *Burgenland Preussen. Die Wehrbauten des Deutschen Ordens und ihre Geschichte*. München, 1987, S. 287; Hermanowski G. *Ostpreussen-Wegweiser durch ein unvergessenes Land*. Mannheim, 1983, S. 11; Hellmann M. Die Päpste und Litauen // *La cristianizzazione della Lituania*. Citta del Vaticano, 1989, p. 27–28.

⁸⁴¹ Dvornik F. *The making of Central and Eastern Europe*. London, 1949, p. 134, 212–213.

⁸⁴² Wenskus R. *Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns v. Querfurt*. Münster; Köln, 1956, S. 197.

⁸⁴³ Fletcher R. A. *The conversion of Europe*. London, 1997, p. 429, perleidimas su antrašte: *The Barbarian Conversion: From Paganism to Christianity*. New York, 1999, p. 429.

⁸⁴⁴ Sames A. Brun von Querfurt – Stationen seines Lebens // *Der heilige Brun von Querfurt*, S. 31,32.

⁸⁴⁵ Meier G. St. Bruno of Querfurt // *CE*, ed. by Ch. G. Herbermann. Vol. 3, New York, 1908, p. 14; Mikoletzky H. L. Brun von Querfurt // *NDB*, Bd. 2, 1955, S. 674; Brun von Querfurt // *Die deutsche Literatur des Mittelalters: Verfasserlexikon*, hrsg. W. Stammeler, K. Langosch, K. Ruh. Bd. 1. Berlin, 1978, S. 87; Lotter F. Brun von Querfurt // *LexMA*, Bd. 2, 1983, sp. 755; *Biographien zur deutschen Geschichte von den Anfängen*, hrsg. von Kurt Pätzold. 1991; Brun von Querfurt // *Brockhaus Enzyklopädie: in vierundzwanzig Bänden*. Bd. 4. Wiesbaden, 1996, S. 50; Brun von Querfurt // *Deutsche Biographische Enzyklopädie der Theologie und der Kirchen*, hrsg. von B. Moeller, B. Jahn. München, 2005, S. 189.

jau pastebėjo Darius Baronas, pristatydamas rusų istoriko Aleksandro Nazarenkos tyrimus ir diskutuodamas su juo, kad „lenkų ir lietuvių istorikams rūpinti šv. Brunono kankinystės vietos lokalizacijos problema šiam rusų tyrinėtojų yra visiškai marginalija“⁸⁴⁶. Reikia pasakyti, kad tai būdinga visai rusiškajai historiografijai. Šv. Brunono žūties vietos konstatavime vyrauja inertiškoji *prūsikiškoji / jotvingiškoji* lokalizacija⁸⁴⁷. Rusijos tyrinėtojų svarbiau yra Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimo ir Ademaro Šabaniečio kronikos pasakojimai, kurie siejami ne su šv. Brunonu Kverfurtiečiu, bet laikomi reminiscencija iš Kijevo kunigaikščio Jaropolko Sviatoslavičiaus (972–978) laikų ir atspindi Sviatoslavo sūnų Jaropolko, Olego bei Vladimiro kovą dėl valdžios, 978 m. Vakarų Europos misiją pas Jaropolką (užfiksuotą vėlyvuose rusų metraščių sąvaduose) bei pastarojo spėjimą krikštą. Pastaraisiais laikais šį siužetą išplėtojo minėtasis Aleksandras Nazarenka⁸⁴⁸. Tačiau čia reikia pastebėti, kad tai nėra šio rusų istoriko „atradimas“⁸⁴⁹. 1913 m. savo nuomonę apie Petro Damiano ir Ademaro Šabaniečio pasakojimus buvo pareiškęs Vladimiras Parchomenka⁸⁵⁰. Pasak jo,

⁸⁴⁶ Baronas D. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 20.

⁸⁴⁷ Konstatavimas *locus martyrii* Prūsijoje: Рамм Б. Я. *Панство и Русь в X–XIV веках*. Москва, Ленинград, 1959, с. 51–52 (platesnį V. Ramo aptarimą žr.: Baronas D. *Święty Brunon w historiografii*, s. 377); Свердлов М. Б. *Известия о Руси в Хронике Титмара Мерзебургского // Древнейшие государства на территории СССР. 1975*. Москва, 1976, с. 107; Бычков А. А., Низовский А. Ю., Черносвитов П. Ю. *Загадки Древней Руси*. Москва, 2000, с. 296; Денисов Ю. Н. *Славяне: от Эльбы до Волги*. Москва, 2009, с. 282; Jotvingių krašte lokalizuoja: Пашуто В. Т. *Образование Литовского государства*. Москва, 1959, с. 87; Idem. *Внешняя политика Древней Руси*. Москва, 1968, с. 34, 108, 122; Idem. *Lietuvos valstybės susidarymas*. Vilnius, 1971, p. 82–83; Королук В. Д. *Западные славяне и Киевская Русь в X–XI вв.* Москва, 1964, с. 215; Головкин А. Б. *Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X–первой трети XIII вв.* Киев, 1988, с. 19–20; Рапов О. *Русская церковь в IX–первой трети XII вв. Принятие христианства*. Москва, 1988, с. 384 (O. Rapo aptarimą žr.: Baronas D. *Święty Brunon w historiografii*, s. 378); *Древняя Русь в свете зарубежных источников*, под. ред. Е. А. Мельниковой. Москва, 1999, с. 313; Назаренко А. В. *Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв.* Москва, 2001, с. 355; Idem. Бруно Кверфуртский // *Православная Энциклопедия*. Электронная версия, 2007. Prieiga: <<http://www.pravenc.ru/text/153497.html>>.

⁸⁴⁸ Назаренко А. В. Проблема христианизации Руси и русско-германские отношения второй половины X в. (до Владимира) // *Введение христианства у народов Центральной и Восточной Европы. Крещение Руси*: Сборник тезисов. Отв. ред. Н. И. Толстой. Москва, 1987, с. 24–25; Idem. Русь и Германия в IX–X вв. // *Древнейшие государства Восточной Европы, 1991 год*. Москва, 1994, с. 101–102, 120; Idem. *Древняя Русь на международных путях*, с. 339–390, урач с. 340–342.

⁸⁴⁹ Plg. Baronas D. *Święty Brunon w historiografii*, s. 379; taip pat idem. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 20.

⁸⁵⁰ Пархоменко В. А. *Начало христианство на Руси: Очерк из истории Руси IX–X вв.* Полтава, 1913, с. 162–163 (plačiau с. 158–170).

Šv. Romualdo gyvenime pasakojimas apie šv. Bonifaco misiją pas rusų karalių atspindi metraščiuose užfiksuotą trijų Sviatoslavo sūnų istoriją, t. y. Kijeve buvusio Jaropolko, „šalia jo“ Ovručė gyvenusio Olego (žuvusio nuo Jaropolko rankos) bei „atskirai nuo karaliaus“ Jaropolko Naugarde rezidavusio Vladimiro (kovoje su broliu akcentavusio savo pagoniškumą, bet greitai apsikrikštijusio)⁸⁵¹. Į šiuos V. Parchomenkos svarstymus, pateiktus plačiau visuomenei, buvo atsižvelgiama ir sovietmečiu, tiesa, dažniausiai priimant Petro Damiano pasakojimą kaip brolių kovų atspindį ir atmetant krikšto iš Vakarų Europos faktorių⁸⁵². Prie šio siužeto sugrįžęs A. Nazarenka, toliau plėtodamas dviejų brunoninių šaltinių reminiscencinį pobūdį, į kompaniją jiems duoda dar ir Viperto pasakojimą⁸⁵³, padarydamas išvadas: „pas Ademarą visu tikrumu, o pas Damianį (taigi ir pas Vipertą) galimas daiktas yra įpintos reminiscencijos apie vokiečių misionierių veiklą Otono II laikais, t. y. X a. 8-ajame dešimtmetyje“⁸⁵⁴, o Viperto „rex Nethimer“ slaviškos kilmės ir „dešifruojamas“ (VI virtus N) kaip Vladimiras⁸⁵⁵. Žiūrint iš lietuviškų pozicijų, galime konstatuoti taip: A. Nazarenka atmeta Petro Damiano (kaip ir Viperto) pasakojimo galimybę taikyti jį 1009-ųjų Lietuvos visuomenės rekonstrukcijai⁸⁵⁶. Kiek rusų istoriko *reminiscenciniai* svarstymai turi racijos, jau parodė D. Baronas⁸⁵⁷, o jau iš Kijevo Rusios istorijos pozicijų A. Nazarenką sukritikavo P. Toločko⁸⁵⁸. Beje, pasirodęs rusų tyrinėtojo

⁸⁵¹ Ibid., c. 162. Plg., Назаренко А. В. Русь и Германия в IX–X вв., с. 101–102; Idem. *Древняя Русь на международных путях*, с. 342–343. Taip pat žr.: *Древняя Русь в свете зарубежных источников*, с. 311–313.

⁸⁵² Мавродин В. В. *Образование Древнерусского государства*. Ленинград, 1945, с.295–296; *Русская литература XI–XVII веков среди славянских литератур*, ред. Л. А. Дмитриев, Д. С. Лихачев. Москва, 1963, с. 42; Шушарин В. П. Древнерусское государство в западно- и восточноевропейских средневековых памятниках // *Древнерусское государство и его международное значение*, под ред. В. Т. Пашуто, Л. В. Черепнин. Москва, 1965, с. 425; Prie Damiano kaip neistorinio šaltinio vertinimo ir prūsų–rusų sumaišymo konstatavimo sugrįžęs Рамм Б. Я. *Папство и Русь*, с. 38–39, 52.

⁸⁵³ Назаренко А. В. *Древняя Русь на международных путях*, с. 351–355.

⁸⁵⁴ Ibid., с. 355; taip pat žr. с. 442.

⁸⁵⁵ Ibid., с. 374–375, 442.

⁸⁵⁶ Taip pat D. Baronas: Baronas D. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 20–21.

⁸⁵⁷ Ibid., p. 20–24, 32; Idem. The year 1009, p. 7–9; Idem. Święty Brunon w historiografii, s. 379–380. Plg., Ščavinskas M. „*Russiana gloriatur ecclesia*“ ir šv. Brunono Kverfurtiečio misijų klausimas // *LIS*, T. 24, 2009, p. 10, 16–17.

⁸⁵⁸ Толочко П. П. Крещение Ярополка Святославича: историческая реальность или ученая фикция? // *Византийском временнике*. Т. 63 (88). Москва, 2004. с. 59–66.

atsakymas ukrainiečių istorikui nebuvo konstruktyvus atsakas į kritiką, o daugiau stebėjimasis pastarojo vartojamais išsireiškimais, tokiais kaip „историческая реальность“ ar „ученая фикция“⁸⁵⁹. Tačiau reikia kartu pastebėti, kad A. Nazarenkos XX a. 9 dešimtmetyje pradėti ir XXI a. pr. išplėtoti *reminiscenciniai* svarstymai nūdienos Rusijos istoriografijoje vis dažniau iš probleminio / diskusinio pobūdžio virsta teigiamaisiais⁸⁶⁰.

3.2. Simbolinė Kvedlinburgo analų reikšmė

Teiginį, kad 1009 m. Kvedlinburgo analuose pirmą kartą užfiksuotas Lietuvos vardas, randame jau XVIII a. 9 deš. išleistoje Adomo Naruševičiaus (*Adam Naruszewicz*, 1733–1796) Lenkijos istorijoje (detaliau žr. I d., 3.3. *Kvedlinburginės* koncepcijos susiformavimas). Šį faktą XIX a. fiksuoja jau ne vienas Vakarų Europos ir buvusios Lenkijos–Lietuvos valstybės leidinys. Labai dažnai tai buvo daroma apie šv. Brunoną ir paskutinę jo misiją net neužsimenant. Taip, pvz., lyginant su kitų baltų genčių paminėjimais (kuršių šv. Anskarijaus ar prūsų šv. Adalberto *Gyvenimuose*), yra prancūzų istoriko Jeano-Henrio Schnitzlerio ar vokiečių etnologo Adolfo Bastiano darbuose⁸⁶¹. Toks (be 1009 m. misijos) konstatavimas aptinkamas lenkų bibliografo, filologo, istoriko Jerzy Samuelio Bandtkie Lenkijos istorijoje, kuriam šaltiniu, skirtingai nei prieš tai minėtiems tyrinėtojams, tapo ne pirmoji Kvedlinburgo analų publikacija, bet A. Naruševičiaus daugiatomis veikalas⁸⁶². Jau šv. Brunono misijos fone teiginį, kad 1009 m. pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas istoriniuose šaltiniuose, savo Lenkijos ir Lietuvos istorijos sintezėje įtvirtina lenkų teisės istorikas, kalbininkas Wacławas A. Maciejowski (1793–

⁸⁵⁹ Назаренко А. В. Был ли крещен киевский князь Ярополк Святославич, или кое-что об „исторической реальности“ // *Византийский временник*. Т. 65 (90), 2006, с. 66–72.

⁸⁶⁰ Pvz., *Из истории русской культуры*. Т. II. кн. 1. (Киевская и Московская Русь). Москва, 2002, с. 820; Петрухин В. *Крещение Руси: от язычества к христианству*. Москва, 2006, с. 70–72; Цветков С. Э. *Русская история*. Т. 3. Москва, 2006, с. 41.

⁸⁶¹ Schnitzler J.-H. *La Russie, la Pologne et la Finlande*. 1835, p. 531; Idem. *L'Empire des tsars au point de vue actuel de la science*. Т. 2. Paris, Strasbourg, 1862, p. 500; Bastian A. *Beiträge zur Ethnologie und darauf begründete Studien*. Berlin, 1871, S. 226. Abu duoda nuorodas į G. W. Leibnizo Kvedlinburgo analų leidimą.

⁸⁶² Bandtkie J. B. *Dzieje Królestwa Polskiego*. Т. 2. Wrocław, 1820, s. 5. Nurodo į A. Naruszewicziaus Т. 4, s. 145, t. y. į I-ąjį leidimą.

1883)⁸⁶³. Detalizuodamas paskutinę šventojo misiją, nurodo, kad šis pirma atvyko pamokslauti į kraštą, kur žuvo šv. Vaitiekus (t. y. Prūsiją), o po to prie Lietuvos sienos – į Žemaitiją ar Kuršą, kur valdė Netimeras⁸⁶⁴. Šiam siužetui jis naudoja jau *MGH SS* publikuotus Viperto ir Damiano pasakojimus⁸⁶⁵. XIX a. 7 deš. Kvedlinburgo analų žinutė fiksuojama Vilniuje išleistame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos ir Lenkijos istorinių šaltinių rinkinyje *Skarbiec dyplomatów*, kurį parengė buvęs Vilniaus universiteto auklėtinis ir teisės profesorius Ignas Danilevičius (Ignacy Daniłowicz, 1789–1848). Šiame leidinyje prie 1008-ųjų pateikiamas šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės pasakojimas⁸⁶⁶ bei keturių šaltinių – Kvedlinburgo analų, Magdeburgo arkivyskupų darbų, Analisto Sakso bei Marijono Škoto kronikų – ištraukos⁸⁶⁷. Reikia pažymėti, jog Ig. Danilevičiaus pasakojimas buvo 1827 m. pasirodžiusios J. Voigto *Prūsijos istorijos* (žr. I d., 3.1. *Prūsiškosios* koncepcijos raida) kompiliacija. Ig. Danilevičius neigia buvus dvi misijas į Prūsiją⁸⁶⁸, šventuosius Joną ir Benediktą padaro 1008-ųjų misijos palydovais⁸⁶⁹ ir Braunsbergo atsiradimą sieja su šiuo misionieriumi iš Kverfurto⁸⁷⁰. Misijos į Prūsiją datavimą 1008 m. Ig. Danilevičius pagrindžia Titmaro kronikoje nurodytais dvyliktais atsivertimo metais, t. y. nuo įstojimo į vienuolyną 996 m. paskutinė šv. Brunono misija ir turėjusi įvykti 1008-aisiais⁸⁷¹. Svarstydamas kelionės į galutinį tašką aplinkybes, jis pažymi Lietuvos ir Rusijos pasienio pasiekimą ir žūtį su 18 palydovų vasario 14 dieną⁸⁷². Pati lokalizacija aiškiai yra *prūsiškoji*, tai patvirtina Ig. Danilevičiaus pastebėjimai, kad Sambijos (ten žuvo šv. Adalbertas) misionierius nepasiekė, o ir Boleslovas pasiuntinius

⁸⁶³ Maciejowski W. A. *Pierwotne dzieje Polski i Litwy zewnętrzne i wewnętrzne, z uwagą na ościenne kraje, a mianowicie na Ruś, Węgry, Czechy i Niemcy*, [...]. Warszawa, 1846, s. 68, 411–412. Kvedlinburgo analus cituoja iš *MGH SS* (1839) publikacijos.

⁸⁶⁴ *Ibid.*, s. 77.

⁸⁶⁵ *Ibid.*, s. 78. Nuorodoma *MGH SS* 1841 m. publikacija.

⁸⁶⁶ *Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, krolewskich, księżęcych; Uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów postugujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej i ościennych im krajów*. Zebrał i w trześci opisał Ignacy Daniłowicz. T. 1. Wilno, 1860, s. 34–36.

⁸⁶⁷ *Ibid.*, s. 36.

⁸⁶⁸ Žr. išn. 871.

⁸⁶⁹ *Ibid.*, s. 35, 36 išn. 6.

⁸⁷⁰ *Ibid.*, s. 36.

⁸⁷¹ *Ibid.*, s. 35, išn. 8.

⁸⁷² *Ibid.*, s. 35.

išpirkti palaikų siuntė į Prūsiją⁸⁷³. Pagrindinis ir svarbiausias skirtumas nuo J. Voigto pati *Skarbiec dyplomatów* cituojamų šaltinių atranka, kuri aiškiai parodo pasakojimo akcentą (trys iš keturių fiksuoja *in confinio Rusciae et Lituae*), kuris veda prie išvados, kad iki šv. Brunono 1008 m. mirties „jokiam istorijos šaltinyje Lietuvos vardas nebuvo atrastas“ ir šio Prūsijos apaštalo dėka „turime pirmą Lietuvos paminėjimą“⁸⁷⁴. Panašiai šv. Brunono kankiniškos mirties reikšmę pažymi ir XIX a. pabaigoje Konstancja Skirmuntt (1851–1934) savo knygoje *Nad Niemnem i nad Bałtykiem wzaraniu dziejów* misionieriaus žūtį 1009 m. vasario 14 d. lokalizuoja prie rytinių Prūsijos sienų (toje vietoje, kur „Prusya z Russyą litewską stykala“)⁸⁷⁵. Pasak jos, kaip šv. Vaitiekaus mirtis davė pasauliui pirmą kartą Prūsijos vardą, taip šv. Brunono misija leido sužinoti iki tol nežinotą Lietuvos vardą⁸⁷⁶.

Tačiau jei pažvelgsime į pirmuosius Lietuvos istorijos veikalus lietuvių kalba, šio pirmumo akcento juose nerasime. Nėra šio fakto nei T. Narbutą kompiliavusio Jono Šliūpo sintezėje (1904)⁸⁷⁷, nei Maironio Lietuvos istorijoje (1891, 1906)⁸⁷⁸, kurioje autorius šv. Brunoną (kaip ir šv. Vaitiekų) išsiuntė *pas lietuvius*, nei citavusio Kvedlinburgo analus Petro Klimo *Lietuvių senobės bruožuose* (1919)⁸⁷⁹, kur autorius šv. Brunoną prūsų apaštalu, kuris perėjo „visą skersai prūsų žemę“, vadino. Visai nerasime užsiminta net ir apie patį šv. Brunoną viename populiariausių Antano Alekno Lietuvos istorijos vadovėlių⁸⁸⁰ ar XX a. 4 deš. viduryje Kaune išleistoje Vandos Daugirdaitės-Sruogienės mokymo priemonėje gimnazijoms, kuri po karo už Atlanto pagal

⁸⁷³ Ibid., s. 36.

⁸⁷⁴ Ibid.

⁸⁷⁵ Skirmuntt K. *Nad Niemnem i nad Bałtykiem wzaraniu dziejów*. Warszawa, 1897, s. 90.

⁸⁷⁶ Ibid.

⁸⁷⁷ Šliupas J. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. T. 1. Plymouth, 1904, p. 294–295.

⁸⁷⁸ *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*. Parašė Stanislovas Zanavykas, 1886. Tilžė, 1891, p. 9; *Lietuvos istorija. Su kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu*. Parašė Maironis. Trečią kartą atspausa ir pataisyta. Petropilis, 1906, p. 7.

⁸⁷⁹ Klimas P. *Lietuvių senobės bruožai*. Vilnius, 1919, p. 114. Naudojasi SRP leidimu (žr. p. 168, išn. 719).

⁸⁸⁰ I leid.: Alekna A. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1911. Iki 1934 m. iš viso pasirodė dešimt leidimų, – žr.: Gieda A. *Istoriografija ir visuomenė: istorika, istoriko profesijos ir istorinės kultūros aspektai Lietuvoje 1904–1940 m.*: daktaro disertacija. Vilnius, 2013, p. 352.

perleidimų skaičių tapo pagrindine tautine istorija⁸⁸¹. Tiesa, A. Alekna trumpai apie misionierių, žuvusių Prūsijoje (kaip ir šv. Vaitiekus), užsimena *Katalikų Bažnyčios Lietuvoje istorijoje*⁸⁸².

Kiek plačiau apie paskutinę Brunono Kverfurtiečio misiją ir žūtį rašoma Adolfo Šapokos redaguotoje *Lietuvos istorijoje* (1936), išleistoje 17 050 egzempliorių tiražu⁸⁸³. Skyrių *Pirmieji bandymai krikštyti aisčių gimines* rašęs Juozas Jakštas informaciją išdėsto taip: „Toli įėjęs į aisčių kraštą, jis 1009 m. vasario 14 d. buvo suimtas ir su visais palydovais nužudytas. Kuriose vietose jis apaštalavo, nežinia, tik tiek žinoma, kad žuvo jotvingių krašte. Jo ir palydovų lavonai taip pat buvo išpirkti to paties Boleslovo. Ir Bonifacas buvo paskelbtas šventuoju kankiniu.“⁸⁸⁴ Kaip matome, trumpas pasakojimas yra paremtas Titmaro kronika, o žūtis lokalizuojama jotvingių krašte. Nuo *voigtiškosios geografinio vidurkio* koncepcijos skiriasi tik žūties data: čia fiksuojama *titmariškoji* vasario 14-oji, o ne Kvedlinburgo analų kovo 9-oji. Apie pastaruosiuose minima Lietuva nė neužsimenama. Tačiau „pateisinimui“ čia reikia pasakyti ir kitką. Šioje *Lietuvos istorijoje* yra fiksuojama, kad lietuvių vardas Vakaruose pirmą kartą randamas paminėtas IX a. pradžioje⁸⁸⁵. Kol kas palikime nuošalyje šį A. Šapokos ir jo bendradarbių teiginį ir pažiūrėkime, kaip klostėsi toliau Kvedlinburgo analų ir šv. Brunono pažinimas.

Zenonas Ivinskis buvo vienas pirmųjų Lietuvos istoriografijoje, kuris bandė naujai įvertinti ir pagrįsti simbolinę Kvedlinburgo analų reikšmę: “1009 (tūkstantis devintieji) metai yra seniausioji data apie lietuvius (išskirta – Z. I.), užtinkama Quedlinburgo annaluose. Vadinasi, tūkstantis metų nuo Kristaus gimimo be jokio pėdsako apie lietuvių tautą rašytose versmėse [...]”⁸⁸⁶. Būtent XX a. 4 dešimtmetyje, minint 550-ąsias lietuvių atsivertimo į krikščionybę

⁸⁸¹ I leid.: Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1935. Čikagoje išleistos papildytos ir pataisytos IV–VII laidos, – žr.: Lukšaitė I. Vanda Daugirdaitė-Sruogienė ir jos „Lietuvos istorija“ // Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos istorija*: Vyresniam mokykliniam amžiui. Vilnius, 1990, p. 419–420.

⁸⁸² Alekna A. *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas. Kaunas, 1936, p. 8.

⁸⁸³ Gieda A. *Istoriografija ir visuomenė*, p. 405.

⁸⁸⁴ I leid.: *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. Kaunas, 1936, p. 40 (reprintas: Vilnius, 1989).

⁸⁸⁵ *Ibid.*, p. 25.

⁸⁸⁶ Ivinskis Z. Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva [įžengiamoji paskaita, skaityta 1933 metų rugsėjo mėn. 21 d. Vytauto D. Universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete] // *Athenaeum*, 1933, t. IV, sąs. I [studijų rinkinys, skirtas J. Totoraičio 60-mečiui], p. 135.

metines (1937), lietuvių istorikų tekstuose atsižvelgiama ir į šv. Brunono asmenį. Jo apaštalavimą ir nužudymą Prūsijoje 1008–1009 m. fiksavo Povilas Štuopis⁸⁸⁷, *prūsiškąją* misijos ir žūties 1009 m. vasario 9 d. (sic!) lokalizaciją pateikė Jonas Matusas gana detalioje krikščionybės Lietuvoje istorinėje apžvalgoje⁸⁸⁸. Tuo pat metu jubiliejiniame straipsnyje *Naujojoje Romuvoje* apie Lietuvos krikštą Paulius Šležas vienuolio Brunono, sekusio šv. Adalberto pėdomis, žūtį fiksuoja „ant Rusijos ir Lietuvos sienos (1009)“ bei konstatuoja: „Pastebėtina, kad ta proga pirmą kartą paminimas Lietuvos vardas“⁸⁸⁹. Ignas Jonynas, po kelių metų aptardamas Lietuvos istoriją iki XIV a., toje pačioje *Naujojoje Romuvoje* pateikė dar platesnę Kvedlinburgo analų citatą, ir jau lotynų kalba, su išvadiniu teiginiu, kad „iškeliamas vardas antrosios stabmeldžių genties, Lietuvių“. Tačiau misionieriaus žūtį lokalizavo (remdamasis Titmaru) „krašte Jotvingių“, dar pridurdamas: „Ta proga reikia atminti, kad vokiečių kronikos lietuvius ir jotvingius identifikuoja“⁸⁹⁰. Šis *jotvingiškasis* požiūris su simboliškai Kvedlinburgo analų žinutės reikšme pradėjo pamažu įsitvirtinti. Dar XX a. 5 dešimtmečio pradžioje Lietuvoje parašytoje (tačiau išėjusioje tik 1995 m.) Zenono Ivinskio studijoje *Lietuvos istorijos šaltiniai*, kurioje pateikta pirmoji šv. Brunono gyvenimo ir mirties ciklo šaltinių analizė lietuvių kalba⁸⁹¹, misionieriaus *locus martyrii* nurodoma kaip jotvingių žemės pietinė dalis⁸⁹², o prie Kvedlinburgo analų pažymi, kad „pirmieji pamini Lietuvos vardą“⁸⁹³. Šis pirmumo akcentas išlieka ir jau emigracijoje parašytoje *Lietuvos istorijoje iki Vytauto mirties*, kurioje labiau sukonkretinama žūties vieta („greičiausiai prie Gardino – Nemuno, jotvingių žemėje“) ⁸⁹⁴.

⁸⁸⁷ Štuopis P. Senprūsių žuvimas // *Trinitas*, Nr. 16, 1934 04 19, p. 312.

⁸⁸⁸ Matusas J. Lietuva ir krikščionybė // *Trinitas*, Nr. 39, 1937 09 30, p. 928.

⁸⁸⁹ Šležas P. Lietuvos krikštas (1387–1937) // *Naujoji Romuva*, Nr. 16 (326), 1937, p. 345.

⁸⁹⁰ Jonynas Ig. Lietuvių gentys iki XIV amžiaus // *Naujoji Romuva*, Nr. 17 (431), 1939, p. 362.

Kvedlinburgo analus citavo iš *MGH SS* leidimo (1839).

⁸⁹¹ Ivinskis Z. *Lietuvos istorijos šaltiniai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. III). Klaipėda, 1995, p. 91–108.

⁸⁹² Ibid., p. 95.

⁸⁹³ Ibid., p. 105.

⁸⁹⁴ Ivinskis Z. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Fotogr. leid. Vilnius, 1991, p. 119. Pirmą kartą išleista: Romoje, 1978.

Plačiau šv. Brunono gyvenimą ir kankinystę išsivijoje aprašė kunigas Kazimieras A. Matulaitis (MIC) hagiografiniame veikalė „Šventųjų gyvenimai“, išleistame 1949 m. Čikagoje⁸⁹⁵. Šv. Brunono mirtį jis lokalizuoja Prūsijoje, mirties datą nurodydamas 1009 m. vasario 14 dieną, o fiksuodamas pirmąjį Lietuvos vardo paminėjimą pamini ne Kvedlinburgo, o Magdeburgo analus. Išsamiai šio misionieriaus veiklą aprašo ir Viktoras Gidžiūnas, OFM, aptardamas kamaldulių veiklą Lietuvoje. Šv. Brunoną jis vadina „jotvingių misininku“, o jo žūtį lokalizuoja taip: „Šventasis žuvęs jotvingių žemėje, kuri dar buvo vadinama Prūsija“⁸⁹⁶.

Sovietinėje Lietuvoje 1955 m. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniuose* (vad. LIŠ‘as) pirmą kartą buvo publikuota lietuvių kalba visa Kvedlinburgo analų žinutė su pirmąkart šaltiniuose paminėto Lietuvos vardo akcentu⁸⁹⁷. Svarbu paminėti, kad Kvedlinburgo analų 1009-ųjų metų žinutės vertimas LIŠ‘e buvo padarytas iš *Scriptores rerum Prussicarum*⁸⁹⁸. Būtent šioje publikacijoje padaryta klaida: vietoj „XI atsivertimo metais“ klaidingai išspausdinta „II atsivertimo metais“. Šis netikslumas atsirado ir LIŠ‘e. Be to, pastarajame buvo padaryta ir dar viena klaida – šv. Brunono nužudymas datuotas vasario 23 diena. Šios klaidos dažnai buvo perteikiamos istoriniuose tekstuose. Įdomu tai, kad šiuo sovietiniu šaltinių leidiniu buvo naudojama net ir emigracijoje⁸⁹⁹. Be to, dar ir šiandien (nors ir yra nauja publikacija⁹⁰⁰) dažnai inertiškai cituojama LIŠ‘o Kvedlinburgo analų žinutė⁹⁰¹, o dar visai neseniai

⁸⁹⁵ Matulaitis K. Šv. Bruno Kverfurtietis, vyskupas ir kankinys // *Šventųjų gyvenimai*. Chicago, 1949, p. 637–642. Platesnį aptarimą žr.: Jovaiša L. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas, p. 206. Taip pat žr.: Šiūlys R. Šv. Brunono Kverfurtiečio misija // *LKMA Metraštis*, t. 17, 2000, p. 12.

⁸⁹⁶ Gidžiūnas V. Šv. Benedikto regulos vienuoliai Lietuvoje: kamalduliai // *LKMA Metraštis*, T. 6, 1985, p. 45, 56. Visas pasakojimas: p. 45–56, kurio pagrindinis šaltinis yra W. Meysztowicziaus darbas.

⁸⁹⁷ LIŠ. T. 1. Vilnius, 1955, p. 24.

⁸⁹⁸ SRP, Bd. I, p. 237.

⁸⁹⁹ Čeginskas K. J. *Šeši krikščionybės šimtmėčiai Lietuvoje*. Lampertheim, 1986, p. 7.

⁹⁰⁰ *1009 metai*, p. 72–73.

⁹⁰¹ Žr. išn. 16. Pvz., Nacionalinio egzaminų centro skelbiamame standartizuotame 8 klasės *Istorijos* teste (2013, p. 9) yra įdėta Kvedlinburgo analų žinutė iš LIŠ‘o. Prieiga: <http://www.nec.lt/failai/3502_Istorija_8_ST_2013.pdf> [žiūrėta 2014 01 28].

mokslinėse publikacijose apie šv. Brunoną buvo daromi ir II / XI atsivertimo metų „atradimai“⁹⁰².

1955 m. publikavus Kvedlinburgo analų fragmentą, 1009-tieji įvedami kaip pirmąkart paminėto Lietuvos vardo data. Tai jau galima rasti 1957 m. *Lietuvos TSR istorijoje*⁹⁰³. 1968 m. *Moksle ir gyvenime*, klausimų skiltyje pasirodė diskusinis tekstas *Kada pirmą kartą paminėtas lietuvių vardas?*, į kurį atsakė Juozas Jurginis. Jame skaitytojas prisiminė A. Šapokos redaguotą *Lietuvos Istoriją*, kurioje teigta apie pirmą paminėjimą IX a., nenurodant šaltinių⁹⁰⁴. Argumentuotai atsakęs į šį klausimą, J. Jurginis užtikrino: „Vadinasi, pirmą kartą Lietuva paminėta 1009 m. Kvedlinburgo analuose“⁹⁰⁵. Beje, čia reikia akcentuoti ir tai, kad nei Lietuvos TSR istorijos sintezėje, nei J. Jurginio atsakyme skaitytojui apie šv. Brunoną ir paskutinę jo misiją nė žodeliu neužsiminta. Apie jį šis istorikas užsimins 1981 m. pasirodžiusioje knygoje *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, akcentuodamas ne tik pirmą Lietuvos vardo paminėjimą Kvedlinburgo analuose, bet ir nurodydamas šv. Brunono Bonifaco mirtį nuo pagonių prūsų rankų⁹⁰⁶. Šventasis neminimas ir 1987 m. Čikagoje išleistoje V. Daugirdaitė-Sruogienės *Lietuvos istorijoje*, kuri jau buvo papildyta Kvedlinburgo analų žinutės informacija dėl pirmą kartą paminėto Lietuvos vardo (*Litua*)⁹⁰⁷. Šv. Brunono Bonifaco žūties, nepasisekus apkrikštyti jotvingių, paminėjimą su Kvedlinburgo analų simboline reikšme randame Mečislovo Jučio rašytoje dalyje 1985 m. išėjusioje *Lietuvos TSR istorijoje*⁹⁰⁸. Tačiau jau po trijų metų išleistoje Lietuvos istorijos vadovėlyje (kurio pagrindas buvo minėtoji *Lietuvos TSR istorija*), šis istorikas ignoravo ne

⁹⁰² Žr. išn. 17. Taip pat žr.: Boruta J., JS; Šneideraitis H. Šv. Brunonas Kverfurtietis lietuvių evangelizacijos kontekste // *Opera theologorum Samogitarum*, t. 1. Telšiai, 2013, p. 27–28.

⁹⁰³ *Lietuvos TSR istorija*. T. 1: Nuo seniausių laikų iki 1861 metų. Vilnius, 1957, p. 38 (duodama nuoroda į LIŠ'o publikaciją), p. 441 (chronologinė lentelė).

⁹⁰⁴ Kada pirmą kartą paminėtas lietuvių vardas? // *Mokslas ir gyvenimas*, nr. 12, 1968, p. 54.

⁹⁰⁵ 1009 metais // *Ibid.*, p. 55.

⁹⁰⁶ Jurginis J., Lukšaitė I. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*. Vilnius, 1981, p. 22.

⁹⁰⁷ Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos istorija*. Chicago, 1987, p. 38, 491 (Svarbiausios Lietuvos istorijos datos). Šis leidimas 1990 m. buvo publikuotas Lietuvoje ir tapo vadovėliu mokykloms. – žr. išn. 881.

⁹⁰⁸ *Lietuvos TSR istorija*. T. 1: Nuo seniausių laikų iki 1917 metų, red. kol. B. Vaitkevičius, M. Jučas, V. Merkys Vilnius, 1985, p. 25.

tik 1009 m. šv. Brunono misiją, bet ir pirmąjį Lietuvos vardo paminėjimą Kvedlinburgo analuose⁹⁰⁹.

Taigi reikia akcentuoti, kad *prūsiškoji* ir *jotvingiškoji* šv. Brunono žūties koncepcijos įsitvirtino ir lietuvių istoriografijoje. Pirmoji labiau pastebima XX a. I pusėje, antroji pradeda funkcionuoti XX a. 4 dešimtmetyje, kuomet atsiranda ir tendencija pripažinti Kvedlinburgo analus kaip šaltinį, kuriame pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas. Sovietinėje Lietuvos istoriografijoje (skirtingai nei emigracijoje) iki pat XX a. 9 dešimtmečio pradžios (žr. I d., 3.3. *Kvedlinburginės* koncepcijos susiformavimas) nerasime nei vieno specialaus teksto, skirto šv. Brunono ir 1009 m. tematikai. Lietuvos istorikai savo veikaluose tenkinosi konstatavimu, kad buvo pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas, bei retkarčiais pateikdavo trumpų užuominų apie šį šventąjį ir jo misiją.

3.3. *Kvedlinburginės* koncepcijos susiformavimas

Per visą XIX a. istoriografijoje buvo laikomasi nuomonės, kad šv. Brunonas žuvo Prūsijoje. 1710 m. publikuotame ir 1839 m. perpublikuotame kritiniame Kvedlinburgo analų leidime, esanti įvykio lokalizacija *in confinio Rusciae et Lituae* jau nebepaveikė kitų šaltinių nulemtos ir įsigalėjusios *prūsiškosios* lokalizacijos tradicijos. O 1907 m., jau praėjus beveik 200 metų nuo Kvedlinburgo analų publikavimo, suradus žūties *geografinį vidurkį*, pradėta inertiškai nurodyti *locus martyrii* tiesiog į jotvingių (sudūvių) žemę arba pastarieji tapdavo pasienio dalimi, t. y. buvo įrašomi į Kvedlinbugo analų ar Titmaro Merzeburgiečio nurodytus pasienius (žr. I d., 3.1. *Prūsiškosios* koncepcijos raida).

Kaip (ne)priimama Kvedlinburgo analų 1009 m. žinutė, puikiai parodo C. Spangenbergio *Quernfurtische Chronica* (1590) informacijos recepcija:

⁹⁰⁹ Jučas M., Lukšaitė I., Merkys V. *Lietuvos istorija: Nuo seniausių laikų iki 1917 metų*. Vilnius, 1988.

- XVII a. pabaigoje Kvedlinburgo kronika jau neminima, *data martyrii* – 1009 m., *locus martyrii* Lietuvą keičiant į Prūsiją (t. y. padaromas *titmariškasis* pasienis) (žr. I d., 1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija).
- XVIII a. pradžioje D. S. Büttneris (1714) (beje, tuomet, kai jau G. W. Leibnizas buvo išleidęs Kvedlinburgo analus), taip pat paties šaltinio neįvardindamas, datuoja žūtį kovo 9 d. ir nurodo *kvedlinburginį* pasienį, tačiau toliau jau kalba apie žudikus prūsus⁹¹⁰. Nuo šio pažodžiui nusirašo M. Lilienthalis (1724 / 1725) (žr. I d., 2.3. Trys šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio pažinimo tradicijos Prūsijoje).
- XVIII a. I pusėje A. Schottas (1738) nurodo tik C. Spangenbergo „1008 ar 1009 m.“⁹¹¹
- XVIII a. pabaigoje dirbdamas pagal tradicinį „iš antrų rankų“ metodą („perskaitęs“ C. Spangenbergą iš D. S. Büttnerio ar M. Lilienthalio) Ludwigas Baczko *Prūsijos istorijoje* „siuntė“ šv. Brunoną į Prūsiją, o žūtį lokalizuoja „an den liththausischen oder russischen Grenzen“ nuo prūsų rankų. Nuorodoje klaidingai nurodo Titmaro *Lib. IV* ir C. Spangenbergo *Lib. III, c. 7, p. 117 seq.*⁹¹² bei Büttnerio *Bruno Apostolus*⁹¹³. Taip pat misijos baigtį jis lokalizavo ir datavo (tik dar pridėdamas 1008 m.) ir garsiojoje vokiečių Erscho-Gruberio enciklopedijoje⁹¹⁴.

Pagal metodą „iš antrų rankų“ (t. y. kompiliavęs iš J. Voigto *Prūsijos istorijos*) dirbo ir Teodoras Narbutas (1784–1864), rašydamas *Lietuvių tautos istoriją*. Šv. Brunoną jis vadina „šiaurės kraštų apaštalu“ (*Apostol pólnocy*)⁹¹⁵. Skyrelį, kuriame rašoma apie paskutinę misiją ir kankinystę, T. Narbutas pavadino

⁹¹⁰ Bruno *Apostolus* [...] von D. S. Büttner, S. 196–197.

⁹¹¹ *Prussia Christiana* [...] Andreas Schottvs, S. 88.

⁹¹² C. Spangenbergo darbe Kvedlinburgo kronika cituojama p. 129 ir t. y. *Lib. II, cap. VIII*, – žr. išn. 416.

⁹¹³ Baczko L. *Geschichte Preußens*. Bd. 1. Königsberg, 1792, S. 90.

⁹¹⁴ Idem. Bruno // *Algemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*. Hrsg. J. S. Ersch, J.G. Gruber. Th. 13. Leipzig, 1824, S. 233.

⁹¹⁵ Narbutt T. *Dzieje starożytne narodu litewskiego*. T. 3: Pamiątki i wypadki historyczne od wieku szóstego po wiek trzynasty, tudzież rzeczy odnoszące się do Prussyi, Łotwy, zakonów rycerskich. Wilno, 1838, s. 181. Lietuvių k.: Narbutas T. *Lietuvių tautos istorija*. T. III. Vilnius, 1994, p. 146. Taip pat: Narbutt T. *Dzieje narodu litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzeń ludów narodu litewskiego*. Wilno, 1847, s. 23.

„1009 m. Brunono apaštalavimas Lietuvoje ir mirtis“⁹¹⁶. Misionieriaus žūtį su bendražygiais (tarp kurių buvo Jonas su Benediktu⁹¹⁷) 1009 m. vasario 14 d., remdamasis šaltinio, kurį jis įvardija „Ditmar: Chron. Magdeburg. p. 275“, citata „In confinio (sic!) Russiae et Lithuae (sic!) regionum martyricatus (sic!) est“, T. Narbutas lokalizavo Šalovijoje arba Lietuvos Rusioje, „kažkur prie Šešupės ar Širvintos upės krantų, kurie skyrė Lietuvos Rusią nuo tikrosios Lietuvos“⁹¹⁸. Tai, kad jis neskaitė *brunoninių* šaltinių, nurodo jo visiškas susipainiojimas cituojamame šaltinyje. T. Narbutas ne tik privelia klaidų citatoje, bet ir „atranda“ naują brunoninį šaltinį „Titmaro Magdeburgo kroniką“, nesugėbėjęs atskirti, kad J. Voigto padėtas taškas žymi sakinio pabaigą, o ne asmenvardžio trumpinimą⁹¹⁹.

Į pačius Kvedlinburgo analus buvo sureaguota istoriko, vyskupo Adomo Naruševičiaus daugiatomėje *Historia narodu polskiego*, kurią jam pavedė parašyti Stanislovas Augustas Poniatovskis⁹²⁰ ir kuri pirmą kartą buvo išleista 1780–1786 metais. Joje jis kelis kartus citavo Kvedlinburgo analus iš G. W. Leibnizo publikacijos⁹²¹, pažymėjo, kad XI a. pradžios Kvedlinburgo kronikoje pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas⁹²², o šv. Brunonas nužudytas su 18 palydovų Rusijos–Lietuvos pasienyje 1009 m. „VI. Idus Martii“ (t. y. kovo 10)⁹²³. A. Naruševičius teigė, kad šventąjį užmušė lietuviai, kurie Viduramžiais buvo painiojami su prūsais⁹²⁴. Tačiau taip pat manė, kad šv. Brunonas buvo kartu pirmas rusų ir prūsų vyskupas⁹²⁵. Tiesa, A. Naruševičiaus Lenkijos istorijos sintezėje prasismelkia ir senoji tradicija. Prie vyskupo Reinberno veiklos, kuris su Boleslovo Narsiojo dukterimi buvo

⁹¹⁶ Narbutt T. *Dzieje starożytne*, s. 187: „R. 1009. Bruno apostołuje w Litwie i umęczonym zostaje“; Idem. *Lietuvių tautos istorija*, p. 150.

⁹¹⁷ Narbutt T. *Dzieje starożytne*, s. 186; Idem. *Lietuvių tautos istorija*, p. 149.

⁹¹⁸ Narbutt T. *Dzieje starożytne*, s. 189; Idem. *Lietuvių tautos istorija*, p. 150–151.

⁹¹⁹ Voigt J. *Geschichte Preussens*, Bd. 1, S. 289, išn. 1 tęsinys iš S. 288: „[...] wo Bruno starb, sind alle Angaben nur sehr allgemein, wie bei Ditmar. Im Chron. Magdeburg. p. 275 heißt es: in confinio Russiae et Lituae regionum martyrisatus est.“. J. Voigtas citavo *Magdeburgo arkivyskupo darbus* iš I leidimo (1688).

⁹²⁰ Žr. dedikaciją karaliui: Naruszewicz A. *Historia narodu polskiego od początku chrześcijaństwa*. T. IV. W Warszawie, 1783, s. [3].

⁹²¹ Ibid., s. 145, išn. (p); Naruszewicz A. *Historia narodu polskiego*, T. II, 1780, s. 161, išn. (k)

⁹²² Ibid., T. IV, s. 145.

⁹²³ Ibid., T. II, s. 161.

⁹²⁴ Ibid., T. IV, s. 145–146.

⁹²⁵ Ibid., T. VII, 1786, s. 43.

išsiųstas į Rusiją, A. Naruševičius šventąjį *sudvejina*, pažymėdamas, kad, atversdamas dar ten buvusių pagonis, jis ėjo vyskupų Brunono ir Bonifaco pėdomis⁹²⁶. Beje, tą patį siužetą su dviem šventaisiais sieja ir Adomas Mickevičius, prieš tai pareikšdamas, kad „Bonifacy-Bruno (który jest jedną i tą sama osoba)⁹²⁷ ir jis apaštalavo Lietuvoje ir Rusijoje⁹²⁸”.

Tačiau retkarčiais pacituojama Kvedlinburgo analų žinutė nebeveikė įsigalėjusios *jotvingiškosios / prūsiškosios* lokalizacijos. Kaip matėme, *in confinio Rusciae et Lituae* buvo tik dirbtinai konstruojamo pasienio dėmuo bei pirmąkart šaltiniuose fiksuojamo Lietuvos vardo kaltininkas (I d., 3.1. *Prūsiškosios* koncepcijos raida, 3.2. Simbolinė Kvedlinburgo analų reikšmė). Lūžis įvyko XX a. 6–7 dešimtmetyje. Pradėjo atsirasti *kvedlinburginė* misijos lokalizacijos istoriografija. Pirmiausia turime omenyje 1958 m. Waleriano Meysztowicziaus⁹²⁹ ir 1969 m. Januszo Bieniako⁹³⁰ straipsnius. Jei pirmasis, rekonstravęs detalią šventojo biografiją, tiesiog perėmė Kvedlinburgo analų informaciją ir įvardijo šv. Brunoną kaip *męczennik na Litwie* ar *misjonarz Litwy*⁹³¹, tai antrasis šio šventojo paskutinės misijos ir *locus martyrii* problematikos koliziją sprendė šaltinotyriškai. J. Bieniakas suskirstė šv. Brunono ciklo šaltinius į tris (saksų, bavarų ir italų) versijas, kurias jis įvardijo pagal kilmės vietą. Anot jo, pirmajai – saksų versijai – priklauso vienalaikiai šaltiniai – Kvedlinburgo analai, Titmaro Merzeburgiečio kronika bei neišlikęs hagiografinis kūrinys šv. Brunono *Darbų knyga*; antrajai – bavarų versijai – Viperto pasakojimas; trečiajai – italų versijai – fragmentas iš Petro Damiano *Šv. Romualdo gyvenimo*⁹³². Visos trys versijos atsirado nepriklausomai viena nuo kitos⁹³³. Taigi taip pirmą kartą brunonianoje šv. Brunono mirties ciklo šaltinius bandyta analizuoti kaip vieną visumą. Lenkų tyrinėtojas taip pat pastebėjęs, kad net XIII a., t. y. nuo minėtų įvykių

⁹²⁶ Ibid., T. II, s. 135–136.

⁹²⁷ Mickiewicz A. Pierwsze wieki historii polskiej // Idem. *Dzieła. Wydanie zupełne przez dzieci Autora dokonane*. T. IV. Paryż, 1868, s. 221, 284.

⁹²⁸ Ibid., S. 297.

⁹²⁹ Meysztowicz W. Szkice o świętym Brunonie-Bonifacym, s. 445–501

⁹³⁰ Bieniak J. Wyprawa misyjna Brunona, s. 181–195.

⁹³¹ Meysztowicz W. Szkice o świętym Brunonie-Bonifacym, s. 445, 497.

⁹³² Bieniak J. Wyprawa misyjna Brunona, s. 189–190.

⁹³³ Ibid., s. 189.

praėjus daugiau kaip dviem šimtmečiams, net tokioje geografiškai artimoje šalyje kaip Lenkija visi baltai tebevadinami prūsais, priėjo prie išvados, jog šv. Brunonas galėjo žūti Lietuvos ir Rusios pasienyje⁹³⁴.

Šis J. Bieniako straipsnis, leidęs Kvedlinburgo analams užimti jiems prideramą vietą tarp šv. Brunono ciklo šaltinių, buvo akstinas naujai pasižiūrėti į 1009-uosius lietuvių istorografijai, mačiusiai Kvedlinburgo analuose tik pirmąjį vardo paminėjimą (žr. I d., 3.2. Simbolinė Kvedlinburgo analų reikšmė). 1009 m. data kitaip pradėta traktuoti 1983 m., kuomet E. Gudavičius⁹³⁵, sekdamas J. Bieniaku, padarė išvadą, kad tiksliausi lokalizacijos problematikoje yra saksų versijai priklausantys Kvedlinburgo analai, o kitų versijų šaltiniai yra tiesioginiai ar netiesioginiai *nusiklausymai* nuo minėtos saksų versijos, kuri kilo toje aplinkoje, kuriai priklausė pats Brunonas Kverfurtietis. O pradėjus nagrinėti santykiškai daug platesnius hagiografinius šv. Brunono misijos aprašymus, buvo pradėta žiūrėti į šv. Brunono ciklo šaltinius kaip į galimybę rekonstruoti XI a. Lietuvos visuomenę⁹³⁶.

Kaip vyko pokyčiai lietuvių istoriografijoje, puikiai iliustruoja trys lietuviškų enciklopedijų tekstai apie šv. Brunoną Kverfurtietį. 1977 m. *Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje* sakoma, jog 1009 m. šv. Brunonas vyko pas jotvingius ir pakeliui buvo nužudytas⁹³⁷. Po aštuonerių metų išėjusioje *Tarybų Lietuvos enciklopedijoje* (jau po E. Gudavičiaus 1983 m. straipsnio) pateikiamas beveik identiškasis 1977 m. enciklopedijos tekstui straipsniukas, tačiau sakinytis apie misijos baigtį pakeičiamas į „1009 m. su palydovais atvyko į Lietuvą ir buvo nužudytas“ bei pridedama „Parašė Adalberto gyvenimą“. Tačiau tekste paliekama, jog šv. Brunonas „1002 išventintas Prūsijos arkivyskupu“⁹³⁸. Ir jau naujausioje enciklopedijoje esančiame E. Gudavičiaus

⁹³⁴ Ibid., s. 191–193.

⁹³⁵ Žr. išn. 2, 4.

⁹³⁶ Be E. Gudavičiaus darbų, čia paminėtini A. Bumblausko tiek populiarieji straipsniai (žr. išn. 3), tiek ir mokslinė publikacija Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos leidinyje (žr. išn. 14), tiek ir 1009 m. siužeto įvedimas į Lietuvos istorijos sintetinį vaizdą, – žr.: Bumblauskas A. *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*. Vilnius, 2005, p. 12–23.

⁹³⁷ Brunonas // *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 1977, p. 289.

⁹³⁸ Brunonas // *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. Vilnius, 1985, p. 286.

straipsnyje teigiama, kad šv. Brunonas iš Prūsijos iškeliavęs į kažkurią Lietuvos sritį įtikino lietuvių genties vadą Netimerą ir jo kariauną krikštytis, bet buvo nužudytas jo brolio Zebedeno (Žebedys?), o ta proga Kvedlinburgo analuose pirmąkart šaltiniuose 1009 m. paminėtas Lietuvos vardas⁹³⁹.

Maža to, Lietuvos istoriografijoje įvedus XI a. Viperto su Netimeru ir vėlyvą *Gyvenimo ir kankinystės* su šv. Brunono žudiku Zebedenu ir Alstra pasakojimus, prasidėjo detalesnės *locus martyrii* bei Netimero ir Zebedeno „tautybės“ paieškos. Tam buvo skirtas ne vienas E. Gudavičiaus polemizuojantis su kalbininkais straipsnis⁹⁴⁰, pasirodė solidūs kalbininko Bronio Savukyno svarstymai⁹⁴¹. Laikydamosis *kvedlinburginės* Rusios ir Lietuvos paribio lokalizacijos⁹⁴², pastarasis iškėlė misijos baigties prie dabartinės Molčiadės kairiojo intako Jatros upės versiją⁹⁴³ bei nagrinėjo minėtų tikrinių vardų etninę priklausomybę⁹⁴⁴. Jatros, kurios baltišką vardo formą K. Būga pateikia „Aitra“, kaip Alstros galimą lokalizavimo vietą buvo pateikęs ir E. Gudavičius⁹⁴⁵. Br. Savukyno išvadoje dėl asmenvardžių nurodyta: „asmenvardžiai *Nethimer* ir *Zebeden(-em)* gali būti tiek lietuviški, tiek prūsiški (*sensu stricto* – jovingiški)“⁹⁴⁶.

Šio darbo segmento pabaigai galima padaryti tokį apibendrinimą. Nors H. G. Voigto nustatytas šv. Brunono kankiniškos mirties vietos *geografinis vidurkis* per visą XX amžių dominavo Lenkijos istoriografijoje, tačiau jau nuo XX a. antros pusės joje ėmė rasti *kvedlinburginė* misijos lokalizacijos istoriografija (pirmiausia sietina su W. Meysztowicziaus ir J. Bieniako darbais). Pastarasis autorius, sprenddamas šv. Brunono paskutinės misijos ir *locus martyrii* klausimą pirmą kartą brunonianoje šv. Brunono mirties ciklo šaltinius bandė šaltinotyriškai analizuoti kaip vieną visumą. Analizės išvados

⁹³⁹ Gudavičius E. Brunonas // *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 3. Vilnius, 2003, p. 535.

⁹⁴⁰ Žr. išn. 13, plg. išn. 17, 18.

⁹⁴¹ Savukynas Br. Nomina propria in causa martyrii S. Brunonis Querfordensis. Etninio identifikavimo provizorinis bandymas // *Tarp istorijos ir būtovės*. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 1999, p. 13–18.

⁹⁴² Ibid., p. 13.

⁹⁴³ Ibid., p. 15.

⁹⁴⁴ Ibid., p. 15–17.

⁹⁴⁵ Gudavičius E. „Lietuvos“ vardas XI – XII a. I pusės šaltiniuose, p. 74; Idem. Brunonas Kverfurtietis ir Lietuva, p. 55.

⁹⁴⁶ Savukynas Br. Nomina propria, p. 17.

leido dar kartą atsigręžti į Kvedlinburgo analus, kurie užėmė prideramą vietą šv. Brunono ciklo šaltinių kontekste. Šios paieškos rado atgarsį ir Lietuvos historiografijoje (pirmiausia prof. E. Gudavičiaus darbuose). Be to, lietuviškojoje historiografijoje ne vieną dešimtmetį klostėsi tam tikrą simbolinę Kvedlinburgo analų potekstė (dėl pirmojo Lietuvos vardo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose). Šių dviejų veiksmų sutapimas subrandino naujo pažiūrio į kvedliburginę šv. Brunono žūties vietos problemą (*in confinio Rusciae et Lituae*) poreikį ir stimuliuo Kvedlinburginės koncepcijos susiformavimą.

II DALIS. ŠV. BRUNONO GYVENIMO IR KANKINYSTĖS CIKLO ŠALTINIAI: ŠALTINOTYRINĖS PROBLEMOS

Aptardami historiografiją (žr. I d., 3.3. *Kvedlinburginė* koncepcijos susiformavimas), minėjome J. Bieniako iškeltas tris šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės ciklo šaltinių versijas (saksų, bavarų, italų), kurios buvo priimtos Lietuvos historiografijoje, o, įtraukiant lenkų istoriko nenaudotą Ademaro Šabaniečio (*Ademarus Cabannensis / Engolismensis*, apie 989–1034) kroniką, svarstyta ir ketvirtoji – akvitaniškoji – versija⁹⁴⁷.

Tačiau šiame darbe, neprisirišdami prie jau iškeltų versijų, į šaltinotyres brunonios problemas pabandėme pažiūrėti kitaip, suskaidydami (kaip jau minėjome įvade) į du probleminius blokus: šv. Brunono Kverfurtiečio hagiografinės legendos ir šio šventojo *locus et data martyrii* – klausimus.

1. ŠV. BRUNONO KVERFURTIEČIO HAGIOGRAFINĖ LEGENDA

Šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio hagiografiją šiandien sudaro trys pasakojimai. Tai – XI amžiaus Viperto *Istorija apie vyskupo Brunono ir jo*

⁹⁴⁷ Leonavičiūtė I. Trys ar keturios šv. Brunono misijų šaltinių versijos? // Tarp istorijos ir būtovės, p. 19–25; Idem. Šv. Brunono Kverfurtiečio ciklo šaltiniai // *1009 metai*, p. 212–213; Taip pat žr. patikslinimus ir suabejojimus D. Barono darbuose: Baronas D. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 6–7; Idem. The year 1009, p. 3–5; Idem. Pirmosios krikščionių misijos, p. 409–410.

kapelionų pamokslavimą Prūsuoje ir jų kankinystę (*Historia de praedicatione episcopi Brunonis cum suis capellanis in Prussia, et martyrio eorum*) ir Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimas (XXVI, XXVII skyriai) bei vėliai susiformavusi šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės*⁹⁴⁸ istorija. Pastarąją perteikia Šv. vyskupo ir kankinio Brunono gyvenimas bei kankinystė (*Vita et passio S. Brunonis episcopi et martyris*), kurio išlikęs XVI a. rankraštis saugomas Kverfurto miesto archyve⁹⁴⁹. Šio pasakojimo *Passio (Kankinystė)* buvo publikuota 1515 m. Niurnberge išleistame Halberštato brevijoriuje⁹⁵⁰. Taip pat išlikęs pasakojimas, kurio du XV a. rankraščiai saugomi Desau miesto bibliotekoje⁹⁵¹, perteikiantis šv. Brunono gyvenimo ir kankinystės istoriją vokiečių kalba (*Des Edeln Sente Bruns von Querfurte lebin*⁹⁵²).

1.1. Ankstyvieji hagiografiniai pasakojimai

1.1.1. Petro Damiano pasakojimo gyvenimiškasis šv. Bonifaco siužetas

Italų eremitų aplinkoje, Fonte Avelanos vienuolyne, praėjus daugiau kaip 30 metų po šv. Brunono Bonifaco kankiniškos mirties, Petras Damianis (apie 1035 m. atvykęs į šį vienuolyną, o 1043 m. tapęs jo prioru⁹⁵³) parašė bene pirmąjį savo hagiografinį kūrinį, kuris buvo skirtas jo mokytojui šv. Romualdai.

Šiandien žinoma išlikusių 19 Šv. Romualdo gyvenimo⁹⁵⁴ rankraščių (dalis jų tik kūrinio fragmentai)⁹⁵⁵, kurie datuojami XI–XVII a. pradžia (pl. žr. I d., 1.1.1. Šv. Romualdo mokinio šv. Bonifaco atradimas).

⁹⁴⁸ Žr. išn. nr. 41.

⁹⁴⁹ *1009 metai*, p. 161–179.

⁹⁵⁰ *Canonicarum horarum liber sm. ordinem Rubrice Ecclesie Halberstaden. ordinatus, studiosissime reuisus, correctus et emendatus, et ad instar correctissimorum exemplarium collatus* [...]. Numberge, 1515, p. CXCIII^v–CXCIII^v.

⁹⁵¹ Dessau, Hs. Georg. 43.4^o (olim 13.2^o), XV a. I p., fol. 134vb–139vb. Rašė trys raštininkai, rankos keičiasi: fol. 135va, eil. 19 ir 139^f; Ibid., Hs. Georg. 3.4^o (olim 17.2^o), XV a. vid., fol. 213va–224va, perrašinėta viena ranka. Rankraščių aprašas pateikiamas kataloge: Pensel F. *Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in der Stadtbibliothek Dessau*. Berlin, 1977, S. 8–12, 37–38.

⁹⁵² Žr. išn. 1221.

⁹⁵³ Žr. išn. 85.

⁹⁵⁴ BAV, Vat. Lat. 3797 (A) (žr. išn. 956) yra įvardijama *Vita Romualdi*; XIII–XV a. rankraščiuose galima rasti tiek *Vita sancti Romualdi* (H, L, P), tiek ir *Vita beati Romualdi* (B, N). *Editio princeps* buvo paskelbta kaip *Vita beatissimi Romualdi* (žr. išn. 188), – žr.: *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 11 išn. (a), 13 išn. (a). Rankraščių siglas t. p. žr.: *1009 metai*, p. 241–242.

⁹⁵⁵ Žr. išn. 96.

Pagrindiniais rankraščiais laikomi du XI a. pabaigos kodeksai. Pirmasis, šiandien saugomas Vatikano bibliotekoje (A)⁹⁵⁶, buvo surašytas 1072–1078 m. Fonte Avelana vienuolyne ir vėliausiai XIV a. pateko į Santa Maria Vecchia vienuolyną Faencoje⁹⁵⁷. Antrasis (C) atsidūrė Montekasino vienuolyne, greičiausiai abato Desiderijaus iniciatyva, kuris 1087 m. mirė kaip popiežius Viktoras III⁹⁵⁸. Šie rankraščiai geriausiai ir atspindi pirminį Petro Damiano šv. Romualdo gyvenimo tekstą.

Dar kartą pakartokime, ką jau ne kartą atskirose vietose sakėme, I dalyje kalbėdami apie Petro Damiano kūrinio (suskirstyto į 72 skyrius) sklaidą – apie šv. Bonifacą pasakojama XXVI ir XXVII skyriuose⁹⁵⁹ bei paminimas XXXVIII skyriuje, aprašant šv. Romualdo, kuris, išgirdęs apie misionieriaus kankinišką žūtį, išsirusė į Panoniją⁹⁶⁰. Būtina taip pat akcentuoti, kad XXVIII skyriuje jis aprašo Romualdo mokinių šventųjų Jono ir Benedikto kankinystės istoriją⁹⁶¹.

Pagrindinis šv. Bonifaco istorijos pasakojimas yra XXVII skyriuje. Tačiau jis – tik fragmentas Petro Damiano kūrinyje, iliustruojantis vieną iš pagrindinio herojaus šv. Romualdo mokinių, o ši „ilustracija“ yra reikalinga iškelti mokytojo nuopelnams. Tai puikiai autorius pasako pasakojimo

⁹⁵⁶ BAV, Vat. Lat. 3797, fol. 137^r–154^r (sena numeracija fol. 188^r–205^r). XIV a. iš jo Faencoje atsirado D nuorašas, kuris šiandien saugomas: Vaticano, Archivio Capitolare di S. Pietro, Ms. D 206, fol. 105^v–116^v. Iš Vat. Lat. 3797, manoma, XIV a. Italijoje atsirado ir B rankraštis (BnF, lat. 2470, fol. 108^v–127^v), – žr.: Tabacco G. Prefazione, p. VI–IX; Reindel K. Eileitung, S. 23; Idem. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, S. 70–79; Idem. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani II, S. 74–80.

⁹⁵⁷ Reindel K. Einleitung, S. 16; Tabacco G. Prefazione, p. III.

⁹⁵⁸ Biblioteca di Montecassino, cod. 358, fol. 308–328. Apie rankraštį žr.: Reindel K., Einleitung, S. 21; Idem. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, S. 79–85; Tabacco G. Prefazione, p. IV–VI; Bannister E. A. A monastic ark against the current flood: the manuscripts of Peter Damian at the Abbey of Montecassino // *European Review of History*. Vol. 17, no. 2, 2010, p. 224–226;

⁹⁵⁹ *1009 metai*, p. 192–201. Sunumeravimas skyrių jau yra Vat. Lat. 3797 (A) rankraštyje, – žr. Bumblauskas A. *Senosios Lietuvos istorija*, p. 17 (faksimilės fol. 144^r XXVI ir dalies XXVII skyriaus publikacija). XIII a. Heidelbergo kodekse (cod. Sal. IX,29 (H)), kuriame *Vita s. Romualdi* yra legendariumo dalis, šis hagiografinis pasakojimas turi ir antraštes: „XXVI. Quando romualdus apud cassinum egrotavit deinde ad eum peruenit. [...] XXVII. De sancto bonifacio martire.“ (fol. 39^r). Pastarasis sk. dar turi nenumuotą paantraštę (fol. 39vb), išskiriančią *kankinystės* ar paskutinės misijos ir žūties aprašymą: „Quod sanctus bonifacius predicans gentibus martirii palmam consecutus est.“ Sk. XXVIII: „XXVIII. De iohanne et benedicto martiribus“ (fol. 40vb); XXXVIII: „XL. De tribus monasteriis que romualdus construxit et de profectioe eius in ungarium“ (fol. 45va). Prieiga: <<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/salIX29>>.

⁹⁶⁰ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 79.

⁹⁶¹ *Ibid.*, p. 61–64.

pabaigoje: „Taigi nors Bonifaco dorybė reikalinga atskiro aprašymo, tačiau jį su kitais Romualdo mokiniais čia labiausiai rūpinamės prisiminti todėl, kad juos girdami parodytume, koks didis vyras buvo jų šlovingasis mokytojas“⁹⁶². Ir šiam teiginiui dar labiau patvirtinti deda dar vieną – šventųjų Jono ir Benedikto – kankinystės istoriją (XXVIII).

Pasakojimas apie šv. Bonifacą labiausiai parodo šventojo kankinystę, tačiau neužmirštas yra ir jo gyvenimas. Taigi pasižiūrėkime, koks pateikiamas Petro Damiano *gyvenimiškas* šv. Bonifaco itineraras (žr. IV schemą).

Siužetu Petras Damianis lygintinas su Titmaro Merzeburgiečio kronikos pateikiama šv. Brunono biografija (žr. V schemą), turinčia hagiografinio gyvenimo aprašymo požymių⁹⁶³, ir vėlyvais *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimais (Desau ir Kverfurto rankraščiai) (žr. II d., 1.2.3. Šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimai), kuriuose (jei atmestume kilmės ir tėvų detalizavimą) misionieriaus gyvenimas pradamas nuo pasakojimo apie jo išsilavinimą. Petras Damianis nedetalizuoja, kur mokėsi šv. Bonifacas, tik pasako: „Buvo ypatingai išsilavinęs laisvųjų menų moksluose, o labiausiai pripažintas muzikos studijose“⁹⁶⁴. O Titmaras pasakoja apie mokslus pas filosofą Gedoną ir vadina šv. Brunoną *conscolasticus meus*⁹⁶⁵. Minėtasis Gedonas buvo Magdeburgo katedros mokyklos vadovas (*magistri schole*) ir šias pareigas, manoma, paveldėjo iš Ekehardo (*Ekkehardus Rufus*)⁹⁶⁶.

Kilmės detalizavimą Šv. Romualdo gyvenime atstoja nurodomi giminytės ryšiai su „karaliumi“ (žr. III lentelės 1-osios poz. pabraukimą). Leonas Marsikanas XI / XII a. sandūroje, pateikęs Petro Damiano pasakojimo apie šv. Bonifacą trumpą santrauką Montekasino vienuolyno kronikoje,

⁹⁶² 1009 metai, p. 200–201.

⁹⁶³ Gudavičius E. Brunonas Kverfurtietis ir Lietuva, p. 41–42.

⁹⁶⁴ 1009 metai, p. 194–195.

⁹⁶⁵ Ibid., p. 82.

⁹⁶⁶ Magdeburge bendramoksliai buvo Titmaras bei Brunonas Kverfurtietis, o anksčiau čia mokėsi ir šv. Adalbertas (Vaitiekus). Plačiau apie šią mokyklą žr.: Pätzold S. Von der Domschule zu den Studia der Bettelorden. Bildung und Wissenschaft im mittelalterlichen Magdeburg // *Concilium medii aevi*. Bd. 4. Göttingen, 2001, S. 81–97. Taip pat žr.: *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung*. Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon, hrsg. R. Holtzmann. Unveränd. Nachdr. der Ausg. Berlin, 1935 (MGH SS rer. Germ. NS, 9). München, 1996, p. 206 (IV. 66). Taip pat žr.: Meyszowicz W. Szkice o św. Brunonie-Bonifacy, s. 456.

įvardija „minėto imperatoriaus“ giminaičiu (t. y. Otono III) (III lentelės 2-osios poz. pabraukimai).

III lentelė. Petro Damiano ir Montekasino kronikos pasakojimai

Poz.	Tekstai ⁹⁶⁷
1. Damianis	XXVII. Romualdus igitur cum eo quem prediximus Tammo et cum Bonifatio viro clarissimo, quem nunc felicissimum martirem se habere Russiana gloriatur ecclesia, et cum aliis conversis Teutonibus a Tiburis oppido ad monasterium sancti Benedicti, quod in Cassino constitutum est monte, devenit. [...] XXVII. <u>Hic denique regis fuerat consanguineus et ita carus, ut rex illum non alio vocaret nomine nisi anima mea.</u>
2. Montekasino kronika	His quoque diebus imperialem coronam de manu Romani pontificis <u>tertius Otto</u> suscepit. [18.] Eo etiam tempore vir Dei Romualdus unacum <u>beato Bonifacio imperatoris consanguineo</u> qui paulópost apud Russiam martyr effectus est, et cum aliis pluribus Teutonicis <u>de predicti imperatoris exercitu</u> , ad hoc beati Benedicti monasterium orationis gratia venit, ubi graviter infirmatus, sed quantocius divina misericordia convalescens, reversus est, [...].

Giminystės su Otonu III (983–1002) akcentavimas *kamalduliškoje* tradicijoje (šalia šv. Romualdo mokinio įvardijimo) tapo vienu pagrindinių šv. Bonifaco gyvenimo akcentų (žr. I d., 1.1. *Kamalduliškoji* pažinimo tradicija). Aukštą šv. Brunono kilmę savo kronikoje akcentuoja ir Titmaras (*ex genere clarissimo editus*)⁹⁶⁸. *Magdeburgo arkivyskupų darbuose*, kur jis sulyginamas su „karališkąja atžala“ (*regie stirpis*) šv. Adalbertu (Vaitiekumi), konstatuojama, kad kilme ir nuopelnais labai panašus (*nobilitate et neritis illi per omnia simillimus*) į Prahos vyskupą⁹⁶⁹. Pastarojo kilmingumą nusako ir pats Brunonas Kverfurtietis parašytame jo *Gyvenime* (vad. *Vita altera*). Anot

⁹⁶⁷ Tekstai iš: *1009 metai*, p. 192, 194; *Chronica monasterii Casinensis*, S. 202 (pagal A rankrašį, surašytą 1100 m. Montekasino vienuolyne: München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 4623). Rankraščio aprašas: Glauche G. *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München: Die Pergamenthandschriften aus Benediktbeuern: Clm 4501–4663*. Wiesbaden, 1994, S. 226–230; Hoffmann H. Einleitung, S. XXX, XXXIV.

⁹⁶⁸ *1009 metai*, p. 82.

⁹⁶⁹ *Ibid.*, p. 108. Taip pat žr. VI lentelės 1-ąją poz.

jo, šv. Adalbertas buvo „maior filius ex parentibus magnis“⁹⁷⁰, jo motina buvo iš kilmingos slavų giminės, o tėvas susigiminiavęs su karaliumi Henriku⁹⁷¹.

Taigi visi trys šaltiniai apie šv. Brunoną Bonifacą pasako tą patį, tik Petras Damianis tai *konkretizuoja* į karalių⁹⁷², o jį vėliau recipavę autoriai dar labiau šį teiginį sukonkretina, tiesiai nurodydami Otoną III.

Damianis:		Šv. Bonifaco bažnyčios pamatymas Aventine	Ereimas (<i>ilgas</i> atsiskyrėlio gyvenimas)	Roma, įšventintas į arkivyskupus	I misijos dalis: pagonys, prisiminę šv. Adalbertą ir nepakluse šv. Bonifacui	II misijos dalis: pas rusų karalių, ugnies stebuklas, krikštas	III misijos dalis: pas rusų karaliaus brolių
Mokslai	Karaliaus kapela	Italija					
Vipertas:					Misija į Prūsiją: pas karalių Netimerą, ugnies stebuklas, krikštas		Pas šv. Brunoną atjojęs kitos žemės kunigaikštis

IV schema. Šv. Bonifaco itineraras Damiano ir Viperto pasakojimuose

Titmaro kronika:							
Mokslai Magdeburge	Pas Otoną III	Atsiskyrėlio gyvenimas	Pas popiežių, duotas palijus	Merzeburge pas Henriką II	Įšventintas Taginono, priėmė palijų	Kelionė į Prūsiją ir žūtis <i>minėto krašto</i> <i>ir Rusijos pasienyje</i>	Boleslovas išpirko palaikus
Tapimas vyskupu							

V schema. Šv. Bonifaco gyvenimas ir kankinystė Titmaro kronikoje

Reikia pasakyti, kad šį Petro Damiano fiksuotą šv. Bonifaco susigiminiavimą su karaliumi istoriografijoje dažnai linkstama priskirti sumaišymo faktui, t. y. *Šv. Romualdo gyvenimo* autorius tiesiog sumaišęs šv. Brunoną Bonifacą su Otono I proanūkiu Brunonu, tapusiu popiežiumi Grigaliumi V (996–999)⁹⁷³. Mes labiau linkę tai vertinti kaip stereotipinį

⁹⁷⁰ *Brunonis Querfurtensis, Vita altera*, p. 3 (cap. 1).

⁹⁷¹ Ibid.: „Mater ex genere Sclauorum erat nobilissima caro, [...] marito uidelicet qui tangit reges linea sanguinis, quem longe lateque iura dantem hodie tremunt populi, Heinrico regi accessit proximus nepos.“ Plg., *Iohannis Canaparii, Vita prior*, p. 3–5 (cap. 1, 2). Žr.: Labuda G. *Święty Wojciech*, s. 69–72.

⁹⁷² Žr. taip pat šio siužeto aptarimą: Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HDP, § 3. Dialektika; § 5f. „Gyvenimas“ už „Gyvenimo“ ribų.

⁹⁷³ Pvz., *Ex Petri Damiani vita Romualdi*. Auctore Petro Damiani, ed. G. Waitz // *MGH SS*, T. 4, 1841, p. 850 išn. 16.

kilmės ryšį, atsiradusį šv. Brunonui Bonifacui tapus karaliaus dvaro kapelionu. Apie tokį Damiano informacijos interpretavimą kalbama ir vokiečių historiografijoje, įvertinant jį kaip atspindį ypatingų bei artimų šv. Brunono ir Otono III santykių⁹⁷⁴. Titmaras Merzeburgietis šv. Brunono patekimą pas Otoną III nusako paprastai (iškart po konstatavimo dėl sulauktos pilnametystės) – jis geidęs turėti, jį pasiėmė⁹⁷⁵. O Petras Damianis pažymi jo išsilavinimą muzikos studijose ir konstatuoja buvimą karaliaus kapeloje (*in capella regia*)⁹⁷⁶. Apie giedojimą, vykstant pas iš visų pagonių žiauriausius pečenegus (*ad omnium paganorum crudelissimos Pezenegos*)⁹⁷⁷, užsimena ir pats šv. Brunonas laiške Henrikui II. Tai daro remdamasis Evangelijos pagal Joną epizodu (Jn 21, 15–17)⁹⁷⁸.

Tačiau šiuose Damiano ir Titmaro pasakojimuose nėra fiksuojamas jo buvimas šv. Mauricijaus kanauninku Magdeburge, kas yra minima *Magdeburgo arkivyskupų darbuose*, Analisto Sakso kronikoje, Magdeburgo analuose bei *Halberštato vyskupų darbuose* (žr. II d., 1.2.1. *Magdeburgo arkivyskupų darbų* redakcijų klausimas; 2.1.2. XII a. kompiliaciniai šaltiniai).

Su Otonu III misionierius atvyko į Italiją 996 m., kur Romoje dalyvavo jo karūnacijoje. Jaunasis karalius buvo karūnuotas 996 m. gegužės 21 d. jau minėto popiežiaus Grigaliaus V⁹⁷⁹. Apie tai pasakoja pats Brunonas *Šv. Adalberto gyvenime*, sudarydamas liudininko įvaizdį⁹⁸⁰. *Itališkasis* šv. Brunono Bonifaco laikotarpis Damiano pasakojime (XXVII sk.) yra atskleidžiamas Šv. Bonifaco bažnyčios Aventine pamatymu, noru sekti *senovės kankinio* pėdomis ir tapimu vienuoliu, o „po ilgo atsiskyrėliško gyvenimo“ –

⁹⁷⁴ Winkel H. Adlige Familie und Lebenswelt in ottonischer Zeit // *Der Heilige Brun von Querfurt*, 2010, S. 15. Taip pat žr.: Fütterer P. Vom kaiserlichen Hofkaplan zum Erzbischof der Völker – Brun von Querfurt in Italien // *Der Heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 37–45.

⁹⁷⁵ *1009 metai*, p. 82.

⁹⁷⁶ *Ibid.*, p. 194.

⁹⁷⁷ Epistola Brunonis ad Henricum regem // *Vita quinque fratrum eremitarum*, p. 98.

⁹⁷⁸ *Ibid.*, p. 99: „amplexus manibus crucem ipse ferebam, cantans nobile carmen: *Petre, amas me, pasce oves meas!*“. Plačiau apie tai žr.: Trilupaitienė J. Kultūriniai Šv. Brunono misijos aspektai // *Kultūrologija*, t. 15, 2007, p. 18; Idem. Šv. Brunonas ir krikščioniška giesmė pagoniškoje Lietuvoje // *Soter*, t. 29 (57), 2009, p. 161–163; Карцовник В. Владимир Великий, Брунон Квертфуртский и григорианское пение в Киевской Руси // *Старинная музыка*. №1(19). Москва, 2003, с. 3–8.

⁹⁷⁹ *Regesta imperii*. Bd.: II. Sächsisches Haus: 919–1024; Abt. 3: Die Regesten des Kaiserreiches unter Otto III., neubearb. von Th. Graff. Wien, 1956, p. 619, nr. 1172b.

⁹⁸⁰ *Brunonis Querfurtensis, Vita altera*, p. 23 (cap. 18); Meysztowicz W. Szkice o świętym Brunonie-Bonifacym, s. 456–457.

nuvykimu į Romą, kur jis gavo iš popiežiaus arkivyskupo šventimus⁹⁸¹ (žr. IV schemą). XXVI sk. jis dar pateikia „atsiskyrėliško gyvenimo“ itineraro dalį: iš Tiburo su šv. Romualdu, Tamu ir kitais atsivertusiais (t. y. tapusiais eremitais) vokiečiais šv. Bonifacas vyksta į Montekasiną, Šv. Benedikto vienuolyną, iš ten į Perėjų, apsigyvena atskiruose nameliuose, laikydamiesi griežto atsiskyrėliško gyvenimo⁹⁸². Titmaro kronikoje raštininkas *itališkąjį* laikotarpį apibūdina minimaliai: šv. Brunonas paliko Otoną III ir gyveno atsiskyrėlišką gyvenimą (žr. V schemą). Pats Titmaras, peržiūrėdamas ir pildydamas tekstą, savo ranka dar prirašė, kad šv. Brunonas gyveno iš savo darbo⁹⁸³. *Kamalduliškąjį* rankų darbą („vieni būtent [gamino] šaukštus, kiti verpė, dar kiti pynė tinklus“) fiksuoja Petras Damianis aprašydamas gyvenimą Perėjaus ereme⁹⁸⁴.

Saksų kronikininkas ir šv. Brunono amžininkas Titmaras fiksavo tik jo gyvenimą ereme, o karta vėliau gyvenęs ir kūręs italas Petras Damianis, kurio, kaip pats nurodo, vienas iš informacijos šaltinių buvo senas vienuolis, lydėjęs Bonifacą nuo Ravenos sienų⁹⁸⁵, užsiminė tiek apie šventojo misionieriaus įstojimą į benediktinų vienuolyną Aventine, tiek ir apie gyvenimą šv. Romualdo ereme. Apie gautą iš popiežiaus palijų Titmaras pasako jau siužete, fiksuojančiame sugrįžimą į Saksoniją. Šv. Brunonas po Otono III mirties (1002) su popiežiaus leidimu nuvyko pas Henriką II į Merzeburgą prašyti vyskupystės, o, gavus sutikimą, Magdeburgo arkivyskupas Taginonas suteikė palijų, kuri pats Brunonas atsivežė⁹⁸⁶. Tačiau Bonifaco sugrįžimo į tėvynę Petras Damianis nemini (žr. IV schemą). Įšventintas arkivyskupu, šv. Brunonas patraukė „į užalpinis kraštus“ (*ultramontanos*) ir galiausiai nuvyko pas pagonis (*ad gentiles*)⁹⁸⁷.

⁹⁸¹ *1009 metai*, p. 194.

⁹⁸² *Ibid.*, p. 192.

⁹⁸³ *Ibid.*, p. 82. Titmaro ranka darytas įrašas – paryškintas.

⁹⁸⁴ *Ibid.*, p. 192–193.

⁹⁸⁵ *Ibid.*, p. 194. Žr. taip pat: Fross H. *Relacje Piotra Damiani*, s. 368, 374.

⁹⁸⁶ *Ibid.*, p. 82.

⁹⁸⁷ *Ibid.*, p. 194, 196.

1.1.2. *S(c)lavonia, rusiana ecclesia ir rex russorum*

Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenime

Anot Petro Damiano darbų leidėjo kamaldulio Lorenzo Saraceno, XXVII ir XXVIII skyriuose esantys pasakojimai apie šv. Romualdo mokinių kankinystes yra ilgiausi ir vaidina tam tikro ekskurso vaidmenį⁹⁸⁸. Pirmiausia Petras Damianis pasakoja apie šv. Brunono kankinišką mirtį (1009 m.), po to – apie nužudytus Joną ir Benediktą (1003 m.). Šį chronologinį neatitikimą matome dabar mes, istorikai. Tačiau ar tai buvo svarbu pačiam hagiografui?

Minėtų kankinysčių pasakojimus Petras Damianis įkomponuoja į šv. Romualdo susiejimą su Perėjumi, kur netoli Ravenos įkurtame ereme įsikūrė atsiskyrėliai. Su būsimuoju kankiniu šv. Bonifacu ir kitais vokiečiais jis vyksta į šį vienuolyną (XXVI sk.), tuomet Damianis įterpia pirmąją kankinystės istoriją (XXVII sk.), o pereidamas prie kitos detalizavimo pradeda nuo pasakojimo, kad tuomet, kai šv. Romualdas buvo Perėjuje, karalius Boleslovas (*Busclavus rex*) paprašė imperatoriaus, kad šis atsiųstų jam dvasininkų, kurie „regni sui gentem ad fidem vocarent“ (XXVIII sk.)⁹⁸⁹. Toliau hagiografas pasakoja Jono su Benediktu istoriją. Atvykus imperatoriui pas šv. Romualdą vykdyti Boleslovo prašymo, tik jie pareiškė norą vykti pas Boleslovą⁹⁹⁰.

Prie pastarojo pasakojimo reikia sustoti ir apžvelgti detaliau. Jis gretintinas su šv. Brunono pateikiama šventųjų Jono ir Benedikto kankinystės istorija. *Passio sanctorum Benedicti et Johannis ac sociorum eorundem* (dar žinoma kaip *Penkių brolių gyvenimas / Vita quinque fratrum*) sukurta 1006–1008 m. ir išlikusi tik vieninteliame XIII a. pradžios rankraštyje⁹⁹¹.

⁹⁸⁸ Saraceno L. „Evangelium paganorum“ ako świadectwo dane przez Pięci Braci Męczenników w centrum modelu hagiograficznego św. Romualda // *Męczennicy z Międzyrzecza 1003–2003*. Materiały z sympozjów 9–10.11.2001, 8–9.11.2002, red. R. Tomczak. Paradyż, Zielona Góra, 2003, s. 119. Apie šių kankinysčių atskirumą ir įterpimą į Šv. Romualdo gyvenimą rašo ir H. Frossas: Fross H. *Relacje Piotra Damiani*, s. 373.

⁹⁸⁹ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 61.

⁹⁹⁰ *Ibid.*, p. 61–62.

⁹⁹¹ Berlin, Staatsbibliothek, Ms. theol. lat. oct. 162, fol. 21^r–49^v, – žr.: Karwasinska J. Wstęp // *Vita quinque fratrum eremitarum*, p. 13–14. Rankraščio fol. 22^r (Incipit passio sanctorvm Benedicti et Johannis ac sociorum eurundem) publikuota: *Der heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 30. Pirmą kartą

Šis pasakojimas parodo, kad imperatorius Otonas III Italijos vienuolynuose galutinai inspiravo misiją už Alpių *in Sclauoniam* skelbti Evangeliją pagonims, siųsdamas tenai šv. Romualdo eremitus⁹⁹². Petras Damianis, užrašydamas šią istoriją iš 40-ties metų perspektyvos, tokiu inspiratoriumi padaro karalių Boleslovą, kuris dar turėjęs tikslą iš popiežiaus gauti karūną⁹⁹³. Vykdami pas šį karalių, Jonas ir Benediktas apsisotojo ereme, kur intensyviai mokėsi „sclavonicam linguam“, ir po septynių metų jau visiškai to krašto, į kurį turėjo vykti, kalbą pažinę, pasiuntė į Romą vienuolį, kad jiems iš popiežiaus misijai gautų leidimą⁹⁹⁴. Taip pat prašė, kad pasiuntinys atvestų Romualdo eremitų, kurie su jais gyventų „in Sclavorum partibus“⁹⁹⁵. Kalbos mokymąsi savo pasakojime akcentuoja ir Brunonas. Jį patį tai daryti ragino Benediktas⁹⁹⁶. Pastarasis su Jonu perėjęs per kalnus, upes ir slėnius, atvykęs į nežinomos kalbos šalį (*ignote lingue*), jau mokėjo slavų kalbą ir pakankamai gerai kalbėjo⁹⁹⁷. Šią slavų kalbą jie ne tik išmoko, bet ir vartojo skleisdami Dievo žodį, kad pagonims „plytėtų geresnis kelias į išganymą“⁹⁹⁸.

Abiejuose pasakojimuose kankinystės priežastis buvo auksas ar pinigai, kuriuos plėšikai manę brolius gavus iš Boleslovo. Tik Damianis teigia, kad iš

apie šio rankraščio egzistavimą 1883 m. paskelbė jo atradėjas R. Kadė, kartu apsigindamas iš atrasto šv. Brunono kūrinio ir disertaciją, – žr.: Kade R. Beschreibung eines Legendars // *NA*, Bd. 8, 1883, S. 365–367; Idem. *De Brunonis Querfurtensis vita quinque fratrum Poloniae nuper reperta* (Phil. Diss.). Lipsiae, 1883. *MGH* serijoje šaltinis jo buvo publikuotas: Brunonis vita quinque fratrum // *MGH SS*, T. 15/2, 1888, p. 716–738.

⁹⁹² *Vita quinque fratrum*, cap. 2, p. 35: „Huius rei gratia fratres ex heremo, qui essent feruentes spiritu in Sclauoniam dirigere gloriosus cesar cogitavit, [...] cupientibus dissolui et esse cum Christo euangelium paganorum“; cap. 3, p. 38: „[...] Benedictus multum amavit: Inperator hoc nimium uult, ut precedas ante eum in regionem Sclauorum; in ea, quam nosti, adhuc stat sententia sua“; cap. 4, p. 39: „Ergo defluo amne, Rauennam uenit onerata carina, portans iuxta regium latus bonos et malos populum monachorum. Ibi magno studio et amore Christi uiam Benedicti et Iohannis preparans Imperator, omnibus necessariis rite ordinatis, sanctos per fratres quibus nullus similis remansit, ultra Alpes in Sclauoniam direxit.“

⁹⁹³ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 62. Taip pat žr.: Michałowski R. *Zjazd Gnieźnieński: religijne przestanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*. Wrocław, 2005, s. 226.

⁹⁹⁴ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 62: „unum ad Romanam urbem monachum mittunt et per eum summę sedis antistiti predicandi licentiam petunt.“

⁹⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁹⁶ *Vita quinque fratrum*, cap. 5, p. 41: „Inter hec admonet, ut linguam Sclauonicam discerem“.

⁹⁹⁷ *Ibid.*, cap. 10, p. 54: „[Benedictus] ignotę linguę terram inter montes, flumina et uualles exulando, ingenti labore intrauit, iamque Sclauonicam linguam intelligere et satis bene lonqui paratum habebat“. Taip pat žr. cap. 6, p. 41.

⁹⁹⁸ *Ibid.*, cap. 13, p. 59: „Sclavonicę linguę idioma superfluo sudore paruimus, ut incognitis paganis melior pateat ingressus ad salutem“.

karaliaus gautas auksas buvo skirtas popiežiui perduoti už karūną⁹⁹⁹, šv. Brunonas sako, kad pinigai teko Benediktui, kad šis sėkmingai sugrįžtų iš Bohemijos atgal į eremą¹⁰⁰⁰. Tiek Damianis, tiek ir Brunonas rašo apie šv. Romualdo vienuolių nužudymą naktį. Tik jei pastarasis pateikia detalią tragiškos šv. Martyno vigilijos (lapkričio 10–11 d.)¹⁰⁰¹ nakties vaizdą, kuomet plėšikų buvo nužudyti penki vienuoliai ir jų vienuolynas padegtas¹⁰⁰², tai Damiano pasakojime naktinis užpuolimas mažiau detalizuojamas ir yra trumpesnis¹⁰⁰³.

Petras Damianis *Šv. Romualdo gyvenime* Benedikto ir Jono kankinystės istoriją tęsė XXVIII skyriuje, pasakodamas apie imperatoriaus Henriko, žinojusio Boleslovo planus (t. y. išsirūpinti iš popiežiaus karūną), sulaikytus į Romą vykusius pasiuntinius. Vienuolį, kurį siuntė šventieji kankiniai, jis įkalino kalėjime. Būtent tenai šiam Viešpaties angelas pranešė apie Benedikto ir Jono mirtį¹⁰⁰⁴. Pasiuntinių į Romą siužetas yra ir Brunono pasakojime. Jis taip pat rašo apie dvi nežinomo vienuolio¹⁰⁰⁵ keliones. Pirmą kartą į Romą jis vyko norėdamas išsirūpinti iš popiežiaus leidimą (*apostolica licentia*) misijai. Taip pat turėjo surasti šv. Brunoną, ir jei šis pats jau turės tokią licenciją, tuomet greitai su juo grįžti atgal pas Benediktą ir Joną¹⁰⁰⁶. Tačiau pasiuntinys Brunono nerado, o kai sugrįžo, Benediktas ir Jonas buvo jau nužudyti. Antrą kartą pas popiežių vienuolis vyksta kartu su vyskupu Ungeriu jau pranešti šiam liūdną žinią. Būtent tuomet, anot šv. Brunono, jie buvo sulaikyti ir įkalinti Magdeburge, Saksų karaliui (Henrikui II) bijant, kad ši kelionė atneš žalą jo valstybei¹⁰⁰⁷. Kaip matėme, abi pasiuntinybes pas popiežių mini ir Damianis. Tik pirmąją jis pradeda pasakoti XXVIII skyriuje (kankinišką Jono ir Benedikto istoriją), antrąją pabaigia pasakojimą XXVIII skyriuje.

⁹⁹⁹ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 62–63.

¹⁰⁰⁰ *Vita quinque fratrum*, cap. 11, p. 55; cap. 13, p. 60, 65. Plg., Baronas D. Šv. Brunonas Kverfurtietis: misionieriaus pašaukimas, p. 157.

¹⁰⁰¹ Data fiksuojama: *Vita quinque fratrum*, cap. 13, p. 60.

¹⁰⁰² *Ibid.*, (cap.13, 14), p. 60–69.

¹⁰⁰³ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 63–64.

¹⁰⁰⁴ *Ibid.*, p. 65.

¹⁰⁰⁵ Istoriografija šį sieja su Barnabu, minimu Kosmo Prahieškio kronikoje, – žr.: Mitkowski J. Pięciu Braci Męcenników, p. 490

¹⁰⁰⁶ *Vita quinque fratrum*, cap. 12, p. 57–58

¹⁰⁰⁷ *Ibid.*, cap. 21, p. 70–72.

XXX skyriuje italų hagiografas vėl grįžta prie imperatoriaus Otono III ir fiksuoja jo vienuolyno fundaciją Perėjuje šv. Adalberto garbei¹⁰⁰⁸, o pačioje pabaigoje praneša ir apie paties imperatoriaus mirtį¹⁰⁰⁹. Apie tai rašo ir šv. Brunonas, fiksuodamas Otono pastatytą šiam šventajam rotundą¹⁰¹⁰.

Kiek ši Damiano papasakota kankinystės istorija yra *ex audito* (kaip tvirtinama istoriografijoje, pagrindinis argumentas pateikiant ir mūsų minėtą informatorių seną vienuolį, – žr. II d., 1.1.1. Petro Damiano pasakojimo gyvenimiškasis šv. Bonifaco siužetas), kiek galėjo būti naudojamosi šv. Brunono parašyta istorija, tai jau detalaus tyrimo klausimas, vien provizorinio žvilgsnio čia neužtenka¹⁰¹¹. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad visame Šv. Romualdo gyvenimo pasakojime vardais valdovai įvardijami tik sk. XXVIII (Henrikas), XXX (Otonas) ir LXV (Henrikas). Visur kitur šie valdovai vadinami *rex* arba *imperator*.

Tačiau sugrįžkime prie *bonifacinių* Petro Damiano siužetų XXVI ir XXVII skyriuose. Pastarajame šv. Bonifacas vyksta už Alpių (*ultramontanos*), patenka *pas pagonis (ad gentiles)*, šie žino, kad po šv. Adalberto kankinystės įvykusių stebuklų *daugel iš slavų genties atsivertė (sclavonicae gentis plerique conversi sunt)*, o savo kelionę jis užbaigia *pas rusų karalių (ad regem russorum)*, kur ir buvo nukirsdintas *karaliaus brolio (frater regis)*¹⁰¹². Prie šių išvardintų šv. Bonifaco misijos „geografinių taškų“ dar prisideda ir XXVI skyriuje esanti paminėta Rusijos Bažnyčia (*russiana gloriatur ecclesia*)¹⁰¹³. Daugiau kaip po pusšimčio metų kroniką Montekasine pradėjęs rašyti jau mūsų minėtas Leonas Marsikanas šv. Bonifacą tiesiog įvardija kankiniu Rusijoje (III lentelės 2-ąją poz.). Naudodamas kaip šaltinį ne tik Damiano Šv. Romualdo gyvenimą, bet ir Jonui Kanaparijui priskiriamą

¹⁰⁰⁸ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 65.

¹⁰⁰⁹ *Ibid.*, p. 66.

¹⁰¹⁰ *Vita quinque fratrum*, cap. 2, p. 37.

¹⁰¹¹ Tabacco G. Prefazione, p. LXVIII, išn. 2; iš čia R. Miķałowski nusistatymas: Miķałowski R. *Zjazd Gnieźnieński*, s. 342.

¹⁰¹² *1009 metai*, p. 196.

¹⁰¹³ *Ibid.*, p. 192.

Šv. Adalberto gyvenimą, pastarąjį šventąjį vadina *sclavorum episcopus*¹⁰¹⁴. O konstatuodamas kankinystės faktą pasako: „Ir vėl savo Mainco arkivyskupo siunčiamas į *slavų* žemę (*ad Sclavoniam*), kur, kai pradėjo pamokslauti, netikėliams (*ab infidelibus*) už Kristų nukirtus jam galvą, priėmė kankinystę.“¹⁰¹⁵ Taip Montekasino vienuolis supranta *slavų* regioną XI a. pab., bet lygiai taip pat jis suprantamas ir Otono III laikais. Apie 1000 m.¹⁰¹⁶ Italijoje sukurtoje *Translatio ss. Abundii et Abundantii*, šv. Adalbertas yra vyskupas *in Sclavonia*, palikęs šį postą, jis tampa vienuoliu šv. Bonifaco bažnyčioje ir ten praleidžia laiką iki Otono III atvykimo į Romą. Pastarojo šv. Adalbertas siunčiamas į *kitą Sklavoniją*, kur gyveno pagonys (*in aliam Sclavoniam, in qua erant gentiles*), skelbti tikėjimo¹⁰¹⁷.

Petras Damianis nors ir rašė *Šv. Romualdo gyvenimą* jau užgesus Otono III *Romos imperijos atnaujinimo* politinei koncepcijai, tačiau išskėlė tos politikos vykdytojų asmenybes, tarp kurių atskiramis kankinystėmis išskyrė šventuosius Bonifacą, Benediktą ir Joną. Būtent šv. Romualdo eremuose misijos pas pagonis buvo suvokiamos kaip misijos į *slavų* žemes ar *S(k)lavoniją*. Tą pačią, kuri vaizduojama chrestomatiniame vaizde iš Otono III evangelyno, kur imperatorių pagerbia personifikuotos imperijos dalys – *Roma, Gallia, Germania, Sclavinia*¹⁰¹⁸. Dar daugiau, ši už Alpių esanti *S(k)lavonija* buvo priešprieša *Lotynų žemei (Latina terra)*¹⁰¹⁹. Galime pasakyti ir taip, kad Damianis juk ir siunčia šv. Bonifacą tenai už Alpių pas pagonis, kur krikštijami slavai ir etnonimu neapibūdinami pagonys, kurie nužudė šv. Adalbertą. O ar nepanašiai daro *Translatio ss. Abundii et Abundantii* autorius ar Leonas Marsikanas, pateikdamas pastarojo šventojo itinerarą?

¹⁰¹⁴ *Chronica monasterii Casinensis*, p. 200: „Huius temporibus beatus Adelpertus Sclavorum episcopus relicto episcopatu suo ex licentia Romani pontificis [...]“.

¹⁰¹⁵ *Ibid.*, p. 201: „Iterumque ab archiepiscopo suo Maguntino ad Sclavoniam remittitur, ubi cum prædicare cõpisset, ab infidelibus capite pro Christo truncatus, martyrium sumpsit.“

¹⁰¹⁶ Michałowski R. *Zjazd Gnieźnieński*, p. 166; Karwasińska J. Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII wieku // *Idem. Święty Wojciech. Wybór pism*. Warszawa, 1996, s. 43.

¹⁰¹⁷ Publikuota: *Translatio ss. Abundii et Abundantii*, ed. A. Kolberg // *ZGAE*, Bd. 7, z. 3, 1882, S. 517–518. Michałowski R. *Zjazd Gnieźnieński*, p. 164; Plg. Karwasińska J. Państwo polskie, s. 43.

¹⁰¹⁸ *1009 metai*, p. 86.

¹⁰¹⁹ *Vita quinque fratrum*, cap. 9, p. 50.

Ir čia reikia vėl sugrįžti prie Damiano pagonių ir atsivertusių slavų (ne)skirties klausimo. Šiandien istorikas į šį Šv. Romualdo gyvenimo XXVII skyriaus siužetą gali žiūrėti kaip į du atskirus „geografinius taškus“ – prūsus, nužudžiusius šv. Adalbertą ir atsivertusius slavus, t. y. lenkus¹⁰²⁰. Mūsų nuomone, Damiano informaciniame lauke tai yra vienas geografinis – slavų – arealas, kuriame, kaip ir apie 1000 m. sukurtoje *Translatio ss. Abundii et Abundantii*, ar po šimtmečio rašytoje Montekasino kronikoje (žr. II d., 1.1.2. *S(c)lavonia, rusiana ecclesia ir rex russorum*) ir įvyko šv. Adalberto kankinystė. Tikrieji šventojo žudikai prūsai *ištirpsta* šiame areale.

Didesnė problema šv. Bonifaco pasakojime yra *Rusijos Bažnyčios ir rusų karaliaus* klausimas. E. Gudavičius į šią problemą žiūri būtent slavų įvardijimo fone. Čia mes nekartosime jo atliktos lyginamosios Jono Kanaparijaus ir šv. Brunono tekstų, o ir rankraščių versijų analizės, parodančios, kaip vienas etnonimas gali virsti kitu. Svarbiausia E. Gudavičiaus padaroma išvada jau reaguojant į D. Barono pastebėjimus¹⁰²¹. Jis iškelia XXVI skyriaus *krikščionių rusų* ir XXVII skyriaus *pagonių rusų* priešpriešą ir konstatuoja, kad Damianis Šv. Romualdo gyvenime jam nežinomą prūsų vardą „ištaiso“ XXVII skyriuje į žinomą rusų¹⁰²².

Žvelgdami į visą paties Petro Damiano rašytinį paveldą, nei Rusijos, nei Prūsijos jame nerasime¹⁰²³. Tačiau jis laiškuose popiežiui 1058 m. antroje pusėje (kurį pakartoja 1059 m. pabaigoje–1061 pirmoje pusėje) fiksuoja: „[...] Petras, Osoro vyskupas, kuris vyskupystę paliko ir iš *Sklavonijos* karalystės Italijon plaukdamas Ankonos miesto krantus pasiekė.“¹⁰²⁴. Apie *S(c)lavorum*

¹⁰²⁰ Plg. Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § 5b. Slavai ir rusai;

¹⁰²¹ Baronas D. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 10–11.

¹⁰²² Žr.: Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § 5b. Slavai ir rusai; § 5c. Per Aventiną šv. Vaitiekaus pėdomis; Idem. Šventojo Brunono mikrohagiografijos klausimas, p. 26–32.

¹⁰²³ Žr. pvz., Petro Damiano laiškų rodyklę: *Die Briefe des Petrus Damiani*, hrsg. K. Reindel. Teil 4 (MGH Die Briefe der Deutschen Kaiserzeit, Bd. 4.4). Hannover, 1993, S. 369–392.

¹⁰²⁴ *Die Briefe des Petrus Damiani*, 2, S. 172 (nr. 57): „Haec venerabilis ille vir expertus fuerat, Petrus videlicet Apsarensis episcopus, qui episcopatum dimisit et de Sclavonico regno Italiam navigans litoribus Anconitanae urbis applicuit.“; panašiai ir kitame laiške, tik čia jau minimas Osoro vyskupas šv. Gaudentijus, – žr. S. 330 (nr. 72): „Venerabilis quoque Gaudentius Apsarensis episcopus, cuius ego familiaritatis dulcedine merui, per quem Deus iam non ignobile miraculum fecerat, episcopatum dimisit, et q de Sclavonico regno Italiam navigans litoribus Anconitanae urbis applicuit, a s qua non longe post biennium feliciter obiit“.

terrum Dalmatijos regione rašoma ir Montekasino kronikoje aprašant XI a. pabaigos įvykius¹⁰²⁵. Taigi XI a. II pusėje *Sklavonija* jau yra ir pietų slavų regionas. Tokį *supratimą* matome ir XIV–XV a. kamalduliškoje tradicijoje (žr. I d., 1.1.2. Paskutinės šv. Bonifaco misijos geografinės interpretacijos).

IV lentelė. *Boemiensis aeclesia* Damiano laiškų rankraščiuose¹⁰²⁶

Poz.	Siglos ¹⁰²⁷ ir saugojimo vieta	Datavimas	Laiškas ¹⁰²⁸	Užrašymas
1.	Ch2, BAV, Chis. lat. A VII 218 U1, BAV, Vat. Urbin. Lat. 503 (149) V1 (A), BV, Vat. lat. 3797 C1 (C), Montekasino, cod. 358 P1 (B), BnF, lat. 2470 P2, BnF, lat. 2332 Mo, Monso b-ka, cod. 54/223 F1, Florencijos NB, Soppr.G.6.394 Le1, Leipcigo UB, cod. 333 Ut1, Utrechto UB, cod. 263 Ut2, Utrechto UB, cod. 264 G1 (G. Tabacco neįvestas <i>Vita S. Romualdi</i> rankraštis), Graco UB, Ms. 573	XI a. II p. po 1082 XI a. pab. XI a. pab. XII a. XII a. XII a. XIV a. XIV a. XIV a. XV a.	I, II I, II I, II I I, II II I I I I	Boemiensis
2.	C1 (C), Montekasino, cod. 358 F1, Florencijos NB, Soppr.G.6.394 Gö, Getingeno UB, cod. Theol.101i	XI a. pab. XIV a. XV a.	II II II	Bonomensis
3.	P2, BnF, lat. 2332 Lo1, Londono Britų muz. b-ka, Add.15218 Om, Sant Omero miesto b-ka, cod. 228	XII a. XII a. pab. XIII a.	I I I	Beniensis
4.	Ut1, Utrechto UB, cod. 263	XIV a.	II	Bonomensis
5.	Ut2, Utrechto UB, cod. 264	XV a.	II	Boniensis

Minėtuose Petro Damiano laiškuose galima rasti ir Bohemijos bažnyčią (*Boemiensis aeclesia*), siejamą su kankiniu Adalbertu¹⁰²⁹. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kaip yra *nusirašoma* perrašant rankraštį. *Boemiensis* yra užrašoma (žr. IV lentelės 1-ąją) abiejuose laiškuose XI a. Pomposos

¹⁰²⁵ *Chronica monasterii Casinensis*, p. 477–477.

¹⁰²⁶ Pagal: *Die Briefe des Petrus Damiani*, 2, S. 162, 168, 326, 329.

¹⁰²⁷ Pirmą sigla K. Reindelio suteikta laiškams, skliausteliuose žymima *Šv. Romualdo gyvenimo rankraščio* sigla, duota G. Tabacco.

¹⁰²⁸ I – 1058 m. antros pusės laiškas (publikacijoje nr. 57, pagal 22 rankraščius), II – 1059 m. pabaigos–1061 pirmos pusės laiškas (publikacijoje nr. 72, pagal 15 rankraščių).

¹⁰²⁹ *Ibid.*, S. 168 (nr. 57): „Quid beatum Adelbertum martyrem dicam? Qui nimirum, quo niam Boemiensis aeclesiae postposuit cathedram, monachum induens triumphalem martirii meruit invenire coronam“; taip pat S. 329 (nr. 72).

vienuolyno rinkinyje (laiškų sigla Ch2)¹⁰³⁰, XI a. pabaigos Fonte Avelanos (Vatikano b-kos rankr. U1¹⁰³¹ ir V1=A *Vita s. Romualdi* sigla¹⁰³²) ir pirmajame laiške Montekasino kodekse (Montekasino b-ka C1=C *Vita s. Romualdi* sigla¹⁰³³).

Du pastarieji Damiano darbų rinkiniai yra tie patys, kuriuose išlikę ankstyviausi *Šv. Romualdo gyvenimo* rankraščiai. Tačiau Montekasine perrašytame antrajame laiške *Boemiensis* virsta *Bononiensis* (žr. IV lentelės 2-ąją). Taip Bohemijos bažnyčia tampa Bolonijos bažnyčia.

Todėl, atsižvelgiant į pastarųjų metų lietuvių istoriografijos kategoriškumą, mes būtume atsargesni teigdami, kad „nė viename iš žinomų Petro Damiano rankraščių nėra „teisingo“ varianto „prussorum“¹⁰³⁴. Čia mes visiškai nenorime pasakyti, kad jis ir turėtų būti. Be to, kad nėra išlikęs rankraščio autografas, problema čia yra kitur. Jau dabar aišku, kad G. Tabaco publikacija nėra ideali. Jei pažiūrėtume į jo pateikiamus tam tikrus skirtumus užrašymų rankraščiuose, pamatytumėme, kad prie *Russiana* ir *Russorum* nėra nurodytas nė vienas rankraščio skirtumas¹⁰³⁵. O ar tikrai jų nebuvo? Galbūt. Vatikano rankraštyje (A, fol. 144^r) tikrai yra *russiana*, tačiau Heidelbergo (H, fol. 39ra) – *rusiana*¹⁰³⁶. Šiuo pastebėjimu mes ir norime pasakyti, kad remtis rankraščiais iš publikacijų nėra visiškai tikslu. Tas pats yra ir su *Pr* virtimu *R*¹⁰³⁷. Taip gali „virsti“, jei remiesi šaltinio publikacija, kur priimta visus etnonimus ir asmenvardžius rašyti majuskula. Tačiau, žiūrint apskritai į viduramžių rankraščius, svarstyti sakinio viduryje majuskulos klausimą etnonimuose ir asmenvardžiuose, reikia labai atsargiai. Tas pats tinka dėl keliamo *Vl* virtimo *N*, taip Vladimirui tapus Netimeru¹⁰³⁸. Tačiau šiuo atveju

¹⁰³⁰ Apie rankraštį žr.: Reindel K. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani II, S. 145–151.

¹⁰³¹ Reindel K. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, S. 89–98; Idem. Einleitung, S. 19–20.

¹⁰³² Žr. išn. 956.

¹⁰³³ Žr. išn. 958.

¹⁰³⁴ Baronas D. Pirmosios krikščionių misijos, p. 409.

¹⁰³⁵ *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, p. 54, 58.

¹⁰³⁶ Žr. išn. 959.

¹⁰³⁷ Žr. išn. 77.

¹⁰³⁸ Žr. išn. 855. Taip pat žr. E. Gudavičiaus nurodytus apsidraudimus: Gudavičius E. Šventojo Brunono mikrohagiografijos klausimas, p. 33.

galima svarstyti *ulethimer / uulethimer* (turint omenyje Titmaro fiksuojamą *uulodemir*¹⁰³⁹) virtimą *nethimer*¹⁰⁴⁰.

Kad ir kaip būtų, reikia akcentuoti tai, kad į Damiano pasakojimą žiūrint hagiografinės legendos formavimosi plotmėje (nesprendžiant klausimo, kur iš tikrųjų vyko Brunonas) XI a. II pusėje matome *rusiškosios* hagiografinės versijos egzistavimą.

1.1.3. Paskutinė šv. Brunono Bonifaco misija Ademaro Šabaniečio, Petro Damiano ir Viperto pasakojimuose

Petro Damiano *Šv. Romualdo gyvenime*, XXVII skyriuje pateikiamas pasakojimas apie šv. Bonifaco misiją ir žūtį yra lygintinas su Viperto pasakojimu¹⁰⁴¹ (J. Beniako vieninteliu bavarų versijai priskirtu šaltiniu) ir benediktinų vienuolio Ademaro Šabaniečio (988–1034)¹⁰⁴² kronikos *Gamma* (buv. C) redakcijos reliacija (III kn., 31 sk.) apie šv. Adalberto ir šv. Brunono kankinystes¹⁰⁴³.

Pastaroji *Chronicon Aquitanicum et Francicum*, arba *Historia Francorum*, buvo parašyta XI a. I pusėje Akvitanijoje, Saint-Cybarde vienuolyne Anguleme (*Angoulême*). Ji susideda iš trijų knygų. Tai – Frankų istorija nuo legendinio karaliaus Faramundo iki 1028 metų. Pagal 1999 m. kronikos publikaciją¹⁰⁴⁴, rankraščiai šiandien skirstomi į *Alphā* (α)¹⁰⁴⁵, *Betā*

¹⁰³⁹ Žr.: SLUB, Mscr.Dresd.R.147, fol. 71^v.

¹⁰⁴⁰ Žr. Viperto pasakojimo pradžios (p. 300) faksimilę, kur užrašyta: *vuipertus, brunonis, pruscia, brunus*, – žr.: *Der Heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 34.

¹⁰⁴¹ *1009 metai*, p. 186–189.

¹⁰⁴² Apie Ademarą žr.: Tyl-Labory G. Adémar de Chabannes // *Dictionnaire des lettres françaises: le Moyen Âge*, éd. G. Hasenohr, M. Zink. Paris, 1992, p. 16–18; Landes R. The Turbulent Career of a Monk of the Year 1000: Documentary Inversions and the Tale of Ademar of Chabannes (989–1034) (1995). Prieiga: <<http://www.mille.org/people/rfpages/ademar-story.html>>; Bourgain P. Adémar de Chabannes // *Dictionnaire du Moyen Âge*. 2e édition. Paris, 2004, p. 9–10;

¹⁰⁴³ *1009 metai*, p. 208–211.

¹⁰⁴⁴ *Ademari Cabannensis Chronicon*, ed. P. Bourgain, R. Landes, G. Pons. (Corpus Christianorum: Continuatio Mediaevalis, vol. 129). Brepols, 1999.

¹⁰⁴⁵ Buvusi H redakcija, atsirado 1025–1026 m. (Landes R. *Relics, Apocalypse*, p. 136–140, 190). Išlikusi tik nuo III kn. 20 sk. viename rankraštyje, saugomame Prancūzijos nacionalinėje bibliotekoje (BnF, Lat. 6190, fol. 53–55, 57). Kodeksas sukomplektuotas XVI a. pab. Pierre Pithou. Be minėto fragmento, yra XII a. Rudolfo Plikio (*Radulphus Glaber*) *Historiae libri quinque* rankraštis ir *Chronicon Florianense*, – žr.: *Introducción // Raúl Glaber. Historias del primer milenio*, ed. J. Torres. Madrid, 2004, p. XXIII–XXIV.

(β)¹⁰⁴⁶ ir *Gamma* (γ)¹⁰⁴⁷. Pastarosios redakcijos XII a. Paryžiaus rankraštyje (Lat. 5926), esantys papildymai ir perdirbiniai G. Waitzo XIX a. buvo įvardyti interpoliacijomis, kurios turėjo atsirasti po 1159 m.¹⁰⁴⁸ Po tokio jo konstatavimo istoriografijoje iki pat XX a. pabaigos aiškintasi, kas gi yra šis rankraštis – ar tai paties Ademaro darytas XI a. 3 deš. pab.–4 deš. pr. perdirbinys, ar papildymai yra XII a. interpoliacijos¹⁰⁴⁹. Pradžią pirmojo teiginio patvirtinimui padarė K. F. Werneris, atlikęs *Historia Pontificum et Comitum Engolismensium* (iki 1159) ir Ademaro C redakcijos (dab. *Gamma*) analizę ir priėjęs prie priešingų išvadų nei G. Waitzas: *Historia Pontificum et Comitum Engolismensium* autorius jau naudojosi Ademaro kronikos tekstu, o visos kronikos redakcijos sudaro vieną visumą¹⁰⁵⁰. Galutinai patvirtinti versiją padėjo Prancūzijos nacionalinėje bibliotekoje atrastas rankraštis Lat. 5943A¹⁰⁵¹, kurio fragmentas (fol. 1r–5r) identifiukuotas kaip Ademaro Šabaniečio autografas ir tai buvo vad. C interpoliacijos dalis. Šiandien ši redakcija įvardijama kaip *Gamma* ir datuojama maždaug 1030 metais.

¹⁰⁴⁶ Buvusi A redakcija, atsirado 1028 m. (Landes R. *Relics, Apocalypse*, p. 190). Išlikę daugiausia šios redakcijos rankraščių – 10 (3 – pilni kronikos variantai, kiti – sutrumpinta versija, pasibaigianti III kn. 24 skyriumi); vienas iš trijų – BnF, Lat. 5927, XI a. II p.; Rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9066858s>>. Šis rankraštis buvo pagrindas 1841 m. G. Waitzo publikacijai, šalia naudojant ir BnF, Lat. 5926 rankraštį: Ademari historiarum libri III // *MGH SS*, T. 4, 1841, p. 106–148.

¹⁰⁴⁷ Buvusi C redakcija, išlikusi trijuose rankraščiuose: BAV, Reg. Lat. 263 (fragm. autografo); BnF, Lat. 5943A (fragm. autografo), rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9077953n>>; BnF, Lat. 5926. Pastarajame kodekse Ademaro kronika yra dviejose vietose: dvi pirmosios kronikos knygos fol. 1^r–63^r; nuo fol. 114^v – trečioji kronikos knyga (iki 1029 m.), rankraštis suskaitmenintas, prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85530048>>. Žr. taip pat: Lande R. *Relics, Apocalypse*, p. 110, 148, 332, 366, 343.

¹⁰⁴⁸ Waitz G. [Įvadas] Ademari historiarum libri III // *MGH SS*, T. 4, p. 110–111.

¹⁰⁴⁹ Žr. apie tai plačiau: Sikorski D. A. Kronika Ademara z Chabannes – odzyskane źródła dla najwcześniejszych dziejów Polski // *StŻ*, T. 40, 2002, s. 216–218.

¹⁰⁵⁰ Werner K. F. Ademar von Chabannes und die *Historia pontificum et comitum Engolismensium* // *DA*, Bd. 19, H. 2, 1963, S. 297–326. Istoriografijoje ir po šio straipsnio laikytasi G. Waitzo nuomonės, žr. pvz.: Beumann H. Grab und Thron Karls des Großen // *Karl der Große, IV: Das Nachleben*. Düsseldorf, 1967, S. 18–23; Назаренко А. В. Русь и Германия в 70-е годы X века // *Russia Mediaevalis*. München, 1987. T. 6/1. S. 63 (autorius atsisakė G. Waitzo nuomonės 1994 m.: Idem. Русь и Германия в IX–X вв., с. 101, 122 išn. 28; t. p. Idem. *Древняя Русь на международных путях*, с. 346); Görich K. Ein Erbistum in Prag oder in Gnesen? // *ZOF*, Bd. 40, 1991, S. 20; Labuda G. *Święty Wojciech*, s. 37–38; Taip pat žr.: Baronas D. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 6–7;

¹⁰⁵¹ Žr. išn. 1047.

Brunoninėje tematikoje mums svarbiausias yra kronikos III knygos 31 skyrius, kuris prasideda Otono II mirties fiksavimu ir atėjimu į valdžią jo sūnaus Otono III¹⁰⁵², konstatuojant pastarojo nuopelnus krikščionybei. Vienas jų ir paminėtas. Tai – Vengrijos tautų palenkimas Viešpačiui, jų karaliui atsivertus į Kristaus tikėjimą¹⁰⁵³. Ši vieno sakinio informacija kronikos *Beta* redakcijoje apie Vengrijos karaliaus konversiją išplečiama *Gamma* redakcijoje į ištisą pasakojimą apie šventųjų Adalberto ir Brunono misijinę veiklą.

Ademaro pasakojimas yra kronikos dalis, tačiau jame *konstruojamos* hagiografinės abiejų šventųjų istorijos. Dar daugiau – šv. Brunono paskutinės misijos paveikslas piešiamas pagal šv. Adalberto *exemplum*. Autorius, pirma kartu pateikęs trumpą abiejų šventųjų – Prahos miesto (kuris yra Bohemijos provincijoje) arkivyskupo ir Augsburgio (kuris yra Bavarijos provincijoje) vyskupo ir „to“ (Otono III) imperatoriaus giminaičio charakteristiką¹⁰⁵⁴, toliau pasakojimą dėsto atskirais siužetais, pagal kuriuos šv. Brunonas *seka* šv. Adalbertu:

1a) Adalbertas: imperatoriaus dvare (in aula), šis siunčia pas slavų gentis (sclauorum gentes), misionierius prašo, kad į jo vietą paskirtų Prahos (in urbe pragin) arkivyskupą, kurį pats buvo pasirinkęs.

2a) išvyko į Lenkijos provinciją (in pollianam prouinciam), kur niekas negirdėjo Kristaus vardo¹⁰⁵⁵.

1b) vyskupas Brunonas pasekė Adalberto pavyzdžiu. Paprašė imperatoriaus, kad vietoj jo išventintų kitą vyskupą, kurį pats buvo pasirinkęs, vardu Ulrikas (odolricum).

2b) Išvyko į Vengrijos provinciją (in prouinciam ungriam), kurią vadino Baltąja Vengrija (alba ungria), kad atskirtų ją nuo Juodosios (alteri ungrie nigre)¹⁰⁵⁶.

Taigi Ademaras (kaip ir italų šaltiniai, žr. 1.1.2. *S(c)lavonia, rusiana ecclesia ir rex russorum*) siunčia šv. Adalbertą į tą pačią S(k)lavoniją, kurios dalis yra

¹⁰⁵² 1009 metai, p. 208.

¹⁰⁵³ BnF, Lat. 5927 (*Beta* red.), fol. 213^r: „Ea tempestate hotone secundo mortuo. I hoto filius eius tercius. actu & nomine imperio potitus est. I Qui philosophie intentus. & lucra christi cogitans ut ante tribunal iudicis duplicatum redder& talentum dei uoluntate I **populos hungriae. una cum rege eorum ad fidem christi conuertere meruit.**“. Pabraukta frazė, vietoj kurios *Gamma* redakcijoje atsiranda intarpas apie šv. Adalbertą ir šv. Brunoną. Jungiamas žodis – **pusjuodžiu**.

¹⁰⁵⁴ BnF, Lat. 5926 (*Gamma* red.), fol. 124^v: „Et enim erant ei duo episcopi reuerentissimi sanctus I uidelicet adalbertus archi episcopus de ciuitate pragra que est in prouincia I beuehem sanctus et brunus episcopus de ciuitate osburg que est in prouintia baioarie. consanguineus eiusdem imperatoris.“; Žr. taip pat: 1009 metai, p. 208.

¹⁰⁵⁵ Ibid., fol. 124^v–125^r.

¹⁰⁵⁶ Ibid., fol. 125^r. Žr. taip pat: 1009 metai, p. 208.

pagoniškoji Lenkija. Šv. Brunonas, sekdamas pastaruoju, vyksta į Vengriją. Abiejų pasakojime tai yra misijos pradinė dalis, kurių rezultatas – pagonių konversija. Šv. Adalbertas atvertė keturias provincijas (*pollianam. sclauaniam. uuaredoniam. cracouiam*), o šv. Brunonas – dvi (*ungriam prouintiam. aliam que uocatur russia.*), kartu apkrikštydamas ir pirmosios provincijos karalių Geizą (*gouz*), kuriam krikšto metu buvo suteiktas Stepono vardas¹⁰⁵⁷. Pastarasis dar liepė Brunonui pakrikštyti ir jo sūnų, taip pat vardu Steponas. Be to, Akvitanijos kronikininkas pažymi, kad šiam sūnui imperatorius Otonas davė į žmonas būsimo imperatoriaus Henriko seserį¹⁰⁵⁸.

Ademaro kronikos pasakojimas yra gretintinas su jo amžininko Burgundijos benediktinų vienuolio Rudolfo Plikio (*Radulphus Glaber*, apie 985–1047) *Historiae libri quinque*, apimančia 900–1044 m., kuri surašyta 1031–1047 m.¹⁰⁵⁹ Šį šaltinį su pasakojimu apie šv. Adalbertą į brunonianos tyrimų lauką jau yra įvedęs E. Gudavičius¹⁰⁶⁰. Tiek Ademaras Šabanietis, tiek Rudolfas Plikis (I kn, sk. 10) viską sieja su Otonu III, pakeitusiu tik ką mirusį tėvą. Abiejuose nurodyta Bohemijos provincija su miestu Praha¹⁰⁶¹. Tik Rudolfas Plikis nurodo tiesiai misiją pas prūsus, kur šventasis daug jų pakrikštijo, bet buvo tame regione nužudytas¹⁰⁶². Ademaras, kaip matėme,

¹⁰⁵⁷ Ibid., fol. 125r: „Regem ungrie baptizauit que uocabatur gouz. et mutato nomine in baptismo Stephanum | uocauit.“; Žr. taip pat: *1009 metai*, p. 208.

¹⁰⁵⁸ Ibid., fol. 125^r–125^v: „Rex quoque supradictus filium suum baptizare iussit sancto bruno. imponens ei nomen | sicut sibi Stephanum. Et ipsi filio eius stephano oto imperator sollrorem eenrici postea imperatoris in coniugio dedit.“; Žr. taip pat: *1009 metai*, p. 208. Detaliai apie informacijos kaitą Vengrijos ir Stepono konversijos bei santuokos su Henriko II seserimi Gizele šaltiniuose žr.: Bradács G. Gisela von Bayern – Friedensstifterin und „Apostelin“ Ungarns // *Konfliktbewältigung und Friedensstiftung im Mittelalter*, hrsg. R. Czaja, E. Muhle, A. Radzimiński. Toruń, 2012, S. 315–323.

¹⁰⁵⁹ *Historiarum libri quinque ab anno incarnationis 900 usque ad a. 1044 // Repertorium „Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters“*. Prieiga: <http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_04108.html>. XI a. rankraštis (P) yra saugomas BnF, Lat. 10912. Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8551119f>>.

¹⁰⁶⁰ Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § o. Iki kur šv. Brunono „nueita“ pietų kryptimi; Idem. Šventojo Brunono mikrohagiografijos klausimas, p. 30–33.

¹⁰⁶¹ Žr. išn. 1053; BnF, Lat. 10912, fol. 5^r: „Ipso igitur in tempore. mortuus est predictus otto imperator. suscepitque filius eius sedis uidelicet otto eunden | imperium. quod satis strenue dum adiuueret rexit. Eodem ergo imperante. | uenerabilis pontifex adalbertus. ex prouintia que lingua sclauorum uocatur | bethem. in ciuitate braga regens ecclesiam sancti martiris uitiscloidi.“. Žr. ir plg.: Raúl Glaber. *Historias del primer milenio*, p. 66.

¹⁰⁶² BnF, Lat. 10912, fol. 5^r: „egressus ad | gentem bruscorum ut eis uerbum salutis predicaret. Dumque apud eosdem plurimam | egisset predicationem. multique ex eis conuerterentur ad fidem christi. predixit suis | quoniam in eadem regione martirii coronam esset accepturus.“. Žr. taip pat: Raúl Glaber. *Historias del primer milenio*, p. 66.

pirma jį siunčia pas slavus lenkus, o žudikais padaro pečenegus. Tikslėsnė Rudolfo Plikio informacija yra ir apie vengrus, kurie prie Dunojaus gyvena ir kurių karalius Steponas apsikrištijo, o savo seserį į žmonas jam davė pats imperatorius Henrikas (III kn., sk. 2)¹⁰⁶³.

Jau užsiminėme, kad Ademaras šv. Adalberto žūtį lokalizuoja pečenegų krašte, ten pat po to nurodo kankiniška mirtimi mirus ir šv. Brunoną, kuriam „pečenegai, siautėdami velnišku įtūžiu, visus pilvo vidurius jam ištraukė per mažą skylutę šone ir [taip] padarė narsiausiu Dievo kankiniu“¹⁰⁶⁴. Tačiau jei šv. Adalberto palaikus iš pečenegų išpirko Sklavonijos karalius Boleslovas (rex *sclauanie nomine bote sclauus*), kurį šis krikštijo, ir pastatė jo garbei vienuolyną¹⁰⁶⁵, tai šv. Brunono kūną įsigyja rusų gentis (*russorum gens*), o jo vardo vienuolynas buvo pastatytas Rusijoje (*in russia*)¹⁰⁶⁶ (žr. V lentelės, III.9 poz.). Šioje vietoje yra esminis sutapimas su Petro Damiano šv. Romualdo gyvenimo pasakojimu. Rusų karalius priglobia šv. Bonifaco palaikus ir virš švenčiausio kankinio kūno pastato bažnyčią (žr. V lentelės, II.9 poz.).

Ademaro kronikos *Gamma* redakcijos pasakojime misionieriaus misijos maršrutas eina per Vengriją, kur pakrištijamas jos karalius Geiza ir sūnus, toliau per Rusiją (čia taip pat įvyksta krikšto aktas), o žūties kaltininkais laikomi pagonys pečenegai (žr. V lentelės, III. 1–3, 6, 7 poz.). Akvitanijos kronikininko pateiktas itineraras sutampa su paties Brunono savo kelionės detalizavimu laiške Henrikui II.

Iš Vengrijos jis vyksta pas „visų žiauriausius pagonis“ pečenegus¹⁰⁶⁷. Pas juos jis papuola iš Rusijos¹⁰⁶⁸. Misija pas žiauriuosius pečenegus, kur pradžioje

¹⁰⁶³ Rankraštyje Lat. 10912 trūksta originalių lapų II knygos pabaigoje ir III knygos pradžioje, vietoj jų – kopijos. Žr. tekstą: Raúl Glaber. *Historias del primer milenio*, p. 138.

¹⁰⁶⁴ BnF, Lat. 5926, fol. 125^v: „At uero sanctus brunus cum ad l pincenates properauisset et christum predicare cepisset illis passus est ab eis sicut l passus fuerat sanctus adalbertus. Nam pincenati diabolico furore seluientes uiscera omnia uentris per exiguum foramen lateris ei extraxerunt et fortissimum deo martirem perfecerunt“. Žr. taip pat: *1009 metai*, p. 208, 210.

¹⁰⁶⁵ Ibid., fol. 125^r.

¹⁰⁶⁶ Ibid., fol. 125^v: “Corpus eius russorum gens magno prelcio redemit. et in russia monasterium eius nomini construxerunt. magnisque miraculis coruscare cepit.“. Žr. taip pat: *1009 metai*, p. 210.

¹⁰⁶⁷ Epistola Brunonis ad Henricum regem, p. 98: „[...] Ungros dimisimus et ad omnium paganorum crudelissimos Pezenegos uiam arripuimus“; taip pat žr. p. 100.

¹⁰⁶⁸ Ibid., p. 98–99.

buvo nesvetingai priimtas ir net kankinamas¹⁰⁶⁹, baigiasi sėkmingai – bent trys dešimtys atverstų į Kristaus tikėjimą pečenegų bei sudaryta taika tarp jų ir rusų valdovo¹⁰⁷⁰.

V lentelė. Šv. Brunono Bonifaco misija trijuose XI a. pasakojimuose

Poz.		I. Viperto <i>Istorija</i>	II. Damiano pasakojimo XXVII sk.	III. Ademaro Šabaniečio kronika
1.	I misijos dalis	Prūsija	Pagonys, prisimenantys šv. Adalbertą	Vengrijos provincija
2.	II misijos dalis		rusų karalius (<i>rex russorum</i>)	Rusijos provincija
3.	III misijos dalis: žūties vieta	Prūsija	Rusija (pas karaliaus brolių)	Pečenegų kraštas
4.	Valdantysis	Prūsų karalius (<i>rex</i>) Netimeras	rusų karalius (<i>rex</i>)	–
5.	Ugnies stebuklas	+	+	–
6.	Krikštas	Netimero su 300 vyrų	rusų karaliaus su gausybe pagonių	Vengrų karaliaus Geizos / sūnaus Stepono; Rusijos provincijos
7.	Žudikas	Prūsų kunigaikštis (<i>dux</i>)	Rusų karaliaus brolis (<i>frater regis</i>)	Pečenegai
8.	Nužudymo būdas	Nukirsdintas (<i>caput abscidi</i>); kapelionai pakarti	nukirsdintas (<i>decollari</i>)	nukankintas (ištraukus vidurius)
9.	Palaikų klausimas	virš kapaviečių pastatyti vienuolynai	rusai virš Brunono kapavietės pastatė bažnyčią	rusai išpirko Brunono palaikus ir pastatė jo vardo vienuolyną
10.	Stebuklai	+	–	+

Skiriasi šio itineraro paskutinė dalis. Šv. Brunonas laiške Henrikui II praneša apie ketinimus vykti pas prūsus¹⁰⁷¹, o Akvitanijos benediktinas savo kronikoje misionierių ir „nužudo“ pečenegų krašte (žr. V lentelės, III.7 poz.).

¹⁰⁶⁹ Ibid., p. 99–100. Wenskus R. *Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns*, S. 150, 183, 192; Beumann H. *Die Ottonen*, S. 162.

¹⁰⁷⁰ Ibid., p. 100. Baronas D. Šv. Brunonas Kverfurtietis: misionieriaus pašaukimas, p. 160.

¹⁰⁷¹ Epistola Brunonis ad Henricum regem, p. 100. Šv. Brunonas apie savo ketinimus prūsų krašte jau užsimena „Penkių brolių gyvenime“, – žr. *Vita quinque fratrum*, cap. 10, p. 52.

Prūsiškoji šv. Brunono hagiografinės legendos versija fiksuojama Viperto pasakojime. Ir jei šv. Bonifaco siužetas Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenime buvo šv. Romualdo veiklą iliustruojanti detalė (kaip ir šventųjų Jono ir Benedikto), tai vadinamasis Viperto pasakojimas *Istorija apie vyskupo Brunono ir jo kapelionų pamokslavimą Prūsijoje ir jų kankinystę*, anot E. Gudavičiaus, yra „licencija“ išmaldai rinkti ir fiksuoja šviežią „tautosakinį“ pasakojimą¹⁰⁷². Jei Petro Damiano pasakojime yra naudojami šventojo gyvenimo motyvai (žr. II d., 1.1.1. Petro Damiano pasakojimo *gyvenimiškasis* šv. Bonifaco siužetas), tai Vipertas išimtinai kalba apie paskutinę misiją, pasibaigusią šv. Brunono kankiniška mirtimi. Jis neturi jokių *Gyvenimo* požymių (žr. IV schemą).

Šis pasakojimas išlikęs viename XI a. II pusės rankraštyje, kuris surašytas Tagernzė (*Tegernsee*) benediktinų Šv. Kvirino vienuolyne. XV amžiuje iš Viperto pasakojimo ir kitų X–XIII a. surašytų hagiografinių tekstų sudarytas kodeksas, kuris dabar saugomas Miunchene, Bavarijos valstybinėje bibliotekoje¹⁰⁷³. Rankraštis buvo surastas XIX a. ir publikuotas vokiečių istoriko A. Kolbergo (žr. I d., 3.1. *Prūsiškosios* koncepcijos raida). Viperto pasakojimo datavimas apie 1020 m. ar XI a. pradžia¹⁰⁷⁴ remiasi išimtinai argumentu apie šio asmens kaip šv. Brunono palydovo tikroviškumą. Norint taip datuoti XI a. II pusėje surašytą rankraštį, reikia pirmiausia įrodyti Viperto (ne)šarlatano egzistavimą. Taigi labiausiai tikėtina, kad būtent XI a. II pusėje ir gimė šis hagiografinis pasakojimas¹⁰⁷⁵. Tam neprieštarauja ir

¹⁰⁷² Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HDP, § 5g. Kas yra Viperto pasakojimas?

¹⁰⁷³ München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 18897 (olim – Teg. 897). Viperto pasakojimas yra paskutinis kodekso kūrinys (p. 300–304). Prieš jį (p. 289–300) kita ranka (XI a. II p.) rašyta *Passio S. Adalberti martiris*. Viperto pasakojimo antraštė ir paskutinis žodis įrašyti XV amžiuje. Kodekso aprašus žr.: *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis*. T. 2, pars 3: Codices num. 15121–21313 complectens (Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae regiae Monacensis 4, 3). München, 1878, p. 209. Taip pat Rutkowska-Płachcińska A. Pasje šwitych Wojciecha i Brunona z tzw. Kodeksu z Tegernsee // *SŻ*, t. 40, 2002, s. 19, 36. Sosnowski M. Anonimowa Passio s. Adalberti martiris (BHL 40) oraz Wiperta Historia de predicatione episcopi Brunonis (BHL 1471b) – komentarz, edycja, przekład // *Rocznik Biblioteki Narodowej*, t. 43, 2012, s. 6–14. Čia pateikiama ir naujausia šaltinio publikacija: s. 70–73.

¹⁰⁷⁴ Žr., pvz., Bieniak J. Wyprawa misyjna Brunona, s. 189; Rutkowska-Płachcińska A. Pasje šwitych Wojciecha, s. 30.

¹⁰⁷⁵ Plg. Sosnowski M. Anonimowa Passio s. Adalberti, s. 15–16.

E. Gudavičiaus pateiktas įvertinimas Viperto istorijos kaip paraiškos paramos licencijai gauti¹⁰⁷⁶.

Pats autorius įvardytas pasakojime du kartus: pačioje pradžioje (vuiPERTUS) ir toliau išvardijant penkis šv. Brunono kapelionus, tarp kurių ir pats Vipertas (uuibertus)¹⁰⁷⁷. Ir jei Petras Damianis šventąjį vadina šv. Bonifacu, tai Vipertas jį įvardija Brunonu, save vadina jo tarnu¹⁰⁷⁸. Abiejuose pasakojimuose šventasis atvyksta pas pagonis, išlaiko išbandymą ugnimi (žr. V lentelės, I.5 ir II.5 poz.), apkrikštija įtikėjusį valdovą ir yra nužudomas kito, priešiška nusiteikusio šv. Brunono Bonifaco skleidžiamam tikėjimui, valdančiojo (Damiano pasakojime fiksuojama dar ir brolystė) (žr. V lentelės I.6-7 ir II.6-7 poz.). Skiriasi šio įvykio lokalizacija: Petras Damianis jį lokalizuoja Rusijoje, Vipertas Prūsijoje, o Ademaras, kaip minėjome, pečenegų krašte (žr. V lentelės 7 poz.). Vipertas rašo apie vienuolyno pastatymą. Jis taip pat kalba apie stebuklus, pasireiškusius po misionieriaus ir jo palydovų nužudymo¹⁰⁷⁹. Apie juos rašo ir Ademaras (žr. V lentelės I. 10, III.10).

Apibendrinami galime pasakyti, kad XI a. II pusėje matome besiformuojančias *rusiškąją* šv. Brunono Bonifaco hagiografinę legendą, kuriai atstovauja Petro Damiano *Šv. Romualdo gyvenimo* pasakojimas bei Ademaro kronikos *Gamma* redakcijos naracija, lokalizavusi šv. Brunono kultą Rusijoje, bei *prūsiškąją* legendą, užfiksuotą Viperto pasakojime, kuri atspindi kronikinėje *benediktiniškoje* tradicijoje nuo XI a. II pusės funkcionavusią šv. Brunono *locus martyrii* versiją (žr. I d., 1.2.1. Žinių apie šv. Brunono kankinystę sklaidą Viduramžiais).

¹⁰⁷⁶ Žr. išn. 1072.

¹⁰⁷⁷ *1009 metai*, p. 186; Pasakojimo pirmojo lapo (p. 300) faksimilę žr.: *Der Heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 34. Naujausia publikacija: Sosnowski M. Anonimowa Passio s. Adalperti, s. 70–73.

¹⁰⁷⁸ *1009 metai*, p. 186.

¹⁰⁷⁹ *Ibid.*, p. 188: „Postea vero operante Christo visa sunt ibi signa sine numero et prodigia; nunc vero supra illorum corpora constructa sunt monasteria“.

1.2. Šv. Brunono Kverfurtiečio *Darbų knygos (Liber gestorum)* bei Gyvenimo ir kankinystės santykio problema

1.2.1. *Magdeburgo arkivyskupų darbų* redakcijų klausimas ir šv. Brunono *Darbų knyga*

Be minėtų mus pasiekusių šaltinių (žr. II d., 1. Šv. Brunono Bonifaco hagiografinė legenda), žinoma buvus iki šių dienų neišlikusio pasakojimo apie šv. Brunoną. Tai – Brunono *Darbų knyga (Liber gestorurum)*, fiksuojama *Magdeburgo arkivyskupų darbuose (Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium)*. Pastarieji (apimantys 968–1142 m., I dalis) buvo sudaryti iš šv. Brunono giminės kilusio Magdeburgo arkivyskupo Konrado valdymo metais (1134–1142) ar tuoj po jo mirties (1143 / 1144)¹⁰⁸⁰. Dar XX a. I pusėje Bernhardas Schmeidleris *Magdeburgo arkivyskupų darbų* autorystę priskyrė iš Halberštato vyskupijos kilusiam, nuo 1119 m. Bergės šv. Jono (prie Magdeburgo), o nuo 1134 m. ir Ninburgo prie Zalės benediktinų vienuolynų abatui Arnoldui (mirė 1166), kuris laikomas ir pastarojo vienuolyno analų, Analisto Sakso kronikos bei Magdeburgo analų tęsinio autoriumi¹⁰⁸¹. Šiais laikais Arnoldo sąsajomis su Analistu Saksu suabejojo K. Nassas (žr. II d., 2.1.2. XII a. kompiliaciniai šaltiniai).

Iki pat XVI a. *Magdeburgo arkivyskupų darbai* daug kartų pratęsinėti, pildyti. Pirmą kartą jie buvo publikuoti iš mūsų dienas nepasiekusio XVI a. rankraščio (A2, nušviečiančio įvykius iki 1513 m.) 1688 m. Heinricho Meibomijaus Jaunesniojo¹⁰⁸² (žr. I d., 1.4.2. „Brunono Bonifaco“ šaltinių publikavimas) ir vadinti iki pat XIX a. pabaigos *Kronika*, kaip ji buvo įvardijama ir pačiuose rankraščiuose¹⁰⁸³. Ruošiant šį šaltinį kritiniam leidimui

¹⁰⁸⁰ Schmeidler B. Die wahre Zusammensetzung und Entstehungszeit, S. 40–81.

¹⁰⁸¹ Ibid., S. 71–73. Schmeidler B. Abt Arnold von Kloster Berge, S. 88–167. Taip pat žr.: Schlochtermeyer D. *Bistumschroniken des Hochmittelalters. Die politische Instrumentalisierung von Geschichtsschreibung*. Paderborn u. a., 1998, S. 103–104.

¹⁰⁸² Žr. išn. nr. 491. Taip pat žr.: Schum G. [Ivadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium // MGH SS*, T. 14, 1883, p. 370–371.

¹⁰⁸³ *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium // MGH SS*, T. 14, 1883, p. 379, išn. nr. a. Taip pat žr. išn. nr. 1087, 1088, 1089, 1090, 1091.

buvo fiksuota ir panaudota 15 rankraščių, kuriuos Wilhelmus Schumas (1846–1892) suskirstė į dvi – A ir B – redakcijas, o iki tol buvusi *Kronika* pavadinta *Magdeburgo arkivyskupų darbais*¹⁰⁸⁴. Seniausias iš XIX a. pabaigoje MGH leidime naudotų rankraščių buvo iš XIV a. pabaigos, saugotas tuo metu Šarlotenburgo rūmų archyve Berlyne (Berlin-Charlottenburg Brandenburg-Preußisches Hausarchiv, Nr. 488) (B1). Jis laikytas I kontinuacijos (1142–1371) autografu. Tačiau 1943 m. lapkričio 22 d., bombarduojant archyvą, rankraštis buvo sunaikintas¹⁰⁸⁵. Kiti keturi rankraščiai – XV a., o likę dešimt – dar vėlesni¹⁰⁸⁶. Šiandien iš šių 15 rankraščių tikrai žinomi išlikę penki: XV a. II pusės Hanoverio (B3)¹⁰⁸⁷ ir Berlyno (B4^a)¹⁰⁸⁸, XVI a. I pusės Dreseno (B1^a)¹⁰⁸⁹ ir Kynžvarto (A1)¹⁰⁹⁰ bei XVII a. pab. – XVIII a. pr. Vroclavo (A1^c)¹⁰⁹¹. Kynžvarto pilies bibliotekos rankraštis (dar XVII a. pradžioje

¹⁰⁸⁴ Schum G. [Įvadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 361.

¹⁰⁸⁵ Sinclair von K., Grundmann H. Ein Fragment der *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* // *DA*, Bd. 18, 1962, S. 246–248. XX a. 7 deš. pradžioje Australijoje, Kensingtone (New South Wales), privačiuose rinkiniuose atrastas iki tol nežinotas *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* XV / XVI a. rankraštis fragmentas, priskiriamas I kontinuacijai ir siejamas su šiuo Šarlotenburgo rankraščiu, žr. *Ibid.*, S. 245.

¹⁰⁸⁶ Schum G. [Įvadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 369–374; *1009 metai*, p. 107, 238–239.

¹⁰⁸⁷ Hannover, Niedersächsische Landesbibliothek, Ms. XIII 753, fol. 296^v–431^v, *Cronica pontificum ac archiepiscoporum Magdeburgensis*. Rankraščio aprašas: *Die handschriften der Königlichen öffentlichen bibliothek zu Hannover*, hrsg. E. Bodemann. Hannover, 1867, S. 138; Härtel H., Ekowski F. *Handschriften der Niedersächsischen Landesbibliothek Hannover*, S. 184–186; taip pat žr.: Waitz G. Beschreibung einiger Handschriften, welche in den Jahren 1839–42 näher untersucht worden sind // *Archiv*, Bd. 11, 1858, S. 381–386.

¹⁰⁸⁸ Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Ms. Magdeb. 26, fol. 424^v–459^f, *Cronica archiepiscoporum Magdeburgensium*. Rankraščio aprašas: Winter U. *Die Manuscripta Magdeburgica der Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz Berlin*: Teil 1. Ms. Magdeb. 1–75. Wiesbaden, 2001, S. 86–100; taip pat žr.: Handschriften des Königlichen Geheimen Staatsarchives zu Berlin // *Archiv*, Bd. 11, 1858, S. 721.

¹⁰⁸⁹ Dresden, Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Mscr. Dresd. J.49, *Chronicon Magdeburgense* (iki 1372), fol. 1^r–82^v. Rankraščio aprašas: Schnorr von Carolsfeld Fr. *Enthaltend die Abtheilungen Mscr. Dresd. J – M*. Bd. 2. Dresden, 1981, S. 29; taip pat žr.: Handschriften des Königlichen Sächsischen Geheimen Archivs zu Dresden // *Archiv*, Bd. 6, 1838, S. 223–224. Skirtumai nuo Hanoverio rankraščio (XIX 1106), iš kurio darytas pirmas leidimas, pateikiami: *Collationes Chronici Magdeburgensis [...] editi cum Codice Msc. in Archivo Electorali Saxonico Dresdæ exstante [...] // Scriptores Rerum Germanicarum, praecipue Saxonicarum [...] Jo. Bvrhardvs Menckenivs [...] T. III. Lipsiae, MDCCXXX [1730], coll. 359–374.*

¹⁰⁹⁰ Zámek Kynžvart, 25-C-4 (16764) Hs. Kynžvart 91, III + 114 ff., *Cronica archiepiscoporum Magdeburgensium* 1525. Suskaitmenintas, prieiga:

<http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=request_document&docId=set031101set173>; Schum W. Mittheilungen über die Fürstlich Metternichsche Bibliothek auf Schloss Königswart in Böhmen // *NA*, Bd. 5, 1880, S. 459–465.

¹⁰⁹¹ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (iš Thomo Rhedingerio bibliotekos, vėliau saugomas Vroclavo miesto bibliotekoje), R 387, *Cronica Archiepiscoporum Magdeburgensium* (iki 1513). Rankraščio aprašas: *Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu*, t. 2 (R 301–

priklausė Magdeburgo katedros dekanui Ludwigui von Lochowui, o jau XVII a. antrajame trečdalyje pateko į Austrijos kilmingųjų Meternichų rankas¹⁰⁹²) buvo pagrindas XIX a. pabaigoje rengiant šaltinio publikaciją¹⁰⁹³. Šiuo vieninteliu rankraščiu mes galėjome naudotis¹⁰⁹⁴.

Prieš pradėdant nagrinėti *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* brunoninius fragmentus ir *Liber gestorum* klausimą, reikia akcentuoti, kad pačią MGH publikaciją reikia nagrinėti *šaltinotyriškai*, t. y. atsekti, kokia informacija apie šv. Brunoną yra viename ar kitame rankraštyje, kada šie atsiradę ir pan. Dažniausiai tai nėra daroma, į *Magdeburgo arkivyskupų darbų* tekstus, kuriuose minimas šv. Brunonas, žiūrima kaip į vieną visumą ir net visi fragmentai laikomi *Liber gestorum* atspindžiu. Kai taip yra analizuojami šaltiniai, tuomet ir susipainiojama tiek chronologiškai, tiek tekstų *genezės* bei recepcijos klausimuose. Dėl tokio priėjimo prie šaltinio J. Bieniakas įtvirtino teiginį, kad šv. Brunono *Darbų knyga* yra saksų versijos archetipas¹⁰⁹⁵, t. y. šiuo neišlikusiu hagiografiniu darbu naudojosi tiek Titmaras, tiek ir Kvedlinburgo analai. Lenkų istorikas iškėlė Magdeburgo arkivyskupijos prepozito (o paskutiniu savo gyvenimo mėnesiu – arkivyskupo¹⁰⁹⁶) Valtardo (*Walt(h)erdus*, *Walhardus*¹⁰⁹⁷, mirė 1012) kaip pagrindinio vokiečių informatoriaus hipotezę. Anot J. Bieniako, jis galėjo gauti žinias apie šv. Brunono Kverfurtiečio kankinišką mirtį iš lenkų 1010 m., lankantis pas

400) [rankraštis]. Ca. 1900–1940. Suskaitmenintas, prieiga: <<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=29806&from=publication>>; *Katalog der Handschriften der Rehdigerana. Abt. 1 [R 1 – R 502]* [rankraštis]. Ca. 1840–1900, p. 85. Rankraščio išlikimą po karo fiksuoja kataloguose pridėta „Z“ raidė. Suskaitmenintas, prieiga: <<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=34514&from=publication>>.

¹⁰⁹² Schum W. Mittheilungen über die Fürstlich Metternichsche Bibliothek, S. 463–464. Taip pat žr. Kynžvarto rankraščio fol. II^v.

¹⁰⁹³ Schum G. [Įvadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 369

¹⁰⁹⁴ Žr. išn. nr. 1090.

¹⁰⁹⁵ Bieniak J. *Wyprawa misyjna Brunona*, s. 189.

¹⁰⁹⁶ Magdeburgo arkivyskupu išbuvo nuo birželio 21 d. iki rugpjūčio 12 d., – žr.: Zotz T. *Pallium et alia quaedam archiepiscopatus insignia*. Zum Beziehungsgefüge und zu Rangfragen der Reichskirchen im Spiegel der päpstlichen Privilegierung des 10. und 11. Jahrhunderts // *Festschrift für Berent Schwineköper. Zu seinem siebzigsten Geburtstag*, hrsg. H. Maurer, H. Patze. Sigmaringen, 1982, S. 168.

¹⁰⁹⁷ Titmaro kronikoje įvardijamas Walterdus, Walterdus, Waltherdus, Waltherd, Walthardus, Waltardus, Walthard: *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, S. 580 (rodyklė). *Walt(h)ardus* vadinamas *Magdeburgo arkivyskupų darbuose*: *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 668 (rodyklė); Taip pat žr. išn. 1107.

Boleslovą ir derantis dėl taikos¹⁰⁹⁸. O ši jo gauta informacija turėjo pasitarnauti *Liber gestorum* autoriui ir jau 1014 m. šiuo darbu naudojosi Titmaras. Taip pat lenkų istorikas darė prielaidą, kad ir Kvedlinburgo analams *Liber gestorum* autoriaus užrašai galėjo tapti šaltiniu¹⁰⁹⁹. J. Bieniako prielaidos istoriografijoje privedė prie visiško šaltinotyrimo anachronizmo, įtvirtinusio teiginį, jog „tarp Titmaro, Kvedlinburgo analų, o taip pat *Gesta* yra panašumas, kas rodytų į tą patį informacijos šaltinį“¹¹⁰⁰, kuris sėkmingai buvo perimtas ir lietuvių istoriografijoje¹¹⁰¹. Čia ne tik kad nekliamas Titmaro ir Kvedlinburgo analų recepcijos (tiesioginės ar netiesioginės) klausimas XII a. šaltiniuose, bet ir nesusimąstoma, ar *Magdeburgo arkivyskupų darbų* abu fragmentai su *in confinio Rusie et Litue regionum* bei su *sicut indicat liber gestorum eius* yra šv. Brunono *Liber gestorum* atspindys.

Taigi pažvelkime į *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* detaliau. Pažiūrėkime, kur ir kokia informacija apie šv. Brunoną pateikiama šiame šaltinyje. Kynžvarto rankraštyje (A1, po 1525), kaip ir 1688 m. *Magdeburgo arkivyskupų darbų* publikacijoje (pagal A2), informacija apie šv. Brunoną Kverfurtietį pateikiama trijose vietose, prie trijų pirmųjų arkivyskupų – Adalberto (968–981), Giselarijaus (981–1004) ir Taginono (1004–1012) (*MGH* publikacijoje atitinkamai c. 10, 14 ir 15) – pasakojimuose¹¹⁰². B redakcijoje pastarasis pasakojimas, kuriame ir yra pažymėta *sicut indicat liber gestorum eius*, yra nukeltas į viršų ir atsiradęs prie teksto apie šv. Brunoną Bonifacą pirmojo arkivyskupo Adalberto laikais¹¹⁰³, kur fiksuojama jo kaip

¹⁰⁹⁸ Šią informaciją Titmaras perduoda VI.56 (38): *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, p. 344. Taip pat žr.: *Regesta imperii*. Bd. II. Sächsisches Haus: 919–1024; Abt. 4: Die Regesten des Kaiserreiches unter Heinrich II.: 1002–1024, neubearb. von Th. Graff. Wien, 1971, S. 966–967. Plg., Gudavičius E. Titmaro Merzeburgiečio kronikos Brunono Kverfurtiečio žinutė, p. 14–15.

¹⁰⁹⁹ Bieniak J. Wyprawa misyjna Brunona, s. 190.

¹¹⁰⁰ Białuński G. *Studia z dziejów plepion*, s. 131; Idem. Šv. Brunono mirties vieta, p. 16.

¹¹⁰¹ Šiūlys R. Šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 10; Boruta J., JS; Šneideraitis H. Šv. Brunonas Kverfurtietis, p. 43–44. Taip pat žr. T. Baranauską, priskiriančią *Liber gestorum* autorystę Titmarui Merzeburgiečiui: Baranauskas T. *Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius, 2000, p. 23–24.

¹¹⁰² Hs. Kynžvart 91, fol. 7^v, 12^v, 17^v; Anonymi Chronicon Archiepiscopatus Magdeburgensis, p. 275, 279, 284; *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 383, 389, 394–395.

¹¹⁰³ *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 383. Dresdono rankraščio (B1^a) fragmentą žr.: *Collationes Chronici Magdeburgensis*, 1730, coll. 362. 1688 m. leidime H. Meibomius prie A redakcijos teksto yra pridėjęs iš B redakcijos rankraščio: „[...] in confinio Rusiæ & Litvæ regionum martyrisatus est, sicut indicat liber gestorum ejus“, žr.: Anonymi Chronicon Archiepiscopatus

šv. Vaitiekaus (Adalberto) bičiulio (*consodalis*) bei jo gyvenimo biografo kankinystė *in confinio Rusie et Litue regionum*¹¹⁰⁴ (žr. VI lentelės 1-ąją ir 3-iąją poz.).

VI lentelė. Brunoninių tekstų išsidėstymas *Magdeburgo arkivyskupų darbų redakcijose*

Poz.	Vieta	A redakcija	B redakcija
1.	Adalberto laikai, c. 10	Inter quos et regie stirpis Wogieteth [...] Cuius consodalis sanctus Bruno qui et Bonifacius [...] <u>in confinio Rusie et Litue regionum laureatus est.</u>	Eo tempore regie stirpis Wogitech [...]. Cuius consodalis sanctus Bruno qui et Bonifacius [...] <u>in confinio Rusie et Litue regionum laureatus est.</u> Hic sanctus Bruno, qui et cognomento Bonifacius dictus est, de castro Querenvorde oriundus, sicut pater eius Bruno dicebatur, mater Yda, frater Geuehardus [...] <u>ab ipsis gentibus est martirizatus, sicut indicat liber gestorum eius.</u>
2.	Giselarijaus laikai, c. 14	Nam ut refert sanctus Episcopus et martyr Bruno [...] frater Geuehardus, [...]	Nam, ut refert sanctus episcopus martyr Bruno de quo supra diximus, [...]
3.	Taginono laikai, c. 15	Secundum quoque Brunonem cognomento Bonifacium [...] ab ipsis gentibus cum suis est martirisatus <u>sicut indicat liber gestorum eius veraci relatione conscriptus.</u> Iste beatus sicuti premisimus de Castro Querfort fuit oriundus pater eius Bruno dicebatur mater Yda frater Geuehardus.	

Prie Giselarijaus laikų A redakcijoje esanti trumpa šventojo iš Kverfurto genealogija (kuri taip pat įdėta Taginono dalyje jau po *liber gestorum* paminėjimo) B redakcijos rankraščiuose yra pakeista teiginiu *martyr Bruno de quo supra diximus*¹¹⁰⁵ (VI lentelės 2-ąją poz.).

Magdeburgensis, 1688, p. 275. Taip pat žr.: Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium, p. 383, išn. d).

¹¹⁰⁴ Hs. Kynžvart 91, fol. 7^v; taip pat žr. išn. 1103.

¹¹⁰⁵ Hs. Kynžvart 91, fol. 12^v; Anonymi Chronicon Archiepiscopatus Magdeburgensis, p. 279; Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium, p. 389 su išn. **).

Taigi A redakcijos rankraščiuose trijose vietose esantys pasakojimai apie šv. Brunoną Kverfurtietį B redakcijoje pateikiami vienoje vietoje – prie pirmojo Magdeburgo arkivyskupo Adalberto laikų. Ir čia reikia kelti klausimą (kas, beje, gausioje Magdeburgo raštijos istoriografijoje nėra daroma) – kuri redakcija labiau atitinka pirminį *brunoninių* pasakojimų *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* išsidėstymą. Mūsų manymu, tai būtina aiškintis, norint toliau gvildinti šv. Brunono Bonifaco *Liber gestorum* turinio bei santykio su *Gyvenimu ir kankinystės* pasakojimais klausimus.

Tenka pažymėti (kol kas nekeliant *brunoninių* fragmentų šaltinio/ų klausimo, kuris bus kompleksiskai nagrinėjamas 2.1.2. XII a. kompiliaciniai šaltiniai), kad B redakcijos pasakojime (žr. VI lentelės 1-ąją poz.) buvo sujungti skirtingi A redakcijos pasakojimai, turintys savus siužetus. Abiejuose šventasis yra įvardijamas šv. Brunonu Bonifacu, abu užsibaigia kankinystės įvardijimu, viename jų *locus martyrii* yra detalesnė (Rusijos ir Lietuvos kraštų pasienyje), kitame abstrakčiai nurodomi pagonys (ar *gentys*)¹¹⁰⁶.

Abu šie tekstai A redakcijoje buvo įdėti chronologiškai teisingose vietose. Pasakojimas su *in confinio Rusie et Litue regionum laureatus est* įdėtas pradžioje, aprašant pirmojo Magdeburgo arkivyskupo Adalberto laikus. Šioje vietoje akcentuojami Magdeburgo Bažnyčiai nusipelnę žmonės: „Taigi sužaliavo Magdeburgo Bažnyčia kaip linksmybių sodas, dorybių lapus ir gerų darbų vaisius nešdamas. Kai per jį dvelkė pietų vėjas švelniu dvelkimu, pradėjo toli ir plačiai jo aromatai skleistis, nes iš jų daugelis įvairiose vietose vyskupo pareigas atliko arba į kitas pareigas dėl savo atsivertimo ir uolumo buvo iškelti, kaip antai iš jų skaičiaus Giselarijus ir Valtardas į tos pačios vyskupystės sostą vėliau nusipelnė būti iškelti“¹¹⁰⁷. Po šių dviejų būsimų

¹¹⁰⁶ Leidinyje *1009 metai*, p. 109, 111 „ab ipsis gentibus“ yra verčiama kaip „tų pačių pagonių“. E. Gudavičius pateikia ir genčių variantą, žr.: Gudavičius E. Šventojo Brunono mikrohagiografijos klausimas, p. 25; Idem. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HDP, § 5k. Pietinės versijos šiaurinės ištakos.

¹¹⁰⁷ Hs. Kynžvart 91, fol. 7^r–7^v: „Germinauit igitur Magdeburgensis Ecclesia velut hortus deliciarum folia virtutum et poma ferens bonorum || operum. Quem dum perflaret auster leni spiramine ceperunt | longe lateque eius aromata profluere quia ex hys multi diuersis in locis episcopali officio functi vel alijs dignitatibus merito sue | conuersationis et industrie sunt promoti sicut ex ipsorum | numero Giselarius et Waltardus eiusdem sedis pontificio postlea meruerunt sublimari“; *Gesta*

Magdeburgo arkivyskupų įvardijimo ir seka šventųjų kankinių Vaitiekaus (Adalberto) ir Brunono Bonifaco siužetas, kuriame pažymėta, kad pirmasis jų buvo „paties arkivyskupo lygiaverčiu Adalberto vardu pavadintas“, ir kurio kankinystę ir veiklą aprašė antrasis, „pats kaip arkivyskupas pagonims per tolygų kovos triumfą Rusijos ir Lietuvos kraštų pasienyje buvo apvainikuotas [kankinyste]“¹¹⁰⁸.

Šv. Brunono gyvenimą trumpai detalizuojantis pasakojimas su *ab ipsis gentibus est martirizatus, sicut indicat liber gestorum eius* – prie Taginono dalies, surašytas iš karto po informacijos apie šio Magdeburgo arkivyskupo išventinus vyskupas: „Jis per trumpą (*desiderabili*) savo tarnystės (*sacerdotii*) laiką buvo išventinęs vyskupas: Hafelbergo bažnyčiai Eriką IV¹¹⁰⁹, Merszeburgo [bažnyčiai] Vipertą III¹¹¹⁰, o šiam mirus, Titmarą IV¹¹¹¹, garbingąjį, labai mokytą ir labai kilmingą“¹¹¹². Atkreiptinas dėmesys, kad šv. Brunono gyvenimo aprašymas iškart po to prasideda žodžiais „Secundum quoque Brunonem cognomento Bonifacium“ (žr. t. p. VII lentelės 1-osios poz. [1] ir [2]). Žodis *secundum* XIX a. W. Schumo parengtoje publikacijoje tekste yra taisomas į *sanctum*, išnašoje pažymint *secundum* kaip A redakcijos variantą¹¹¹³. Tačiau atsižvelgiant į pasakojimo įkomponavimo logiką šio žodžio panaudojimas rankraščiuose nėra klaida, kad ją reikėtų taisyti į *sanctum*. Tekstologiniu ir prasminiu požiūriu pastarasis yra teisingas tuomet, kai B redakcijoje Taginono laikų pasakojimas perkeliamas prie arkivyskupo

archiepiscoporum Magdeburgensium, p. 382–383. Leidinyje *1009 metai*, p. 109 nėra pateikta ši pasakojimo pradžia.

¹¹⁰⁸ *1009 metai*, p. 108–109.

¹¹⁰⁹ Erikas – trečiasis (po Dudo (948–981), *sede vacante*, Hildericho (992–1008)) Hafelbergo vyskupas (1008–1028 / 29), – žr.: *Germania Sacra*. Abt. I, Bd. 2: Das Bistum Havelberg, hrgs. G. Wentz. Berlin, Leipzig, 1933, S. 29–31; Mooyer E. F. *Onomasticon chronographikon hierarchiae germanicae: Verzeichniß der deutschen Bischöfe seit dem Jahre 800 nach Chr. Geb. nebst einem Anhang, die Würdenträger einiger Abteien und Ritterträger enthaltend*. Minden, 1854, S. 47.

¹¹¹⁰ Vipertas (Vigbertas) – trečiasis (po Boso (968–970) ir Giseler (971–1004)) Merzeburgo vyskupas (1004–1009), – žr.: *Ibid.*, S. 66.

¹¹¹¹ Titmaras – Merzeburgo vyskupas (1009–1018), kronikos autorius, žr. II d., 2.1.1. Kvedlinburgo analų ir Titmaro Merzeburgiečio kronikos žinutės.

¹¹¹² Vertimas yra pakoreguotas, plg.: *1009 metai*, p. 111.

¹¹¹³ Schum G. [Ivadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 394, išn. v; 1688 m. publikacijoje (pagal A2) yra *secundum*, žr.: Anonymi *Chronicon Archiepiscopatus Magdeburgensis*, p. 284.

Adalberto laikų. O tuomet ir keltinas tolimesniam tyrimui klausimas: jei šv. Brunonas yra „antrasis“, tai kas tuomet yra „pirmasis“?

Šis pastebėjimas dėl *secundum / sanctum* puikiai parodo ne tik paties šaltinio, išlikusio XV–XVII a. rankraščiuose, kuris pratęsinėtas ir pildytas, sudėtingumą, bet ir *Magdeburgo arkivyskų darbų* naujos kritinės publikacijos būtinybę. Čia galime pateikti ir dar vieną pavyzdį. Tai XVI a. I pusės Drezdeno (B1^a) rankraščio niuansai, kurie W. Schumo publikacijoje nėra nurodyti. Jame Rusijos–Lietuvos pasienis užrašomas kaip „Brussie & Lituanie regionum laureatus est“, o Magdeburgas virsta Maincu (*prius quidem Sancti Mauricii Magontie*)¹¹¹⁴.

Tačiau sugrįžkime prie *brunoninių* žinučių *Magdeburgo arkivyskų darbuose* išsidėstymo klausimo. B redakcijoje tekste su *liber gestorum* yra įkomponuota šv. Brunono genealogija (tėvas Brunonas, motina Ida ir brolis Gebhardas) su Kverfurto pilies paminėjimu (žr. VI lentelės 1-oji poz.; t. p. VII lentelės 2-os poz. [6]). A redakcijoje ši informacija yra dviejose vietose – prie Giselarijaus (c. 14) ir Taginono laikų (c. 15) (žr. VI lentelės 2-ąją ir 3-iąją poz., pastaroji išskleista VII lentelėje, 1-os poz. [6]). Pastarojoje dalyje šis pasakojimas yra po *liber gestorum* paminėjimo. Perkeliant pastarąjį pasakojimą, B redakcijoje jis šiek tiek patrumpintas (žr. VII lentelę). Iš jo dingsta sakinyš, kuris yra A redakcijoje, apie palijaus, gauto iš Apaštališkojo sosto, uždėjimą (žr. VII lentelės 1-os ir 2-os poz. [4]). Stilistiškai pertvarkoma pasakojimo pabaiga, o prie *liber gestorum eius* nebelieka *veraci relatione conscriptus* (žr. VII lentelės 1-ąją ir 2-ąją poz. [5]).

Puikus tekstų trumpinimo B redakcijoje pavyzdys yra šv. Vaitiekaus (Adalberto) mokytojo Otriko (*Othricus*) istorija (c. 13). Ilgas ir detalus A redakcijos pasakojimas apie jo mokytojavimą, tarnystę imperatoriui Otonui II, naujo Magdeburgo arkivyskupo rinkimą, surašytas remiantis

¹¹¹⁴ Collationes Chronici Magdeburgensis, coll. 362. Plg.: Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium, p. 383.

Titmaro Merzeburgišio kronika¹¹¹⁵, o taip pat naudojant ir šv. Brunono parašytą šv. Adalberto gyvenimą¹¹¹⁶, yra sutrumpinamas iki minimumo¹¹¹⁷.

Taip pasakojime su *liber gestorum* nurodoma šv. Brunoną buvus Magdeburgo šv. Mauricijaus kanauninku, paminimas jo buvimas karaliaus rūmuose, akcentuojamas šv. Brunono gyvenimas kartu su bičiuliais Benediktu ir Jonu Italijos ereme (su tais pačiais, kuriems žuvus pats parašė *Penkių brolių kankinių gyvenimą*), tapimas pagonių (*genčių, archipresulem gentium, in archiepiscopum gentium*) arkivyskupu ir galiausiai fiksuojamas šv. Brunono su saviškiais (*cum suis*) nukankinimas, žudikais įvardijant pagonis (*ab ipsis gentibus*) (žr. VII lentelę)¹¹¹⁸.

Detalizavę A ir B redakcijų *brunoninių žinučių Magdeburgo arkivyskupu darbuose* bendruosius struktūrinius pokyčius ir skirtumus bei pasakojimo su *liber gestorum* turinį, pereikime prie atskirų rankraščių, kuriuose randame tik jiems būdingas naracijas apie šv. Brunoną ir paskutinę jo misiją. Tai visų pirma Hanoverio (B3) ir iš jo atsiradęs Zerbsto (B3^a) rankraščiai¹¹¹⁹. Pirmojo, kuris pasiekė ir mūsų dienas¹¹²⁰, surašymas datuojamas tarp 1458–1464 m.¹¹²¹, antrojo (neišlikęs) – XVI a. pab. ar XVII a. pr.¹¹²²

Čia randame interpoliaciją, kuri gretintina ne su *liber gestorum* fiksuojančiu pasakojimu, o su išlikusia šv. Brunono *Vita et Passio* (žr. II d., 1.2.3. Šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimai).

¹¹¹⁵ Žr.: *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, p. 110–116 (III. 12, 13, 15).

¹¹¹⁶ Hs. Kynžvart 91, fol. 10^v: „qui et ibidem sepultus, clarum sapientie seu memoriale reliquit in pluribus, sicut de eo legitur in passione beati Adelberti episcopi et martyris, I qui et ipse fuit ex discipulis eius.“ (*Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 386–387). Plg.: *Brunonis Querfurtensis, Vita altera*, p. 6, 47 (cap. 5).

¹¹¹⁷ Žr.: Hs. Kynžvart 91, fol. 9^v–11^r. Taip pat žr.: *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 386–387.

¹¹¹⁸ Plg. Gudavičius E. Šventojo Brunono mikrohagiografijos klausimas, p. 23.

¹¹¹⁹ Schum G. [Ivadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 372–373.

¹¹²⁰ Žr. išn. nr. 1087.

¹¹²¹ Härtel H., Ekowski F. *Handschriften der Niedersächsischen Landesbibliothek Hannover*, S. 184. *MGH* publikacijoje W. Schumas (iš jo kiek vėliau ir H. Kauffmannas) rankraštį datuoja 1445–1464 m., žr.: Schum G. [Ivadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 372; Kauffmann H. [Ivadas] *Vita et passio sancti Brnnonis episcopi et martyris Qverfordensis // MGH SS*, T. 30/2, 1934, p. 1352, 1353.

¹¹²² Schum G. [Ivadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 373.

VII lentelė. Pasakojimai su „*sicut indicat liber gestorum eius*“

1. A redakcija ¹¹²³ (=MGH, c. 15)	2. B redakcija ¹¹²⁴ (=MGH, c. 10)
<p>[fol. 15^v] Dagino tertius Archiepiscopus sedit [...] [fol. 17^v] [1] Hic in tempore desiderabili sui sacerdotij consecrauerat episcopos Habelbergensi ecclesie Ericum quartum, Merlszeburgensi Wipertum tercium, eoque defuncto Thietmarum venerabilem doctissimum atque nobilissimum quartum. [2] Secundum quoque Brunonem cognomento Bonifacium [3] prius quidem sancti Mauritiij Magdelburgk canonicum. Postea vero in palatio regio assumptum sed fugilentem cum delicijs suis seculum vt sibi lucri faceret christum sicque apud Italie heremum cum beatis consocijs¹¹²⁵ Benedicto atque Ioanne in monachilca religione perfectissime conuersatum. [4] Deinde a Romano pontifice ad regem Heinricum et eundem Archiepiscopum directum consecrauerat Archipresulem gentium <u>eique quod apostolico detulit circumposuerat pallilum</u> [5] qui post hec signis clarus pro deo ab ipsis gentibus cum suis¹¹²⁶ est martirisatus sicut indicat liber gestorum eius <u>veraci relatione conscriptus</u>. [6] Iste beatus sicuti premisimus de Castro Querfort fuit oriundus pater eius Bruno dicebatur mater Yda frater Geuelhardus.</p>	<p>Adelbertus itaque primus Magdeburgensis Ecclesie Archiepiscopus [...] [2] Hic sanctus Bruno, qui et cognomento Bonifacius dictus est, [6] de castro Querenvorde oriundus, sicut pater eius Bruno dicebatur, mater Yda, frater Geuehardus, [3] prius quidem Sancti Mauricii Magdeburgensis canonicus, postea vero in pallacio regio assumptus, sed fugiens seculum cum deliciis suis, ut sibi lucrificaret Christum, apud Ytalie heremum cum beatis consociis Benedicto atque Iohanne in monastica religione perfectissime convertus, [4] deinde a Romano pontifice ad regem Hinricum et archiepiscopum Daghenonem directus, ab ipso archiepiscopo in archiepiscopum gentium est consecratus; [5] quibus dum fidem Christi predicaret, ab ipsis gentibus est martirizatus, sicut indicat liber gestorum eius.</p>

Tai – pasakojimas, fiksuojantis misionieriaus, kilusio iš Kverfurto, kelionę į Vengriją, pakeliui užsukant į Bohemijos miestą *Prage*, kur įvyksta laužo stebuklas ir daugelio žmonių atsivertimas, o šv. Brunono kankiniškoji mirtis lokalizuojama Vengrijoje *titmariška* vasario 14 d.¹¹²⁷, nukirtus

¹¹²³ Tekstas pateikiamas iš Kynžvarto rankraščio (A1) fol. 17^v. Jame nėra skyrybos ženklų. Cituojant šaltinį taškas dedamas ten, kur autorius fiksuojant atskirą mintį, pradeda majuskulais. Skirtumai su kitais rankraščiais nurodomi išnašose. Taip pat žr.: *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 394–395.

¹¹²⁴ Tekstas iš: *Ibid.*, p. 383.

¹¹²⁵ *sic* A1^a – A1^d; A2: sociis.

¹¹²⁶ *abs.* A2.

¹¹²⁷ *1009 metai*, p. 84.

laiminančią jo ranką, o po to ir galvą¹¹²⁸. Pasakojimas įterptas prie Giselarijaus laikų (c. 14), kartu su interpoliacija iš benediktinų vienuolyno Reinhardsbrunne (Tiuringija) XIV a. kompiliacinės kronikos, kuri ir yra įkomponuota Hanoverio rankraštyje į *Cronica pontificum ac archiepiscoporum Magdeburgensis*¹¹²⁹. Oswald Holder-Egger šios kronikos publikacijoje minėtą *brunoninį* pasakojimą atskiria nuo Reinhardsbrunno kronikos interpoliacijų, priskirdamas jį pačių *Magdeburgo arkivyskupų darbų* intarpams, tiesa, svarstydamas šio rankraščio prototipo XIV a. pabaigoje surašymo Jerichove (Jerichow, netoli Elbės, Saksonija) klausimą¹¹³⁰. Tačiau netgi jei priimtume O. Holder-Egger teigtą Jerichowo prototipą, lieka neatsakytas klausimas, ar ši *brunoninė* interpoliacija būtent tenai papuolė į *Magdeburgo arkivyskupų darbus*.

Kad ir kaip būtų, aiškėja, kad pasakojimas su *liber gestorum* yra pirminis *Magdeburgo arkivyskupų darbų* tekstas apie šv. Brunoną ir jis skirtinas nuo vėlesnės (XV a. vid.) interpoliacijos. Šį skyrimą aiškiai parodo XVI a. Berlyno B4¹¹³¹ ir B4^{a1132} rankraščiai, kuriuose nėra B redakcijoje prie Adalberto laikų (c. 10) perkelta pasakojimo su *liber gestorum* (žr. VII lentelės 2-ąją poz.), o pasakojimo, užsibaigiančio *in confinio Rusie et Litue regionum laureatus est*, pabaiga koreguota į „martirio coronatus est in confinio Rucie et Litue regionum, cuius vita patet in prima parte (huius B4^a) *passionalis*“¹¹³³ (plg. su VI lentelės B redakcijos 1-ąją poz.).

G. Białuńskis, nesigilindamas į struktūrinius *Magdeburgo arkivyskupų darbų* redakcijų pokyčius ir neskirdamas pirminio šaltinio teksto nuo interpoliacijos, t. y. vėlesnio įterpinio perrašant rankraštį, šį išsireiškimą sutapatina su *liber gestorum, passionalis* prilygina *pasja'i*, o apie tą pačią

¹¹²⁸ Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium, p. 392; taip pat žr.: *1009 metai*, p. 108, 110. Iš B3 rankraščio (fol. 289) interpoliacija yra cituojama: Waitz G. Beschreibung einiger Handschriften, S. 385.

¹¹²⁹ Holder-Egger O. Studien zu thüringischen Geschichtsquellen. III // *NA*, Bd. 21, 1896, S. 237–267; Idem. [Įvadas] *Cronica Reinhardsbrunensis* // *MGH SS*, T. 30/1, 1896, p. 505–508.

¹¹³⁰ *Cronica Reinhardsbrunensis*, p. 516, išn. p.; Holder-Egger O. Studien zu thüringischen Geschichtsquellen. III, S. 241–242; Plg. Schum G. [Įvadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 373.

¹¹³¹ Rankraštis neišlikęs. Apie jį žr.: Schum G. [Įvadas] *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 373.

¹¹³² Žr. išn. nr. 1088.

¹¹³³ *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, p. 383, išn. d, e; plg. su p. 391, išn. **).

pasją, anot jo, užsimenama ir *Kverfurto kolegiato fundacijoje (sicut passionis eius refert historia)*¹¹³⁴. Tačiau juk B4 ir B4^a yra minima *vita*, o pastarojo rankraščio apraše randame ne tik *Cronica archiepiscoporum Magdeburgensium*, bet ir didelio Magdeburgo legendariumo, kuris buvo sudarytas 1459 m. Magdeburge (tuo pat metu, kaip ir B3 rankraštis), žiemos dalį (*Legendarium Magdeburgense, pars hiemalis*, t. y. gruodžio–birželio mėnesiai)¹¹³⁵. Jame yra ne tik šv. Adalberto legenda (prie balandžio mėnesio), surašyta pagal Brunono *Vita s. Adalberti*, bet ir pasakojimas, tiesa, prie gegužės mėnesio, apie patį šv. Brunoną, kuris yra panašus į *Vita et Passio*¹¹³⁶. Šiuokart mes tik iškeliamo pačio šaltinio, kuris (be kataloginių aprašų / tekstų) nėra tyrinėtas, klausimą. Čia reikalinga ateityje ne tik prieiga prie paties legendariumo, bet ir detalus jo pasakojimų tyrimas, įtraukiant į bendrą šv. Brunono Kverfurtiečio hagiografinės legendos redakcijų svarstymų lauką.

Kiek didesnis rebusas yra išsireiškimas „sicut passionis eius refert historia“, randamas vad. *Kverfurto kolegiato fundacijoje (Fundacio ecclesie collegiate Quernfurtensis)*¹¹³⁷. *Kverfurto fundacijos* autografas, kuris, manoma, turėjo atsirasti apie 1240 m., neišlikęs. Mūsų dienas pasiekė XV a. paskutiniame ketvirtyje perdirbtas šio šaltinio variantas¹¹³⁸. Šiandien žinomi du *Kverfurto fundacijos* rankraščiai – Jenos (XV a. IV ketvirtis)¹¹³⁹ ir Magdeburgo

¹¹³⁴ Białuński G. *Misja prusko-litewska*, s. 42–43.

¹¹³⁵ Winter U. Das Legendarium Magdeburgense in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz (Mss. Magdeb. 26 und 138) // *Scrinium Berolinense. Tilo Brandis zum 65. Geburtstag*, Hrsg. P. J. Becker, E. Bliembach etc. Bd. 1 (Beiträge aus der Staatsbibliothek zu Berlin. Preußischer Kulturbesitz 10). Wiesbaden, 2000, S. 320–327; Idem. *Die Manuscripta Magdeburgica der Staatsbibliothek zu Berlin*, S. 11, 86–99; Šio legendariumo vasaros dalis yra kodekse Ms. Magdeb. 138, žr.: Ibid., S. 11, 87.

¹¹³⁶ Winter U. *Die Manuscripta Magdeburgica*, S. 95, 97.

¹¹³⁷ Žr. išn. 1150. Šiandien visuotinai priimtas šaltinio pavadinimas „*Fundacio ecclesie collegiate Quernfurtensis*“, kurį 1950 m. pateikė H. Lötze, paimdamas Magdeburgo rankraštyje antrame priešlapyje esantį įvardijimą, – žr.: Lötze H. *Die Burggrafen von Magdeburg aus dem Querfurter Hause* [Diss. masch. Greifswald 1950]. Bad Langensalza, 2005, S. 286–295.

¹¹³⁸ Naujaisi tyrimai ir šaltinio publikacija: Pätzold S. Die mittelalterliche Fundacio des Querfurter Kollegiatstiftes // *SA*, Bd. 21, 1998, S. 37–65; Idem. Die Querfurter Fundacio. Überlieferung und Edition // Ibid., Bd. 22, 1999/2000, S. 135–146; Idem. Der Gründungsbericht des Querfurter Kollegiatstiftes (Querfurter Fundacio) und seine wiederentdeckte älteste Abschrift in Jena // *Der Heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 205–213.

¹¹³⁹ Jena, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek, Ms. Bud. o. I, fol. 76^r–81^v. Rankraščio aprašas ir fol. 76^r faksimilė publikuojama: Pätzold S. Der Gründungsbericht des Querfurter Kollegiatstiftes, S. 210–211. Taip pat yra ir antroje jubiliejinių metų Kverfurto knygoje: *Der Heilige Brun von Querfurt*, 2010, S. 142.

(XVI a. vid.)¹¹⁴⁰. Abu šie rankraščiai buvo naudoti pirmojoje (1735), o taip pat ir antrojoje publikacijoje (1871)¹¹⁴¹. Tačiau vokiečių istorikui Helmutui Lötzkei, berengiant disertaciją apie Magdeburgo burggrafus iš Kverfurto giminės, neaptikus Jenos rankraščio universiteto bibliotekoje¹¹⁴², per visą XX a. II pusę jis laikytas dingusiu ir disponuota tik Magdeburgo rankraščiu. Jenos kodeksas vėl atrastas XX a. pabaigoje katalogizuojant bibliotekos rankraščius¹¹⁴³. Taip pat išlikęs *Kverfurto fundacijos* vertimas į vokiečių kalbą. Jis yra XVI a. pradėtam kaupti Kverfurto istorijai skirtų dokumentų ir tekstų kopijų rinkinyje *Memorabilia Querfurtensia*, kuris saugomas Kverfurto miesto archyve¹¹⁴⁴. Tame pačiame, kuriame yra ir *Vita et passio S. Brunonis episcopi et martyris* (žr. II d., 1.2.3. *Gyvenimo ir kankinystės* redakcijų klausimas).

Dar H. Lötzke *Kverfurto fundacijos* tekstą suskirstė į dešimt skyrių¹¹⁴⁵. S. Pätzold, aptardamas šaltinio struktūrą, išskyrė tris struktūrinės dalis: 1. Įvadas (c. 1), 2. Kverfurto giminės genealogija, siekianti XIII a. vidurį (c. 2–6) (t. p. žr. I priedą)¹¹⁴⁶ ir 3. Kverfurto bažnyčios valdų plėtra (c. 7–10)¹¹⁴⁷. Šv. Brunonas *Kverfurto fundacijos* minimas visose trijose dalyse: Kverfurto pilies bažnyčios titulatūroje, įvardijant ją Švenčiausiosios ir Šlovingosios Dievo Gimdytojos Mergelės Marijos bei apaštalų Petro ir Pauliaus, taip pat kankinio ir vyskupo Brunono bažnyčia (c. 1)¹¹⁴⁸; genealogijoje, kaip

¹¹⁴⁰ Magdeburg, Landeshauptarchiv Sachsen-Anhalt, Rep. Cod. 428 (olim Rep. Acta Erststift Magdeburg III, 4), fol. 1^r–3^v. Kodekso aprašas: Pätzold S. Die Querfurter Fundacio, S. 137, 139.

¹¹⁴¹ Pätzold S. Die Querfurter Fundacio, S. 138; Plg.: Lötzke H. *Die Burggrafen von Magdeburg*, S. 286.

¹¹⁴² Lötzke H. *Die Burggrafen von Magdeburg*, S. 287.

¹¹⁴³ Pagal Magdeburgo rankraštį darytos H. Lötzkes (1950) ir S. Pätzoldo (1999 / 2000) *Kverfurto fundacijos* publikacijos, į kritinį aparatą įtraukiant pirmuosius du leidimus: Lötzke H. *Die Burggrafen von Magdeburg*, S. 288–295; Fundacio ecclesie collegiate Quernfurtensis, ed. Stefan Pätzold // *SA*. Bd. 22, 1999/2000, S. 140–144, taip pat žr. S. 139. Mūsų sudarytame šaltinių rinkinyje *1009 metai*, p. 152–159 publikacija parengta pagal S. Pätzoldo publikaciją. Apie Jenos rankraščio atradimą: Pätzold S. Der Gründungsbericht des Querfurter Kollegiatstiftes, S. 211–212.

¹¹⁴⁴ *Querfurter Stadtarchiv*, A 45. Žr.: Voigt H. G. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung, S. 87–89; Kauffmann H. [Įvadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1350–1351.

¹¹⁴⁵ Žr. išn. nr. 1143.

¹¹⁴⁶ Taip pat žr.: Sochacki J. Ród i związki rodzinne Brunona z Kwerfurtu // *Bruno z Kwerfurtu*, s. 228.

¹¹⁴⁷ Pätzold S. Die mittelalterliche Fundacio, S. 42–50; idem. Der Gründungsbericht des Querfurter Kollegiatstiftes, S. 207.

¹¹⁴⁸ *1009 metai*, p. 152: „Beate et gloriose dei genitricis virginique Marie nec non et apostolorum Petri et Pauli, beati quoque Brunonis martiris atque pontificis ecclesia in castro Querenvorde quo tempore, [...]“.

vyriausiasis *Brotz* (Brunono) sūnus (c. 3)¹¹⁴⁹, bei įvardijamas, kaip pirmasis Kverfurto bažnyčios fundatorius (*primus fundator*), praturtinęs ją iš savo valdų taip, kad nieko netrūko keturiems kunigams, šaltiniu nurodant jo kankinystės istoriją (c. 7)¹¹⁵⁰. E. Gudavičius atkreipė dėmesį į *Kverfurto fundacijoje* pavartotus žodžius *oriundus fuit*, į kuriuos buvo atkreipęs dėmesį ir H. Kauffmannas¹¹⁵¹. Šie kilmę iš Kverfurto konstatuojantys žodžiai, be minėto šaltinio, aptinkami *Magdeburgo arkivyskų darbuose* bei šv. Brunono *Vita et passio* (žr. VIII lentelę). Halberštato vyskupų darbuose randame „de castro Quernevorde natum“¹¹⁵², o Titmaro Merzeburgiško kronikoje šv. Brunono kilmė nusakoma kaip *ex genere clarissimo editus*¹¹⁵³.

Žvelgiant į VIII lentelės 2-ąją ir 3-iąją pozicijas posakio „oriundus fuit secundum seculi dignitatem“ buvimas *Kverfurto fundacijos* ir *Vita et Passio* tekstuose leidžia išvelgti ryšį tarp šių šaltinių¹¹⁵⁴. Tik pirmajame šaltinyje jis buvo panaudotas šv. Brunono tėvo aprašyme. Anot E. Gudavičiaus, tai leidžia manyti, kad būtent šiame šaltinyje jie buvo perkelti nuo sūnaus tėvui iš kažkurios ankstesnės negu paskutinė Kverfurto rankraščio redakcijos¹¹⁵⁵.

Tačiau kartu reikia turėti omenyje ir „*oriundus fuit*“ stereotipiškumo faktorių. Kaip pavyzdį, nors ir vėlyvą, galime pateikti jau mūsų aptarto J. Leo *Prūsijos kroniką* (žr. I d., 2.3. Trys šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio pažinimo tradicijos), kurioje kompiliuojamas Titmaras Merzeburgietis. Pastarojo išsireiškimas „*ex genere clarissimo editus*“ XVII a. kronikoje virsta „*oriuntur erat ex Germania, ex antiquo & nobili genere.*“¹¹⁵⁶

¹¹⁴⁹ Ibid., p. 154: „Ipsumque, a quo presens incepit narracio, quem Brotz nominari diximus, primum in ordine posuimus. Hunc siquidem quatuor habuisse filios preter eos, [...] primogenitum Brunonem, qui postea pontifex et martir factus est, [...]“.

¹¹⁵⁰ Ibid., p. 156: „Beatus Bruno, martir et pontifex, cuius in capite presentis pagine mencionem fecimus, sicut passionis eius refert historia, ecclesie in Quernevorde primus fundator extitit eamque de prediis suis, quibus temporaliter uti noluit, adeo locupletavit, ut quatuor sacerdotibus deo inibi servientibus necessaria nulla deficerent.“

¹¹⁵¹ Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § 5k. Pietinės versijos šiaurinės ištakos; Kauffmann H. [Ivadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1353.

¹¹⁵² *1009 metai*, p. 132.

¹¹⁵³ Ibid., p. 82.

¹¹⁵⁴ Žr.: Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § 5k. Pietinės versijos šiaurinės ištakos; Kauffmann H. [Ivadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1353.

¹¹⁵⁵ Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § 5k. Pietinės versijos šiaurinės ištakos.

¹¹⁵⁶ Žr. išn. 679.

VIII lentelė. *Oriundus fuit*

Poz.	Šaltinis	Tekstas
1.1.	Magdeburgo arkivyskupų darbai ¹¹⁵⁷ A red.	[c. 14.] Nam ut refert <i>sanctus Episcopus</i> et <i>martyr Bruno</i> qui de Quernfort extitit <u>oriundus</u> pater eius Bruno dicebatur Mater Yda frater Geuehardus. [c. 15.] [...] est martirisatus sicut indicat liber <i>gestorum</i> eius veraci relatione conscriptus. Iste beatus sicuti premisimus de Castro Querfort <u>fuit</u> <u>oriundus</u> pater eius Bruno dicebatur mater Yda frater Geuelhardus.
1.2.	B red.	[c. 10.] Hic sanctus Bruno, qui et cognomento Bonifacius dictus est, de castro Querenvorde <u>oriundus</u> , sicut pater eius Bruno dicebatur, mater Yda, frater Geuehardus, prius quidem Sancti Mauricii Magdeburgensis canonicus, [...].
1.3.	B3 interpoliacija	[c. 14.] Hoc eciam tempore sanctus Bruno, nobilis de Quernforde <u>oriundus</u> , in Magdeborg sacris litteris eruditus et a rege et populo in archiepiscopum Treverensem ordinatus, [...].
2.	Kverfurto fundacija ¹¹⁵⁸	[c. 2.] Temporibus magni Ottonis imperatoris, <u>fuit</u> vir quidam Brotz nomine, genere ac nobilitate sublimis de prefato castro oriundus , qui non terrenis tantum honoribus, verum eciam celestibus virtutibus multos quos secundum seculum principes vocamus preibat et claritatem sui generis atque Bonitatis ubique diffundebat. Hic quondam matronam nobilissimam Ydam nomine suo copulavit consorcio, que non minus eo virtutum decore atque seculi dignitate pollebat, [...].
3.	<i>Vita et Passi</i> ¹¹⁵⁹	[Vita, c. 1.] Sanctus ac gloriosus vir Bruno . ¹¹⁶⁰ Opido quod dicitur Quernforde, oriundus fuit, secundum seculi dignitatem ex illustri prosapia ortus.

Kiek galima svarstyti ryšį su kitais šaltiniais, pasižiūrėkime į *Magdeburgo arkivyskupų darbų* atvejį (žr. VIII lentelės 1.1.–1.3. poz.). A redakcijoje identiška šv. Brunono giminės informacija, beje, apimanti tik vienalaikius šv. Brunonui asmenis – tėvą, motiną ir brolių, yra dviejose vietose (VIII lentelės 1.1. poz.). Prie Giseleriiaus (c. 14) laikų ji yra visiškai savarankiško pobūdžio, prie Taginono (c. 15) – pridėta po išsireiškimo apie

¹¹⁵⁷ A red. iš: Hs. Kynžvart 91, fol. 12^v, 17^v; B red. iš: Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium, p. 383, 392.

¹¹⁵⁸ *1009 metai*, p. 152. Pakoreguota pagal Jenos rankrašty, – žr. išn. 1139.

¹¹⁵⁹ Ibid., p. 162.

¹¹⁶⁰ *Vita et Passio* pradžia (11^v) labai sumažintas yra publikuotas: Real U. Die Wiederentdeckung eines vergessenen Heiligen, S. 124. Tačiau ir joje matyti, kad kopijos autorius deda tašką ir pradeda majuskula.

liber gestorum. Kiek šią genealogiją galima susieti su *liber gestorum*, tai jau alternatyvų klausimas. Mūsų nuomone, išsireiškimas „kaip pirmiau sakėme“ (*sicuti premisimus*), t. y. nukreipimas į prie Giselarijaus laikų esantį įrašą (c. 14, žr. VIII lentelės 1.1. poz.) bei atsidūrimas po *liber gestorum* įvardijimo, labiau nurodytų savarankišką pobūdį turintį šaltinį, o ne sietų ją su šv. Brunono *Darbu knyga*. Be to, svarbu matyti šiuose *Magdeburgo arkivyskupu darbu* tekstuose vidinius kompozicinius pasakojimo pokyčius. Juk B redaktorius šią genealoginę informaciją su *oriundus fuit* įkomponuoja į pasakojimo pradžią ar *įvadinius* sakinius (VIII lentelės 1.2. poz.). Tokią kompoziciją (nors jau nebe pateikiant genealogijos) mes randame *Magdeburgo arkivyskupu darbu* B3 rankraščio interpoliacijoje, Kverfurto fundacijoje bei šv. Brunono *Gyvenime ir kankinystėje* (VIII lentelės 1.3., 2-oji ir 3-oji poz.).

Taigi, su neišlikusia *Liber gestorum* sietinas A redakcijoje prie Taginono laikų buvęs pasakojimas apie šv. Brunoną Bonifacą, buvusį Magdeburgo kanauninku, priimtą į karaliaus rūmus, gyvenusį Italijos ereme su šventaisiais Benediktu ir Jonu, iš popiežiaus gavusį palijų ir Magdeburgo arkivyskupo Taginino išventintą pagonių (*genčių*) arkivyskupu ir jų nukankintą. Atviru lieka genealoginių žinių šv. Brunono *Darbu knygai* priklausomybės klausimas. Tačiau visiškai tvirtai galime teigti, kad pasakojimas apie šv. Brunono misiją pro Bohemijos Prahą į Vengriją yra XV a. II pusės B3 (iš jo B3^a) rankraščių interpoliacija ir su *liber gestorum* pasakojimu nesietinas. Tai patvirtina pastarojo *eliminavimas* B4 ir B4^a *Magdeburgo arkivyskupu darbu* rankraščiuose, fiksavusiuose šv. Brunono *Vita*.

1.2.2. *Halberštato vyskupu darbu* pasakojimas: *Darbu knygos* klausimas ir *kverfurtietiški* akcentai

Halberštato vyskupu darbai (*Gesta episcoporum Halberstadensium*, apima 781–1209), surašyti Halberštato katedros kapitulos aplinkoje, mus

pasiekė 1209 m. redakcija¹¹⁶¹. XIX a., rengiant šį šaltinį kritinei *MHG* publikacijai, buvo žinomas XV a. I pusės rankraštis, saugomas Halberštate¹¹⁶², kurio pagrindu ir buvo parengtas *Halberštato vyskupų darbų* leidimas¹¹⁶³.

Jau XX a. I pusėje H. Kauffmannas parodė *Halberštato vyskupų darbų* ryšį su *Magdeburgo arkivyskupų darbų* pasakojimu, fiksuojančiu *liber gestorum*¹¹⁶⁴. Tačiau lyginti juos reikia ne tik su Magdeburgo šaltiniu. Šiuo atžvilgiu *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimą reikia suskirstyti į 3 dalis¹¹⁶⁵:

1. „Hic etiam imperator sanctum Brunonem, Magdeburgensis ecclesie canonicum, [...] in gencium presulem consecrandum“. Lygintina su *Magdeburgo arkivyskupų darbų* pasakojimu, fiksuojančiu *liber gestorum*, Titmaro Merzeburgiečio kronika ir Brunono sukurtu hagiografiniu pasakojimu apie šventųjų Benedikto ir Jono kankinystę.

2. „Compos igitur voti sui factus in terram nativitatis sue rediit, [...] et ditato satis decenter monachorum collegio“. Gretintina su šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimais.

¹¹⁶¹ Weiland L. [Įvadas] *Gesta episcoporum Halberstadensium* // *MGH SS*, T. 23, 1874, p. 73–78; Schlochtermeyer D. *Bistumschroniken des Hochmittelalters*, S. 82; Grieme U. Zur Aussagekraft von Bistumschroniken und Bischofskatalogen des Bistums Halberstadt im Hoch- und Spätmittelalter // *CMA*, Bd. 3, 2000, S. 185–187; Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 114; *1009 metai*, p. 131.

¹¹⁶² *Halberstadt, Bibliothek d. Domgymnasiums*, n° 63, – žr.: Weiland L. [Įvadas] *Gesta episcoporum Halberstadensium*, p. 77; Potthast A. *Bibliotheca historica medii aevi*, Bd. 1, p. 515. Šiandien apie šį Halberštato katedros gimnazijos bibliotekos kodeksą žinių nėra. Galimas jo paieškos laukas galėtų būti Rusijos nacionalinė biblioteka Sankt Peterburge, – žr.: Vagonytė Ž. *Mittelalterliche deutsche Handschriften in St. Petersburg. Bericht über eine Bibliotheksreise* // *Durst nach Erkenntnis. Forschungen zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, hrsg. H. Müns, M. Weber. München, 2007, S. 192–193; plg. Halberstadt. Bibliothek des Domgymnasiums // *Deutsche Texte des Mittelalters* (BBWA). Prieiga: <<http://dtm.bbaw.de/HSA/halberstadta.html>>. Šiandien tikrai žinomi keli išlikę fragmentai: Hannover, Niedersächsische Landesbibliothek, Ms. XIII 859, 1419–1440 m., 84^r (780 m.), – žr.: Härtel H., Ekowski F. *Handschriften der Niedersächsischen Landesbibliothek Hannover*, S. 203–212; Trier, Stadtbibliothek, Ms. 1999/129, XIV a. pr., fol. 43^r–43^v, (780 m.), – žr.: Holder-Egger O. Über eine erweiterte Recension der Chronica principum Saxoniae und verlorene Annalen von St. Blasien in Braunschweig // *NA*, Bd. 17, 1892, S. 169–170 (viso kodekso aprašas); Jäschke K. U. *Die älteste Halberstädter Bischofschronik* (Mitteldeutsche Forschungen, Bd. 62/I). Köln, Wien, 1970, S. 39; Giese M. Einleitung // *Die Annales Quedlinburgenses*, S. 201.

¹¹⁶³ *Gesta episcoporum Halberstadensium* // *MGH SS*, T. 23, p. 78–123.

¹¹⁶⁴ Kauffmann H. [Įvadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1354. Taip pat žr.: Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § 5k. Pietinės versijos šiaurinės ištakos; § 5o. Iki kur šv. Brunono „nueita“ pietų kryptimi.

¹¹⁶⁵ Visas pasakojimas pateikiamas IX lentelėje (2 poz.).

3. „ipse cum 18 sociis profectus est in Pruciam [...] anno videlicet Domini 1008, 16. Kal. Marcii.“ Lygintina su Titmaro Merzeburgiečio ir Frutolfo / Ekehardo kronikomis.

Reikia iš karto pasakyti, kad *Magdeburgo arkivyskupų darbų* ir *Halberštato vyskupų darbų* ryšys yra netiesioginis, t. y. imta iš to paties šaltinio, bet ne Halberštato *Darbai* naudojo Magdeburgo *Darbus*¹¹⁶⁶. Ryšį rodo šių šaltinių *brunoniniuose* pasakojimuose sutampantys žodžiai ar frazės (IX lentelėje jie yra pabraukti). Tačiau pats *Magdeburgo arkivyskupų darbų* pasakojimas apie šv. Brunoną Bonifacą turinio prasme yra labiau sutrauktas, o kai kurie siužetai „uždengti“. Palyginkime abu šaltinius.

Abiejuose šv. Brunonas vadinamas Magdeburgo kanauninku [1], fiksuojamas jo buvimas karaliaus rūmuose [2] bei nuvykimas į Italiją ir apsigyvenimas ereme kartu su Benediktu ir Jonu [3], taip pat apsilankymas pas popiežių [4], palijaus suteikimas bei iššventinimas pagonių (*genčių*) (arki)vyskupu [5]. Plačiausiai iš čia paminėtų šventojo gyvenimo siužetų *Halberštato vyskupų darbuose* yra pateikiami trys paskutiniai. Juose ne tik nurodomas šv. Brunono apsigyvenimas Italijos ereme su Benediktu ir Jonu, bet ir paminimas šių brolių išsiuntimas į Lenkiją bei paties šventojo vykimas į Romą, siekiant išsirūpinti iš popiežiaus leidimą skelbti Evangeliją pagonių gentims (*paganis gentibus*). Popiežius tai suteikė, kartu duodamas ir palijų, bei pasiuntė pas Magdeburgo vyskupą, kad šis iššventintų *in gencium presulem*. *Halberštato vyskupų darbuose* teisingai įvardijamas tuo metu valdęs popiežius Silvestras II (999–1003)¹¹⁶⁷, apie kurį detalesnė informacija paimta iš Titmaro kronikos ir įterpta į pasakojimą apie šv. Brunoną¹¹⁶⁸. O *Magdeburgo*

¹¹⁶⁶ Plg. Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § 5 k Pietinės versijos šiaurinės ištakos.

¹¹⁶⁷ Rekonstrukcinius pasakojimus apie šv. Brunono apsilankymą pas popiežių Silvestrą II ir iššventinimą pagonių arkivyskupu žr.: Meyszowicz W. *Szkize o świętym Brunonie*, s. 465–467; Sas M. *Działalność św. Brunona z Kwerfurtu*, s. 46–48.

¹¹⁶⁸ IX lentelėje šis įterpimas yra praleistas. Žr.: *Gesta episcoporum Halberstadensium // MGH SS*, T. 23, p. 89: „Hic antea dictus Gerbertus, ducens originem generis ex occiden talium partibus, philosophice artis instructissimus erat; postea vero Remorum urbi pontifex institutus, sed zelo populi inde expulsus, ad Ottonem imperatorem tercium venit, qui ipsum satis hononfice sustentavit. Ipse eciam in Magdeburg existens orologium quoddam honestumi satis ibi fecit, constituit illud recte considerata per fisticulam quadam stella duce nautarum. Vacante autem tandem Romana sede auxilio

arkivyskupų darbuose vizitas pas popiežių yra užklotas šv. Brunono siuntimu pas karalių Henriką ir arkivyskupą Taginoną, įšventinimu į *archipresulem gentium* bei uždėjimu gauto iš popiežiaus palijaus [4, 5].

K. U. Jäschke išskyrė tris *Halberštato vyskupų darbų* redakcijas. Tai – RH₁ (apie 1050), RH₂ (po 1113) ir RH₃ (1138 / 1152)¹¹⁶⁹. Paskutinių dviejų redakcijų, kaip atskirų, išskirimu suabejojo K. Nassas. Anot jo, XII a. buvo ne dvi, o viena (po 1136) *Darbų* redakcija¹¹⁷⁰. Kad ir kaip būtų, viena aišku, kad *Halberštato vyskupų darbų* autorius/iai XII a. recipavo Titmaro Merzeburgiečio bei Frutolfo/Ekehardo kronikas¹¹⁷¹. Būtent šių šaltinių *persidengimas* ir įžvelgtinas *Halberštato Darbų* [7] fragmente (žr. IX lentelės 2-ąją poz.), pateikiančiame kai kurias šv. Brunono paskutinės misijos detales, lokalizuojant žūtį Prūsijoje 1008 m. vasario 14 dieną.

IX lentelėje *Halberštato vyskupų darbuose* (2 poz.) pasitaikantys sutapimai su Titmaro Merzeburgiečio kronika išskirti kursyvu, **pusjuodžiu** šriftu pažymėtas įterpinys iš Frutolfo / Ekehardo kronikos. Taigi matome, kad šv. Brunono kankiniškosios mirties pasakojime *Halberštato Darbuose* iš Titmaro atsiranda 18 draugų, lydinčių misionierių į Prūsiją skelbti Kristaus tikėjimą ir nukirsdintų kartu su šventuoju vasario 14 dieną. Įterpus pažodinę Frutolfo / Ekehardo kronikos informaciją¹¹⁷², *Halberštato* pasakojimas papildė 1008 metais bei šv. Brunono nukankinimo detalizavimu, bet pabaigoje paliekamas *titmariškas* „decollatorum“, pritaikytas tik 18-ai jo draugų. Kartu išlieka ir iš pradinės redakcijos atėjęs abstraktusis pagonių (*genčių*) fiksavimas, esantis *Magdeburgo arkivyskupų darbų* tekste (IX lentelės 1-oji poz. [7]). Reikia pasakyti, kad Titmaro kronika turėjo įtakos ir *Halberštato vyskupų darbų* [5] siužetui. *Magdeburgo arkivyskupų darbų* pasakojime su *liber gestorum* (IX lentelės 1-osios poz. [5]), kaip ir Titmaro

imperatoris Ottonis ad dignitatem presulatus eiusdem ascendit.“. Plg.: *Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, p. 392 (IV. 100).

¹¹⁶⁹ Jäschke K. U. *Die älteste Halberstädter Bischofschronik*, S. 210 (*Stemma*).

¹¹⁷⁰ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 114–122; taip pat žr.: Giese M. Einleitung // *Die Annales Quedlinburgenses*, S. 274–275.

¹¹⁷¹ Schlochtermeyer D. *Bistumschroniken des Hochmittelalters*, S. 84; Grieme U. Zur Aussagekraft von Bistumschroniken, S. 186. Apie RH₃ redakciją: Jäschke K. U. *Die älteste Halberstädter Bischofschronik*, S. 43–53.

¹¹⁷² Plg., *1009 metai*, p. 104; Taip pat žr. išn. 274.

kronikos *brunoninio* pasakojimo (VI. 94) fragmente, kuriame jis fiksuoja šv. Brunono atvykimą į Merzeburgą ir popiežiaus bei karaliaus Henriko II nurodymu iš arkivyskupo Taginono gautą šventinimą ir palijaus priėmimą¹¹⁷³, popiežius nėra įvardytas. Popiežiaus vardas atsiranda *Halberštato vyskupų darbuose* (IX lentelės 2-osios poz. [5]), kai įtraukiamas to paties Titmaro tekstas apie tuo metu (numanant, kad tai Silvestro II laikai) valdžiusį popiežių¹¹⁷⁴.

Detaliau, kaip minėjome, *Halberštato Darbuose* pateikiamas šventųjų kankinių Benedikto ir Jono, žuvusių 1003 m. Lenkijoje, siužetas (IX lentelės 2-osios poz. [5]). Šie šventieji nepatenka į *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimus. Jų nėra nei XV a. Desau rankraščiuose, nei į *Magdeburgo arkivyskupų darbus* (B3) įrašytoje interpoliacijoje, nei XVI a. rankraštyje išlikusioje *Vita et Passio*. Šios istorijos nėra ir kituose XII a. Magdeburgo šaltiniuose (Magdeburgo analuose, Analisto Sakso kronikoje). E. Gudavičius paties šv. Brunono parašyto *Penkių brolių gyvenimo* įtaką išvelgia *Magdeburgo arkivyskupų darbų* ar šv. Brunono *Darbų knygos* autoriui¹¹⁷⁵. Mūsų manymu, šis hagiografinis kūrinys galėjo turėti įtakos tik *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimui, kuriame Benedikto ir Jono siužetas yra praplėstas, detalizuojant Otono III patarimu brolių siuntimą į Lenkiją ir paties šv. Brunono išvykimą į Romą gauti leidimo (licencijos), kad galėtų su jais pagonių gentims skelbti Kristaus Evangeliją¹¹⁷⁶.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį į [8] siužetą. Abiejuose yra nurodyta šv. Brunono kilmė iš Kverfurto, tačiau *Halberštato vyskupų darbuose* nerasime genealoginės informacijos. Tai leidžia pridėti dar vieną argumentą, kad *Magdeburgo arkivyskupų darbų* A redakcijoje esančios žinios apie šv. Brunono tėvą, motiną ir brolių neatsitiktinai atsidūrė už *liber gestorum* paminėjimo.

¹¹⁷³ Ibid., p. 82.

¹¹⁷⁴ Žr. išn. 1168.

¹¹⁷⁵ Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HDP, § 51. I. Kompiliavimo rutina.

¹¹⁷⁶ *Vita quinque fratrum eremitarum*, p. 39 (cap. 4), 41 (cap. 6), 48 (cap. 9).

IX lentelė. Pasakojimai apie šv. Brunoną Magdeburgo ir Halberštato Darbuose¹¹⁷⁷

<p>1 poz. Magdeburgo arkivyskupų darbai</p>	<p>Dagino [...] <i>Secundum quoque Brunonem cognomento Bonifacium [1] prius quidem sancti Mauritij <u>Magdelburgk canonicum</u>. [2] Postea vero in palatio regio assumptum [3] sed fugientem cum delicijs suis seculum vt sibi lucri faceret christum sicque apud <u>Italie</u> heremum cum beatis consocijs <u>Benedicto atque Ioanne in monachilca religione perfectissime conuersatum</u>. [4] Deinde a <u>Romano pontifice</u> ad regem Heinricum et eundem <u>Archiepiscopum</u> directum <u>consecrauerat</u> <u>Archipresulem gentium eique</u> [5] <u>quod apostolico detulit circumposuerat pallium</u> [6] qui post hec signis clarus [7] pro deo ab ipsis <u>gentibus</u> cum suis est martirisatus sicut indicat liber gestorum eius veraci relatione conscriptus. [8] Iste beatus sicuti premisimus <u>de Castro Querfort</u> fuit oriundus pater eius Bruno dicebatur mater Yda frater Geuelhardus.</i></p>
<p>2 poz. Halberštato vyskupų darbai</p>	<p>Hic etiam imperator [Otto tertius] sanctum Brunonem, [1] <u>Magdeburgensis ecclesie canonicum</u>, [8] <u>de castro Quernevorde</u> natum, nobilis viri domni Brunonis filium, [2] specialiter dilexit et imperialis aule capellanum fecit. Qui tandem secularis conversationis tumultuationem non sustinens, [3] in <u>Italiam</u> proficiscens, habitum <u>religionis</u> induit et <u>monachum</u> se fecit. Exinde cum duobus confratribus sui cenobii, <u>Benedicto et Iohanne</u>, heremi solitudinem inhabitavit; tandemque eosdem confratres suos de consilio domni Ottonis imperatoris in Poloniam misit, [5] ipseque <u>Romam proficiscitur a domno papa licenciam</u> accepturus cum eisdem suis confratribus in augmentum corone sue paganis gentibus Christi ewangelium <i>predicare</i>. Presedit tunc temporis Romane ecclesie Silvester papa. [...] Qui beati Brunonis agnoscens causam adventus, <i>licentiam</i> ei cum suis sociis tribuit predicandi, <u>pallio</u> quoque sibi dato, [4] remisit eum ad Magdeburgensem episcopum in <u>gencium presulem consecrandum</u>. [6] Compos igitur in voti sui factus in terram nativitatis sue rediit, in qua aliquam diu moram faciens, post consecracionem suam mira perfectione claruit, ita quod pedester super aquas incessit. Illo quoque egrediente de Saxonia, sub pedibus aselli eius in saxo mollebantur vestigia, que apparent usque in hodiernum diem. Tandem de patrimonio suo facto et ditato satis decenter monachorum collegio, [7] ipse <i>cum 18 sociis</i> professus est in <u>Pruciam</u> et pro fide Christi quam <i>predicabat</i> in eadem provincia a <u>gentibus</u> beluine feritatis Prucie multis suppliciis afflictus, manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus, stipante illum collegio <i>18 sociorum</i>, illic cum ipso pariter <i>decollatorum</i> palmam martirii est adeptus, anno videlicet Domini 1008, 16. Kal. Marcii.</p>

¹¹⁷⁷ Tekstų sunumeravimas pateikiamas mūsų. A red. iš: Hs. Kynžvart 91, fol. 17^v; plg., 1009 metai, p. 110; 1009 metai, p. 132.

Dar vienas svarbus skirtumas, tai *Halberštato vyskupų darbuose* prieš kankiniškos mirties aprašymą pateikiamas detalizavimas stebuklų, kurie Magdeburgo šaltinyje „slepiasi“ po nurodymu „garsus ženklais“ (*signis clarus*) (IX lentelės 1-oji poz. [6]). Halberštato *Darbuose* jau fiksuojamos dvi legendos: pažymimas šventojo ėjimas virš vandens ir asilo pėdų įsispaudimas oloje. Asilo legenda yra pasakojama tiek vokiškame, tiek lotyniškame *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojime (žr. VI schemą) o taip pat ji tapo Kverfurto tradicijos ženklu. Tik jei *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose ji minima pasakojant apie šv. Brunono išvykimą iš Kverfurto pas popiežių į Romą¹¹⁷⁸, tai *Halberštato vyskupų darbuose* apie įsispaudusias asilo pėdas kalbama pasakojant apie šio išvykimą į Prūsiją. Beje, taip yra ir XVI a. II pusėje pradėtuose leisti Kverfurto mugių leidiniuose (žr. I d., 1.3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija). Asilo legenda pasakojama šv. Brunonui antrą ir paskutinį kartą vykstant į Prūsiją, kur jis ir žuvo 1008 metais¹¹⁷⁹. Šiuose leidiniuose taip pat pateikiama informacija apie misionieriaus draugus Benediktą ir Joną. Šie kartu su šv. Brunonu, popiežiaus Silvestro II 996 m. (paskaičiuota nuo *titmariškų* XII atsivertimo metų) įšventintu „zum Apostel der Heiden in Preussen“, išvyko į pirmąją misiją Prūsijon¹¹⁸⁰. Tačiau tai jau yra šaltinių (*Halberštato vyskupų darbų* ir Titmaro kronikos) perskaitymo ir interpretavimo rezultatas.

Grįžtant prie *Halberštato vyskupų darbuose* užfiksuotų legendų klausimo, pažymėtina, kad šv. Brunono ėjimo vandeniui stebuklas Kverfurto ir Desau rankraščiuose yra panaudojamas jau nukirstos ir paskandintos galvos, kurią surado žvejai, siužete¹¹⁸¹. Taigi galime pasakyti taip: jei Halberštato *Darbuose* šv. Brunonas po tapimo pagonių arkivyskupu pirmiau eina pėsčias virš vandens, o po to vyksta su asilu pas pagonis, kur nukankinamas, tai

¹¹⁷⁸ *1009 metai*, p. 168 (*Vita*, c. 8); Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 138ra; *Ibid.*, Hs. Georg. 3.4°, fol. 219rb–219va.

¹¹⁷⁹ Žr. išn. 393; *Des Eselstetischen jarmarckts anfang*, 1561, S. [11-12].

¹¹⁸⁰ *Ibid.*, S. [6].

¹¹⁸¹ *1009 metai*, p. 176 (*Passio*, c. 7). Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 139rb (lapas apgadintas ir sunkiai įskaitomas); *Ibid.*, Hs. Georg. 3.4°, fol. 223vb.

Gyvenimo ir kankinystės pasakojimuose pirmiau su asilu vyksta iš Kverfurto į Romą, o po kankiniškos mirties vaikštinėja virš vandens.

Halberštato vyskupų darbų ir *Vita et Passio* asilo pėdų siužeto tekstų sulyginimą jau yra padaręs E. Gudavičius. Čia perteikiame šį sulyginimą (žr. X lentelę), lentelėje visų šriftų *kursyvu* išskirtas abiejuose šaltiniuose esantis fragmentas, parodantis visiškai tapačią, bet kartu ir kitaip perteiktą mintį, **pusjuodžiu** šriftu pažymėta beveik sutampanti leksika, o pabrauktos pažodžiui atitinkančios vietos¹¹⁸².

X lentelė. *Asilo pėdų siužetas*

1. <i>Halberštato vyskupų darbai</i> ¹¹⁸³	2. <i>Vita et Passio</i> (Vita, c. 8) ¹¹⁸⁴
<p>Illo quoque egrediente de Saxonia, [4] <i>sub pedibus aselli eius in saxo molliebantur vestigia, que apparent usque in hodiernum diem</i></p>	<p>[1] Est via prope urbem sita nimis lapidosa. [2] Quam cum vir Dei ascendisset, asinus, super quem sedebat, pigrius solito more ire cepit. [3] Quem cum famulus Dei calcaribus urgeret et, ut celerius solito more ambularet, moneret, [4] <i>saxa, super que animal gradiebatur, in mollitias conversa sunt, ita, ut usque in hodiernum diem vestigia animalis in eisdem lapidibus non dubia demonstrarentur.</i></p>

Pirmajame šaltinyje matome šio legendinio siužeto rezultato konstatavimą, o antrajame – hagiografiniame – darbe jis išdėstomas plačiau (žr. X lentelę): pažymimas šalia Kverfurto esantis akmenuotas kelias [1], dėl šios priežasties asilo žingsnio sulėtėjimas [2] ir šv. Brunono raginimas eiti greičiau [3] bei stebuklingas akmenų suminkštėjimas, kad juose atsispaudė asilo pėdos [4]. Taigi matome *Halberštato vyskupų darbuose* ir *Vita et Passio* sutampantį asilo pėdų legendos motyvą. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad *Halberštato vyskupų darbuose* nėra Kverfurto akcento. Iš Romos šv. Brunonas

¹¹⁸² Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HPD, § 5 k Pietinės versijos šiaurinės ištakos; Legendos siužetų sunumeravimas mūsų.

¹¹⁸³ *1009 metai*, p. 132.

¹¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 168; Taip pat žr.: *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1362–1363.

sugrįžta į „gimtą savo žemę“ (*in terram nativitatis sue*), pas pagonis prūsus išvyksta iš Saksonijos (IX lentelės 2-oji poz. [6]; t. p. X lentelė, 1-oji poz.). Tai, kad grįžimas į „gimtą savo žemę“ gali būti suprastinas ne kaip Kverfurtas, parodo Desau šaltinis. Pasakodamas apie šv. Brunono pasitraukimą iš Tryro arkivyskupų (atkreiptinas dėmesys, kad jis čia teisingai įvardijamas arkivyskupu¹¹⁸⁵, o ne vyskupu, kaip *Vita et Passio*¹¹⁸⁶), Desau XV a. I pusės rankraštyje (Hs. Georg. 43.4°) fiksuoja „zog er [...] zu syme heymote in dy stad Magdeborg“¹¹⁸⁷. Tačiau perrašant šį pasakojimą XV a. viduryje (Hs. Georg. 3.4°) „in dy stad Magdeborg“ jau nebelieka¹¹⁸⁸. Šiuo atveju galime sakyti, kad tai galėjo būti perrašinėtojo klaida. Tačiau neatmestinas ir apgalvoto praleidimo faktas.

Kverfurtas nefigūruoja ir *Halberštato vyskupų darbuose* užsimenant apie fundaciją, t. y. apie „vienuolių kolegijos“ (*monachorum collegio*) įsteigimą ir aprūpinimą (IX lentelės 2-oji poz. [6])¹¹⁸⁹. O *Kverfurto fundacijoje* šv. Brunonas įvardijamas pirmuoju Kverfurto kolegiato fundatoriumi ir šią informaciją perduoda jo *kankinystės istorija*¹¹⁹⁰. Išlikusiame *Vita et Passio* šios informacijos nerandame¹¹⁹¹. Tačiau ji yra fiksuojama XV a. Desau rankraščiuose, kur pateikiamas detaliausias žinomas šv. Brunono fundacijos aprašymas. Tai fiksuojama, pasakojant apie misionieriaus sugrįžimą iš Magdeburgo į Kverfurtą¹¹⁹², kur pilyje įkūrė puošnų vienuolyną (*borg Querford eyn lieblich horlich monster*) Šv. Marijos, Dievo Motinos, garbei (*in dy Ere Marian der muter gotis*) su keturiais altoriais (*vier altare*) ir nuolatinėmis mišiomis (*ewige meße*) bei keturiais kunigais (*mit vier*

¹¹⁸⁵ Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 137ra (erzbischof zu tryre storb); 137rb (erzbischof also er gekronit); atitinkamai: Hs. Georg. 3.4°, fol. 217va, 218rb.

¹¹⁸⁶ *1009 metai*, p. 164 (*Vita*, c. 4).

¹¹⁸⁷ Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 137va. Kverfurto rankraštyje (*Vita*, c. 5) ši mintis persakoma metaforiškai: į Magdeburgą šv. Brunonas grįžo „tarsi paukštis į savo ankstesnį lizdą“: *1009 metai*, p. 166, 167.

¹¹⁸⁸ Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 218va.

¹¹⁸⁹ Plg. istoriografiją, kurioje sutapatinama su Kverfurto fundacija: Voigt H. G. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung, S. 91–92; Kauffmann H. [Ivadas] Vita et passio sancti Brvnonis, p. 1354; Real U. Die Wiederentdeckung eines vergessenen Heiligen, S. 128.

¹¹⁹⁰ Žr. išn. 1150.

¹¹⁹¹ Žr. *1009 metai*, p. 162–179.

¹¹⁹² Plg. šį siužetą Kverfurto rankraštyje: *1009 metai*, p. 166 (*Vita*, c. 6).

pristern)¹¹⁹³. Šis keturių kunigų fiksavimas yra ir *Kverfurto fundacijoje*¹¹⁹⁴. Čia reikia pažymėti ir tai, kad Kverfurto kolegiato institucijos formavimosi pradžia yra apčiuopiama XIII a. vid., o pilną, būdingą kolegiatui, struktūrą Kverfurto pilies bažnyčia įgyja XV a. pabaigoje¹¹⁹⁵.

Pirmą kartą Kverfurto pilies koplyčia (*capelle sue in Querenvorde*) yra paminėta 1146 m. kovo 28 d. Halberštato vyskupo Rudolfo (1136–1149) privilegijoje, kur patvirtinamas Magdeburgo burggrafo Burchardo (1136–1161 / 1162) padarytas benediktinų vienuolyno iš *Ludesburc* (*Lubesburg, Luderstedt*, 7 km į vakarus nuo Kverfurto) perkėlimas arčiau Kverfurto pilies, į *Eilwardsdorf* (*Ilversdorf*, 1 km į vakarus nuo Kverfurto), su 10 talentų aprūpinimu, jis pavadintas „Cella b. Mariae“¹¹⁹⁶. Čia reikia pasakyti, kad būtent Halberštato vyskupijai ir priklausė šv. Brunono gimtasis Kverfurtas. Ši perkėlimo istorija minima ir *Kverfurto fundacijoje*, užsiminama ir apie tuos pačius 10 talentų (c. 8)¹¹⁹⁷. Tačiau čia svarbiau yra, kad 1147 m. dokumente yra užfiksuota, jog *Ludesburc*, įkurtas Halberštato vyskupo Reinhardo laikais (1109–1122), turėjęs Šv. Marijos ir vyskupo bei kankinio šv. Brunono vardus¹¹⁹⁸. Dar daugiau, pirmasis užsiminimas apie Kverfurto pilies kanauninkus randamas tik 1240 m. Halberštato vyskupo Liudolfo I (1236–1241) dokumente, kuriame išvardijami keturi „*canonici de castro*“, kurie tuo metu perkelti į jau minėtą *Eilwardsdorfo* vienuolyną¹¹⁹⁹. Šiam vienuolynui, nuo XII a. II pusės iki XIV a. buvusiam Kverfurto grafų amžinojo poilsio ir

¹¹⁹³ Dessau, Hs. Georg. 43.4^o, fol. 137vb; Ibid., Hs. Georg. 3.4^o, fol. 219ra. Pastarajame rankraštyje yra tik „*prister*“, žodis „*vier*“ praleistas.

¹¹⁹⁴ Žr. išn. 1150.

¹¹⁹⁵ Ludwig M. Brun und das Kollegiatstift auf Burg Querfurt // *Der heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 201; Idem. Die vermeintliche Stiftsgründung des heiligen Brun, S. 52–53, 58–59; Winkel H. Die frühen Edelherren von Querfurt, S. 13.

¹¹⁹⁶ *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe*, hrsg. G. Schmidt. Bd. 1: bis 1236. Leipzig, 1883, S. 180 (visas dok.: S. 179–183). Taip pat žr.: Lötze H. *Die Burggrafen von Magdeburg*, S. 26–27; Pätzold S. Die mittelalterliche Fundacio, S. 47; Ludwig M. Brun und das Kollegiatstift, S. 196–198; Idem. Die vermeintliche Stiftsgründung des heiligen Brun, S. 42–43.

¹¹⁹⁷ *1009 metai*, p. 156.

¹¹⁹⁸ *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt*, S. 180: „[...] venerabili episcopi Reinardi [...] in honore Dei s. Marię sanctique Brunonis episcopi et martyris abbatiam quandam secundum regulam b. Benedicti im Ludesburc fundare proposuit [...]“. Ludwig M. Die vermeintliche Stiftsgründung des heiligen Brun, S. 42.

¹¹⁹⁹ Ludwig M. Brun und das Kollegiatstift, S. 197.

šeimos atminties vieta¹²⁰⁰, ypač svarbūs akcentai sudedami vokiškame *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojime. Jo įvadinėje dalyje yra pasakojama šv. Brunono krikšto, kuris lokalizuojamas dar neįkurtame vienuolyne, istorija. Anot šio vokiškai parašyto šventojo gyvenimo ir kankinystės pasakojimo autoriaus, šv. Brunonas buvo krikštytas *eylberstorf*, benediktinų vienuolyne *marian celle*¹²⁰¹, o jo krikštateviais nurodo buvus vyskopus iš Hildesheimo ir Magdeburgo bei Kvedlinburgo abatę¹²⁰². Šis *eylberstorf* vienuolynas yra minimas asilo legendos siužete, kuomet šv. Brunonas su savo kapelionais (*mit some cappellane*) iš Kverfurto išvyko į Romą pas popiežių¹²⁰³.

Apibendrinami galime pasakyti, kad XIII a. pradžios redakcijoje išlikusiuose *Halberštato vyskupų darbuose* Kverfurto akcento nebuvimas mus verčia abejoti istoriografijoje įsitvirtinusia nuostata *collegium monachorum* tapatinti su Kverfurtu bei nedėti lygybės ženklo tarp šios ir Kverfurto fundacijoje esančio *ecclesie in Querenvorde primus fundator*. Pastaroji nuostata galėjo atsirasti anksčiausiai XIV a. pabaigoje, kuomet iš *Eilwardsdorfo* į Kverfurtą buvo perkeltas sakralinis giminės centras. *Halberštato vyskupų darbų* atveju keltina prielaida, kad po „vienuolių kolegija“ gali slėptis XII a. I pusėje funduoti vienuolynai šalia Kverfurto. Matthias Ludwigas tokį prielaidinį teiginį kelia Ludesburgo vienuolynui, turėjusiam šv. Brunono patrociniją¹²⁰⁴. Mūsų nuomone, čia neatmestinas ir *Eilwardsdorfo* vienuolyno, tapusio keliems šimtmečiams Kverfurto grafų amžinojo poilsio ir šeimos atminties vieta, variantas. Būtent Desau pasakojime ir galime įžvelgti senojo ir naujojo sakralinio Kverfurto giminės centro derinimą.

¹²⁰⁰ Idem. Brun und das Kollegiatstift, S. 198, 200, 201; Idem. Die vermeintliche Stiftsgründung des heiligen Brun, S. 48–49, 51.

¹²⁰¹ Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 135vb; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 215rb: „er getouft in eyne | closter sente benedicta | ordin gelegin by | querfort. Daz heiβit | marian celle vnd nu | heiβit vnd genant ist eylberstorf“.

¹²⁰² Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 215rb: „[...] bischof zu hildeblheim vnd zu merselborgk vnd eynheilig selig for styne dy | eptischin zu Queldelnborg“⁴. U. Real pateiktame rankraščių turinio apraše klaidingai perskaitė Halberštata vietoj Hildesheimo, – žr.: Real U. Die Wiederentdeckung eines vergessenen Heiligen, S. 129.

¹²⁰³ Ibid., Hs. Georg. 43.4°, fol. 138ra; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 219va. Plg. *1009 metai*, p. 168 (Vita, c. 8).

¹²⁰⁴ Ludwig M. Die vermeintliche Stiftsgründung des heiligen Brun, S. 55.

1.2.3. Šv. Brunono Gyvenimo ir kankinystės pasakojimai

Vėlyviausias, bet ir turintis visą hagiografinę struktūrą – *Gyvenimą ir Kankinystę* – XVI a. rankraštyje išlikęs vad. *Vita et passio S. Brunonis episcopi et martyris*. Šį rankraštį Kverfurto miesto archyve (A 45) XX a. 3 dešimtmetyje atrado bei publikavo H. G. Voigtas¹²⁰⁵, pateikęs ir tokį apibendrinantį šaltinio pavadinimą, o kartu suskirstydamas tekstą į skyrius (atitinkamai po devynis)¹²⁰⁶. Kodeksas, kuriame buvo XV–XVI a. pr. dokumentų kopijos, buvo pavadintas „*Memorabilia Querfurtensia. Grentz und memorial die grentz und andere des Ampts Querfurd gerechtikeit belangend, auch andere Antiquiteten, meistentheils im Vierzehenden Seculo ergangen*“¹²⁰⁷. Skelbdamas *Vita et Passio*, H. G. Voigtas *Memorabilia Querfurtensia* komplektavimo pradžią datavo apie 1500 m.¹²⁰⁸, o jau leisdamas Christiano Webelio rankraštį šį datavimą jis koregavo į *terminus a quo* 1568 m.¹²⁰⁹ Šiuo leidiniu rėmėsis H. Kauffmannas taisė Kverfurto kodekso sudarymo pradžios laiką ir nurodė *Vita et Passio* rankraščio surašymo laiką – ne anksčiau kaip 1538 m., remdamasis urnos, kurioje įpiešta penkialapė gėlė, vandenženkliau¹²¹⁰. Kodeksas *Memorabilia Querfurtensia* dokumentais pildytas iki pat XVII a. pradžios ir didžiumą dalį dokumentų parengė Kverfurto miesto raštininkas Christianas Schulte (t. p. Schultheis, apie 1554–1604)¹²¹¹.

¹²⁰⁵ Voigt H. G. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung, S. 126–134. Pakartotinė *Vita et Passio* publikacija parengta H. Kauffmanno: *Vita et passio sancti Brvnonis // MGH SS, MGH SS, T. 30/2, 1934, p. 1360–1367*. Pastarasis leidimas naudotas: *1009 metai*, p. 162–179.

¹²⁰⁶ Žr.: *1009 metai*, p. 162, 170, 178. Paties pasakojimo antraštė rankraštyje yra „Incipit Vita sancti Brvno[n]is episcopi et martyris“, – žr. iliustraciją: Real U. Die Wiederentdeckung eines vergessenen Heiligen, S. 124.

¹²⁰⁷ Detaliausias kodekso aprašymas pateikiamas: Bartusch I. *Die Inschriften*, S. XXVIII. Taip pat žr.: Voigt H. G. *Querfurter Chronik*, S. LXXI–LXXIV išn. 31; Idem. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung, S. 87–89; Kavffmann H. [Ivadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1350–1351.

¹²⁰⁸ Voigt H. G. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung, S. 88.

¹²⁰⁹ Idem. *Querfurter Chronik*, S. LXXIII išn. 31.

¹²¹⁰ Kavffmann H. [Ivadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1350. Rėmėsi Ch. M. Briquet vandenženkliau katalogu (vol. 1, 1907), kuriame ankstyviausias toks vandenženklis ir yra 1538 m. Plg., Piccard G. *Die Wasserzeichenkartei im Hauptstaatsarchiv Stuttgart*. Bd. 12: Wasserzeichen Blatt. Blume. Baum. Stuttgart 1982, S. 225–228 (Abteilung 3), Nr. 1564–1622 (urnos su penkialape gėle ankstyviausias variantas yra 1542 m. (paplitimas Desau, Halėje XVI a. 6 deš. pab.–7 deš.).

¹²¹¹ Kavffmann H. [Ivadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1351 išn. 5; Bartusch I. *Die Inschriften*, S. 128.

Jau minėjome, kad, be *Vita et passio* (*Vita* prasideda fol. 11^r, *Passio* fol. 13^r–14^r)¹²¹², šiame rinkinyje yra vokiečių kalba parašyta *Kverfurto fundacija*, o fol. 80^v pateikiami paskutinių iš Kverfurto giminės – tėvo ir sūnaus, Brunono VI (mirė 1496) ir Brunono VII (mirė 1495), epitafiniai įrašai bei Kverfurto pilies bažnyčioje „an einer vorgulden Taffeln“ buvę užrašai, kurie fiksuoja šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* kai kuriuos *Passio* siužetus¹²¹³. Vokiečių tyrinėtojas Iilasas Bartuschas mano, kad tai galėjo būti altoriaus paveikslai, ir datuoja įrašų atsiradimą XV a. II puse¹²¹⁴. Taip pat Kverfurto rankraštyje užfiksuotos *Passio* dalis (6 skaitiniai, t. y. Voigto suskirstytos *Vita et Passio* pirmieji šeši skyreliai) buvo publikuota 1515 m. išleistame Halberštato brevijoriuje¹²¹⁵, kuris buvo naujai sudarytas, kardinolui Albertui iš Brandenburgo siekiant pagerinti iki tol leistus šios vyskupijos brevijorius¹²¹⁶. O šio leidinio kalendoriuje šv. Brunonas Kverfurtietis buvo įrašytas prie vasario 8 dienos (VI Id. Febr.)¹²¹⁷. Vasario 14-oji nuo senų laikų jau buvo *užimta* šv. Valentino, todėl šventasis iš Kverfurto buvo įrašytas į tuščią vasario 7 ir 8 dienos tarpą, tarp šventųjų kankinių Dorotėjos (6 d.) ir Apolonijos (9 d.)¹²¹⁸.

Pastaruoju metu į mokslinę apyvartą pradėtas įtraukti (žr. Įvadą) jau mūsų minėtas (žr. II d., 1.2.2. *Halberštato vyskupų darbų pasakojimas*) vokiškai parašytas *Des Edeln Sente Bruns von Querfurte lebin*, išlikęs dviejuose XV a. rankraščiuose, kurie šiandien saugomi Desau bibliotekoje¹²¹⁹. Vienas iš jų –

¹²¹² Voigt H. G. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung, S. 89; Idem. *Querfurter Chronik*, S. LXXII išn. 31; Kavffmann H. [Įvadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1351.

¹²¹³ Bartusch I. *Die Inschriften*, S. XXVIII, 52–53 (nr. 46, 48), 57 (nr. 52). Joje yra ir naujausia įrašų publikacija (S. 57). Taip pat jie skelbti: Voigt H. G. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung, S. 99; Idem. *Querfurter Chronik*, S. 324; Kavffmann H. [Įvadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, p. 1352 išn. 8; *1009 metai*, p. 182–183.

¹²¹⁴ *Ibid.*, S. XLII, 57 (nr. 52).

¹²¹⁵ Žr. išn. 950.

¹²¹⁶ Real U. Die Wiederentdeckung eines vergessenen Heiligen, S. 132. Mūsų tikrintame 1510 m. Halberštato brevijoriaus leidime šv. Brunono nėra: *Breviarj diocesis Halberstadensis*. [Straßburg], M. CCCC. X [1510].

¹²¹⁷ *Canonicarum horarum liber sm. ordinem Rubrice Ecclesie Halberstaden. ordinatus*, Februarius.

¹²¹⁸ Žr. kalendorių: *Missale Halberstatense Mit dem Mandat von Ernst von Sachsen, Erzbischof von Magdeburg und Administrator von Halberstadt*. [Straßburg] [ca. 1498], Februarius.

¹²¹⁹ Žr. išn. 951.

(Georg. 43.4°) teologinių tekstų kodeksas 1461 m. atsidūrė pas Anhalto-Desau kunigaikštį Jurgį I (apie 1390–1474), kurio motina buvo vieno žymiausio Kverfurto grafų Gebhardo XIV (mirė 1383) duktė Jutta (mirė po 1411). Iš jo, matyt, XV a. viduryje buvo padarytas nuorašas (Georg. 3.4°), kuris pateko į Jurgio pusbrolio Anhalto kunigaikščio Adolfo I (mirė 1473) biblioteką¹²²⁰. Desau hagiografinis darbas apie šv. Brunoną vadinamas *Gyvenimu (lebin)*¹²²¹, tačiau jis yra lygintinas su Kverfurto rankraščiu, jame galima išvelgti *Vita ir Passio* dalių egzistavimą¹²²². Su šiais išvardintais darbais į vieną gretą stoja *Magdeburgo arkivyskupų darbų* B3 rankraščio (1458–1464) interpoliacija.

Palyginkime šiuos šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* šaltinius. Iš karto reikia akcentuoti, kad Desau pasakojimas turi įžangą. Ji prasideda šventojo kilmės akcentavimu: arkivyskupas ir kankinys šv. Brunonas gimė „irluchten edele stame der herren von Querforte vnd borggraffen zu magdeborg“¹²²³. Čia taip pat pateikiama ir jau mūsų minėta šventojo iš Kverfurto krikšto istorija (žr. II d., 1.2.2. *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimas). Patį *Gyvenimą*, kurio siužetą jau galima lyginti su Kverfurto rankraščio pasakojimu, Desau rankraščio autorius pradeda akcentuodamas vertimo šaltinį: „Alze man daz vindin beschrebin in dem buche synes heiligen begebnisses. Daz sich alzo an habit“¹²²⁴. Taigi, matome, kad pasakojimas XV a. I pusėje jau buvo šventųjų rinkiniuose. Prisiminkime, kad tai parodo ir *Magdeburgo arkivyskupų darbų* B4 (1459) rankraščio (fiksavusio *Vita*) kodeksas (žr. II d., 1.2.1. *Magdeburgo arkivyskupų darbų* redakcijų klausimas).

Tiek Kverfurto (žr. VIII lentelės 3-ąją poz.), tiek Desau rankraščiuose šv. Brunono *Gyvenimas* pradedamas nurodant šventojo kilimą iš Kverfurto bei akcentuojant aukštą jo kilmę ir priklausymą garsiai giminei. Vokiškame

¹²²⁰ Pensel F. *Verzeichnis der altdeutschen Handschriften*, S. 9, 37.

¹²²¹ Rankraštyje Dessau, Georg. 43.4° pavadinimas „Des Edeln Sente Bruns | von Querfurte lebin“ įrašytas fol. 135^f, viršuje (virš stulpeliais pateikto teksto) ta pačia ranka, kuri pradėjo rašyti šį hagiografinį darbą. Fol. 134^b yra rankraščio savininko įrašas: „Dis ist das lebin sinthe | bruns vonn Querfort | Des heiligenn Bischoffes“. Dessau, Georg. 3.4° rankraštyje fol. 213va: „Ist | daz lebin des edeln | herren sente bruns | von Querforte“.

¹²²² Tai pastebėta jau: Real U. *Die Wiederentdeckung eines vergessenen Heiligen*, S. 128.

¹²²³ Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 135ra; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 214ra.

¹²²⁴ Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 216rb; Ibid., Hs. Georg. 43.4°, fol. 136rb.

gyvenime dar pridodamas Saksonijos akcentas, o nusakant giminės garsumą dar kartą pakartojamas „irluchten edele stame“ išsireiškimas¹²²⁵. Prisiminkime, kad Petras Damianis tai susiejo su *karališkąja* kilme (žr. II d., 1.1.1. Petro Damiano pasakojimo *gyvenimiškasis* šv. Bonifaco siužetas). Tačiau *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose garsumas vietinis – *saksoniškasis*. Šv. Brunonas garsus, nes kilęs iš garsios Kverfurto giminės (Kverfurto ir Desau), jo tėvai (tėvas) – Magdeburgo bruggrafai (Desau).

Šv. Brunono tėvai, nurodant jų vardus, yra įvardijami abiejuose *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose¹²²⁶. Būtent jie atidavė Brunoną mokyti į Halberštato mokyklą (žr. VI schemą), „išmintingų vyrų globai“¹²²⁷. Taip *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose Brunono *curriculum vitae* pradedama nuo studijų Halberštate, kur suteikiami mokslo pradmenys, o po to mokslus jis tęsia Magdeburge¹²²⁸. Ir čia reikėtų sugrįžti prie jau mūsų aptartų šaltinių. Magdeburgo arkivyskupų ir Halberštato vyskupų *Darbuose* apie šv. Brunono mokymąsi visai nekalbama, pasakojimai pradedami tik nuo jo buvimo Magdeburgo šv. Mauricijaus kanauninku (IX lentelės 1-oji ir 2-oji poz. [1]). Tačiau apie šventojo iš Kverfurto mokslus rašo jo bendramokslis ir giminaitis, Merzeburgo vyskupas Titmaras. Pastarasis taip pat vardindamas gimines apsiriboja tėvu ir motina¹²²⁹. Tačiau skirtingai negu *Gyvenimo* pasakojimuose, kuriuose iškeliamas abiejų tėvų vaidmuo tiek atiduodant Brunoną į Halberštato, tiek ir į Magdeburgo mokyklą, Merzeburgo kronikininkas akcentavo motinos vaidmenį, ji atidavė sūnų filosofui Gedonui,

¹²²⁵ Desau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 216rb: Der | erwerdige heilige | brun ist geborn | von eyn stad geheilzin Querford gellegin vor deme harlcz in sachsen lande | [...] von eylme irluchten edeln | stame“; Ibid., Hs. Georg. 43.4°, fol. 136rb.

¹²²⁶ *1009 metai*, p. 162 (Vita, cap. 1): „Pater vero eius, cui Bruno vocabulum erat, necnon et mater eius Yda nomine“; Desau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 216va: „Sin vater hiez brun | Syne muter yda dy | selbin edeln zwey | menschin“; Taip pat: Hs. Georg. 43.4°, fol. 136rb.

¹²²⁷ *1009 metai*, p. 162: „Sed cum fere transaacta prima etate secuti plerique studio Halberstadt traditus esset virisque sapientibus et autenticis committeretur literis imbuendus, [...]“; Desau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 216va; Ibid., Hs. Georg. 43.4°, fol. 136va.

¹²²⁸ *1009 metai*, p. 164 (Vita, cap. 3); Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 136vb; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 217rb.

¹²²⁹ SLUB, Mscr. Dresd. R. 147, *Chronicon Thietmari Merseburgensis*, fol. 138^r: „hic ab ida uenerabili matre sua | unice dilectus. magisterio geddonis philosophi traliditur. & omne quod habere debuit. cum habundancia suggeritur. | huius pater erat brun, senior egregius & per cuncta lauldabilis. amicus mihi consanguinitate & omnibus erat proximus | familiaritate.“. Žr. taip pat: *1009 metai*, p. 82.

t. y. į Magdeburgo mokyklą¹²³⁰. Šiuo atveju galėtume svarstyti taip: formuojantis šventojo hagiografinėi legendai, Halberštato vyskupijoje pridedamas akcentas, susijęs su šiuo vyskupijos centru – šventojo mokslai Halberštato katedros mokykloje.

Kverfurto rankraštis:							
Brunonas	Bonifacu	Brunonas, prailginus vardą imta vadinti Bonifacu <i>bona faciens</i>	Bonifacas	–	–	–	–
Mokslai Halberštate cap. 1-2.	Mokslai Magdeburge cap. 3.	Triro (arki)vyskupas cap. 4.	Sugrįžimas į Magdeburgą cap. 5.	Sugrįžimas į Kverfurtą cap. 6.	Kverfurte mišios ir išskeliamas cap. 7.	Asilo legenda išjojant iš Kverfurto cap. 8.	Atvykimas į Romą pas popiežių Leoną cap. 9.
Brunonas	Brunonas Tėvai Magdeburgo burggrafai	Brunonas	Brunonas	Brunonas Kverfurto fundacija	Brunonas	Brunonas su savo kapeleonais; <i>eylberstof</i>	Brunonas su savo kapeleonais; gavo Bonifacijaus (<i>bona faciens</i>) vardą; tėvas Brunonas- Magdeburgo burggrafas
Desau rankraščiai:							

VI schema. Kverfurto ir Desau rankraščių *Gyvenimo* siužetai

Dar viena nauja šv. Brunono biografijos detalė – tai suteikimas jam Triro (arki)vyskupo titulo (žr. VI schemą)¹²³¹. Prisiminkime, kad Ademaras Šabanietis šį misionierių padaro Augsburgio vyskupu (žr. II d., 1.1.3. Paskutinė šv. Brunono Bonifaco misija), o *Magdeburgo arkivyskupu darbų* A redakcijoje jis rikiuojamas į vieną gretą su arkivyskupo Taginono išventintais vyskupais (žr. II d., 1.2.1. *Magdeburgo arkivyskupu darbų* redakcijų klausimas). *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose šv. Brunonas susiejamas su Triru, o tai galbūt ir atspindi paieškos – kam „priskirti“ šį (arki)vyskupą, gavusį iš popiežiaus palijų – rezultata, paėmus šimtmečiu vėliau gyvenusio bendravardžio (1102–1124) biografijos detalę.

Išlikusiuose *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose ypač išplėtotas *kverfurtietiškas* šv. Brunono gyvenimo etapas – nuo grįžimo į Kverfurtą iš Magdeburgo iki išvykimo pas popiežių į Romą, kurį lydi Kverfurto fundacijos

¹²³⁰ Žr. išn. 966.

¹²³¹ *1009 metai*, p. 164 (Vita, cap. 4); Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 137^r; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 217^v–218^r.

aprašymas ir *Eilwardsdorfo* figūravimas asilo legendoje, taip akcentuojant naujojo ir senojo giminės centro svarbumą (žr. II d., 1.2.2. *Halberštato vyskupu darbu* pasakojimas), o kartu hagiografiniame kūrinyje pagrindžiant vietinį šventojo kultą. Kverfurtas akcentuojamas ir pateikiant jo viešnage Romoje aprašymą. Čionai atvykęs pasiuntinys iš gimtojo miesto praneša šv. Brunonui apie motinos mirtį¹²³², o Desau pasakojime dar kartą pakartojama, kad šventojo tėvuas buvo Magdeburgo burgrafas¹²³³.

Šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose esantys gyvenimiškieji siužetai – kilmė iš Kverfurto, mokymasis Magdeburge ir paskyrimas Triro arkivyskupu – yra perteikti *Magdeburgo arkivyskupu darbu* B3 (ir B3^a) rankraščio 1458–1464 m. interpoliacijoje (žr. XI lentelės 1-ąją poz.). Šios interpoliacijos autorius naudojosi jau paplitusiu *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimu. Tačiau Magdeburgo aplinkoje atsiradusioje šio pasakojimo santraukoje yra „ignoruojami“ šv. Brunono mokslai Halberštate bei *kverfurtietiškieji* jo gyvenimo siužetai. Maža to, šios interpoliacijos autorius, pateikdamas tokią šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* istoriją, tarsi *taiso* šio šventojo hagiografinį vaizdinį, randamą jo perrašomame *Magdeburgo arkivyskupu darbu* rankraštyje, pagrindinį dėmesį kreipdamas į *Kankinystę*.

Atvykimas ir viešnage pas popiežių, kuris *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose klaidingai įvardijamas Leonu¹²³⁴ (valdė 1049–1054), užbaigia šv. Brunono *Gyvenimą* ir pradeda *Kankinystę*. Šis popiežius jį siunčia į Vengriją. Tokia misijos kryptis yra nubrėžiama tiek Kverfurto, tiek Desau pasakojimuose, tiek ir *Magdeburgo arkivyskupu darbu* B3 (ir B3^a) rankraščio interpoliacijoje (XII lentelės I-III 1-oji poz.). Pastarajame pasakojime (žr. XI lentelės 2-ąją poz.) šv. Brunonas, vykdamas į Vengriją, pakeliui užsuka į Bohemijos miestą *Prage*, kur pamokslauja dvejus metus. Tenai įvyksta laužo stebuklas, kuomet misionierius, įžengęs į ugnį ir išstovėjęs ten visą dieną ir

¹²³² *1009 metai*, (Vita, cap. 9) p. 170.

¹²³³ Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 138vb; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 220vb.

¹²³⁴ Ibid., (Vita, cap. 9) p. 168: „Peremensum vero spatium Romam prospero cursu transadiit. Leoni apostolico, quid animi haberet, insinuavit“; Dessau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 219vb–220ra: „in eynen monden quam ll sente brun mit syne l cappelane zu rome l vnd quam zu dem l heiligen habite leo“; Ibid., Hs. Georg. 43.4°, fol. 138rb.

naktį, liko gyvas ir dar atvertė į Kristaus tikėjimą daugelį žmonių (XII lentelės II 2-oji poz.). Taip sėkmingai įveikęs pirmąjį misijos etapą šv. Brunonas vyksta toliau ir pasiekia Vengriją, kur ir buvo nužudytas vasario 14 dieną (XII lentelės II 3-ioji poz.).

XI lentelė. *Magdeburgo arkivyskų darbų B3 (ir B3^a) rankraščio interpoliacija*¹²³⁵

Poz.	Tekstas
1.	Hoc etiam tempore sanctus Bruno, nobilis de Quernforde oriundus [Vita, cap. 1], in Magdeburg sacris litteris eruditus [Vita, cap. 3] et a rege et populo in archiepiscopum Treverensem ordinatus [Vita, cap. 4], causa devocionis limina sanctorum ... [? Vita, cap. 9]
2.	a Leone papa Ungariam predicando fidem mittitur; ubi felici itinere Prage civitatem Bohemie divertens, per byennium Christum euvangelizans [Passio, cap. 1, 2], ibidem in ignem intrans pro vera fide stetit integrum diem et noctem; secundo die primo mane corpore et vestimentis illesus quasi de rore flante progreditur, et populus multus ad Christum convertitur [Passio, cap. 5]. Post hec in Ungaria veniens et multos convertens, missam celebrans, miles barbarorum ei manum, qua sacrificium benedixit, abscidit, que mox pendens in aere ut divinitus ultra signa faciens super sancta, 16. Kal. Marcii capite truncatur et sic martirio coronatur [Passio, cap. 6].

Magdeburgo arkivyskų darbų interpoliacijoje aiškiai pasakoma, kad *Prage* yra Bohemijoje (žr. XI lentelės 2-ąją poz.). Tokio aiškumo nėra Kverfurto pasakojime. Bohemija jame neminima, misionierius kartu su „nemažai draugų“ atvyksta į miestą, kuris vadinamas *Prago*¹²³⁶. Dar daugiau, Desau pasakojime šis miestas yra įvardijamas kaip *raba*, ne tik nusakant jo geografiją, bet ir aiškiai susiejant su Vengrija: jis nuvyko pas pagonis į vengrų kraštą, miestą Rabą, kuris yra prie didelės upės, vadinamos *thonow*¹²³⁷, t. y.

¹²³⁵ 1009 metai, p. 108–110.

¹²³⁶ Ibid., p. 170: „[...] ac felici itinere ad opodum, quod dicitur Prago, pervenit, non paulos socios secum habens itineris.“

¹²³⁷ Dessau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 221rb: „vnd zog von rome | mit eyn grozin | schar dy syne heilligkeid folgeten | Alzo quam er in | daz land zu vngern | in eyne stad dy | heizit raba vnd | lid im eynem grozin | wassere daz heiz | dy thonow“. Hs. Georg. 43.4° trūksta šios vietos, tarp 138 ir 139 nėra vieno lapo, – žr. taip pat: Pensel F. *Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in der Stadtbibliothek Dessau*, S. 37.

Dunojaus. Atrodo, kad čia turimas omenyje šiandieninis Dėras ¹²³⁸, įsikūręs prie Rabos upės žiočių Vakarų Panonijoje, kur vengrų karalius Steponas I įkūrė vyskupiją.

Sutampa Kverfurto ir Desau *Kankinystės* pasakojimų siužetai, tačiau skirtumas matomas misijos etapų lokalizacijoje. Pirma misijos dalis, užsitęsusi dvejus metus, kaip jau matėme, Desau pasakojime prasideda Vengrijos Raboje, Kverfurto rankraštyje – *nelokalizuojamame* mieste *Prago*. Ši misijos etapą vainikuoja pasakojimas apie pagonių pasikėsinimą į misionierių, po kurio minią ištiko stabas: „minia stovėjo kaip įbesta, negalėdama pajudėti“, o kita dalis stabmeldžių tai matydami apsikrikštijo ¹²³⁹ (XII lentelės I ir III 2-oji poz.). Antroji šv. Brunono misijos dalis tęsiasi pas kunigaikštį, kurį Kverfurto pasakojimas pavadino *Boslai* (Halberštato brevijoriuje *Bosslai*), Desau rankraštis – *Bozlaus* (XII lentelės 3.1. poz.). Tik jeigu pirmasis neįvardijo, kieno jis kunigaikštis, tai antrajame aiškiai nurodyta: „zu vngern der herzoge hiz bozlaus“¹²⁴⁰. Čia įvyksta misionieriaus išbandymas ugnimi bei valdančiojo kartu su daugeliu žmonių pakrikštijimas (XII lentelės 3.2–3.3. poz.).

Tačiau sėkmingai prasidėjusi antroji misijos dalis šventajam iš Kverfurto tapo paskutiniąja. Apie brolio atsivertimą išgirdęs Zebedenas¹²⁴¹ pasiuntė karius, kad šie atvestų misionierių pas jį. Šie, radę šventąjį aukojant mišias, jį užpuolė¹²⁴².

Nukirsta šventojo galva buvo įmesta į upę, kuri Kverfurto rankraštyje įvardijama kaip *alstra*, Desau pasakojimo rankraščiuose – *alster* (Hs. Georg. 43.4°) ir *elster* (Hs. Georg. 3.4°)¹²⁴³.

¹²³⁸ Žr., pvz., *La cosmographie universelle de tout le monde*. Auteur en partie Mvnster [...]. A Paris, M. D. LXXV [1575], coll. 1474; Raižinys: Hogenberg Frans. Iaurinum, vulgo Raab, munitiBimum Hungariae opidum, [...]. [Köln], [ca. 1598], prieiga: <<http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/urn/urn:nbn:de:hbz:061:1-89311>>.

¹²³⁹ *1009 metai*, p. 172; Dessau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 221^v.

¹²⁴⁰ Dessau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 222ra.

¹²⁴¹ *1009 metai*, p. 174: „Zebedem vero frater eius [...]“; Dessau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 222vb: „Der selbe heren hatte l eyne brudir der hiz l Zebedin“.

¹²⁴² *1009 metai*, p. 174; Dessau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 222vb–223ra.

¹²⁴³ *1009 metai*, p. 176; Dessau, Hs. Georg. 43.4°, fol. 139ra; Ibid., Hs. Georg. 3.4°, fol. 223rb.

XII lentelė. Šv. Brunono paskutinė misija *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose

Poz.		I. Desau pasakojimas, XV a. I p.	II. Magdeburgo <i>Darby</i> B3 interpoliacija, 1458–1464	III. <i>Vita et Passio</i> , XVI a.
1.	Misijos tikslas	<i>zu vngern</i>	<i>Ungariam</i>	<i>in terram Ungariorum</i>
2.	I misijos dalis	<i>land zu vngern in eyne stad ... raba (prie upės thonow)</i>	<i>Prage civitatem Bohemie</i>	<i>Prago</i>
2.1.	Stebuklai	+ sustingusi minia	+ ugnies siužetas	+ sustingusi minia
2.2.	Atvertimas	+ trečdalis miesto pagonių <i>(daz drotte teil des heidnishes volkes der stad)</i>	+ daugelis žmonių	+ trečdalis miesto pagonių <i>(tertia pars paganorum eiusdem oppidi)</i>
3.	II misijos dalis	<i>zu vngern</i>	in Ungaria	<i>dux Boslai</i> šalis
3.1.	Valdantysis	<i>herzoge hiz Bozlaus</i>	–	<i>dux Boslai</i>
3.2.	Stebuklai	ugnies siužetas	–	ugnies siužetas
3.3.	Atvertimas	<i>herzoge Bozlaus mit alle syne volke</i>	daugelis žmonių	<i>rex et omnes primates</i>
3.4.	Žūties vieta	Vengrija	Vengrija	vengrų gentis
3.5.	Žudikas	<i>bruder Zebedin; eyn ritte</i>	barbarų karys (<i>miles barbarorum</i>)	brolis <i>Zebedem/n</i> ; vienas iš jo karių (<i>milites</i>)
3.6.	Nužudymas	nukirsta, toliau laiminanti ranka; nukirsta galva	nukirsta, toliau laiminanti ranka; nukirsta galva <i>(capite truncatus)</i>	nukirsta, toliau laiminanti ranka; galva (<i>amputavit capus</i>)
3.7.	Palaikai	Galva į <i>Alster / Elster</i> kūnas palaidotas, išgulėjo 24 metus nesupuvęs	–	Galva į <i>Alstra /alstra</i> ; kūnas palaidotas toje pačioje vietoje, kur Dievas atlieka stebuklus
3.8.	Žūties data	vasario 14 d.	Vasario 14 d.	1009 m. vasario 14 d.
3.9.	Stebuklai po kankinystės	vaikščiojimas virš vandens	–	vaikščiojimas virš vandens

Brunonianos istoriografijoje jau yra iškeltas Alstros – Elsterio klausimas¹²⁴⁴. Desau pasakojimas tik dar labiau patvirtina tokią galimybę ir leidžia konstatuoti, kad, įvertinant vietinėje tradicijoje gimusią *vengriškąją* šv. Brunono hagiografinę legendą, „ieškoti“ Alstros (o, tiksliau, Elsterio) ir Zebedeno lietuviškoje erdvėje yra beprasmiška. Čia reikia prisiminti ir kamaldulius, suteikusius XVI a. pab. Damiano rusų karaliui Busiano vardą (žr. I d., 1.1.2. Paskutinės šv. Bonifaco misijos geografinės interpretacijos).

Data martyrii šiuose hagiografiniuose kūriniuose, kaip ir Magdeburgo arkivyskupų interpoliacijoje, nurodoma *titmariškoji* vasario 14-oji. Kverfurto rankraštyje dar pridedami ir metai – 1009-ieji¹²⁴⁵, o pabaigoje esančioje epitafijoje akcentuojamas misijos tikslo įvykdymas: „Brunonas, popiežiaus siųstas, išvyko ir pasiekė vengrų gentis“¹²⁴⁶. Tai, kad šiam datavimui turėjo įtakos (tiesioginės ar netiesioginės) Titmaro kronikos, parodo imperatoriaus Henriko II (mirė 1024 m.) laikų fiksavimas, kurį hagiografas nuo savęs papildo informacija, kad šis valdovas yra palaidotas Bamberge:

<p>Titmaro kronika: <u>xv.i. kal. martii</u> mitis ut agnus decollatur cum sociis suimet. xv.iii. Corpora tot martirum insepulta iacuerunt. [...] facta sunt autem hec in tempore serenissimi regis heinrici.¹²⁴⁷</p>	<p>Passio, cap. 6: Martirizatus est beatus Bruno anno Domini millesimo nono <u>XVI. kal. Martii temporibus secundi Henrici imperatoris, qui sepultus est in Bamberga.</u>¹²⁴⁸</p>
---	--

Aptarę Desau ir Kverfurto pasakojimus, sugrįžkime prie *Magdeburgo arkivyskupų darbų* B3 (ir B3^a) rankraščio. Bohemijos paminėjimas randamas tik šioje interpoliacijoje. Šiuo atveju svarstytinas ne jos išnykimas *Gyvenimo ir kankinystės* (Kverfurto, Desau) pasakojimuose, bet jos atsiradimas iš platesnio

¹²⁴⁴ Šį klausimą dar 2001 / 2002 m. yra iškėlęs E. Gudavičius, – žr. Gudavičius E. Brunonas Kverfurtietis ir Lietuva, p. 55. Savarankiškai šių dviejų upėvardžių sugretinimą yra nurodžiusi R. Mažeika, – žr.: Mažeika R. Pirmojo Lietuvos vardo paminėjimo, p. 75–76; 2009 m., pasinaudoję E. Gudavičiaus pastebėjimais bei įvedę 1004 m. imperatorius Henriko II penkių saksų kaimų, tarp kurių buvo *Zébedesdorf* ir *Zébedes*, dovanojimo Merzeburgo vyskupijai dokumentą, gvildenome ir mes (pranešimas skaitytas Lenkijoje, Pultuske vykusioje konferencijoje “Bruno z Kwerfurtu – osoba, dzieło, epoka”).

¹²⁴⁵ Žr. išn. 1243.

¹²⁴⁶ *1009 metai*, p. 178.

¹²⁴⁷ SLUB, Mscr.Dresd.R.147, fol. 138^r. Taip pat žr.: *1009 metai*, p. 84.

¹²⁴⁸ *1009 metai*, p. 176.

pasakojimo darant *santrauką* ir pateikiant ją *Magdeburgo arkivyskupų darbuose* jau prie Giselarijaus laikų. Taip šiame pasakojime *pasislenka* Desau ir Kverfurto rankraščių siužetai: nukirstos laiminančios rankos epizodas siejamas su Vengrija (II misijos dalis), tačiau išbandymas ugnimi ir krikštas nukeliamas į Bohemiją (I misijos dalis) (žr. XII lentelę).

Kitą „santraukos“ variantą turime fiksuotuose Kverfurto pilies bažnyčios paveikslų keturiuose įrašuose (XV a. II p.), kuriuose panaudoti šeši pirmieji *Passio* skyriai (kas, beje, sutampa su 1515 m. Halberštato brevijoriuje skelbtais skaitiniais):

[I] Hie Predigt S(anct) Brun Zu Praga Jn Vngern [Passio, cap. 1] Vnd die Jn todten wolten [Passio, cap. 2], stunden Vnbeweglich vnd begerten von Jhme die taufe [Passio, cap. 3].

[II] Hie suchet Zebbde, Konnigs Boslaj [Passio, c. 4, 5] bruder S(anct) Brun Zu todten [Passio, cap. 6].

[III] Hie wirdt S(anct) Bruno Jn der messe seine handt vnd sein heupt abgehauen vnd von dem altar gestossen, do die handt gleichwol das Ambt volb(rac)ht¹²⁴⁹ [Passio, cap. 6].

[IV] Sanct Bruno Im feur gestanden tag Vnd Nacht vnd vnuorsehret geblibenn [Passio, cap. 5].

Žiūrint į šių įrašų, o kartu ir į siužetų eiliškumą, iš bendros sistemos iškrenta paskutinytis, kuriame jau po šv. Brunono kankiniškos mirties aprašymo pateikiamas išbandymo ugnimi siužetas [IV]. Šį neatitikimą paaiškina naujausioji įrašų publikacija. Tai – kita ranka padarytas papildomas įrašas¹²⁵⁰. Jei *Prage Magdeburgo arkivyskupų darbų* interpoliacijoje aiškiai susiejama su Bohemija (ir tokią lokalizaciją Magdeburgo raštininkui galėjo inspiruoti Boleslovo minėjimas *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose), tai Kverfurto pilies bažnyčios paveikslų įrašuose ji tampa *Praga in Vngern*. Ir tai atitinka lotyniškame (arba Kverfurto) pasakojime konstruojamą šv. Brunono paskutinės misijos itinerarą.

¹²⁴⁹ Visi iki tol leidėjai (žr. išn. 1213) buvo pateikę „volzog“.

¹²⁵⁰ Bartusch I. *Die Inschriften*, S. 57 (nr. 52).

Istoriografijoje jau yra iškeltas klausimas dėl Kverfurto rankraščio *Passio* ryšio su ankstyvaisiais hagiografiniais pasakojimais¹²⁵¹. Tai vertė daryti į akis krentantys kai kurie pasakojimo siužetų panašumai. Visų pirma, su Petro Damiano šv. *Romualdo gyvenime* pateikiamu pasakojimu. Tai du iš trijų iki kankiniškos šventojo mirties fiksuojami stebuklai – pasikėsinusius į šventąjį žmones ištikęs stabas ir šv. Brunono išbandymas ugnimi (XII lentelės 2.1, 3.2. poz.). Taip pat valdančiojo, kuris apsikrikštijo su savo aplinka, ir jo brolio, gyvenančio atskirai, nužudžiusio misionierių, figūravimas *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojime (XII lentelės 3.3, 3.5. poz.). Be šių paminėtų siužetinių panašumų, krenta į akis dar viena – tai misionieriaus įvardijimas. Desau pasakojime, *Gyvenimo* istorijoje jis vadinamas tik Brunono vardu. Pokytis įvyksta šiam nuvykus pas popiežių į Romą (*Vita* paskutinė, devintoji dalis). Prisiminkime, kad būtent nuo šio siužeto Petras Damianis pradeda detalų paskutinės šv. Bonifaco misijos pasakojimą. Desau rankraštyje Romos siužete randame pasakyta „turėjo jis kitą vardą ir vadinosi jis Bonifacijus, kas reiškė *bona faciens*“¹²⁵². Šis šventojo apibūdinimas yra ir Halberštato brevijoriaus, kuriame, kaip minėjome, yra publikuoti pirmi šeši *Kankinystės* skyriai, I skaitinių pradžioje. Kverfurto pasakojime šis du šventojo vardus fiksuojantis teiginys yra nukeltas į *Gyvenimą* ir randamas aprašant šv. Brunono tapimą Triro vyskupu (cap. 4), o du vardai fiksuojami kalbant apie jo mokslus Magdeburge (cap. 3). Jame šventasis tik Bonifacu pavadinamas dar ir penktame skyriuje, o tolesniuose siužetuose jis nėra įvardijamas vardu iki pat *Kankinystės* (žr. VI schemą). Misijinę veiklą šis *Dievo vyras* Romoje pradeda kaip Brunonas, į *Prago* jis nuvyksta kaip Bonifacas ir iki pat savo kankiniškos mirties Kverfurto rankraštyje jis šiuo vardu ir figūruoja. Brunono vardas tiek Kverfurto, tiek ir Desau pasakojime atsiranda aprašant kankinišką jo žūtį, kuomet yra fiksuojama Titmaro *data martyrii* (žr. aukščiau pateikiamą Titmaro

¹²⁵¹ Voigt H. G. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung, S. 123–124; Kavffmann H. [Ivadas] Vita et passio sancti Brvnonis, s. 1357; Gudavičius E. Šventojo Brunono mikrohagiografijos klausimas, p. 25–26.

¹²⁵² Dessau, Hs. Georg. 3.4°, fol. 220rb–220va.

ir *Passio* cap. 6 tekstų sulyginimą)¹²⁵³. Dar daugiau, *Kankinystės* pasakojime apie laužo stebuklą, kuomet sukrovus rąstų krūvą, kurios viduryje buvo paliktas perėjimas, ir Bonifacui įžengus į ugnį, joje išstovėjęs visą dieną ir naktį bei išlikus visiškai nenukentėjusiam, kunigaikštis (dux) *Boslai* yra pavadinamas karaliumi (rex)¹²⁵⁴. Taip pat jis įvardijamas *Konig Boslaj* ir Kverfurto pilies bažnyčios paveikslų [III] įrašė. Visa tai leidžia svarstyti Damiano Šv. *Romualdo gyvenimo* įtaką *Kankinystės* pasakojimui.

Apibendrinami galime pasakyti, kad *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimai, išlikę XV ir XVI a. rankraščiuose, atspindi Halberštato vyskupijoje, kurioje klostėsi lokalus šventojo kultas, susiformavusią hagiografinės legendos *vengriškąją* versiją. Bohemijos atsiradimas šventojo itinere yra sietinas su jau paplitusio hagiografinio pasakojimo *santraukos* padarymu *Magdeburgo arkivyskupų darbų* B3 rankraštyje Magdeburge. Išlikusio Desau XV a. I pusės ir vid. rankraščiuose pasakojimo redakciją galima nukelti į XIV a. pab. (*Eilwardsdorfo* ir Kverfurto fundacijos akcentas) ir ji labiau atspindi pirminę redakciją negu Kverfurto rankraščio *Vita et Passio* (misijinio itineraro ir šventojo vardų naudojimo akcentas).

2. ŠV. BRUNONO *LOCUS ET DATA MARTYRII* VERSIJOS

2.1. *In confinio* lokalizacija ir 1009-ieji

2.1.1. Kvedlinburgo analai ir Titmaro Merzeburgiečio kronika

Šiandien Kvedlinburgo analai išlikę tik viename vėlyvame – XVI a. vid. – nuoraše¹²⁵⁵. Nei autografo, nei ankstyvųjų rankraščio nuorašų buvimo vietos nėra žinomos. Atrodo, kad dar XVI a. toks nuorašas egzistavo Kvedlinburge arba Nordhausene, kur X a. Henriko I žmona Matilda (apie 895–968) buvo

¹²⁵³ Žr. išn. 1243.

¹²⁵⁴ *1009 metai*, (*Passio*, cap. 5) p. 174; Plg., *Ibid.*, p. 196, 198.

¹²⁵⁵ Žr. išn. 1. Rankraščio aprašas: *Katalog der Handschriften der Sächsischen Landesbibliothek zu Dresden*. Bd. 3: Enthaltend die Abteilungen Mscr. Dresd. N – R, a – d. (Korrigierte und verbesserte, nach dem Exemplar der Landesbibliothek fotomechanisch hergestellte Ausgabe des Katalogs der Handschriften der Königlichen Öffentlichen Bibliothek zu Dresden, bearb. F. Schnorr von Carolsfeld und L. Schmidt. Leipzig, 1906). Dresden, 1982, S. 262–263. Holtzmann R. *Die Quedlinburgen Annalen // SA*, Bd. 1, 1925, S. 66–83; Giese M. *Einleitung*, S. 244–245;

įkūrusi moterų vienuolyną. Apie tai 1558 m. humanistas Georgas Fabricijus (1516–1571) užsimena laiške jaunesniajam savo broliui Nordhauseno¹²⁵⁶ mokyklos rektoriui Andreasui Fabricijui, kuris buvo tik ką vedęs Ursulą Ernst, Kvedlinburgo ir Nordhauseno pastoriaus Andreaso Ernsto (1498–1565) dukterį¹²⁵⁷. Jam Saksų kurfiurstas Augustas (1553–1586) buvo pavedęs parašyti Saksonijos istoriją. Ieškodamas šaltinių naujam veikalui, jis ir kreipėsi į brolių, prašydamas: „Girdėjau, kad egzistuoja Kvedlinburgo kronika, apie kurią ir sužinoti gali iš uošvio, ir iš jo man su laiku išprašyti“¹²⁵⁸. Taip XVI a. viduryje buvo padarytas analų nuorašas, kuris šiandien saugomas Drezdene¹²⁵⁹.

Drezdeno kodeksas sudarytas archyvaro Petro Albino (dar kaip Peter von Weiße, 1534–1598) iš šešių atskirų rankraščių. Kvedlinburgo analai yra tarp Freibergo (1169–1570) ir Vitenbergo (iki 1527 m.) kronikų¹²⁶⁰. Žinutė apie šv. Brunono Bonifaco žūtį 1009 m. kovo 9 dieną *in confinio Rusciae et Lituae*¹²⁶¹ yra 31^v lape¹²⁶².

Kvedlinburgo analai surašyti Šv. Servacijaus moterų vienuolyne. Jo abatėmis buvo imperatorių Otono I ir Otono II dukterys Matilda (966–999) ir Adelheida (999–1044)¹²⁶³. Abi jos buvo artimai susijusios su imperatoriaus dvaru ir Otonu III. Teta Matilda, antkapinėje plokštėje įvardyta kaip *matricia*, buvo palikta valdyti, kai šis išsiruošė į antrąją kelionę į Italiją¹²⁶⁴. Šiai mirus

¹²⁵⁶ Apie 50 km nuo Kvedlinburgo.

¹²⁵⁷ Apie G. Fabricijų žr.: Schönebaum H. Fabricius, Georg // *NDB*, Bd. 4, 1959, S. 734–735.

¹²⁵⁸ Georgii Fabricii ad Andream fratrem epistolae, 2, hrsg. von H. Peter // *Jahresbericht der Fürsten- und Landesschule St. Afra in Meissen*. 1891/92, S. 9, nr. 64 (1558 09 29): “Audiui extare Chronicon Quedilnburgense, quod et cognoscere potes ex socero et per eundem mihi ad tempus impetrare”; Giese M. Einleitung, S. 251–253.

¹²⁵⁹ Žr. išn. 1.

¹²⁶⁰ Holtzmann R. Die Quedlinburgen Annalen, S. 67–69; Giese M. Einleitung, S. 244. Nuorašą sudaro vienas nenumuotas titulinis ir 45 numeruoti lapai. Analai prasideda 1 lape dvideile antrašte „Chronicvm Saxonivm Qvedilnburg“.

¹²⁶¹ Dėl *Litua* formos ir tarimo žr.: Gelumbeckaitė J. Dėl Lit(h)uania tarimo // *Archivum Lithuanicum*, t. 3, 2001, p. 323–324; Ulčinaitė E. Lietuvos vardo kilmės aiškinimas XVI–XVII amžiaus raštuose // *Archivum Lithuanicum*, t. 2, 2000, p. 51–58; Idem. Kas parašyta Kvedlinburgo analuose?; Gudavičius E. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HDP, § 1. Gramatika.

¹²⁶² Žr. išn. 1.

¹²⁶³ Freise E. Mathilde // *NDB*, Bd. 16, 1990, S. 376–378; Goetting H. Adelheid (I.) // *Ibid.*, Bd. 1, 1953, S. 59–60.

¹²⁶⁴ Stengel E. E. Die Grabschrift der ersten Äbtissin von Quedlinburg // *DA*, Bd. 3, 1939, S. 362–370; Freise E. Mathilde, S. 377; Strzelczyk J. *Oton III*. Wrocław, 2000, s. 81, 89–92; Michałowski R. *Zjazd Gnieźniński*, s. 306–307;

Kvedlinburgo vienuolynui ėmė vadovauti imperatoriaus sesuo Adelheida, žinoma, kad ji lydėjo brolių 1000 metais jo kelionėse po Vokietiją¹²⁶⁵. Otono III mirtis nutraukė šv. Romos imperijos atnaujinimą, kartu nutrūko atėjus į valdžią Henrikui II ir vienuolyno ryšiai su dvaru. Būtent šio imperatoriaus laikais buvo surašyti Kvedlinburgo analai, persismelkę neigiamu ir net sarkastišku požiūriu į šį valdovą. Tačiau juose išreikštas pritarimas imperatoriaus Otono III politikai, aukštai buvo vertinamos jo idėjos. Šv. Servacijaus vienuolynas, vadovaujamas Adelheidės, buvo ta aplinka, kurioje Otono III idėjos galėjo išlikti ir gyvuoti¹²⁶⁶, o šv. Brunonas Kverfurtietis buvo šių idėjų vykdytojas.

Šv. Servacijaus vienuolyne rašytuose analuose aprašyti įvykiai nuo pasaulio sukūrimo (*ab orbe condito*) iki 1025 (1030) m.¹²⁶⁷ Naujausioje šaltinotyryinėje studijoje, skirtoje Kvedlinburgo analams, M. Giese iškelia Šv. Servacijaus vienuolyno vienuolės kaip autorės galimybę¹²⁶⁸. Iki VIII a. šis šaltinis turi pasaulio kronikos pobūdį, o pagrindiniai šaltiniai yra Izidoriaus Seviliečio ir Bedos darbai. Tik nuo VIII a. pr. Kvedlinburgo analai įgauna grynai analinį pobūdį¹²⁶⁹. Pagrindiniai analų šaltiniai buvo neišlikę Hersfeldo (iki 974) ir Hildesheimo didieji analai (iki 983)¹²⁷⁰. Taip pat akcentuotina, kad šiandien išlikusiame XVI a. nuoraše trūksta 874–909, 925–928, 962–983 m. informacijos, o pirmoji originali Kvedlinburgo analų žinutė – prie 984 metų. Šaltinio pagrindas atsirado 1008 metais, tuomet suredaguoti paskutinių metų įrašai. Ir nuo tada kiti įvykiai į Kvedlinburgo analus buvo įrašomi metų eigoje. Nuo 1009 m. šalia romėnų kalendoriaus pradedamas naudoti ir mėnulio kalendorius. Vienintelė išimtis yra 1016–1019 m., kuomet įrašai daryti iš tam tikros distancijos. Nuo 1020 m. vėl sugrįžtama prie įvykių fiksavimo

¹²⁶⁵ Ibid., s. 307.

¹²⁶⁶ Michałowski R. *Zjazd Gnieźnieński*, s. 307; Tomaszek M. Katakлизmy i niezwykłości w Rocznikach kwedlinburskich: prodigia i res memoriae dignae // *KH*, t. CXVII, nr. 4, 2010, s. 20–21.

¹²⁶⁷ Holtzmann R. Die Quedlinburgen Annalen, S. 115; Wojtecki D. Slavica beim Annalisten von Quedlinburg, S. 162; Giese M. Einleitung, S. 48–49, 362–366.

¹²⁶⁸ Ibid., S. 57–66.

¹²⁶⁹ Ibid., S. 66.

¹²⁷⁰ Apie juo žr.: *Annales Hersfeldenses* // *Repertorium „Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters“*. Prieiga: <http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00292.html>; *Annales Hildesheimenses maiores* // Ibid. Prieiga: <http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00294.html>. Giese M. Eileitung, S. 143–152.

vienalaikiškumo¹²⁷¹. Taigi 1009-ųjų metų šv. Brunono žinutė Kvedlinburgo analuose yra įrašoma tuoj pat po įvykusios šio šventojo žmogžudystės Rusijos–Lietuvos pasienyje septynios dienos iki kovo Idų, t. y. kovo 9-ąją. Vadinasi, tai yra seniausias šaltinis, kaip ir Magdeburgo nekrologiumas¹²⁷², kur paminėta ta pati kovo 9-oji¹²⁷³, fiksavęs šv. Brunono Kverfurtiečio žūtį. Kitokią įvykio *locus et data martyrii* pateikia Merzeburgo vyskupas Titmaras (1009–1018).

Išliko Titmaro kronikos autografo / idiografo fragmentai, saugomi Drezdene¹²⁷⁴. Vyskupas *Chronicon sive Gesta Saxonum*¹²⁷⁵, kurią dedikavo savo broliui Bergės abatui Zigfridui, pradėjo rašyti 1012 m.¹²⁷⁶ ir tęsė iki pat mirties 1018 m. gruodžio 1 dieną¹²⁷⁷. Paskutinis joje buvo užrašytas pasakojimas apie Henriko II kelionę iš Švabijos prie Reino, kuri datuotina 1018 m. spalio¹²⁷⁸, o pats Titmaras paskutinį įrašą padarė fiksuodamas tais pačiais metais liepos mėnesį mirusio Lježo vyskupo Baldericho mirtį¹²⁷⁹.

Ši kronika dalijama į aštuonias knygas¹²⁸⁰. Šį suskirstymą nulėmė kiekvienos knygos pradžioje parašytos eiliuotos prakalbos (išskyrus IV ir

¹²⁷¹ Ibid., S. 47–51.

¹²⁷² Magdeburgo nekrologiumas išlikęs viename XI a. rankraštyje, kuris saugomas Briuselyje (Bibliothèque royale de Belgique, Bruxelles; Nr. 1814–16). Faksimilinė publikacija: *Die Totenbücher von Merseburg, Magdeburg und Lüneburg*. hrsg. G. Althoff, J. Wollasch (MGH Libri mem. NS, 2). Hannover, 1983, p. 35–75.

¹²⁷³ *1009 metai*, p. 76: „VII. Idus Mart. Bruno archiepiscopus obiit.“. Manoma, kad šis įrašas padarytas 1009 metų antroje pusėje, – žr.: Althoff G. Beobachtungen zu den Necrologhandschriften, ihrer Anlage und zu den eingetragenen Personen // *Die Totenbücher von Merseburg*, p. XXXI. Taip pat Bruno mirtis datuojama ir Veisenburgo nekrologiume, išlikusiame XII a. I trečd.(?) rankraštyje, saugomame Volfenbiutelyje (Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, 45 Weissenburg): „VII. id. Mart. Brun episcopus“, – žr.: *1009 metai*, p. 76.

¹²⁷⁴ *SLUB*, Mscr.Dresd.R.147. Žr. taip pat: *1009 metai*, p. 79, išn. 1.

¹²⁷⁵ Pats autorius eiliuotoje prakalboje savo veikalą vadina *Cronica*, žr.: *Die Chronik des Bischofs Thietmar*, p. 5: „Cronica Thietmari se poscunt, lector, amari, | Usibus assiduis excludunt tristia mentis“. *Gesta Saxonum* yra vadinama minėtos prakalbos antraštėje XIV a. pab. Briuselio rankraštyje (vad. Korvėjaus perdirbinys), žr: *ibid.*, p. 3: „Incipit prologus venerabilis domni Thietmari episcopi Merseburgensis in Gesta Saxonum“.

¹²⁷⁶ Atspirties tašku daugeliui tyrinėtojų yra kronikos I kn. 13 skyriuje užfiksuota giminaitės grafienės Liudgardos mirtis 1012 m. lapkričio 13 d., žr.: Bethmann L. [Ivadas] Thietmari chronicon // *MGH SS*. T. 3, 1839, p. 727; Holtzmann R. Über die Chronik Thietmars von Merseburg // *NA*, Bd. 50, 1935, S. 160; Idem. Eileitung // *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, S. XXVIII; Jedlicki M. Z. Wstęp // *Kronika Thietmara*. Kraków, 2002, s. XXVIII (I leid. Poznań, 1953, s. XXXI).

¹²⁷⁷ Ši Titmaro Merzeburgiečio mirties data yra užfiksuota Kvedlinburgo analuose, žr.: *Die Annales Quedlinburgenses*, p. 552.

¹²⁷⁸ *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, p. 532 (VIII. 34 (17)); Holtzmann R. Über die Chronik Thietmars, S. 160.

¹²⁷⁹ *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, p. 526 (VIII. 28).

¹²⁸⁰ Nuo kritinių kronikos leidimų XIX a. I pusėje esantis knygų viduje skirstymas į skyrius yra modernus. Darbe (šalia Drezdno rankraščio) naudotasi parengta ir 1935 m. išleista Roberto

VIII knygas). Toks suskirstymas jau yra išlikusiame XV a. nuoraše, kuris šiandien saugomas Briuselyje¹²⁸¹. Taip kroniką skirstė XVI a. ir pirmasis jos leidėjas R. Reineccius, tiesa, antraštėje fiksavęs septynias knygas¹²⁸², tekste faktiškai išskyręs aštuonias, paskutinę kronikos knygą įvardijęs „Liber vlt. de Henrico imp. II.“¹²⁸³. Tai padaryta sekant pačiu Titmaro kronikos rankraščiu, kuriame šis savo ranka (jau surašius tekstą) buvo įrašęs „Incipit libellus II Heinrici inperatoris secundi“¹²⁸⁴. Reikia pasakyti, kad toks pagal valdovus (pradedant Henriku I) kronikos skirstymas ir buvo pradinis autoriaus sumanymas. Pirmos knygos¹²⁸⁵ pabaigoje Titmaras savo ranka įrašo „Primus iste codicellus clausus sit primi morte Heinrici“¹²⁸⁶; trečiąją knygą pradeda „Tercius regni procurator nostri, Otto secundus, sit codicelli meteries mei“¹²⁸⁷, o pabaigia „Obseram modo tercii seriem voluminis duro vecte necis deflenda tercii inperatoris nistri“¹²⁸⁸; ketvirtojoje pažymi „Et nic quintus in ordine, secundus in nomine, notet quinti titulum libri“¹²⁸⁹. Pastarajam valdovui amžininkui buvo skirtos likusios kronikos knygos. V knyga baigiasi Merzeburgo vyskupijos įkūrimu 1004 m., VI knyga apima 1004–1014 m., t. y. iki karūnacijos arba (kaip knygos pabaigoje užrašoma) „de secunda eius ordinacione“¹²⁹⁰; VII knyga prasideda Henriko II karūnacija, joje daugiausia aprašomos jo kovos su Lenkijos karaliumi Boleslovu Narsiuoju ir ji baigiasi

Holtzmanno kronikos publikacija, kuri paskutinį kartą perleista 1996 m. (žr. išn. 967). Šalia R. Holtzmanno padarytos skyrių numeracijos skliausteliuose nurodoma ankstesnė – J. M. Lappenbergo (1839) – numeracija.

¹²⁸¹ Bruxelles, Bibliothèque Royale de Belgique, Ms. 7503–7518 (olim 5815). *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, p. 37: „Explicit prologus. Incipit liber primus de Hinrico primo imperatore. Explicit liber primus. Incipit prologus secundi“; p. 39: „Incipit liber secundus de Ottone primo“; p. 95: „Incipit prologus libri tercii de Ottone secundo“; p. 97: „Explicit prologus. Incipit liber tercius“; p. 131: „Explicit liber tercius. Incipit liber quartus de Ottone tercio imperatore“; p. 221: „Incipit prologus libri quinti. [...] Incipit liber quintus“; p. 273: „Incipit prologus libri sexti“; p. 275: „Explicit prologus. Incipit liber sextus“; p. 397: „Prologus. [...] Incipit liber septimus“; p. 493: „Explicit liber septimus, incipit octavus“.

¹²⁸² Žr. išn. 362.

¹²⁸³ *Chronici Ditmari Episcopi Mersepvrgii*, p. 105.

¹²⁸⁴ Įrašas Titmaro padarytas jau surašius tekstą, virš eilutės, - *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, p. 492. Plg. Holtzmann R. Einleitung, p. XXXIX (pažymi, kad R. Raineccius klaidingai neišskiria skaičiumi VIII knygos); Jedlicki M. Z. Wstęp, s. XXXIX.

¹²⁸⁵ Vadina *liber, libellus, codicellus, volumen*; Holtzmann R. Einleitung, S. XXX.

¹²⁸⁶ *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*, I. 28 (17), p. 36;

¹²⁸⁷ *Ibid.*, III. 1, p. 96.

¹²⁸⁸ *Ibid.*, III. 26, p. 130. Įrašas darytas Titmaro ranka.

¹²⁸⁹ *Ibid.*, IV. 54, p. 194.

¹²⁹⁰ *Ibid.*, VI. 102, p. 394.

1017 m.¹²⁹¹; VIII knyga, prasidedanti 1018 m. pradžia (t. y. šešioliktais Henriko II valdymo arba ketvirtais jo imperatoriavimo metais)¹²⁹², buvo antroji jam kaip imperatoriui skirta knyga¹²⁹³, pirmąją, matyt, laikant prieš tai einančią VII knygą su eiliuota prakalba.

Toks kronikos suskirstymas buvo visuose kronikos leidimuose¹²⁹⁴. Tik XIX a. pabaigoje F. Kurze, rengdamas naują kronikos publikaciją, VI knygą perskyrė į dvi atskiras ir įrodinėjo, kad Titmaras kroniką pradėjo rašyti 1012 m. nuo VII knygos pradžios (= Lappenbergo VI. 41; Holtzmanno VI. 61), t. y. jam vienalaikių įvykių. Kitų knygų tekstus kronikininkas rašė ne eilės tvarka, o tam tikromis serijomis, kai gaudavo apie įvykius informacijos¹²⁹⁵. Tokius F. Kurzes svarstymus sukritikavo R. Holtzmannas, 1932 m. Drezdene pradėjęs dirbti prie Titmaro kronikos originalo¹²⁹⁶ ir parengęs naują šaltinio publikaciją. Anot R. Holtzmanno, Titmaras kroniką pradėjo rašyti 1012 m. rudenį ir tris pirmas knygas pabaigė iki 1013 m. Tuo metu iš Kvedlinburgo gavo, kaip mano R. Holtzmannas, Kvedlinburgo analų nuorašą ar jų užrašus. Čia reikia pasakyti, kad būsimasis Merzeburgo vyskupas iki dvylikos metų (987) buvo lavinamas Kvedlinburgo Šv. Servacijaus vienuolyne pas savo tetą Emnildą (mirė 991), todėl turėjo išlikti glaudūs kontaktai su šiuo vienuolyne¹²⁹⁷.

Gautų Kvedlinburgo analų pagrindu Titmaras papildė jau parašytą kronikos dalį, pridėdamas I ir II knygoje trūkstamus skyrius bei parašydamas paraštėse ar virš eilučių pastabas ir papildymus. Kad Titmaras rašydamas kroniką galvojo apie papildymus, rodo tai, kad būdavo paliekami tušti lapai. IV ir V knygos buvo parašytos 1013 m. antroje pusėje, o gautas Kvedlinburgo analų nuorašas buvo panaudotas papildant ar koreguojant jau parašytą tekstą. VI knygą Titmaras rašė arba diktavo 1014 m. I pusėje ir joje naudojo gautą Kvedlinburgo analų informaciją, o VII ir VIII knyga atsirado 1014–

¹²⁹¹ Ibid., VII.76 (54), p. 492.

¹²⁹² Ibid., VIII. 1 (1).

¹²⁹³ Žr. išn. 1284.

¹²⁹⁴ Leidimų bibliografiją žr.: *1009 metai*, p. 247–248.

¹²⁹⁵ Kurze F. Abfassungszeit und Entstehungsweise der Chronik Thietmars // *NA*, Bd. 14, 1889, S. 59–86.

¹²⁹⁶ Holtzmann R. Über die Chronik Thietmars von Merseburg, S. 167.

¹²⁹⁷ Giese M. Eileitung, S. 262.

1018 metais. Pirmajai jų yra būdingas *vielaikiškumas*, antroji – panaši į prisiminimus. Ši R. Holtzmanno nuomonė dėl kronikos rašymo buvo priimta moksle¹²⁹⁸. Pasakojimas apie šv. brunoną ir paskutinę jo misiją yra VI knygoje (Drezdeno rankraštyje fol. 138^r–138^v).

Anot E. Gudavičiaus, Titmaras naudojo Kvedlinburgo analų informaciją ne mechaniškai, o ją atitinkamai įvertindamas ir interpretuodamas¹²⁹⁹. Tokia interpretacija yra matoma trijose vietose: 1. Brunono nužudymas ir palydovų skaičius (čia galime papildyti – Titmaras peržiūrėdamas parašytą tekstą, Kvedlinburgo analų *suis* pataiso į *sociis*); 2. Atsivertimo metai; 3. Svarbiausia korekcija: Kvedlinburgo analų “Lietuvą” Titmaras keičia į “Prūsiją”¹³⁰⁰. Be to paliko šv. Brunono Kverfurtiečio nužudymo datavimą vasario 14 d.¹³⁰¹

Tiek Kvedlinburgo analai, tiek ir Titmaro kronika buvo recipuoti XII a. Saksonijos kronikose ir analuose. Pirmaisiais naudotasi Titmaro kronikos Korvėjaus perdirbinyje, Halberštato vyskupų darbuose, Viurcburgo kronikoje, neišlikusiuose Nienburgo (Bergės) analuose, Analisto Sakso kronikoje ir Magdeburgo analuose; XIV a. juos naudojo vadinamoji Magdeburgo *Schöppenchronik*¹³⁰². Tačiau populiarumu Kvedlinburgo analus nurungė Titmaro Merzeburgiečio kronika, kuri, anot K. Nasso, XI–XVI a. pradžioje recipuota 17 kūrinių¹³⁰³.

Šių šaltinių recipavimas išryškino kelias lokalizacines versijas. Magdeburgo šaltiniuose išlieka *in confinio* lokalizacija su 1009 metais (žr. II d., 2.1.2. XII a. kompiliaciniai šaltiniai), Frankonijoje (nuo Viurcburgo kronikos) *pasienis* suvedamas į Prūsiją, o data martyrii tampa 1008 metai (žr. II d., 2.2. Prūsija ir 1008-ieji).

¹²⁹⁸ Ibid., S. 258–262.

¹²⁹⁹ Gudavičius E. Titmaro Merzeburgiečio kronikos Brunono Kverfurtiečio žinutė, p. 20–22.

Taip pat Giese M. Einleitung, S. 264.

¹³⁰⁰ Gudavičius E. Titmaro Merzeburgiečio kronikos Brunono Kverfurtiečio žinutė, p. 21–22.

¹³⁰¹ Taip pat žr.: *1009 metai*, p. 85.

¹³⁰² Giese M. Eileitung, S. 258, 293.

¹³⁰³ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 174.

2.1.2. XII a. kompiliaciniai šaltiniai bei Prūsijos, Rusios ir Lietuvos ribų sankirtos klausimas

XII a. Kvedlinburgo analai ir Titmaro kronika buvo recipuoti Saksonijos šaltiniuose. Čia visų pirma išskiriami neišlikę Ninburgo (arba Bergės) analai, Analistos Sakso kronika, Magdeburgo arkivyskupų darbai bei Magdeburgo analai. Pagal Klauso Nasso paskaičiavimus Analisto Sakso kronikoje iš 430 Titmaro veikalo skyrių yra recipuota 374 ir tai sudaro apie 21% jos teksto. Nuo 967 m. (išimtis 987 ir 989 m.) Analistas Saksas pastoviai naudojo Merzeburgo vyskupo informaciją, o nuo 967 m. iki 1018 m. perimta 77% Titmaro kronikos teksto¹³⁰⁴. Analisto Sakso naudojami Kvedlinburgo analų informacija jau yra nurodęs G. Waitzas. Jis išskyrė 157 vietas 73-uose Analisto Sakso pranešimuose, kuriuose panaudoti Kvedlinburgo analai¹³⁰⁵. Šiuolaikinėje istoriografijoje į tai atsižvelgiant, keliamas klausimas, ar visose leidime išskirtose vietose buvo tiesiogiai naudoti Kvedlinburgo analai, ar recipavo jų informaciją iš kitų šaltinių (t. y. netiesiogiai).

Iki K. Nasso studijos, skirtos Analisto Sakso kronikai (1996), buvo įsitvirtinusi nuomonė, kad visų mūsų išvardytų XII a. šaltinių autoriumi galėjo būti Bergės (nuo 1119) ir Ninburgo (nuo 1134) benediktinų vienuolynų abatas Arnoldas (mirė 1166)¹³⁰⁶. K. Nassas detalioje studijoje, o po to ir parengtame naujajame kronikos leidime suabejoja Analisto Sakso ir abato Arnoldo tapatinimo pagrįstumu. Pagrindinis jo argumentas – lyginamoji paleografinė rankraščių analizė, kurios rezultatas – išlikusio Paryžiaus rankraščio panašumas su XII a. Neuwerko (Halė prie Zalės, rytinė Saksonija) vienuolyne surašytais rankraščiais¹³⁰⁷. Taip ši kronika po šimtmečio (R. Siebert, 1896, – žr. Įvadą) vėl tapo anonimine, o jos surašymo vieta abstrahuota iš Bergės

¹³⁰⁴ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 143.

¹³⁰⁵ *MGH SS*, t. 3, 1859, p. 18-90 ,

¹³⁰⁶ Apie Arnoldą iš Bergės žr.: Leuschner J. Arnold, Abt der Klöster Berge und Nienburg // *NDB*, Bd. 1, 1953, S. 379–380; Bautz F. W. Arnold, Abt der Klöster Berge und Nienburg // *BBKL*, Bd. 1, 1990, Sp. 231–232. Dėl mirties datos žr.: Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 372, išn. 148.

¹³⁰⁷ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 14–21.

vienuolyno netoli Magdeburgo į rytinę Saksoniją¹³⁰⁸. Kartu K. Nassas patikslino ir kronikos surašymo laiką – tarp 1148 m. rugpjūčio ir 1152 m. liepos¹³⁰⁹.

Analisto Sakso kronika apima laikotarpį nuo 741 m. iki 1139 m.¹³¹⁰ Ją sudarė dvi knygos, kurios skiriamos tarp fol. 107^r ir 108^r, t. y. tarp Otono III mirties ir kunigaikščių sueigos Frohse 1002 metais¹³¹¹. Pirmą kartą Analisto Sakso kronika publikuota 1723 m. J. G. Eckharto leidinyje *Corpus historicvm medii ævi*¹³¹². Leidimas parengtas iš Hanoverio karališkoje bibliotekoje esančio nuorašo (Ms XIII 750), daryto iš Paryžiaus rankraščio 1691 metais¹³¹³. Pirmoji kritinė šaltinio publikacija, parengta G. Waitzo, išėjo 1844 m. *MGH Scriptores* serijoje¹³¹⁴, kurią jis parengė pagal išlikusį kronikos originalą, kuris šiandien saugomas Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje¹³¹⁵. Kronikos rankraštis yra dalinai idiografas, dalinai autografas. K. Nassas skiria šešis raštininkus, dirbusius prie šio rankraščio, įvardindamas juos A–F raidėmis. Tiesa, jis daro prielaidą dėl A, kad tai galėję būti ir du raštininkai (A1, A2)¹³¹⁶. Pagrindinės rankos buvo A ir D, pagalbinės – B, C ir E, o raštininką F, anot K. Nassas, reikia laikyti autoriumi¹³¹⁷.

Analisto Sakso kronikoje informacija apie šv. Brunoną yra dviejose vietose – prie 1009 m. (fol. 123^r–123^v) ir prie 1106 metų (fol. 212^r). Pirmąją žinutę Paryžiaus rankraštyje surašė D raštininkas, o prie antrosios dirbo A1 ir F

¹³⁰⁸ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 365–375; Idem. Einleitung, S. IX; K. Nassas nuomonę parėmė: Giese M. Einleitung, S. 280–282.

¹³⁰⁹ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 365–367. Iki tol buvo nurodoma: 1139 m. ar 1144/1145 m. – žr.: 1009 metai, p. 113.

¹³¹⁰ Pradžioje iki 1142 m., – žr.: Nass K. Einleitung, S. VII.

¹³¹¹ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 280–281; Idem. Einleitung, S. VII. Šis teiginys paremtas prie 1010 m. esančiu nurodymu: „de cuius vita in priori libro aliqua dicta sunt, [...]“ (p. 318).

¹³¹² Žr. išn. 507.

¹³¹³ Pertz G. H. *Annalista Saxo* // *Archiv*, Bd. 7, 1839, S. 547–550;

¹³¹⁴ *MGH SS*, ed. G. H. Pertz, t. 6, 1844, p. 542–777. Apie leidimus žr.: 1009 metai, p. 113, 262.

¹³¹⁵ BnF, Lat. 11851 (olim Mss. Sangermanensia Nr. 440), suskaitmenintas, prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90658698>>. Rankraščio aprašą žr.: *Inventaire des Manuscrits des Saints - Germain - des Prés*. Par Leopold Delisle. Paris, 1867, p. 24; Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 4–6; Idem. Einleitung, S. XII–XVII.

¹³¹⁶ Apie tai žr.: Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 8–14; Idem. Einleitung, S. XII–XV. Iki K. Nassas literatūroje buvo skiriama nuo 1 iki 3 raštininkų, – žr.: Pertz G. H. *Annalista Saxo*, S. 548, 549.

¹³¹⁷ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 14; Nass K. Einleitung, S. XIII, XV.

(korektūra)¹³¹⁸. K. Nassas atkreipė dėmesį, kad užrašant brunonines žinutes kronikoje buvo naudojamos skirtingomis Titmaro kronikos redakcijomis, t. y. pirmąja, kuri atsispindi išlikusiame Drezdeno rankraštyje, ir antrąja – Korvei vienuolyno redakcija, kurią šiandien galime atsekti iš XV a. Briuselio rankraščio (žr. II d., 2.1.1. Kvedlinburgo analų ir Titmaro Merzeburgiečio kronikos žinutės). Būtent 1120 m. Titmaro kronikos autografas buvo paskolintas šiam vienuolynui, kur ir buvo atliktas nuorašas. Tai nebuvo pažodinis kronikos perrašymas: tekstas taisytas, perdirbtas stilistiškai, padaryta keletas interpoliacijų¹³¹⁹. Šio Korvei vienuolyno skriptoriumo perdirbiniu ir naudojosi Analistas Saksas. Tačiau jis neišliko originaliu pavidalu, o tik vėlyvu nuorašu, su kitais rankraščiais patekusių į kodeksą, kuris 1612 m. buvo padovanotas Paderborno jėzuitų kolegijai. Iš čia atsidūrė Antverpene, bolandistų bibliotekoje. Po bibliotekos likvidacijos 1827 m. kodeksas atiduotas Karališkajai Briuselio bibliotekai, kur saugomas iki šiol¹³²⁰.

Pirmoji Titmaro kronikos redakcija Analisto Sakso buvo recipuota ne tiesiogiai, bet iš kitų šaltinių. K. Nassas, tęsdamas XX a. I pusės istorikų tyrimus (ypatingai B. Schmeidlerio¹³²¹), laiko, kad šis šaltinis buvo neišlikę Ninburgo (Bergės) analai, kuriuose buvo kompiliuota Titmaro Merzeburgiečio kronika ir Kvedlinburgo analai. Juos taip pat naudojo *Magdeburgo arkivyskupo darbai* bei Magdeburgo analai¹³²². Pastarieji XII a. buvo rašomi Bergės vienuolyne, o šiandien išlikę viename XII a. pabaigos rankraštyje, kuriame įvykiai aprašyti iki 1188 metų¹³²³.

Reikia prisiminti, kad Bergės vienuolyno abatu XI a. pradžioje buvo Titmaro brolis Zigfridas (1009–1022, o 1022–1032 Miunsterio vyskupas), kuriam Merseburgo vyskupas ir dedikavo savo kroniką (žr. II d., 2.1.1. Kvedlinburgo analų ir Titmaro Merzeburgiečio kronikos

¹³¹⁸ Pagal Nass K. Einleitung, S. XII, XIII.

¹³¹⁹ *1009 metai*, p. 80.

¹³²⁰ Ibid.; Holtzmann R. [Ivadas] // *Die Chronik des Bischofs Thietmar*, S. XXXVII–XXXIX.

¹³²¹ Žr. išn. 72.

¹³²² Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 152–168.

¹³²³ Žr. išn. 494.

žinutės). Taip galėjo pirmoji Titmaro kronikos redakcija atsirasti šiame benediktinų vienuolyne.

XIII lentelė. Analisto Sakso kronikos pasakojimų apie šv. Brunoną šaltiniai¹³²⁴

1009	Neišlikę Ninburgo (Bergès) analai	<i>Sanctus bruno qui et ... lotharii inperatoris.</i>
	Titmaro kronika ir Kvedlinburgo analai	<i>fuit igitur hic beatus martir ... habitum suscepit.</i>
1106	Neišlikę Paderborno analai	<i>Ducatum saxonie ... comes de suplingeurch.</i>
	Neišlikę Ninburgo (Bergès) analai	<i>ortus ex cognatione ...postea inperatoris.</i>

K. Nassas 1009-ųjų pasakojimą pagal šaltinius suskaido į dvi dalis, kurių pirmoji baigiasi Analisto Sakso pateikiama Brunono Kverfurtiečio šeimos genealogija¹³²⁵, o jos informacija galėjo būti paimta iš Ninburgo (Bergès) analų. Šie analai buvo šaltinis beveik visam 1106 m. brunoniniam pasakojimui¹³²⁶ (žr. XIII lentelę). Likusioje 1009 m. pasakojimo dalyje (nuo fiksavimo Brunono kilmės „*ex genere clarissimo*“) beveik pažodžiui buvo kompiliuota antrosios Titmaro kronikos redakcijos brunoninio pasakojimo dalis. Tai aiškiai parodo XIV lentelėje dvigubu pabraukimu pažymėti žodžiai ar išsireiškimai¹³²⁷. Kvedlinburgo analai 1009 m. pasakojime buvo naudojami taisant *titmariškąjį* pasienį į *kvedlinburginį* „*in confinio ruscie et litue*“. Tačiau *data martyrii* Analistas Saksas palieka iš Titmaro kronikos (t. y. vasario 14 d.), taip pat išlieka dvyliktieji atsivertimo (arba vienuoliško gyvenimo) metai. Teisingas 1009-ųjų žinutėje išlieka ir palydovų skaičius (XVIII), tik šalia Titmaro *sociis* kronikininkas dar prideda Kvedlinburgo analų *suis*.

¹³²⁴ Pagal 2006 m. šaltinio leidimą: *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, p. 311–312, 531.

¹³²⁵ Žr.: *1009 metai*, p. 114.

¹³²⁶ *Ibid.*, p. 116.

¹³²⁷ Žr. Briuselio rankraščio publikaciją: *Ibid.*, p. 84–85.

XIV lentelė. Analisto Sakso 1009 m. žinutės palyginimas su Titmaro kronikos Briuselio rankraščiu

Analisto Sakso tekstas ¹³²⁸
<p>hic <u>beatus</u> martir <u>bruno</u> ex <u>genere</u> <u>clarissimo</u> editus sed diuina miseratione <u>pre</u> ceteris <u>parentibus</u> suis <u>inter</u> <u>filios</u> <u>dei</u> <u>dilectus</u>. <u>Hic</u> ab <u>ida</u> <u>uenerabili</u> <u>matre</u> <u>sua</u> <u>unice</u> <u>dilectus</u> <u>magisterio</u> <u>geddonis</u> <u>philosophi</u> <u>traditus</u> <u>est</u>. <u>et</u> <u>omnia</u> <u>quibus</u> <u>indigebat</u> <u>cum</u> <u>habundantia</u> <u>ei</u> <u>prebebantur</u>. Qui <u>cum</u> malne ad <u>scolam</u> ire debuisset. <u>antequam</u> ab <u>hospicio</u> <u>exiret</u>. <u>ueniam</u> <u>petiit</u> <u>et</u> <u>sociis</u> <u>ludentibus</u> <u>in</u> <u>oratione</u> <u>ipse</u> <u>fuit</u>. <u>Otio</u> <u>nelgocium</u> <u>preposuit</u> <u>et</u> <u>sic</u> <u>fructificans</u> <u>ad</u> <u>malturitatem</u> <u>peruenit</u>. <u>Ad</u> <u>ottonem</u> <u>inperatorem</u> <u>iii</u> <u>diu</u> <u>desideratus</u> <u>uenit</u> <u>quem</u> <u>non</u> <u>longe</u> <u>post</u> <u>deserens</u> <u>solitariam</u> <u>uitam</u> <u>quelsiuit</u> <u>et</u> <u>de</u> <u>opere</u> <u>manuum</u> <u>suarum</u> <u>uiuelbat</u>. <u>Regnante</u> <u>autem</u> <u>ii</u> <u>heinrico</u> <u>merslburh</u> <u>ueniens</u> <u>benedictionem</u> <u>episcopalem</u> <u>cum</u> <u>licentia</u> <u>domni</u> <u>pape</u> <u>ab</u> <u>eo</u> <u>petiit</u> <u>et</u> <u>eius</u> <u>iussu</u> <u>ab</u> <u>archiepiscope</u> <u>thaginone</u> <u>consecrationem</u> <u>et</u> <u>quod</u> <u>ipse</u> <u>huc</u> <u>detulit</u> <u>pallium</u> <u>ibidem</u> <u>suscepit</u>. <u>De</u> <u>hinc</u> <u>ob</u> <u>lucrum</u> <u>animalrum</u> <u>laborem</u> <u>grandis</u> <u>et</u> <u>diuerse</u> <u>uie</u> <u>subliit</u>. <u>castigans</u> <u>et</u> <u>crucians</u> <u>corpus</u> <u>suum</u> <u>inledia</u> <u>et</u> <u>uigiliis</u>. <u>Multa</u> <u>a</u> <u>bolizlao</u> <u>aliisque</u> <u>diuitibus</u> <u>bona</u> <u>suscepit</u>. <u>que</u> <u>mox</u> <u>eclésiis</u> <u>et</u> <u>familiaribus</u> <u>suis</u> <u>et</u> <u>pauperibus</u> <u>nil</u> <u>sibi</u> <u>retinendo</u> <u>diuisit</u>. <u>Duodecimo</u> <u>anlno</u> <u>sue</u> <u>inclite</u> <u>conuersionis</u> <u>ad</u> <u>pruciam</u> <u>pergens</u> <u>steriles</u> <u>eius</u> <u>agros</u> <u>semine</u> <u>diuino</u> <u>felcundare</u> <u>studebat</u> <u>sed</u> <u>spinis</u> <u>pullulantibus</u> <u>horrida</u> <u>non</u> <u>poterant</u> <u>facile</u> <u>molliri</u>. <u>Cum</u> <u>igitur</u> <u>in</u> <u>confinio</u> <u>ruscie</u> <u>et</u> <u>litue</u> <u>predicaret</u> <u>primo</u> <u>ab</u> <u>incolis</u> <u>prohibetur</u> <u>et</u> <u>plus</u> <u>eluuangelizans</u> <u>capitur</u>. <u>et</u> <u>amore</u> <u>xristi</u> <u>qui</u> <u>eclésie</u> <u>caput</u> <u>est</u> <u>XVI</u> <u>kl.</u> <u>martii</u> <u>mitis</u> <u>ut</u> <u>agnus</u> <u>decollatur</u> <u>cum</u> <u>XVIII</u> <u>sociis</u> <u>suis</u>. <u>Quorum</u> <u>corpora</u> <u>insepulta</u> <u>iacuerunt</u> <u>quo</u> <u>ad</u> <u>usque</u> <u>bolizlaus</u> <u>id</u> <u>comperiens</u> <u>ipsa</u> <u>mercatus</u> <u>est</u> & <u>domui</u> <u>sue</u> <u>futurum</u> <u>solatium</u> <u>adquisiuit</u>. <u>Pater</u> <u>eiusdem</u> <u>antistitis</u> <u>longe</u> <u>post</u> <u>infirmatus</u> <u>ut</u> <u>ipse</u> <u>narrauit</u> <u>precepto</u> <u>fili</u> <u>monachicum</u> <u>habutum</u> <u>suscepit</u>.</p>

Revizuodami K. Nasso teiginis, Analisto Sakso 1106 m. ir Magdeburgo analų 1009 m. brunoninių tekstų sugretinamą pateikiame XV lentelėje. Pabrauktu tekstu išryškiname pažodžiui ar beveik pažodžiui kompiliuotą Titmaro Merzeburgiečio kronikos tekstą, dvigubu pabraukimu dar pažymėdami žodžius, rodančius, kad naudotasi pirmąja kronikos redakcija (Dresdeno rankraštis)¹³²⁹. **Pusjuodis** šriftas žymi vietas, paimtas (tiesiogiai ar netiesiogiai) iš Kvedlinburgo analų. Revizuodami K. Nasso nuostatą, kad Ninburgo (Bergès) analais buvo naudotasi ir *Magdeburgo arkivyskupy darbuose*, lentelėje pateikiame ir šio šaltinio ištraukas. Pagal *Darbu A* redakcijos tekstą (žr. XV lentelės 1-oji pozicija) yra sunumeruoti visų brunoninių pasakojimų siužetai.

¹³²⁸

BnF, Lat. 11851, fol. 123^r–123^v; taip pat *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, p. 311–312.

¹³²⁹

Žr.: SLUB, Mscr.Dresd.R.147, fol. 138^r–138^v. Taip pat žr.: *1009 metai*, p. 82, 84.

XV lentelė. Ninburgo (Bergès) analų recepcija

Šaltinis	Tekstas
1. Magdeburgo arkivyskupų darbai, cap. 15	[1] Secundum quoque Brunonem cognomento Bonifacium [2] prius quidem sancti Mauritij Magdelburgk canonicum. [3] Postea vero in palatio regio assumptum [4] sed fugilentem cum delicijs suis seculum vt sibi lucri faceret christum sicque apud Italie heremum cum beatis consocijs Benedicto atque Ioanne in monachilca religione perfectissime conuersatum. [5] Deinde a Romano pontifice ad regem Heinricum et eundem Archiepiscopum directum consecrauerat Archipresulem gentium eique quod apostolico detulit circumposuerat pallium [6] qui post hec signis clarus [7] pro deo ab ipsis gentibus cum suis est martirisatus sicut indicat liber gestorum eius veraci relatione conscriptus. [8] Iste beatus sicuti premisimus de Castro Querfort fuit oriundus pater eius Bruno dicebatur mater Yda frater Geuelhardus.
2. Magdeburgo arkivyskupų darbai, cap. 10	[1] Cuius consodalis sanctus Bruno qui et Bonifacius nobilitate et meritis illi per omnia simillimus dum passionem et actus ipsius scribendo miratus est ipse nichilominus [5] Archiepiscopus gentium [7] pari agonis triumpho subsequeretur in confinio Rusie et Litue regionum laureatus est.
3. Analistas Saksas 1009	[1] Sanctus bruno qui et bolnifacius [5] archiepiscopus gentium [2] primum canonicus sancti mauricii in magdaburh [7] <u>XVI kl. marci</u> martir inclitus celos petiit . [8] Pater huius bruno dicebatur mater ida frater uero eius geuehardus dicebatur. Gebehardus genuit burchardum et idam Burchare ... (ras.) genuit geuehardum patrem conradi archiepiscopi magdaburgensis ida peperit gebehardum. patrem lotharii inperatoris.
4. Analistas Saksas 1106	ortus ex cognatione [1] sancti brunonis qui cognominabatur bonifacius [2] <i>primo canonicus sancti mauricii in magedalburch.</i> [4] <i>Deinde monachicum habitum suscipiens</i> [5] <i>tempore inperatoris heinrici secundi babenbergensis eclesie constructoris <u>ad mersburch</u> <u>ueniens benedictionem cum licentia domni papae episcopalem ab eo petiit. et eius iussu ab archiepiscopo</u> magdaburgensi <u>taginone consecrationem et quod ipse detulit pallium ibidem suscepit.</u> [7] <u>Dehinc in xii conuersionis ac inclite conuersionis sue anno ad pruciam pergens steriles hos agros seimine diuino studuit fecundare. Sed spinis pullulantibus horrida non potuit facile molliri. Tunc in confinio predictae regionis et rus cie et litue cum predicaret primo ab incolis prohibetur et plus euuangelizans capitur. deinde a paganis manibus ac pedibus precis ac tandem capite plexus cum suis cum suis xxiiii inclitus martir xvi kl. marcii celos petiit.</u> [8] Pater huius episcopi et martiris bruno dicebatur mater ida. frater gebelhardus. Gebehardus genuit Burchardum et idam. Burchardus genuit gebehardum patrem conradu magedaburgensis episcopi et ... magdaburgensis comitis. Ida peperit ge behardum patrem lotharii siue liuderi dulcis postea inperatoris.</i>
5. Magdeburgo analai 1009	[1] Sanctus Bruno archiepiscopus, qui et Bonifacius, [2] primum canonicus Sancti Mauricii in Magdeburch, [4] deinde monachicum habitum suscipiens, [5] tempore istius cesaris <u>Merseburch venit, benedictionem episcopalem cum licentia domni papae ab eo petens, eiusque iussione ab archiepiscopo Taginone consecrationem, et quod ipse detulit pallium ibidem suscepit.</u> [7] <u>Dehin 12. conuersionis ac conuersionis suae anno in Pruciam pergens, steriles agros semine diuino studuit fecundare, set spinis pullulantibus, horrida non potuit facile molliri. Tunc in confinio predictae regionis Rusciae et Lituae cum predicaret, primo ab incolis prohibetur, set plus ewangelizans capitur; deinde a paganis primo manibus ac pedibus precis tandem capite plexus cum socijs suis numero 18, 7. Idus Marcii martir inclitus coelos petiit.</u> [8] Pater prefati episcopi Bruno dicebatur, mater Ida, frater Geuehardus. Geuehardus genuit Burchardum et Idam, Burchardus genuit Geuehardum, patrem Counradi Magdeburgensis archiepiscopi. Ida vero genuit Geuehardum comitem, patrem Lotharii imperatoris.

K. Nasso nuostata nekelia prieštaravimų žiūrint į 1106 m. Analisto Sakso kronikos¹³³⁰ ir 1009 m. Magdeburgo analų¹³³¹ pasakojimus (žr. XV lentelės 4-osios ir 5-osios pozicijos [7], sutapimai yra pažymėti *kursyvu*), rodančius bendrą abiejų pasakojimų šaltinį. Tačiau Magdeburgo analisto pasakojimas išsiskiria kitokiu Kvedlinburgo analų žinutės¹³³² panaudojimu¹³³³ nusakant šv. Brunono misijos baigtį. *Data martyrii* čia yra nurodyta kovo 9-oji, teisingai perteiktas palydovų skaičius (XVIII). Pateikiama ir kitaip recipuota *locus martyrii*: „minėto krašto Rusijos ir Lietuvos pasienyje“ (*in confinio predictae regionis Rusciae et Lituae*), t. y. Titmaro Prūsija čia virto Rusija.

Analisto Sakso kronikos raštininkas sukompiluoja abi (Titmaro ir Kvedlinburgo analų) sienas į vieną. Taip gaunama šv. Brunono žūties lokalizacija „minėto regiono ir Rusijos ir Lietuvos pasienyje“ (*in confinio predictae regionis et ruscie et litue*)¹³³⁴. Istoriografijoje priimta tokį *trigubą* pasienį matyti ir Magdeburgo analų tekste¹³³⁵. Tačiau taip matant reikia padėti kablelį. Šiuo atveju nei *MGH* publikacijoje¹³³⁶, nei K. Nasso studijoje¹³³⁷ šis kablelis nėra dedamas. Aišku, nepamatę analų rankraščio negalime teigti, kad nėra vienokiu ar kitokiu pažymėta būdu atskirtis tarp *predictae regionis* ir *Rusciae*. Šiuo atveju galime tik pasiremti šaltinio publikacijose fiksuojamo kablelio nedėjimu. O tai jau yra ne tas pats, kas pas Analistą Saksą (1106) Prūsijos–Rusijos–Lietuvos pasienis.

Aprašant šv. Brunono nužudymo būdą, tiek 1106 m. Analisto Sakso pasakojime, tiek Magdeburgo analų 1009 m. žinutėje pavartotas *ekehardiškasis* rankų ir kojų, o po to ir galvos nukirtimas. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tai nėra tiesioginės informacijos perėmimas nei iš Viurcburgo, nei

¹³³⁰ BnF, Lat. 11851, fol. 212^v. Taip pat žr.: *1009 metai*, p. 116.

¹³³¹ *Ibid.*, p. 120.

¹³³² Žr. išn. 1.

¹³³³ Dėl Kvedlinburgo analų recepcijos Magdeburgo analuose žr.: Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 97–109; Giese M. *Einleitung*, S. 282–289.

¹³³⁴ Plg. Gudavičius E. Priartėjant prie tolimos ir miglotos epochos, p. 311–313; *Idem. Los caprichos. Du tūkstantis devintieji*, HDP, § 5b. Slavai ir rusai.

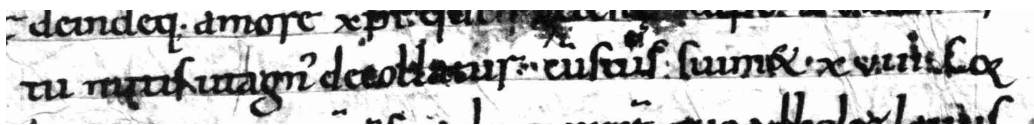
¹³³⁵ Žr. išn. 21; taip pat, pvz.: Białuński G. *Misja prusko-litewska*, s. 107.

¹³³⁶ *Annales Magdeburgenses // MGH SS*, T. 16, 1859, p. 164.

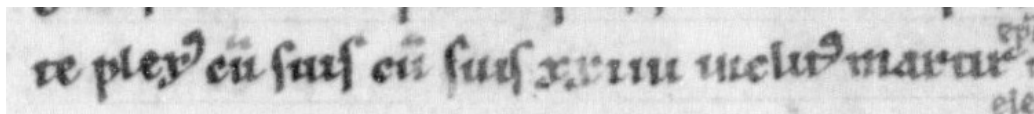
¹³³⁷ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 165.

Frutolfo / Ekehardo kronikos¹³³⁸. Pastarųjų „manibus pedibusque abscissis“ čia yra perteikiama kaip „manibus ac pedibus precis“ (žr. XV lentelės 4-ąją ir 5-ąją pozicijas [7]), o identiškas jos pateikimas abiejuose šaltiniuose rodo, kad tai jau buvo padaryta Ninburgo (Bergès) analuose.

Sudėtingesnis ir kol kas istoriografijoje nerastas sprendimas – kaip paaiškinti 18-os šv. Brunono palydovų paskutinėje jo misijoje, fiksuotų tiek Kvedlinburgo analuose, tiek ir Titmaro kronikoje, virtimą 24 (xxiiii) (žr. XV lentelės 4-ąją poziciją [7]). Čia mes pabandysime hipotetiškai pasvarstyti vieną iš galimų paaiškinimų. Analisto Sakso rankraštyje ši vieta yra užrašyta kaip „cum suis cum suis xxiiii“ (žr. III iliustraciją; plg. su Magdeburgo analų *cum sociis suis numero 18*). Titmaras savo kronikoje vartoja žodį *suimet*, taip Dresdeno rankraštyje (t. y. I redakcija) randame „cum suis (Titmaro koreguota į *sociis*) suim&. xv.iii.“ (žr. II iliustraciją). Atkreiptinas dėmesys, kad raštininkas (B), rašęs pasakojimą apie šv. Brunoną, ypač rašydamas s (j), l, h, d, t, spaudęs plunksną. Daugelis tokių raidžių fragmentų pergamente yra „persigėrusios“ į kitą pusę¹³³⁹. E. Gudavičius netgi kėlęs xviii perskaitymo xviii galimybę¹³⁴⁰.

II iliustracija. Titmaro kronikos Dresdeno rankraščio fragmentas (138^v)

III iliustracija. Analisto Sakso rankraščio 1106 m. žinutės fragmentas (212^v)

Du kartus Paryžiaus rankraštyje parašytas „cum suis“ mums leidžia kelti atsargų klausimą, ar 24 palydovų padarymas iš 18 negalėtų būti Titmaro

¹³³⁸ 1009 metai, p. 100, 104; Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 166.

¹³³⁹ Spalvotą faksimilę Titmaro kronikos brunoninio teksto žr.: *Der heilige Brun von Querfurt*, 2009, S. 58, 62.

¹³⁴⁰ Gudavičius E. Titmaro Merzeburgiečio kronikos, p. 19, 21.

kronikos rankraščio taisytos ir *priterliotos* vietos perskaitymo išdava. Titmaro „cum suis (sociis *corr. T*) suime&. xviii.“ buvo perskaityta kaip „cum suis cum suis xxiiii“, iš Titmaro taisymo ir „suim&“ padarant „cum suis x“.

Atskiru klausimu lieka K. Nasso *Magdeburgo arkivyskupų darbų* brunoninių žinučių priskyrimas tam pačiam X šaltiniui (t. y. Ninburgo (Bergès) analams)¹³⁴¹. Jau nagrinėdami hagiografinės legendos klausimą (žr. II d., 1.2.1. *Magdeburgo arkivyskupų darbų* redakcijų klausimas), esame parodę, kad šiame šaltinyje esančius visus brunoninius pasakojimus *sumuoti* į vieną tekstą (ar pasakojimą) nėra teisinga.

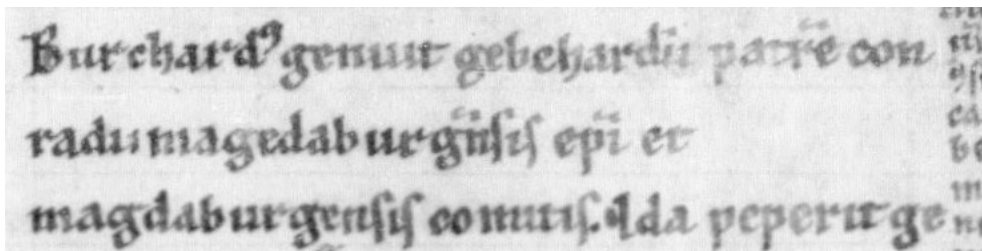
Dar H. Kauffmannas yra iškėlęs Titmaro kronikos informacijos naudojimą pasakojime su *liber gestorum*¹³⁴². Merzeburgo vyskupo kronikos pėdsakai yra išvelgiami XV lentelės 1-osios pozicijos [5] siužete, t. y. pasakojime apie šv. Brunono tapimą pagonių (*genčių*) arkivyskupu. Šis siužetas Analisto Sakso 1106 m. ir Magdeburgo analų 1009 m. įrašuose perteikiamas beveik pažodžiui kompiliuojant Titmaro kroniką (4-oji ir 5-oji poz. [5]). Skirtingai fiksuojama ir informacija apie šv. Brunono vienuoliškąjį laikotarpį. *Magdeburgo arkivyskupų darbuose* tai išplėtota į detalų pasakojimą apie šventojo gyvenimą Italijos ereme (1-oji poz. [4]), o Analisto Sakso 1106 m. ir Magdeburgo analų 1009 m. pasakojimuose turime trumpą įrašą, kad „po to tapęs vienuoliu“, prieš tai paminėjus buvus Brunoną Šv. Mauricijaus Magdeburge kanauninku (4-oji ir 5-oji poz. [4], [2]). Pastaroji informacija yra ir *Magdeburgo arkivyskupų darbuose* (1-oji poz. [2]), bet jos nerasime Titmaro pasakojime¹³⁴³. Dar daugiau – minėtuose XII a. pasakojimuose yra praleista jungiamoji (kanauninko ir vienuolio) šv. Brunono biografijos detalė – jo priėmimas į karaliaus (Otono III) dvarą (1-oji poz. [3]). Skirtingai detaliai pateikiama šv. Brunono giminės genealogija. *Magdeburgo arkivyskupų darbuose* apsiribota tėvu, motina ir broliu, fiksuojant kilmę iš Kverfurto (1-oji poz. [8], žr. taip pat VIII lentelę), o Analisto Sakso ir Magdeburgo analisto užrašytoje genealoginėje informacijoje pastarojo akcento nėra, tačiau jos yra

¹³⁴¹ Nass K. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, S. 166–167.

¹³⁴² Kavffmann H. [Įvadas] *Vita et passio sancti Brvnonis*, s. 1355.

¹³⁴³ *1009 metai*, p. 82.

praplėstos iki imperatoriaus Lotaro (1125–1137) (4-oji ir 5-oji poz. [8], plg. I priedą). Į šią genealogiją reikia pažvelgti detaliau. Lyginant prie 1009 m. Analisto Sakso kronikoje (kaip ir Magdeburgo analuose) pateikiamą genealoginę informaciją su 1106 metų, pastarojoje matomas papildymas, t. y. pridedamas *magdaburgensis comitis*, paliekant vietos įrašyti vardui (žr. IV iliustraciją). Prie 1009 m. šv. Brunono giminės genealogija baigiasi Magdeburgo arkivyskupo Konrado (mirė 1142) fiksavimu, kuris buvo konsekruotas 1134 m. birželio 29 dieną¹³⁴⁴. 1106 m. žinutėje fiksuojamas jau ir jo brolis, 1136 m. pradžioje tapęs Magdeburgo burggrafu¹³⁴⁵, tačiau neminimas jo vardas.

IV iliustracija. 1106 m. žinutėje *magdaburgensis comitis* fiksavimas (212^v)

Šią *genealoginę* istoriją Analisto Sakso kronikoje reikia lyginti su prie 1040 m. joje pateikiama Bambergo vyskupo Henriko Suidgero (Henricus Suitgerus, 1046–1047 m. kaip popiežius Klemensas II) genealogija¹³⁴⁶. Joje galima rasti brolius Magdeburgo arkivyskupą Konradą ir burggrafą Burchardą¹³⁴⁷. Kalbėdamasnt apie šį siužetą K. Nassas jį taip pat bando priskirti prie neišlikusių Ninburgo (Bergès) analų¹³⁴⁸. Tuomet kyla klausimas, kaip suderinti 1009, 1040, 1106 m. genealoginę informaciją? Be to, kaip paaiškinti iš karto po būsimo popiežiaus genealogijos einantį sakinį „Nunc ad cronica redeamus“¹³⁴⁹? Jis, mūsų nuomone, suponuoja svarstymą apie

¹³⁴⁴ Die Reichschronik des Annalista Saxo, p. 597. Taip pat žr.: Lötze H. Die Burggrafen von Magdeburg, S. 22.

¹³⁴⁵ Die Reichschronik des Annalista Saxo, p. 601; Lötze H. Die Burggrafen von Magdeburg, S. 24.

¹³⁴⁶ BnF, Lat. 11851, fol. 155^v; Taip pat žr.: Die Reichschronik des Annalista Saxo, p. 383–384.

Apie Klemensą II žr.: Elze R. Clemens II. // NDB, Bd. 3, 1957, S. 281–282.

¹³⁴⁷ BnF, Lat. 11851, fol. 155^v; Taip pat žr.: Die Reichschronik des Annalista Saxo, p. 384.

¹³⁴⁸ Ibid., p. 383 išn. 10.

¹³⁴⁹ Ibid., p. 384; BnF, Lat. 11851, fol. 155^v.

disponavimą visai kitokiu šaltiniu nei analai ar kronika. Taigi manytume, kad Magdeburgo šaltiniuose fiksuojama šv. Brunono giminės genealogija turi savarankišką pobūdį. Ji buvo atnaujinama, pildoma *šviežia* informacija.

Grįžtant prie *Magdeburgo arkivyskupų darbų* ir jų X šaltinio, kurį K. Nassas identifikuoja su Ninburgo (Bergès) analais, pastarųjų pėdsakus galime išvelgti brunoninėje žinutėje prie arkivyskupo Adalberto laikų (XV lentelės 2-oji poz.), kur atsiranda *titmariškai kvedlinburginis* pasienis (*in confinio Rusie et Litue regionum*).

Apibendrinami galime pasakyti, kad XII a. Magdeburgo šaltiniuose pastebimi keli Kvedlinburgo ir Titmaro pasienio kompiliavimo variantai, t. y. pasirenkamas Kvedlinburgo analų variantas (Prūsijai virstant Rusija) arba sukuriamas trigubas pasienis (Prūsija, Rusija ir Lietuva).

2.2. Prūsija ir 1008-ieji

Kvedlinburgo analų Rusijos–Lietuvos pasienį Titmaras jau koregavo į Rusijos–Prūsijos pasienį, pakeisdamas Lietuvą į Prūsiją. Nuo XI a. II pusės¹³⁵⁰ brunoniniuose šaltiniuose atsiranda *locus martyrii* vien tik Prūsija. Taip įvykį lokalizuoja Viurcburgo kronika, Šv. Albano vienuolyno Maince analai, Frutolfo / Ekehardo kronika, Šteterburgo analai, Kelno karališkoji kronika, Disibodenbergo ir Verdeno Šv. Pauliaus vienuolyno analai, Halberštato vyskupų darbai, Burchardo iš Ursbergo kronika, Magdeburgo *Schöppenchronik*. Seniausia iš šių šaltinių yra Viurcburgo kronika, *data martyrii* fiksuojanti 1009-uosius. Taip šv. Brunono žūtį datuoja ir Šv. Albano vienuolyno analai (žr. I d., 1.2. *Benediktiniškoji* tradicija). Tačiau jau Frutolfo / Ekehardo kronikoje randame 1008 metus. Taigi, pažiūrėkime detaliau, kaip ir kodėl 1009 metai virsta 1008-aisiais.

¹³⁵⁰ Priimant Viperto rankraščio surašymo laiką, o ne šio pasakojimo datavimo *grindimą* XI a. 3 dešimtmečiu, argumentuojant tai tik Viperto „istoriškumu“, t. y. laikant jį šv. Brunono paskutinės misijos dalyviu, – žr. II d., 1.1.3. Paskutinė šv. Brunono Bonifaco misija.

Visa Viurcburgo kronika yra išlikusi viename XI a. paskutinio ketvirčio rankraštyje, kuris priklausė Bambergo Michelsbergo vienuolynui¹³⁵¹, o šiandien saugomas Karlsrūhės Badeno bibliotekoje¹³⁵². Ši analų struktūrą turinti kronika, nušviečianti įvykius nuo pasaulio sutvėrimo iki 1057 m., buvo surašyta Bamberge. *Chronicon Wirziburgense* buvo pavadinta manant, kad dėl joje įkompiliuotos Viurcburgo vyskupų katalogo informacijos (nuo 751 iki 1046 m.) ji ir buvo sukurta Viucburge¹³⁵³. Ilgą laiką manyta, kad šios kronikos pagrindinis šaltinis buvo *Chronicon Suevicum universale* (ar *Epitome Sangallensis Hermanni Augiensis*). Tačiau Rudolfui Pokorny Prancūzijos nacionalinėje bibliotekoje atradus anoniminės kronikos rankraštį (Collection Duchesne, cod. 49), paaiškėjo, kad Viurcburgo kronika yra papildyta vad. *Chronicon Duchesne* redakcija¹³⁵⁴. Ją rašant, kaip ir *Chronicon Suevicum universal*, naudotasi benediktinų vienuolyno Reichenau (Bodeno ež. saloje) medžiaga (iki 1043 m.) ir kitais šaltiniais (1044–1057). Įvykiai juose dažniausiai datuojami nurodant valdovo valdymo metus. krikščioniškoji era naudota valdovų valdymo pradžiai nusakyti¹³⁵⁵.

Toks kronikos nuorašas ir papuolė pas Viurcburgo kronikos autorių, kuris ją papildė sava informacija, pridėdamas Viurcburgo vyskupų valdymo duomenis, taip pat Kvedlinburgo analų informaciją¹³⁵⁶. Tarp penkių išskirtų *kvedlinburginių* Viurcburgo kronikos įrašų R. Pokorny nurodo ir žinias apie šventųjų Adalberto ir Brunono kankiniškas mirtis¹³⁵⁷, kurių viena datuojama vienuoliktais Otono III valdymo metais, kita yra prie aštuntų Henriko II

¹³⁵¹ Schmale-Ott I. Einleitung, S. 17. Karlsrūhės rankraštyje (fol. 153^r) yra įrašas *codex sancti Michelis monasterii prope Babenberg*.

¹³⁵² Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, K 504 (olim 36), fol. 171^r–186^v. Preiga: <<http://digital.blb-karlsruhe.de/blbhs/content/titleinfo/1161183>>. Kodekso aprašas: Bresslau H. Bamberger Studien // NA, Bd. 21, 1896, S. 226–234; *Die Handschriften der Badischen Landesbibliothek in Karlsruhe*. Bd. 1: Geschichte und Bestand der Sammlung, von W. Brambach. Wiesbaden, 1970, S. 92–94. Taip pat yra išlikę fragmentas: Bamberg, Staatsbibliothek, Patr. 64, fol. 147^r–149^v, XII a. pask. ketv., 314–724 m. fragmentas.

¹³⁵³ Duch A. Eine verkannte Handschrift des Chronicon Wirziburgense // DA, Bd. 8, 1951, S. 193; *1009 metai*, p. 99; Pokorny R. Das Chronicon Wirziburgense, seine neuaufgefundene Vorlage und die Textstufen der Reichenauer Chronistik des 11. Jahrhunderts // Ibid., Bd. 57, 2001, S. 67.

¹³⁵⁴ Ibid., S. 71, 81.

¹³⁵⁵ Ibid., S. 74–75.

¹³⁵⁶ Ibid., S. 73, 476, 487–489; Giese M. Eileitung, S. 271.

¹³⁵⁷ Pokorny R. Das Chronicon Wirziburgense, S. 73–74, išn. 34; Giese M. Eileitung, S. 272.

valdymo metų (žr. XVI lentelę). Otonas atėjo į valdžią 984 m.¹³⁵⁸, taigi vienuoliktieji jo valdymo metai yra 994 m. Henrikui II pradėjus valdyti 1002-aisiais, aštuntieji jo valdymo metai yra 1009 metai. Beje, prie pastarojo valdovo Bambergo kronikininkas nenurodo *Annus Domini (Viešpaties metų)*, kaip tai yra padaryta prie Otono III ar Otono II. Čia jis apsiriboja nurodydamas tik Henriko valdymo trukmę: 23 metai 2 mėnesiai¹³⁵⁹.

XVI lentelė

Poz.	Viurcburgo kronika ¹³⁶⁰	Kvedlinburgo analai ¹³⁶¹
1.	XI. <u>Sanctus Adalbertus episcopus de praga ciuitate a prucis martyrio coronatur.</u>	DCCCCXCVI. [...] <u>Adalbertus episcopus de Praga civitate a Prucis glorioso martyrio 9. Calend. Mai coronatur.</u>
2.	VIII. <u>Brun episcopus & monachus a prucis multis suppliciis afflictus et manibus pedibusque abscisis postremo capite plexus celos petiit;</u>	MIX. [...] Sanctus <u>Bruno</u> qui cognominatur Bonifacius <u>archepiscopus et monachus</u> , XI. suæ conuersionis anno in confinio Rusciæ et Lituæ à paganis <u>capite plexus cum suis XVIII, VII. Id. Martij petijt coelos.</u>

Taigi, pagal Viurcburgo kroniką, šv. Adalbertas nužudomas prūsų 994 m., o šv. Brunonas 1009-aisiais. Lyginant šios kronikos informaciją su Kvedlinburgo analais, pirmojo kankinio mirties data nurodyta skirtinga, suklysta buvo abiejuose šaltiniuose¹³⁶², o šv. Brunono *data martyrii* sutampa ir ji yra teisinga.

Tačiau, recipuojant Kvedlinburgo analų tekstą, Adalberto žinutė buvo perteikta beveik pažodžiui, eliminuotas tikslus kankinystės datavimas (9. Calend. Mai) (žr. XVI lentelės 1-ąją poz.). Kitaip buvo pasielgta su šv. Brunonu. Čia ne tik atsisakyta konkrečių faktų nurodymo (XI atsivertimo metai, 18 palydovų, datavimo VII. Id. Martii), neperimtas jo vienuoliškasis vardas, bet ir pakeista *locus martyrii* (žr. XVI lentelės 2-ąją poz.). Rusijos–Lietuvos pasienis, kaip ir kankinio Adalberto žinioje, padaromas Prūsija,

¹³⁵⁸ Karlsruhe, K 504, fol. 184^r: „Annus Domini dcccc lxxx iii. Otto tercius otthonis secundi filius admodum puer, annis xviii“.

¹³⁵⁹ Ibid.: „Heinricvs dux baioarię rex effectus ann. xx iii. m. ii“.

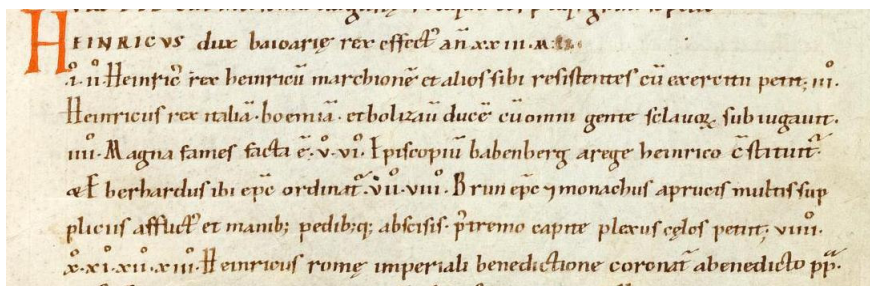
¹³⁶⁰ Ibid., fol. 184^r.

¹³⁶¹ SLUB, Mscr.Dresd.Q.133, fol. 23^v.

¹³⁶² Adalbertas Prahieškis buvo nužudytas 997 m.

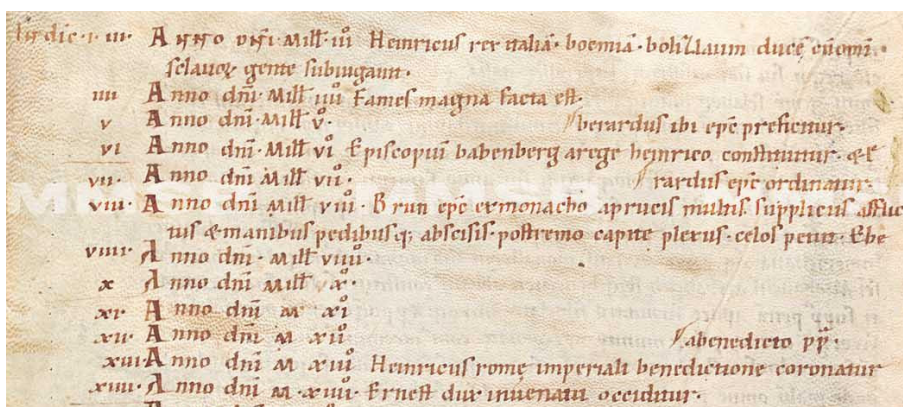
galbūt turint mintyse ir šv. Brunoną kaip Prūsijos kankinio Adalberto sekėją. Dar daugiau, Kvedlinburgo analų išsireiškimas *capite plexus* Viurcburgo kronikoje stilistiškai išplečiamas į tradicinį šventųjų *truncatio membrorum*¹³⁶³.

Taip atsiranda nauji pasakojimo elementai: misionierius patyręs daugybę prūsų kankinimų, nukirtus rankas ir kojas, o galiausiai ir galvą, nukeliavo į dangų.

IV iliustracija. Viurcburgo kronikos fragmentas su *brunonine* žinia (fol. 184^r)

Identiška informacija pateikiama ir XI a. pab. Michelsbergo benediktinų vienuolyne Bamberge (Frankonija) surašytoje Frutolfo kronikoje (plačiau apie šios žinios sklaidą žr. I d., 1.2. *Benediktiniškoji* tradicija). Tačiau čia ji datuojama 1008 Viešpaties metais. Šis kronikininkas susipainioja prie Henriko II valdymo pradžios (šv. Adalberto kankinystę jis datuoja taip pat, kaip ir Viurcburgo kronikininkas¹³⁶⁴).

V iliustracija. Frutolfo / Ekehardo kronikos fragmentas (Prahos nacionalinis muziejus, XVII D 25, XII a. II p., fol. 199^v)

¹³⁶³ Babij P. Sposoby zabijania chrześcijan przez pogańskich Słowian Zachodnich w świetle wydarzeń 1066 roku // *Religia ludów Morza Bałtyckiego. Stosunki polsko-duńskie w dziejach*, red. M. Franz, M. Bogacki, Z. Pilarczyk. Toruń, 2010.

¹³⁶⁴ Žr., pvz., *Knihovna Národního muzea v Praze*, XVII D 25, fol. 198^v; BnF, Lat. 4889, XII a. II p., fol. 197^v.

Prisiminkime, kad būtent prie šio valdovo Viurcburgo kronikoje nenurodyti *Annus Dominus* metai. Viurcburgo kronikos, skaičiuojančios įvykius pagal karalių (imperatorių) valdymo metus, pirmi (I) Henriko metai sutapatinami su *Anno Dominicae Incarnationis Millesimo I*, toliau chronologiškai dėlioiant įvykius, šv. Brunono kankinystė datuojama VIII, šalia užrašant *Anno Dominicae Incarnationis Millesimo VIII*¹³⁶⁵. Taip 1009-ieji tampa 1008 metais.

¹³⁶⁵ *Frutolfi et Ekkehardi Chronica*, p. 48, 50, 52.

IŠVADOS

Tyrimo metu buvo išskirtos trys šv. Brunono Bonifaco pažinimo tradicijos: 1. Kamalduliškoji, 2. Benediktiniškoji, 3. Kverfurto, arba lokalinė.

1. Kamalduliškoji pažinimo tradicija: 1) šv. Brunono Bonifaco *kamalduliškoji* pažinimo tradicija XIV–XVI a. formavosi remiantis Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimu ir šv. Bonifacas galėjo būti pažintas per šv. Romualdą. Todėl XIV–XVI a. šv. Bonifaco gyvenimo ir kankinystės istorija yra įkomponuojama į jo mokytojo šv. Romualdo gyvenimą; 2) pirmuoju rankraštiniu šv. Bonifaco gyvenimo ir kankinystės istorijos pateikėju reikia laikyti XIV a. septintojo–aštuntojo dešimtmečių sandūroje Petro Natalio sudarytą *Catalogus sanctorum*, o pirmasis išspausdintas šio šventojo gyvenimo aprašymas yra 1484 m. Niurnberge išėjusiame Antonino iš Florencijos veikale *Summa historialis, sive Chronicon*; 3) Petro Natalio šv. Bonifacui suteiktas Bosnijos (arki)vyskupo įvardijimas įsitvirtina pasakojime apie šį šventąjį iki pat XVIII a. I pusės; 4) Šv. Bonifaco gyvenimo pateikėjai Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimą perteikdavo savais žodžiais, sutrumpindavo, interpretuodavo. Todėl atsirado šio šventojo paskutinės misijos geografinių interpretacijų, iš kurių vyraujanti – atskirų Damiano „geografinių taškų“ sujungimas į vieną – rusų / Rusijos – „tašką“, eliminavus šv. Adalberto siužetą, o „atsivertusius slavus“ padarius rusais ar Rusija; 5) nežinant šv. Bonifaco mirties datos, XVI a. egzistavo dvi skirtingos šv. Bonifaco paminėjimo dienos: kamalduliai minėjo šį kankinį rugsėjo 4 d., likusioje Europos dalyje formavosi *romualdiškoji* – birželio 19 d. – šventė. Pastarąją įtvirtintus naujajame *Romos martirologe* (1583), birželio 19-ąją perėmė ir kamalduliai.

2. Benediktiniškoji pažinimo tradicija: 1) Viduramžiais kanoniniu šv. Brunono pažinimo tekstu tapo ir visuotinai paplito Frutolfo / Ekehardo kronikos šv. Brunono žūties žinia, kurioje *locus martyrii* buvo Prūsija, *data martyrii* – 1008 m., o nužudymo būdas įvardijamas kaip rankų, kojų, o galiausiai ir galvos nukirtimas; 2) *ekehardiškoji* žinia paplito ir Saksonijoje, kur dar XII a. buvo

šv. Brunono žūties lokalizacijos *in confinio* su 1009 m., į kurią arba įkomponuotas minėtas nužudymo būdas, arba apskritai pakeičiama į Prūsiją ir 1008-uosius; 3) Viduramžiais išplitusi šv. Brunono *ekehardiškoji* žinia išlieka dominante XVI–XVII amžiuose. Šį vaidmenį jai užtikrina XIII a. Burchardo iš Ursbergo pasaulio kronika (kompiliavusi Ekehardo kroniką), kuri buvo daugiausia kartų XVI a. publikuotas brunonianos šaltinis; 4) XVI a. paplinta J. Trithemijaus paskleista (1494) nauja šv. Brunono paskutinės misijos interpretacinė detalė, kuri ilgam įsitvirtino šventojo biografijoje. Misionierius ir kankinys šv. Brunonas buvo pradėtas laikyti *rutėnų* arkivyskupu, žuvusiu 1008 m. Prūsijoje. Visuotinai tai įtvirtino naujasis *Romos martirologas* (1583), kuriame šv. Brunonui paminėti buvo sukurta dirbtinė *transliacio* data – spalio 15 diena.

3. *Lokalinė* (Kverfurto) tradicija: 1) ši tradicija tiek Viduramžiais, tiek ir Naujaisiais laikais koreliavo su Saksonijoje benediktiniškoje aplinkoje sklidusiu šventojo pažinimu. Neišlikusios šv. Brunono *Liber gestorum* pasakojimas, perteiktas *Halberštato vyskupų darbuose*, padėjo atsirasti savitai Kverfurto tradicijai, kuri geriausiai atsiskleidžia XVI a. II pusėje pradėtuose leisti Kverfurto mugėms skirtuose leidiniuose; 2) šv. Brunono itinere atsirado dvi misijos į Prūsiją (vienos jų palydovais tapo šventieji Benediktas ir Jonas), kurias „lydėjo“ dvi su Kverfurtu susijusios legendos: devynių vaikų (*Neunlingsage*) ir asilo pievos (*Eselswiese*). Pastaroji transformavosi iš XIII–XV a. Halberštato vyskupijoje paplitusios asilo pėdos legendos, fiksuotos Halberštato vyskupų darbuose bei *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimuose; 3) lokalinė (Kverfurto) tradicija perėmė benediktiniškosios tradicijos išplatintą *ekehardiškąją* žinią; 4) 1590 m. išėjusioje *Querfurtische Chronica C. Spangenberg* pirmą kartą buvo panaudota Kvedlinburgo analų 1009-ųjų žinutė, šventieji Brunonas ir Bonifacas pateikiamas kaip vienas. Tačiau šis leidinys darė poveikį tik paskutinės misijos datavimui.

4. Sudvejinto šventojo egzistavimo laikotarpis (XVI a. antra pusė–XVIII a. pradžia) ir šių šventųjų sujungimas į vieną: 1) Romos martirologe užfiksuoti du šventieji – Bonifacas prie birželio 19 dienos ir Brunonas prie spalio 15 dienos – oficialiai įtvirtino šv. Brunono Bonifaco gyvavimą dviejuose asmenyse, kuris pirmą kartą randamas *Magdeburgo Centurijose* (1567); 2) abiejų šventųjų misijų poveikslas pasipildo naujomis interpretacijomis: šv. Bonifaco misijos vaizdinyje iš Damiano šv. Adalberto siužeto atsiranda Prūsija; šv. Brunono misijos liudijime (nežinant Kvedlinburgo analų) A. Wiono 1595 m. įvesta Lietuva dviejų šventųjų koegzistavimo laikotarpyje tampa vienu iš šventojo paskutinės misijos „geografinių taškų“; 3) akstiną sujungti du šventuosius į vieną davė šaltinių su „Brunonas Bonifacas“ atradimas ir publikavimas. Pirmasis tai padarė benediktinas Jeanas Mabillonas (1707), remdamasis Paryžiuje saugomu Analisto Sakso kronikos rankraščiu.

5. Šv. Brunono Bonifaco pažinimas 1009-ųjų misijos geografinėje erdvėje (Lenkija, Lietuva, Prūsija): 1) Lenkijos–Lietuvos valstybėje įsitvirtina iš Vakarų Europos perimti du šventieji; 2) Šv. Bonifaco kankinystė LLV hagiografų yra arba nedatuojama, arba fiksuojami 977 m., t. y. *lapsus linguae*, atsiradusi iš C. Baronijaus *Bažnyčios analuose* prie 997 m. esančio pasakojimo apie paskutinę šventojo misiją. Šią klaidą, nurodydamas jau 997 m., ištaisė F. Jaroszewiczius (1767). Šv. Brunono, kaip ir Vakarų Europoje, kankinystės data nurodomi *ekehardiškieji* 1008-ieji; 3) abiejų šventųjų paskutinės misijos itinere įvedamas Lenkijos siužetas. Šv. Bonifaco siužete, net ir kompiliuojant Vakarų Europos hagiografinius pasakojimus (S. Szczygielskis kompiliavo G. Buceliną, K. Andrzejowskis – Æ. Ranbecką), eliminuojama visiškai Baltijos jūros regionui svetima Bosnija; 4) hagiografinėje literatūroje koegzistavę du šventieji išliko ir liturgijoje, kur jie įgavo skirtingas funkcijas. Šv. Bonifacas tapo Lenkijos karalystės globėju, o Prūsijos apaštalas šv. Brunonas buvo minimas tik Varmijos ir Sambijos vyskupijose; 5) liturgijoje abiejų šventųjų misijos buvo siejamos su Baltijos jūros regionu; 6)

Koreguotina W. Nowako pateikiama ankstyviausių brevijoriaus skaitinių apie šv. Brunoną data iš 1710 m. į 1676 m.; 7) Prūsijos raštijoje buvo žinomos visos trys šventojo pažinimo tradicijos. Pagal būdingą šventojo sudvejinimo tradiciją aprašomas 1008 m. Prūsijoje žuvęs šv. Brunonas, kuriam pritaikyta iš Kverfurto tradicijos perimta devynių brolio vaikų legenda (kurios variantas yra ir prie iš Kverfurto kilusio ordino magistro Meinhardo pasakojimo), bei Petro Damiano aprašytas Rusijoje nukankintas šv. Bonifacas; 8) su Prūsija šiuos šventuosius XVII a. II pusėje dar labiau susieja Ch. Hartknochas: šv. Brunonas Kverfurtietis buvo susietas su Braunsbergu bei pirmą kartą pateikta detalesnė *locus martyrii* – galindai arba sudūviai, šv. Bonifaco misija taip pat sieta su Prūsija, įvedant klaidingo žūties vietos nusiklausymo faktorių (vietoj Prūsijos užrašyta Rusija).

6. Istoriografijos kontraversijos: 1) *Brunoninėje* istoriografijoje šalia vyraujančios *prūsiškosios* lokalizacijos rytinės krypties XIX a. atsiranda ir šiaurinė (W. Pierson), o amžiaus pabaigoje ir vakarinė (A. Kolberg); 2) 1008 m. pakeitimas į 1009 m. ir įsivyravimas buvo grynai *techniškas* ir *inertiškas*: nefiksuojančioje šv. Brunono žūties metų Titmaro kronikos *MGH* publikacijoje (1839) pažymėjus 1009 m.; 3) XX a. pradžioje, minint šv. Brunono kankiniškos mirties 900-ųjų metines, atsirado *geografinio vidurkio* koncepcija (H. G. Voigtas). Trijų šaltinių – Titmaro kronikos, Kvedlinburgo analų ir Petro Damiano pasakojimo geografiniai topai yra *susumuojami*, gaunamas rezultatas – jotvingiai. Ši istoriografinė koncepcija vyravo visą XX a.; 4) Lūžis įvyko XX a. II pusėje, kuomet J. Beniakas suskirstė brunonianos šaltinius į versijas ir pateikė galimybę lokalizuoti misiją Lietuvoje. Ši kvedlinburginė koncepcija buvo išplėtota E. Gudavičiaus.

Darbe šv. Brunono gyvenimo ir mirties ciklo šaltiniams analizuoti išsikelti du probleminiai – šv. Brunono Kverfurtiečio hagiografinės legendos ir šio šventojo *locus et data martyrii* – klausimai.

7. Šv. Brunono Kverfurtiečio hagiografinė legenda: 1) šv. Brunono Bonifaco hagiografinės legendos versijos atskleidžiamos XI a. Viperto ir Damiano pasakojimais bei vėlai susiformavusia šv. Brunono *Gyvenimo ir kankinystės* istorija. Pastaroji papildoma rankraštiniu XV a. I pusės Desau pasakojimu; 2) XI a. II pusėje jau egzistavo šv. Romualdo eremuose susiformavusi *rusiškoji* (vėliau tapusi kamalduliškosios tradicijos pagrindu) šv. Brunono hagiografinė versija, kurioje misijos pas pagonis buvo suvokiamos kaip misijos į slavų kraštą (*ad S(c)lavoniam*). Tam neprieštarauja ir Ademaro Šabaniečio kronikos *Gamma* (buvusi C) redakcijos pasakojimas; 3) *Magdeburgo arkivyskupų darbų* minimą *Liber gestorum* (atsižvelgiant į *Darbų* A ir B redakcijų *brunoninių* tekstų struktūrinę analizę) reikia sieti tik su A redakcijos prie arkivyskupo Taginono laikų esančiu pasakojimu (B redakcijoje jis nukeltas į arkivyskupo Adalberto laikus) bei *Halberštato vyskupų darbų* pasakojimu. Pastarasis (išlikęs XIII a. pr. redakcijoje) XII a. buvo paveiktas Titmaro ir Frutolfo / Ekehardo kronikų; 4) *Magdeburgo arkivyskupų darbų* B3 (iš jo B3^a) rankraštyje (1458–1464 m.) esantis pasakojimas prie arkivyskupo Giselarijaus laikytinas interpoliacija ir jau yra *Gyvenimo ir kankinystės* (Kverfurto, Desau rankraščiai) istorijos pasakojimas; 5) *Gyvenimo ir kankinystės* pasakojimai, išlikę XV ir XVI a. rankraščiuose, atspindi Halberštato vyskupijoje susiformavusią hagiografinės legendos *vengriškąją* versiją, kurios *Gyvenimui* turėjo įtakos Titmaro pasakojimas, o *Kankinystės* (ji prasideda nuo misionieriaus nuvykimo pas popiežių) dalyje svarstytinas kai kurių siužetų perėmimas iš Damiano *Šv. Romualdo gyvenimo*. Tai leidžia matyti ne tik pvz., laužo siužetas, bet ir išimtinai šv. Bonifaco vardo vartojimas, ignoruojant Brunono įvardijimą. Pastaruoju vardu šventasis yra pavadinamas tik įterpiančias Titmaro kronikos žūties datavimą; 6) Desau rankraščiuose išlikęs pasakojimas *Des Edeln Sente Bruns von Querfurte lebin* (nors ir papildytas kverfurtietiška

siužetais) labiau atspindi pirminę redakciją negu Kverfurto rankraščio *Vita et Passio*; 7) Desau rankraščio įvedimas į mokslinę apyvartą patvirtina, kad nei Zebedenas, o juo labiau Alstra Lietuvoje nėra ieškotini.

8. Šv. Brunono *locus et data martyrii* versijos: 1) Svarstant Kvedlinburgo analų lokalizacijos *in confinio* su 1009 metais (ne)patikimumo klausimą, kreiptinas dėmesys ne į išlikusio vėlyvo XVI a. rankraščio aspektą (Lietuvos istoriografija), o į šio šaltinio, kaip ir Titmaro kronikos, recepcijos klausimą; 2) recipavus Kvedlinburgo analus ir Titmaro kroniką Magdeburgo šaltiniuose XII a. vid. sukompiliuotas Prūsijos, Rusijos ir Lietuvos pasienis; 3) darytina prielaida, kad Magdeburgo šaltiniuose esanti šv. Brunono giminės genealogija turi savarankišką pobūdį. Ji buvo pildoma, atnaujinant informaciją. Tai rodo Analisto Sakso kronikos 1106 m. pasakojimas, kur rankraštyje paliekama tuščia vieta naujojo Magdeburgo bugrafo vardui įrašyti; 4) Analisto Sakso rankraštyje užrašytas „*cum suis cum suis xxiiii*“ leidžia kelti atsargę prielaidą, kad Titmaro kronikoje „*cum suis (sociis corr. T) suim&*“ galėjo būti neteisingai perskaitytas kaip „*cum suis x*“, kas paaiškintų 18 palydovų virtimą 24; 5) Frutolfui recipuojant Viurburgo kroniką, kurioje įvykiai datuojami tik nurodant valdovų valdymo metus, susipainiojimas įvyksta ties 1000-aisiais metais. Pirmieji (I) Henriko valdymo metai sutapatinami su 1001 metais. Taip Viurburgo kronikos VIII (=1009) su žinia apie Brunono žūtį tapo „*Anno Dominicae Incarnationis Millesimo VIII*“ (=1008). Ši klaida ilgam nulėmė šv. Brunono paskutinės misijos datavimą 1008 metais.

DARBE NAUDOJAMOS SANTRUMPOS

Bibliotekos ir archyvai

BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana;

BnF = Bibliothèque nationale de France, Paris;

BSB = Bayerische Staatsbibliothek, München;

Dessau = Dessau, Anhaltische Landesbücherei;

Karlsruhe = Badische Landesbibliothek, Karlsruhe;

MAB = Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių biblioteka;

SLUB = Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden;

VUB = Vilniaus universiteto biblioteka.

Leidiniai

Acta Sanctorum = Acta Sanctorvm. Quotquot toto orbe coluntur, vel a Catholicis Scriptoribus celebrantur; Quæ ex Latinis et Græcis, aliarumque gentium antiquis monumentis collegit [...]. 65 vols. Antverpiæ, 1643– ; Pariis, 1863–1925;

ABS = Acta Baltico–Slavica;

ADB = Allgemeine Deutsche Biographie. 56 Bde. Leipzig, 1875–1912;

Ann. Camald. = Annales Camaldulenses ordinis Sancti Benedicti, ed. J. B. Mittarelli, A. Costadoni, 9 vols. Venice, 1755–1773;

Archiv = Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde;

AQ = Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters

BBKL = Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, hrsg. von F. W. Bautz, fortgeführt T. Bautz. Hamm, 1970–2001;

BHL = Bibliotheca Hagiographica Latina;

BRMŠ = Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai;

CE = The Catholic Encyclopedia, ed. Ch. G. Herbermann. New York, 1907–1912;

DA = Deutsches Archiv für Erforschung (iki 1944 m.: Geschichte) des Mittelalters;

DD = Darbai ir dienos;

KH = Kwartalnik historyczny;

LexMA = Lexikon des Mittelalters. 9 Bde. München, 1980–1998;

LIM = Lietuvos istorijos metraštis;

LIS = Lietuvos istorijos studijos;

LKMA = Lietuvių katalikų mokslo akademija;

MADA = Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija;
MGH = Monumenta Germanicae Historica inde A.C. 500 usque ad 1500. Hannover, Berlin, 1826– :
Epp. = Epistolae;
Libri mem. NS = Libri memoriales et necrologia. Nova series;
SS = Scriptores;
SS rer. Germ. = Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi;
SS rer. Germ. NS = Scriptores rerum Germanicarum. Nova series;
MPH = Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski, Lwów, 1864– ;
NA = Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. Hannover, 1876–1935 (nuo 1937 m. – DA)
NDB = Neue Deutsche Biographie. Berlin, 1953– ;
PH = Przegląd historyczny;
PSB = Polski Słownik Biograficzny. Kraków, Wrocław, 1935– ;
Migne PL = Patrologia Latina. Ed. Jacques Paul Migne. 217 vols. Paris, 1844–55;
SA = Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt. Köln, Weimar, Wien, 1925– ;
SRP = Scriptores rerum Prussicarum;
StWarm. = Studia Warmińskie;
StŹ = Studia Źródłoznawcze;
ZGAE = Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands.

ŠALTINIAI RANKRAŠČIAI

1. Bodleian Library, MS. Holkham misc. 48, *Dante, Divine Comedy*, XIV a. 3 ketv. (Genuja). Prieiga: <<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dept/scwmss/wmss/medieval/mss/holkham/misc/048.c.htm>>
2. British Library, Yates Thompson 36, *Dante Alighieri. Divina Commedia*, illum. Giovanni di Paolo ca. 1450 (Tuscany, Siena?). Prieiga: <<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=6468&CollID=58&NStart=36>>;
3. Cambridge, Corpus Christi College, 373, XII a., *Ekkehardi Historia* (C redakcija). Prieiga: <http://parkerweb.stanford.edu/parker/actions/page_turner.do?ms_no=373>;
4. Dessau, Anhaltische Landesbücherei, Hs. Georg. 3.4°, XV a. vid., fol. 213va–224va, *Dis nach geschreibe bin buch Ist | daz lebin des edeln | herren sente bruns | von Querforte*;
5. Dessau, Anhaltische Landesbücherei, Hs. Georg. 43.4°, XV a. I p., fol. 134vb–139vb, *Des Edeln Sente Bruns | von Querfurte lebin*;
6. Dresden, Sächsischen Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Mscr.Dresd.Q.133, Nr.4, fol. 1^r–45^v, *Chronicon | Qvedlenbvrghense. | Ab initio Mundi per ætates, usque ad | Annum 1025*. Prieiga: <<http://digital.slub-dresden.de/id287626156>>;
7. Dresden, Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Mscr.Dresd.R.147, XI a., *Chronicon Thietmari Merseburgensis* (autografas, išlikę tik fragmentai), prieiga: <<http://www.mgh-bibliothek.de/digilib/thietmar.html>>; <http://www.deutschefotothek.de/db/apsisa.dll/ete?action=queryGallery&index=personen_koerpers&desc=%22Thietmar%20von%20Merseburg%22>;
8. Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.89sup.017, XV a., *Dominus Hieronymus monachus eremi ordinis camaldulensis*. Prieiga: <<http://opac.bml.firenze.sbn.it/Manuscript.htm?Segnatura=Plut.89%20sup.17>>;
9. Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek, Ms. Barth. 104, XIV a. vid., *Annales Disibodenbergenses*. Prieiga: <<http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/msma/content/titleinfo/2098055>>;
10. Heidelberg Universitätsbibliothek, cod. Sal. IX,29, XIII a., *Hystoria peregrinorum, et legende aliquorum sanctorum* [28ra–55va *Vita Sancti Romualdi auctore Petro Damiani*]. *Et liber de Vita sancti Joannis a sancto Leontio, Item descriptio terris Agarnorum et bellum Christianorum*. Prieiga: <<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/salIX29>>;
11. Jena, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek, Ms. El. f. 65, XIII a. 3 ketv., *Frutolfus Bambergensis. Eccardus de Uraugia. Annales S. Petri Erphesf* [...]. Prieiga: <http://archive.thulb.uni-jena.de/hisbest/receive/HisBest_cbu_00015044>;

12. Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, K 504, XI /XII a., *Chronicon Wirziburgense* (fol. 171^r–186^v); *Frutolfi de Michelsberg, Chronicon* (1057–1102) (fol. 187^r–197^v). Prieiga: <<http://digital.blb-karlsruhe.de/id/1161183>>;
13. Kynžvart, Zámek Kynžvart, 25-C-4 (16764) Hs. Kynžvart 91, III + 114 ff., *Cronica archiepiscoporum Magdeburgensium 1525*. Prieiga: <http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=request_document&docId=set031101set173>;
14. Kraków, Archiwum Kapituły Katedralnej, rkp. 158 (olim – 176), XV a., *Sermones de Sanctis et varii tractatus theologici*;
15. Leipzig, Universitätsbibliothek, Ms 1325, XII a. 3 ketv., *Ekkehard von Aura, Chronicon*, bis 1125, Rezension IV bzw. D. Prieiga: <<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj31570149>>;
16. Leipzig, Universitätsbibliothek, o. Sign., (Kriegsverlust), XIII a. *Ekkehardus Uraugiensis: Chronicon universale*, Prieiga: <<http://www.mgh-bibliothek.de/digilib/chronuniv.html>>;
17. München, Universitätsbibliothek, Cim. 73 (= 2° Cod. ms. 6), XI a. II p., *Chronicorum Canones, Chronica Gallica, Annales Weissenburgenses, Chronicon Laurissense breve, Nomina regum Francorum*. Prieiga: <<http://epub.ub.uni-muenchen.de/12213/>>;
18. München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 5333, XV a., *Eneas de Picolominibus de his quae sub Friderico III. per Germaniam gesta sunt*. Prieiga: <<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00009987/images/>>;
19. Oxford, Corpus Christi College, MS. 157, Johannes Wigorniensis, *Chronicon ex chronicis*. Prieiga: <<http://image.ox.ac.uk/show?collection=corpus&manuscript=ms157>>;
20. Paris, Bibliothèque nationale de France, Français 24433, XIV a., *Decacornon, Chronique de Sigebert de Gembloux, etc.* Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90637558>>;
21. Paris, Bibliothèque nationale de France, Français 5703, XIV a., *Version française des chroniques d'Eusèbe, de S. Jérôme et de Sigebert, et chronique universelle de Guillaume de Nangis*. Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9060454w>>;
22. Paris, Bibliothèque nationale de France, Français 696, 1270–1285 m., *Vie et passion de saint Denis, Traité des reliques, Légende de la passion des dix mille martyrs, Légende de la Véronique; Chronique abrégée de la naissance de J.-C. à 1112 [=Sigebert], Continuation de 1120 à 1278*. Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8447187m>>;
23. Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 11851, 237 ff., XII a., *Chronicon Magdeburgense seu Saxonicum* (=Annalista Saxo). Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90658698>>;
24. Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 17545, 1137–1150 m., *Eusebius, Chronicon translata a s. Hieronymo* (fol. 1^r–64^r); *Prosperus, Chronographia* (fol.

- 64^f–67^v); *Sigebertus Gemblacensis, Chronographia sive Chronica* (fol. 68^f–155^f).
 Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8514431r>>;
25. Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 4889 (olim Colb. 4374), XIII a., *Ekkiardi, Monachi Sangallensis, chronicon à mundi creatione ad expugnatam usque à Christianis Hierosolymam; Catalogus Episcoporum Hierosolymitanorum*.
 Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9066154q>>;
26. Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 4889A, XIII a., *Ekkehardi, Monachi sancti Laurentii, chronicon à mundi creatione ad annum 1125*. Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9076825p>>;
27. Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 5926, XII a., *Gesta Regum Francorum à Trojana gentis origine ad mortem Pipini; Vita Caroli Magni; Vita et conversatio Caroli Magni, authore Eginardo; Vita Ludovici Pii, Imperatoris: incerto authore; Fragmentum chronici de gestis Francorum, à Ludovico Pio ad annum 1029, authore Ademaro, Monacho S. Eparchii Engolismensis* (Gamma red.). Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85530048>>;
28. Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 5927, XI a., *Ademari, Monachi sancti Martialis Lemovicensis, chronicon à Trojana Francorum origine ad annum Christi 1029* (Beta red.); *Conventio inter Guillelmum Comitem Aquitanorum et Hugonem; Vita Caroli Magni, Imperatoris: authore Eginhardo*. Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9066858s>>;
29. Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 5943A, *Fragmentum annalium Eginhardi* (Ademaro autografo fragmentas, XI a., fol. 1–5); *Vita Caroli Magni: eodem authore; Vita Ludovici, cognomento Pii; Narratio de electione Abbatum Vosiensium; Regulae Canoniorum libri tres: authore Amalario, Metensi; Regula epistolarum formatarum; Collationes Cassiani*. Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9077953n>>;
30. Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 10912, XI a., *Histoire de Raoul Glaber*. Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8551119f>>
31. Praha, Knihovna Národního muzea, XVII D 25, II + 220 + II ff., XII a., *Ekkehardi (Frutolfi de Michelsberg) chronicon universale*. Prieiga: <http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client=&dd_listpage_pag=fIIv>;
32. Wolfenbüttel, Niedersächsisches Landesarchiv, Hs Nr. 365, 346 ff., XIV a. pr. (prieš 1316?), *Annales Stederburgenses*. Prieiga: <http://kulturerbe.niedersachsen.de/viewer/objekt/isil_DE-1811-HA_STAWO_VII_B_Hs_Nr_365/1/LOG_0000/>;
33. Wrocław, Biblioteka Ossolineum, MS. 1490/II, XV a., [*Kazania*]. Prieiga: <<http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=6187&from=publication>>;
34. Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, I F 567, 1415 m., *Sermones quadragesimales; Passio Christi; Sermones de sanctis per circulum anni*. Prieiga: <<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=40411&from=publication>>.

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI

1. *1009 metai: šv. Brunono Kverfurtiečio misija*, sud., šaltiniotyrimus paaiškinimus ir bibliografiją parengė I. Leonavičiūtė (Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae, 5). Vilnius, 2006;
2. *Accessiones Historicae quibus potissimum continentur Scripores Rerum Germanicarum*, ed. G. W. Leibniz. Hannoveræ, 1700;
3. *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti, in sæculorum classes distributa. Saeculum VI* [...] Lucas D'Achery, [...] D. Johannes Mabillon, & D. Theodericus Ruinart, [...]. Pars I. Luteciae Parisiorum, 1701;
4. *Acta Sanctorvm. Quotquot toto orbe coluntur, vel a Catholicis Scriptoribus celebrantur; Quæ ex Latinis et Græcis, aliarumque gentium antiquis monumentis collegit* [...]. 65 vols. Antverpiæ, 1643– ; Pariis, 1863–1925;
5. *Ademari Cabannensis Chronicon*, ed. P. Bourgain, R. Landes, G. Pons. (Corpus Christianorum: Continuatio Mediaevalis, vol. 129). Brepols, 1999;
6. *Ademari historiarum libri III*, ed. G. Waitz // *Monumenta Germanicae Historica Scriptores*, T. 4, 1841, p. 106–148;
7. ANDRZEJOWSKI Karol. *Kalendarz Benedyktynski na kazdy dzien calego roku Zyciem Swiętych Panskich Zakonu S. Oyca y Patryarchy Wielkiego na Zachodzie Benedykta*. W Wilnie, 1768;
8. *Anfang / vrsprung / vnd stiftung des Eselstetischen Jharmarckts* [...]. [Eisleben], 1568;
9. *Annales Camaldulenses ordinis Sancti Benedicti*, ed. J. B. Mittarelli, A. Costadoni, 9 vols. Venice, 1755–1773;
10. *Die Annales Quedlinburgenses* (Monument Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi, 72), hrsg. M. Giese. Hannover, 2004;
11. *Annales Quedlinburgenses*, ed. G. H. Pertz // *Monument Germaniae Historica, Scriptores*, T. 3, 1839, p. 22–69, 72–90;
12. *Annales Weissenburgenses* // *Monument Germaniae Historica, Scriptores*, T. 3, 1839, p. 33–65, 70–72;
13. *Aukso legenda, Arba Šventųjų skaitiniai: pirma knyga*, vertė V. Gerliakienė, S. Narbutas, V. Stalioraitytė ir T. Veteikis. Vilnius, 2008;
14. BACZKO Ludwig. *Geschichte Preußens*. Bd. 1. Königsberg, 1792;
15. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos, sud. N. Vėlius. Vilnius, 1996; t. 2: XVI amžius, sud. N. Vėlius. Vilnius, 2001;
16. BARONIO Cæsare. *Annales Ecclesiastici*. T. 10, 11. Roma, 1602, 1605;
17. BARTUSCH Ilas. *Die Inschriften des ehemaligen Landkreises Querfurt*. Wiesbaden, 2006;
18. BASILIUS CAMALDULENSIS. *Diarium oder Camaldulensisches Tag-buch*. Wien in Oesterreich, 1754;
19. BERGOMENSIS Iacobus Ph. *Supplementum chronicarum*. Uenetij, 1483, kiti leidimai 1485, 1486, 1490, 1491 (vertimas į italų k.), 1492;

20. *Bericht / Von der warhafftigen Geschicht und Ursprung / des Eselstädtischen Marckts / so Jährlich zu Quernfurt / Donnerstages nach den heiligen Ostern gehalten wird / von desselben Anfang eigentliche Beschreibung.* [...] Eißleben, 1652;
21. *Bewerter Historien der Lieben Heiligen Gottes. Die dem Heiligen aller Heiligen Christo Jesu mit wort werck und leiben in der warheit nachgefolgt.* Durch F. Laurentium Surium, [...]. Th. 3, 6. München, 1577, 1580;
22. *Die Briefe des Petrus Damiani*, ed. K. Reindel. T. 1–4 (Monumenta Germaniae Historica, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, 4). München, 1983–1993;
23. BROTTUFF Ernst. *Genealogia Vnd Chronica des Durchlauchten Hochgebornen*, Leipzig, 1556;
24. *Brunonis Querfurtensis, Vita altera*, ed. J. Karwasińska (Monumenta Poloniae historica, series nova, IV/2). Warszawa, 1969;
25. *Brunonis Querfurtensis, Vita quinque fratrum eremitarum: (seu) Vita uel passio Benedicti et Iohannis sociorumque suorum. Epistola Brunonis ad Henricum regem*, ed. J. Karwasińska. Warszawa, 1973;
26. BUCELIN Gabriel. *Annales Benedictini: Quibus potiora Monachiorum Eiusdem Ordinis merita ad compendium referuntur.* Augustæ Vindelicorum, 1656;
27. BUCELIN Gabriel. *Aquila imperii Benedictina.* Venetiis, 1651;
28. BUCELIN Gabriel. *Germania topo-chrono-stemmato-graphica sacra et profana.* Avgvstæ Vindelicorvm, 1655;
29. BUCELIN Gabriel. *Germania Topo-Chrono-Stemmato-graphica.* Avgvstæ Vindelicorvm, 1656;
30. BUCELIN Gabriel. *Menologium Benedictinum Sanctorvm, Beatorvm.* Veldkirchii, 1655;
31. BÜTTNER David Sigismund. *Bruno Apostolus Oder des Römischen Apostels in Preussen Brunonis Leben, Todt und Verehrung nach dem Tode.* Halle, Querfurth, 1714;
32. CALLES Sigismundi P. *Annales ecclesiastici Germaniæ [...], studio et opera m. p. E Societate Jesu.* T. V. [...]. Viennæ Austriae, 1742;
33. *Canonicarum horarum liber sm. ordinem Rubrice Ecclesie Halberstaden. ordinatus, studiosissime reuisus, correctus et emendatus, et ad instar correctissimorum exemplarium collatus.* Nurnberge, 1515;
34. *Chronica monasterii Casinensis* (Die Chronik von Montecassino), ed. H. Hoffmann (Monumenta Germanicae Historica, Scriptorum, 34). München, 1980;
35. *Chronica Sigeberti Gemblacensis*, ed. Ludwig K. Bethmann // *Monumenta Germanicae Historica, Scriptorum*, T. 6, 1844, p. 300–374;
36. *Chronica von den Antiquiteten des Keiserlichen Stifts, der Römische[n] Burg vnd Stadt Marsburg, an der Salah bey Türingen.* Budissin, 1556;
37. *Chronici Dithmari Episcopi Merseburgensis Libri IIX*, [...] ed. J. J. Madervs. Helmestadi, 1667;

38. *Chronici Ditmari Episcopi Mersepvrgii, libri VII. nunc primùm in lucem editi. Accessere de vita & familia Ditmari*, ed. R. Reineccio Steinhemio. Francofvrti ad Moenvm, 1580;
39. *Chronicon Alberti, Abbatis Stadensis*, ed. R. Reineccius. Helmestadi, 1587;
40. *Chronicon Sigeberti Gemblacensis Monachi*. [...] Stvdio Avberti Miræi Bruxell. Canonici & Bibliothecarij Antuerp. Antverpiæ, 1608;
41. *Chronicon Wirziburgense*, ed. Georg Waitz // *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum*, T. 6, 1844, p. 17–32;
42. *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung. Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon*, hrsg. R. Holtzmann. Unveränd. Nachdr. der Ausg. Berlin, 1935 (*Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series*, 9). München, 1996;
43. *Die Chroniken der niedersächsischen Städte: Magdeburg*, Bd. 1 (*Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert 7*). Leipzig, 1869;
44. CRANTZ Albert. *Metropolis sive historia ecclesiastica Saxoniae*. Colonia; 1574;
45. Dantè. *Dieviškoji komedija: Rojus*, iš italų kalbos vertė S. Geda. Vilnius, 2011;
46. David's Lucas M. *Preussische Chronik, nach der Handschrift des Verfassers, mit mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen*. Bd. 1–8, Königsberg, 1812–1817;
47. *De Probatis Sanctorvm Historiis, partim ex tomis Aloysii Lipomani, [...] partim etiam ex egregiis manuscriptis codicibus, [...] collectis per F. Lavrentivm Svrvim Carthvsianvm*. T. I–VII. Coloniae Agrippinae, 1570–1581;
48. *De probatis Sanctorvm vitis*. Quas tam ex MSS. Codocibus, quam ex editis Authoribus R. P. Fr. Lavrentivs Svrvivs [...] October [...]. Coloniae Agrippinae, 1618;
49. *Decima Centuria Ecclesiasticae Historiae*. Basileae, 1567;
50. *Deutsche Sagen*, hrsg. v. den Brüdern Grimm. Bd. 2. Berlin, 1818;
51. *Deutsches Sagenbuch*, hrsg.v. L. Bechstein. Leipzig, 1853;
52. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro diocesi Vilnensi*. Vilnae, MAB, L-20 / 930/1725: VUB Rubr.54/1776; Rubr. 54/1780;
53. *Dithmari episcopi Mersebvrgensis Chronicon* [...]. Passim et svas adiecit notas Ioan. Avgvstin. Wagner. Norimbergae, 1807;
54. *Dithmars, Bischofs zu Merseburg Chronik in acht Büchern, nebst desen Lebensbeschreibung, aus der lateinischen in die deutsche Sprache übersetzt und mit Anmerkungen erläutert von Johann Friedrich Ursinus, Pfarrer in Boritz*. Dresden, 1790;
55. DÜMMLER Ernst. *Zwei Magdeburger Todtenbücher // Neue Mittheilungen aus dem Gebiet historisch–antiquarischer Forschungen*. Bd. 10, Hf. 2. Halle, 1864, S. 260–265;

56. FERRARI Filippo. *Catalogvs generalis sanctorvm. Qui in Martyrologio Rom. non sunt*. Venetiis, 1625;
57. FLORENTINU AUGUSTINUS S. *Translatio Corporis Sanctiss. Patris Romualdi Sacrae Eremitae, Ordinisque Camaldulensis Institutoris*. Florentiae, 1562.
58. FLORENTINUS Antoninus. *Chronicorum opus*. Pars 2. Lugduni, 1586;
59. FLORENTINUS Augustino. *Historiarvm Camaldvlsivm*, libri tres. Florentiae, 1575;
60. *Fontes Rerum Bohemiarum*, ed. J. Emler, t. V. Prague, 1893;
61. GESNER Conrad. *Bibliotheca Vniuersalis, siue Catalogus omnium scriptorum*. Tigvri, 1545;
62. GESNER Conrad. *Epitome Bibliothecae*. Tigvri, 1555;
63. GLABER Raúl. *Historias del primer milenio*, ed. J. Torres. Madrid, 2004;
64. GONON Benoit. *Vitae et sententiae patrum Occidentis, libris VII. digestae*. Lugduni, 1625;
65. Grässe Johann G. Th. *Sagenbuch des preussischen Staats*. Bd. 2. Glogau, 1868;
66. HARTKNOCH Christoph. *Alt- und Neues Preussen Oder Preussischer Historien*. Franckfurt und Leipzig, 1684;
67. HARTKNOCH Christoph. *Dissertatio historica de originibus Prussicis*. Königsberg, 1674;
68. HARTKNOCH Christoph. *Preussische Kirchen Historia*. Frankfurt am Main, 1686;
69. HEDIO Caspar. *Ein auszerleszne chronick von anfang der welt bis auff das iar nach Christi vnsers eynigen Heylands gepurt M. D. XXXIX. in vier teyl oder bücher abgeteylet*. Straßburg, 1539;
70. HEDION Caspar. *Chronica der Alten Christlichen Kirchen*. Straßburg, 1514;
71. HENNENBERGER Caspar. *Erclerung der preüssischen grössern Landtaffel oder Mappen*. Königspurg, 1595;
72. *Herrn Brunone / dem heiligen Merterer / Bischoffen in Preussen / Graffen zu Querffurt / vnd Herrn zu Smohen. Vnd von einer Greffin zu Querfurt / welche jhrem Herrn Burghard / Grafen zu Querffurt / auff eine zeit / Neun lebendige Kindlein geborn / der achte durch obgemelten Herrn Brunonem Bischoffen getaufft / vnd bey leben erhalten wurden. Aus alten Historicis / Cronicken vnd Annalibus zusammen gebracht*. [S. 1.], 1561;
73. *Historia pontificum et comitum Engolismensium*, ed. J. Boussard. Paris, 1957;
74. *Illustrium Veterum Scriptorum, qui rerum a Germanis per multas aetates gestarum historias vel annales posteris reliquerunt. T. I: in quo ad Reginonem, Herm. Contractum, Lamb. Schafnaburgensem, Marianum Scotum, Sigebertum et Sifridum [...] sex iam primum accesserunt, antea nunquam impressi libelli, etc. Ex bibliotheca Ioannis Pistorij*. Francofurti, 1583 (2 leid.–1613);
75. YPES Antonio de. *Coronica General de San Benito, Patriarca de Religiosos*. Vall a Dolid, 1615;

76. JAROSZEWICZ Floryan. *Matka Świętych Polska albo Zywoły Świętych Błogostawionych, Wielebnych, Świętobliwych, Pobożnych Polaków y Polek*. W Krakowie, 1767;
77. *Kalendarz polski y ruski na rok Panski 1746* [...] Stanisława z Łazow Dunczewskiego. [Zamość], [1745];
78. *Kalendarz polski y ruski na rok Panski 1759* [...] Stanisława z Łazow Dunczewskiego. [Zamość], [1758];
79. KRANTZ Albert. *Sächsische Chronica*. Leipzig, 1563;
80. KRANTZ Albert. *Saxonia*. Coloniae, 1520;
81. *Kronika Thietmara*, przetł., wstępem poprz. i koment. opratrz. M. Z. Jedlicki (ser. Biblioteka tekstów historycznych, Tom III). Poznań, 1953;
82. KULESZA Jan A. *Wiara Prawostawna Pismem Świętym, Soborami, oycami Świętymi mianowicie Greckimi y Historyą Kościelną*. W Wilnie, 1704;
83. LABBÉ Philippe. *Concordia chronologica*. Parisiis, 1670;
84. *Lamperti monachi Hersfeldensis Opera. Anhang: Annales Weissenburgenses*. Ed. O. Holder-Egger (MGH SS rer. Germ., 38). Hannover, 1894;
85. LEIBNIZ G. W. *Sämtliche Schriften und Briefe*, hrsg. von der Deutschen Akademie der Wissenschaften. Reihe 1: Allgemeiner, politischer und historischer Schriftwechsel. Bd. 18. Berlin, 2005;
86. LEONE Joanne. *Historia Prussiae*. Brunsbergæ, 1725; perleista Amsterdame 1726 ir 1728;
87. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*. Vilnius, t. 1, 1955;
88. MABILLON Johanne. *Annales Ordinis s. Benedicti*. Lutecæ–Parisiorum, 1707;
89. MADER Joachim Johann. *De Imperio Romano, et Gottorum, Lombardorum, Brittonum, Francorum, Anglorumque regnis commentatio*. Helmestadii, 1673;
90. *Mariani Scoti, poetæ, mathematici, philosophi & theologi eximii, monaci Fuldensis, historici probatissimi, Chronica*. Basileæ, 1559;
91. Mariani Scotti chronicon // *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, T. 5, 1844, p. 495–568;
92. *Martyrologium Usvardi monachi, quod ad karolum magnum scripsit*. [Coloniae], 1515;
93. *Martyrologium Kosciola Rzymskiego. To iest: Poczet ábo Dziennik Męczennikow. Przydáne są Zywoły Świętych znákomitszych, iáko są opisáne w Rzymskim Brewiarzu*. W Krákwie, 1591;
94. *Martyrologium Reveren. Domini Francisci Maurolyci abbatis Messanensis*. Venetiis, 1568;
95. *Martyrologium Romanum ad novam Kalendarii rationem et ecclesiasticae historiae veritatem restitutum* [...] Accesserunt notationes atque Tractatio de Martyrologio Romano, auctore Caesare Baronio [...]. Romae, 1586;
96. *Martyrologium Romanum. Ad novam Kalendarii rationem et ecclesiastice historiae veritatem restitutum. Gregorii XIII. Pont Max. iussu editum*. Romae, 1583;

97. *Martyrologium S. Romanae Ecclesiae* [...] Petro Galesinio, Protonotario Apostolico auctore. Venetiis, 1578;
98. *Martyrologium. Der Kirchen Kalender, darinnen angezeigt werden die Christlichen Feste vnd Heiligen Gottes, beyder Testament, wie man dieselbigen durch das gantz jar in der Christenheit von tag zu tag begeht* [...] und durch Doctor Petrum Canisium [...] verfertigt. Dilingen, 1562;
99. MARVLI Silvestro. *Historia Sagra, intitolata Mare Oceano di tvtte le religioni del Mondo*. In Messina, 1613;
100. *Matthaeus Praetorius. Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla. Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, parengė I. Lukšaitė, V. Gerulaitienė. T. I–IV. Vilnius, 1999–2011;
101. MEZGER Joseph. *Historia salisburgensis, hoc est, Vitae episcoporum*. Salisburgi, 1692;
102. MICKIEWICZ Adam. *Dzieła*. Wydanie zupełne przez dzieci Autora dokonane. T. IV. Paryż, 1868;
103. MINIS Thomas de, *Catalogus sanctorum et beatorum totius ordinis Camaldulensis*. Florentiae, 1606;
104. *Missæ propriae patronorum et festorum Regni Poloniae, et Sueciae*. Vratislaviae, 1776 (Varšuvos NB, BN.XVIII.3.3095adl.);
105. *Missæ propriae patronorum et festorum Regni Poloniae, et Sueciae*. Vratislaviae, 1745 (Varšuvos NB, BN.XVIII.3.5962adl.);
106. *Missæ propriae patronorum et festorum Regni Poloniae, et Sueciae*. Vratislaviae, 1749 (Varšuvos NB, BN.XVIII.3.5185adl.);
107. MOOYER Ernst F. *Nekrologium des Klosters Weissenburg // Archiv des Historischen Vereins für Unterfranken und Aschaffenburg*. Bd. 13, Hf. 3. Würzburg, 1855, S. 3–43;
108. NARUSZEWICZ Adam. *Historia narodu polskiego od początku chrześcianstwa*. T. II–VII, 1780–1786;
109. NATALIBVS Petro de. *Catalogvs Sanctorvm et gestorvm eorvm*. Vicenza, 1493 (kiti leidimai – 1514, 1543);
110. *Officia Propria Patronorvm Provinciae Polonae, per [...] Stanislavm Socolovim*. Cracoviae, 1596 (Vroclavo Osolinskių b-ka XVI.F.4248, VUB II 2359);
111. *Officia Propria Patronorvm Provinciae Polonae, per [...] Stanislavm Socolovim*. Venetiis, 1599 (Vroclavo Osolinskių b-ka XVI.O.64 adl.);
112. *Officia Propria Patronorvm Regni Polonae* [...]. Antverpiae, 1614;
113. *Officia Propria Patronorvm Regni Polonae* [...]. Antverpiae, 1643 (VUB III P 60);
114. *Officia Propria Patronorvm Regni Polonae* [...]. Antverpiae, 1697 (MAB XVII/ 584);
115. *Officia Propria Patronorvm Regni Polonae* [...]. Antverpiae, 1718 (VUB III 5153);

116. *Officia Propria Patronorum Regni Polonae* [...]. Cracoviæ, 1661 (VUB III 16971);
117. *Officia Propria Patronorum Regni Polonae* [...].Antverpiæ, 1723 (VUB III P 39/1);
118. *Officia Propria Patronorum Regni Polonae* [...].Wratislaviæ, 1735 (VUB 19698);
119. *Officia Propria Sanctorum Camaldulensium. Quæ in Breuiario Monastico desiderantur. Ad vsum Congregationis Eremitarum Camaldulensium Montis Coronæ.* Cracoviæ, 1674 (Varšuvos NB, BN.XVII.3.98adl.);
120. *Officia propria ss. patronorum Regni Poloniae.* [S.l.], s.a. (MAB L-17/363);
121. *Officia Propria SS. Patronorum Regni Poloniae, per R. Stanislavm Socolovivm, [...].* Coloniae Agripinae, 1702 (MAB L-18/1474);
122. *Officia Propria SS. Patronorum Sacri Ordinis Divi Benedicti ex recenti Breuiario Benedictino desumpta [...] in gratiam Sanctimonialium ejusdem Ordinis [...],* [Vilnae], 1681;
123. *Officia sanctorum proriae, Receptis Praecepta vel Concessa. In Supplementum Breviariorum Antiquiorum collecta ac Superiorum Permissu.* Brunsbergae, 1734 (VUB 10886);
124. *Officium de B. Andrea Apostolo, patrono ecclesiae, ac episcopatus Varmiensis. Cum officio, S. Brvnonis Apostoli, episcopi ac martyris Prussiae.* Brvnsbergae, 1676 (VUB III P 60c);
125. *Pektoralik Dvchowny dla Panien Zakonnych pod Regvlą Świętego Benedykta Ziących Sporządzony od Iednego Kapłana tegosz Zakonu, y Do druku za dozwoleciem Starszych Podany.* W Wilnie, 1681;
126. *Petras Dusburgietis. Prūsijos žemės kronika,* par. R. Batūra. Vilnius, 1985;
127. *Petri Damiani Vita beati Romualdi,* a cura di G. Tabacco (Fonti per la storia d'Italia, 94). Roma, 1957;
128. PINEDA Juan de. *Tercera parte de la monarchia ecclesiastica o historia vniuersal del mundo.* Barcelona, 1606;
129. *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego,* oprac. J. Karwasińska. Warszawa, 1966;
130. POSSEVINO Antonio. *Apparatus sacer ad Scriptores Veteris et Novi Testamenti.* Venice, 1603–1606;
131. PRUSZCZ Piotr Jacek. *Forteca Duchowna Krolestwa Polskiego, z Zywtow Świętych ták iuż Kánonizowánych y Beátyfikowánych, iáko też świątobliwie żyjących Patronow Polskich.* W Krakowie, 1662; perleista: *Forteca Monarchów y całego Królestwá Polskiego duchowna.* W Krakowie, 1737;
132. PRUSZCZ Piotr Jacek. *Monstra świętych, błogostawionych y świątobliwie żyjących patronów polskich.* W Krakowie, 1647;
133. PRUSZCZ Piotr Jacek. *Widok Świętych.* W Wilnie, 1760;
134. R. P. F. NICOLAO A IESV MARIA, Carmelita Discalceato Polono. *Altare Incensi, Siue, Avrea Methodvs Se, Svaqve Omnia Ad Maiorem Dei.* Dvaci, 1630;

135. RANBECK Ægidio. *Calendarium Annale Benedictinum per menses et dies Sanctis ejusdem Ordinis inscriptum*. Augustæ Vindelicorum, 1677;
136. Regula S. Benedicti: Item De viris illustribus Ordinis S. Benedicti libri IIII Ioannis Trithemij. Coloniae Agrippinae, 1575;
137. *Die Reichschronik des Annalista Saxo*, hrsg. K. Nass (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, 37). Hannover, 2006;
138. *Rerum Germanicarum Scriptores* ab H. Meibomio Juniore [...]. Tom. II. Helmstadii, 1688;
139. *Rerum Germanicarum veteres iam primvm publicati scriptores VI. In quibus praeter reliquos, wippo de conradi salici imp. vita: et tres antiquitatum fuldensium, diu desiderati libri, inveniuntur, ex J. Pistorii bibliotheca eruti et vindicati, nunc editione tertia revisi, emendati, et variis observationibus illustrati*. Ratisbonae, 1726;
140. *Rocznedzieie kościelne od Narodzenia Pana y Boga naszego Iesvsa Christvsa. Wybrane z Rocznychdzieiow Kościelnych Cesara Baronivsza*. Przez X. Piotra Skarge. W Krakowie, 1603;
141. *Rocznedzieie kościelne od Narodzenia Pana y Boga naszego Iesvsa Christvsa*. Przez X. Piotra Skarge. W Krakowie, 1607;
142. *Sacra Bibliotheca Sanctorum Patrum*, ed. M. de la Bigne. T. 7. Paris, 1579;
143. *Der Sagenschatz und die Sagenkreise des Thüringerlandes*, hrsg. L. Bechstein. Bd. 3. Meiningen, Hildburghausen, 1837;
144. *Sanctorum Priscorum Patrum Vitae nvmero centvm sexagintatres, per gravissimo et probatissimos avctores conscriptae*, per A. Lipomanvm episcopum Veronensem. T. I–V. Venetiis, 1551–1554; T. VI–VIII. Romae, 1558–1560;
145. SCHÜTZ Caspar. *Historia Rerum Prvssicarum*. Zerst, 1592;
146. *Scriptores rerum prussicarum*, ed. T. Hirsch, M. Toppen, E. Strehlke. Bd. 1. Leipzig, 1861;
147. *Scriptoribus Brunsvicensia Illustrantium*. T. 2, cura G. G. Leibnitii. Hanoveræ, 1710;
148. *Scriptores rerum Germanicarum, praecipue Saxoniarum*, coll. B. Menckenius. T. 3. Leipzig, 1730;
149. SCZYGIELSKI Stanislaus. *Aquila Polono–Benedictina In quâ, Beatorum & Illustrium Virorum Elogia, Cænobiorum, ac rerum memorabilium Synopsis, Exordia qouoq̄ & progressus. Ordinis D. P. Benedicti Per Poloniam & eius Sceptris subiectas Prouincias breuiter describuntur*. Cracoviæ, 1663;
150. SCZYGIELSKI Stanislaus. *Calendarium Benedictinum é Menologio Sanctorum Beatorum atq[ue] Illustrium eiusdem Ordinis Virorum excerptum*. Cracoviæ, 1663;
151. *Sigeberti Gemblacensis cænobitæ Chronicon ab anno 381 ad 1113*. Parisiis, 1513;
152. SIGONIUS Carolus. *Historiarum de Regno Italiae Libri Quindecim*. Venetiis, 1574;

153. *Simon Grunau's preussische Chronik*, hrsg. von M. Perlbach, R. Philippi und P. Wagner (Die preussischen Geschichtsschreiber des 16. und 17. Jahrhunderts). Bd. I–III. Leipzig, 1876–1896;
154. *Skarbiec diplomatów papieżkich, cesarskich, krolewskich, książęcych; Uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów postugujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej i ościennych im krajów*. Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz. T. 1. Wilno, 1860;
155. SKARGA Piotr. *Zywotow Świętych stárego y nowego zakonu z pismá świętego y z poważnych pisarzow y Doktorow koscielnych wybranych*. Cz. 1–2. Wilno, 1579;
156. SPANGENBERG Cypriacus. *Quernfurtische Chronica Historischer Bericht / von der Alten vnd Löblichen Herrschaft Quernfurt in Sachsen*. Erfurd, 1590;
157. SPANGENBERG Cypriacus. *Quernfurtische Chronica Historischer Bericht / von der Alten vnd Löblichen Herrschaft Quernfurt in Sachsen*. Erfurd, 1590; perleista: [S.l.], 1630;
158. Thietmari chronicon, ed. J. M. Lappenberg // *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, T. 3, 1839, p. 723–871;
159. *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*. Post editionem Ioh. M. Lappenbergii recogn. Fridericus Kurze (*Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rer. Germ.*, 20). Hannoverae, 1889;
160. TISSIER Bertrand. *Bibliothecæ Patrum Cisterciensium*. T. VII, Parisiis, 1669;
161. TORNAMIRA Pietro Antonio. *S. Benedetto abate, patriarca, e legislatore de' monaci riedificatore della Chiesa Romana. Historia monastica*. Palermo, 1673;
162. *Die Totenbücher von Merseburg, Magdeburg und Lüneburg*, hrsg. G. Althoff, J. Wollasch (*Monumenta Germaniae Historica, Libri memoriales et necrologia. Nova series*, 2). Hannover, 1983;
163. *Translatio ss. Abundii et Abundantii*, ed. A. Kolberg // *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, Bd. 7, z. 3, 1882, S. 517–518;
164. TRINCKER Ernst. *Kronika gminy leckiej (giżyckiej): poświęcona ukochanemu miastu w święto trzechsetlecia jego istnienia*, oprac. G. Białyński, J. Sekta. Giżycko, 1997;
165. TRITTEHEM Iohannis de. *Annalium Hirsavgiensium*, T. I. S. Galli, 1690;
166. TRITTEHEM Iohannis de. *Chronicon insigne Monasterii Hirsaugiensis Ordinis S. Benedicti*. Basileæ, 1559;
167. TRITTEHEM Iohannis de. *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*. Basileæ, 1494;
168. *Undecima Centuria Ecclesiasticae Historiae*. Basileae, 1567;
169. *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe*, hrsg. G. Schmidt. Bd. 1: bis 1236. Leipzig, 1883;
170. *Vita del Padre S. Romvaldo Abate, fondatore del Sacro Eremo, & Ordine di Camaldoli*, [...] Scritta dal Beato Pietro Damiano, [...] Tradotta dal Padre Don Agostino Fortunio, con alcune Annotationi, e Compendio della Traslatione di esso Santo. Firenze, 1586;

171. VOIGT Heinrich G. *Querfurter Chronik. Historisches Denckmahl der Haupt-Stadt des Fürstenthums Sachsen-Quernfurth von Christian Webel geschrieben um 1714/15.* Querfurt, [1928];
172. *Das wachsende Qvernfurth, Erweget sein voriges Wachsthum Bey frölicher Anschauung [...] neu-erbauten Pfarr-Kirche S. Lamperti, Indem in derselben nach 9. Jahren wieder zum ersten mal Das Gregorien-Fest Gefeyert, und die liebe Schul-Jugend Eingeseget wird.* Weißenfels, 1687;
173. WĘGRZYŃKOWICZ Jan. *Posag to iest zbior rzeczy kosztownieyszych y osob świątobliwszych zakonu s.oyca Benedykta: z chronistow y autorow wielebnych kościelnych zgromadzony.* W Iarostawiu, 1623–1624;
174. WION Arnold. *Lignvm Vitæ, ornamentum, & decus ecclesiae, in quinque libros diuisum.* Venetiis, 1595;
175. WION Arnold. *Lignvm Vitæ. Baum des lebens. Historij des ganzen Ordens S. Benedicti.* [...] Nun aber durch F. Carolum Stenoelium in die Teutsche sprach gebracht. Augspurg, 1607;
176. WITZEL Georg. *Chorvs Sanctorvm Omnium: Zwelff Bücher Historien Aller Heiligen Gottes.* Cölln am Rhein, 1554; perleistas: Cologne, 1563;
177. ZIEGELBAUER Magnoald. *Centifolium Camaldulense, sive Notitia scriptorum Camaldulensium.* Venetiis, 1750;

RANKRAŠČIŲ KATALOGAI

1. *Archives de littérature du Moyen Âge (ARLIMA).* Prieiga per internetą: <http://www.arlima.net/eh/helinand_de_froidmont.html#chr>;
2. *Bibliotheca codicum manuscritorum monasterii S. Michaelis Venetiarum prope Murianum* [...] Opus posthumum Johannis Benedicti Mittarelli, Veneti Abbatis ex-generalis, Benedictino-Camaldulensis. Venitiis, 1779;
3. *Bibliothèque nationale de France. Archives et manuscrits.* Prieiga per internetą: <<http://archivesetmanuscrits.bnf.fr/>>
4. BUTZMANN Hans. *Die mittelalterlichen Handschriften der Gruppen Extravagantes, Novi und Novissimi* (Kataloge der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel: Neue Reihe; Bd. 15). Frankfurt am Main, 1972;
5. BUTZMANN Hans. *Die Weissenburger Handschriften* (Kataloge der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel: Neue Reihe, Bd. 10). Frankfurt am Main, 1964;
6. *Catalogi Codicum Latinorum Monacensium Halmii aliorumque,* ed. Benedikt Konrad Vollmann, Erwin Rauner. CD-ROM. Augsburg, 1999;
7. *Catalogus codicum hagiographicorum bibliothecae regiae Bruxellensis,* t. 2. Bruxellis, 1889;
8. *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis.* T. 2, pars 1. München, 1868;
9. *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis.* T. 2, pars 3: Codices num. 15121-21313 complectens (Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae regiae Monacensis 4, 3). München, 1878;

10. *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae. Pars III, t. IV. Parisiis, 1744;*
11. *Catalogvs codicvm Latinorvm Bibliothecae Mediceae Lavrentianae svb avspiciis Petri Leopoldi [...] Ang. Mar. Bandinivs i.v.d. [...] recensvit illvstravit edidit. T. 3. Florentiae, 1776;*
12. *Codices bibliothecae publicae latini, descr. P. C. Molhuysen (Codices manuscripti /Bibliotheca Universitatis Leidensis, 3). Lugduni Batavorum, 1912;*
13. DANIEL Natalia, KORNRUMPF Gisela, SCHOTT Gerhard. *Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Folioreihe; Hälfte 1 (Die Handschriften der Universitätsbibliothek München, Bd. 3, Hf. 1). Wiesbaden, 1974;*
14. DEGERING Hermann, JACOBS Emil. *Neue Erwerbungen der Handschriftenabteilung, I. Lateinische und Deutsche Handschriften erworben 1911 (Mitteilungen aus der Königlichen Bibliothek, Bd. 2.). Berlin, 1914;*
15. *Die Handschriften der Badischen Landesbibliothek in Karlsruhe. Bd. 1: Geschichte und Bestand der Sammlung, von W. Brambach. Wiesbaden, 1970;*
16. *Die Handschriften der Königlichen öffentliche bibliothek zu Hannover, hrsg. Eduard Bodemann. Hannover, 1867;*
17. *Die Handschriften der Oeffentlichen Bibliothek der Universität Basel. Abt. 1. Bd. 1. Beschr. von G. Binz. Basel, 1907;*
18. *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz: Hs I 151–Hs I 250. Mainz, 1990;*
19. *Die Handschriften des Klosters Ettenheim-Münster, aufgenommen von K. Preisendanz. Neudr. mit bibliographischen Nachträgen (Die Handschriften der Badischen Landesbibliothek in Karlsruhe, 9). Wiesbaden, 1973;*
20. FINGERNAGEL Andreas. *Die illuminierten lateinischen Handschriften deutscher Provenienz der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Berlin; 8.-12.Jahrhundert: Teil 1. Text; Teil 2. Abbildungen (Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz. Kataloge der Handschriftenabteilung: Reihe 3. Illuminierte Handschriften; Bd. 1, T. 1-2). Wiesbaden, 1991;*
21. FISCHER Hans. *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Erlangen. 1. Band: Die Lateinischen Pergamenthandschriften. Erlangen, 1928;*
22. GHEYN Joseph van den. *Catalogue de manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique. T. 5. Bruxelles, 1905;*
23. GHEYN Joseph van den. *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique. T. 1: Écriture sainte et Liturgie. Bruxelles, 1901;*
24. GLAUCHE Günter. *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München: Die Pergamenthandschriften aus Benediktbeuern: Clm 4501-4663. Wiesbaden, 1994;*
25. HÄRTEL Helmar, EKOWSKI Felix. *Handschriften der Niedersächsischen Landesbibliothek Hannover: Teil 2. Ms I 176a – Ms Noviss. 64 (Mittelalterliche Handschriften in Niedersachsen, 6). Wiesbaden, 1982;*

26. *Inventaire des Manuscrits de Saints - Germain - des Prés*, par L. Delisle. Paris, 1867;
27. *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters*, begonnen von Hella Frühmorgen-Voss, fortgeführt von Norbert H. Ott zusammen mit Ulrike Bodemann, Bd. 3.3. München, 2000;
28. *Katalog der Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Bamberg*, bearbeitet v. Friedrich Leitschuh. Bd. 1, Abtl. 1: Bibelhandschriften. Revidierte Nachdruck der Ausgabe von 1895. Wiesbaden, 1966;
29. *Katalog der Handschriften der Rehdigerana. Abt. 1 [R 1 – R 502]* [rankraštis]. Ca. 1840–1900. Suskaitmenintas, prieiga per internetą: <<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=34514&from=publication>>;
30. *Katalog der Handschriften der Sächsischen Landesbibliothek zu Dresden*. Bd. 3: Enthaltend die Abteilungen Mscr.Dresd. N – R, a – d. (Korrigierte und verbesserte, nach dem Exemplar der Landesbibliothek fotomechanisch hergestellte Ausgabe des Katalogs der Handschriften der Königlichen Öffentlichen Bibliothek zu Dresden, bearb. von F. Schnorr von Carolsfeld und L. Schmidt. Leipzig, 1906). Dresden, 1982;
31. *Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu*, t. 2 (R 301–400) [rankraštis]. Ca. 1900–1940. Suskaitmenintas, prieiga per internetą: <<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=29806&from=publication>>;
32. *Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, t.4 (I F 551-660) [rankraštis]. Ca. 1920-1944. Suskaitmenintas, prieiga per internetą: <<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=18829&from=publication>>;
33. KERN Anton, MAIROLD Maria. *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz*. Bd. 3 (Handschriftenverzeichnisse österreichischer Bibliotheken, Steiermark Bd. 3). Wien, 1967;
34. KERN Anton. *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz* (Verzeichnis der Handschriften im Deutschen Reich, Teil II, Bd. 1). Leipzig, 1942;
35. LAUER Philippe. *Catalogue général des Manuscrits latins*. T. 2 (Nr. 1439–2692). Paris, 1940;
36. LIST Gerhard. *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz*. Bd. 2: Hs I 151–Hs I 250. Wiesbaden, 1998;
37. *Manuscripta Mediaevalia*. Prieiga: < <http://www.manuscripta-mediaevalia.de/>>;
38. *Manuscriptorium. Building Virtual Research Environment for the Sphere of Historical Resources*. Prieiga: <<http://www.manuscriptorium.com/>>;
39. *Manuscrits enluminés d'origine germanique*. Tome 1: Xe–XIVe siècle. Par François Avril et Claudia Rabel. Paris, 1995;
40. MARTIN Henri. *Catalogus des manuscrits de la Bibliothèques de l'Arsenal*. T. 2. Paris, 1886;

41. PENSEL Franzjosef. *Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in der Stadtbibliothek Dessau*. Berlin, 1977;
42. PENSEL Franzjosef. *Verzeichnis der deutschen mittelalterlichen Handschriften in der Universitätsbibliothek Leipzig*. Zum Druck gebracht von Irene Stahl (Deutsche Texte des Mittelalters; Bd. 70: Verzeichnis altdeutscher Handschriften; Bd. 3). Berlin, 1998;
43. POLKOWSKI Ignacy. *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej*. Kraków, 1884;
44. POWITZ Gerhardt, BUCK Herbert. *Die Handschriften des Bartholomaeusstifts und des Karmeliterklosters in Frankfurt am Main*. Frankfurt am Main, 1974;
45. *Les principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque royale de Belgique*, par Camille Gaspar et Frédéric Lyna. T. 1. Paris, 1937;
46. *Repertorium "Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters"* (Bayerische Akademie der Wissenschaften; Bayerische Staatsbibliothek). Prieiga: <http://www.geschichtsquellen.de/repPers_118590782.html>;
47. *Repertorium fontium historiae medii aevi*. Roma, 1962–2007;
48. SCHIPKE Renate. *Die Maugérard-Handschriften der Forschungsbibliothek Gotha* (Veröffentlichungen der Forschungsbibliothek Gotha, 15). Gotha, 1972;
49. SCHUBA Ludwig. *Die Quadriviums-Handschriften der Codices Palatini Latini in der Vatikanischen Bibliothek* (Kataloge der Universitätsbibliothek Heidelberg; Bd. 2). Wiesbaden, 1992;
50. STAHL Irene. *Handschriften in Nordwestdeutschland: Aurich - Emden – Oldenburg* (Mittelalterliche Handschriften in Niedersachsen: Kurzkatalog, Hf. 3). Wiesbaden, 1993;
51. THURN Hans. *Die Handschriften aus benediktinischen Provenienzen: Hälfte 1. Amorbach. Kitzingen. Münsterschwarzach. Theres. Würzburg: St. Afra, St. Burkhard, Schottenkloster St. Jakob. Anhang: Erfurt, Minden, Mondsee* (Die Handschriften der Universitätsbibliothek Würzburg; Bd. 2, Hälfte 1). Wiesbaden: Harrassowitz, 1973;
52. THURN Hans. *Die Handschriften aus benediktinischen Provenienzen: Hälfte 2. Die Handschriften aus St. Stephan zu Würzburg* (Die Handschriften der Universitätsbibliothek Würzburg; Bd. 2, Hälfte 2). Wiesbaden, 1986;
53. VENNEBUSCH Joachim. *Die theologischen Handschriften des Stadtarchivs Köln: Teil 1. Die Folio-Handschriften der Gymnasialbibliothek* (Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln: Sonderreihe: Die Handschriften des Archivs; H. 1). Köln, Wien, 1976;
54. *Verzeichniss der Lateinischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, hrsg. V. Rose. Bd. 2. Berlin, 1903;
55. WINTER Ursula. *Die Manuscripta Magdeburgica der Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz Berlin: Teil 1. Ms. Magdeb. 1–75* (Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz. Kataloge der Handschriftenabteilung: Reihe 1. Handschriften; Bd. 4). Wiesbaden, 2001;

56. WINTER Ursula; HEYDECK Kurt. *Die Manuscripta Magdeburgica der Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz. Teil 2: Ms. Magdeb. 76 – 168* (Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz. Kataloge der Handschriftenabteilung. Reihe 1, Handschriften, Bd. 4,2). Wiesbaden, 2004.

ENCIKLOPEDINIAI ŽINYNAI IR ŽODYNAI

1. *Allgemeine Deutsche Biographie*. 56 Bde. Leipzig, 1875–1912. Prieiga: <http://www.deutsche-biographie.de/index.html>;
2. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, hrsg. von F. W. Bautz, fortgeführt T. Bautz. Hamm, 1970–2001;
3. BRIQUET Charles-Moïse. *Les filigranes: dictionnaire historique des marques du papier*. Genève, 1907;
4. CAPPELLI Adriano. *Lexicon Abbreviatarum*. 2. verb. Aufl. Leipzig, 1928. Prieiga: http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdibProduction/handapparat/nachs_w/cappelli/cappelli.html;
5. *Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann. New York, 1907–1912. Prieiga: <http://www.newadvent.org/cathen/index.html>;
6. *Dictionnaire des lettres françaises: le Moyen Âge*, éd. G. Hasenohr, M. Zink. Paris, 1992;
7. *Dictionnaire du Moyen Âge*. 2e édition. Paris, 2004;
8. *Dizionario Biografico degli Italiani, Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 77. Roma, 2012, prieiga: [http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-de-natali_\(Dizionario_Biografico\)/>](http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-de-natali_(Dizionario_Biografico)/>);
9. *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, cur. G. Dunphy. Leiden, Boston 2010;
10. *Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny*, pod red. R. Gustawa O.F.M. 2 t. Poznań, 1971;
11. *Lexikon des Mittelalters*. 9 Bde. München, 1980–1998;
12. *Nasi Święci. Polski słownik hagiograficzny*, pod red. A. Witkowskiej. Wyd. drugie poszerzone. Poznań, 1999;
13. *Neue Deutsche Biographie*. Berlin, 1953–. Prieiga: <http://www.deutsche-biographie.de/index.html> ;
14. ORACKI Tadeusz. *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*. T. 2: L–Ż. 1988;
15. *Pasaulio vietovardžiai. Europa*. Vilnius, 2006. Taip pat prieiga: <http://www.melc.lt/lt.php/e-zodynai/vv/europa>;
16. PICCARD Gerhard. *Die Wasserzeichenkartei im Hauptstaatsarchiv Stuttgart*. Bd. 12: Wasserzeichen Blatt. Blume. Baum. Stuttgart 1982, S. 225–228 (Abteilung 3), Nr. 1564–1622;
17. PICCARD Gerhard. *Die Wasserzeichenkartei im Hauptstaatsarchiv Stuttgart*. Bd. 15/1: Wasserzeichen Hirsch. Stuttgart, 1987, S. 202–206 (Abteilung 5), Nr. 938–998;
18. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, Wrocław, 1935–;

19. *Православная Энциклопедия*. Электронная версия, 2007. Prieiga per internetą: <<http://www.pravenc.ru/text/153497.html>>.

ISTORIOGRAFIJA

1. ALEKNA Antanas. *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas. Kaunas, 1936;
2. ALEKNA Antanas. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1911;
3. ALIŠAUSKAS Vytautas. Jeronimo Prahieškio casus (Iš žalčių medžiotojo užrašų) // *Naujasis židinys-Aidai*, nr. 6, 2008, p. 247–250;
4. ALRAUM Claudia. Pallienprivilegien für Apulien zwischen 1063 und 1122 // *Specimina nova*, pars prima: section mediaevalis, vol. 6. Pécs, 2011, S. 11–32;
5. ALTHOFF Gerd. *Adels- und Königsfamilien im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung. Studien zum Totengedenken der Billunger und Ottonen* (Münstersche Mittelalter-Schriften, 47). München, 1984;
6. ALTHOFF Gerd. Beobachtungen zu den Necrologhandschriften, ihrer Anlage und zu den eingetragenen Personen // *Die Totenbücher von Merseburg, Magdeburg und Lüneburg* (MGH Libri mem. NS, 2). Hannover, 1983, p. XX – XLIV;
7. *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*. Parašė Stanislovas Znavykas, 1886. Tilžė, 1891;
8. AUGUSTYN Wolfgang. Dantes Paradiso und die Bildtradition zum Himmlischen Jerusalem // *Deutsches Dante-Jahrbuch*, Bd. 83, 2008, S. 93–113;
9. BABIŲ Paweł. Sposoby zabijania chrześcijan przez pogańskich Słowian Zachodnich w świetle wydarzeń 1066 roku // *Religia ludów Morza Bałtyckiego. Stosunki polsko-duńskie w dziejach*, red. M. Franz, M. Bogacki, Z. Pilarczyk. Toruń, 2010.
10. BALDWIN John W. *The Government of Philip Augustus: foundations of French royal power in the Middle Ages*. Berkeley, 1986;
11. BANDTKIE Jerzy Samuel. *Dzieje Królestwa Polskiego*. T. 2. Wrocław, 1820;
12. BANNISTER Emily A. A monastic ark against the current flood: the manuscripts of Peter Damian at the Abbey of Montecassino // *European Review of History: Revue europeenne d'histoire*. Vol. 17, no. 2, 2010, p. 221–240;
13. BARANAUSKAS Tomas. *Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius, 2000;
14. BARANAUSKAS Tomas. Šiandien Lietuvai sukanka tūkstantis metų, 2009 m. vasario 14 d. // *Delfi*, 2009 m. vasario 14 d. [žiūrėta 2012-06-11] Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/tbaranauskas-siandien-lietuvai-sukanka-tukstantis-metu.d?id=20570616>>;
15. BARANAUSKAS Tomas. Valentino dieną prasidėjo Lietuvos ir Kauno miesto istorija // *balsas.lt*, 2006-02-13. [žiūrėta 2012-06-11] Prieiga per internetą: <http://www.balsas.lt/naujiena/269194/sv-valentino-diena-prasidejo-lietuvos-ir-kauno-miesto-istorija/rubrika:naujienos-projektai-projektuarchyvas-archyvas_2003-2006>;

16. BARAN-KOZŁOWSKI Wojciech. Chronicon by Marianus Scotus – between Computistic and Historiography: World Chronicles and the Search for a Suitable Chronology of History // *Quaestiones medii aevi novae*, vol. 13: Palatium, Castle, Residence. Warszawa, 2008, p. 313–347;
17. BARAN-KOZŁOWSKI Wojciech. *Kronika świata Mariana Szkota. Studium źródłoznawcze*. Poznań, 2009;
18. BARONAS Darius. Pirmosios krikščionių misijos // *Lietuvos istorija*, t. 2: Geležies amžius. Vilnius, 2007;
19. BARONAS Darius. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste // *Lietuvos istorijos metraštis. 2001 metai. 2*. Vilnius, 2002, p. 5–34;
20. BARONAS Darius. Šv. Brunonui Kverfurtiečiui skirta konferencija // *Bernardinai.lt*, 2009-03-17. [žiūrėta 2012-06-11] Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-03-17-darius-baronas-sv-brunonui-kverfurtieciui-skirta-konferencija/29318>>;
21. BARONAS Darius. The year 1009: St Bruno of Querfurt between Poland and Rus' // *Journal of Medieval History*, vol. 34. Amsterdam, 2008, p. 1–22;
22. BARONAS Darius. *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.* (Studia Franciscana Lithuanica, t. 4). Vilnius, 2010;
23. BASTIAN Adolf. *Beiträge zur Ethnologie und darauf begründete Studien*. Berlin, 1871;
24. BEUMANN Helmut. *Die Ottonen*. Aufl. 2. Stuttgart [etc.], 1991;
25. BEUMANN Jutta. *Sigebert von Gembloux und der Traktat de investitura episcoporum* (Vorträge und Forschungen, Sonderband 20). Sigmaringen, 1976;
26. BIAŁUŃSKI Grzegorz. *Misja prusko-litewska biskupa Brunona z Kwerfurtu* (Monumenta Literaria Prussiae. Seria C. Monografie, nr. 1). Olsztyn, 2010;
27. BIAŁUŃSKI Grzegorz. *Studia z dziejów plemion pruskich i jaćwieskich*. Olsztyn, 1999;
28. BIAŁUŃSKI Grzegorz. Šv. Brunono mirties vieta // *LIM. 1997 metai*. Vilnius, 1998, p. 5–20;
29. BIDLO Jaroslav. Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeronym Pražský // *Časopis Musea království Českého*. Roč. 69, 1895, s. 118–128, 232–265, 424–452;
30. Bieniak J. Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji // *Acta Baltico-Slavica*, 1969, t. 6, s. 181–195;
31. BIENIAK Janusz. Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji // *Acta Baltico-Slavica*, t. 6, 1969, s. 181–195;
32. BOGUSŁAWSKI Edward. *Historyja Polski*. Kraków, 1889;
33. BORCHERT Friedrich. *Burgenland Preussen. Die Wehrbauten des Deutschen Ordens und ihre Geschichte*. München, 1987;
34. BORUTA Jonas, JS; ŠNEIDERAITIS Haroldas. Šv. Brunonas Kverfurtietis lietuvių evangelizacijos kontekste // *Opera theologorum Samogitarum*, t. 1. Telšiai, 2013, p. 15–85;

35. BRESSLAU Harry. Bamberger Studien // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 21, 1896, S. 139–234;
36. BRESSLAU Harry. Die Quellen des Chronicon Wirziburgense // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 25, 1900, S. 11–35;
37. BRESSLAU Harry. Noch einmal das Chronicon Wirziburgense und Hermann von Reichenau // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 26, 1901, p. 241–53;
38. BRINCKEN Anna-Dorothee von den. „Contemporalitas regnorum“: Beobachtungen zum Versuch des Sigebert von Gembloux, die Chronik des Hieronymus fortzusetzen // *Historiographia mediaevalis*, hrsg. D. Berg. Darmstadt, 1988, S. 199–211;
39. BRINCKEN Anna-Dorothee von den. Marianus Scottus als Universalhistoriker iuxta veritatem Evangelii // *Die Iren und Europa im früheren Mittelalter*. Internat. Colloquium d. Europa-Zentrums Tübingen (24.–28. 9. 1979). Stuttgart, 1982, S. 970–1009;
40. BRINCKEN Anna-Dorothee von den. Marianus Scottus. Unter besonderer Berücksichtigung der nicht veröffentlichten Teile seiner Chronik // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 17. Köln, Weimar, Wien, 1961, S. 191–238;
41. BRINCKEN Anna-Dorothee von den. *Studien zur lateinischen Weltchronistik bis in das Zeitalter Ottos von Freising*. Düsseldorf, 1957;
42. *Brun von Querfurt. Lebenswelt, Tätigkeit, Wirkung*, hrsg. A. Sames. Querfurt, 2010;
43. *Bruno z Kwerfurtu: osoba – dzieto – epoka*, pod red. M. Dygo, W. Fałkowski. Pułusk, 2010;
44. BULST-THIELE Marie Luise. Zu Thietmar und den Hildesheimer Annalen // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 12, 1956, S. 517;
45. BUMBLAUSKAS Alfredas. 1009 metai: šventasis Brunonas atranda Lietuvą // *Lietuvos aidas*, 1993-12-03, Nr. 235 (6446), p. 9; 1993-12-04, Nr. 236 (6447), p. 8; 1993-12-07, Nr. 237, (6448), p. 7;
46. BUMBLAUSKAS Alfredas. 1009-ieji Lietuvos istorijos periodizacijoje // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. XVII. Vilnius, 1999, p. 357–362;
47. BUMBLAUSKAS Alfredas. Lemtingos Lietuvos istorijos datos: 1009 metai // *Aušrinė*, nr. 10, 1990, p. 16–20;
48. BUMBLAUSKAS Alfredas. Lithuania's Millennium – Millennium Lithuaniae. Or What Lithuania Can Tell the World on this Occasion // *Lietuvos istorijos studijos*, t. 23, 2009, p. 10–18;
49. BUMBLAUSKAS Alfredas. *Senosios Lietuvos istorija (1009–1795)*. Vilnius, 2005
50. BUMBLAUSKAS Mangirdas. Jeronimo Prahieškio pasakojimas apie lietuvių religiją ir christianizaciją // *Lietuvos istorijos studijos*, t. 28, 2011, p. 24–43;

51. BUTZMANN Hans. Neuentdeckte deutsche Handschriften der Anhaltischen Landesbücherei // *Anhaltische Geschichtsblätter*, Bd. 13, 1937, S. 75–80;
52. CABY Cécile. Bernardino Gadolo ou les débuts de l'historiographie camaldule // *Mélanges de l'École française de Rome, Moyen Age*, vol. 109, 1997–1, p. 225–268;
53. *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c.900–1200*, ed. Nora Berend. Cambridge, 2007;
54. CYWIŃSKI Piotr M. A. Zanik pamięci o Brunonie z Kwerfurtu w świadomości zbiorowej // *Przegląd historyczny*, t. 89, z. 4, 1998;
55. ČEGINSKAS Kajetonas J. *Šeši krikščionybės šimtmečiai Lietuvoje*. Lampertheim, 1986;
56. ČIURINSKAS Mintautas. *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*. Vilnius, 2006;
57. DANZI Massimo. *La biblioteca del Cardinal Pietro Bembo*. Genève, 2005;
58. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ Vanda. *Lietuvos istorija*. Chicago, 1987;
59. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ Vanda. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1935;
60. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ Vanda. *Lietuvos istorija: Vyresniam mokykliniam amžiui*. Vilnius, 1990;
61. DAUKANTAS Simonas. *Istorija žemaitiška*, par. B. Vanagienė. T. 1–2. Vilnius, 1995;
62. DAUKANTAS Simonas. *Lietuvos istorija*. Kn. 1. Plymouth, 1893;
63. DĄBROWSKI Jan. *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*. Wrocław, 1964;
64. DERWICH Marek. *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*. Warszawa, Wrocław, 1992;
65. DOLBEAU François. Un manuscrit bollandien offert à Leibniz (Hannover, Landesbibl. MS XIX 1105) // *Analecta Bollandiana*, vol. 103, 1985, p. 60;
66. DRESSLER Fridolin. *Petrus Damiani: Leben und Werk*. (Studia Anselmiana, xxxiv) Rome, 1954;
67. DRUNGILIENĖ Gita. *Jokūbas Voraginiėtis, Aukso legenda ir Lietuva // Aukso legenda, Arba Šventųjų skaitiniai: pirma knyga*, vertė V. Gerliakienė, S. Narbutas, V. Stalioraitytė ir T. Veteikis. Vilnius, 2008, p. 11–30;
68. DUCH Arno. Eine verkannte Handschrift des Chronicon Wirziburgense // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 8 / 2, 1951, S. 489–497;
69. DVORNIK Franzis. *The Making of Central and Eastern Europe*. London, 1949;
70. FAŁKOWSKI Wojciech. Dwuznaczność przekazu rytualnego: średniowieczne formy komunikowania społecznego // *Kwartalnik Historyczny*, R. 113, nr. 2, 2006, s. 5–25;
71. FREUND Stephan. *Studien zur literarischen Wirksamkeit des Petrus Damiani*. Hannover, 1995;
72. FROSS Henryk. Relacje Piotra Damiani // *Kultura średniowieczna i staropolska*. Warszawa, 1991, p. 365–375;

73. GATTERER J. C. Nachricht von der neuen Ausgabe der gleichzeitigen Schriftsteller über die deutsche Geschichte // *Archiv*, Bd. 1, 1820;
74. GAWŁOWSKA Wanda. *Frutolfa z Michelsbergu "Chronicon Universale": wątki dziejopisarskie i literackie*. Łódź, 1989;
75. GELUMBECKAITĖ Jolanta. Dėl Lit(h)uania tarimo // *Archivum Lithuanicum*, t. 3, 2001, p. 323–324;
76. *Germania Sacra*. Abt. I, Bd. 2: Das Bistum Havelberg, hrsg. Gottfried Wentz. Berlin, Leipzig, 1933 (faks. perleidimas; Berlin, 1963);
77. *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*. Bd. 2: Überlieferungsgeschichte der mittelalterlichen Literatur, von K. Langosch [et al.]. Zürich, 1964;
78. GIDŽIŪNAS Viktoras. Šv. Benedikto regulos vienuoliai Lietuvoje: kamalduliai // *LKMA Metraštis*, T. 6, 1985;
79. GIEDA Aurelijus. *Istoriografija ir visuomenė: istorika, istoriko profesijos ir istorinės kultūros aspektai Lietuvoje 1904–1940 m.: daktaro disertacija*. Vilnius, 2013;
80. GIESE Martina. Einleitung // *Die Annales Quedlinburgenses*, S. 1–380;
81. GIESEBRECHT Ludwig. *Wendische Geschichten aus den Jahren 780 bis 1182*. Bd. 2. Berlin, 1843;
82. GIESEBRECHT Wilhelm. Brun Bonifacius, erzbischof unter den Heiden. 14. Februar // *Evangelischer Kalender. Jahrbuch für 1856*. Jg. VII. Berlin, [1856];
83. GIESEBRECHT Wilhelm. Der erste deutsche Missionar in Preussen // *Der Neuen Preussischen Provinzial-Blätter*. Fol. 3, Bd. III. Königsberg, 1859;
84. GIESEBRECHT Wilhelm. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, 2. Aufl., Bd. 2. Braunschweig, 1860;
85. GIESEBRECHT Wilhelm. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*. Bd. 2. Braunschweig, 1858;
86. GÖRICH Knut. Ein Erzbischof in Prag oder in Gnesen? // *Zeitschrift für Ostforschung*, Bd. 40, 1991, S. 10–27;
87. GRABSKI A. F. Gall Anonim o Selencji i Prusach // *Rocznik Olsztyński*, t. 2, 1959, s. 9–15;
88. GRIER James. *The Musical World of a Medieval Monk: Adémar de Chabannes in Eleventh-century Aquitaine*. Cambridge, 2007;
89. GRIESSER Bruno. *Der Prosarhythmus in den bischöflichen Urkunden von Halberstadt und in den Gesta episcoporum Halberstadensium* // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 45, 1924, S. 82–101;
90. GUDAVIČIUS Edvardas. „Lietuvos“ vardas XI a.–XII a. I pusės šaltiniuose // *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, t. 3 (84), 1983, p. 79–81.
91. GUDAVIČIUS Edvardas. Brunonas (Bruno), Brunonas Kverfurtietis (Bruno von Querfurt), Bonifacas // *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 3. Vilnius, 2003, p. 535;
92. GUDAVIČIUS Edvardas. Brunonas Kverfurtietis ir Lietuva // *1009 metai: Šv. Brunono Kverfurtiečio misija*. Vilnius, 2006, p. 9–65;

93. GUDAVIČIUS Edvardas. Dėl lietuviškų tekstų iki Mažvydo // *Praeities baruose*. Skiriama akademikui Vytautui Merkiui 70-ies metų jubiliejaus proga. Vilnius, 1999, p. 85–90;
94. GUDAVIČIUS Edvardas. Dėl šv. Brunono hagiografijos minimų baltiškų vardų // *Naujasis Židinys-Aidai*, nr. 10, 2001, p. 536–538;
95. GUDAVIČIUS Edvardas. *Los caprichos. Du tūkstantis devintieji* [kompiuterinis tekstas, knyga atiduota spaudai];
96. GUDAVIČIUS Edvardas. Pirmasis Lietuvos paminėjimas // *Gimtasis kraštas*. 1991-08-22–28, p. 5;
97. GUDAVIČIUS Edvardas. Porą pastabų dėl vadinamosios Brunono eiliuotosios dedikacijos imperatoriui // *LKMA Suvažiavimo darbai*, T. 17. Vilnius, 1999, p. 363–369;
98. GUDAVIČIUS Edvardas. Priartėjant prie tolimos ir miglotos epochos // *Lietuvos europėjimo kelias: Istorinės studijos*, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 2002, p. 309–332;
99. GUDAVIČIUS Edvardas. Šv. Brunonas ir Lietuva // *Dialogas*, 1998-05-22, nr. 21 (329), p. 12;
100. GUDAVIČIUS Edvardas. Šv. Brunono misija // *Darbai ir dienos*, nr. 3 (12), 1996, p. 115–128 (perspausdinta: GUDAVIČIUS Edvardas. *Lietuvos europėjimo kelias: Istorinės studijos*, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 2002, p. 283–308);
101. GUDAVIČIUS Edvardas. Šventojo Brunono mikrohagiografijos klausimas // *Lietuvos istorijos studijos*, t. 23, 2009, p. 19–34;
102. GUDAVIČIUS Edvardas. Titmaro Merzeburgiečio kronikos Brunono Kverfurtiečio žinutė // *Lietuvos istorijos studijos*, t. 28, 2011, p. 9–23;
103. *Der heilige Brun von Querfurt. Eine Reise ins Mittelalter*, Hrsg. Landkreis Saalekreis. Querfurt, 2009, S. 55.
104. HEINZELMANN Bernhard. Die Überlieferung der Chronik Thietmars von Merseburg // *Geschichte und Geschichten II: Merseburger Geschichte und andere historische Streifzüge*. Hrsg. Maria Nühlen. Merseburg: Fachhochschule Merseburg (Merseburger Ringvorlesung. Bd. II), 2002, p. 7–46;
105. Der hl. Bruno von Querfurt, zweiter Apostel von Preussen // *Pastoralblatt für die Diözese Ermland*, Jg. 22, 1. Oktober 1890, Nr. 10, S. 109–113;
106. HERMANOWSKI G. *Ostpreussen-Wegweiser durch ein unvergessenes Land*. Mannheim, 1983;
107. HESSE Ludwig Fr. Nachricht von einem Kalendarium der Merseburger Domkirche aus den Zeiten Bischof Ditmars, brauchbar für die Geschichte des neunten, zehnten und eilften Jahrhunderts // *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 4, 1823, p. 276–283;
108. Hirsch S. *Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich II*. Bd. 2. Berlin, 1864,
109. HIRSCHI Caspar. Boden der Christenheit und Quelle der Männlichkeit. Humanistische Konstruktionen Europas am Beispiel von Enea Silvio Piccolomini

- und Sebastian Münster // *Leitbild Europa? Europabilder und ihre Wirkungen in der Neuzeit*, hrsg. J. Elvert. Stuttgart, S. 46–66;
110. *Histoire littéraire de la France*. T. 18. Paris, 1835;
111. HYLAND William P. John-Jerome of Prague (1368–1440): A Norbertine Missionary in Lithuania // *Analecta Praemonstratensia*, vol. 78, 2002, p. 228–254;
112. HYLAND William P. *John-Jerome of Prague (ca. 1368–1440): A study in late medieval monastic intellectual culture*. [Diss.: Cornell University], 1992;
113. HYLAND William P. John-Jerome of Prague and Monastic Reform in the Fifteenth Century” // *The American Benedictine Review*, t. 47, nr. 1, 1996, p. 58–98;
114. HYLAND William P. John-Jerome of Prague. Portrait of a Fifteenth Century Camaldolese // *The American Benedictine Review*, t. 46, nr. 3, 1995, p. 308–334;
115. HOFFMANN Hartmut. Einleitung // *Chronica monasterii Casinensis (Die Chronik von Montecassino)*, ed. H. Hoffmann (MGH SS, 34). München, 1980, S. VII–L;
116. HOFFMANN Hartmut. Studien zur Chronik von Montecassino // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 29, 1973, S. 59–162;
117. HOLDER-EGGER Oswald. [[vadas] Cronica Reinhardsbrunensis // *Monumenta Germanicae Historica, Scriptores*, T. 30/1, 1896, p. 490–514;
118. HOLDER-EGGER Oswald. Studien zu thüringischen Geschichtsquellen. III // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 21, 1896, S. 237–267;
119. HOLTZMANN Robert. [[vadas] // *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung* (MGH SS rer. Germ. NS, 9). Berlin, 1935, S. VII–XLII;
120. HOLTZMANN Robert. Die Aufhebung und Wiederherstellung des Bistums Merseburg. Ein Beitrag zur Kritik Thietmars // *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, Bd. 2, 1926, p. 35–75;
121. HOLTZMANN Robert. Die Quedlinburgen Annalen // *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, Bd. 1, 1925, S. 64–125;
122. HOLTZMANN Robert. Über die Chronik Thietmars von Merseburg // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 50, 1935, S. 159–209;
123. HOUT Ferdinandus van. *De crhonico [sic] Magdeburgensi. Dissertatio historica [...]*. Bonnae, [1867];
124. IVINSKIS Zenonas. Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva [įžengiamoji paskaita, skaityta 1933 metų rugsėjo mėn. 21 d. Vytauto D. Universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete] // *Athenaeum*, 1933, t. IV, sąs. I [studijų rinkinys, skirtas J. Totoraičio 60-mečiui], p. 135–144;
125. IVINSKIS Zenonas. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Fotogr. leid. Vilnius, 1991;

126. IVINSKIS Zenonas. *Lietuvos istorijos šaltiniai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. III). Klaipėda, 1995;
127. JANICKE Carl. *Mittheilungen aus der Magdeburger Schöppen-Chronik. Ein Beitrag zur Kenntniss städtischen Lebens im deutschen Mittelalter und zugleich Ankündigung einer Ausgabe der Schöppen-Chronik*. Magdeburg, 1865;
128. JÄSCHKE Kurt-Ulrich. *Die älteste Halberstädter Bischofschronik* (Mitteldeutsche Forschungen, Bd. 62/I). Köln, Wien, 1970;
129. JEDLICKI Marian Z. Wstęp // *Kronika Thietmara*. Kraków, 2002, s. VII–LXXXVII (I leid. – Poznań, 1953);
130. JONYNAS Ignas. Lietuvių gentys iki XIV amžiaus // *Naujoji Romuva*, Nr. 17 (431), 1939, p. 361–368.
131. JOVAIŠA Liudas. Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje: liturginis ir hagiografinis aspektas // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Serija A, t. 32. Vilnius, 2009, p. 195–207;
132. JUČAS Mečislovas, LUKŠAITĖ Ingė, MERKYS Vytautas. *Lietuvos istorija: Nuo seniausių laikų iki 1917 metų*. Vilnius, 1988;
133. JURGINIS Juozas, LUKŠAITĖ Ingė. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*. Vilnius, 1981;
134. KADE Reinhard. Beschreibung eines Legendars // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 8, 1883, S. 365–367;
135. KADE Reinhard. *De Brunonis Querfurtensis vita quinque fratrum Poloniae nuper reperta* (Phil. Diss.). Lipsiae, 1883;
136. *Karl der Große, IV: Das Nachleben*. Düsseldorf, 1967;
137. KARWASIŃSKA Jadwiga. *Święty Wojciech. Wybór pism*. Warszawa, 1996;
138. KAUFFMANN Heinricus. [Ivadas] Vita et passio sancti Brunonis episcopi et martyris Querfordensis // *Monumenta Germanicae Historica, Scriptores*, T. 30/2, 1934, p. 1350–1359;
139. KESSEL Eberhard. Die Magdeburger Geschichtsschreibung im Mittelalter bis zum Angang des 12 Jahrhunderts // *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, Bd. 7, 1931, p. 109–184;
140. KLIMAS Petras. *Lietuvių senybės bruožai*. Vilnius, 1919;
141. KNAPIŃSKI Ryszard. Tak zwana kolońska seria rycin Icones et Miracula Sanctorum Poloniae i jej domniemany pierwowzór Jacopa Lauro // *Inspiracje grafiką europejską w sztuce polskiej. Czasy nowożytne*, red. K. Moisan-Jabłońska, K. Ponińska. Warszawa, 2010, s. 37–56;
142. KOLBERG Augustin. Der heilige Bruno von Querfurt, zweiter Apostel von Apostel von Preussen // *Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde des Ermlands*, Bd. 8, 1884/1886, S. 1–108;
143. *Konfliktbewältigung und Friedensstiftung im Mittelalter*, hrsg. R. Czaja, E. Muhle, A. Radzimiński. Toruń, 2012;
144. KORPELA Jukka. Ein Bischoff zwischen zwei Heiligen: Bruno von Querfurt, St. Vladimir und Heinrich (II.) der Heilige // *Bayern und Osteuropa: aus der*

- Geschichte der Beziehungen Bayerns, Frankens und Schwabens mit Russland, der Ukraine und Weissrussland.* Wiesbaden, 2000;
145. KRUSE Friedrich. *Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland überhaupt [...]*. Moskau, 1846;
 146. *Księga 1000 – lecia katolicyzmu w Polsce.* T. 1. Lublin, 1969;
 147. *Kultura średniowieczna i staropolska.* Warszawa, 1991;
 148. KURZE Friedrich. Abfassungszeit und Entstehungsweise der Chronik Thietmars // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 14, 1889, S. 59–86;
 149. KURZE Friedrich. *Bischof Thietmar von Merseburg und seine Chronik* (Neujahrsblätter. Historische Kommission der Provinz Sachsen, 14). Halle, 1890;
 150. KURZE Friedrich. Nachlese zur Quellenkunde Thietmars (zwei verlorene Hildesheimer Handschriften) // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 16, 1891, S. 459–472;
 151. *La cristianizzazione della Lituania.* Citta del Vaticano, 1989;
 152. LABUDA Gerard. *Święty Wojciech: biskup-męczennik.* Wrocław, 2000;
 153. LANDES Richard. *Relics, Apocalypse, and the Deceits of History. Ademar of Chabannes, 989–1034* (Harvard Historical Studies, 117). Cambridge, London, 1995;
 154. LANDES Richard. The Fear of an Apocalyptic Year 1000: Augustinian Historiography, Medieval and Modern // *Speculum*, Vol. 75, No 1, 2000, p. 97–145;
 155. LANDES Richard. The Turbulent Career of a Monk of the Year 1000: Documentary Inversions and the Tale of Ademar of Chabannes (989–1034) (1995). Priega: <<http://www.mille.org/people/rlpages/ademar-story.html>>;
 156. LAPPENBERG Johann. [[vadas] Thietmari chronicon // *MGH SS.* T. 3, 1839, p. 723 – 733;
 157. LAURINAVIČIUS Česlovas. Klausimai, minint Lietuvos vardo tūkstantmetį // *Metai*, nr. 7, 2009, p. 95–102;
 158. LELEWEL Joachim. *Cześć balwechwaleza Slawian i Polski.* Poznań, 1857;
 159. LEMAÎTRE Jean-Loup. Le martyrologe retrouvé des cordeliers de Limoges // *Archivum Franciscanum historicum*, 92, no. 3–4, 1999, p. 351–394.;
 160. LEONAVIČIŪTĖ Inga. Šv. Brunono Kverfurtiečio ciklo šaltiniai // *1009 metai*, p. 212–220
 161. LEONAVIČIŪTĖ Inga. Trys ar keturios šv. Brunono misijų šaltinių versijos? // *Tarp istorijos ir būtovės.* Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas (Specialusis „Lietuvos istorijos studijų“ leidinys, T. 1). Vilnius, 1999, p. 19–25;
 162. LEVISON Wilhelm. Die „Annales Lindisfarnenses et Dunelmenses“ // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 17. Köln, Weimar, Wien, 1961, S. 447–458;

163. LEWICKI Tadeusz. *Polska i kraje saslednic w swietle "Ksiegi Rogera" geografa arabskiego z XII w. al-Idrīsī'ego*. T. 2. Kraków, 1954;
164. LEWICKI Tadeusz. Znajomość krajów i ludów Europy u pisarzy arabskich IX i X w. // *Slavia Antiqua*, t. 8. 1961, s. 61–124;
165. *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. Kaunas, 1936 (reprintas: Vilnius, 1989);
166. *Lietuvos istorija. Su kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu*. Parašė Maironis. Trečią kartą atspausta ir pataisyta. Petropilis, 1906;
167. *Lietuvos TSR istorija*. T. 1: Nuo seniausių laikų iki 1861 metų. Vilnius, 1957;
168. *Lietuvos TSR istorija*. T. 1: Nuo seniausių laikų iki 1917 metų, red. kol. B. Vaitkevičius, M. Jučas, V. Merkys Vilnius, 1985;
169. LILIENTHAL Michael. Das Leben Brunonis, eines vorgegebenen preußischen Apostels und Märtyrers // *Erleutertes Preussen oder auserlesene Anmerkungen, ueber verschiedene zur preußischen Kirchen-, Civil- und Gelehrten-Historie gehörige besondere Dinge*. Königsberg, Bd. 1, 1724, S.787–824; Bd. 2, 1725, S. 186–214;
170. LÖTZKE Helmut. *Die Burggrafen von Magdeburg aus dem Querfurter Hause* [Diss. masch. Greifswald 1950]. Bad Langensalza, 2005;
171. LUKŠAITĖ Ingė. Mato Pretorijaus „Prūsų bažnyčios kronikos“ autoriai ir knygos // *Knygotyra*, t. 55, 2010, p. 80–101;
172. MACIEJOWSKI Wacław A. *Pierwotne dzieje Polski i Litwy zewnętrzne i wewnętrzne, z uwagą na ościenne kraje, a mianowicie na Ruś, Węgry, Czechy i Niemcy, [...]*. Warszawa, 1846;
173. MARKOWSKI Władysław. Świętego Brunona życie i działalność // *Studia Etłckie*. T. 9, 2007, s. 405–416;
174. MASLAUSKAITĖ Sigita. *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.* Vilnius, 2010;
175. MATUSAS Jonas. Lietuva ir krikščionybė // *Trinitas*, Nr. 39, 1937-09-30, p. 928.
176. MAŽEIKI Rasa. Pirmojo Lietuvos vardo paminėjimas ir šv. Brunono biografijos šaltinių interpretacijos problemos // *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste*, straipsnių rinkinys, tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Lietuvos karaliaus Mindaugo krikšto 750-iems jubiliejiniams metams, medžiaga. Vilnius, Taikomosios dailės muziejus, 2001 m. rugsėjo 26–27 d., sud. V. Dolinskas. Vilnius, 2005, p. 61–108;
177. MAŽIULIS Vytautas. Dėl Lietuvos vardo 1009 metais (Šv. Brunono misija) // *Baltistika*, t. 40 (1), 2005, p. 95–97;
178. MEYSZTOWICZ Walerian. Szkice o św. Brunonie – Bonifacy // *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*. T. 5. Rzym, 1958, s. 445–500;
179. *Męczennicy z Międzyrzecza 1003–2003*. Materiały z sympozjów 9-10.11.2001, 8-9.11.2002, red. R. Tomczak. Paradyż, Zielona Góra, 2003;
180. MICHAŁOWSKI Roman. *Zjazd Gnieźnieński: religijne przestanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*. Wrocław, 2005;

181. MIELCZARSKI Stanisław. *Misja pruska św. Wojciecha*. Gdańsk, 1967;
182. MOOYER Ernst F. *Onomasticon chronographikon hierarchiae germanicae: Verzeichniß der deutschen Bischöfe seit dem Jahre 800 nach Chr. Geb. nebst einem Anhang, die Würdenträger einiger Abteien und Ritterträger enthaltend*. Minden, 1854;
183. MOOYER Ernst F. Nekrologium des Klosters Weissenburg // *Archiv des Historischen Vereins für Unterfranken und Aschaffenburg*. Bd. 13, Hf. 3. 1855, S. 1–67;
184. NARBUTAS Sigitas. „Žemė galinga yra“: lotyniškoji poezija kaip įsisavinta originalios kūrybinės raiškos erdvė // *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 24, 2007, p. 17–62;
185. NARBUTAS Teodoras. *Lietuvių tautos istorija*. T. III. Vilnius, 1994, p. 146.
186. NARBUTT Teodor. *Dzieje narodu litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzeń ludów narodu litewskiego*. Wilno, 1847;
187. NARBUTT Teodor. *Dzieje starożytne narodu litewskiego*. T. 3: Pamiątki i wypadki historyczne od wieku szóstego po wiek trzynasty, tudzież rzeczy odnoszące się do Prussyi, Łotwy, zakonów rycerskich. Wilno, 1838;
188. NASS Klaus. *Die Reichschronik des Annalista Saxo und die sächsische Geschichtsschreibung im 12. Jahrhundert* (MGH Schriften, Bd. 41). Hannover, 1996;
189. NORCUS Zenonas. *Istorika: istorinis įvadas*. Vilnius, 1996;
190. NOWAK Władysław. Święty Brunon z Kwerfurtu, Patron Diecezji Warmińskiej // *Postaniec Warmiński zyli Kalendarz Maryjny na rok 1982*. Olsztyn, 1981, s. 87–88.
191. NOWAK Władysław. Św. Bruno z Kwerfurtu i jego kult w diecezji warmińskiej // *Studia Warmińskie*, t. 19. Olsztyn, 1982, s. 60–93;
192. PAKNYS Mindaugas. Šv. Brunono Kverfurtiečio freskos Pažaislio kamaldulių vienuolyne // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 32, 2009, p. 173–192;
193. PAKNYS Mindaugas. The Frescoes of Saint Bruno of Querfurt in the Monastery of the Camaldolese Order at Pažaislis // *Lithuanian historical studies*. T. 14: 2009. Vilnius, 2010, p. 11–26;
194. PALMAITIS Letas. Dėl šv. Brunono misijos šiaurinės koncepcijos // *Baltistica*, t. 64 (2), 2009, p. 381–390;
195. PALMAITIS Letas. *Įmintos tūkstantmečio mįslės: Šventasis Brunonas Bonifacas, senovės baltai ir Lietuvos pasienis*. Kaunas, 2009;
196. PALMAITIS Letas. Misja św. Brunona w świetle zachodniobałtyjskiej (skalowskiej) hipotezy o pochodzeniu etnonimu Ruś // *Masovia. Pismo poświęcone dziejom Mazur*, t. XIII, 2010, s. 3–22;
197. PAŠUTO Vladimiras. *Lietuvos valstybės susidarymas*. Vilnius, 1971;
198. PÄTZOLD Stefan. Die mittelalterl. Fundacio des Querfurter Kollegiatstiftes // *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, Bd. 21, 1998, S. 37–65;

199. PÄTZOLD Stefan. Die Querfurter Fundacio. Überlieferung und Edition // *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, Bd. 22, 1999/2000, S. 135–140;
200. *Pažaislis: menas ir istorija*, sud. ir teksto autorius M. Paknys. Vilnius, 2005;
201. *Pažintis su Lietuva. Tūkstantmečio knyga*, 1. Kaunas, 1999;
202. PERTZ Georg Heinrich. [Ivadas] Vita S. Adalberti episcopi // *Monumenta Germanicae Historica, Scriptorum*, T. 4, 1841;
203. PERTZ Georg Heinrich. Annales Hildesheimenses, Quedlinburgenses, Weissemburgenses, et Lamberti pars prior // *Monumenta Germanicae Historica, Scriptorum*, T. 3, 1839, p. 18–22;
204. PERTZ Georg Heinrich. Handschriften des Königl. Sächsischen Geheimen Archivs zu Dresden // *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 6, 1831/1838, S. 222–228;
205. PIERSON William. *Elektron oder Ueber die Vorfahren, die Verwandtschaft und den Namen der alten Preussen*. Berlin, 1869, S. 74–83;
206. POKORNY Rudolf. Das Chronicon Wirziburgense, seine neuaufgefundene Vorlage und die Textstufen der Reichenauer Chronistik des 11. Jahrhunderts // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 57, 2001, S. 63–93, 451–499;
207. POTTHAST August. *Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500*. Bd. 1-2, Berlin, 1896;
208. Proginė istorija, arba Virtuali Netimero ir Zebedeno dvikova. Diskutavo: Irena Vaišvilaitė, Artūras Vasiliauskas, Rimvydas Petrauskas ir Aurimas Švedas // *Kultūros barai*, nr. 1, 2010, p. 8–14;
209. *Prusy – Polska – Europa. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*. Toruń, 1999;
210. QUENTIN Henri. *Les martyrologes historiques du Moyen Âge*. Paris, 1908;
211. *Regesta imperii*. Bd. II. Sächsisches Haus: 919–1024; Abt. 4: Die Regesten des Kaiserreiches unter Heinrich II.: 1002–1024, neubearb. von Th. Graff. Wien, 1971;
212. *Regesta imperii*. Bd.: II. Sächsisches Haus: 919–1024; Abt. 3: Die Regesten des Kaiserreiches unter Otto III., neubearb. von Th. Graff. Wien, 1956;
213. REINDEL Kurt. Petrus Damiani bei Helinand von Froidmont und Alberich von Troisfontaines // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 53/1, 1997, S. 205–224;
214. REINDEL Kurt. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 15, 1959, S. 23–102; Bd. 16, 1960, S. 73–154; Bd. 18, 1962, S. 317–417;
215. REINDEL Kurt. Einleitung // *Die Briefe des Petrus Damiani*. Vol. 1: Nr. 1–40, ed. K. Reindel (MGH, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, 4). München, 1983, S. 1–42;
216. ROGALSKI Leon. *Dzieje krzyzakow oraz ich stosunki*. T. 1. Warszawa, 1846;

217. RÜDEBUSCH Dieter. *Der Anteil Niedersachsens an den Kreuzzügen und Heidenfahrten*. Hildesheim, 1972;
218. SAS Maksymilian. Działalność św. Brunona z Kwerfurtu // *Teka Historyka*, t. 38, 2009, s. 32–95;
219. SAVUKYNAS Bronys. Nomina propria in causa martyrii S. Brunonis Querfordensis. Etninio identifikavimo provizorinis bandymas // *Tarp istorijos ir būtovės*. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 1999, p. 13–18;
220. SCHLOCHTERMEYER Dirk. *Bistumschroniken des Hochmittelalters. Die politische Instrumentalisierung von Geschichtsschreibung*. Paderborn [etc.], 1998;
221. SCHMALE Franz-Josef. Das Bistum Würzburg und seine Bischöfe im früheren Mittelalter // *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*. Bd. 29, 1966, p. 616 – 661;
222. SCHMALE-OTT Irene. Einleitung // *Frutolfi et Ekkehardi Chronica necnon anonymi Chronica imperatorum*, ed. Franz-Josef Schmale et Irene Schmale-Ott (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, Bd. 15). Darmstadt, 1972;
223. SCHMALE-OTT Irene. Untersuchungen zu Ekkehard von Aura und zur Kaiserchronik // *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*. Bd. 34, 1971, S. 403–461;
224. SCHMEIDLER Bernhard. Abt Arnold von Kloster Berge und Reichskloster Nienburg (1119–1166) und die Nienburg-Magdeburgische Geschichtsschreibung des 12. Jahrhunderts // *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, Bd. 15, 1939, S. 88–167;
225. SCHMEIDLER Bernhard. Die wahre Zusammensetzung und Entstehungszeit der Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium bis 1142 // *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, Bd. 14, 1938, S. 40–81;
226. SCHMIDT - CHAZAN Mireille. *l'Empire et l'Histoire universelle de Sigebert de Gembloux à Jean de Saint-Victor (XIIe-XIVe siècle)*. Paris, Champion, 1999;
227. SCHMIDT Ludwig. Zur Geschichte der Dresdener Thietmarhandschrift // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 14, 1893, p. 195-196;
228. SCHNITZLER Johann Heinrich. *La Russie, la Pologne et la Finlande*. 1835;
229. SCHNITZLER Johann Heinrich. *L'Empire des tsars au point de vue actuel de la science*. T. 2. Paris, Strasbourg, 1862;
230. SCHUM Guilelmus [Wilhelm]. [Ivadas] Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium // *Monumenta Germanicae Historica, Scriptores*, T. 14, 1883, p. 361–374;
231. SCHUM Wilhelm. Mittheilungen über die Fürstlich Metternichsche Bibliothek auf Schloss Königswart in Böhmen // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 5, 1880, S. 459–465;

232. SCHWENNICKE D. *Europäische Stammtafeln, Neue Folge*. Bd. XIX: Zwischen Weser und Oder. Frankfurt am Main, 2000;
233. SIEBERT Richard. *Untersuchungen über die Nienburger Annalistik und die Autorschaft des Annalista Saxo*. Rostock, 1896;
234. SIKORSKI Dariusz Andrzej. Kronika Ademara z Chabannes – odzyskane źródło dla najwcześniejszych dziejów Polski // *Studia Źródłoznawcze*, t. 40, 2002, s. 215–220;
235. SIMSON Paul. Zu den ältesten Magdeburger geschichtsquellen // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 19, 1894, S. 341–368;
236. SINCLAIR Keith V., GRUNDMANN Herbert Ein Fragment der *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. Bd. 18, 1962, S. 245–248;
237. SKIRMUNT Konstancja. *Nad Niemnem i nad Bałtykiem wzaraniu dziejów*. Warszawa, 1897;
238. SOSNOWSKI Miłosz. Anonimowa „Passio s. Adalperti martiris“ (BHL 40) oraz Wiperta „Historia de predication episcopi Brunonis“ (BHL 1471b) – komentarz, edycja, przekład // *Rocznik Biblioteki Narodowej*. T. 43. Warszawa, 2012, s. 5–72;
239. SOSNOWSKI Miłosz. Co wiadomo o lokalizacji pustelni tzw. Pięciu Braci? // *Roczniki Historyczne*. R. LXXI, 2005, s. 7–30;
240. SOSNOWSKI Miłosz. Czy Otton został zbawiony? (Passio Benedicti et Iohannis sociorumque suorum, cap. VII) // *Pierwsze Polsko-Czeskie Forum Młodych Mediewistów. Materiały z konferencji naukowej – Gniezno 27–29 września 2005 roku*, red. J. Dobosz, J. Kujawiński, M. Matla-Kozłowska. Poznań, 2007, s. 47–56;
241. SOSNOWSKI Miłosz. Dlaczego śmierć św. Wojciecha była śmiercią męczeńską? Dwie strategie narracyjne obecne w „Vita prior“ i „Vita altera“ // *Mediewista wobec źródła – teoria i praktyka*, red. J. Dobosz, J. Kujawiński, M. Matla-Kozłowska. Poznań, 2009, s. 53–60;
242. SOSNOWSKI Miłosz. Kategorie związane z misją i męczeństwem w pismach św. Brunona z Kwerfurtu // *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. D. A. Sikorski, A. M. Wyrwa. Poznań, Warszawa, 2006, s. 205–230;
243. SOSNOWSKI Miłosz. Prusowie a pszczoły. Średniowieczna metaforyzacja ustroju społecznego w tzw. Pasji z Tegernsee // *Pruthenia*. T. 6, 2011, s. 203–220;
244. SOSNOWSKI Miłosz. *Studia nad żywotami św. Wojciecha – tradycja rękopiśmiennicza i polemika środowiska*. Poznań, 2013;
245. *Środkowoeuropejskie dziedzictwo świętego Wojciecha*, red. nauk. A. Barciak. Katowice, 1998;
246. STARNAWSKA Maria. Relacje o przeniesieniu relikwii (translacje) w dziejopisarstwie polskim i dotyczącym ziem polskich. Problemy interpretacji // *Causa creandi: o pragmatyce źródła historycznego*, pod redakcją S. Rosika i P.

- Wiszewskiego (Acta Universitatis Wratislaviensis, no 2783). Wrocław, 2005, s. 163–193;
247. STARNAWSKA Maria. *Świętych życie po życiu: relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*. Warszawa, 2008;
248. STEJSKAL Jan. *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*. Praha, 2004;
249. STENGEL Edmund E. Die Grabschrift der ersten Äbtissin von Quedlinburg // *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters*, Bd. 3, 1939, S. 361–370;
250. STRZELCZYK Jerzy. *Apostołowie Europy*. Poznań, 2010;
251. STRZELCZYK Jerzy. *Iroszkoci w kulturze średniowiecznej Europy*. Wyd. drugie poprawione. Poznań, 2008;
252. STRZELCZYK Jerzy. *Otton III*. Wrocław, Warszawa, Kraków, 2000;
253. *Święty Brunon. Patron lokalny czy symbol jedności Europy i powszechności Kościoła*, pod. red. A. Kopiczko. Olsztyn, 2009;
254. *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*. Gniezno, 1992;
255. SZAJNOCHA Karol. *Bolesław Chrobry: i Odrodzenie się polski za Władysława Łokietka*. Wyd. 2. Lwów, 1859;
256. SZUJSKI Józef. *Dzieje Polski: podług ostatnich badań*. T. 1: Piastowie. Lwów, 1862;
257. ŠČAVINSKAS Marius. „Russiana gloriatur ecclesia“ ir šv. Brunono Kverfurtiečio misijų klausimas // *Lietuvos istorijos studijos*, t. 24, 2009, p. 9–22;
258. ŠČAVINSKAS Marius. Czy stosowano przemoc podczas pokojowych misji chrystianizacyjnych? Kilka uwag o misjach chrystianizacyjnych w strefie Bałtyckiej // *Zapiski Historyczne*, t. LXXVIII, zeszyt 1, 2013, s. 7–30.
259. ŠČAVINSKAS Marius. Kai kurie paprotinės teisės niuansai remiantis hagiografiniais šaltiniais: interpretacijos bandymas // *Lietuvos istorijos studijos*, t. 13, 2004, p. 9–22;
260. ŠČAVINSKAS Marius. Kai kurios pastabos dėl šv. Brunono Kverfurtiečio paskutinės misijos //
261. ŠČAVINSKAS Marius. *Kryžius ir kalavijas. Krikščioniškųjų misijų sklaida Baltijos jūros regione X–XIII amžiais*. Vilnius, 2013;
262. ŠČAVINSKAS Marius. Renovatio Imperii Romani: krikščioniškosios pasaulėžiūros dėmuo // *Lietuvos istorijos studijos*, t. 11, 2003, p. 9–22;
263. ŠČAVINSKAS Marius. Ugnies reikšmė šv. Brunono misijoje // *Naujasis Židinys*. Nr. 6/7, Vilnius, 1999;
264. ŠINKŪNAITĖ Laima. 1009 metai ir Pažaislis. Krikščioniškųjų misijų tema // *Soter*, nr. 3 (31). Kaunas, 2000, p. 75–84;
265. ŠINKŪNAITĖ Laima. 1009 metai ir Pažaislis. Krikščioniškųjų misijų tema // *Kauno diena*, nr. 12, 1999-01-16, p. 23;
266. ŠINKŪNAITĖ Laima. Lietuvos apaštalo šv. Brunono Bonifaco Kverfurtiečio tema Pažaislio vienuolyne // *Logos*, t. 23, 2000, p. 172–182;
267. ŠINKŪNAITĖ Laima. *Šv. Brunonas Kverfurtietis Pažaislio freskose*. Kaunas, 2009;

268. ŠIŪLYS Rimgaudas. Šv. Brunono Kverfurtiečio misija // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 17, 2000, p. 7–52;
269. ŠLEŽAS Paulius. Lietuvos krikštas (1387–1937) // *Naujoji Romuva*, Nr. 16 (326), 1937, p. 345.
270. ŠLIUPAS Jonas. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. T. 1. Plymouth, 1904;
271. ŠTUOPIS Povilas. Senprūsių žuvimas // *Trinitas*, Nr. 16, 1934-04-19, p. 312-315;
272. Šv. Brunonas Kverfurtietis // *Vikipedija* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-11] Prieiga per internetą:
<http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%A0v._Brunonas_Kverfurtietis>;
273. *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Vilnius, 2005;
274. *Šventųjų gyvenimai*. Chicago, 1949;
275. *Šviesa ir šešėliai: Lietuvos evangelizacijos kontekste*, sud. J. Boruta, V. Vaivada. Vilnius, 2011;
276. TABACCO Giovanni. Prefazione // *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, a cura di G. Tabacco (Fonti per la storia d'Italia, 94). Roma, 1957, p. I–XXXIII;
277. TYSZKIEWICZ Jan. Bruno of Querfurt and the Resolutions of the Gniezno Convention of 1000. Facts and Problems // *Questiones Medii Aevi Nove*, vol. 5, 2000, p. 189-208
278. TYSZKIEWICZ Jan. Brunon z Querfurtu i jego misje // *Z dziejów średniowiecznej Europy środkowowschodniej. Zbiór studiów* (Fasciculi Historici Novi, II). Warszawa, 1998, s. 38-49;
279. TYSZKIEWICZ Jan. Brunon z Querfurtu na Rusi // *E scientia et amicitia. Studia poświęcone profesorowi Edwardowi Potkowskiemu*. Warszawa, Pułtusk, 1999, s. 219-227;
280. TYSZKIEWICZ Jan. *Brunon z Querfurtu w Polsce i krajach sąsiednich w tysiąclecie śmierci 1009–2009*. Pułtusk, 2009;
281. TYSZKIEWICZ Jan. *Mazowsze północno-wschodnie we wczesnym średniowieczu*. Warszawa 1974;
282. TYSZKIEWICZ Jan. Misja Polski w stepach Pieczyngów. Kościół i państwo w czasach Bolesława Chrobrego // *Rocznik Tatarów Polskich*, T. 4, 1997, s. 45–53;
283. TOMASZEK Michał. Kataklizmy i niezwykłości w Rocznikach kwedlinburskich: prodigia i res memoriae dignae // *Kwartalnik Historyczny*, t. CXVII, nr. 4, 2010, s. 19–44;
284. TREMBINSKI Donna. Insensate Saints: Contextualizing Non-Suffering in Early Dominican Legendaries // *Florilegium*, vol. 23, no 2, 2006, p. 123–142;
285. TRILUPAITIENĖ Jūratė. Kultūriniai Šv. Brunono misijos aspektai // *Kultūrologija*, t. 15, 2007, p. 10–26;
286. TRILUPAITIENĖ Jūratė. Šv. Brunonas ir krikščioniška giesmė pagoniškoje Lietuvoje // *Soter*, t. 29 (57), 2009, p. 157–167;

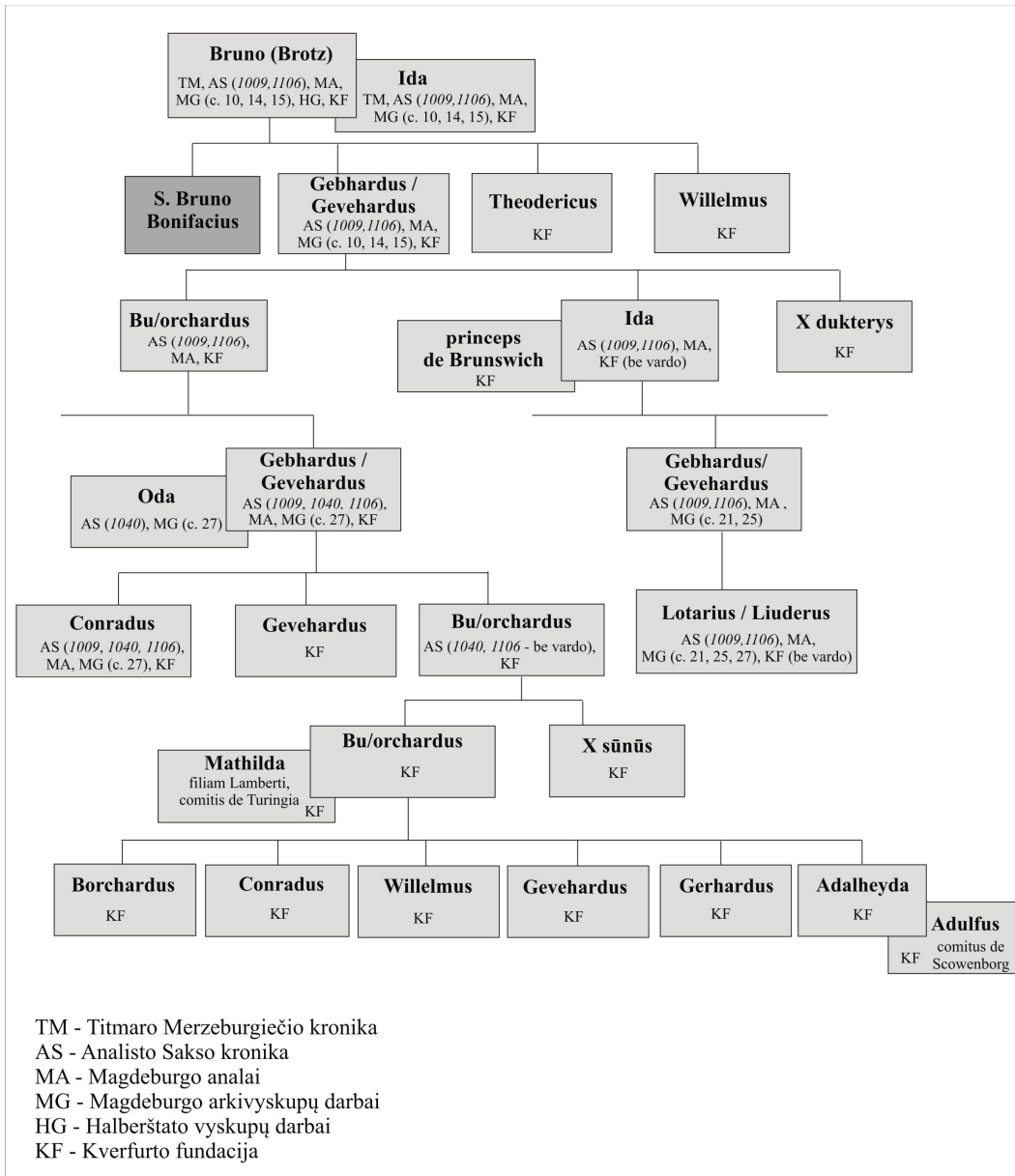
287. ULČINAITĖ Eugenija. Kas parašyta Kvedlinburgo analuose? // *Literatūra ir menas*, nr. 3224, 2009-02-13;
288. ULČINAITĖ Eugenija. Lietuvos vardo kilmės aiškinimas XVI–XVII amžiaus raštuose // *Archivum Lithuanicum*, t. 2, 2000, p. 51–58;
289. VAGONYTĖ Žililė. Mittelalterliche deutsche Handschriften in St. Petersburg. Bericht über eine Bibliotheksreise // *Durst nach Erkenntnis. Forschungen zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, hrsg. H. Müns, M. Weber (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, 29). München, 2007, S. 181–195;
290. Vasario 14 d. – Valentino diena // *lrytas.lt*, 2013-02-14. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/datos-ir-progos/vasario-14-d-valentino-diena.htm>> [žiūrėta 2013-02-14];
291. Vasario 14-oji: 1009 metais aprašant šv. Brunono žūtį, Kvedlinburgo analuose pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas // *15min.lt*, 2013-02-14. [žiūrėta 2013-02-14] Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/vasario-14-oji-1009-metais-aprasant-sv-brunono-zuti-kvedlinburgo-analuose-pirma-karta-paminetas-lietuvos-vardas-582-306776>>;
292. Vasario 14-oji: prieš 1005 metus aprašant šv. Brunono žūtį Kvedlinburgo analuose pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas // *15min.lt*, 2014-02-14. [žiūrėta 2014-02-14] Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/vasario-14-oji-pries-1005-metus-aprasant-sv-brunono-zuti-kvedlinburgo-analuose-pirma-karta-paminetas-lietuvos-vardas-582-405562>>;
293. VASILIAUSKAITĖ Nida. Vizuali „Lietuvos vardo tūkstantmečio“ ideologija: atvejo analizė // *Filosofija. Sociologija*. T. 23, nr. 3. Vilnius, 2012, p. 175–186;
294. VOIGT Heinrich Gisbert. *Brun von Querfurt als Missionar des Römischen Ostens* (Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Hist. Klasse, 7). Prag 1908;
295. VOIGT Heinrich Gisbert. Brun von Querfurt und die Bedeutung seines Missionswerks // *Altpreußische Monatsschrift*. Bd. 45, Heft 3 (Preußische Provinzial-Blätter, Bd. 111). Königsberg, 1908;
296. VOIGT Heinrich Gisbert. *Brun von Querfurt und seine Zeit* (Neujahrsblätter der Historischen Kommission f. d. Prov. Sachsen, 33). Halle a. S., 1909;
297. VOIGT Heinrich Gisbert. *Brun von Querfurt, Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Martyrer*. Stuttgart, 1907;
298. VOIGT Heinrich Gisbert. Eine neuerdings wiederentdeckte mittelalterliche Lebensbeschreibung des Preussenmissionars Brun von Querfurt // *Sachsen und Anhalt*. Bd. 3, 1927, S. 87–124;
299. VOIGT Johannes. *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. 1: Die Zeit des Heidenthums. Königsberg, 1827;

300. WAITZ Georg. [Ivadas] Ademari historiarum libri III. // *Monumenta Germanicae Historica Scriptores*, T. 4, 1841, p. 106–113;
301. WAITZ Georg. [Ivadas] Annalista Saxo // *Monumenta Germanicae Historica Scriptores*, T. 6, 1844, p. 542–553;
302. WAITZ Georg. [Ivadas] Ekkehardi Uraugiensis chronica // *Monumenta Germanicae Historica Scriptores*, T. 6, 1844, p. 1–16;
303. WAITZ Georg. Beschreibung einiger Handschriften, welche in den Jahre 1839–42 näher untersucht worden sind // *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 11, 1851/58, S. 381–386;
304. WAITZ Georg. Chronicon Wirziburgense // *Nachrichten von der Göttinger Universität*. 1857, S. 54–62;
305. WAITZ Georg. Die Hersfelder Annalen // *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 6, 1831/38, S. 663–688;
306. WAITZ Georg. Über eine Bamberger Handschrift // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 3, 1878, S. 192–194;
307. WAITZ, Georg. [Ivadas] Ex Petri Damiani vita Romualdi. Auctore Petro Damiani // *Monumenta Germanicae Historica Scriptores*, T. 4, 1841, p. 846–847;
308. WAITZ, Georg. [Ivadas] Mariani Scotti chronicon // *Monumenta Germanicae Historica Scriptores*, T. 5, 1844, S. 481–494;
309. WAITZ, Georg. Die Hersfelder Annalen // *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 6, 1831/38, S. 663–688;
310. WATTENBACH Wilhelm, HOLTZMANN Robert. *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*. T. 1: Das Zeitalter des Ottonischen Staates (900–1050). Neuausg., besorgt F.-J. Schmale. Köln; Graz, 1967;
311. WENDEHORST Alfred. Zur Münsterschwarzacher Geschichtsschreibung im Mittelalter // *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 16, 1960, S. 224–226.
312. WENSKUS Reinhard. Brun von Querfurt und die Stiftung des Erzbistums Gnesen // *ZFO*, Jg. 5, Hf. 4, 1956, S. 524–537;
313. WENSKUS Reinhard. *Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt* (Mitteldeutsche Forschungen, Bd. 5). Münster, Köln, 1956;
314. WERNER Karl Ferdinand. Ademar von Chabannes und die Historia pontificum et comitum Engolismensium // *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters*. Bd. 19, Hf. 2, 1963, S. 297–326;
315. WIEWIÓRA Zofia. *Święty Wojciech w piśmiennictwie Pomorza Wschodniego i Prus do końca XVIII wieku*. Gdańsk, 2010;
316. WINTER Ursula. Das Legendarium Magdeburgense in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz (Mss. Magdeb. 26 und 138) // *Scrinium Berolinense. Tilo Brandis zum 65. Geburtstag*, Hrsg. P. J. Becker, E. Bliembach etc. Bd. 1 (Beiträge aus der Staatsbibliothek zu Berlin. Preußischer Kulturbesitz 10). Wiesbaden, 2000, S. 320–327;
317. WOJTECKI Dieter. Slavica beim Annalisten von Quedlinburg // *Zeitschrift für Ostforschung*, Jg. 30, Hf. 2, 1981,

318. WOLLASCH Joachim. Die Totenbücher von Merseburg, Magdeburg und Lüneburg als Memorialzeugnisse zur Reichsgeschichte // *Die Totenbücher von Merseburg, Magdeburg und Lüneburg* (MGH Libri mem. NS, 2). Hannover, 1983, p. XI- XIX;
319. WULZ Wolfgang. *Der spätstaufische Geschichtsschreiber Burchard von Ursberg. Persönlichkeit und historisch-politisches Weltbild* (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde 18). Stuttgart, 1982;
320. ZAKRZEWSKI Stanisław. *Bolesław Chrobry Wielki*. Lwów, Warszawa, Kraków, 1925;
321. ZINKEVIČIUS Zigmās. Dar kartą apie jotvingių kunigaikščio vardą Netimeras // *Baltistika*, t. 44 (2), 2009, p. 354;
322. ZINKEVIČIUS Zigmās. Lietuvos vardo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose tūkstantmetis ir lietuvių kalbos mokslas // *Lituanistica*, t. 55, nr. 3–4 (79–80), 2009, p. 123–124;
323. ZINKEVIČIUS Zigmās. *Netimeras, Zebedenas ir kt.* // *Baltistika*, t. 44 (1), 2009, p. 148;
324. ZINKEVIČIUS Zigmās. *Šventasis Brunonas ir Lietuva. Lietuvos vardo pminėjimo istorijos šaltiniuose tūkstantmečiui*. Vilnius, 2010;
325. ZONENBERG Sławomir. *Kronika Szymona Grunaua*. Bydgoszcz, 2009;
326. ZOTZ Thomas. *Pallium et alia quaedam archiepiscopatus insignia*. Zum Beziehungsgefüge und zu Rangfragen der Reichskirchen im Spiegel der päpstlichen Privilegierung des 10. und 11. Jahrhunderts // *Festschrift für Berent Schwineköper. Zu seinem siebzigsten Geburtstag*, hrsg. H. Maurer, H. Patze. Sigmaringen, 1982, S. 155–178.
327. БЫЧКОВ А. А., НИЗОВСКИЙ А. Ю., ЧЕРНОСВИТОВ П. Ю. *Загадки Древней Руси*. Москва, 2000;
328. *Введение христианства у народов Центральной и Восточной Европы. Крещение Руси: Сборник тезисов*. Отв. ред. Н. И. Толстой. Москва, 1987;
329. ГИЛЬФЕРДИНГ Александр Ф. Неизданное свидетельство современника о Владимирѣ Святомѣ и Болеславѣ Храбромѣ // *Русская беседа*. Кн. 1. Москва, 1856, с. 1–34 (публикация: с. 8–33);
330. ГОЛОВКО Александр Б. *Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X–первой трети XIII вв.* Киев, 1988;
331. ДЕНИСОВ Юрий Н. *Славяне: от Эльбы до Волги*. Москва, 2009;
332. *Древнейшие государства Восточной Европы, 1991 год*. Москва, 1994;
333. *Древнерусское государство и его международное значение*, под ред. В. Т. Пашуто, Л. В. Черепнин. Москва, 1965;
334. *Древняя Русь в свете зарубежных источников*, под ред. Е. А. Мельниковой. Москва, 1999;
335. ЗВІЗДЕЦЬКИЙ Б. А. Письмове повідомлення початку XI ст. німецького архієпископа-місіонера Бруно про Русь у світлі нових археологічних досліджень // *Український історичний журнал*. № 6. Київ, 1987, с. 119–120;

336. *Из истории русской культуры*. Т. II. кн. 1. (Киевская и Московская Русь). Москва, 2002;
337. КАРЦОВНИК Вячеслав. Владимир Великий, Брунон Квертфуртский и григорианское пение в Киевской Руси // *Старинная музыка*. №1(19). Москва, 2003, с. 3–8;
338. КОРОЛЮК Владимир Д. *Западные славяне и Киевская Русь в X–XI вв.* Москва, 1964;
339. МАВРОДИН Владимир В. *Образование Древнерусского государства*. Ленинград, 1945;
340. НАЗАРЕНКО Александр В. Был ли крещен киевский князь Ярополк Святославич, или кое-что об „исторической реальности“ // *Византийский временник*. Т. 65 (90), 2006, с. 66–72;
341. НАЗАРЕНКО Александр В. *Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв.* Москва, 2001;
342. НАЗАРЕНКО Александр В. Русь и Германия в 70-е годы X века // *Russia Mediaevalis*. München, 1987. Т. 6/1. S. 38–89;
343. ПАРАМОНОВА Мария Ю. *Святые правители Латинской Европы и Древней Руси: Сравнительно–исторический анализ вацлавского и Борисоглебского культов*. Москва, 2003;
344. ПАРХОМЕНКО Владимир А. *Начало христианство на Руси: Очерк из истории Руси IX–X вв.* Полтава, 1913;
345. ПАШУТО Владимир Т. *Внешняя политика Древней Руси*. Москва, 1968;
346. ПАШУТО Владимир Т. *Образование Литовского государства*. Москва, 1959;
347. ПЕТРУХИН Владимир. *Крещение Руси: от язычества к христианству*. Москва, 2006;
348. ПРОКОПП Мария. *Итальянская живопись XIV века*. Будапешт, 1988;
349. РАММ Борис Я. *Папство и Русь в X–XIV веках*. Москва, Ленинград, 1959;
350. РАПОВ Олег. *Русская церковь в IX–первой трети XII вв. Принятие христианства*. Москва, 1988;
351. *Русская литература XI–XVII веков среди славянских литератур*, ред. Л. А. Дмитриев, Д. С. Лихачев. Москва, 1963;
352. ТОЛОЧКО Пётр П. Крещение Ярополка Святославича: историческая реальность или ученая фикция? // *Византийском временнике*. Т. 63 (88). Москва, 2004. с. 59–66;
353. ЦВЕТКОВ Сергей Э. *Русская история*. Т. 3. Москва, 2006;

PRIEDAI

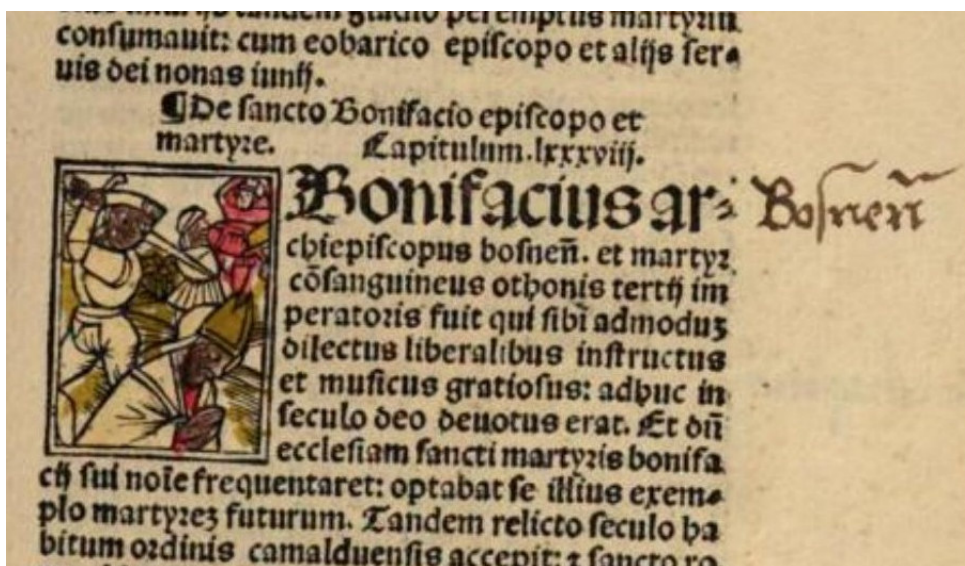
I priedas. Schema *Kverfurto giminė šaltiniuose*

II priedas. Lentelė *Brunoninių šaltinių publikacijos XVI– XVII a.*¹³⁶⁶

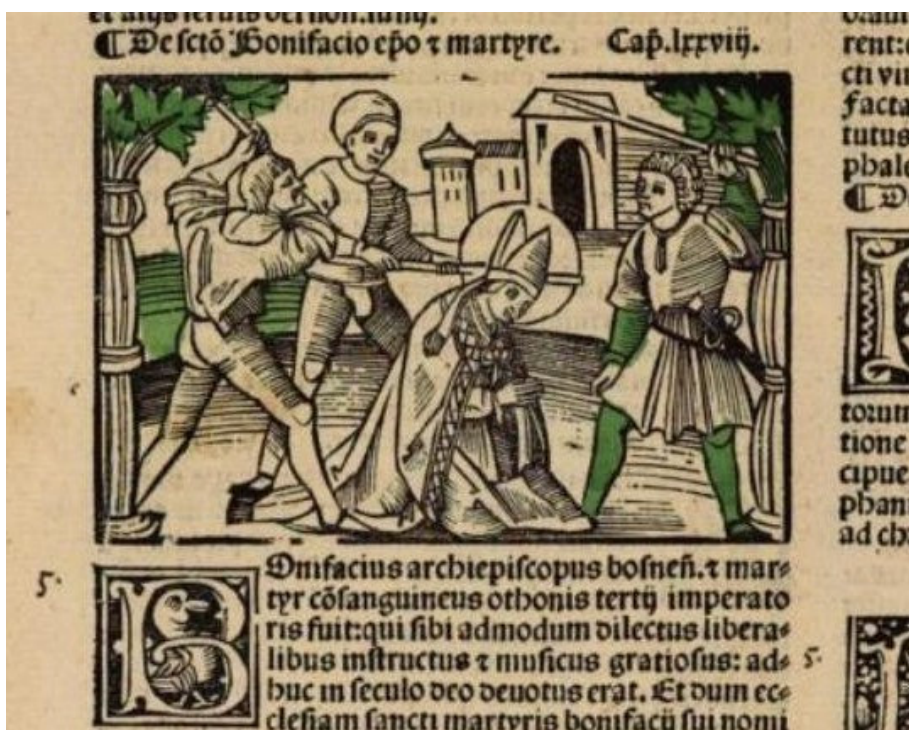
Ekehardiškoji žinia: Prūsija ir 1008 m.	Sigebertiškoji žinia: su 1010/1009 m., be <i>locus martyrii</i>	Saksiškoji žinia: 1009 m. ir <i>in confinio</i>
XVI a.		
Ursbergo abatu, 1515	Sigeberto kronika 1513 (1010 m.)	
Ursbergo abatu, 1537		
Ursbergo abatu (Caspar Hedion), 1539, vok.		
Ursbergo abatu, 1540		
Ursbergo abatu (Caspar Hedion), 1543 vok		
Marijono Škoto kronika, 1559		
Konrado Lichtenau kronika, 1566 vok.	Sigeberto kronika, 1566 (1009 m.)	
Konrado Lichtenau kron., 1569	Sigeberto kronika, 1575	
Marijono Škoto kron. (Pistorius, <i>Illustres Veteres Scriptorum</i> 1) 1583	Sigeberto kronika, (Pistorius, <i>Illustres Veteres Scriptorum</i> 1) 1583 (1009 m.)	Titmaro kronika 1580
Alberto iš Štadės kron. 1587	Sigeberto kronika, 1589	
	Florentino iš Vusterio kronika, 1592	
XVII a.		
Alberto iš Štadės kron., 1608	Sigeberto kronika, 1608 (1010 m.)	Titmaro kronika 1600
Konrado Lichtenau, 1609	Sigeberto kronika, 1610	
Marijono Škoto kron. 1613	Sigeberto kronika, 1613 (1009 m.)	
Šteterburgo kron. 1660	Helinando iš Froidmonto kronika, 1669	Titmaro kronika 1667
Viurcburgo analai 1678		Magdeburgo arkivysk. darbai, 1688
		Magdeburgo analai 1698

¹³⁶⁶ Paryškinti brunoninių šaltinių pirmieji leidimai.

III priedas. Šv. Bonifacas Petro Natalio *Catalogus sanctorum*

1. Lugdunum: Thomas [de Garbo], 1514, fol. CXXVIa (München, Bayerische Staatsbibliothek, 2 P.lat. 1083a)

2. Lugdunum: per Jacobum Saccon, 1519, fol. Cb (Bibliothèque municipale de Lyon)

**De sancto bonifacio episcopo et
martyre. Cap. lxxvij.**

Bonifacius archi
episcopus bosneci. et martyr consanguineus othonis tertij imperatoris fuit: qui sibi admodum dilectus liberalibus instructus: et musicus gratiosus: adhuc in seculo deo deuotus erat. Et dei ecclesiam sancti martyris bonifacii sui nomine frequentaret: optabat se illius exemplo martyrem futurum.

Tandem relicto seculo habitum ordinis camaldulensis accepit: et sancti martiris bonifacii sui nomine frequentaret: optabat se illius exemplo martyrem futurum.

3. Lugdunum: apud Nicolaum Petit, 1534, fol. CXVIIb (Biblioteca de la Universidad Complutense de Madrid)

fritionibus primus annunciat: multis miraculis nouelle geti nouus predicator conuincit. Tunc maximam partem fritione christi cultui subiecit: et sacro fonte baptismatis diluisset: a paganis qui supererant tentus: et multis affectus iniuriis tandem gladio promptus martyrium consumauit: cum cobarico episcopo et aliis seruis dei nonas iunxit.

**De sancto bonifacio episcopo et
martyre. Cap. lxxvij.**

Bonifacius archi
episcopus bosneci. et martyr consanguineus othonis tertij imperatoris fuit: qui sibi admodum dilectus liberalibus instructus:

Catalogus Sanctorum.

4. Lugdunum: Apud Jacobum Giuncti in vico Mercuriali, 1543, fol. XCVIIa (München, Bayerische Staatsbibliothek, 4 P.lat. 900 d)